

YIL/YEAR:13
CİLT/VOLUME:13
SAYI/ISSUE:25

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

The Black Sea Journal of Social Sciences

KARADENİZ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

E-ISSN:2602-3407
SONBAHAR/AUTUMN 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
(HAZİRAN-ARALIK) ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.

THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIANNUALY (JUNE –
DECEMBER).

SONBAHAR/AUTUMN 2021

YIL / YEAR: 13 CİLT/VOLUME: 13

SAYI/ISSUE: 25

Amaç

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kere yayımlanan (Haziran – Aralık) hakemli bir sosyal bilimler dergisidir. Derginin amacı, sosyal bilimler merkezli araştırmaları, tartışmaları ve analizleri içeren bilimsel makalelere ev sahipliği yapmaktır.

Aim

The Black Sea Journal of Social Sciences is a peer-reviewed social science journal published twice a year (June – December). The intent of the magazine is to host scientific articles that include research, discussion and analysis centered on social sciences.

Kapsam

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanına özgün katkıları olan, kuramsal, deneysel nitelikleri taşıyan makaleler yayımlamaktadır.

Ön değerlendirme sürecinden geen, derginin yayın ilkelerine uygun olduğu değerlendirilen her makale, yayımlanmadan önce ift-kör hakemlik sürecinden gemektedir.

Scope

The Journal of Social Sciences of the Black Sea publishes theoretical and empirical articles which are unique contributions to the field of social sciences. Through the preliminary evaluation process, each article considered to be in conformity with the editorial rules of the magazine passesthrough the double-blinded arbitration process before publication.

Değerli Okurlar,

Altı aylık bir aradan sonra Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi'nin 13. Yılında 25. Sayısı olan Sonbahar sayımızı sizlerle buluşturmuş bulunmaktayız. Bu süreç içerisinde dergimizin yayına hazırlanmasında emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür etmek isteriz.

Bu sayımızda da önceki sayılarımızda olduğu gibi dergimizde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden, alanlarında önemli bir boşluğu dolduracağına inandığımız makalelere yer vererek dergimizi yayınlamaya gayret gösterdik.

Aralık sayımız için de değerli araştırmacılar dergimize makaleleri ile ilgi ve teveccühlerini sürdürdüler. Büyük bir özveriyle yürütmüş olduğumuz sürecin sonucunda tarih, işletme, iletişim, eğitim, turizm, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, iktisat gibi sosyal bilimlerin farklı alanlarından 20 makaleyi, 2021 yılının son sayısı olan Aralık sayımızda yer vermeyi başardık. Bu çalışmaların ve gayretimizin bilim dünyasına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Diğer taraftan önceki sayılarımızda da bahsetmiş olduğumuz kıtalar arası salgının olumsuz etkilerini maalesef yaşamaya devam ediyoruz. Temennimiz, insan sağlığı üzerinde oluşan risklerin en kısa sürede etkisini azaltması ve yaşamın normalleşmesidir. Daha güzel, daha sağlıklı günlerde yeniden buluşmak dileğiyle....

Editör Kurulu

Süleyman ÖCAL, Levent MEMİŞ

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL
OF SOCIAL SCIENCES
E-ISSN: 2602-3407**

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖCAL
Doç. Dr. Levent MEMİŞ

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Prof. Dr. Mehmet DURKAYA
Prof. Dr. Mustafa ŞANAL
Doç. Dr. Cahit KAYA
Doç. Dr. Mehmet ALVER
Doç. Dr. Tefvik UZUN
Doç. Dr. Tolga AKAY
Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Doç. Dr. Murat BAYRAM
Doç. Dr. Selçuk KORUCUK
Doç. Dr. Murat SERÇEMELİ
Doç. Dr. Üyesi Hakan AKYURT
Doç. Dr. Cenk ÖZGEN
Dr. Öğr. Üyesi Fadime ÜSTÜNER TOP
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem FERİDUNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Özgür HASANÇEBİ DEMİRKAN
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GENİŞ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BİLGİNER
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ÇALIŞ
Dr. Öğr. Üyesi Adem ÖZBEK
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BİLGİNER KUCUR

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN -
Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK - Giresun
Üniversitesi
Prof. Dr. Enver SARI- Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Güven ÖZDEM - Giresun
Üniversitesi

Prof. Dr. Halis DEMİR - Recep Tayyip
Erdoğan Üniversitesi

Prof. Dr. Kasım KARAMAN-Erciyes
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN - Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Servet CEYLAN - Giresun
Üniversitesi

Prof. Dr. Seyfettin ARTAN - Karadeniz
Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit DENİZ - Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Cenay BABAĞLU-Selçuk
Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ALVER - Giresun
Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ - Giresun
Üniversitesi

Doç. Dr. Murat BAYRAM-Pamukkale
Üniversitesi

Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU -
Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Tefvik UZUN- Giresun
Üniversitesi

Doç. Dr. Oktay KARAMAN - Giresun
Üniversitesi

Doç. Dr. Levent MEMİŞ- Giresun
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ceren ÇEVİK KANSU -
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN - Giresun
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nazım KURUCA - Giresun
Üniversitesi

Dr. Üyesi Onur KULAÇ-Pamukkale
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖCAL- Giresun
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şenol SEZER - Ordu
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA - Giresun
Üniversitesi

© Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
ULAKBİM, Sosyal Bilimler Atıf Dizini
(SOBİAD), Index Copernicus, Akademia
Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index),
Araştırma Bilimsel Yayın İndeksi ve Türk
Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz TUBITAK ULAKBİM DergiPark
sponsorluğunda PİLA (CrossRef®) ile
üyelik anlaşması yapmıştır. Anlaşma ile
yayınlanan makalelere DOI numaraları
verilmiştir.

Dergimizde yayınlanan yazıların her türlü
sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Doç. Dr. Levent MEMİŞ

İngilizce Editörleri / English Editors

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU, Giresun
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat KARAKOÇ, Giresun
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Halis GÖZPINAR, Giresun
Üniversitesi

Öğr. Gör. Melike GÜNBEY, Giresun
Üniversitesi

Öğr. Gör. Eray KARA, Giresun Üniversitesi
Öğr. Gör. Emel TOZLU KILIÇ, Giresun
Üniversitesi

Öğr. Gör. Zeynep Yıldız ÇELEBİ, Giresun
Üniversitesi

Sekreter / Secretary

Doç. Dr. Mehmet ALVER

Dr. Öğr. Üyesi Derya CEYLAN

Web Editörü / Web Editor

Dr. Öğr. Üyesi Erkan GÜLER

Öğr. Gör. Hüseyin KARA

Öğr. Gör. Melikali GÜÇ

Kapak Tasarım / Cover

Design

Öğr. Gör. Recep GELEGEN

Yazışma Adresi / Correspondence Address:

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun

Tel: (0454) 310 10 85

e-mail: sosdergi@gmail.com

Yayın Dili / Language of Publication:

Türkçe / Turkish

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DERAN

Tarsus Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Battal ODABAŞ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Bayram KAYA

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Belir TECİMER

Gazi Üniversitesi

**Prof. Dr. Betül KARAGÖZ
YERDELEN**

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin KESKİN

Columbus State University, GA, USA

Prof. Dr. Burul SAGINBAYAVA

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Divina Frau-MEİGS

Sorbonne Üniversitesi, Fransa

Prof. Dr. Enver SARI

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. F. Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE

Lietuvos Edukologijos Universitėti,
Litvanya

Prof. Dr. Goran SVENSSON

Norway and Halmstad University, Sweden

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Güven MURAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki ODAKA

Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİCİ

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Kürşat YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Madina TEKUEVA

Kabardino-Balkarian State University,
Rusya

Prof. Dr. Mario Joao SILVEIRINHA

Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Miri Gal-EZER

Kinneret Üniversitesi, İsrail

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mukim SAĞIR

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Qui GUO

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Suat UNGAN

Trabzon Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz CAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Binali TUNÇ

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL

Trakya Üniversitesi

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
Cilt: 13, Sayı: 25 Hakem Listesi

List of Referee for the Volume Eleven, Issue Twenty Three

- Prof. Dr. Ayşe Dilek ÖĞRETİR ÖZÇELİK- Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah KAYA- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Murat KEÇİŞ- Muğla Sıtkı Koçma Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ- Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Buğra HAMŞIOĞLU- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Hürriyet ÇİMEN- Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Ersin KORKMAZ- Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Aysu ALTAŞ- Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN- Amasya Üniversitesi
Doç. Dr. Hacı ÇOBAN- Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Zeki KARATAŞ- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KANAK- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih ŞANTAŞ- Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr. Çiğdem AKMAN- Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Vedat YILMAZ- Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Doç. Dr. Emine ÇELİKSOY- Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN- Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Gül ESER- Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Bora GÖKTAŞ- Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. İrfan HİDİROĞLU- Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Kamuran Mehmet ARSLANTEPE- Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Müzeyyen SEVTAP AYTUĞ- Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim ÖZTÜRK- İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice Dilara KESKİN- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Kemal ÇELİK- Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Samet ALIÇ- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan CENGİZ- Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞÇI- Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan GÖZLER- Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Begüm İLBAY- Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇİLESİZ- Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şaban Cem TUYSUZ- Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Demet TAŞKAN- Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Remzi AYDIN- Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cuma Ali YILMAZ- Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus AKTÜRK- Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem CEREN- Adıyaman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meltem SAYGILI- Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem TOPÇUOĞLU- Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ELA- Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL- Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol SUBAŞI- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Harun ÖĞÜNÇ- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim BOZACI- Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selda LİMON- Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Melek ASTAR- Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hacı Hayrettin TIRAŞ- Niğde Ömer Haliisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN- Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AKYOL- Gümüşhane Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Bu Sayıda Yer Alan Çalışmaların Tamamı Araştırma Makalesidir.

Osmanlı Batılılaşmasının Giresun-Piraziz'e Yansımaları: Tiralizade Konaklarının Cephe Tasarımı	531
Ahmet Ali BAYHAN, Gülferi AKIN ERTEK, Özgül YILDIRIM GÜNEŞ	
Arzu Pazarlaması: BMW Markasının Çukur Dizisindeki Fantezi Sahnelerine Yönelik Bir Lacan Okuması.....	551
Mehmet Ali GENİŞ	
Sibel Filminin Ekonomi Politigi: Yapım Sürecinin Yansımaları.....	574
Mesut COŞKUN	
Anı Kentinin Alınması ve Sultan Alp Arslan.....	590
Mehmet ÖZMENLİ	
Çocuk Gelişimci Adaylarının Bağlanma Stillerinin Şiddet İçeren ve Şiddet İçermeyen Suç Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi	602
Bayram DELEŞ, Oğuz EMRE, Ayşegül ULUTAŞ KESKİNKILIÇ	
Tarihe Tanıklık Eden Önemli Yapılar: Yalçinkaya Kaleleri (Patnos)	616
Gökhan KALMIŞ, Mustafa KARAGEÇİ	
Kaynak Tüketim Muhasebesinin Tarım Makineleri Sektöründe Uygulaması	629
Ulukan BÜYÜKARIKAN	
COVID-19 Pandemisinin Yoksul Aileler Üzerindeki Sosyoekonomik ve Sağlık Etkileri: Sosyal Yardımların Bu Etkileri Azaltmadaki Rolü.....	643
Zeynep ACA, Şirin ÖZKAN	
Turizm Yöneticilerinin Ekoturizm Algısının AHP Yöntemi ile Belirlenmesi: Giresun İli Örneği	660
Melek Turan, Hakan Akyurt	
Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO)'nın Gelişimi: Türkiye'de Bir GYO Olarak Emlak Konut.....	679
Oğuzhan ERDOĞAN, Ahmet ÖZASLAN	
Zonguldak'ın Meşhur Bir Unlu Mamulü: Ereğli Pidesi.....	701
Abdullah BADEM, Elif KURT	

Kötü Huylu Sorunlarla Mücadelede ve Kentsel Dirençlilik Politikalarının Geliştirilmesinde Uyulanabilir/Uyarlanabilir Yönetişim.....	722
Suna ERSAVAŞ KAVANOZ	
İşletmelerin, Tüketici Tarafından Algılanan Sosyal Medya Çabalarının (Aktivitelerinin) Marka Tercihine Etkisinde Markaya Duyulan Güvenin Aracılık Etkisi: GSM Sektöründe Bir Uygulama.....	736
Zafer CESUR, Salih MEMİŞ	
Tek Parti Dönemine Althusserci Bir Bakış: Bir İdeolojik Aygıt Olarak Köy Enstitüleri.....	755
Yasin KÖSECE, İbrahim YILMAZ, Rıfat KARAKOÇ	
İlkokul Öğrencilerinin Okul Kavramına Yönelik Algıları: Metafor Çalışması.....	774
Ramazan ERTÜRK	
Moğollarda İstihbarat Faaliyetleri	789
Yavuz DELİBALTA	
Feldstein-Horioka Bulmacası: Türkiye Ekonomisi Üzerine Fourier Eşbütünleşme Analizi.....	801
Eda BOZKURT, Ali ALTINER	
Ortaçağ Avrupa'sının Üç Seçkin Cerrahı ve Yenilikçi Teknikleri: Henri de Mondeville, Guy de Chauliac ve John of Arderne	815
Tolgahan KARAIMAMOĞLU	
Akademik Çalışmalara Göre Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Güncel Sorunlar	829
Hasan Hüseyin MUTLU, Engin GÜMÜŞ	
Gülten Dayıoğlu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ödülleri'nde Yılın Romanı Ödülünü Kazanan Eserlerin Duyarlık Eğitimi Açısından İncelenmesi.....	854
Enes ÇİNPOLAT	

Osmanlı Batılılaşmasının Giresun-Piraziz'e Yansımaları: Tiralizade Konaklarının Cephe Tasarımı

Ahmet Ali BAYHAN*

Gülferi AKIN ERTEK**

Özgül YILDIRIM GÜNEŞ***

Öz

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda başta askeri alanda olmak üzere birçok alanı iyileştirmek maksadıyla batıyla olan bağlantısını kuvvetlendirmiş ve modernleşme yoluna gitmiştir. Batılılaşma çabalarıyla ve Avrupa'daki uygulamalara dayanarak devletin her mekanizmasını revize etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede batılılaşma çabalarının sanatsal tezahürü de XVIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır. Mimaride, batılı üsluplar öncelikle başkent İstanbul'da bir müddet sonra da taşrada inşa edilen dini, sivil ve askeri yapı gruplarında etkisini göstermiştir.

XVIII. yüzyılda inşa edilen farklı yapı gruplarında öncelikle Avrupa ülkelerinde hâkim olan Rokoko ile Barok üslupların süsleme detaylarında ve cephe tasarımlarında etkileri görülmektedir. XIX. yüzyıl sonlarında ise Ampir, Neoklasizm gibi batılı birçok üslup ve doğulu (Oryantalizm) birçok unsur ya tek başına ya da bir arada (Eklektik biçimde) çoğunlukla gayrimüslim ya da yabancı mimarlar aracılığıyla mimaride yerlerini almıştır.

Geleneksel cephe tasarımlarında inşa edilen konaklar haricinde cepheleri batılı üsluplarla şekillendirilen konak örneklerine ise hemen her şehirde rastlamak mümkündür. Bu yapıların banileri şehrin ileri gelen varlıklı aileleridir. Dönemin yeniliklerini takip eden, inşa ettirdikleri yapıları prestij unsuru olarak da öne çıkarmak isteyen bu ailelerden biri Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Tiralizadelerdir. XIX. yüzyılda ayanlık payesi verilen Tirelizadelerin bir taşra şehri olan Giresun'un Piraziz İlçesi'nde inşa ettirdiği konaklarda batılı üsluplara özgü düzenlemelerin yer aldığı açıkça görülebilmektedir. Bu bağlamda Tiralizade ailesine ait konaklarda, XX. yüzyıl itibari ile batılı etki ile cephe yüzeylerinde kendini gösteren süsleme ve tasarım öğelerinin incelenmesi çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Karadeniz'deki sahil yerleşiminde varlıklı ailelere ait tespit edilen konaklar üzerine yapılan bu çalışmayla Geç Osmanlı dönemi mimarisine yeni örnekler kazandırılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma, Konak, Tirali, Cephe, Tasarım.

Reflections of Ottoman Westernization on Giresun-Piraziz: Facade Design of Tiralizade Mansions

Abstract

In the XVIIIth century, the Ottoman Empire strengthened its connection with the West in order to improve many fields, especially the military field, and went on the path of modernization. The Empire tried to revise every mechanism of the state based on Westernization efforts and practices in Europe. In this context, the artistic manifestation of Westernization efforts began to be seen from the XVIIIth century. In architecture, the western styles first manifested their influence on the religious, civil, and military building groups built in the capital, Istanbul, and after a while in the countryside.

In the different building groups constructed in the XVIIIth century, the effects of the Rococo and Baroque styles, which were dominant in European countries, are seen in the ornamental details and facade designs. At the end of the XIXth century, many western influences as Imperial, Neoclassicism, or many eastern (Orientalism) influences took their place in architecture either alone or together (in an Eclectic manner), mostly by non-Muslim or foreign architects.

Apart from the mansions built with traditional facade designs, it is possible to come across mansions whose facades are shaped with western styles in almost every city. The patrons of these structures are the prominent wealthy families of the city. One of these families, who followed the innovations of the period and wanted to highlight the buildings they had constructed as a factor of prestige, is the Tiralizades in the Black Sea Region. It can be clearly

* Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, bayhanahmetali@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2496-6136.

** Arş. Gör., Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, gulferiakin@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8753-9206.

*** Arş. Gör., Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ozgulyildirim@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9092-8990.
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

seen that the mansions built in the Piraziz district of Giresun by Tiralizades, who were deemed worthy of the rank of notables in the XIXth century, have arrangements specific to western styles. In this context, the subject of our study is the examination of the ornamentation and design elements that manifest themselves on the facade surfaces with the western influence as of the XXth century in the mansions built the Tiralizade Family. With this study on mansions belonging to wealthy families in the coastal settlement of the Black Sea, new examples will be brought on the late Ottoman period architecture.

Key words: Westernization, Mansion, Tirali, Facade, Design

Geliş/Received: 21.09.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

• Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir

Giriş

XVIII. yüzyılda Lale Devri'yle başlayan Batılı etkiler kısa bir süre içerisinde Osmanlı mimarisinde karşılık bulmuştur. Batılı üsluplar, mimarideki etkilerini ilk olarak başkent İstanbul ve İzmir, Antalya gibi önemli liman şehirlerinde göstermiş, kısa zaman diliminde taşrada inşa edilen kamu ve sivil işlevli yapı gruplarında uygulanmaya başlanmıştır. Başlangıçta Rokoko ve Barok ekseninde bezemede ve sonrasında cephe teşkilatında öne çıkan üsluplar, özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Neoklasist bir anlayışa dönüşmüş, XIX. yüzyıl sonlarında ise batılı ve doğulu birçok üslubu içerisinde barındıran Eklektik tarz, mimari detay ve cephe tasarımında kendini göstermiştir. Batılılaşma dönemi Osmanlı mimarisinde yapı cephelerinde kullanılan geleneksel motiflerin yanında akant yaprakları, kıvrımlı kemerler, madalyonlar, belirgin korniş ve silmeler gibi bazı motifler belirginleşmiştir (Schulz, 1979: 10; Atasoy, 1985: 33-34; Andersan, 1890; Pevsner, 1977; Briggs, 1914; Blunt, 1988; Naeuman, 2013. Christian Norberg-Schulz, 1980: 7-10). XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı mimarlığının içerisine dâhil olan XVIII. yüzyılda Napoli merkezli olarak ortaya çıkan Neoklasik üslubun mimarideki şekillenışı üç tür planlama esasına dayalı olarak gelişmiştir. Bunlar klasik blok, Andrea Palladio'nun villa tasarımlarına dayanan tür ve Yunan tapınakları biçimindeki tasarımlardır (Toman, 2010; Middleton ve Watkin, 1980; Akın, 2019: 31; Yiğitpaşa ve Akın Ertek, 2020: 219-258). III. Selim'in askeri alanda getirdiği yenilikler sonucunda, Avrupa mimarisinde devlet otoritesini temsil eden birçok örnekte uygulanan Neoklasisizm, Osmanlı mimarisinde de resmi mimari üslup olarak tercih edilerek askeri, idari ve kamu yapılarında uygulanmıştır. Fransa'da Neoklasisizm'in ikinci evresi olarak değerlendirilen Ampir üslup ise Napolyon Bonapart'ın ideal İmparatorluk anlayışına uygun olarak gelişmiştir. Üslup, Roma mirasını mimariye yansıtmak adına rozet, kargı, meşale gibi birtakım motiflerin Neoklasik binalara uygulanması şeklinde görülmektedir (Rouge, 2008; Englund, 2004; Honour, 1977; Hitchcock, 1958: 48-49; Fredlund, 2008: 108). Ampir üsluba ait bu motiflerin çağdaş dönemde Osmanlı'da inşa edilmiş Neoklasik yapılarda savaş ve müzik aletleri ile bayrak gibi motiflerle karşılık bulmuştur (Çelik, 1986: 114). XIX. yüzyılda bahsedilen bu üslupların haricinde Avrupa'da ortaya çıkan Neogotik (Aldrich, 2005; Clark, 1983; Eastlake, 2012; Germann, 1972), Art Nouveau (Bony, 2012; Bouillon, 1985; Duncan, 1994) gibi üslup çeşitliliği Osmanlı mimarisinde,

Oryantalist eğilim ve Mağrip üsluplarının eklenmesiyle gelişmiştir. Bu üsluplarda tasarlanan yapıların ise başta padişah olmak üzere, üst düzey yöneticiler, Levanten ve gayrimüslimler himayesinde yabancı-yerel gayrimüslim mimarlarca uygulandığı takip edilebilmektedir (Yiğitpaşa ve Uz, 2016: 22-43).

Bir liman şehri olan Giresun'un Piraziz ilçesinde XX. yüzyıl itibari ile yörenin önde gelen ailelerinden Tiralizadeler tarafından inşa ettirilen konakların cephelerinde batı mimarlığının etkisini taşıyan süsleme ve tasarım öğelerinin incelenmesi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.¹ Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde ayanlık, ayan olarak Tiralizade ailesinin Giresun-Piraziz'deki rolü ve onların inşa ettirdiği 6 konak banı, mimar ve yapı özelinde değerlendirilmiştir.²

Osmanlı Devleti'nde Ayanlar ve Tiralizade Ailesi

XVII. yüzyıldan itibaren artan ve kötü sonuçlanan savaşların etkisiyle mali durumu kötüleşmiş olan Osmanlı Devleti'nin şehirlerdeki hâkimiyeti zayıflamıştır. Anadolu'daki karışıklıkların çoğalması, otorite zayıflığı ve vergi toplama problemi (Özkaya, 2014: 119) XVII. yüzyıl sonundan XVIII. yüzyılın başlarına kadar ortaya çıkan ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında kendi bölgelerini yöneten "Derebeyleri" şeklinde tanımlanan güçleri yaratmıştır (Sümer, 1992: 83). Bu güçler, Anadolu'nun çoğu taşrasında XIX. yüzyıla dek yaygınlaşmıştır (Özkaya, 2014: 17). XVIII. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkan bu güçler tanınmak zorunda kalmış, bazı kelimelerde ise kullanım değişikliğine gidilmiştir. Derebeyleri "Ayan" olarak tanımlanmış, bu kişilere "oğlu" kelimesi yerine "zade" ismi verilmeye başlanmıştır (Sümer, 1992: 103). Devletçe tanınmış ayan aileleri, kimi zaman hükümetin görevlileriyle iletişim halinde olup idari görevlerde yer almıştır. Devlet, ihtiyaç dâhilinde ayanlardan asker sağlamak için yardım istemiştir (Özkaya, 2014: 153; Yüksel, 2013: 33). Varlıklı olmalarının verdiği avantajla güç ve etkilerini sürdüren ayanlar (Yüksel, 2013: 33) buldukları şehirlerin imar ve inşa faaliyetlerinde büyük rol oynamışlardır.³

XIX. yüzyılda farklı sancakların kaza ve nahiyesi olan Piraziz'in önde gelen ailelerinden Tiralizadeler ise XVIII. yüzyıldan itibaren Karadeniz'de çıkan ayaklanmalarda devlete yardım etmiş ve iş birliği yapmışlardır. II. Mahmut döneminde Tiralizade ailesine asayiş sağlamları için 1835 yılında "ayanlık" payesi verilmiştir (Yüksel ve Yeşilot, 2012: 149) (Görsel 1). Aile Piraziz'in ihyası için kimi girişimlerde bulunmuştur. Örneğin XIX. yüzyılda ticaretin artmasına paralel olarak Piraziz iskelesinin hareketlendiği bilinmektedir. 1869 yılında Cuma günleri iskelede bir pazar kurulması için bazı girişimler yapılmıştır. Çoğunlukla bir yerde pazar kurulması için Cuma namazı kılınacak camiye ihtiyaç duyulmaktadır. Piraziz'deki cami ihtiyacını Tiralizade Ali Emin Efendi'nin 1870 yılından önce inşa ettirdiği ibadet mekânı karşılamıştır. Amaç cami cemaati içerisindeki kişilerin alışveriş yapması ya da satış yapmasını kolaylaştırmak ve mevcut alana dinamizm katmaktır. Bu girişim, Piraziz iskelesi

¹ Bu makale, Necmettin Erbakan Üniversitesi tarafından organize edilen 14-16 Ekim 2021 tarihli 25. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmesiyle hazırlanmıştır.

² Aslında Tiralizade ailesi 7 konak inşa ettirmiş olup günümüzde biri yıkılmış ve yerine apartman yapılmıştır.

³ Karadeniz Bölgesindeki Ayanlar için ayrıca bkz. Bay, 2007; Ekinci, 2013: 15-49; Emecen, 2001.

çevresinde yerleşimi arttırmış, yakın köyler ise merkez niteliği kazanan Piraziz'in mahallesi halini almıştır. XIX. yüzyılda iskele-pazar konumundan kasabaya dönüşen Piraziz, bu dönemde artan dış ticaretten etkilenerek ekonomik gelişim göstermeyi sürdürmüştür. İleriki yıllarda artan nüfusun ihtiyaçları doğrultusunda ticaret, eğitim yapılarında ve dini yapılarda artış görülmüştür (Emecen, 2005: 98-99, 101; Emecen, 2020: 212, 214) (Görsel 2). Tiralizadeler, Tanzimat sonrası idari değişikliklere (Ortaylı, 2000, Ortaylı, 2018) binaen ortaya çıkmış meclis üyeliği ve belediye reisliği görevlerini üstlenmiş (Emecen, 2005: 101) ya da devletin uygun gördüğü statülere getirilmeyi sürdürmüşlerdir (BOA, DH.MKT, 2455/28, H. 1318) (Görsel 3). Neticede XIX. yüzyıl Osmanlı döneminde ekonomik ve sosyal alanlardaki devinimlerin aktörleri olmuşlardır. Aile üyelerinin günümüzde halen Piraziz'le bağlantıları kesilmemiş olup Cumhuriyet döneminde ve sonrasında edebiyat, siyaset, basın ve benzeri önemli alanlarda isim yaptıkları görülmektedir (Gedikoğlu, 2009, Resuloğlu, 2015).

Tiralizade Konakları

Tiralizade Hasan Bey Konağı

Piraziz ilçesinin merkezinde bulunan ve 1908 yılına tarihlenen⁴ Tiralizade Hasan Bey Konağı, Tiralizade Hasan Bey tarafından inşa ettirilmiştir (İltar, 2014: 243). Bodrum üzeri iki katlı olarak inşa edilen konak, kâgir olup kırma çatı ile örtülmüştür. Konağın cephe tasarımında Neobarok karakterin yoğun olarak tercih edildiği eklektik bir görünüm takip edilebilmektedir. Geniş bir avlu içerisinde yer alan konağın ana giriş kapısı güney cephede yer almaktadır. Zemin ile birlikte üç katlı bir görünüm sergileyen cephe birinci kattan itibaren köşe pilastrlarıyla ve bezemeli korniş üzeri konsollarla desteklenen yüzeyi silmelerle hareketlendirilmiş saçak ile çevrenmektedir. Katlar birbirinden yoğun profilli silmelerle ayrılmıştır. Eksene simetrik olarak düzenlenen cephenin birinci katının ortasında yer alan giriş kapısına, zeminin eksenine yakın noktadan başlayan ve "C" kıvrımı şeklinde sahanlığa ulaşan iki kollu merdiven ile erişilmektedir. Merdiven sahanlığının alt kısmı sahanlık seviyesine kadar taşırılmış olup buraya zemin kata girişi sağlayan bir kapı açıklığı ile iki yanına birer pencere açıklığı verilmiştir (Görsel 4-7). Birinci katta, sahanlığın köşelerine yerleştirilen korint tarzı başlıklara sahip sütunların karşısına yukarıya doğru genişleyen silmeli başlıklara sahip gömme sütunlar yerleştirilerek burası bir sundurma şeklinde düzenlenmiştir. Korint tarzındaki sütunların tüm kısımlarında yoğun bezeme unsurları göze çarpmaktadır. Kaide kısmı bombeli ve yukarıya doğru daralarak profilli bir çanak şeklinde sonlanmakta olup yüzeyinde akant yaprakları ve dal motifleri yer almaktadır. Gövde kısmı ise aşağıdan yukarıya doğru sırayla stilize bitki kıvrımları ile püskül motifli, spiral şeklinde, iri akant yapraklarından geliştirilen bitkisel dekorlu ve yivli beş ayrı düzenlemeye sahiptir. Sundurma ikinci katta balkon şeklinde devam etmektedir. Bu kompozisyonda eksene yerleştirilen kapı çift kanatlı olup profilli silmelerle çevrenmiştir. Kapının iki yanında üzeri friz ve düz alınlıkla sınırlandırılan dikdörtgen formu pencere açıklıkları mevcuttur. Alınlıkların üzerinden merkeze doğru yükselen kornişlerle kapı

---

⁴ Hasan Tirali, Hasan Bey Konağının yapımına 1904-1905 yılında başlanıp 1908 yılında tamamlandığını ifade etmiştir. Görüşme tarihi: 16.09.2021.

üzerinde bir üçgen alınlık oluşturulmuştur. Katın yanlarda kalan cephelerine ise lentolu, düz alınlıklı ikişer giyotin pencere açıklığı yerleştirilmiştir. İkinci katta yer alan balkon üç yönden korkuluklarla çevrelenmiştir. Balkona açılan kapı iki kanatlı olup üst kenarı yüzeyi silmelerle hareketlendirilen basık yuvarlak kemerle sınırlandırılmıştır. Kemer kilit taşı iri bir akant yaprağı motifleriyle vurgulanmıştır. Kapının iki yanında yer alan yivli gövdeli, korint başlıklı gömme sütunların üzerine yüzeyden taşırılmış düz bir alınlık oturtulmuştur. Profilli silmelerden oluşan alınlığın alt kenarı üçgen ve alt kenarına yarım yuvarlak sarkıtlar eklenmiş karelerin atlamalı olarak dizilmesiyle oluşturulmuş bir şerit şeklinde düzenlenmiştir. Alınlığın üzerinde, iki yanda gömme sütunların üzerinde yükselen akant yaprağı detaylı birer fiyale ortada ise kırık alınlıklı bir kitabelik bölümü yer almaktadır. Yukarıya doğru genişleyen iki kademeli bir platform üzerine yerleştirilen, yanları ve üzeri iri yaprak motifi ile hareketlendirilen kitabe panosu, iki kanat şeklinde düzenlenmiş olup günümüzde yüzeyi boştur. Kapının iki yanında dar tutulmuş dikdörtgen formlu birer pencere açıklığı mevcuttur. Pencerelemin üzerinde içe doğru kademeli olarak girintilenmiş birer kartuş bulunmakta olup kartuşların yüzeylerine birer girland motifi yerleştirilmiştir. Eksendeki alınlık, pencerelemin dış kenarlarının üst kısmında da devam etmekte olup bunlar alttan profilli konsollarla desteklenmiştir. Alınlıklarla aralarında kalan bölümlere silmeli birer yuvarlak kemer oturtularak pencerelemin üzerinde dekoratif bir görünüm oluşturulmuştur. Kemerlerin kilit taşları konsol ve stilize palmet motifleriyle hareketlendirilmiştir. Katın kalan cephelerinde alttakilerle aynı hizaya konumlandırılan giyotin pencere açıklıkları mevcuttur. Bu pencerelemin yanlardan sütunçelerle sınırlandırılmış olup profilli kırık alınlıklarla sonlanmaktadır. Üst sövelerine ince girland motifleriyle püsküller yerleştirilen pencerelemin alınlıklarının kırık kısmında bodur birer fiyale, alt kenarında ise kapı alınlığı altında yer alan atlamalı dizinin tekrarı yer almaktadır. Alt kenarı ok ucu dizisi şeklinde düzenlenmiştir. Alt köşelerinde ise sütunçeleri destekleyen birer konsol da bulunmaktadır. Konağın kuzey cephesi eksendeki uygulama ve pencerelemindeki bazı farklılıklar dışında güney cepheyle aynı tasarıma sahiptir. Burada birinci katın ekseninde yer alan giriş kapısına batıdan yükselen tek kollu merdivenle ulaşılmaktadır. Çift kanatlı kapı içeriye doğru daralan kademeli silmelerin içerisine yerleştirilmiş olup iki yanında dar dikdörtgen formlu birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencere açıklıkları üzerinde düz bir şekilde yer alan alınlık ise kapı hizasında yukarıya doğru uzatılarak birleştirilmiş ve üçgen oluşturmuştur. Bu alınlığın üzerine kapının yan sövelerinin hizasına korint tarzı sütun başlığı yerleştirilmiştir. İkinci katta ise güney cephede balkonun yer aldığı bölgede üç adet pencere açıklığına yer verilmiş olup yandaki pencerelemin daha dar tutulmuştur. Cephelin tüm katlarında yer alan pencerelemin güney cephenin kat-pencere tasarımıyla benzer şekilde düzenlenmiştir. Tek farkları ise ikinci kattaki pencerelemin üst sövesinde girland yerine tercih edilen iç içe geçmiş zincir motifleridir. Konağın doğu cephesi de diğer cephelerle benzer bir kompozisyona sahiptir. Buradaki farklılıklar ise güney cephede eksende yer alan kapı ve sundurma-balkon düzenlemesinin yerine pencere açıklıklarına yer verilmiş olması ve eksenin cumba şeklinde düzenlenmesidir. Batı cephe diğer cephelere göre daha sade tutulan ve simetrik olmayan bir görünüm sergilemektedir. Birinci katta diğer cephelerin birinci katında görülen pencere tasarımı tekrar edilerek eksende ikiz ve eksenin güneyine tekli açıklık biçiminde

düzenlenmiştir. İkinci katta ise alt kat pencerelerinin hizasına yine diğer cephelerin ikinci katında yer alan pencerelerle aynı tasarıma sahip bir ikiz bir de tekli pencere açıklığı konumlandırılmıştır (Görsel 8-11).

Tiralizade Halis Bey Konağı

Piraziz ilçesindeki Tiralizade Halis Bey Konağı, 1919 yılına tarihlenmekte olup Tiralizade Ali Ağa Oğlu Halis Bey tarafından inşa ettirilmiştir (İltar, 2014: 247). Bugün harap durumda olan konak bodrum üzeri iki katlı olup, bodrum ve zemin katta yığma taş tekniği, birinci katta ise hıms tekniğine başvurulmuştur. Kıırma çatı ile örtülü, geniş bir bahçe içerisinde bulunan yapının güney cephesinin zemin katının orta aksında ana giriş kapısı yer almakta olup dikdörtgen formlu, çift kanatlı bu kapının üzerinde bir havalandırma penceresi bulunmaktadır. Kapının her iki yanında metal kanatlarla kapatılan dikdörtgen formlu birer pencere yer almaktadır. Birinci katın orta aksında ise sonradan eklendiği düşünülen bir balkon mevcuttur. Balkonun her iki tarafında aynı boyut ve düzende birer ahşap pencere bulunmaktadır (Görsel 12-13). Yapının kuzey cephesinin bodrum katında dikdörtgen formlu bir kapı ile üç pencere yer almaktadır. Zemin katında aynı boyut ve düzende dikdörtgen formlu dört ahşap pencere görülmektedir. Birinci katın orta aksında ise metal desteklerle taşınan üzeri örtülü bir balkon mevcuttur. Balkonun her iki tarafında aynı boyut ve düzende iki pencere bulunmaktadır. Yapının batı cephesinde zemin ve birinci katına dek uzanan, üzerinde farklı boyut ve düzende pencerelere sahip bir çıkma görülmektedir. Yapının doğu cephesinde ise deformasyon ve bitkilenme nedeniyle kapı ve pencere gibi yapı öğelerinin sahip olduğu özellikler anlaşılmamaktadır. Konağın tüm cephelerinde, katların arası profilli taş silmelerle ayrılmış ve köşeleri de köşe pilastrlarıyla sonlandırılmıştır (Görsel 14-15).

Tiralizade Emin Bey Konağı

Piraziz ilçesindeki Tiralizade Emin Bey Konağı, 1920-1921 yılına tarihlenmekte olup Tiralizade Ali Ağa Oğlu Emin Bey tarafından inşa ettirilmiştir (İltar, 2014: 250). Bugün yarı yıkılmış durumda olan konak, bodrum üzeri iki katlı olup kâgir özelliktedir. Kıırma çatı ile örtülü yapının harap duruma gelmeden önceki fotoğraflarından hareketle güney cephesinde zemin katın orta aksında lento ve söveleri taş olan basık kemerli formda çift kanatlı giriş kapısı yer almaktadır. Kapının iki tarafında basık kemerli formda birer pencere vardır. Birinci katta da dikdörtgen formlu iki ahşap pencere mevcuttur. Yapının doğu cephesinin ortasında bodrum katından birinci kata dek uzanan bir çıkma görülmekte olup çıkmanın bulunduğu katların cephelerine pencereler yerleştirilmiştir. Batı cephesinin bodrum katında küçük bir kapı, zemin ve birinci kat cephesinde ise farklı hizalarda olan pencereler yerleştirilmiştir Yapının kuzey cephesinin bodrum katında dikdörtgen formlu iki havalandırma penceresi bulunmaktadır. Birinci katında ise dikdörtgen formlu, ahşap kanatla kapatılmış beş pencere görülmektedir. İkinci katın orta aksında metal desteklerle taşınan, duvarları yıkılmış haldeki bir cumba ve cumbanın her iki yanında lento ve söveleri ahşap olan dikdörtgen formlu ikişer pencere mevcuttur (İltar, 2014: 250) (Görsel 16-19).

Tiralizade Hüseyin Bey Konağı

Piraziz ilçesindeki Tiralizade Hüseyin Bey Konağı, 1920-1922 yılına tarihlenmekte olup Tiralizade Ali Ağa Oğlu Hüseyin Bey tarafından inşa ettirilmiştir (İltar, 2014: 248). Yapının cepheleri Neoklasik üslupta tasarlanmıştır. Bodrum üzeri iki katlı yapı, kâgir olup kırma çatı ile örtülüdür. Geniş bir bahçe içerisinde bulunan yapının doğu cephesinin zemin katının orta aksında ana giriş kapısı yer almakta olup dikdörtgen formlu, çift kanatlı bu kapının lento ve söveleri profillidir. Lento üzerinde akant yaprağı kabartma şeklinde görülmekte olup kapı çerçevesi üçgen bir alınlıkla sonlandırılmıştır. Kapının bitişiğinde dikdörtgen formda uzatılmış birer pencere bulunmaktadır. Giriş kapısı ve bu pencereler en dışta dor nizamlı sütunçeler ile sınırlandırılmış olup bu öğelerin her iki yanında metal kanatlarla kapatılan dikdörtgen formlu, birer ahşap pencere yer almaktadır. Birinci katın ekseninde ise sonradan eklendiği düşünülen bir balkon mevcuttur. Balkonun her iki tarafında aynı boyut ve düzende birer pencere açılmıştır. Yapının batı cephesinde zemin ve birinci katına dek uzanan, üzerinde farklı boyut ve düzende pencerelere sahip bir çıkma görülmektedir. Tüm cephelerde, katların arası yoğun profilli taş silmelerle ayrılan yapının köşeleri de yer yer dor nizamlı sütun başlığıyla hareketlendirilmiş köşe pilastırlarıyla sonlandırılmıştır. Yapının batı cephesinin bodrum katından birinci katına dek devam eden üzerinde küçük havalandırma pencerelerine sahip bir çıkma cepheye hareketlilik katmıştır. Batı cephenin zemin ve birinci katına, farklı noktalarda yer alan ve diğer cephelerdeki pencerelerle aynı özelliklere sahip pencereler yerleştirilmiştir (Görsel 20-22). Yapının kuzey cephesinin bodrum katında dikdörtgen formlu dört pencere yer almaktadır. Zemin katında ve birinci katında ise armudi formlu, kaideleri süslü tutulmuş dor nizamlı sütunlarla taşınan bir çıkma görülmektedir. Çıkmanın her iki katta da önünde ikişer ve yanlarında dikdörtgen formlu birer pencere yer almaktadır. Bahsedilen iki katta çıkmanın her iki tarafında aynı boyut ve düzende ikişer pencere görülmektedir. Pencerelerin lentoları genel olarak profilli tutulmuş olup denizlik köşeleri dor nizamlı sütun başlığı biçimindeki konsollarla sınırlandırılmıştır. Yapının güney cephesinin bodrum katının orta aksında dikdörtgen formlu bir kapı ile kapının her iki yanında küçük boyutlu birer havalandırma penceresi görülmektedir. Zemin ve birinci katta ise aynı hizada ve aynı boyut ve düzende üçer pencere bulunmaktadır. Konağın tüm cephelerinde, katların arası profilli taş silmelerle ayrılmış olup köşeleri de dor nizamlı sütun başlıklarıyla hareketlendirilmiş köşe pilastırlarıyla sonlandırılmıştır.

Tiralizade Behçet Bey Konağı

Piraziz ilçesindeki Tiralizade Behçet Bey Konağı, 1921-1922 yılına tarihlenmekte olup Süleyman Ağa Oğlu Behçet Bey tarafından inşa ettirilmiştir (İltar, 2014: s. 246). Geniş bir bahçe içerisinde bulunan bodrum üzeri iki katlı yapı, yarı kâgir olup kırma çatı ile örtülüdür. Konağın cephelerinde genel itibarıyla geleneksel tasarıma bağlı kalınmış olup süsleme ve pencere detaylarında Neoklasik etki görülmektedir. Restorasyon görmüş yapının batı cephesinde zemin katın orta aksında ana giriş kapısı yer almakta olup buraya merdiven ile ulaşılmaktadır. Dikdörtgen formlu, çift kanatlı kapının lentosu üzerinde akant yapraklı kabartma bir motif bulunmaktadır. Kapının her iki tarafında dikdörtgen

formlu, ikişer pencere yer almaktadır. Birinci katın orta aksında ise tek penceresi bulunan bir cumba mevcuttur. Cumbanın her iki tarafına aynı boyut ve düzende yarım kemerli formda birer ahşap pencere yerleştirilmiştir (Görsel 23-24). Yapının doğu cephesinde bodrum katından birinci katına dek sonradan eklendiği anlaşılan ve üzerinde küçük pencereler açılmış bulunan bir çıkma mevcuttur. Kuzey cephesinin bodrum katında dikdörtgen formlu bir kapı ile üç pencere yer almaktadır. Zemin katında aynı boyut ve düzende dikdörtgen formlu dört ahşap pencere mevcuttur. Birinci katın orta aksında ise batı cephenin birinci katında görülen cumbayla aynı özelliklere sahip bir cumba daha görülmektedir. Cumbanın her iki tarafında aynı boyut ve düzende yarım daire kemerli formda iki pencere bulunmaktadır. Yapının güney cephesinin zemin katına dikdörtgen formda iki, birinci katına ise yarım daire kemerli formda üç pencere yerleştirilmiştir. Tüm cephelerde, katların arası profilli mermer silmelerle ayrılan yapının köşeleri de köşe pilastrlarıyla sonlandırılmıştır (Görsel 25-26).

Tiralizade Osman Bey Konağı

Piraziz ilçesindeki Tiralizade Osman Bey Konağı, 1926 yılına tarihlenmekte olup Tiralizade Ali Ağa Oğlu Osman Bey tarafından inşa ettirilmiştir (İltar, 2014: 245). Bodrum üzeri iki katlı, yarı kâgir yapı, kırma çatı ile örtülü bir yapıdan ibarettir. Geniş bir bahçe içerisinde bulunan yapının birinci kat cephelerinde Neoklasik bir anlayış takip edilirken ikinci katın cephelerinde geleneksel bir anlayış hâkim olmuştur. Güney cephenin zemin katının ekseninde ana giriş kapısı yer almakta olup buraya bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Dikdörtgen formlu, çift kanatlı giriş kapısının üzerinde bir havalandırma penceresi bulunmaktadır. Kapının her iki yanında metal kanatlarla kapatılan dikdörtgen formlu ikişer ahşap pencere yer almaktadır. Birinci katın ekseninde ise önde iki, yanlarda bir penceresi bulunan bir cumba mevcuttur. Üçgen alınlıkla sonlandırılmış olan cumbanın her iki tarafında aynı boyut ve düzende dikdörtgen formlu iki ahşap pencere yer almaktadır. Yapının kuzey cephesinde bodrum katından birinci katına dek sonradan eklendiği anlaşılan çıkmalar mevcuttur. Cephenin her iki katında farklı düzen ve boyutta ahşap pencereler açılmıştır (Görsel 27-28). Konağın doğu cephesinin bodrum katında dikdörtgen formlu bir kapı, zemin katında ise aynı boyut ve düzende metal kanatlarla kapatılmış dikdörtgen formlu dört ahşap pencere yer almaktadır. Birinci katın orta aksında ise önde iki, yanlarda tek penceresi bulunan bir cumba görülmektedir. Güney cephedeki cumba gibi üçgen alınlıkla sonlandırılmış olan cumbanın her iki tarafında aynı boyut ve düzende dikdörtgen formlu iki pencere bulunmaktadır. Yapının batı cephesinde ise herhangi bir açıklık mevcut değildir. Tüm cephelerde, katların arası yatay taş silmelerle ayrılan yapının köşeleri de alçı ve ahşap köşeliklerle sonlandırılmıştır (Görsel 29-30).

Değerlendirme ve Sonuç

Çalışma konusu kapsamında Piraziz'de Tiralizade ailesi tarafından inşa ettirilen konak yapıları arasında geleneksel tasarımdan kopmayan örnekler olduğu gibi Neobarok ve Neoklasik etkiler gösteren yapılar da tespit edilmiştir. Tiralizade Halis Bey ve Tiralizade Emin Bey konakları bütünüyle geleneksel cephe tasarımını takip eden örneklerdir. Geç Osmanlı döneminde inşa edilmiş Samsun/Alaçam Kitaplı

Konağı (Yılmaz, 2020: 447-485), Sinop/Boyabat Osman Ömeroğlu Evi (Seçkin, vd., 2004: 163), Denizli Paltazade Hacı İsmail Ağa Konağı (Denizli Kültür Envanteri, 2014: 54), Düzce Ömer Kısacık Evi (XX.yy) (Düzce Kültür Envanteri, 2014: 64) konut örnekleri yaygın olarak geleneksel cephe tasarımını yansıtan Anadolu'nun çeşitli kentlerindeki uygulamalar arasında sayılabilirler.

Tiralizade Hasan Bey Konağı, konu kapsamında ele alınan yapılar içerisinde batılılaşma modasını temsil eden en önemli örnek olarak değerlendirilebilir. Yoğun bezeme unsurları, kırık alınlıklar, iri konsollar, püskül, girland ve akant motifleri ile özellikle ana girişe ulaşımı sağlayan merdivenin kıvrımları Neobarok üslubu yansıtan uygulamalardır. Ayrıca eski dönemlere ait fotoğraflardan hareketle bugün var olmayan parapet ve cephe eksenindeki kıvrımlı ahşap⁵ tepelik gibi mimari elemanlar mevcuttur ki bunlar da tasarım açısından Neobarok karakterdedir. Yapının birinci kat cephelerindeki açıklık, alınlık, pilastr uygulamaları ile üç cephesinde tercih edilen eksene simetrik esası Neoklasik üslup niteliğini vurgulayan unsurlar olarak göze çarpar. Bu nitelikleriyle konak, Neobarok etkinin yoğunlukta olduğu Eklektik bir görünüm sergilemektedir (Görsel 31-32). Ordu'nun merkezinde 1896 yılında Paşaoğlu Hüseyin tarafından İstanbul'dan getirtilen yabancı veya yerel gayrimüslim bir mimara inşa ettirilen Paşaoğlu Konağı (Yıldırım Güneş ve Akın Ertek, 2021: 215-219) da yoğun bezemesi ve cephe tasarımıyla, konağa yakın bir bölgede inşa edilen benzer nitelikli bir yapıdır. Aile üyeleriyle yapılan görüşmeler sırasında bu iki yapının benzerliğine dikkat çekilmiş olup bu benzerliğin aynı mimarın elinden çıkması nedeniyle kaynaklandığı aktarılmıştır.⁶

Aileye ait bir diğer batılı karakterli yapı Tiralizade Hüseyin Bey Konağı'dır. Gerek restorasyon öncesi fotoğraflarından gerekse restorasyon sonrası yapılan incelemelerde yapının tüm cephe tasarımlarında Neoklasik mimarinin klasik blok uygulamasına rastlanılmaktadır. Tiralizade Osman Bey Konağı'nın günümüzdeki cephe tasarımında her ne kadar cumbaların üzerindeki üçgen alınlıklar ve köşe geçişleri batılı etki olarak değerlendirilebilse de genel şemada geleneksel tasarım izlenebilmektedir. Ancak yapıya ait eski fotoğraflarda, ikinci katta yer alan pencerelerin düz alınlıklara sahip olması ve bugünkü ahşap ve alçı köşeliklerin yerine o dönemde gömme sütunların yer alması, konağın orijinalinde geleneksel şemanın yanında Neoklasik üslup çizgisinde batılılaşma dönemi mimari tasarımlarını takip ettiğini göstermektedir. Aynı şekilde Tiralizade Behçet Bey Konağı'nda da kapı girişindeki belirgin kemer kilit taşı ve birinci kat pencerelerinin düz alınlıkları, cumbaların üzerindeki üçgen alınlıklar, kat silmeleri gibi detaylarda Neoklasik üslup izlenirken doğu cephenin ikinci kat pencereleri ve cumbalarda geleneksel cephe tasarımı esas alınmıştır. Bu tarz geleneksel-batılı sentezi tasarımlara Osmanlı'nın

⁵ Hasan Tirali ile yapılan görüşmeden hareketle Görüşme Tarihi: 16.09.2021

⁶ Bu konu hakkında iki ayrı rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden biri söz konusu gayrimüslim mimarın önce Tiralizade Hasan Bey Konağı'nı inşa ettiği, akabinde Paşaoğlu Hüseyin Bey tarafından inşa edilen bu konağın çok beğenilmesi üzerine Ordu'da da bir konak inşasını gerçekleştirdiği şeklindedir. Diğer bir rivayet ise önce Paşaoğlu Konağı'nın inşasından sonra Tiralizade Hasan Bey Konağı'nın inşa edildiğidir. Hatta ikinci rivayete göre Paşaoğlu Hüseyin, sonradan inşa edilen Tiralizade Hasan Bey Konağı'nı gördüğünde kendi konağın tarzında olmasından rahatsızlık duymuştur (Hasan Tirali ile yapılan görüşmeden hareketle Görüşme Tarihi: 16.09.2021). Fakat inşa tarihleri kıyaslandığında Paşaoğlu Konağı'nın önceden inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

batılılaşma dönemine ait konutlarında sıkça rastlamak mümkündür. Bu tasarımlarda genellikle pencere ve kapı çevrelerinde batılı etki söz konusu iken diğer kısımlarda geleneksel uygulamalar takip edilmektedir (Görsel 33-35). Geç Osmanlı döneminde gayrimüslimlerin konut yapılarının cephelerinde Avrupalı üslupların yansımalarıyla daha çok karşılaşılmakta olup Müslümanların yaptırdığı konutlarda bahsi geçen üslupların tercih edildiği örnekler ise az rastlanılmaktadır. Bu bakımdan Müslümanların inşa ettirdikleri İstanbul Ragıp Paşa Köşkü (1907) (Kuban, 2016: 653-659), İzmir/Konak Katipzade Konağı⁷, Trabzon Nemlizade Konağı (1872) ve Kalçioğlu Evi (1902-1907) (Karpuz, 2018: 124-125, 133), Ordu Cevat Bey Konağı (1907-1908) (Bayhan, 2017), Denizli Osman Bey Konağı (1903) (Denizli Kültür Envanteri, 2014: 67), Düzce/Akkoca Mehmet Arif Bey Köşkü (XX. yy) (Düzce Kültür Envanteri, 2014: 169) gibi konutların cephe tasarımları detayında Avrupalı üslup özellikleri görülmektedir.

Sonuç olarak Tiralı ailesinin ilk ayanı Tiralizade Emin Bey'in torunları tarafından yaptırılmış olan bu konaklardan Tiralizade Hasan Bey konağı ilk yaptırılan konut örneği olup bu konuttan sonra inşa ettirilen bazı konakların cephe detaylarında bir etkilenme söz konusu iken diğerlerinde bütünüyle geleneksel tasarım ve uygulamaların tercih edildiği görülmektedir. Hasan Bey Konağının yabancı veya gayrimüslim bir mimarca inşa ettirildiği açıkça anlaşılmakta olup günümüzde ailenin fertleri tarafından da belirtilmektedir. Diğer yapıların ise bölgedeki gayrimüslim usta veya mimarlarca yaptırıldığı ifade edilmektedir.⁸ Konaklarda yabancı mimar ve ustaların çalıştırılması durumu XIX. yüzyıldan itibaren Piraziz'in ticaretle dışa açılmasının (Emecen, 2005: 98-99) etkisiyle paralel olmalıdır. Neticede XIX. yüzyılda dönemin yeniliklerini takip eden ve inşa ettirdikleri yapıları prestij unsuru olarak öne çıkaran Ayan ailesi, inşa ettirdikleri konaklarla şehir kimliğine gösterişli ve özenli yapıları kaydettirmiş aynı zamanda da iktidarın gücünün mimariye yansımaları adına dikkat çekici örnekler meydana getirmişlerdir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın tüm bölümlerinde üç yazar ortak katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması olmamıştır.

Kaynakça

- Akın, G. (2019). XVIII. – XIX. Yüzyıl Berlin mimarisinde neoklasik üslup (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Aldrich, M. (2005). Gothic revival. Londra: Phaidon Press.
- Andersan, L. (1890). Barock und Rokoko. Münih: Kunst Im Bild, Naturalist Verlag
- Atasoy, N. (1985). 17. – 18. Yüzyıllarda Avrupa sanatı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bay, İ. (2007). Trabzon eyaletinde mütegalibe hareketleri ve ayanlık (1750-1850) (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

⁷ İzmir-Konak'ta bugün Hükümet Konağı'nın bulunduğu alan üzerinde dönemin ayan ailesi Katipzadeler tarafından inşa ettirilen konağın elde edilen eski fotoğraflarından tasarımda Neoklasik ve Neobarok üslupların baskın olduğu eklektik bir yönelim söz konusudur. Fotoğraf için Bkz. <https://www.izmirdergisi.com/tr/dergi-arsivi>, Erişim Tarihi: 29.11.2021.

⁸ Hasan Tiralı, yabancı veya gayrimüslim olduğunu belirttiği mimarın seferberlik döneminde buraları terk ettiğini ifade etmiştir. Görüşme Tarihi: 16.09.2021

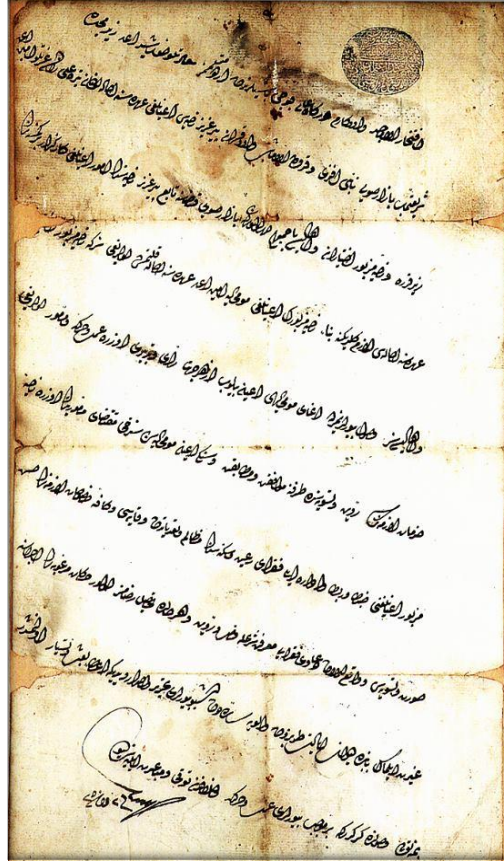
- Bayhan, A. A. (2017). Ordu'da geç Osmanlı sivil mimarlık örneği: Çamaş Cevat Bey Konağı. XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 2-5 Kasım 2016, Sakarya, 62-78.
- Blunt, A. (1988). Baroque and rococo architecture and decoration. Hertfordshire: Wordsworth Editions.
- Bony, A. (2012). L'Architecture moderne. Paris: Larousse.
- Bouillon, J.P. (1985). Journal de L'Art Nouveau. Paris: Skira.
- Briggs, M. S. (1914). Baroque architecture. New York: McBride-Nast & Company.
- Clark, K. (1983). The Gothic revival: An essay in the history of taste. Londra: John Murray.
- Çelik, Z. (1986). 19. Yüzyılda Osmanlı başkenti. İstanbul: Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- (2014). Denizli kültür envanteri. Denizli Büyükşehir Belediyesi.
- (2014). Düzce kültür envanteri. Düzce Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Duncan, A. (1994). Art Nouveau, World of Art. New York: Thames and Hudson.
- Eastlake, C. L. (2012). A history of the gothic revival. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekinci, İ. (2013). Karadeniz'de ayanlar ve denizcilik. Karadeniz Araştırmaları, (37), 15-49.
- Emecen F. M. (2001). Doğu Karadeniz'de ayanlık; Tirebolulu Kethüdazâde Mehmet Emin Ağa. Belleten Dergisi, LXV (242), 193-215.
- Emecen, F. M. (2005). Doğu Karadenizde iki kıyı kasabasının tarihi: Bulancak-Piraziz. İstanbul: Kitabevi.
- Emecen, F. M. (2020). Piraziz tarihine giriş: Abdal İskelesi'nden Piraziz'e. Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi Turkuvaz Kitap.
- Englund, S. (2004). Napoleon: A political life. New York: Scribner.
- Fatsa, M. (2008). Giresun yöresinde Osmanlı vakıfları ve vakıf eserler (Dini-İlmi Hayat ve Sosyal Kurumlar). Giresun: Giresun Belediyesi Yayınları.
- Fredlund, J. (2008). Stilguiden: Möbler & Inredning 1700-2000. Stockholm: Prisma.
- Gedikoğlu, Y. G. (2009). Naim Tiralı'nın öykücülüğü (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Germann, G. (1972). Gothic revival in Europe and Britain: Sources, influences and ideas. Londra: Lund Humphries.
- Hitchcock, H. R. (1958). Architecture nineteenth and twentieth centuries. The Pelican History of Art. Londra: Penguin Books.
- Honour, H. (1977). Neo-classicism style and civilisation. Londra: Penguin Books.
- İltar, G. (2014). Giresun kültür envanteri. İstanbul: Dönence Basım ve Yayın.
- Karpuz, H. (2018). Trabzon merkez ve ilçelerindeki önemli tarihi yapılar. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kuban, D. (2016). Osmanlı mimarisi. İstanbul: Yem Yayınları.
- Middleton, R. and Watkin, D. (1980). Neoclassical and 19th century architecture, history of world architecture, Milan: Electa.
- Naeuman, R. (2013). Baroque and Rococo Art and Architecture. New Jersey: Pearson Education.
- Ortaylı, İ. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi ve sosyal değişim, Makaleler 1. "19. Yüzyılda Trabzon Vilayeti ve Giresun Üzerine Gözlemler" Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018). Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri (1840-1880) (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Özkaya, Y. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nda ayanlık (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pevsner, N. (1977). Ana çizgileriyle Avrupa mimarlığı. çev. Selçuk Batur, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Resuloğlu, E. (2015). Naim Tirali'nin hayatı ve eserleri (Yüksek Lisans Tezi). Doğu Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazimağusa.
- Rouge, I. (2008). L'Arc de Triomphe de l'Etoile: Art et Histoire. Quetigny Cedex: Fatou.
- Schulz, C. N. (1979). Baroque architecture. History of World Architecture, Milan: Electa.
- Schulz, C. N. (1980). Late Baroque and Rococo Architecture. History of World Architecture, Milan: Electa.
- Seçkin, N., Özakın, R., Erdem, A., Yergün, U, Maşalı, D. (2004). Boyabat (Sinop) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003, TÜBA Kültür Envanteri Dergisi, 3, 141-168.
- Sümer, F. (1992). Tirebolu tarihi. İstanbul: Etam Matbaa.
- Toman, R. (2010). Neoclassicism an romanticism. Potsdam: H. F. Ullmann.
- Yıldırım Güneş, Ö ve Akın Ertek, G. (2021). Osmanlı batılılaşmasının Ordu il merkezine yansması. Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu II. Ankara: Fenomen Yayıncılık. 215-219.
- Yılmaz, F. (2021). Nüfus mübadelesinin kent dokusuna etkisi ve alaçam evleri (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Yiğitpaşa, N. T. ve Akın Ertek, G. (2020). XVIII. Yüzyıl Berlin kiliselerinde neoklasik üslup. Amisos Dergisi, 5 (8), 219-258.
- Yiğitpaşa, N. T. ve Uz, F. (2016). XIX. Yüzyıl Samsun'da bir grup konut mimarisi. Amisos Dergisi. 1 (1), 22-43.
- Yüksel, A ve Yeşilot, O. (2012). Giresun'da iz bırakanlar. Giresun: Giresun Valiliği.
- Yüksel, A. (2013). Doğu Karadeniz araştırmaları. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- <https://www.izmirdergisi.com/tr/dergi-arsivi/338-47-nci-sayi/2794-nereden-geldi-bu-isimler-3>.

Arşiv Kaynakları

BOA, DH.MKT, 2455/28.

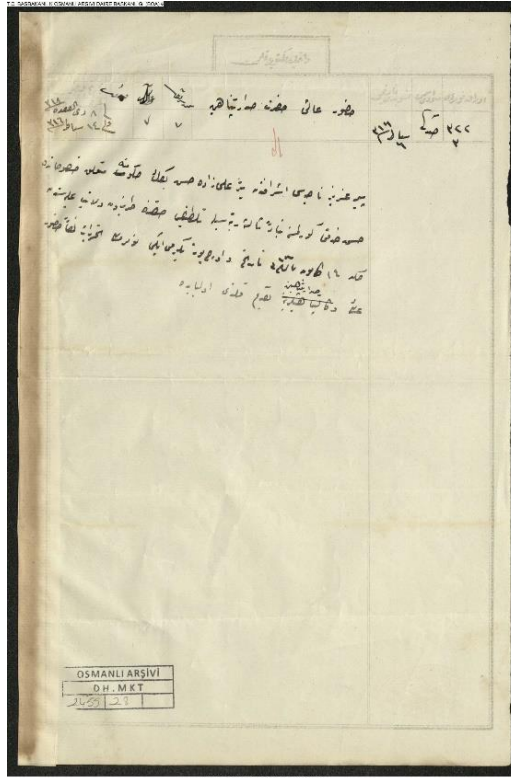
Görseller

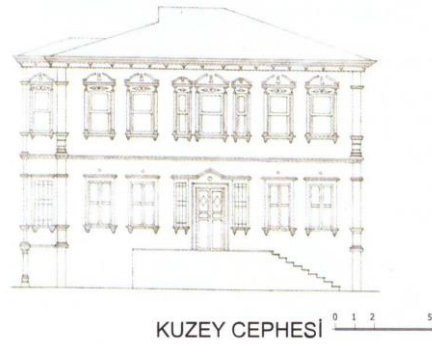
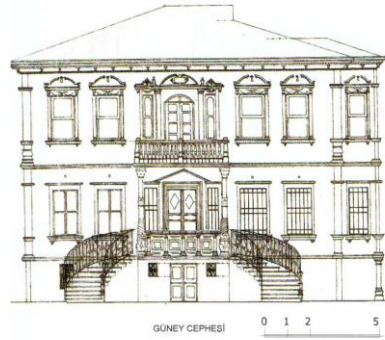
Görsel 1: Tiralizade Ailesine Ayanlık Payesinin Verildiğini Gösteren Berat (Abdullah Tirali'den)

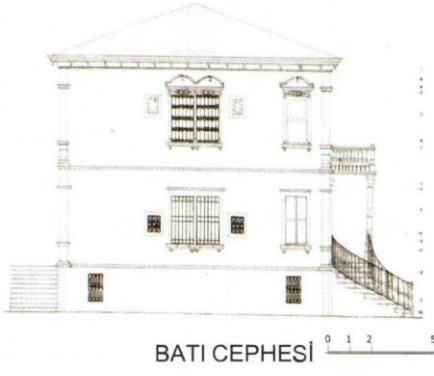
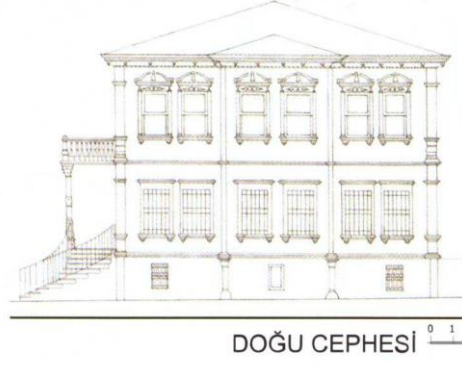
Görsel 2: Piraziz İskele Pazarı Cami (Fatsa, 2008: 47)

Görsel 3: Trabzon'un Piraziz nahiyesi eşrafından Tir Alizade Hasan Bey'in rütbe ile taltifi (BOA, DH.MKT, 2455/28, H. 1318).

Görsel 4-7: Tiralizade Hasan Bey Konağı Güney ve Kuzey Cephesi (Çizim için Bkz. İltar, 2014: 228)

Görsel 8-11: Tiralizade Hasan Bey Konağı Doğu ve Batı Cephesi (Çizim için Bkz. İltar, 2014: 228)

Görsel 12: Tiralizade Halis Bey Konağı Güney Cephesi

Görsel 13: Tiralizade Halis Bey Konağı Kuzey Cephesi

Görsel 14-15: Tiralizade Halis Bey Konağı Batı ve Doğu Cephesi

Görsel 16: Tiralizade Emin Bey Konağı Güney Cephesi (İltar, 2014: 250)

**Görsel 17-18: Tiralizade Emin Bey Konağı Kuzey ve Batı
Cephesi (İltar, 2014: 250)**

Görsel 19: Tiralizade Emin Bey Konağı Yarı Yıkılmış Hali

Görsel 20: Tiralizade Hüseyin Bey Konağı Doğu Cephesi

Görsel 21-22: Tiralizade Hüseyin Bey Konağı Kuzey ve Güney Cephesi

Görsel 23-24: Tiralizade Behçet Bey Konağı Batı ve Doğu Cephesi

Görsel 25-26: Tiralizade Behçet Bey Konağı Kuzey ve Güney Cephesi

Görsel 27-28: Tiralizade Osman Bey Konağı Güney ve Kuzey Cephesi

Görsel 29-30: Tiralizade Osman Bey Konağı Doğu ve Batı Cephesi

Görsel 31: Tiralizade Hasn Bey Konağı (Hasn Tirali'den)

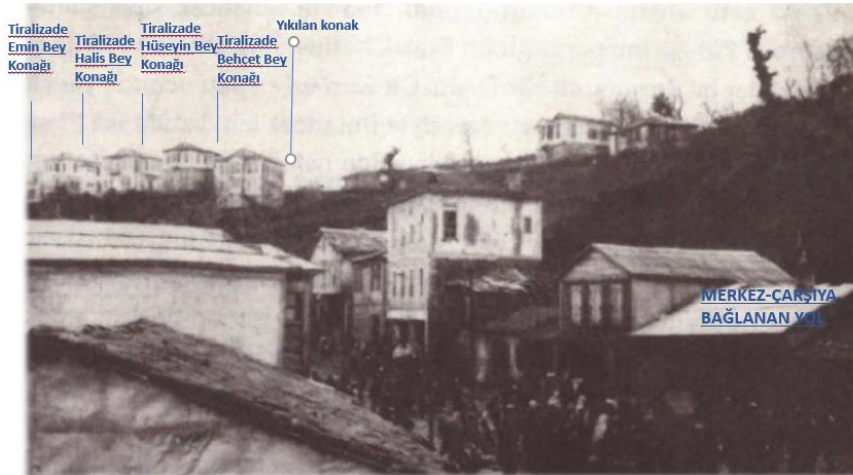
Görsel 32: Tiralizade Hasn Bey Konağı (1924) (Hasn Tirali'den)

Görsel 33: Piraziz İskelesi ve Tiralizade Hasan Bey ve Osman Bey Konağı 1937 (Emecen, 2020: 213)

Görsel 34: Osman Bey Konağı (Emecen, 2020: 215)

Görsel 35: Tiralizade Konaklarının Tümünü Gösteren Bir Fotoğraf (Emecen, 2020: 215)

Arzu Pazarlaması: BMW Markasının Çukur Dizisindeki Fantezi Sahnelerine Yönelik Bir Lacan Okuması

Mehmet Ali GENİŞ*

Öz

Bu çalışma, Jacques Lacan'ın arzu teorisinden hareketle, simgesel marka göstereninin sinema/dizi fantezi gerçekliğinde "fallus gösteren" olarak sahnelenmesinin, tüketici arzu/benliğiyle imgesel özdeşleşme (identification) süreci üzerinden, arzu nesne (object petit a) nedeni olarak nasıl kurulduğunu çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak çalışmada, Türkiye dizi piyasasında yoğun izlenme oranlarına sahip Çukur dizisindeki BMW fantezi sahnesinin ve bu sahnede yer alan Efe karakterinin Lacan ve Zizek okumalarına bağlı çözümlenmesi yapılmaktadır. Bu çözümlenme vasıtasıyla BMW markasının Çukur dizisindeki gerçeklik bağlamı üzerinden marka çağrışımları oluşturmaya ve dizi senaryosuna eklenen Efe karakteri üzerinden tüketici arzu/arzu nesnesini kurmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Zira özellikle Efe karakterinin yer aldığı fantezi sahnesinde BMW markasının, arzu nesnesi olarak (object petit a) konumlandırılmaya çalışıldığı belirlenmektedir. Böylece çalışmada BMW markasının Çukur dizisindeki fantezi sahnelerini, arzu pazarlamasında kullandığı ve bu sahnelerdeki gerçeklikle/karakterlerle özdeşleşen benlikler yoluyla marka değerini artırmayı amaçladığı savunulmaktadır. Çalışmanın temel katkısı, pazarlama/marka yazınında yoğun tartışmalara neden olan marka gösteren değerini, Lacan'ın arzu teorisiyle bütünlük bir çerçevede açıklama ve çözümlenme çabası olarak gösterilebilir.

Anahtar Kavramlar: Arzu Pazarlaması, Pazarlamada Psikanalitik Araştırmalar (PPA), Marka Gösteren Değeri, Jacques Lacan, Çukur.

Desire Marketing: A Lacan Reading Regarding Fantasy Scenes of BMW Brand in Çukur Series

Abstract

Based on Jacques Lacan's theory of desire, this study aims to analyse how the staging of the symbolic brand signifier as "phallus signifier" in the fantasy reality of cinema/TV series is established as the object cause of desire (object petit a) through the process of imaginary identification with consumer desire/self. For this purpose, the analysis of the BMW fantasy scene in the Çukur series, which has high ratings in the Turkish TV series market, and the Efe character in this scene, based on Lacan and Zizek readings are made. Through this analysis, it is observed that the BMW brand tries to create brand associations through the context of reality in the Çukur series and to establish the consumer desire/desire object through the Efe character added to the series scenario. Because it is determined that the BMW brand is tried to be positioned as an object of desire (object petit a), especially in the fantasy scene where the character of Efe takes place. Thus, it is argued in the study that the BMW brand uses the fantasy scenes in the Çukur series in desire marketing and aims to increase its brand value through the selves identified with the reality/characters in these scenes. The main contribution of the study can be shown as the effort to explain and analyse the brand signifier value, which has caused intense debates in the marketing/branding literature, in an integrated framework with Lacan's theory of desire.

Keywords: Desire Marketing, Psychoanalytic Research in Marketing, Brand Signifier Value, Jacques Lacan, Çukur.

Geliş/Received: 15.07.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

* Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamında yer almaması nedeniyle etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi. Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü. m.aligenis@giresun.edu.tr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1503-6765>. (Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Sermaye birikimini önceleyen ekonomik sistemin şemsiyesi altında yaşanan 1929 bunalımından itibaren, tüketici davranışlarının yönetimi, temel bir pazarlama sorunu haline gelmiştir (Fullerton, 1988; Cochoy, 1998; Skålén, P., Fellesson, M. ve Fougère, 2006). Çünkü üretim kaynaklarına el koyma (sömürgecilik) üzerinden yürütülen artı değeri sahiplenme, kapitalizmin öncel biçimleri için yeterli olurken, sanayi kapitalizminin ürettiği krizleri aşmada yetersiz kalmış ve sermaye çıkarı adına toplumsal davranışı yönetme politikalarının uygulanmasını gerekli kılmıştır. Sermaye iktidarının (hegemonik rıza üretimine dayalı) toplumsal davranışı yönetme politikası, meta fetişizmine bağlanan çarpık değer/ilişkilerin (kültür/anlam üretimi) bireyin zihin/bedenine hâkim olması (öznellik üretimi) üzerinden kapitalist çelişkilerin gizlenmesini/onaylanmasını amaçlayan biyo-politik bir ideolojidir (Foucault, 1991; Negri ve Hardt, 2000; Zwick and Bradshaw, 2016). Bu açıdan sermayenin direkt olarak insan yaşamını, kültürünü ve öznelliğini sömürerek yeniden ürettiği kapitalist kültür ve öznelliklerin, insanı kendine yabancılaştıran öznellikler olarak, öznenin, sermaye iktidarına uyumlu davranış geliştirmesini amaçlayan ideolojik stratejiler olduğunu görmek gerekir (Zizek, 2006: 1550). Modern pazarlama teori ve uygulamalarının özellikle 1950’li yıllardaki tüketici davranışını anlama ve yönetmeye ilişkin paradigma dönüşümü, pazarlamanın, bu ideolojik stratejileri yerine getirme amaçlı işlev kazandığını gösterir. Çünkü modern pazarlama teori ve uygulamalarının 1950’li yıllardan itibaren gelişimi, tüketici davranış nedenlerini anlamaya yönelik bilgi içeriğini genişletme ve bu birikimi tüketici davranışını yönetme amaçlı kullanması üzerinden gelişmiştir (Tadajewski, 2006a: 173). Bu çerçevede pazarlama uzmanlarının disiplinler arası bir araştırma alanı olarak tüketici araştırmaları (consumer research) ölçeğinde çalışma alanlarını genişlettikleri görülür (Holbrook, 1987).

Pazarlama yazınında özellikle 1950’li yıllardan itibaren yoğun ilgiyle karşılanan tüketici araştırmaları, pozitivist tüketici araştırmaları ve yorumsal tüketici araştırmaları olarak iki temel alan çerçevesinde sınıflanır (Holbrook, 1987; Calder ve Tybout, 1987). Bu ayrım aynı zamanda pazarlamada anaakım ve eleştirel/radikal yaklaşımların ayrım noktasına da işaret eder (Stern, 1990; Tadajewski, 2006b). Çünkü pozitivist tüketici araştırmaları, tüketicinin bilinçli bir karar verici olarak rasyonel bir seçim (homo-economicus) yapabileceği varsayımına dayanır. Nitekim 1960’lı yıllardan itibaren gelişen istatistiksel yöntemler vasıtasıyla uygulanan kantitatif çalışmalar ile pozitivist çabalar, tüketicinin makul bir rasyonel karar verici olarak modellenebileceği varsayımı üzerinden hareket eder ve ana akım pazarlama yönelimi bu yönde şekillenir (Anderson, 1983; O’Shaughnessy, 1987). Böylesi bir soyutlama, tüketicinin, her tür bastırma, uyum ve manipülasyon süreçlerinden azade, bir problem çözücü veya rasyonel karar verici olarak ele alınması yanlısaması üretir (De Ruyter ve Scholl, 1998). Fakat yorumsal araştırmalar, tüketiciyi, tercih nedenlerinin tam olarak bilincinde olmayan varlıklar olarak okur ve odak grup görüşmeleri aracılığıyla gerçek tercih nedenlerinin anlaşılabilirliğini savunur (Dichter, 1960). Çünkü bu çözümlenme, insanın doğal bir varlık olmaktan öte kültürel bir varlık olduğuna ilişkin

(yapısalcı) psikanalitik vurgunun, pazarlama araştırmalarındaki yansımadır ve belli bir toplumsallaşma ve kùltürün parçası olan insanın, tüketim yapma ve satın alma davranışının sosyo-psikolojik etkilerden soyutlanmasının mümkün olmadığını gösterir (Alderson, 1952; Buttle, 1989; Bargh, 2002). Zira psikanalitik araştırmalar göstermiştir ki insan davranışının bilinçli kısımlardan olduğunu varsaymak, yalnızca buzdağının görünen kısmıyla uğraşmak anlamına gelir (Freud, 2012).

Tüketici davranışının rasyonellikten uzak ve istatistik model kalıplarını aşan niteliği, pazarlama uzmanlarının psikanalitik (özellikle Sigmund Freud) araştırmalardan beslenen çalışmalar yapmalarına neden olmuştur (Cluey ve Desmond, 2005). Bu çalışmalar incelendiğinde, arzunun, tüketim davranışını etkileyen oldukça önemli bir motivasyon kaynağı olduğu savunulur (Belk, Ger ve Askegaard, 2003). Keza arzunun, bilinçdışı bir güç olarak, tüketicilerin davranışını yönetmede önemli bir araç olarak görülmesi, özellikle pazarlama iletişim çalışmalarında yoğun şekilde çalışılmasına neden olmuştur (Elliot, 1997; Bagozzi, 1995; Reichert ve Lambiase, 2013). Bu açıdan arzu pazarlaması, psikanalitik öğretilerin pazarlama uzmanları tarafından tüketici davranışını anlama ve motive etme amaçlı kullanılma girişimidir. Diğer bir deyişle arzu pazarlaması, tüketim davranışının dürtü¹ nedenlerini anlama ve simgesel/imgesel boyutta yeniden üreterek (sömürerek-üretme), bilinçdışı etki düzeyinde, tüketicinin kendi arzusu olarak konumlandırılması stratejisidir (Dichter, 1960; Oswald, 2010). Pazarlama uzmanlarının ideolojik dil ve söylem yapıları üzerinden geliştirdikleri iletişim stratejileri (reklam, halkla ilişkiler, marka, vs.) sömürerek-üretilen (insanı kendine yabancılaştıran) arzunun sahnelendiği temel gösterenlerdir (Papatya ve Geniş, 2018). Bu gösterenler içinde marka, tüm diğer geleneksel işlevlerinin ötesinde, gösteren değerine bağlı şekilde tüketiciyi kimliklendirebilmesi (identification) açısından oldukça önemli bir işleve sahiptir (Aaker, 1997; Holt, 2006).² Keza Gorz'un (2011: 60) "*markalar, parasallaştırabilir sembolik değerlerdir*" açıklamasına bağlı olarak markalar, gösterge zinciri üzerinden ürettikleri anlam/arzu, tüketici (özne) benliğiyle özdeşleştirme çerçevesinde, sadık müşterilerini kimliklendirebilmektedirler. Arvidsson (2005) markaların, kapitalist sermaye birikimi adına üstlendiği bu rolü, para-sermaye-para (M-C-M) dönüşüm sürecinde, *artı değer* artırma işlevi üzerinden okur. Arvidsson, markaların, özel fiyat (premium price) ve marka değerlendiricilerine (brand awareness, brand identity, brand loyalty, vs.) bağlı olarak sermaye birikimini artırdığını savunur. Marka değerlendiricileri, markanın, tüketicilerin "gerçek" dünyalarındaki yerinin (imajının) ölçülmesiyle elde edilen veriler olarak, pazarlama maliyetlerini düşüren ve markanın finansal yatırım değerini artıran sosyo-psikolojik verilerdir (Aaker, 2009). Özel fiyat ise Arvidsson'un (2005: 250) "*bir çift Nike ayakkabısı için fazladan para ödemeye hazır olabilirim, eğer o ayakkabılar, üyesi*

¹ Dürtü, Freud okumasında içgüdü, Lacan okumasında sapma (drive/drift) olarak tanımlanır. (Lacan, 2006: 680; Zupancic, 2008: 15). Van Leeuwen (2017: 360) belirttiği gibi, Lacan açısından dürtü (drive/drift), eksikliğin varlığı ve bu eksikliği örtme girişimindeki anlam üretiminin uyumsuz görünümünde aranmalıdır. Yani eksikliğin varlığı, belli bir anlam ve duyu üretimini teşvik ederken; anlam, eksikliğin üstünün örtülmesi girişimidir. Bu açıdan dürtü, "*varlığın ve anlamın kendi heterojenliğindeki imkânsız ortak eklememesini*" ifade eder (Zupancic: 2008, 28). Arzunun şekil aldığı ve bilinçdışının öznesinin kurulduğu alan, bu kurucu dürtünün/sapmanın (drift) alanıdır. Yani, bir eksik ve bu eksikü örtme girişimde ona karşılık gele(meye)n anlamın çelişik gerçeğliğidir.

² Holt'a (2006: 300) göre "*kapitalizmin temel işlevi olarak markalanma, sermaye birikiminin ayırt edici bir biçimidir*".

olduğum lise akran kültüründe yüksek statülü bir kişilik sergilememe izin veriyorsa” sözüyle ve Zizek’in (2014: 266) “*bir markaya fazladan para ödememizi sağlayan şey hiç’tir*” sözüyle açıkladığı gösterilensiz-gösteren değeridir; yani marka imajıdır.

Gösterilensiz-gösteren değeri olarak marka imajı, Lacan’ın, Ötekiyle yaşanan tamlık yanılsaması çerçevesinde doyum sağladığına imgesel düzeyde inanılan nesne olarak açıkladığı arzu nesnesine (object petit a) oldukça benzerdir. Fakat marka hiçbir zaman tam olarak arzu nesnesi olarak konumlanamaz; sadece belli bir süre için öznedeki kapanmaz boşluğu kapattığı yanılsaması/fantezisi üretmek “arzu nesne nedeni” oluşturabilir (Zizek, 2008a; İzmir, 2013). Bu çerçevede çalışma, Türkiye’de yoğun izlenme oranlarına sahip Çukur Dizi’inde BMW marka göstereninin, Lacan’ın arzu nesne’sinin nedeni olarak nasıl konumlandırıldığını çözümleme amacındadır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, çalışmanın ilk bölümünde, yazın araştırması olarak pazarlamada psikanalitik çalışmaların temel açımlarına yer verilmektedir. İkinci bölümde, Lacan’ın arzu teorisi, özne benliğinin eksik kuruluş diyalektiği olarak belirttiği üç düzen (gerçek, imgesel, simgesel) çerçevesinde açıklanmaktadır. Ayrıca yine aynı bölümde marka gösteren değerinin “arzu nesne” nedeni olarak tüketici imgeleminde nasıl konumlandırıldığı, düğüm noktası (*point de caption*) süreci üzerinden açıklanmaktadır. Son bölümde ise Zizek’in ve Todd McGowan’ın Lacan okumalarına bağlı geliştirdikleri psikanalitik film çözümlemesine bağlı şekilde, Çukur Dizisi özelinde Efe karakterinin yer aldığı fantezi sahnesinde, BMW markasının “arzu nesnesi” olarak konumlanma girişimi çözümlenmektedir.

Pazarlamada Psikanalitik Araştırmalar

Pazarlamada psikanalitik araştırmalar (PPA), 1930’lu yıllardan itibaren üzerine çalışılan bir alan olmasına rağmen, anaakım yazının kenarında radikal bir alan olarak konumlandırılır (Pratkanis ve Greenwald, 1988; Lazarsfeld, 1934). Bu konumlandırmanın temelde iki nedene bağlı olduğu söylenebilir. İlk neden Avrupa/Amerika merkezli egemen paradigmanın modern pazarlama teorisini pozitivist bilim yapma kuralları ölçeğinde evrenselleştirme girişimidir (Tadajewski, 2006a). İkinci neden ise psikanalitik yaklaşımlardan beslenen pazarlama uygulamalarının, etik dışı olduğu kanısı üzerinden, insanları yanlış ihtiyaçlara yönlendirme, kandırma ve manipüle etme girişimi olarak sunulması ve marjinalleştirilmesidir (Packard, 1957; Nelson, 2008; Stern, 1990; O’Shaughnessy, 2015). Fakat özellikle 20. Yüzyılın sonlarından itibaren, ağırlıklı olarak eleştirel pazarlama akademisyenleri tarafından, psikanalitik yaklaşımlara yönelik artan bir ilginin olduğu söylenebilir (Tadajewski, 2006b). PPA, psikanalizin kurucusu Sigmund Freud’un psikodinamik yani, kişinin bilinçdışı dünyası ve bu gücün davranışlar üzerindeki etkisini keşfetmesinden (1893-1895) yaklaşık otuz yıl sonra (1923) yazında yer almaya başladığı söylenebilir (Geçtan, 1996: 18). Nitekim Edward L. Bernays’ın ve Ernest Dichter’in çalışmaları bu alandaki öncü kaynaklar olarak kabul edilir. Halkla ilişkilerin kurucusu olarak kabul gören Bernays, (1923) ve (1927) çalışmalarında, kitle davranışının kontrol edilmesinde, görünmez

yönetim (iletişim) ilkelerinin uygulanmasının, kitlelerin farkında olmadıkları bilinçdışı arzularını harekete geçirdiğini savunur. Viyana okulundan ve Paul J. Lazarsfeld'in yaklaşımlarından beslenen ve Amerika'da motivasyon araştırmalarının öncüsü olarak kabul edilen Dichter ise psikanalitik uygulamaların pazarlama alanında temellenmesinde ve gelişiminde önemli katkılar sağlamıştır (Tadajewski, 2013; Lazarsfeld, 1934; Dichter, 1986; Schwartzkopf ve Gries, 2010).

Dichter'ın, Procter & Gamble, Chrysler ve Esso Exxon şirketlerinde uygulamış olduğu kampanyalar oldukça başarılı olmuş ve deneyimlerini akademik çalışmalar üzerinden paylaşmıştır (Fullerton, 2007). Örneğin, Dichter (1947) çalışmasına, iş adamı (businessman) ile psikoloğun insanları biçimlendirmek ve motive etmek gibi benzer görevlerinin bulunduğunu açıklamakla başlar. Zamanının pazar araştırmalarında kullanılan yöntemlerin yetersiz ve eski olduğunu, bu araştırmaların sadece yüzeyle yani tüketicilerin ne söylediklerine ve düşündüklerine odaklanarak, rasyonel satın alma niyetini ve miktarını ölçtüğünü belirtir (Schwarzkopf, 2015). Dichter'a göre tüketici, çoğu zaman satın alma niyetine ilişkin gerçek motivasyon nedenlerinin farkında değildir. Bu açıdan pazar araştırmasının, neden (why) sorusuna cevap veren bir araştırma olmasını ve bilinçdışı arzuları da hesaba katmasını önerir. Reklam etkinliğinin artırılmasında psikolojik bakışın önemini açıkladığı (1949) çalışmasında Dichter, reklam mesajını alan tüketicinin zihninde (mind) neler olduğuna odaklanılması gerektiğini savunur. Zira reklam gerçekliğinin tüketici zihninde hangi hatıraları canlandırdığına, onu hangi düşüme sürüklediğine, heyecanlandırıp heyecanlandırmadığına, iyi mi kötü mü hissettirdiğine odaklanarak temel satın alma nedeninin bulunabileceğini belirtir. Ayrıca bu çalışmasında, gerçek reklamın basit bir iş olmadığını belirterek psikolojik bakışın, reklamcılığa katkısını dondurma örneği üzerinden şu şekilde açıklar; *“birçok dondurma reklamı, tüketiciyi en iyi kalite ve lezzet üzerinden kendine çekmeye çalışır. Fakat psikolojik araştırmalar dondurmanın şehvet/seks düşkünlüğüyle (voluptuous) ilgili çekici bir yönü olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan eğer bir reklam gerçekliğinde, seks düşkünlüğü tüketici arzusu olarak konumlandırılırsa başarılı bir reklam uygulanmış olur”* (Dichter, 1949: 63). Benzer şekilde Dichter, deodorantların sosyal bir gruba kabul edilme ve güvenle ilişkili olduğunu, Amerikalı erkeklerin arabalarını bir metres olarak kullandıklarını ve kadınların sabunu kötülüklerden arınmanın bir aracı olarak gördüklerini açıklamıştır.

Dichter'in pazarlamada motivasyon teorisine önemli katkı sağladığı çalışması, 1960 yılında yayınlanan Arzu Stratejisi (Strategy of Desire) çalışmasıdır. Bu çalışmasında, insanların gündelik hayatlarında birçok kararı alırken farkında olmadıkları motivasyon nedenlerinin psikanalitik yaklaşımlar aracılığıyla belirlenebileceğini belirtir. Dichter'a göre bu motivasyon nedenleri kültürel, irrasyonel ve bilinçdışı nitelikler taşır ve insanda bir gerilim (tension) oluşturarak davranışa dönüşür (Dichter, 1960: 36). Pazarlama araştırmalarının ampirik verilerle uğraşmak yerine odak grup görüşmeleri üzerinden sürdürülmesini ve böylece motivasyon nedeninin katarsis (catharsis) süreci üzerinden açıklanabileceğini savunur. İnsanların bir ürün satın almakla kimliklerinin bir yönünü satın aldıklarını ve herhangi bir markaya sadık kalmakla kendi kimliklerine sadık kaldıklarını belirtir (Dichter, 1960: 60). Ayrıca,

markaların bir ayna işlevi görerek insanın kendini yeniden keşfetmesini sağlayan bir araç olduğunu ve bu durumun insan ruhunu keşfetmenin yeni devrimci yolu olduğunu açıklar (Dichter, 1960: 91). Özellikle araba modelleri üzerine yapmış olduğu incelemelerde, arabaların fallik (phallic) bir sembol olarak işlev kazandığını savunur (Dichter, 1960: 91). Bu çerçevede Dichter'ın yaygın tüketici ürünlerindeki gizli anlamların bir tipolojisini geliştirdiği söylenebilir (Krishnan ve Trappey, 1999: 453).

Pazarlama yazınında Dichter'ın çalışmalarının yanında tüketici satın alma nedenlerinin belirlenmesinde modern psikoloji/psikanalizin önemli katkı sağladığını açıklayan çalışmalar yer alır. Bu çalışmalar incelediğinde, tüketicinin satın alma süreç ve nedenlerinin akılcı/ekonomik olmaktan öte kültürel ve psikolojik olduğuna ilişkin giderek artan bir vurgunun yapıldığı görülür. Örneğin, Wroe Alderson (1952) çalışmasında, satın alma tercihinin, problem çözme aşamalarından hareket ederek, psikolojik yaklaşımların bu tercih nedenine yönelik kapsamlı bir açıklama getirebileceğini savunur. Çünkü Alderson'a göre problem çözme süreci (sanıldığı üzere) sadece tüketicinin sunulanlar arasından kendisine en uygun olanı rasyonel biçimde tercih etme süreci olarak açıklanamaz. Tüketici tercihinin belirlenmesinde tüketicinin özlemleri, toplumsal yapılar/değerler ve reklamların etkisi söz konusudur. Bu açıdan psikolojik öğrenme teorileri, Freud'un bilinçdışı açıklamaları ve toplumsal kimlik biçimleri üzerinden araştırma yapılmasını önerir. Sidney J. Levy (1959) çalışmasında, insanların satın alım tercihlerinin ekonomik olmaktan uzaklaştığını ve sembolik tüketimin giderek arttığını belirtir. Levy'e göre modern ürünler giderek psikolojik şeyler olarak kabul edilmekte ve tüketim, para harcamanın yanı sıra (psikolojik rahatlama olarak) enerji harcamanın bir yönü haline gelmektedir. Bu açıdan tüketim nesnesiyle tüketicinin kurduğu ilişki biçiminin iletişimsel yönü (dil, imgesel ve simgesel) üzerinden (toplumsal cinsiyet, kimlik, kültür, sınıf, vs.) satın alma davranışını motive eden nedenlerin belirlenebileceğini savunur. Philip Kotler ise tüketici davranışını farklı teorilere bağlı olarak (Marshall'ın ekonomik, Pavlov'un öğrenme, Freud'un psikanalitik, Veblen'in sosyo-psikolojik ve Hobbes'un organizasyon faktör) açıkladığı (1965) çalışmasında, motivasyon/psikanalitik yaklaşımların reklamcılık uygulamaları vasıtasıyla etkili olabileceğini belirtir. Kotler, tüketicinin özel dünyasına ait umutları, rüyaları ve korkuları üzerinden oluşturulacak motivasyonun, rasyonel nedenlere nazaran daha etkili olabileceğini savunur (Kotler, 1965: 42).

Pazarlama yazınında psikanalitik araştırmaların, psikanalitik teorinin kendi içindeki görüş ayrılıklarına bağlı şekilde farklılaştığı görülür (Parsons, Maclaran ve Chatzidakis, 2017). Bu açıdan Sigmund Freud'un rüyaların yorumu, kişilik, cinsellik, arzu, narsisizm (Forest, 2016; Desmond, 2012); Melanie Klein'in kişilik, nesne ilişkileri teorisi, narsisizm (Oswald, 2010; Desmond, 2012); Heinz Kohut'un benlik psikolojisi (Boyd ve Held, 2005); Carl Gustav Jung'un arketip, psikolojik tipoloji (Dominici, vd. 2016; Lamlein, 2014; Kurultay, 2017) ve Jacques Lacan'ın ayna evresi, benlik, eksiklik olarak arzu, narsizm ve söylem teorileri (Oswald, 2010; Stavrakakis, 2006; Elliot, 1997) üzerinden geliştirilen çalışmaların yazında yer aldığı görülür. Pazarlama yazınında yer alan bu çalışmalara bütünsel

çerçevede bakıldığında, çoğu araştırmacı tarafından Freud'un alana ilişkin temel katkılarının yoğun şekilde takip edildiği söylenebilir (Desmond, 2012; Güler, 2019). Nitekim bu çalışmalarda tüketim davranışına neden olan dürtülerin bilinçdışı kaynaklı olduğu kabul edilir. Fakat bu çalışmaların birbirlerinden farklılaşmasının nedeni, tüketim davranışına neden olan bilinçdışı güçlerin hangi kaynaktan (libido, cinsellik, içgüdü, dürtü, anı izi, benliğin yanlış üretimi, tarihi kalıntı, toplumsal bastırma, arzu ve dilsel) konumlanacağına ilişkin görüş ayrılıklarıdır. Lacan'ın "*bilinçdışı dil gibi örgütlenir*" ve "*bilinçdışı ötekinin söylemidir*" sözlerinden hareketle, Lacan bakış açısını takip eden pazarlama çalışmalarında tüketim davranışının nedeni olan dürtülerin, sadece bedensel haz, libido veya kişinin kendi içsel devinimlerinden kaynaklanmadığı, aynı zamanda öznelarası dil kullanımının özneyi kendine yabancılaştırarak Öteki söyleminin nesnesi olarak kurmasıyla, hem özne benliğinin narsist yapısının hem de tüketim davranışına neden olan dürtülerin anlaşılabilirliği savunulur (Oswald, 2010). Bu açıdan pazarlama yazınında (tüketici davranışının anlaşılması ve motivasyonuna yönelik) Lacan okumalarının temelde iki çerçeve üzerine yoğunlaştığı görülür. İlk çerçeve Lacan'ın ayna evresi (imgesel özdeşleme) modelidir (Williamson, 1978). İkinci çerçeve Öteki'nin söylemi içinde bir anlam arayışı olarak öznenin benliğini (ve arzusunu) kurma (simgesel özdeşleşme) sürecidir (Oswald, 2010). Her ne kadar çoğu pazarlama araştırmasında bu iki çerçeve temel bir ayırım noktası olarak düşünülse de Zizek'i takip ederek bu ayırımın Lacan'cı özne ve arzu konumlarının anlaşılmasını zorlaştırdığı söylenebilir. Zira Zizek'e göre "*imgesel özdeşleşme, kendi kendimize hoş görüldüğümüz imgeyle 'olmak istediğimiz şeyi' temsil eden imgeyle özdeşleşmedir; simgesel özdeşleşme ise, tam da gözlendiğimiz yerle; kendi kendimize hoş, sevmeye değer görünecek şekilde baktığımız yerle özdeşleşmedir*" (Zizek, 2008a: 121) ve "*imgesel biçimi belirleyen ve ona egemen olan şey simgesel özdeşleşmedir*" (Zizek, 2008a: 125). Bu açıdan çalışmada, tüketici arzusunun bilinçdışı boyutu, Lacan'ın gerçek-imgesel-simgesel düzen olarak açıkladığı diyalektik sürecin parçalanması üzerinden değil bütünleşik diyalektiğine bağlı şekilde okunur.

Lacan'ın Arzu Teorisi ve "Arzu Nesne" Nedeni Olarak Marka

Lacan'a göre arzu, insan yaşamının temel devinim nedeni olmakla birlikte, Freud'un biyolojik cinsel arzularından farklı şekilde ruhsal (psyche) bir arzudur (Harding, 2007). Çünkü Lacan düşüncesinde arzu, insan öznesinin sosyal/biyolojik olgunlaşma evrelerinin toplumsal yasa/dil tarafından zapt edilmesiyle oluşan ve fakat zapt edilme öncesinin de bu oluşum sürecinde etkin olduğunu belirten süreç üzerinden açıklanır. Lacan'ın Gerçek-İmgesel-Simgesel Düzen olarak açıkladığı bu süreç, öznenin cinsel ve zihinsel özelliklerinin bizzat toplumsal anlamlar (Öteki) tarafından bastırılarak üretildiği diyalektik çerçeveyi belirtir (İzmir, 2013: 181-221). Bu diyalektik çerçeve içinde özne, biyolojik ihtiyacının giderilmesine ilişkin imgeyi, dil/toplum yasasına uygun simgeyle (Ötekinin gösterenleriyle) açıklamaya çalışan ve bu nedenle ortaya çıkan (hiç kapanmayacak olan) boşluğu, savunma/fantezi yoluyla kapatmaya çalışan, bölünmüş özne olarak yapılır. Bu açıdan insan öznesinin arzusunu anlayabilmek ve açıklayabilmek için, özneyi bu üç düzenin diyalektiği içinde sürekli hareket

eder konumda çözümlenmek gerekir. Zira Lacan kuramında İmgesel, Gerçek'in yarattığı belirsizliğe karşılık histerik bir savunma, Simgesel de Gerçek'in yarattığı çelişkilerin karmaşasına karşı kurulan saplantılı bir savunmadır (İzmir, 2013: 178).

Bu diyalektik çerçevede Lacan'cı arzu, "*eksiği olmayan bütün bir varlık*" olma çabasıdır (Lacan 2006: 679; İzmir, 2013: 269). Eksik kalma kaygısı, öznenin "Gerçek" döneminden gelen "*bütün olma*" yanılıgı/kalıntısından kaynaklanır. Çünkü gerçek dönemde özne (bebek), ihtiyaçlarını karşılayacak ilk öteki olan annesiyle (bakıcısıyla) bir bütün olarak, tek bilincin var olduğuna inandığı bir gerçeklikte yaşar. Anneyle bütün olma hem beden hem de bilinç düzeyinde bebeğin yaşadığı tamlık yanılmasıdır ve öznenin yaşam süreci boyunca eksiklik kaygısına eşlik edip arzulanacağı bütünlüğün temellendiği zemindir. Arzu, yitirilmiş olan bu gerçekliğe yönelik zihinsel/dilsel bir temsildir (Fallus Olma arzusu)³ ve hiçbir temsil, yitirilmiş olanın yerine geçemeyecektir (Lacan, 2013; İzmir, 2013: 262). Nitekim Ödipal dönemde Babanın Adı metaforunun özne tarafından benimsenmesiyle bastırılan/dağılan anne-çocuk bütünlüğünü (kastasyon) yeniden yakalama arzusuyla dolu özne, öznelarası dil kullanımının, otoritenin ve toplumsal yasanın (Babanın Adı) baskın kuralları çerçevesinde dürtü kontrolünü öğrenmek ve arzusunu dile getirmek (talep yoluyla maskelemek) zorunda kalır (İzmir, 2013: 296-298). Arzunun, talep (dil) aracılığıyla temsilinin imkânsız olması, eksik biçimde tanımlanmasına aracılık eder. Konuşarak dilin simgesel evrenine dâhil olan öznenin arzusu, toplum tarafından onaylanmış, kendisine saygın bir konum verilmesine yönelik duyulan arzudur; yani Öteki'nin arzusudur (Lacan, 2017: 249; İzmir, 2013: 299-309). Çünkü Lacan düşüncesinde arzu, bir nesneden çok bir özneye yöneliktir (Gammelgaard, 2011: 971) ve köken olarak Hegel'in tanımladığı "*Ötekinin arzusunun arzusu*" olarak yapılır (İzmir, 2013: 269). Çocuğun ilk öteki olan annesiyle bütün olma arzusu, çocuğun kendini, ötekinin arzu nesnesi (fallik nesne) olarak kurma çabasını gösterir. Fakat ilk ötekinin arzusu, Öteki gösterenler zincirinin bir parçası olduğu için ve özellikle ikinci doyum deneyiminden sonra çocuk, Ötekinin arzusunun arzusu olarak (fallus gösteren) Öteki gösterenlerinin tutsağı haline gelir. Bu tutsaklık, Lacan'ın arzu grafiğinin üçüncüsünde, Hamlet oyununa bağlı olarak açıkladığı "*Che vuoi*" sorusu üzerinden, özne arzusunun nasıl kurulduğunu da açıklar. Çünkü dile bu girişle beraber özne, arzu nesnesini elde etmek için öteki'ye yöneltilen bir dizi talepten geçmek ve talebine ulaşmada öteki'nden gelen itirazlara boyun eğmek zorunda kalır (Lesourd, 2018: 106).

Lacan için arzu ebedidir ve tatmin edilmesi imkânsızdır. Organik bir ihtiyacın karşılanmasından ziyade, "*talebin ihtiyaçtan koptuğu aralıkta şekillenmeye başlar*" (Lacan 2006, 689). Arzunun, Gerçek doyum zevkine (jouissance) bağlı olarak, Öteki diyalektiği çerçevesinde (talep biçiminde) dile getiril(eme)mesi, arzusunun, tatmin edilemez biçimde kurulmasının nedenidir (Lacan, 2015: 22-23). Yani özne imgeleminde arzu, çocukluk döneminden kalan anne (öteki) sevgisine yeniden kavuşabilme çabası

³ Lacan Fallusu, ödipal üçgende arzusunun göstereni olarak tanımlar ve arzusunun, fallus olma ya da fallik nesneye sahip olma diyalektiği biçiminde kendini gösterdiğini belirtir (Lacan, 2013).

olduğu sürece, arzunun talep olarak dile getirilmesi hep bir boşluk bırakacaktır. Çünkü çocuğun yaşadığı ilk doyum, sadece fiziksel ihtiyaçların karşılandığı bir doyum değil; aynı zamanda çocuğun anne şefkati, bakışları ve arzularıyla tam bir bütün olma biçiminde yaşadığı doyumdur (İzmir, 2013: 276). Bu doyuma ulaşma arzusunundaki öznenin, Öteki diyalektiğinden geçerek simgesel biçimde talep ettiği herhangi bir nesne, arzuyu tatmin edecek nesne olmayacaktır. Çünkü talebin nesnesi, bir gereksinim nesnesi olmasına rağmen, arzunun doyuma ulaşmasını sağlayamaz. Arzunun doyuma ulaşabilmesi için özne imgeleminde, ötekiyle yaşanan deneyimle birlikte kodlanmış nesnenin var olması şarttır (İzmir, 2013: 241-262). Lacan'ın arzu nesnesi (object petit a) olarak açıkladığı bu nesne, Ötekiyle yaşanmış tamlık yanılısaması (bakış, şefkat, vs.) üzerinden kodlanmış imgesel bir nesnedir (Lacan, 2017: 281-288). Bu açıdan talep nesnesi, öznenin doyuma ulaşması için hep yetersiz kalacaktır. Diğer bir deyişle, talep nesnesi, ihtiyaç-şefkat bütünlüğüne bağlı oluşan imgesel bir kayıt olarak arzu nesnesine nazaran, yeri doldurulamaz bir boşluk kalmasına neden olur (Zizek, 2008a: 245). Bu boşluk, öznenin zihninde, öteki'nin tanımlanamaz kayboluşuyla oluşan boşluktur.

Özne, ilerleyen yıllarda bu boşluğu kapatma arzusuyla, arzu nesnesini arar. Fakat arzu nesnesi yok nesnedir. Yalnızca vekilleri/temsilcileri aracılığıyla var olur ve bu temsilciler sadece fantezi yoluyla boşluğu kapattığı yanılısaması üretebilir. Nitekim Zizek'in "enjoy your cola" söylemiyle açıkladığı gibi, arzu nesnesinin temsilcisi durumundaki markalı ürünler, bu boşluğu ancak özneye bir fantezi kurdurarak ya da mistik fazlalıkları olduğuna inandırarak doldurma çabasıdadır (Zizek, 2008c). İzmir'in (2013: 277) "marka, nesne a ile yakından ilişkilidir. İnsanlar markayı satın alır; malı değil" cümlesiyle açıkladığı gibi markalar, somut faydaları (gereksinim nesnesi) üzerinden değil; kültürel, fetişist ve Ötekinin söylemine bağlanan bilinçdışı çağrışımları üzerinden, tüketici (özne) zihninde (imgeleminde) arzu nesnesi olarak konumlanmayı amaçlarlar.⁴

Markalı ürünlerin arzu nesnesi olarak, özne arzusunundaki kapanmaz boşluğu doldurabilme girişimi, Zizek'in deyişiyle, ancak Lacan'cı düğüm noktası (point de caption) kavramıyla açıklanabilir. Zizek'e (2008a: 112) göre düğüm noktası "sözcük olarak, gösterenin kendisi düzeyinde, verili bir alanı birleştiren, özdeşliğini/kimliğini kuran sözcüktür. Deyim yerindeyse, 'şeyler'in kendilerinin birbirleri içinde kendilerini tanıtmak için göndermede buldukları sözcüktür". Zizek'i takip ederek, eğretileme (metafor) ve metonimi düzeyinde düşünüldüğünde, marka sembollerinin, yüzer-gezer gösterenlere dikilmesi/düğümlemesinin anamorfik⁵ niteliğini de anlayabiliriz.⁶ Çünkü marka imajının tüketici zihninde anlamlandırılmasında kullanılan gösterenin, somut bir nesneye göndermede bulunması (çoğunlukla) gerekmez; nesnenin özdeşliğinin çekirdeğini, gösteren kurar (Zizek, 2008a: 115). Yani

⁴ Elbette bu, tüketici zihninin fethedilme savaşıdır (rekabetidir). Her marka söyleminin tüketicide böyle bir etki yaratması beklenemez. Tüketicinin marka söylemine düğümlemesi (point de caption), marka söylemiyle özdeşleşmesi/kimliklenmesi gerekir (Ries ve Trout, 2001).

⁵Anamorfoz: görme duyusuyla dolaysız olarak algılanamayan, belirli bir biçime sahip değilmiş gibi görünen nesnelerin, özel bir bakış açısından algılanabilir olmasıdır. Yani simgesel düznenin (dil), bakış açımızı kaydırmasıdır (Zizek, 2008b: 28).

⁶ Zizek, markaların anlam üretiminde yüzergezer göstergelere dikiş sürecini, "Marlboro Ülkesi Amerika" ve "Amerika Coca Cola'dır" söylemleri üzerinden okur (Zizek, 2008a: 112).

markaların anlam üretimi için kullandığı gösteren, göstergelerarası yapı (Ötekinin söylemi) içinde anlam ifade eder, fakat gösterileni yoktur. Yine Zizek (2014: 266) “*bir metaya markası yüzünden daha fazla para ödediğimizde, bu fazla parayı ürünün somut özellikleri için değil, hiç için, sırf gösterge için öderiz*” der. İşte markanın somut faydasının ötesinde fanteziye, mite ve fetişizme bağlanan anlamlarını kazandıran bu hiçtir; yani arzu nesnesinin nedeni olarak kurgulanan gösterilensiz-gösteren (boş gösteren) değeridir.

Bir boş gösterenin anlamlı hale gelebilmesi, ancak onun, Öteki söyleminin (gösteren zinciri) içinde kendine yer bulmasıyla/sabitlenmesiyle mümkündür. Benzer bir anlam bulma çabası öznenin benliğinin/arzusunun kurulma süreci için de geçerlidir (Lacan, 2017: 216). Zizek’e göre “*point de caption*” aynı zamanda “*öznenin gösterene dikildiği noktadır; yani bireyi, ona belli bir ana gösterenle seslenerek özne olmaya çağıran noktadır*” (Zizek, 2008a: 118). Çünkü özne, her zaman onu, öteki için temsil eden bir gösterene/göreve sabitlenmelidir. Fakat gösteren zincirinin anlamını geri dönüşlü olarak sabitleyen her dikme işlemi belli bir boşluk bırakır. Bu boşluk arzu grafiğinin üçüncüsünde açıklanan “*Che Vuoi*” (benden bir şey talep ediyorsun ama aslında ne istiyorsun?) ile gösterilir. Zira özne, simgesel ağ içinde niye bu konumu işgal ettiğini bilmez. Zizek’e göre “*Che vuoi*”, arzu ve talep arasındaki kapanmaz boşluğun simgesi olarak histerik soruyu (ben niye senin olduğumu söylediğin şeyim?) doğurur. Histerik soru, öznenin simgesel ağa (görevi sahiplenışı) dâhil oluşudur (Zizek, 2008a: 130). Bu dâhil oluş, öznenin, simgeseldeki (Öteki’deki) eksiklikle yüzleşme ve onu kapatma girişimi olarak fantezi düzeyinde gerçekleşir. Çünkü Zizek’e göre fantezi “*Che Vuoi*” sorusuna verilen cevaptır; yani sorunun yarattığı boşluğu cevapla doldurma girişimidir. Burada fantezinin görevi, “*sembolik düzenin kapayamadığı, dilin kendisinin bile dillendiremediği, en nihayetinde “adlandırılmayan” olarak adlandırdığı tarifsiz hiçliğe, yutan karadeliğe, Gerçek’e, kapılmadan tutunabilmelerini sağlayan bir yanılısama yaratmaktır*” (Keskin, 2008). Bu yüzden Zizek, fantezinin alışılmış tanımının (*arzunun gerçekleştirilmesini temsil eden hayali senaryo*) biraz yanıltıcı ve muğlak olduğunu savunur. Ona göre “*fantezi-sahnesinde arzu gerçekleştirilmez, tatmin edilmez, kurulur; ona nesnelere sunulur. Fantezi, sayesinde nasıl arzulanacağını öğreniriz*” (Zizek, 2008a: 135). Bu açıdan fantezinin rolü, bir yerlerde tatmin edici bir arzu nesnesi olduğu yanılısaması üretmektir (McGowan, 2018: 315).

Zizek (2008a: 136) açısından arzu ekonomisinde fantezinin rolü, bilgi sürecinde aşkın şematizminin oynadığı role benzer. Çünkü Tomsic’in de belirttiği gibi kapitalist dünyada “*sermayenin kendi kendisini doğurur gibi görünmesi, nitelikte değer doğrudan örtüştüğü fetişist fantezide temellenir*” (Tomsic, 2017: 147). Nesnenin fetişleştirilmesi, özne bölünmüşlüğünü giderdiği yanılısaması üreterek özne ile jouissance arasında tek değerli bir ilişki kurulabileceğini iddia eder (Tomsic, 2017: 262). Çünkü bir metanın piyasadaki başarısı, üretim bağlamına işaret eden izlerin, fabrika tozunun, makine kalıplarının ve hepsinden önemlisi emek sömürsünün izlerinin silinmesine bağlıdır. Arzulabilmesi için metanın, baştan çıkarıcı bir pırıltıyla piyasaya sürülmesi gerekir

(McGowan, 2018: 315). Bu açıdan fantezi, temel bir imkânsızlığın boş yerini dolduran bir senaryo, boşluğu maskeleyen bir perde olarak, kapitalist çelişkilerin farkında olunarak yok sayılmasını mümkün kılan bir yanılsama üretir (Zizek, 2008a: 143). Böylece Zizek'in "yamuk bakmak" olarak açıkladığı "hiç nesnesine belli bir arzu nesnesi değeri kazandıran çarpıtılmış bakış"ın nesne değerini yüceltme girişimi de açıklığa kavuşur (Zizek, 2008b: 27). Çünkü fantezi, toplumsal gerçekliği hayali bir eylemle çarpıtarak, imkânsız nesneye (arzu nesnesi) ve öznenin "gerçek hayatta" erişmeyeceği zevke (jouissance) anlık bir erişim imkânı sağlar (McGowan, 2012: 60). Bu çerçevede fantezinin politik ideolojisi, kapitalist gerçekliği yansıtırken aynı anda onu gizleyen, onu dayanılır kılan, içindeki çelişkilerden bir hiç (marka göstereni) çıkartıp, bu hiçi, tüketicinin "arzu nesnesi" olarak kurgulayan sahnelenme biçimlerinde kendini gösterir ve çözümlenebilir.

Çukur'da Sahnelenen BMW Fantezisi

Yazın incelendiğinde ideolojik bir sahne olarak sinemanın birçok farklı yöntemle çözümlendiği görülmektedir (Metz, 2012; Gabbard ve Gabbard, 1999; Mascelli, 1965; Papatya ve Özdemir, 2015). Bu yöntemler içinde psikanalitik film çözümlemesi, kurgusal sinema gerçekliği üzerinden, sinema yönetmeni ve karakterlerinin analizan düzeyinde konumlandırılarak, psikanalitik kuramın geliştirdiği yöntemler (rüya yorumu, narsisizm, imgesel/simgesel özdeşleşme, söylem, arzu, fantezi, vs.) vasıtasıyla çözümlenmesi süreci olarak tanımlanabilir (Metz, 1982; McGowan, 2012; McGowan, 2020; Zizek, 2006; Bakır, 2008; Ormanlı, 2011; Turan, 2013; Erkalıç, 2015). Bu yöntemlerden biri olan fantezi çözümlemesi, sinema (imgesel-simgesel) gerçekliğine gizlenen "gerçeği" çözümlenme/anlamada yetkin bir çerçeve sunmaktadır. Nitekim sinemanın politik boyutunu ilk defa Charlie Chaplin ve Sergei Eisenstein'in eserlerine bağlı okuyan McGowan için fantazmatik senaryo, arzuyu ulaşılabilir kılan bir anlatıdır. McGowan'a göre fantazmatik senaryo, "arzunun kendisinin içine yerleştirebildiği bir sahne sunar. Dolayısıyla arzunun temeldeki belirsizliğini hafifletir. Fantezi, arzunun tatminsiz öznesini, imgesel zevkle doyuma ulaşmış bir özneye dönüştürür" (McGowan, 2012: 77).⁷ Benzer bir görüşle Zizek'in (2008b: 20) belirttiği gibi "öznenin arzusunun koordinatlarını vermek, nesnesini saptamak, öznenin onun içinde benimsediği konumu belirlemek, tam da fanteziye düşen roldür. Özne ancak fantezi yoluyla arzulan özne olarak kurulur". Yani sinema/dizi gerçekliğinde sahnelenen fantezi, imkânsız nesne olan object petit a'nın bakış biçiminde (karşılaştırınız yamuk bakmak) düzenlenmesine olanak sağlayarak, arzunun çarpıttığı nesne olan object petit a'yı kurar ve arzu kanatlanır (McGowan, 2012: 61; Zizek, 2008b: 27). Bu açıdan fantezi sineması, egemen ideolojiye uyum ölçeğinde, tüketicinin (öznenin), tüm fiziki zorluklarına rıza göstermesini sağlayacak olan imgesel bir zevki (arzu nesnesine ulaşabilme fantezisi üzerinden) mümkün kılar. Çalışmanın bu bölümünde, fantezi politikasının (diğer işlevlerini bir kenara bırakarak) bu temel işlevi üzerinden, Çukur dizisindeki BMW fantezi sahnesi çözümlenmektedir.

⁷ Bu fantezi, kendini üreten ideolojiyi gizleme işlevini üstlenir (Zizek, 2008a: 77).

Çukur dizisi, Türkiye dizi piyasasında yoğun izlenme oranlarına sahip, içinde psikanalitik öğeler taşıyan popüler dizilerden biridir (İpek, 2020: 133).⁸ Popüler olmasının nedeni Türkiye gerçekliğine (göç, tekinsiz gecekondulu yaşamı, fakirlik, aile yaşamı, vs.) oldukça yakın olup, bir o kadar da uzak durmasından (kabadayılık, egemen yasaya karşı durma, biz para biriktirmeyiz adam biriktiririz söylemi, *fantezi boyutu*) kaynaklanıyor olabilir. Çünkü dizininin yönetmeni olan Gökhan Horzum'un dizisiyle aynı adı taşıyan kitabının önsöz bölümünde, Çukur'un İdris'i olan Ercan Kesal, dizi hakkında şunu söylemektedir; “*gerçekliği yeniden icat ederek başka bir dünyanın mümkün olabileceğini göstermek ve muhatabımızı da buna inandırmaktan başka bir şey yapmıyoruz*” (Horzum, 2019: 10).

Çukur, İdris Koçovalı'nın (Baba) İstanbul'a göç edip, bataklık kurularak inşa ettiği, diğer göç edenlere/çaresizlere kol kanat gerdiği ve yasal olmayan bazı yollardan para kazanılan bir mahalledir (Sarı ve Nezir, 2020). Bu mahalle, İdris'in dostu Emmi tarafından dizinin ilk bölümünün başlangıcında şu şekilde tanımlanır; “*herkesin bir yuvası var şu hayatta, bizimki de Çukur'dur. Gözümüzü Çukur'da açarız, son nefesimizi Çukur'da veririz. Dışarda başımız belaya girse kendimizi Çukur'a atarız. Nerde olursak olalım hep Çukur'a geri döneriz. Birbirimizi tanımasak bile birbirimizi biliriz*” (Horzum, 2019: 17). Temelde dizi, Baba İdris'in kurallarıyla/yasasıyla sorun yaşayan, ama yine de o'nu kaybetmekten korkan, beş oğuldan biri olarak babasını öldürme lanetiyle (2. Sezon 67. Bölümde öldürür) yaşamak zorunda kalan, Yamaç karakteri üzerinden sahnelenir. Dizinin ikinci bölümünün başlangıcında Yamaç'ın sesinden şu sözlerini dinleriz; “*Hayat pis şakalar yapmayı çok sever, beş gündür tanıdığın bir adamla evleniverirsin, ertesi sabah kalktığında yanında bulamazsın, bir not bile bırakmadan sırta kadem basmıştır. Babanla hayatının en büyük kavgasını edersin o kavga seni olmak istediğin adam yapar. O kavga seni ailenden uzaklaştırır... Ne ölüme ne ölüme diyerek çıkarısın büyüdüğün evden. Bundan daha mutlu olamam dediğin anda, abinin öldüğünü babanın yoğun bakımda olduğunu duyarsın. Hayatının aşkını, sırf ona bir zarar gelmesin diye bilmediği bir şehirde yapayalnız bırakıp gidersin... Dönmem dediğin eve dönersin*” (Horzum, 2019: 45). Bu çerçevede Çukur dizi gerçekliğinin ve özellikle başkarakterlerinin farklı psikanalitik çözümleme araştırmalarına konu olacak içeriğe sahip olduğu söylenebilir.⁹ Fakat çalışmanın temel amacı ölçeğinde, bu bölümde, Efe karakterine¹⁰ odaklanılarak, Yamaç'ın da içinde yer aldığı fantezi sahnesinde, BMW markasının arzu nesnesi olarak konumlanma girişimi çözümlenmektedir.

Çukur dizisinde Efe karakteri 2. bölümün 58. dakikasında ilk kez görünür. Bu sahne Çukur'un Abisi

⁸ Dizinin (çoğunlukla) anlamı geri dönüşlü kurma çabası, oedipus kompleksi, babanın adı, tekinsiz, karakterlerin sürekli geçmiş anı izi üzerinden benliklerinin parçalı kuruluşunun sahnelenmesi vs. dizinin içeriğinde bulunan psikanalitik öğelerden bazılarıdır. Özellikle dizi gerçekliğinde Çukur'un birçok kez farklı gruplar tarafından ele geçirilmeye değer görünüşü sahipliğinin sürekli el değiştirir şekilde sahnelenmesi, bir nesne olarak Çukur'un, “object petit a” biçiminde kurgulanmış olabileceğini düşündürür.

⁹ Zira dizi yönetmeni Gökhan Horzum'a göre: Çukur dizisi arızalı karakterleri içinde barındırır. “*Asıl mesele, seyreden insanların kendilerini, bu arızalı karakterlerinin birinde/ikisinde bulabilmesidir*” (Marka konferansı, 2018)

¹⁰ Efe karakteri, dizi izleyicisi konumundaki gençlerin özdeşleşebileceği (kendilerini bulabilecekleri) bir karakter olarak, Türkiye sosyo-ekonomik gerçekliğine uyumlu şekilde tasarlanmış görünmektedir (Üstündağ, 2019; Güven, 2019).

(daha sonra Babası olacak) Yamaç'ın, sorduğu sorularla Efe'yi tanımaya/tanımlamaya¹¹ çalıştığı, Efe'nin "Che Vouï" sorusu üzerinden arzu nesnesini (*araba*), simgesel biçimde belirttiği soru cevabı diyalogu şeklinde hazırlanmış görünmektedir.¹² Bu sahnede geçen diyalog şu şekildedir:

Efe: Abi hoş geldin, abi başın sağ olsun hani yapabileceğimiz bi şey bi emrin varsa abi burdayız biz.

Yamaç: Adın ne senin

Efe: (ürkek bir sesle) ...Efe abi

Yamaç: Kaça gidiyorsun Efe?

Efenin arkadaşı: bu son senemiz abi bizim

Yamaç: Güzel...

Yamaç: (Yamaç elini Efe'nin omzuna atar ve Efe'ye dönüp sorar) Efe kızlarla aran nasıl?

Efe: Sessiz kalır...¹³

Efenin arkadaşı: Yamaç abi, o birine âşık ama konuşmıyor.

Yamaç: (olmaz öyle şey der gibi biraz şaşırılmış) Niye konuşmuyorsun oğlum madem seviyorsun?

Efe: (biraz hırçın) Ya abi konuşmayacaksın ya... Gececeksin arabayla önünden, bak o zaman ne oluyor? Ama bizde araba nerde? (*arzu nesnesi olarak araba göstereninin dile getirilmesi*)

Yamaç: E ayarlarınız araba...

Efe: (heyecanlı) Cidden mi abi?

Yamaç: Ayarlarınız da sen kullanamazsın ehliyetin yok daha (*Baba'nın adı/yasasının kastrasyon etkisi*)

Efe: Abi sıkıntı olmaz ara sokaklardayız

Yamaç: Yok ben kullanacağım sen camdan sarkarsın

Efe: Valla mı abi? Sen bana bunu yap, kapında köle olurum abi, ölürüm senin için abi! (*efendinin söylemi konumlandırır*)

Yamaç: Dur lan dur ölmek falan yok... Hadi görüşürüz çocuklar.

Efe karakterini daha iyi tanımamıza olanak sağlayan 3. bölüm 50. saniyedeki diyalog özne arzusunun, öteki dolayımından geçerek nasıl kurulduğunu ve arzu nesnesinin bu kuruluş süreci üzerinden nasıl inşa edildiğini gösterir niteliktedir. Zira bu diyalogda, Efe'nin Çukur'da yaşayan boyacı bir baba'nın oğlu olduğu, boyacılık yapmak (para kazanmak) için okula pek uğramadığı anlaşılır. Ayrıca bu sahnede, araba göstereninin arzu nesnesi konumu, ötekiyle yaşanacak ilişki düzeyinde şu şekilde kurulmaya devam eder;

...diyalog bu kesimden itibaren alınmıştır.

Efe: (bir şeyler bekler gibi) Ya abi?

Yamaç: Ayarlayacağız oğlum tamam kaçmıyoruz bir yere. Haa kız mı kaçıyor?

Efe: Yok abi yok, o da burda.

Yamaç: E tamam, sen burdasın, ben burdayım.... (*eksik olan nedir? Efe'nin sevdiği genç kadın mı araba mı?*)

Efe: Ya abi büyüksün... Var mı bi emrin abi?

Yamaç: Var, okula git.

Dördüncü bölümde Efe, Yamaç'ın bu emrine uymuş şekilde okul kıyafetleriyle çıkar karşımıza.

¹¹ Efe karakterinin öteki söylemi üzerinden göstergeler zincirine düğümlenmesi (point de caption).

¹² Krş. Efendi köle diyalektiği (Papatya ve Geniş, 2019: 1039).

¹³ Krş. "Che vouï" sorusu ve Zizek'in açıkladığı Meryem'in şaşırma hali (Zizek, 2008a: 130).

Fakat sahnede üç arkadaşıyla birlikte okulda değil, İdris'in oğlu olduğu daha sonra anlaşılacak olan Vartolu Sadettin'in (Salih) Çukur'a gizlice soktuğu uyuşturucuyu satan elemanından (Tavşancı) uyuşturucu alma çabası içindedir. Bu sahnede Efe, yine parası olmayan ve bu nedenle uyuşturucuyu arkadaşı aracılığıyla borç üzerinden talep eden bir karakter olarak tanımlanır. Aynı sahnede, Efe'nin uyuşturucu kullanan bir ergen olarak gösterilmesi, Lacan'ın keyif (pleasure) ve zevk (enjoyment/jouissance) farklılaşmasına bağlı olarak Zizek'in yaptığı ayrımı akla getirir. Keyif almak isteyen özne, hesaplı olarak hedonik hazlarına ulaşmaya çalışır. Fakat zevk almak isteyen özne (joueur) “ölümcül zevk fazlalığı içinde varlığını tamamlamaya hazırdır” (Zizek, 2016: 483). Bu açıdan Efe karakterinin, kapitalist dünyanın zevki hemen ulaşılabilir kılma söylemi üzerinden kendini yok etme pahasına potansiyel bir uyuşturucu kullanıcısı olarak sahnelendiği söylenebilir.

5. bölümde Efe, Tavşancı ile birlikte yıkık bir evde, kullanmış oldukları uyuşturucu nedeniyle bağımlık geçiren arkadaşının başında çıkar karşımıza. Sonraki sahnede Enver, (Efe'nin arkadaşı) uyuşturucu nedeniyle ölür. Bunun duyulmasını istemeyen Tavşancı, Efe'yi bıçaklar ve Efe'nin Enver'i hastaneye götürmek için getirdiği arabanın bagajına koyarak ıssız bir yerde bırakır. Daha sonra uyuşuk halde bulunan Tevfik'in (Efe'nin diğer arkadaşı) konuşturulmasıyla Yamaç durumdan haberdar olur; Tavşancıyı sorgular ve Efe'yi bırakılan yerde yaralı şekilde bulur. Yamaç Efe'yi kanı çekilmiş şekilde hastaneye bırakır.

5. bölümdeki bu sahneden sonra Efe karakteri, üzerinde çözümleme yaptığımız fantezi sahnesinin de içinde yer aldığı 27. bölüme kadar gösterilmez. Dizide Efe karakterinin kayboluş ve yeniden ortaya çıkma süreci, izleyicide bir unutma ve yeniden hatırlama (anı izinin bilinçdışı etkisi) süreci olarak tasarlanmış (arzunun bilinçdışında kuruluşu) olabilir. Çünkü Efe ve Yamaç arasında geçen 27. bölümdeki diyalog sahnesinde, 2. bölümdeki diyalog yeniden hatırlatılır. Ayrıca 27. bölümde Efe ve Yamaç arasında geçen diyalogun başlangıcında, Yamaç'ın Efe'ye hayatının pamuk ipliğine bağlı olduğunu hatırlatmasından sonra Efe'nin bir daha uyuşturucu kullanmamaya yemin ettiği¹⁴ görülür. Bu yeminden sonra Yamaç Efe'ye sorar;

Yamaç: Senin bir mesela vardı o noldu?

Efe: Haaa duruyo abi.

Yamaç: Sen de duruyorsun galiba

Efe: Aynen abi hatta daha fena ateşler alevler falan filan... (arzunun dile getirilemez yapısı)

Yamaç: Nerde kızın evi? (diye sorduktan sonra 2. bölümdeki şu sahne tekrar hatırlatılır)

¹⁴ Bu yemin, Efe'nin, hesaplı keyif alan hedonist bir yapıda benliğini kurma girişimi olarak okunabilir (Zizek, 2016).

Yamaç: Efe kızlarla aran nasıl?

Efe: sessiz kalır...

Efenin arkadaşı: Yamaç abi o birine âşık ama konuşmuyor.

Yamaç: (olmaz öyle şey der gibi biraz şaşırmış) niye konuşmuyorsun oğlum madem seviyorsun?

Efe: (biraz hırçın) ya abi konuşmayacaksın ya geçeceksin arabayla önünden bak o zaman ne oluyor? Ama bizde araba nerde? (*arzu nesnesi olarak araba göstereninin dile getirilmesi*)

Efe: (şaşkın ve heyecanlı) Cidden mi abi? Abi burdan hemen solda

(Bu sırada Yamaç arabayı düz sürer ve Efe ısrar eder)

Efe: Abi solda!

Yamaç: Lan tamam bi dur!

Daha sonra Yamaç'ın arabayı neden düz sürdüğü anlaşılır. Çünkü az önce kullandıkları (farklı bir marka) arabayı değiştirmek üzere gitmişlerdir. Bu sahnedeki araba değişimi, Efe'nin (yani izleyicinin) *herhangi bir arabayla* ötekinin bakışını (sevgisini) kazanamayacağını anlaması açısından önemlidir. Çünkü ötekinin bakışını kazanmak için, ötekinin arzusunun arzusu olan “fallus gösteren” gereklidir. Bu açıdan Yamaç, Efe'ye verdiği sözü tutmak üzere üstü açık, havalı bir arabanın (BMW)¹⁵ içinde, Efe'yle birlikte, Efe'nin sevdiği genç kadının bulunduğu mekânın çevresinde dolaşacaklardır (Fantezi Sahnesi, 2021).

Görsel 1: Fantezi sahnesinin başlangıcı

Dizinin söylemsel içeriği ve karakter diyaloglarına bağlı olarak 2. bölümden itibaren bir şekilde izleyicinin zihninde tutulmaya çalışılan bu sahne, 27. bölüm 1:45:40'da başlar. Sahnenin başlangıcında Yamaç gözlüğünü Efe'ye verir. Bu sahne bakış'ın “object petit a” biçiminde kurulması girişimi olarak okunabilir. Çünkü Efe karakteri üzerinden (özdeşleşme) gözlüğü takan izleyicidir.

¹⁵ Her ne kadar sahnelerde BMW marka sembolü gizlenmiş şekilde gösteriliyor olsa da arabanın, tasarım ve biçimi, o arabanın BMW olduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira Linstrom'a göre (2012) güçlü marka olmanın temeli burada aranmalıdır.

Görsel 2: Fantezi sahnesinin kurgusal gerçekliği

Efe gözlüğü taktığı anda, Yamaç araba teybinin sesini son ses açar ve arkadan şu şarkı sözleri (ses) duyulur. “*Montumun cebinde yok kuruş, zıplıyor herkes kanguru sanki, bi de tepemize bas vurur, bu hayatın heyecanı meycanı yok*” (Gazapizm, 2021). Bu müzik sesi, arzu grafiğinin ikincisinde Zizek’in bahsetmiş olduğu hipnotik sese çok benzerdir. Zizek’e göre bu ses “*gösterenden, anlam üreten geri dönüşlü dikme işlemini çıkardığımızda kalan şeydir*” (Zizek, 2008a: 120). Sahnede ses olarak Efe’nin/izleyicinin kulağına hitap eden bu sözler çözümlendiğinde, BMW göstereninin Efe’yi/izleyiciyi nasıl bir fantezi içine soktuğu anlaşılır. Çünkü ses, Efe’nin aslında fakir bir genç olduğunu, gündelik hayatının heyecandan yoksun olduğu (bas vurarak) kulaklarında zonklatmasına rağmen Efe, BMW göstereninin etkisinde fantezisini kat etmeye koyulur.

Görsel 3: Fantezinin sahnelenişi

Sahne ilerledikçe, Efe’nin sevdiği genç kadının bakışları, *arabayla bütünleşmiş* konumdaki Efe’ye hayranlıkla bakar şekilde gösterilir. Bu sahneleme biçimi, BMW arabasının bir “fallus gösteren” olarak Efe’nin daha önce hiç konuşmadığı genç kadının hayran bakışlarını¹⁶ kazanmasını sağlar. Bu hayran bakışın Efe’ye mi yoksa Efe’nin içinde bulunduğu BMW’ye mi yönelik olduğu bir sonraki sahnede netleşir.

¹⁶ Krş. öznenin, anne bakışı (sevgisi) üzerinden yaşadığı doyuma ulaşma çabası olarak arzu (İzmir, 2013: 264-269).

Görsel 4: Fallus gösteren olarak BMW markalı arabanın arzu nesnesi olarak konumlandırılması

Zira 4-A görselinde görüldüğü gibi BMW markalı araçla birlikte gösterilen yazıda “*tek ihtiyacım birazcık sen*” yazmaktadır. Fallus gösteren olarak BMW burada, “öteki”nin arzusunun arzusu” olarak konumlanmaktadır. Efe karakteri için sevdiği genç kadının arzusunun dolayımından geçerek, arzulanacağı nesne “object petit a”, BMW markalı arabadır. Çünkü bu araba içinde Efe (yani izleyici), sevdiği genç kadının dikkatini çekmiş (2-B), hayranlığını kazanmış (3-A ve 3-B) ve görüşme onayı almıştır (4-B ve 4-C).

Görsel 5: Zevk'in (jouissance) sahnelenişi ve “fanteziyi kat etme”

Görsel 5-A'da Efe, yüksek bir zevk (jouissance) yaşar konumda sahnelenir. Çünkü Efe kendini, uzun zamandır (yaklaşık 25 hafta) tek bir laf edemediği (açılmadığı) sevdiği genç kadının, hayranlığını kazanmış konumda hissetmektedir. Fakat görsel 5-A ile görsel 1-A karşılaştırıldığında, Efe ve Yamaç'ın aynı yere geri dönmüş olduklarını görürüz. Bu da fantezinin aslında bir yanılsama olduğunu ve arzusunun geri dönüşlü şekilde kendini yeniden kurmaya devam edeceğini hatırlatır (Zizek, 2008b: 21). Çünkü fantezi sahnesinde arzu duyulur şekilde konumlandırılan genç kadın, merkezdedir (Görsel 2-B) ve Efe sadece onun çevresinde bir tur atmış ve başladığı yere geri dönmüştür. Görsel 5-B'deki diyalogda Efe, “*abi bi de ben kullansam var ya, basmıştık nişanı*” derken hala fantezinin etkisindedir ve çekim açısına bakıldığında BMW, ana rolü üstlenmiş gibidir. Fakat Yamaç “*ee yuh... oraya ne ara geldik*” cevabıyla Efe'nin kastre oluşunu ve bu arzusunun (ve arzu nesnesine) hiçbir zaman ulaşamayacağını vurgular

gibidir. Çünkü Zizek'in fanteziyi kat etme olarak açıkladığı bu süreç, aslında arzunun tatmin edilmesi süreci değildir. Efe'nin dizi gerçekliğinde hiçbir zaman sevdiği kıza (BMW'ye) kavuşamaması da bunu destekler.

Efe karakteri, bu sahneden sonra karşımıza, 35. bölümde bulaşık yıkayıcısı olarak çıkar. Bu çıkış sahnesinde Yamaç, Çukur'lu gençler ve Efe'nin abisi tarafından kovalanmaktadır. Efe, 35. bölümün 2:20:20'saniyesinde, Yamaç'a söylediği gibi (2. bölüm ilk diyalog) Yamaç ölmesin diye, kendi abisinin kurşununa göğüs gererek ölür.¹⁷ Bu son, Zizek'in belirttiği “*fanteziyi kat ettiğimizde ölüm dürtüsüne ulaşılr*” açıklamasını kanıtlar gibidir (Zizek, 2008a: 141). Hatta dizinin son bölümünde de benzer bir durum sahnelenir. Yamaç, Çukur'u sonunda kurtarır ve kalan kardeşleriyle Çukur kahvesinin önünde kendinden geçer konumda (arzu nesnesini yani “Çukur'u” elde etmiş fantezisi üzerinden) sahnelenir. Bu sahneden sonra da Yamaç'ı, Baba'sının yatağında ölür şekilde izleriz.

Sonuç

Reklam söyleminde, marka konumlandırma ve cinsiyet göstergebilimi üzerinden tüketici arzusunun nasıl oluşturduğunu psikanalitik yaklaşımlar çerçevesinde çözümleyen Oswald (2010: 114), “*imgesel gösteren (imaginary signifier) olarak sinemanın, görsel imajı, tüketici arzusunun ve eğlence endüstrisindeki sermaye dolaşımını birbirine bağlayan sembolik, teknolojik ve ticari bir aygıt olduğunu*” savunur. Oswald, bu savunmanın gerekçesini, Metz'in (1982) sinemayı, Lacan'dan yola çıkarak “*imgesel-sembolik-gerçek*”i içeren çok boyutlu bir şema perspektifinden çözümlemesine bağlar. Zira Oswald'ın da belirttiği şekliyle Metz'in sinema çözümlemesi, Lacan'ın belirtmiş olduğu üç alanın diyalektikliği içinde barındırır. Bunlar; (1) *Sembolik alan*, bir gösteren veya temsil olarak görüntünün maddi, anlaşılır boyutunu, toplumsal olarak belirlenmiş bir semiyotik kodlar sistemini içerir. Özne, gösterenden soyut anlamlar türettiğinde, simgesel olan imgesel olana diyalektik olarak bağlanır. (2) *İmgesel alan*, sinema temsili düzeyinde yokluğun bir göstergesi (fiziksel gerçekliğin bir izi) olarak, bir rüya makinesidir; izleyiciyi (tüketiciyi) sahne içindeki dünyayla özdeşleşmeye davet eder. (3) *Gerçek alan*, sinema endüstrisinde marka imajlarının oluşturulduğu, reklamcılık, para ve pazarlamının yakınlaşmasıyla yaratılan maddi üretimleri açıklar (Oswald, 2010: 114-115). Bu diyalektik çerçevede Metz'in ve Oswald'tın belirttiği gibi, izleyicinin temel bakış açısı sembolik ve imgesel alanda sabitlenerek, sermayenin ve pazarlama stratejilerinin alanı olarak “gerçek” alan, izleyicinin bakışından kaçırılmaya çalışılır. Çünkü medyanın gücü, üretimin teknik ya da ticari süreçlerinin maskelenmesinden ya da inkâr edilmesinden kaynaklanır. Fakat Çukur dizisinin bölüm sonlarında yer alan ve sponsor görsellerinin sahnelendiği kısımda, şu görseli izleriz.

¹⁷ Dizi sahneleri içinde Efe'nin gömülme sahnesi yoktur. Sadece 37. bölüm 0:49:10. saniyede abisinin elleriyle toprağa verdiği söylenir. Bu tercih Efe'nin arzusunun yok olmadığı, serbest kaldığı ve imgelemimizde dolaşmaya devam ettiği hissini uyandırma amacı taşıyor olabilir.

Görsel 6: Çukur dizisinin “gerçek”i borusan otomotiv

Görsel 6, Çukur dizisinin simgesel-imgesel gerçekliğine gizlenen “gerçek”in aslında ne olabileceği hakkında bizlere fikir verir. Zira Gökhan Horzum ve Ercan Kesal’ın katıldığı Marka Konferansı’nda (2018) Kesal’ın ağzından şu sözler dökülür. “*Sadece oyunculuk bazında değil ilişkiler anlamında da senaristimizle, yapımcımızla ve sektörün diğer aktörleriyle de gerçekten ilişkiyi pozitif düzeyde sürdürdüğümüz bir dizi oldu Çukur.*” Sektörün diğer aktörlerinin içinde, dizi/sinema sektörünü özellikle maddi anlamda destekleyen markaların yer aldığı söylenebilir (Çetindağ, 2018). Çünkü küresel bir marka olarak BMW, dizi gerçekliğinde gizlenen fakat aynı zamanda kapitalist arzu ekonomisinin sürdürülebilir “gerçek”inde yer alıp, izleyicinin bilinçdışına seslenen bir gösterendir ve bu gösterenin Türkiye Temsilcisi Borusan Otomotiv’dir. Bu çerçevede Çukur dizisinde yer alan BMW fantezi sahnelerinin, belli bir sponsorluk ya da reklam geliri üzerinden sahneye konmuş olduğu savunulabilir. Yani küresel bir marka olarak BMW, Türkiye yerelinde, yerel ülkenin kültürüne uyumlu bir dizi gerçekliği (fantezisi) üzerinden, marka gösteren değerini artırmayı amaçlamaktadır. BMW marka uzmanlarının (ya da anlaştıkları reklam ajansının) bu amaca ulaşabilmeleri ancak, Efe ve diğer dizi karakterleriyle özdeşleşecek izleyicilerin arzularını/arzu nesnelerini sahnelenen bu fantezinin içinde kurmalarına bağlıdır. Zira yine Marka Konferansı’nda (2018) Kesal’ın değindiği gibi “*İnsanlar içinde olmak istedikleri dünyayı sever ve takip ederler. Arzuladıkları, bir katarsis yaşadıkları dünyayı isterler. Çukur onlara, bunları sundu... Seyirci arzuladığı dünyayı Çukur’da gördü.*” Arzulanan olan dünyanın Çukur’da sahnelenmiş olması, arzu nesnesinin de Çukur’un kendinde ya da Çukur dizisinin imgesel-simgesel gerçekliğine gizlenen gösterenlerde temsil edilmiş olduğunu açıklar. Bu açıdan BMW fantezisinin Çukur dizisindeki sahnelenme biçimi, kapitalist arzu ekonomisinin/pazarlamasının ideolojik politikasına oldukça uyumlu görünür.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (2009). *Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name*. Newyork: Free Press.
- Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research*, 34(3), 347-356.

- Alderson, W. (1952). Psychology for marketing and economics. *Journal of Marketing* 17(2), 119-135.
- Anderson, P. F. (1983). Marketing, scientific progress, and scientific method. *Journal of Marketing*, 47(4), 18-31.
- Arvidsson, A. (2005). Brands: A critical perspective. *Journal of Consumer Culture*, 5(2), 235-258.
- Bagozzi, R. P. (1995). Reflections on relationship marketing in consumer markets. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 23(4), 272-277.
- Bakır, B. (2008). *Sinema ve psikanaliz*, Hayalet Kitap.
- Bargh, J. A. (2002). Losing consciousness: Automatic influences on consumer judgment, behavior, and motivation. *Journal of Consumer Research*, 29(2), 280-285.
- Belk, R. W., Ger, G., & Askegaard, S. (2003). The Fire of Desire: A multisited inquiry into consumer passion. *Journal of consumer research*, 30(3), 326-351.
- Bernays, E. (1923). *Crystallizing public opinion*, Boni & Liveright, Inc.
- Bernays, E. (1928). *Propaganda*, Ig publishing.
- Boyd III, H. C. ve Helms, J. E. (2005). Consumer entitlement theory and measurement. *Psychology & Marketing*, 22(3), 271-286.
- Buttle, F. (1989). The social construction of needs. *Psychology & Marketing*, 6(3), 197-210.
- Calder, B. J. ve Tybout, A. M. (1987). What consumer research is... *Journal of Consumer Research*, 14(1), 136-140.
- Cluley, R. ve Desmond, J. (2015). Why psychoanalysis now?. *Marketing Theory*, 15 (1), 3-8.
- Cochoy, F. (1998). Another discipline for the market economy: Marketing as a performative knowledge and know-how for capitalism. *The Sociological Review*, 46(1), 194-221.
- Çetindağ, S. (2018). Türkiye’de televizyon yayıncılığının yeni medya ortamlarıyla dönüşüm süreci: içerde ve çukur dizisi örneğinde yeni yayıncılık ekosisteminin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi*.
- De Ruyter, K. ve Scholl, N. (1998). Positioning qualitative market research: Reflections from theory and practice. *Qualitative market research: An International Journal*, 7-17.
- Desmond, J. (2012). *Psychoanalytic accounts of consuming desire: Hearts of darkness*, Springer.
- Dichter, E. (1947). Psychology in market research. *Harvard business review*, 25(4), 432-443.
- Dichter, E. (1949). A psychological view of advertising effectiveness. *Journal of Marketing*, 14(1), 61-66.
- Dichter, E. (1960). *The strategy of desire*. Transaction Publishers.
- Dichter, E. (1986). Ernest dichter: Motive interpreter. *Journal Of Advertising Research* 26(1), 15-20.
- Dominici, G., Tullio, V., Siino, G. ve Tani, M. (2016). Marketing archetypes: Applying jungian psychology to marketing research. *Journal of Organisational Transformation & Social Change*, 13(2), 109-122.
- Elliott, R. (1997). Existential consumption and irrational desire. *European Journal of Marketing*. 31(3/4). 285-296.
- Erkılıç, H. (2015). Sinema politikaları: Söylem, psikanaliz, ideoloji. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 77-90.
- Fantezi Sahnesi (2021). Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=Ye2enrj4rw8> (08.07.2021)
- Foucault, M. (1991). Governmentality. Burchell G, Gordon C and Miller P (Ed.) *The Foucault Effect*. Chicago, IL: University of Chicago Press, pp. 87–104.

- Freud, S. (2012). *The basic writings of Sigmund Freud*. Modern Library.
- Fullerton, R. A. (1988). How modern is modern marketing? Marketing's evolution and the myth of the "Production Era". *Journal of Marketing*, 52(1), 108-125.
- Fullerton, R. A. (2007). Mr. Mass Motivations Himself: Explaining Dr. Ernest Dichter. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 6(6), 369-382.
- Forest, F. (2016). Psychoanalysis of advertising. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 13(4), 338-350.
- Gabbard, G. O. and Gabbard, K. (1999). *Psychiatry and the cinema*. American Psychiatric Pub.
- Gammelgaard, J. (2011). Love, Drive and desire in the works of Freud, Lacan and Proust. *The International Journal of Psychoanalysis*, 92(4), 963-983.
- Gazapizm, *Heyecanı Yok*, Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=BcjoGIoErDE> (06.07.2021)
- Geçtan, E.(1996). *Psikanaliz ve sonrası*, Ankara: Remzi Ya.
- Güven, F. (2019). Medya kahramanı ile kurulan parasosyal etkileşim bağlamında kültür ve sürdürülebilirliği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 956-969.
- Gorz, A. (2011). *Maddesiz: Bilgi değer ve sermaye* (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Ya.
- Güler, M. (2019). *Yönlendirilen arzu: Tüketim kültürü, reklam, psikanaliz*. Ankara: Ütopya Ya.
- Harding, B. (2007). Dialectics of desire and the psychopathology of alterity: From levinas to Kierkegaard Via Lacan 1. *The Heythrop Journal*, 48(3), 406-422.
- Holbrook, M. B. (1987). What is consumer research? *Journal of Consumer Research*, 14(1), 128-132.
- Holt, D. B. (2006). Toward a sociology of branding. *Journal of Consumer Culture*, 6 (3), 299-302.
- Horzum, G. (2019). *Çukur: Yamaç'ın dönüşü*. İstanbul: Doğan Kitap.
- İpek, İ .(2020). Kurtlar vadisi ve çukur dizisinin şiddet ve suç eylemleri üzerindeki etkisi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 122-137.
- İzmir, M. (2013). *Öznenin diyalektiği: Hegel, Sartre ve Lacan*. Ankara: İmge Ya.
- Keskin, Y. (2008). içine ulaşılan, ötede bırakılan şato: tanıma arzusu bağlamında Hegel ve Lacan. *MonoKL Uluslararası Hegel Özel Sayısı*, 340-355.
- Kotler, P. (1965). Behavioral models for analyzing buyers. *Journal of Marketing*, 29(4), 37-45.
- Krishnan, H. S. ve Trappey, C. V. (1999). Nonconscious memory processes in marketing: A historical perspective and future directions. *Psychology & Marketing*, 16(6), 451-457.
- Kurultay, A. B. (2017). Arketipler: Markaların yeni anlam yaratıcıları. *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 352-370.
- Lacan, J. (2006). The Subversion of the subject and the dialectic of desire. *Écrits*. (çev. Bruce Fink) New York and London: Norton
- Lacan, J. (2015). *Dinin zaferi* (çev. Çetin Kurt). İstanbul: 6:45 Ya.
- Lacan, J. (2013), *Fallus'un anlamı*. (çev. Saffet Murat Tuna), İstanbul: 6:45 Ya.
- Lacan, J. (2017). *Psikanalizin dört temel kavramı: Seminer 11. Kitap* (çev. Nilüfer Erdem). İstanbul Metis Ya.
- Lämmlein, B. (2014). Archetypes and mythical narratives in car advertising. *Romanian Journal of Journalism & Communication/Revista Romana de Jurnalism si Comunicare-RRJC*, 9(3).
- Lazarsfeld, P. F. (1934). The psychological aspect of market research. *Harvard Business Review*, 13(1), 54-71.

- Lesourd, S. (2018). *Özne nasıl susturulur: Söylemlerden liberal laf ebeliklerine* (çev. Özge Soysal). Ankara: Doğu Batı Ya.
- Levy S., J. (1959). Symbols for sale. *Harvard Business Review*, 37(4), 117-124.
- Lindstrom, M. (2012). *Buyology: How everything we believe about why we buy is wrong*. Random House.
- Marka Konferansı (2018) Erişim Adresi: <https://www.haberturk.com/video/tv/izle/marka-2018de-cukur-firtinasi/575533>
- Mascelli, J. V. (1965). *The Five C'S Of Cinematography*. Grafic Publications.
- McGowan, T. (2012). *Gerçek bakış: Lacan sonrası sinema kuramı* (çev. Zynep özen Barkot). İstanbul: Say Ya.
- McGowan, T. (2018). *Sahip olmadığımız şeyin keyfini sürmek: psikanalizin politik projesi* (çev. Kemal Güleç). Ankara: İmge Ya.
- McGowan, T. (2020). *Lacan and contemporary film*. Other Press, LLC.
- Metz, C. (1982). *The Imaginary signifier: Psychoanalysis and the cinema*. Indiana University Press.
- Metz, C. (2012). *Sinemada anlam üstüne denemeler* (çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Hayalperest.
- Negri, A. ve Hardt, M. (2000). *Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nelson, M. R. (2008). The hidden persuaders: Then and Now. *Journal of Advertising*, 37(1), 113-126.
- Ormanlı, o. (2011). Başlangıç filminde psikanalitik öğeler ve rüya olgusu. *Yedi*, (6), 55-62.
- O'Shaughnessy, J. (1987). *Why people buy*. Oxford University Press on Demand.
- O'Shaughnessy, J. (2015). Note on the marginalizing of psychoanalysis in marketing. *Marketing Theory*, 15(1), 17-19.
- Oswald, L. R. (2010). Marketing hedonics: Toward a psychoanalysis of advertising response. *Journal of Marketing Communications*, 16(3), 107-131.
- Packard, V. (1957). *The hidden persuaders*. New York: David McKay; Pocket Books, Cardinal edition.
- Papatya, N. ve Özdemir, Ş. (2015). Kültürel anlam üretiminde çokuluslu şirketlerin ideolojik marka iletişim aracı olarak Hollywood sineması: "forrest gump" filminin sinematografik imaj analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 1-28.
- Papatya, N. ve Geniş, M. A. (2018). Reklamlarda ideolojik dil ve söylem: Norman Fairclough ekseninde eleştirel bir değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 954-976.
- Papatya, N. ve Geniş, M. A. (2019). Hegemonik güç olarak pazarlama ideolojisi nasıl "yanlış bilinç" üretebilir? kültürel okumalar üzerinden eleştirel duruş ve çözümleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 1031-1043. 1039.
- Parsons E., Maclaran P. ve Chatzidakis A. (2017). Psychoanalysis in marketing theory and practice. Parsons, E., Maclaran, P., & Chatzidakis, A. (Edt.). *Contemporary issues in Marketing And Consumer Behaviour*. Routledge.
- Pratkanis, A. R., & Greenwald, A. G. (1988). Recent perspectives on unconscious processing: Still no marketing applications. *Psychology & Marketing*, 5(4), 337-353.
- Reichert, T. ve Lambiase, J. (2013). Peddling desire: Sex and the marketing of media and consumer goods. (Edt.) In *Sex in Consumer Culture*. Routledge.
- Ries, A. ve Trout, J. (2001). *Positioning: The battle for your mind*. McGraw Hill.

- Sarı, E. ve Nezir, M. C. (2020). Popüler bir suç dramasında adalet: Çukur dizisi izleyicilerinin adalet anlayışları üzerine nicel bir araştırma. *Electronic Turkish Studies*, 15(5), 2589-2624.
- Schwartzkopf, S. ve Gries, R. (2010). *Ernest Dichter and motivation research: New perspectives on the making making of post-war consumer culture*. London: Palgrave MacMillan.
- Schwartzkopf, S. (2015). Mobilizing the depths of the market: Motivation research and the making of the disembedded consumer. *Marketing Theory*, 15(1), 39-57.
- Skålén, P., Fellesson, M., ve Fougère, M. (2006). The Governmentality of marketing discourse. *Scandinavian Journal of Management*, 22(4), 275-291.
- Stavrakakis, Y. (2006). Objects of consumption, causes of desire: Consumerism and advertising in societies of commanded enjoyment. *Gamma: Journal of Theory and Criticism*, 14, 83-105.
- Stern, B. B. (1990). Literary criticism and the history of marketing thought: A new perspective on "reading" marketing theory. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 18(4), 329-336.
- Tadajewski, M. (2006a). The ordering of marketing theory: The influence of mccarthyism and the cold war. *Marketing Theory*, 6(2), 163-199.
- Tadajewski, M. (2006b). Remembering motivation research: Toward an alternative genealogy of interpretive consumer research. *Marketing Theory*, 6(4), 429-466.
- Tadajewski, M. (2013). Promoting the consumer society: Ernest Dichter, the Cold War and FBI. *Journal of Historical Research in Marketing*.
- Tomsic, S. (2017). *Kapitalist bilinçdışı* (çev. Barış Engin Aksoy). İstanbul: Metis Ya.
- Turan, M. (2013). Kuyu filmindeki arzu kavramının lacancı psikanalitik yaklaşım çerçevesinde çözümlenmesi. *Selçuk İletişim*, 7(4), 169-185.
- Üstündağ, A. (2019). Gençlerin model aldıkları televizyon karakterleri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 27-50.
- Van Leeuwen, A. (2017). Simone de beauvoir and the dialectic of desire in l'invitée. *A Companion to Simone de Beauvoir*, 356-366.
- Williamson, J. (1978). *Decoding advertisements: Ideology and meaning in advertising*. Marion Boyers.
- Žižek, S. (2006). The Matrix, or the two sides of perversion. (Edt.) *The International Handbook of Virtual Learning Environments* (pp. 1549-1569). Springer, Dordrecht.
- Žižek, S. (2008a). *İdeolojinin yüce nesnesi*, (çev. Birkan, T.) İstanbul: Metis Ya.
- Žižek S. (2008b). *Yamuk bakmak: Popüler kültürden Jacques Lacan'a giriş*. (çev. Tuncay Birkan) İstanbul: Metis Ya.
- Žižek, S. (2008c). *Enjoy your symptom!: Jacques Lacan in Hollywood and out*. Taylor & Francis.
- Žižek, S. (2014). *Ahir zamanlarda yaşarken* (çev. Erkal Ünal), İstanbul: Metis Ya.
- Žižek, S. (2016). Can one exit from the capitalist discourse without becoming a saint. *Crisis and Critique*, 3(3), 481-499.
- Zupančič, A. (2008). *Why psychoanalysis? Three interventions*. Copenhagen and Helsingfors: Nordic Summer University Press.
- Zwick, D.ve Bradshaw, A. (2016). Biopolitical marketing and social media brand communities. *Theory, Culture & Society*, 33(5), 91-115.

Sibel Filminin Ekonomi Politiki: Yapım Sürecinin Yansımaları

Mesut COŞKUN*

Öz

Sinema endüstrisi içinde, bağımsız filmler genel ve basit bir tanımlama ile yönetmenin finans desteğini genellikle kendi sağladığı, herhangi bir yapımcıya bağlı kalınmayan, gişe kaygısı gütmeyen, sanat adına yapılan filmler olarak kabul edilmektedir. Çalışma konumuz olan Sibel filmi, Eurimages desteğiyle çekilen dört farklı ülkenin destek verdiği ortak yapım bir sinema filmidir.

Çalışma *Sibel* filminin yapım sürecine ve üretim koşullarına odaklanmıştır. Bunun için filmde çalışan profesyonellerle ve film yapım sürecinde katkıları bulunan Kuşdili köy muhtarı ve ıslık (kuşdili) öğretmeni ile yüz yüze yarı yapılandırılmış sorularla görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerle, çok dilli ve çok kültürlü ortak yapım ekibiyle birlikte, Kuşköy sakinlerinin, ekonomik, sosyal ve kültürel iletişimi de analiz edilmeye çalışılmıştır.

Filmin ön yapım aşaması olan fikrin, senaryoya dönüşmesi ve çekime karar verilmesinden, gösterimine kadar olan süreç ve bu süreçte karşılaşılan sorunlar, üretilen çözümler ile hem Türkiye'ye, hem örnek filme özgü koşullar irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bağımsız Sinema, Küreselleşme, Ekonomi-Politik, Ortak Yapım, Yapım Süreci

Political Economy of Sibel Motion Picture: Reflections of the Production Process

Abstract

Within the cinema industry, in a general and simple definition, independent films are generally considered as films provided by the director's own financial support, not being tied to any producers, not worrying about box Office success and made for the sake of the art. The Sibel, our subject of study, is a co-produced feature film supported by four different countries and shot with the support of Eurimages.

The study has focused on the production process and production conditions of the Sibel film. Therefore; with face-to-face semi-structured questions, interviews were had with the professionals working in the film, the village headman of Kuşdili and the teacher teaching whistle (Kuşdili) who made contributions in the film making process. In these interviews, the economic, social and cultural communication of the residents of Kuşköy was also analyzed together with the multilingual and multicultural co-production team.

Conditions particular to both Turkey and sample film have been tried to study with the process, from the time when film's the idea of the pre-production stage has turned into a screenplay and its shooting has been determined to its screening, the problems encountered and the solutions produced in this process.

Keywords: Independent Cinema, Globalisation, Political Economy, Co-Production, Production Process

Geliş/Received: 10.09.2020

Kabul/Accepted: 30.09.2021

• Bu çalışma için, Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 12.03.2020 tarih ve 44079388-34 sayılı toplantısı ile etik kurul izni alınmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Giresun Ün., Tirebolu İletişim Fak., RTS Bölümü, mesut.coskun@giresun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2437-6817.

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Bir kültür üretimi ve ideolojik yeniden üretim alanı olarak sinemanın endüstrileşmesi filmin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinin karmaşık ve girift ilişkilerini ortaya koymayı gerektirmektedir (Dağtaş, Aydın. ve Yılmaz, 2018:186). Sinema çok boyutlu (ekonomik, siyasi, kültürel, teknolojik, sanatsal vb.) bir olgudur. Sinema konusunda yapılacak tek boyutlu bir çözümleme sinema endüstrisini anlamada yetersiz kalacaktır (Dağtaş, Aydın. ve Yılmaz: 2018:188).

Makineler ve donanımlar olmadan filmler çekilemez ve gösterilemez. Film yapmak sadece teknik olanaklara bağlı da değildir, bunun yanında alanlarında profesyonel birçok insanın işbirliği gerekir. Filmler, toplumsal ve ekonomik bağlarıyla ilişkilidir. Toplumsal ilişkiler ve ekonomik yatırım miktarı filmlerin yapımında ve gösteriminde başat rol oynar (Bordwell ve Thompson: 2009, 14-51).

Sinema endüstrisi, yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası süreçleriyle ekonomik, sosyal, siyasal, toplumsal ve kültürel bir süreçtir. Kültürel bir eylem olduğu için ekonomik üretim süreci diğer sektörlerden bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Diğer endüstrilerde ortaya çıkan ürünün kullanım değeri ve değişim değerleri, maddi koşullar ile sınırlıyken, kültürel üretim, sanatsal bir değer de içermektedir. Bu nedenle, sinemanın bu farklı yönü kuramsal olarak tartışma konusu olmuştur.

Bu çalışma, Giresun ili, Çanakçı ilçesi, Kuşköy’de, yönetmenliği ve senaristliği Çağla Zencirci ve Guillaume Giovanetti tarafından gerçekleştirilen 2018 çıkışlı, ilk gösterimi 3 Ağustos 2018’de Locarno Film Festivali’nde gerçekleştirilen Euroimages destekli *Sibel* isimli ortak yapım olan dramatik filmin üretim aşamaları, yapım sürecini analiz etmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapım sürecine ekonomi-politik bir yaklaşım gösterilmiştir.

Çalışmamızın sorunsalı; Film endüstrisinin en önemli aşamalarından birisi olan yapım aşaması, film bütçesi, çekim takvimi, profesyonellerin nicel/nitel özellikleri ve çekim atmosferinin fiziksel/ruhsal koşulları ile kısıtladığı koşullarla biçimlenen oldukça zahmetli bir süreç olduğudur. Yapım süreci sonunda ortaya çıkan kültürel ürün, fikir aşamasından başlayarak tüm faktörlerden etkilenmektedir. Ortaya çıkan filmin, ön yapım, yapım ve yapım sonrası koşulları filmin teknik, estetik, sanatsal, ekonomik tüm sonuçlarıyla ilişkilidir.

İnsanların yaşayışları, yaşanmış tecrübeleri, davranışları, duyguları, hisleri aynı zamanda toplumsal işleyiş, sosyal hareketler, kültürel olaylar ve uluslararası ilişkiler nitel araştırmaların konusu olabilir (Yıldırım, 2010 : 80). Bu çalışma betimsel bir çalışmadır. Betimsel yöntemler, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut var olan durumunu ortaya koymaya yöneliktir. Bu yöntemlerin en temel özelliği, mevcut hâlihazır durumu kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi çalışmaktır. Betimsel araştırma, çalışılan konunun mevcut durumuna ilişkin hipotezler test etmek için veya sorulara cevap bulmak için veriler toplamayı gerektirir (Yıldırım, 2010: 86).

Çalışma *Sibel* filminin yapım sürecine ve üretim koşullarına odaklanmıştır. Filmin ön yapım aşaması olan fikrin, senaryoya dönüşmesi ve çekime karar verilmesinden, gösterimine kadar olan süreç ve bu süreçte karşılaşılan sorunlar, üretilen çözümler ile hem Türkiye'ye, hem örnek filme özgü koşullar irdelenmeye çalışılmıştır. Bunun için filmde çalışan profesyonellerle yüz yüze (Çağla Zencirci ve Osman Özcan ile elektronik postayla) derinlemesine görüşme tekniğiyle görüşülmüştür.

Küreselleşme ve Sinema Endüstrisi

Küreselleşmeye dair farklı yaklaşımlar küreselleşmeyi tanımlarken iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin zaman ve uzam anlayışı arasındaki ilişkiyi değiştirmesine vurgu yapmışlardır (Tüzün, 2011: 6). Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda dünya ölçeğinde yaşanan gelişmeleri, emeğin, sermayenin, bilimsel ve sanatsal üretimin ulusal sınırları aşarak dolaşıma ve etkileşime geçmesini ifade eden küreselleşmenin yol açtığı en önemli değişimlerden biri, farklı sektörler ya da yapılar arasındaki geçirgenlik, iç içe geçmişliktir (Özen ve Çelenk, 2006: 69).

Küresel açıdan sinema filmi üreten kuruluşlar büyük işletmelerdir. Bu şirketler, sahipleri açısından önemli gelir ve kâr kaynağıdır. Bu bağlamda, sinema endüstrisi hem büyük sermaye sahipliğini gerektirir hem de bu sektörde faaliyet gösteren şirketler bu etkinlikleri sonucunda zenginleşmektedir. Küreselleşme sürecinde film şirketleri daha da büyümüştür. Dünya çapında sinemaya bakıldığında, uluslararası sinemanın tekeli bir yapıda olduğu gözlemlenmektedir (Dağtaş, Aydın, ve Yılmaz, 2018: 192).

Sözü edilen durum, üretim ve dağıtım maliyetlerini düşürerek bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin daha çok kâr etmelerini sağlamaktadır. Çünkü bağımsız yapımcıların büyük stüdyolarla rekabet etmesi mümkün değildir. Büyük stüdyolar hem üretim ve dağıtımını kontrol etmekte hem de daha çok film üretmektedir. Bu alanda Amerikan ulus-aşırı holdingleri egemendir. Sinema filmi üreten şirketler, çokuluslu holdinglerin yan kuruluşlarıdır. Ulus-aşırı sinema pazarını kontrol eden firmalara bakıldığında, bunların mülkiyet açısından yoğunlaştıkları ve bu alanda çeşitliliğin azaldığı görülmektedir. Sinema sektöründe Disney, AOL-Time Warner, Paramount, Universal, Fox, Tri Star, Columbia, MGM gibi sayılı firmalar egemendir (Dağtaş, Aydın, ve Yılmaz, 2018: 192).

Toplumsal düşünümüne hareket kazandıran sinema ister popüler ister bağımsız anlatı örneklerinden oluşsun benzer yapım koşullarına tabi olur. Bu sebeple film endüstrisinin oluşmasını sağlayan en önemli yapıların yapım, dağıtım ve gösterim olduğu söylenebilir. Filmlerin seyirciyle buluşmasını, başarı grafiğini ve pazarda yer elde etmesini sağlayan birbiriyle sıkı ilişkiler içerisinde olan bu yapılar, dünyanın farklı endüstrilerinde farklı politikalarla düzenlenmektedir (Bordwell ve Thompson, 2009: 1-15).

Ana Akım Sinema ve Bağımsız Sinema

Sinema başlangıcından bu yana farklı akımlar, yaklaşımlar ile üretimini sürdürmüştür. Bir

tarafından tecimsel üretimin stüdyo sistemi (Hollywood Sineması) ile sürdüren Amerikan sistemi diğeri de sanatsal ve auteur (yönetmen) ağırlıklı üretimini sürdüren Avrupa sineması. *Sinema Nedir?* isimli kitabında ünlü yazar Andre Bazin, inandırıcılığını gerçeklik üzerine kuran filmler ile filmi imge, plastik yapaylık ve sayısız araç üzerinden yapılandıran filmler olarak ikiye ayırmaktadır (Clarke, 2012: 20).

Bağımsız sinema, ana akım sinemadan film yapım süreci, bütçe, içerik ve sinema amaçlarıyla farklılıklar göstermektedir. Bağımsız filmlerin öncelikli amacı gişe başarısı değildir ve genellikle ana akım filmlerden farklı olarak sanatsal içerik, anlatım biçimi, cesur bir stil ve sıra dışı konularla ayrılırlar (Akser, 2015, s. 134). Aynı zamanda, Yannis Tzioumakis'in Hollywood Sinema endüstrisi ile Amerikan Bağımsız sineması ilişkisinde vurguladığı gibi en büyük fark film yapım süreçleridir. Tekelleşmiş büyük holding yapımlarına göre bağımsız filmler düşük bütçeli, genç film yapımcıları tarafından yapılan cesur, yenilikçi filmlerdir (Tzioumakis, 2006: 1-14).

Film festivallerinde ödül kazanmak, filmin saygınlığı bağımsız sinema yapımcı ve yönetmenleri için önceliklidir. Bu festivallerde genellikle, belirli, seçkin izleyiciye seslenirler. Bu tercih sinema endüstrisinin ekonomi-politik yapısıyla ilgili olduğu gibi, bağımsız sinemanın yaşama, insan varlığına ve mevcut duruma bakışıyla da doğrudan ilgilidir. Geniş bir yaklaşımla, sanatsal, yönetmen filmleri, deneysel, sınırları zorlayan çalışmaların yanı sıra kimlik tabanlı, sosyal olarak bilinçli filmlerin hepsi bağımsız sinema şemsiyesi altına girer (Akser, 2015: 134).

Türkiye'de Bağımsız Sinema

Türk Sineması 20.yüzyıl sürecinde birçok değişime uğramıştır. Geç Yeşilçam sineması 1970'lerde Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarını konu alarak izleyiciye ulaşmıştır. O yıllar, yapımcıların yıldız sistemi denilen Türkiye'nin kendi koşullarına uygun bir film yapım sisteminin geçerli olduğu yıllar olmuştur. 1971-1981 arası Türk politik sinemasını Yılmaz Güney'in başı çektiği filmler temsil etmiştir. Güney'in *Umut* ve 1982 Cannes Altın Palmiye ödülünü kazandığı *Yol* filmleri döneme damga vurmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin yasakçı zihniyeti politik filmlerin yapılmasına uygun ortam bırakmamıştır. Zeki Ökten ve Şerif Gören askeri rejimin vahşetini sergileyen filmler yapmıştır. Diğerleri Ömer Kavur gibi içe dönük kişisel sinema yapma yoluna gitmiştir (Akser, 2018: 163).

Uzun bir süre sonra, Türk sinemasının canlanması 1997 yılı yapımı *Eşkıya* filmiyle geldi. 1997 yılından itibaren Türk sineması dünya çapında festivaller ve yerli izleyicisini tekrar kazanma sürecine girmiştir. Nuri Bilge Ceylan, Reha Erdem ve Semih Kaplanoğlu gibi yönetmenler Avrupa'da festivallerden ödüller getirmiştir. Yeni dönem filmleri yeni bir anlayışı temsil etmektedir. Kişisel psikozlar, Türk toplumundaki Kürt azınlığı gibi kültürel çatışmalar, LGBT grupları ve kadınların ses vermesi gibi kültürel çatışmalara yeni dönem sineması yeni bir ışık tutmuştur (Akser, 2018: 164).

1980 yılından sonra, devletin yeniden düzenlediği kurallar, sermaye birikimini artırma amacına

yönelik birçok kamu kuruluşunun yanı sıra, kamu yayıncılığı alanının da özelleştirilmesini beraberinde getirmiştir. “1980’li yıllardan itibaren tüm dünyaya yayılmış olan özelleştirme yönündeki uygulamalar, medyanın ve daha özelden sinema sektörünün giderek büyük şirket yapıları içerisine dâhil olmalarıyla sonuçlanmıştır” (Dağtaş, Aydın, ve Yılmaz, 2018: 196).

Bu dönemde 1987 yılında Yabancı Sermaye Yasası’nda yapılan bir değişiklikle birlikte yabancı şirketlerin Türkiye’de film gösterim ve dağıtım hakkı elde eder. Bu gelişme 1987’de Amerikan şirketlerinden Warner Bros’un, 1989’da Universal, Paramount ve Walt Disney’in dağıtım hakkına sahip olan United International Pictures’in (UIP) ve 2014’de 20th Century Fox’un dağıtımını yapan (2014’e kadar dağıtımını Özen Film yapmıştır) The Moments Entertainment’in (TME) Türkiye pazarına girmesine ve sektörde egemenlik kazanan yabancı şirketler olmasını sağlar. 2011 yılında AFM’nin Mars Group tarafından devralınması ile Mars’ın pazardaki etki gücü oldukça belirgin bir artış gösterir ve egemenlik dengesi bozulur. Türkiye genelinde 61 AVM projesinin 33 sinema salon işletmesini Mars Group alır (Birincioğlu, 2019: 85).

Türk Sinema endüstrisinin içinde temel problem, üretim, dağıtım ve gösterim aşamalarının sorunlu olması nedeniyle üretilen filmler yeterli gösterim olanağı bulamamaktadır. (Birincioğlu, 2019: 83). Bağımsız filmlerin gösterim sorunu konusunda, bağımsız filmlerin dağıtımıcısı *Başka Sinema Dağıtım ve Kariyo&Ababay Vakfı* işbirliğiyle 2013 yılından beri anlaşmalı olduğu sinema salonlarında bağımsız film gösterimi yapmaktadır (Midilli, 2016: 1430). İstanbul ve Ankara’nın belli salonlarında başlangıçta gösterim yapabilen Başka Sinema 2020 yılı ile birlikte gösterim yaptığı şehirler arasında İstanbul, Ankara, Eskişehir, İzmir, Bursa, Antakya, Muğla, Konya, Kocaeli, Balıkesir, Antalya, Kırklareli, Mersin, Uşak, Trabzon, Manisa, Kars, Diyarbakır, Düzce ve Edirne yer almaktadır (Başka Sinema, 2020).

Sinema Destekleri ve Euroimages

Kültür Bakanlığı’nın destekleri Amerikan dağıtım şirketlerinin pazara hâkim olmaya başladığı 1990’li yıllar sonrası başladı, ancak filmlerin yapım maliyetleri ışığında yetersiz kaldı. 1990’ların ikinci yarısında gelişmeye başlayan bireysel çabalarla yeni bir yapım anlayışı gelişti. “Auteur sinema” alanı bireycilik ekseninde şekillenmeye başlarken, popüler sinema da bu dönemde önemli bir varlık olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Televizyon, reklam ve sponsorluk, film prodüksiyonunun yeni bileşenleri haline geldi (Çelik, 2014: 205-206).

ABD ve Avrupa sinemasıyla teknik, ekonomik ve kültürel ilişki içinde olan Türk Sineması’na 1990 yılından itibaren Eurimages (Avrupa Sinema Destek Fonu)’in etkisi göz ardı edilemez. (Yılmazok, 2010: 21). Türkiye’nin 1990 yılında katıldığı Eurimages’in sağladığı üretim destekleri bu yeni anlayışın yerleşmesinde önemli bir etken olmuştur.

Eurimages Avrupa Konseyi Sinema Fonudur. Hollywood’un küreselleşmeyle birlikte Avrupa’da sürekli artan payı göz önüne alınarak Avrupa Konseyi’nin 26 Ekim 1988 tarihinde sinema

destek fonu kurmaya karar vermesiyle Eurimages kuruldu. Türkiye 28 Şubat 1990 tarihinde 18.ci katılımcı olarak üye oldu. Fon, animasyon, belgesel, uzun metraj (70 dakika üzeri) filmleri desteklemektedir (Yılmazok, 2010: 89-90). Eurimages'e üye olan ülkeler belli oranda destek olmakta bunun karşılığında, ortak yapımlar konusunda destek almaktadır.

Türkiye 1990 yılından itibaren bir kaç yıl hariç olmak üzere her yıl yatırdığı aidattan daha fazla destek almıştır. Eurimages'ın son 10 yılda Türk Sinema endüstrisine katkısına bakıldığında 104 Türk filmine 22 milyon Euro destek vererek Türk ortak yapımların %55'ini desteklediği görülür (Birinciöğlü, 2019: 85-90). 1990 sonrası dönemin dört yeni destek kaynağından biri olan Eurimages deneyimi, Film yapım pratiği ile ilgili olarak özellikle, Avrupa sinemasını, teknik yönleri, pazarlama işlerini ve genişletilmiş bütçeleri tanımak açısından Türk sinemasına katkıda bulunmuştur (Yılmazok, 2010: 104).

Euroimages desteği, film yapımcılığı alanında etkinlik oluşturmakta ve özellikle "auteur sinema" için önemli bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Artan sayıda ortak yapımda tanık olunan, uluslararası film yapımında teknik kalitede bir artış ve ilişkilerin gelişmesi olmuştur. Büyük film yapımcısı ülkelerle ortak yapımların başlaması, o ülkelerde filmlerin gösterilmesi izleyici sayısını artırdığı gibi uluslararası bir seyirciye sahip olunmuş ve yönetmenlerin sorumluluğu da artmıştır (Çelik, 2014: 208).

Sosyo-ekonomik altyapısına özgü çeşitli kısıtlar barındırmakla birlikte Türk Sineması'nda da sinema endüstrisinin, endüstrinin tamamlayan bölümlerden üretim, dağıtım ve gösterim ayaklarının- var olduğu, özellikle 1950'li yıllardan sonra oturan bir yapım pratiği ile bu ayaklarda kendi modellerini oluşturduğu görülecektir (Parlayandemir, 2011: 15).

Bağımsız Film Yapım Sürecini Anlamak: Sibel Filmi Örnek Olay Çalışması

Ana akım sinemanın bile zorlandığı, yeterli destek alamadığı dile getirildiği bir ortamda bağımsız, sanatsal sinema filmlerinin yapılması çok zorlayıcı olmaktadır. Sinema Yazarları Derneği (SİYAD), tarafından 52. SİYAD Türkiye Sineması Ödülleri arasında sekiz adaylıkla gösterilen (boxofficeturkiye.com, 2020), ilk gösterimi 3 Ağustos 2018'de Locarno Film Festivali'nde gerçekleştirilen Euroimages destekli *Sibel* filmi çalışmamızın öznesidir.

Betimsel bir çalışma olarak, film yapım sürecinin merkezinde olan profesyonellerle ve çekim atmosferinin içinde (gerek köyün film çekimi için kullanılmasında taraf olan paydaşları, gerekse, filmin yapımında katkısı olan yasal, idari ve ekonomik taraflar) dolaylı ve dolaysız yer alan aktörleri ile yapılan doğrudan görüşmelerle, saha çalışması biçimlenmiştir.

Saha çalışmasında, filmin yapımcısı Marsel Kalvo ile Kasım 2019, yapım amiri Emre Coşar ile Ocak 2020 tarihlerinde İstanbul'da, Köy Muhtarı Avni Köçek ve ıslık dili öğretmeni Orhan Civelli ile Mart 2020 tarihlerinde Kuşköy 'de yüz yüze, yarı yapılandırılmış sorular çerçevesinde derinlemesine görüşme tekniğiyle, ses kaydı alınarak görüşülmüştür. Fransa'da ikamet ettiği için yüz yüze görüşme olanağı olmayan filmin yönetmeni Çağla Zencirci ve yönetmen yardımcısı Elif Bağcı ile Şubat 2020,

Artvin’de çekim yapmakta olan filmin sanat yönetmeni Osman Özcan ile Mart 2020 tarihinde elektronik posta (email) üzerinden görüşülmüştür.

Filmin konusu ve evreni (anlatının içinde yer aldığı ortam; bizim örneğimizde filmin çekim mekânları) gereği, yukarıdakilere ek olarak, filmin çekildiği Kuşköy Muhtarlığı ve köyün ıslık dili öğretmeni ile de derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerle, çok dilli ve çok kültürlü ortak yapım ekibiyle birlikte, Kuşköy sakinlerinin, ekonomik, sosyal ve kültürel iletişimi de analiz edilmeye çalışılmıştır.

Film Endüstrisine ve Çalışma Koşullarına Dair Değerlendirme ve Deneyimler

Sinema sadece sanatsal bir faaliyet olmanın çok ötesine geçmiş, birçok farklı birbirine etki eden katmandan oluşan bir endüstridir. Bu endüstrinin olmazsa olmaz koşulları, yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası zincirlerini kurumsal temelde oluşturmaktır. *Sibel* filminin yapımcısı Marsel Kalvo, Türk sinemasının bir sektör olmadığını, yönetmen, senarist, yapımcıların olduğunu ama bir akademiye ihtiyaç duyduklarını söylemektedir; “Bunun dışında sinemanın kapladığı alan genişledi. Sadece sinema filmi yapmak üzerinden konuşamayız artık. Platformlar var, dijital sinema diye bir şey var. Dolayısıyla önümüzdeki günlerde, önümüzdeki senelerde Türkiye’de sinema sektörünü tam olarak oluşturmak lazım” (Kalvo, 2019).

Filmin deneyimli Yapım Amiri Emre Coşar, sinema sektörünün temel sorunu olarak tekelleşmeyi göstermektedir. Büyük şirketlerin insafına bırakılmış sinema sektöründe yeni fikirlere değil, gişe garantisi olarak eğlence içerikli, ana akım filmlere destek verildiğini öne sürmektedir (Coşar, 2020).

Filmin sanat yönetmeni Osman Özcan, film üretiminde yeteri kadar fon ve kaynak olmayışını işaret etmektedir. Bütün bir ülke sinemasının Kültür Bakanlığı Fonu’na endekli olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumun sadece yurt içindeki imkânları kısıtlamadığını, Türkiye’de uluslararası işlerin çıkmasına da engel olduğunu söylemektedir (Özcan, 2020).

Filmin senaristi ve yönetmeni Çağla Zencirci, dünyada olduğu gibi sektörün risk almadan hareket ettiğini, Türkiye’de sinema sektörünün ise gençlerin enerjisini, zamanını, hevesini, yeteneklerini ve azmini sömürdüğünü öne sürmektedir;

“ Bu projede bedavaya çalış, önce bir kendini kanıtla, daha gençsin” sözünü şimdiye kadar hiç duymamış bir sinema çalışanı olduğunu sanmıyorum. Her meslek gibi bu da karşılığı olması gereken bir iş, eve gelen tesisatçıyı “gençsin, önce bir kendini kanıtla” diye bedavaya çalıştırıp gönderemezken nedense bunu yönetmeninden stajyerine tüm ekibe son derece doğal bir şekilde uygulayabiliyor bu sektör (Zencirci, 2020).

Bağımsız Sinema ve Sibel Filminin Ekonomisi

Bağımsız filmler genel ve basit bir tanımlama ile yönetmenin finans desteğini genellikle kendi sağladığı, herhangi bir yapımcıya bağlı kalınmayan, gişe kaygısı gütmeyen, sanat adına yapılan filmler olarak kabul edilmektedir (Ergün, 2019: 28). *Sibel* bu tanıma uyan bir filmidir. Finansal desteğini

Eurimages desteğiyle sağlamış ve yurtiçinde ana akım sinemaya verilen desteği alamamıştır. Filmin yönetmeni Zencirci, bağımsız sinemanın en büyük derdini dağıtım olarak görmektedir. Filmin, film olabilmesi için seyirciye ulaşması gerektiğini söylemektedir.

Nasıl olsa bir ara televizyonda, internette seyredirim diye düşünenlere hak vermemek elde değil, çok uzun süre sinemanın rakibi hatta düşmanı olarak görülen televizyon ve dijital platformlar filmlerin seyirciye ulaşmasını kolaylaştırmış durumda. Ancak seyirci sinema filmini televizyon veya cep telefonunda izlediğinde aslında mercimek çorbasını çatalla içmeye zorlandığını fark edemeyebiliyor. Büyük ekranda son derece açık ve net şekilde gözükten detayları küçük ekranda haliyle seçememiş seyircilerin yorumlarına denk gelmek de mümkün (Zencirci, 2020).

Filmin yapımcısı Kalvo (2019) ise filmin festivallerde ve genelde gördüğü ilgiden memnun olduklarını, ama filmin 35 bin civarında izleyicisiyle ticari beklentileri tam karşılayamadığını ifade etmektedir. Seyircinin Türkiye’de dünyada olduğu gibi sinemadan temel beklentisinin eğlence olduğunu, bunun dışında bir şeyler bekleyen seyirci oluşturmak istediklerini söylemektedir.

Marsel Kalvo, filmin finansmanı film başlamadan Avrupa’da olduğu gibi bankaya koyulduğunda, film ekibinin mutlu olduğunu ve sorun çıkmadığını söylemektedir. Sibel filminin büyük ölçüde bütçesinin Eurimages fonu tarafından sağlandığını, ifade etmektedir;

Toplam bütçe yanılmıyorsam, yaklaşık 300-350 bin avro civarı. Geri kalan bütçe de bu kadardır en az. Yurtdışında post prodüksiyon ve işin geliştirme kısımları yapıldı. Tüm 750-800 bin Avroluk bir bütçesi olduğunu düşünüyorum. Filmin devlet desteği festival desteği olarak oldu. Sinema Genel Müdürlüğü Japonya’ya gittiğimizde, Sibel’le bu desteği aldık biz onlardan. Yaklaşık 30 bin liralık bir destektir. Bunun dışında herhangi bir destek almadık. Çeşitli festivallerde ödül kazandı film bittikten sonra. Mesela Adana’dan 350 bin liralık bir ödül kazandı. O da bir destek olarak filme ilave aslında. Çünkü film çekmek borçlanmak oluyor aynı zamanda. Borçların bir kısmını oradan gelen parayla kapatmış olduk (Kalvo, 2019).

Emre Coşar, böyle filmleri çekebilmenin tek yolunun fon toplamak olduğunu ve yönetmenlerin Fransa’da yaşadığı ve Avrupa Kültür Fonu aracılığıyla filmi çekebildiğini söylemektedir;

Toronto Film Festivali’nde gösterildi Sibel. Damla Sönmez, filmin başrol oyuncusu, filmin her şeyi Damla zaten. Filmin her şeyi olan insana bile Kültür Bakanlığı, destek olmadı. Kendi cebinden ödedi, Damla oraya gitmek için. Bu gerçekten, benim niyazımda, yüz karası bir durum. Orada Toronto Film Festivali’nde temsil ediyor ve gerçekten müthiş bir performans ortaya koymuş. Sinema Genel Müdürü’nün haberi bile yok (Coşar, 2020).

Sinema ve Ortak Yapım

Filmin yapımcısı Kalvo (2019), sinema filminde çalışma sürelerinin, üzerinde çalıştıkları projeye doğrudan ilgisi olduğunu söylemektedir. Normalde günde 8-10 saat çalışan bir yapıları olduğu ama bir film yaptıkları zaman ne Cumartesi, ne Pazar, ne mesai saati hiçbir şey kalmadığını ifade etmektedir. İş bitince herkesin mutlu olduğunu, diğer projeye geçmeden önce dinlenecek bir zaman bulmaya çalıştıklarını söylemektedir.

Bağımsız sinemanın çalışma koşulları ve finansal kısıtlarına dikkat çeken Zencirci (2020), sürekli olarak hızlı ve doğru kararlar almanız gerektiğini ileri sürmektedir. Filmin çok uluslu bir ortak yapım olması nedeniyle çok uluslu bir ekip oluşturulduğunu söylemektedir. Ekipte dört ayrı dilin konuşulduğu, dört ayrı kültürü barındıran bir çekim ekibinin nasıl uyum göstereceğini merak ettiklerini ifade etmektedir. “Ortak dili sinema olan, parçası oldukları projeyi her türlü zorluğa rağmen severek, benimseyerek, canla başla çalışan bir ekibin, aşamayacağı hiçbir sorun olmadığını bize bu ekip kanıtladı” demektedir.

Filmin yapımcısı Marsel Kalvo, Çağla Zencirci ve Guillaume Giovanetti’nin yıllarca ziyaret ettikleri Kuşköy üzerine bir senaryo yazdıklarını, kendisine de bu proje için teklif geldiğini söylemektedir. Filmin nasıl ve nerede çekileceği konusunda araştırma yaptıklarını, beş altı kişilik bir ekiple gidilip bakıldığını ifade etmektedir. Son olarak filmin başrol oyuncusu Damla Sönmez, yapım amiri ve mekânlardan sorumlu bir ekiple kendisinin de köye gidip keşif yaptığını söylemektedir (Kalvo, 2019).

Türkiye film endüstrisinde, yurtdışı ilişkileri süregelen ve başarılı işler gerçekleştirmiş olan aktörlerin, dünya film pazarının eğilimleri ile ilgili önemli bir farkındalığının ve üretim göçünden pay almaya yönelik girişimlerinin söz konusu olduğunu söylemek gerekir (Özkan, 2010: 121). Uğur Tanrıöver (2010), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın destek politikası ve Eurimages’in katkılarıyla, yeni estetik arayışlar içeren, gişe başarısından çok, sanatsal alanda iddialı filmlerin çoğaldığını, geçtiğimiz yıllarda Türk filmlerinin dünyanın dört bir yanında, Cannes, Venedik, Berlin gibi en saygınları da dâhil 76 festivalde ödül aldığını vurgulamaktadır.

Marsel Kalvo (2019), Sibel filminin dört ülkenin ortak yapımı olduğunu, Lüksemburg’un daha çok teknik katkı sağladığı, Fransa, Almanya ve Türkiye’den ekip katkısı sağlandığını işaret etmektedir. Çekim ekibinin 45 kişi olduğu, sanat, rejî, yapım bölümlerinde 4-5 ‘er kişi olduğunu, yönetmenlerin iki kişi olduğunu ifade etmektedir. Sonradan Fransız yapımcıların da geldiğini, kameraman ve görüntü yönetmeninin Fransız, ses bölümündeki dört profesyonelin Almanlardan oluştuğunu söylemektedir.

Coşar, yapım amiri olarak, yabancılarla daha önce çalışmaktan dolayı deneyimli olduğunu, yabancılık hissetmediğini söylemektedir. Yabancıların görev bilincinin yüksek olduğunu dile getirmektedir;

Bir Alman Görüntü yönetmenimiz vardı. Boyu Damla’ya göre çok uzun olduğu için onu değiştirmek zorunda kaldık. O gitti, yerine Fransız bir görüntü yönetmeni geldi. Hem titizlik hem çalışma şevki, bir kere de hayır de be adam. Çalıların içine atlar, buradan çıkar, zıplar vs. Bir kere kamerayla nehre yuvarlanıyordu. Bizim set ekibinden bir arkadaş havada yakaladı (Coşar, 2020).

Osman Özcan (2020), çok uluslu işlerde çalışarak dünyanın diğer ülkelerinde sinema filmlerinin nasıl çekildiğine dair bilgi sahibi olduğunu, beraber çalışırken ortak çalışma biçimleri ve ortak dil oluşturmak zorunda kaldıklarını, bunun da başka uluslararası projelerde çalışma yeterliliklerini

geliştirdiğini iddia etmektedir.

Filmin yapımcısı Kalvo, farklı ülkelerden, bir araya gelmiş, hep birlikte çalışması gereken bazı durumlarda birbirleriyle dil olarak tam anlaşılamayan yabancı profesyonellerin bunu yapmasını gözlemlemenin ilginç olduğunu ifade etmektedir;

Herkes İngilizce de konuşmuyordu. Mesela yönetmen bazen Fransızlarla Fransızca konuşuyor, Almanlarla İngilizce konuşuyor, Türklerle Türkçe konuşuyordu. Bunların hepsinin birden anlatılan şeyi anlaması için önce herkes birbiri ile konuşuyor falan. Komik durumlarda oluyordu. Bazen bazı ekiplerin anladığını, bazılarının anlamadığını oluyordu. İlk 3-4 gün öyle zorluklar yaşadık (Kalvo, 2019).

Sibel Filmi'nde görev alan Tirebolu İletişim Fakültesi öğrencilerinden birisi olan Balcı farklı ülkelerden ve kültürlerden insanlarla sinema filmi amacıyla buluşup, böyle bir filmin ortak bir parçası olmanın çok keyifli olduğunu ifade etmektedir; "Sıcak ve samimi ilişkiler kurdular. Yer yer birbirimizden etkilendik. Ki bunlar olumlu etkileşimler iş anlamında. Alman ekip arkadaşlarımız en son iyice Türkçe cümleler kurmaya başlamıştı bile" (Balcı, 2020).

Sinema ve Çekim Şartları

Filmin yapımcısı Kalvo, filmin çekildiği Eylül- Ekim aylarında bazı günlerin coğrafi şartlardan dolayı zor geçtiğini, Sibel filminin sinematografik sahneleri için sis ortamında çekim yapmayı planladıklarını ama çekim zamanı Sis Dağı'nda bir türlü sisli bir ortam olmadığını söylemektedir;

Tam siste çekim yapmamız gereken zamanda sis yok. Sis oluşturmaya çalışıyorsunuz ama çok geniş ve açık bir alan olduğu için sisi yapmak imkânını çok maliyetli bir şekilde bulabilecektik. O yüzden sissiz çekmeye karar verdik... (Kalvo, 2019).

Film seti birçok farklı görevin iç içe geçtiği onlarca profesyonel sinemacının birlikte çalıştığı bir ortam olduğu için kazalara rastlanmaktadır. Her ne kadar tüm ayrıntılar dikkate alınsa da dağlık, ormanlık bir alanda çekim yaparken kaza yaşanmış ve yapım amiri Emre Coşar'ın diz kapağı kırılmıştır;

Filmde ben Prodüksiyon amiriydim. Her şeyden sorumluydum açıkçası. Ama kendimden sorumlu değilmişim, bir kaza yaşadım ben sette. Ben bu setin amiriyim, hiç bir şey yapmam deyip, kenarda oturursan olmuyor. Ben her tarafa koştuğum için o kaza başıma geldi. Biz 2200 metre de Sis dağında çekiyoruz. Tam böyle bitmesine yakın, havada kararmış fırtına çıktı. Bizimde böyle kocaman ışıklarımız var, onları dikmişiz, gece olduğu için. Işıklar devrilecekti, keşke devrilseydi... Dizim kırıldı sadece... (Coşar, 2020).

Film Yapım Sürecinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Etkileri: Kuşköy ve Kuşdili'ne Sibel Filmi Katkısı

Yönetmen Zencirci, telefonun hala işlevini bu bölgede tam yerine getirmediğini, bu nedenle kuşdiline ihtiyaç duyulduğunu bir film anısıyla anlatmaktadır; "Acil durumlar için son derece pratik bir çözüm, örneğin ön çalışmalar sırasında ormandaki sis yüzünden birbirini kaybeden ekip üyeleri ıslık çalarak birbirlerini bulmuşlardı" (Zencirci, 2020).

Filmin yapım amiri Coşar, kuşdilini daha önce duyduklarını ama bu dilin bu kadar kapsamlı ve işlevsel olduğunu gözleriyle gördüklerini anlatmaktadır;

Kuşdili, o zamana kadar öyle bir şey olduğunu biliyorduk ama size anlattığım gibi, köye gittiğimizde ben inanmadım. Dalga geçiyorlar vs. dedim. Sonra yaşadıkça, daha çok gördükçe, mesela orada karşıdaki tepeden biri ıslık çalıyor bizim buradan Kuşdili hocası cevap veriyor. Ne oldu diyorum. ‘‘Anam bizi yemeğe çağırıyormuş, gidelim birazdan’’ diyor. Yok, artık abi diyorum, annesini arıyor. ‘‘Anne diyor sen biraz önce ıslıkla ne dedin’’ diyor? Uzattıyor telefonu bana, annesi ‘‘yemeğe çağırdım’’ diyor. İşte 200 metre ilerdeki adama ıslık çalarak istediği her şeyi yaptırdı. Mesela ceketini çıkart dedi, çıkarttı. Pantolonunu çıkarta kadar geldi olay (Coşar, 2020).

Filmin diğer bağımsız yapımlarla olan ortak özellikleri olsa da, diğerlerinde olmayan başka bir özelliği daha bulunmaktadır. Türkiye'nin de 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla üyeliği onadığı UNESCO "Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu"¹, 2017 yılı ocak ayında, **‘‘Yüzyıllardır Doğu Karadeniz’de ‘kuşdili’ olarak da bilinen ıslık dilinin UNESCO Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne alındığını’’**² bildirmiştir (UNESCO Türkiye Milli Komitesi). ıslık dili konusunda Sibel Filmi toplumsal ve kültürel bir işlevi yerine getirmiş, kültürel miras tanıtımı konusunda, Türkiye ve Avrupa ölçeğinde rol almıştır.

Filmin yapımcısı Kalvo (2019), çekim öncesi üniversite, belediye, il kültür müdürlüğü ile görüşmeler yaptıklarını, köylülerden nasıl destek alabileceklerini, yemeklerin nerede yenebileceğini muhtarla konuştuklarını dile getirmektedir. Köylülerin desteğine karşılık, film ekibi olarak köye yol yaparsak bunun faydası olacağını düşündük ve yaptık demektedir. Filmin bir diğer önemli katkısı ise film yönetmenlerinin Brüksel ve Paris’te UNESCO nezdinde kültür mirası olarak kuşdili için görüşmeler yapmasıdır.

Sibel filminin çekildiği Kuşköy film çekim sürecinde, sosyo-ekonomik ilişkiler kurduğu film ekibinden katkı gördüğünü düşünmektedir. Muhtar Avni Köçek, geçimini çoğunlukla çiftçilikle sağlayan insanlardan oluşan, Karadeniz sahilinden 40 kilometre yamaçlarda kurulmuş bir köy olarak, filmin onlara ekonomik katkı da sağladığını söylemektedir;

Köyde o film çekildiği zaman bir hareketlilik oldu. Bir kaynak oluştu. Kimisi vatandaşın evini kullandı parasını verdi, kiminin tarlasını, çaycıda çay içtiler hesaplarını ödediler, alışveriş yaptılar.. Buradan beş altı tane araç kiralandı mesela araçlar, minibüsler bunlar hep günlük çalıştı para aldılar. O dönem köye giren para yüz bin liranın üzerindedir. Zaten araçların günlüğü 3-4 bin liraydı beş tane araç vardı, zaman oldu altıya yediye çıktı (Köçek, 2020).

Köçek (2020) , köy halkının hem filmde figüranlık yaptığını, hem de köyün içinde ve dışında tüm olanakları film ekibine açtığını söylemektedir. Film süresince gelen misafirler için kalacak yer sorunu olduğunu, o nedenle misafirhane yaptırmaya karar verdiklerini ifade etmektedir. Halk Eğitim

¹UNESCO Sözleşmesi için bkz. <http://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO/erişim tarihi:29.03.2020>

²**Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi**,<http://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BCl%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsili-Listesi/erişim tarihi:29.03.2020>

vasıtasıyla köy çocuklarına ıslık dili eğitimi verdiklerini, bu kültürel mirasın unutulmaması için filmin de katkısı olduğunu ifade etmektedir.

Kuşköy uzun yıllardır Türkiye içinde bilinen bir yer ve kültürel miras açısından önemli bir köy olmasına karşılık, *Sibel* filmine kadar köylülerin bu ilgiden bir kazanç elde edemedikleri söylenmektedir. Köy halkının artık sinemacı ve habercilere alıştığını, dünyanın her tarafından köyü görmeye insanların geldiği vurgulanmaktadır. Kuşköy muhtarlığı bu nedenlerle, köyde çekim yapmak isteyen belgeselci ve televizyon programcılarından, fotoğrafçılardan köy sandığına belli bir miktar para desteği istemektedir. Bunun karşılığında, onlara rehberlik ve çekimleri için röportaj vermeyi önermektedir.

Sinemanın Toplumsal ve Kültürel Etkileşim Özelliği

Sinema, dil, din, ırk, kılık-kıyafet, mekân ve gelenek gibi bu olguların tümünü içine alan bir değişim aracıdır. Bu anlamda ait olduğu toplumun bazen doğrudan bazen de dolaylı yansımasıdır ve toplumla çift yönlü bir ilişki içerisindedir. Sinema içinde bulunduğu toplumun koşullarından soyutlanamaz, toplumun içinden gelen bir öğedir ve toplumla sürekli karşılıklı bir iletişim içerisindedir (Sevinç, 2013: 1).

Sinema yalnızca bir dış gerçekliği yansıtmaz/eğip bükmez, aynı zamanda toplumsal yaşamın önüne muazzam bir olanaklar evreni serer. Bu bakımdan sinema çoğu zaman, değişen toplumsal biçimlerle yapılan bir deney niteliği taşır (Diken ve Laustsen, 2011: 47). Sinema sosyal söylemleri kullandığı, yeniden ürettiği ve zaten kendiliğinden sosyal bir söylemsel eylem olduğu için temelde toplumsaldır (Ryan, 2015: 81).

Sinemanın, farklı toplumların kültürleri ve yaşam biçimleri hakkında izleyicilerine bilgi veren, toplumlar arasında kültür alışverişini sağlayan, eğitici yanı oldukça yüksek bir sektör olması nedeniyle film ekibi ile çekimin yapıldığı köy ahalisi arasında özel bir ilişki kurulmuştur;

Zaten her Anadolu şehrinde böyledir ama bizim muhtar böyle sevecen bir insandı. Çok sert ama o engeli aşınca, baba gibi davrandı bize. Böyle gelip başta ilgilenmiyormuş gibi davranıp sonra monitörün başından kalkmadı hiç. Gerçekten her konuda yardımcı oldular. Akşamları evlerinde mi ağırlamadılar, çok alakalıydı gerçekten (Coşar, 2020).

Filmin Karadeniz'in kapalı bir kırsal köyünde çekilmesi, film ekibinin ise çoğunluğunun başta İstanbul olmak üzere yurtdışı kökenli olması nedeniyle farklı etkileşimler olmuştur. Yönetmen yardımcısı Elif Balcı, köyün yerlisi ve ekibin şoförlüğünü yapan birisine eşi için tavsiyede bulunduğunu, bir kaç gün sonra, servis şoförünün kızının onu ziyarete geldiğini, babasının annesine hanım diye seslendiğini, eşinin de çok hoşuna gittiğini, çocukların da bu durumu görünce mutlu olduğunu bunun için sarılıp, Elif Balcı'ya teşekkür ettiğini ifade etmektedir (Balcı, 2020).

Kuşköy muhtarı Avni Köçek, tüm film çekimleri boyunca film ekibiyle yakından

ilgilendiklerini, film çekimlerini gözlemlediklerini söylemektedir. Ona göre sinema filmi yapmak, dışardan görüldüğü gibi olmayan, çok zor ve disiplinli bir süreçtir;

Çok incelik isteyen bir meslek. Sakin olmak gerek. Talimat verdiği zaman nefes bile almıyorlar filmde en ufak bir şey olursa diye. Onların ses sistemlerine her şey yansıyor. Benim evde bir hafta on gün ev içerisinde çekim yaptılar komut veriyor işte tabi yabancı dil olduğu için ben çoğunu anlamıyorum ama çıt çıkmıyor. Çok zor olduğunu gördük gel geç değil zor bir şeymiş (Köçek, 2020).

Film ekibine Islık dili konusunda uzman öğreticilik yapan Orhan Civelek, farklı kültürde, yabancı insanlarla çalıştıklarını, dilleri ayrı olsa da gönüllerin iyi olduğunu söylemektedir;

Farklı diller konuşan, farklı milletlerden insanlarla çalışmak çok iyi. Her şeye teşekkür edebilen çok saygıdeğer insanlar olduklarını keşfettik. Dillerimiz ayrı olsa da gönül olarak çok iyi olduklarını fark ettik. Sinek bile daha uçmuyor havada filmin zor olduğunu öğrendik. Televizyon izlemek çok kolay ama çekmek çok zormuş. Şurada bir çay içme sahnesi var inanın akşama kadar denendi (Civelek, 2020).

Yapımcı Marsel Kalvo (2019), filmin ilk gösteriminin Kuşköy’de yapıldığını, köylülerin çok memnun kaldığını ifade etmektedir. Bazı endişeleri olduğunu, filmde bir takım sorunları anlattıklarını ama köylülerin, filmin gerçekleri anlattığını anladığı ve kimsenin kötülenmediği için, memnun kaldıklarını söylemektedir.

Filmin senaristi ve yönetmeni Çağla Zencirci (2020), çok memnun olduklarını, zor bir coğrafyada, hava koşullarını tahmin edemediklerini ama Kuşköy’lülerin köye ayak bastıkları günden çekimin son gününe dek verdikleri destek ve ardından filmin başarılarından duydukları gururla her zaman yanlarında olduklarını söylemektedir.

Sonuç

Türkiye’de günümüzde, sinema sektöründe üretim yapılmakta ve televizyonlar için çekilen dizilerden kâr elde edilmektedir. Üretim sayesinde istihdam artmakta ise de sinemada kurumsal bir yapı oluşturulmadığı ve sektör olamadığı için, sinemayı oluşturan tüm bileşenlerin her biri ayrı bir sorun içermekte, bu sorunları çözmek için ayrı bir çaba gerekmektedir (Saydam, 2018).

Milliyet Yazarı Nil Kural’ın (2019), ‘’şasılacak kadar ustalıkla anlatılmış, olgun ve feminist bir film. Film, bir kadının özgürleşme mücadelesini gösterirken kurduğu görsel dil ve atmosferle takdiri hak eden yılın en iyi yerli yapımlarından’’ diye nitelendirdiği *Sibel*, Karadeniz’de konuşma özürsü olan genç bir kızın, içinde yaşadığı çetin doğa koşullarıyla birlikte, kendi halkı tarafından nasıl dışlanabileceğini gösteren gerçekçi bir film özelliği taşımaktadır.

Çalışma sorunsalımız, Sibel filminin yapım sürecinin, yapım aşaması, film bütçesi, çekim takvimi, profesyonellerin nicel/nitel özellikleri ve çekim atmosferinin fiziksel/ruhsal koşulları ile kısıtladığı koşullarla biçimlenen oldukça zahmetli bir süreç olduğudur. Bu çalışma, sorunsalımızı doğrulamıştır.

Ortaya çıkan filmin, yapım koşulları filmin teknik, estetik, sanatsal, ekonomik tüm sonuçlarıyla ilişkilidir. Film bütçesinin Eurimages tarafından karşılanan büyük bölümü ile film ancak çekilebilmiş, kurgulanmış ve gösterime sunulmuştur. Ne var ki, İstanbul, Ankara, İzmir ve filmin çekildiği yer olan Giresun haricinde gösterim şansı büyük sinema zincirlerinin sinema salonlarında ya hiç olmamış ya da bir iki seansla sınırlı kalmıştır. Bu nedenlere bağlı olarak, *Sibel* filmi, Box Office Türkiye 2019 yıllık raporuna göre 33.725 sinema izleyicisi tarafından izlenmiş ve 410.163 TL hasılat yapmış, gösterilen 622 film arasından 147.sırada yer almıştır.

Filmin Türkiye çapında az sinema salonunda gösterilmesi, izleyici ve gişe hasılatını olumsuz yönde etkilese de, Giresun'da seyircinin kendi yörelerinde çekilen filmi görmeye gitmemeleri, sorunun sadece ekonomik olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla mesele sadece “ekonomi politik” değil bir o kadar da kültürel gözükmeindedir. Sinema seyircisinin sinema salonunda film izlemeye gitmeyip, sayısal internet ve paralı televizyon kanalları gibi farklı mecralar üzerinden arayışlara yöneldiği gözlemlenmektedir.

Film bütçesinin sınırlı olması nedeniyle, 45-50 kişi arasında değişen ekip, birçok işi amatör bir şevk ve istekle, köylülerin de desteğiyle başarabilmiştir. Bütün bunlar yazılı olmayan, sıra dışı ilişkiler sonucudur.

Gerek filmin çekildiği, Karadeniz'in engebeli arazisi ve yol açtığı zorluklar, gerekse hava durumu film çekimlerini doğrudan etkilemiştir. Engebeli arazi yüzünden, Sis dağı çekimlerinde ışıklar fırtına ve rüzgâr yüzünden tehlike arz etmiştir. Bunu engellemeye, ışıkların devrilmemesi için çaba gösteren yapım amiri kaza geçirmiş ve diz kapağı kırılmıştır. Yine bazı çekimlerin sis altında çekilmesi gerekirken, hava durumu buna engel olmuştur. Bu sahneler daha sonra post prodüksiyon denilen, kurgu aşamasında görsel efektler aracılığıyla, istenilen sinematografik etkiye dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Yapım süreci sonunda ortaya çıkan kültürel ürün, fikir aşamasından başlayarak tüm faktörlerden etkilenmiştir. Işık dilinin film için ana unsurlardan birisi olması, başrol oyuncusunun film boyunca ışık dili ile konuşmak zorunda kalan genç bir kadını canlandırması nedeniyle, bu dili öğrenmesi gerekmiştir. Işık dilini köyde öğreten ‘‘Işık dili’ ’öğretmeni tarafından özel dersler verilmiştir. Bu aşamada bazı sahnelerdeki ışık sözcüklerinin eksik yapılması sonucu, sonradan stüdyoda bu sesler dublajla eklenmiştir. Film senaryosu, oyunculara yeni beceriler kazandırmıştır.

Sonuçta, filmin etkisi nedeniyle ışık dilini öğrenmek isteyen daha fazla sayıda ziyaretçi yurt içi ve yurt dışından köyü ziyaret etmeye başlamıştır. İlk defa bu kadar kalabalık bir film ekibini ağırlayan Kuşköy sakinleri, misafirhane yaptırmaya karar vermişlerdir. Film ekibi, çekim takvimi boyunca yakından iletişim ve etkileşime girdiği köy halkından hem etkilenmiş, hem de onları davranışlarıyla etkilemiştir.

Kaynakça

- Akser, M. (2015). Turkish independent cinema: between bourgeois autism and political radicalism. D. Baltruschat, & M. P. Errickson içinde, *Independent Filmmaking Araound The Globe* (s. 131-148). Toronto: University of Toronto Press.
- Balcı, E. (2020, Şubat 20). (M. Coşkun, Röportaj Yapan)
- Başka Sinema. (2020, Mayıs 8). Türkiye. Mayıs 8, 2020 tarihinde <http://www.baskasinema.com/salonlar/> adresinden alındı
- Birincioğlu, Y. D. (2019, Haziran). Popülist söylemin perde arkası: 5224 Sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi Ve Sınıflandırılması İle Desteklenmesi Hakkında Kanun'a dair değerlendirmeler. *Moment Dergi-Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 75-98. doi:ISSN: 2148-970X
- Bordwell, D., & Thompson, K. (2009). *Film sanatı* (1.Baskı b.). (E. Yılmaz, & O. S. Emrah, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti.
- boxofficeturkiye.com. (2020, Ocak 14). 52-siyad-turkiye-sinemasi-odulleri-adaylari-belli-oldu. Mart 5, 2020 tarihinde <https://boxofficeturkiye.com/haber/52-siyad-turkiye-sinemasi-odulleri-adaylari-belli-oldu--2451> adresinden alındı
- Civelek, O. (2020, Mart 8). (M. Coşkun, Röportaj Yapan)
- Clarke, J. (2012). *Sinema akımları: Sinema dünyasını değiştiren filmler*. (O. Gayretli, Dü., & Ç. E. Babaoglu, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayıncılık. doi:isbn: 978-605-4511-64-8
- Coşar, E. (2020, Ocak 29). (M. Coşkun, Röportaj Yapan)
- Dağtaş, E., Aydın, N., & Yılmaz, Ç. (2018, Ocak). Sinemanın ekonomi poitiği: 2016 yılı verileri üzerine bir değerlendirme. *TRT Akademi*, 3(5), 186-218.
- Diken, B., & Laustsen, C. B. (2011). *Filmlerle sosyoloji* (2.Basım b.). (Ö. Çelik , Dü.) İstanbul: Metis Yayınları. doi:ISBN-13: 978-975-342-762-3
- Ergün, E. (2019, Haziran). 1990 sonrası türk sinemasında film anlatı yapılarına karşılaştırmalı bir bakış. İstanbul. Mart 5, 2020 tarihinde <https://acikerisim.iku.edu.tr/bitstream/handle/11413/5345/Ezgi%20Erg%20C3%BCn%20YL%20Tez.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Fener, S. (tarih yok). Nisan 29, 2020 tarihinde Antrakt sinema: <http://www.antraktsinema.com/makale.php?id=773> adresinden alındı
- Kalvo, M. (2019, Kasım 16). (M. Coşkun, Röportaj Yapan)
- Köçek, A. (2020, Mart 8). (M. Coşkun, Röportaj Yapan)
- Kural, N. (2019, Şubat 23). Işıkla isyan eden bir kadın. Mart 5, 2020 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/nil-kural/islikla-isyan-eden-bir-kadin-2831462> adresinden alındı
- (2020). *Kültür endüstrileri destek ve teşvik rehberi*. TC Kültür Bakanlığı.
- Liman, A. S. (2009). Türk sinemasında çekim sonrası üretime dayalı teknik altyapı sorunları ve bunun sinema sanatına etkileri. İstanbul, Türkiye. Şubat 12, 2020 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alındı

- Midilli, S. (2016). Sinemada alternatif gösterim olanakları: Başka sinema'lar mümkün mü? *International Academic Research Congress* (S. 1529-1536). Antalya: Pegem Akademi. doi:e-ISBN 978-605-318-752-3
- Özcan, O. (2020, Mart 4). (M. Coşkun, Röportaj Yapan)
- Özen, E., & Çelenk, S. (2006, Haziran). Sinema endüstrisinin ekonomik yöndeşme eğilimleri: Hollywood örneği. Türkiye. Mart 14 10, 2020 tarihinde https://www.academia.edu/6835063/Sinema_End%C3%BCstrisinde_Y%C3%B6ndeşme_Hollywood adresinden alındı
- Özkan, E. T. (2010). *İstanbul'da kültür ekonomisine yön veren dinamikler* (1.Baskı b.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. doi:ISBN 978-605-399-177-9
- Parlayandemir, G. (2011, Haziran 1). Türk sinemasının endüstriyel yapısının Amerikan sinemasının endüstriyel yapısıyla karşılaştırmalı olarak incelenmesi. İstanbul, Türkiye. Şubat 12, 2020 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alındı
- Ryan, M. (2015, Sonbahar). Sinema politikaları: Söylem, psikanaliz, ideoloji. (H. Erkiş, Dü.) *Sinemasine*(6(2)). Şubat 23, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/671345> adresinden alındı
- Saydam, B. (2018). 2017'de bağımsız Türk sinemasının genel görünümü. Türkiye. Şubat 12, 2020 tarihinde <https://www.tsa.org.tr/tr/yazi/yazidetay/384/2017%E2%80%99de-bagimsiz-turk-sinemasinin-genel-gorunumu> adresinden alındı
- Sevinç, Z. (2013, Haziran). Yeni Türk sineması: 2000 sonrası Türk sinemasına sosyolojik bir bakış. Kütahya. Şubat 22, 2020 tarihinde Ulusal Tez Merkezi (<https://tez.yok.gov.tr>) adresinden alındı
- Tüzün, S. (2011, Haziran 1). Küresel-yerel tartışmaları bağlamında "RECEP İVEDİK". İstanbul, Türkiye. Şubat 11, 2020 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alındı
- Tzioumakis, Y. (2006). *American independent cinema*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd. doi:ISBN-13 978 0 7486 1867 5 (paperback)
- Uğur Tanrıöver, H. (2010). Türkiye'de film endüstrisinin konumu ve hedefleri. İstanbul, Türkiye. doi:ISBN 978-9944-60-923-4
- UNESCO Türkiye Milli Komitesi. (tarih yok). UNESCO hakkında. Mart 29, 2020 tarihinde <http://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO> adresinden alındı
- Yıldırım, K. (2010). Nitel araştırmalarda niteliği artırma. *İlköğretim Online*, Cilt 9(Sayı 1), 79 - 92.
- Yılmazok, L. (2010, Güz 1 (2)). Turkish films co-produced within Europe: The story after twenty years' experience in eurimages. *Cinesine*. Şubat 20, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/707540> adresinden alındı
- Zencirci, Ç. (2020, Şubat 18). (M. Coşkun, Röportaj Yapan)

Anı Kentinin Alınması ve Sultan Alp Arslan

Mehmet ÖZMENLİ*

Öz

Türk tarihi incelendiğinde, devletlerin kuruluşunda, gelişmesinde ve çökmesinde en etkili olan gerekçe olarak liderler dikkati çekmektedir. Liderler, yetenekleri, uzak görüşlülükleri, yaşadıkları çağın gereklerini yerine getirebilmeleri gibi özellikleri ile milletlerin tarihine yön vermektedirler. Lider, strateji, disiplin, istihbarat, taktik ve savaş için gerekli olan silahların temin edilmesi konusunda etkin olan kişi olarak ifade edilmektedir. Siyasi manevraları da zamanında ve yerinde yapmaları bir diğer önemli hususiyetleridir. Çalışmamızın konusu olan Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın, gerçekleştirdiği faaliyetlerinden bir olan Anı Kenti'nin alınması sürecinde yaptıkları onun liderlik vasıfları taşıdığını kanıtlar niteliktedir.

Hedefi batı olan Alp Arslan Anı kentini almak amacıyla silah, teçhizat gibi hazırlıkları zamanında ve yerinde gerçekleştirmiştir. Surlar içinde çağının bu bölgedeki en büyük ve korunaklı kenti olan Anı alınmadan önce Gürcü, Ermeni ve Bizanslılardan, bir tür hilal çizecek biçimde kaleler alınmıştır.

Sultan'ın siyasi manevraları, komutanları ile gerçekleştirdiği fikir alışverişleri, istihbarat bilgilerinden yararlanma, durum karşısında seri kararlar alması Kentin alınmasını sağlamıştır. Kale kent olmasından dolayı metin içinde kent ifadesi tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alp Arslan, Strateji, Anı Kenti, Mancınık, Neft

Taking the City of Ani and Sultan Alp Arslan

Abstract

When Turkish history is examined, leaders draw attention as the most effective reason for the establishment, development and collapse of states. Leaders shape the history of nations with their abilities, far-sightedness, and ability to fulfill the requirements of the age in which they live. Leader is expressed as the person who is effective in procuring the weapons necessary for strategy, discipline, intelligence, tactics and war. Another important characteristic is that they make political maneuvers on time and on the spot. The actions of the Seljuk Sultan Alp Arslan, which is the subject of our study, during the process of taking the City of Remembrance, which is one of his activities, proves that he has leadership qualities.

In order to take the city of Alp Arslan, whose target is west, he made preparations such as weapons and equipment on time and on site. Before Ani, which was the largest and most sheltered city of its age in this region, was taken within the walls, castles were taken from Georgians, Armenians and Byzantines in a way to draw a kind of crescent.

The Sultan's political maneuvers, exchange of ideas with his commanders, benefiting from intelligence information, and taking quick decisions in the face of the situation ensured that the city was taken. Since the castle is a city, the expression city is preferred in the text.

Keywords: Alp Arslan, Strategy, Ani City, Catapult, Neft

Geliş/Received: 14.07.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

• Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, mehmetozmenli@hotmail.com, ORCID ID:0000-0002-86160712.

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Savaş sanatı, basitçe kumandanın karşısındaki güçleri yenmesini sağlayan sanat olarak tanımlanmaktadır. Bu sanatın oluşmasında etken kavramları ise disiplin, örgütlenme, silahlanma, strateji ve taktik olarak formüle etmek mümkündür. Savaşın seyrini etkileyen önemli bir unsur da askerin komutanına, kendisine ve yoldaşlarına olan güven duygusudur. Her türlü zorluğa dayanma becerisi, savaşın seyri öncesi planın uygunluğu ve uygulanabilirliği, savaşın seyri esnasında planın değişikliğe uğrayabileceği ve bu değişikliğin hızlıca askerler tarafından uygulanabilmesi savaşın kazanılmasını sağlamaktadır.

Komutanın, disiplini tesis etmek için askerlerini düzenli bir şekilde gruplama yapması gerekmektedir. Askerleri bir arada tutup, onları yönetecek subayların atamasını yapmalıdır. Askerin lojistik ihtiyaçlarını ihmal etmemelidir. Örgütlenme ise askeri birliklerin teçhizatlarına, savaşın meydan ya da kale kuşatması veya savunması gibi konulara göre oluşturulmalıdır. Silahlanma, yine savaşın ne olduğu dikkate alınarak en ileri düzeyde silahların temin edilmesidir. Meydan savaşı için hafif, kale savaşları için ağır silahların kullanılması komutanın dikkate alması elzem olan konulardır.

Burada verdiğimiz bilgilerden hareketle, lider; görüş (vizyon) sahibi, risk alabilen, güdüleme yeteneğine sahip, emrindekileri etkileyebilen, iletişim becerileri yüksek, oluşabilecek olumsuzlukları hızla çözebilen, özsaygısı olan güçlü bir kişidir. Anı Kentinin alınması sürecinde gösterdiği performans ile Sultan Alp Arslan bu liderlik vasıflarına sahip olduğunu göstermiştir. “İyi liderler “olayları” yönetir , “insanları” yönlendirir” (Yiğit, 2002: 19) sözüne uygun bir liderdir.

Her tür hazırlık iyi olsa bile, eğer komutanın belirlediği bir strateji ve taktiksel uygulamalar yoksa, o komutanın başarılı olabilmesi ihtimali yoktur. Tzu'ya göre savaş stratejisinde önemli olan, savaşarak değil savaşmadan düşmanın direncini kırmaktır. Psikolojik harekâtın üstünlüğünü eserinde 19 maddeyle prensipleştirmiştir (Tzu, 2013: 49). Carl Von Clausewitz'e ise stratejiyi; manevî, fiziki, matematiksel, coğrafi ve istatistikî olmak üzere çeşitli kısımlara ayırmıştır (Clausewitz, 1999: 100-106).

Strateji, kelime kökeni olarak aslında askeri liderliği tanımlamaktadır. Yunanca kökenli strategia veya stratekige kökünden gelen strateji, “generalin (strategos) sanatı veya yetenekleri” anlamına gelmektedir. General ise stratejiyi uygulayan kişidir (Ataç, 2019; 1). Sultan Alp Arslan'da savaşlarda strateji geliştiren başarılı bir askeri liderdir.

Çalışmamızın ana unsuru olan Selçuklu Türklerinin askerî ustalığı; cesaretlerinden, sonsuz özverilerinden, doğup büyüdükları bozkırın askerî geleneklerinden kaynaklanmaktaydı. Türkler, Hunlardan itibaren askeri olarak “İç Hatlar Stratejisi” denilen ve düşmanın en kalabalık grubu üzerinden sonuç almayı hedefleyen bir strateji uygulamışlardır. Amaç, güç merkezini ele geçirip, her şeye hâkim olmaktır. Türklerin uyguladığı bir diğer savaş stratejisi ise “Dolaylı Tutum Stratejisi”dir. Bu stratejinin felsefesi verimli hareket kabiliyeti ve baskınla düşmanı yok etmek üzerine kurulmuştur (Kalaycı-Kuşçi, 2018: 286). İç hatlar stratejisi, devletlerin merkezleri olan kent ya da kaleleri almak olarak da

düşünülmelidir. Selçukluların, "İç Hatlar Stratejisi" bağlamında hedef olarak belirlemiş oldukları Anı Kale kentini ele geçirmeleri Bizans'ın, Anadolu'da varlığına ilk önemli darbe niteliğindedir.

Türklerin savaş stratejilerinden biri de istihbarat ve yeniliktir. Giriştikleri mücadeleyi kazanmak için gerekli olan malzemeyi ve mekân şartlarını güncellemeleri, başarılarının yolunu açan en önemli icraatlarıydı. Önceden istihbarat toplamak üzere savaş meydanına gönderilen casuslar vasıtasıyla elde edilen bilgilere göre strateji ve taktikler belirlenir, düşmandan avantajlı olarak, haritalar çizilir, harekât planları ona göre düzenlenir ve uygulanırdı (Togan, 1981: 115-116; Kalaycı-Kuşçi, 2018: 287).

Alp Arslan ve Komutanların Anı Kentinin Alınmasından Önceki Faaliyetleri

Sultan Alp Arslan iktidara geldiğinde siyasi gücünü ortaya koymak için önce Tuğrul Bey'in veziri Amidü'l-mülk'ü görevden almış, Tuğrul Bey'in eşi Seyide Hatunu da Bağdat'a halifeye geri gönderip, kendisi adına hutbe okutulmasını talep etmiştir (Ersan-Alican, 2012: 55). Sultan Alp Arslan'ın, başarılı siyasi manevralar yaptığı, bu olaylarda görülmüştür. Yoldaşlarının liyakatlerini dikkate almak suretiyle, kendi istediği kişilerin atanmasını sağlamıştır.

Sultan, iktidarının ilk zamanlarında, amcasının oğlu ve sülalenin en büyüklerinden olan Kutalmış'ın isyanı ile karşılaşmış ve yapılan savaş esnasında atından düşerek ölmüştür. Onun soyundan gelenleri ortadan kaldırmayı düşünen Sultan'a itiraz eden Nizamü'l-mülk, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ı uç beyi olarak Anadolu'ya göndermiştir (Aksarayı, 2000: 11).

Anadolu'nun fethi sürecinde vezir Nizamü'l-mülk'ün siyasi tavsiyelerinin önemli katkılarına olduğu, istişarenin devlet yönetimindeki önemi düşünüldüğünde, vezirin, bunu Selçuklu'nun lehine olacak şekilde yerine getirdiği ve Sultan Alp Arslan'ın da buna riayet ettiği görülmektedir. Liderlerin politik stratejileri de dikkate almalarının önemi burada ortaya çıkmaktadır.

Sultan, siyasi manevraları yerine getirirken, fetih faaliyetlerinin nerelere ve nasıl olacağını belirleyerek hazırlıklarını ona göre tamamlamaktadır. Sultan Alp Arslan'ın, Batıya ilerlemesini kolaylaştıracak, Gürcistan ve Ermenistan'a sefer düzenleme düşüncesinin ana nedeni, sınırı tahkim etmek ve Azerbaycan'daki Selçukluya bağlı Beyler ile sınır boylarındaki Türkmenler üzerinde devletin nüfuzunu temin etmektir. Bunun için Tuğ Tekin isimli Türkmen beyinin tecrübesinden yararlanmayı planlayacaktır. Çünkü Tuğ Tekin isimli komutan bölgeyi iyi bilmektedir (İbnü'l -Esir, 1989: X, 49-52; İbn Kesîr, 1985: XII, 203-204; El-Hüseyini, 1943: 24; Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 59-60; Al-Bondari, 2016: 31; Cahen, 1988: 19).

Sultan Alp Arslan, Tuğ Tekin'den belli başlı yollar hakkında tafsilatlı bilgiler elde ederek (Sevim, 1988: 39; Özgüdenli, 2017: 141-142), Gürcü ve Rum beldeleri hakkında bilgiler almıştır (El Hüseyini, 1943: 24; Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 60). Sultan, burada hedefi tanıma ve nasıl hareket etmeleri hususunda bilgilere ulaşmaya çalışmıştır.

Bu istihbari icraatları yaparken Türk kültüründe var olan yöntemlerin kullanıldığını Türk dilinde bulunan bazı kelimelerden hareketle anlayabilmekteyiz. Yani Alp Arslan'ın bu kavramları bilme ihtimali oldukça yüksektir. Bu kelime ve kavramlar; çok gezmiş görmüş, bölgelerin özelliklerini iyi bilen ve bu işi yapanlara Türk dilinde “yierçi/yerçi” denilmektedir (Tonyukuk, Doğu Tarafı, 23) (Orkun, 1994: 108; Kaşgarlı Mahmut, 2005: 685). Askeri rehberlere “yizek/yezek” denilmektedir (Ögel, 1998: 654- 655). İstihbarat ve bölgeyi iyi bilmenin, savaşların kazanılmasının ilk şartı olduğu için birçok yerçi (istihbaratçı)'den gerekli bilgileri elde edip, destek almanın gerekliliğini düşünen Sultan, bölgedeki Türkmenleri de ordusuna dâhil edecektir.

İstihbari bilgileri temin eden Sultan Alp Arslan, Selçuklu'nun Anadolu siyasetini uygulamaya devam etmiştir (Anonim Selçuknâme, 2014: 21). Bu amaçla Sultan Alparslan, Hicri 456 yılının Rebiü'levvel'inin ilk günlerinde Rum diyarına sefere çıkmıştır (Mart 1064) (El Hüseyini, 1943: 24; Anonim Selçuknâme, 2014: 21). Bu seferlerin ilk adımı Şubat 1064 tarihinde Gürcistan tarafına yapılmıştır. Yolda birçok halktan olan insanların, Kürt hırsızlardan duydukları şikâyetleri dinlemiş, o hırsızları öldürüp, yolların güvenliğini sağlamış ve halkın itimadını elde etmiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977: 59). Gerçekleştireceği seferlere destek olmasa da muhalif olacak unsurları etkisiz kılmıştır.

Sultan, 22 Şubat 1064 tarihinde önce Merend'e oradan da Nahcivan'a gelmiş ve Aras ırmağının üzerine teknelerden oluşturduğu köprüden ordusunu geçirip, iki kola ayırmıştır (Sevim, 1988: 39; Özgüdenli, 2017: 141- 142). Melikşah, önderliğindeki birlikleri Bizans sınırına göndermiş, kendisinin kontrolündeki birlikler ile Gürcistan (El Hüseyini, 1943: 24) topraklarında Kangarnı, Kartlı ve Javakhet (Tiflis- Çoruh arası) bölgesini ele geçirmiştir. Şavşat üzerinden geniş bir yay çizmek suretiyle güneye inip Panaskert (Tao gölgesinde Olur'a bağlı iki köyü ihtiva eden yukarı Karacasu ve Aşağı Karacasu bugünkü adlarıdır) çayı üzerinde bulunan aynı isimdeki kente ulaşmıştır. Kartlı-Kars arasındaki dağ ve tepelerinde surları çok uzun kaleleri olan Akşehir (Sepidşehr, Akhalkelek) (El Hüseyini, 1943: 26; Kırzioğlu, 1982: 37;) yörelerini ele geçirmiştir (Temmuz 1064). Ayrıca Borçala ırmağı kıyısındaki Allaverdi kentini de şiddetli çarpışmalar sonrası almıştır (İbnü'l -Esir, 1989: X, 51; El Hüseyini, 1943: 25; Özgüdenli, 2017: 141- 142; Brosset, 2003: 287 dn. 472, 288; Sevim, 1988: 40; Göksu, 2020: 50). Ayrıca Lori kentinin hâkimi Ermeni Prens David oğlu Giorg'un “yıllık vergi verme” karşılığında Selçuklu'ya vassal prenslik haline getirmiştir (Sevim, 1988: 39-40; Reşidü'd-din Fazlullah, 2020: 111; Kazvini, 2015: 34; Al-Bondari, 2016: 30; Özgüdenli, 2017: 140-141).

Harekâta devam ederek, Kür ırmağı yönündeki dağlık Trialet'i (Özgüdenli, 2017: 140) [Tiflis'in güneybatısına lokalize edilmektedir (Hewsen, 1992: 65)] ve yine Kür ırmağının üzerindeki Kvelüskür'e kadar ilerlemiştir (Sevim, 1988: 40). Bölgede bulunan 7 şehir ve 20 sağlam kale Selçuklu topraklarına dâhil edilmiştir (Anonim Selçuknâme, 2014: 21). Böylece Gürcülere ait birçok kale ve kent alınmış, Gürcü Meliki IV. Bagrat (Yınanç, 1944: 58) bağlılığını ve vergi vereceğini bildirmiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 64- 65). Selçuklu ordusu Anı kentinin kuzeyindeki dağlık ülkelerden Gürcistan

sınırlarına kadar müstahkem mevkileri ele geçirmiştir (Cahen, 1988: 19). Böylece Sultan hem Ermeni hem de Gürcü krallarını Selçuklu'ya bağımlı hale getirmiştir.

Subaşı, David Marshall Lang'ın eserinden alıntılacağı bilgiye göre; Trialet'e Kimmer kabilesinin yerleştiğini ve bölgenin ise ismini bu kabileden aldığı iddia ettiğini belirtmektedir" (Subaşı, 2013: 716, dpn. 65; bk. Lang, 1997: 65-66). Kırzıoğlu, ele geçirilen bu bölgedeki Kars ve Anı kentlerinin kuzeyinde yer alan Samsthe ve Lori (Şamşolde ve Lore)'de yaşayan yerli halkın Kıpçakların Parsel'k/Borçalı uruğundan olduklarını ve İslamiyet'i kabul ettiklerini belirtmektedir (Kırzıoğlu, 1982: 39). Bilim adamlarının verdiği bu bilgilere baktığımızda ihtimaldir ki, Selçukluların bölgede daha rahat hareket etmelerinde soy birliğinin katkısının önemli bir yer tuttuğunu iddia etmek mümkündür.

Alp Arslan'ın oğlu Melikşah ile Vezir Nizamü'l-mülk'ün kumandasındaki ikinci kol ise Bizans sınır kalelerine doğru hareket ederek mücadelelerinden sonra Biurakan (Anberd)'ı almıştır (Honigman, 1970: 175-184). Hüseyini eserinde, Melikşah'ın bir kaleye saldırdığını ve kale kumandanını bir ok ile öldürdüğünü, kanlı mücadele sonunda kalenin alındığını belirtip kalenin ismini zikretmemektedir (El Hüseyini, 1943: 25). Bu kalenin Anberd olma ihtimali yüksektir.

Melikşah ve Nizamü'l-mülk harekâta devam ederek, Aras boyunda bulunan ve akan suları bol, bahçeleri ve bostanları verimli olan Sürmari (Sürmeli) kalelerini alıp, Sürmeli yakınlarındaki müstahkem bir kaleyi de ele geçirmişlerdir (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 60; Sevim, 1988: 41). Bu kalenin yerini Honigman, Surb Grigori manastırına lokalize etmektedir, Honigman eserinde, ayrıca Nig'deki Beni olabileceğini de vurgulamaktadır (Honigman, 1970: 184). Selçukname'de Melikşah'ın Sürmari yakınlarındaki Surb Grigor kalesini yıkmayı düşündüğünü, ancak Nizamü'l-mülk'ün buna karşı çıkarak, düşmanların yollarının kesilmesini sağlayacak bir yer olduğunu vurgulayınca yıkmaktan vazgeçtiği gibi onarımlar da yaptırmıştır (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 61; El Hüseyini, 1943: 25; İbnü'l-Esir, 1989: X, 50_51). Kaynakların belirttiği bu kalelere bakıldığında Türklerin stratejik bir Fetih hareketine giriştikleri görülmektedir. Yani Sürmari (Sürmeli), Anberd (Biurakan), hemen yakınında Surb Grigor (Parpi) ve Nig tarafında Bedjini (Beni) bulunmaktadır. Anı Kalesi'nin çevresi böylece düşmanlardan boşaltılmaktadır.

Devam eden ordular, Meryemnişin (Marmaraşen)'e ulaştıklarında, bu kentin rahipler ve keşişlerin yaşadıkları, çok sağlam surlarının olduğu ve önünde hendekleri görmüşlerdir. Nizamü'l-mülk bu kale için gemiler ve kayıklar hazırlatıp hisarlara saldırmıştır. Bu saldırıların başarısız olduğu, ancak bir gece deprem olup Hisar'ın bazı yerleri yıkılınca, fethin gerçekleştiği belirtilmiştir (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 61- 62; El Hüseyini, 1943: 25; İbnü'l -Esir, 1989: X, 50; Özgüdenli, 2017: 141- 142; Sevim, 1988: 41). Kutsal bir kentin alınmış olması bölgede diğer Hıristiyan unsurların olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Anı Kentinin Kuşatılması

Selçukluların Kafkas seferlerinin asıl amacı, Anadolu'nun “Doğu Kilidi” olarak Bizans'ın çok önem verdiği Anı kentini alabilmektir. Bu nedenle Sultan Alp Arslan Şubat 1064 tarihinde başlattığı seferde, ordusunun bir kısmını oğlu Melikşah ile kardeşi Yakuti'nin emrine verip, Vezir Nizamü'l-mülk ile beraber yukarıda belirtilen yerlerin dışında Vaspuragan (Van Çevresi) taraflarındaki kalelerin alınmasını sağladı (İbnü'l-Esir, 1989: X, 50). Böylece Vaspuragan taraflarından Anı kentine yardım gelme ihtimalini en aza indirdi.

Sultan Alp Arslan oğlu Melikşah ile beraber kesinlikle alınmaz denilen güçlü ve surları yüksek, içi su dolu hendeklerle çevrili, Bizans yönetimindeki Anı kalesine yöneldi (Sevim, 1988: 41; Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 65). Bizans'ın hazineleri orada saklanmaktaydı (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 65).

Anı kentinin coğrafi yapısı, doğusunda Arpaçay, kuzeydoğusunda da yine Arpaçay'a akan Mıgımgı Deresi ile batısında Bostanlar deresi tarafından çevrelenen bir üçgen içerisinde yer almaktadır. Anı kentinin etrafında dağlar ve her dağın tepesinde hisar bulunmaktaydı (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 65). Anadolu'nun doğusunda önemli bir kale durumundaki ve Şüregel (Şirak)'in başkenti olan Anı Kenti birçok derebeyi tarafından yönetilirken, Bizans ve Sasani Devletleri arasında sıkışıp kalmıştır. Yani Pers ve Bizans arasında mücadele alanı olmuştur. Bu mücadelede 1045 tarihinde Bagrat hanedanından olan küçük yaşta II. Gagik'in yönetiminde olan kent, ihanet edenler ve İmparatoru Konstaninos Monomakhos'un hileleri ile Bizans'ın eline geçmiştir. (Kırzioğlu, 1982: 10). Bizans, buradaki Ermeni askerlerini zamanla Sivas'a gönderip ve onların yerlerine paralı askerlerden oluşan bir garnizon yerleştirdi (Keleş, 2016: 84; Kırzioğlu, 1982: 42). Yöneticileri Bizans imparatorunun dük unvanı ile atadığı Ermeni asıllı Sımbat'ın oğlu Bagrat ve Gürcü olan Krikor (Grigor) çifte vali olarak görev yapmakta idiler (Yınanç, 1944: 58; Honigman, 1970: 185; Kırzioğlu, 1982: 42). Ancak, bu ikili yönetim tarzı iç çekişmelere neden olmaktadır (Keleş, 2016: 239). Kentin düşmesinde bu iki başlılığın da etkili olabileceği de iddia edilmektedir.

Kars ve Anı Kentleri'nin yakınında iki kale bulunmakta; bunlar, Sel-Vorda ve Nora adındaki kalelerdir. Bu kaleler, Kars Çayı ve Çıldır Gölü güneyinde olabileceği vurgulanmıştır (Honigman, 1970: 185). Buralardaki halk Müslümanlığı kabul ederek bağlılıklarını ilan etmişlerdir. El Hüseyini, Ahbarü'd-Devleti's- Selçukiye eserinin dipnot 1'de Sel-verde ve Nure denilen yerlerin Dubeyl ve Berdaa olabileceğini belirtmiştir (El Hüseyini, 1943: 26). Anı kentinin çevresi Selçukluların eline geçmiştir.

Ahmet b. Mahmut eserinde, “kent etrafında cennet bahçeleri gibi, korular, çayırlar, bağlar ile gül bahçeleri bulunmaktaydı” demektedir. Öyle ki kuşatma öncesi çarpışmaların, buralardaki korucular ile başladığını sonra güçlü surları olan kale ardındakiler ile devam ettiğini belirtmektedir (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 66). El-Hüseyini, halkın, Alp Arslan ve askerlerini önce ticaret için gelen tüccarlar sandıklarını yazmaktadır (El-Hüseyini, 1943: 27).

Anı Kenti'nin Alınmasının Uzun Sürmesinin Nedenleri Ve Sultan'ın Karşı Tedbirleri

Kiliseler kenti olarak da anılan Anı Kenti'nde, fetih öncesinde burçlar ve burçalarda mancınıklar ve okçularla, Rum birlikleri surlarda Selçuklu birliklerini beklemeye başlamışlardı. Sultan çadırını Yavşan Düzü'ndeki tarlaların olduğu yere kurdurtmuştu. Kutadgu Bilig'in uyarısına baktığımızda "Otuna ve suyuna iyice dikkat ederek, karargâh kurulmalıdır (KB, b. 2349), (Göksu2018: 89). Sultan, karargâhını bu uyarıyı dikkate almış gibi en uygun yere kurdurtmuştur.

Ekin tarlalarının muhafızları, Sultan'ın askerlerini tarlalardan çıkarmak istediler. Mücadele edince kaçtılar. Dağların tepelerinde ki kalelere sığındılar (El-Hüseyni, 1943: 27). Selçuklu birlikleri Anı Kenti'nin kulelerine doğru yürümeye başladılar. Savaş şiddetli devam ederken Rumlar, yürümeyi engelleyen nesnelere, yani yollara ağaçlar ve ağaçların ardına bezler ve taşlar koyarak engeller oluşturdu. Bunları fark eden Sultan bu engelleri yakarak aşmayı başardı (Ahmed b. Mahmud, 1977: I- 66; Kırzioğlu, 1982: 42). Kuşatma uzayınca Anı kenti yöneticileri, cizye vermeyi kabul ederek bağlılıklarını iletiler. İlk cizye de memurlar aracılığıyla alındı. Ancak pişman olunca, bir müddet sonra yeniden harbe başladılar. Bizanslılar, yeni tedbirler alınca, Sultan Alp Arslan da savaşın uzaması ve gidişatı doğrultusunda yeni tedbirler aldı.

Sultanın yeni tedbirleri ve icraatları, kalenin savunma gücünü kırmak amacıyla surlara karşılık gelsin diye çuvalara saman ve toprak doldurup kuleye benzer tepeler oluşturmuştu. Bu kulelerin üzerine çıkan askerler ok ve ayrıca büyük bir ihtimalle küçük çaplı mancınıklarla nefis ve taş atmaya başlamışlardı (El-Hüseyni, 1943: 27). Orta kapı önünde çuvalardan meydana getirilen bu kuleler Rumların attıkları ateşler ile yanmışlardır (Ahmed b. Mahmud, 1977: 67; Kırzioğlu, 1982: 42). Selçuklu askerlerini meşgul etmek için de Rumlar surlar önüne güzel kadın ve oğlanları koyarak saldırıyı yavaşlatmayı ve bunlar esir alınırken zaman kazanmayı planlamışlarsa da, Sultan vakit kaybetmeden hepsini alıp hapsedmiştir. Ardından Sultan, tahtadan bir köşk yapılmasını ve üstünün sirkeye batırılmış keçeden bir gölgelikle örtülmesini emretmiştir (El-Hüseyni, 1943: 27; Ahmed b. Mahmud, 1977: 68). Böylece bu yapılan kulelerin yanması engellendiği gibi Rum askerlerinin surlar üzerindeki savunma dirençleri de zayıflatılmıştır.

İbnü'l -Esir, bir afet meydana geldiğini ve surlardan bir kısmının yıkıldığını belirtmektedir. Kentin alınmasının böylece kolaylaştığını yazmaktadır (İbnü'l -Esir, 1989: X, 52). Brosset, kalenin alınması ile ilgili Sultan'ın uyguladığı bir faaliyeti şöyle belirtmektedir. "Fetih esnasında Anı kentinin kuzeyinde çifte surların önünde bulunan teraslı hendekler, su ile dolu idi. Selçuklu Türkleri saman dolu çuvalar ile hendekleri doldurup üzerinden geçip şehre açılan sur gediğinden girdiler. Bunu da büyük hacimli catacult/mancınık sayesinde yaptılar sonunda kenti zapt ettiler (Brosset, 1864: 123- 125). Bizans valisi, Smbat'ın oğlu Bagrat ile Bakuran'ın oğlu Gürcü Grigor kapandıkları İçkalede teslim oldular (Honigman, 1970: 185).

Sultan Alp Arslan'ın bu kuşatma esnasında kullandığı düşünülen silahlarda diğer hamlelerindedir. Anı Kenti'nin alınması esnasında kullanılan ve bazı kaynaklarda büyük ve etkili olduğu belirtilen silahın mancınık olduğu ifade edilmektedir. Selçukluların, Anı Kenti'nin alınması esnasında kullandıkları mancınık hakkında İslami kaynaklarda bilgi olmasa da, Malazgirt Savaşı esnasında kullanılan mancınık hakkında verilen bilgilere bakıldığında aynı silahların kullanılmış olma ihtimalini düşünmemize neden olmaktadır. Yani Malazgirt Savaşında kullanılan mancınığın; 15 çarklı ve iplerini 400 kişinin çektiği, 60 litra/lodra (55gr) ağırlığındaki kayayı hedefe fırlatabilen özelliklere sahip olduğu ve bu ağırlığın 19 kilograma tekabül ettiği de belirtilmektedir (Duman, 2020: 165- 166). Göksu, bu alet ile ilgili tafsilatlı bilgi vermektedir; “Muhasara aletlerinin başında gelen ve ilk mekanik savaş aracı olarak değerlendirilen mancınık germe, bükme, çekme veya karşı ağırlık kullanma suretiyle bir direğin mihverdi etrafında dönmesiyle işleyen veya dengeli bir hareketle büyük bir güçle taş, ok ve nefit gibi sair cisimler fırlatan savaş aracıdır” (Göksu, 2008: 280). Ön Asya'da hüküm süren Selçuklular Tuğrul Bey döneminden itibaren Alp Arslan, Melikşah ve diğer Sultanlar döneminde birçok kent ve kaleyi kuşatmışlar, çeşitli savaş aletlerini kullanmışlardır (Göksu, 2008: 288). Aristages, mancınıkların savaş alanında yapılmış olduğundan da bahsetmektedir. Mehmet Altay Köymen ve Erkan Göksu bu bilginin doğru olabileceği yönünde mutabıktırlar (Göksu, 2008: 289; Köymen, 2001: 273; Aristages Lastiverts, 1985: 103- 104). Tuğrul Bey, sefere çıktığı zaman yanında marangozlar, büyük ve küçük mancınık yapan ustaları buldurmaktaydı (Sevim, 2005: 460). Savaşın seyrine göre yararlanılabilecek ustalar seferlere mutlaka katılmaktaydılar.

Anı kentinin alınması ile ilgili önemli bilgiler veren Ermeni yazar Aristages: “Selçuklular savaşı başlattılar. Gece ya da gündüz vaktiydi. Savaşmak için iki tarafta silahlanarak hazırlandı. Selçuklular savaş makinaları dikti. Mancınıklar karşılıklı dikildi. Atılanlar çarpışacak ve kâfirlerin üzerine düşecektir. Kâfirler (mancınıklar kullanarak) yedi kez saldırı denediler, ancak presbyter'in darbesi daha güçlü olduğu için hiçbir şey başaramadılar. Sonra Selçuklular kendilerinin baban dedikleri başka bir askeri aygıtı hazırladılar. Söylendiğine göre dört yüz görevlinin ipleri çekmesi gerekiyordu. Sapana 60 litra ağırlığında bir kaya koyup şehre fırlattılar (Aristages, 1985: 103-105).

Selçuklu fetihlerinin gerçekleşmesinde önemli bir silahta nefttir. Anı ve Meryemnişin kuşatmalarında da neft şişesinden yararlandıklarını belirtilmektedir (Duman, 2020: 180). Selçuklu ordusundaki neffatun ya da neftçi birliklerinin görevi, ortalığı ateşe vererek yakmak yangınlar çıkarmaktır. Birçok seferlerde yani Anı, Pasinler, Sürmeli çukuru vesaire gibi seferlerde Selçuklu kuşatmalarının simgesi haline gelecektir. Gürcü kalelerinin de alınmasında etkin olan bu kimyevi silahı, Gürcüler bilmediklerinden ve yangına alışık olmadıklarından, birçok kaleleri Selçuklu Türklerinin eline geçecektir.

Göksu, Anı kuşatmasında bilinmeyen gerekçelerle surların bir bölümünün yıkıldığı bilgisini veren, hatta afet olduğunu iddia eden yazarların ifadelerine rağmen (Esir, 1989: X, 51- 52), Sultan'ın fetih için birçok yola başvurduğunu belirtmektedir (Göksu, 2008: 291). Bu da bize olağanüstü bir

durumun surları yıkmadığını, ihtimal dâhilindedir ki mancınık ile atılan ağırlıkların darbeleri ile yavaş yavaş zarar görünce surlar daha sonra aniden yıkılacaktır. Yıkılan surlardan Selçuklu askerleri girmek suretiyle kuşatma başarılı bir biçimde sonlandırılacaktır. Sultan'ın bu süreçte yapmış olduğu, zamanında ve yerinde müdahaleler ile zaferin elde edildiği görülmektedir. Strateji, silah ve kararlılık başarıyı getirecektir.

Sultan, Bizanslıların elinde bulunan Gürcü ve Ermeni komutanlarca yönetilen, müstahkem Anı kentini 16 Ağustos 1064 tarihinde fethetti (Özğüdenli, 2017: 141-142; Cahen, 1988: 19; Hewsen, 1992: 213). Bundan sonraki süreci önemli dönem yazarlarından Sıbt İbnü'l-Cevzi, eserinde Nizamü'l-mülk'ün Bağdat'a fetihname niteliğinde bir mektup gönderdiğini, Sultan Alp Arslan'ın mektubunun (Fetihname) Bağdat'a yani halifeye ulaştığını belirtmektedir. Yine eserinde, fethin tanığı olduğunu belirttiği Nakibü'n-Nükkebâ el-Kamil Ebu'l-Fevaris'in, Bağdat'a gönderdiği mektupta Fetih ile ilgili izlenimlerini anlattığı metinden bahsetmektedir (Sıbt İbnü'l-Cevzi, 2011: 134-136). Anı Kalesi'nin fatihi Alp Arslan'a halife, Ebu'l-feth (fethin babası) unvanı vermiştir (Ersan- Alican, 2012: 56). Kent, yeniden imar edildi. Kenti bir cami yaptırarak, Ebu'l-Esvar'ın oğlu Menuçeher'e bırakan Sultan, Isfahana geri döndü. (Ahmed b. Mahmud, 1977: 68; Honigman, 1970: 186; Brosset, 2003: 288; El Hüseyini, 1943: 28; Yinanç, 1944: 59; Hewsen, 1992: 215).

Keleş, Attaleiates'e atfen verdiği bilgide; kuşatma ihtimaline karşın hiçbir yiyecek ve lojistik hazırlık yapılmadığını belirtmektedir (Keleş, 2016: 240). Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın ve komutanların idealleri uğruna ne kadar hazırlıklı hareket ettikleri, Bizans komutanlarının ise ilgisiz ve lakayt davranmaları kaybetmelerine neden olmuştur.

Al-Bondari eserinde, Sultan Alp Arslan'ın Anı kentini alınca, birçok kentin baş eğdiği, halkın bağlılıklarını kabul ettiği, bela ve mihnetlerin defedildiğini ve insanların sevindiğini ifade etmektedir (Al-Bondari, 2016: 30). Sultan'ın bundan sonraki icraatlarına önemli ölçüde rahatlık kazandırdığı gibi destekleyicilerinin sayısının da arttığı belirtilmektedir.

Zeki insanların yeni durumlar karşısında seri ve yöntem değiştirici usullerinin olması onların en belirgin özelliklerindedir. Sultan Alp Arslan'ın da savaşın seyri esnasında yeni kararlar alarak süreci ustaca yönetme yeteneğini yaptığı, aldığı kararlar ile zeki bir komutan ve lider olduğunu göstermektedir. Düşmanın yaptığı hamlelere yeni taktik ve hamleler ile cevap verdiği görülmektedir.

Sonuç

Teçhizat olsun levazımat olsun, insaniyet olsun yücelik olsun, memleket olsun saltanat olsun, her ne gerekir ise Allah'a şükür hepsi var (Nizamü'l-mülk, 2010: 131). Devletin vezirinin bu ifadesi, Selçuklu Devleti'nin fetihler esnasında karşılaşılabilecekleri her türlü duruma karşı hazır olduğunun kanıtı olarak kabul edilmelidir.

Selçuklular bir tür emir-komuta zincirine sahip olsalar bile liderlerinin bazılarının şahsi ya da ortak kararıyla oluşturulmuş tutarlı bir stratejik planlarının olup olmadığı tartışma konusudur. Anadolu, Kafkasya, Irak ve Suriye bölgelerine yapmış oldukları göç ya da savaşlarda herhangi bir stratejik planlama ile mi yoksa sadece bir yerleri ele geçirmek ve oralarda durmadan, kalmadan, ganimet elde edip geri dönmek maksadıyla mı yapılıp yapılmadığı tarihçiler tarafından tartışılmaktadır. Türkmenlerin batıya tek bir dalga halinde yürümedikleri kesindir. Bazı kaynakların anlattığı gibi bir kenti ya da bölgeyi talan ettikten sonra buraları terk etmiş olmaları tutarlı bir stratejiye sahip olmadıklarının kanıtı değildir. Selçuklular, Irak'ın kuzeyinde Musul'a, Batı İran'a, Azerbaycan'a, Anadolu'ya ve Kafkaslara çapul akınları düzenlerken, stratejilerinin aslında Türkmen Meclisi tarafından belirlenmekte olduğu dikkate alınmalıdır. Nitekim Beyhaki, Nisa muharebesinden sonra Türkmenlerin ne yapacaklarına karar vermek üzere bir meclis topladıklarını belirtmektedir. Yalnızca Türkmen ileri gelenlerin, kumandanların ve yaşlıların bir çadırda oturduklarını ve istişare ettiklerini belirtmektedir. Yine Beyhaki'nin vurguladığına göre, istihbarat raporlarına göre Selçukluların stratejisi hiç de tutarsız değildi. Tuğrul ve Çağrı Beyler, 1039 da Serahs'ta yaptıkları toplantıda, hazır bulunan casusların verdikleri bilgilere göre beylerin nasıl bir yol izleneceği konusunda aralarında tartıştıklarını belirtmektedir (Beyhaki, 2019: muhtelif sayfalar). Bu geleneği Sultan Alp Arslan'da devam ettirecektir. istihbarat bilgilerine dayanarak istişare edip, varsa itirazları kabul ederek, ona göre yeni icraatlar gerçekleştirdiği görülmektedir.

Selçukluların fetih faaliyetlerini şansa ve göçebe aşiretlerinin kişisel isteklerine bırakmadıkları, stratejik gereksinimlere göre yönlerini belirledikleri görülmektedir. Türkistan gibi uzak bir noktadan savunmasız olduğu istihbaratının kendilerine ulaştırıldığı Anadolu, Güney Kafkasya çekici bir hedeftir.

Strateji, taktik, silah ve zamanlamayı ustaca koordine eden bir lider olan Sultan Alp Arslan Anadolu'nun Selçuklu egemenliğine geçmesini sağlamıştır. Anadolu'nun Müslüman Türkler tarafından elde edilmesi sürecinin en önemli yerleşim yerlerinden biri olan Anı Kentini alabilmek için Sultan Alp Arslan, oğlu Melikşah, Nizamü'l-mülk ve diğer komutanların bir hilal biçiminde hareket ederek önce çevresinde bulunan önemli kaleler ve kentler alınmış ve sonrasında Anı kenti ele geçirilmiştir. Bu süreçte Sultan Alp Arslan'ın liderliği, orduyu sevk ve idare edebilme yeteneği, olumsuzluklar karşısında bir liderde olması gereken metaneti kaybetmeden yeni tedbirler ile savaşın seyrini kendi lehine çevirebilme özellikleri açıkça görülmüştür.

Kaynakça

Kitap

- Brosset, M. Felicite, (1864), Les Ruine D'Ani, Atlas General, St. Petersburg.
- Duman, İbrahim, (2020), Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri, İstanbul: Selenge Yayınları
- Ersan, Mehmet - Alican, Mustafa, (2012), Selçukluları Yeniden Keşfetmek, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Göksu, Erkan, (2018), Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı, 1. Baskı, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Göksu, Erkan, (2020), Büyük Selçuklular, İstanbul: Selenge Yayınları

- Göksu, Erkan, (2008), Türk kültüründe Silah, II. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Hewsen, Robert H., (1992), The Geography of Ananias of Sirak (Asxarhac'oyc), The Long and Short Recensions, Weisbaden
- Keleş, Nevzat, (2016), Şeddadiler (951-1199), 1. Basım, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Kırzioğlu, Mehmet Fahrettin, (1982), Anı Şehri Tarihi (1018- 1236), Ankara: San Matbaası
- Köymen, Mehmet Altay, (2001), Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi III (Alparslan ve Zamanı), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Orkun, Hüseyin Namık, (1994), Eski Türk Yazıtları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,
- Ögel, Bahaeddin, (1998), Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Özgüdenli, Osmangazi, (2017), Selçuklular C.I, 3. Basım, İstanbul: İsam.
- Sevim, Ali, (2005), “Sıbt İbnül-Cevzî'nin Mirâtüz-Zamân Fî Tarihi'l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler”, Makaleler II, İstanbul: Berikan Yayınevi.
- Sevim, Ali, (1988), Anadolu'nun Fethi- Selçuklular Dönemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Togan, A. Z. V., (1981), Umumî Türk Tarihine Giriş, C. I, 3. Baskı, İstanbul: İÜ. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yinanç, Mükrimin Halil, (1944), Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, İstanbul: İ. Ü. Yayınları.

Çeviri Kitap

- Ahmed bin Mahmud, (1977), Selçuk-nâme, (Erdoğan Merçil Haz.), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Al-Bondari, (2016), Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi (Zubdat al-Nuşra va Nuhat al Usra), (Kıvameddin Burslan Çev.), 3. Baskı, , Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Ali El Hüseyini, (1943), Ahbarü'd- Devleti's- Selçukiye, (Necati Lügal Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Anonim Selçuknâme, (2014), Tarih-i Ali Selçuk, (Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner Çev.), Ankara: (a)tıf Yayınları,
- Brosset, Marie Felicite, (2003), Gürcistan Tarihi, (Hrant D. Andreasyan Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu,
- Claude Cahen, (1988), Türklerin Anadolu'ya ilk girişi, (Yaşar Yücel- Bahaeddin Yediyıldız Çev.) , Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Clausewitz, C. V., (1999), Savaş Üzerine, (H. Fahri Çeliker Çev.), İstanbul: Özne Yayınları.
- Hamdullah Müstevfi Kazvini, (2015), Tarihi Güzide, (Erkan Göksu Haz., A. Ayna- B. Şahin- A. Alhan- S. Kübra Akdemirel-A. Tepe- S. Temiz, Yay. Haz. I. Basım, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Honigman, Ernest, (1970), Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, (Fikret Işıltan Çev.), İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İbnü'l Esir, (1989), el Kamil fi't- tarih, (Abdülkerim Özyayın Çev.), C 9, İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbn Kesir, (1985), El Bidaye Ve'n-Nihaye, (Mehmet Keskin Çev.), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmut, (2005), Divanı Lügatit Türk, (Seçkin Erdi- Serap Tuğba Yurteser Çev.), 1. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Kerimüddin Mahmudi Aksarayı, (2000), Müsameretü'l- Ahbar, (Mürsel Öztürk Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Lang, David Marshall, (1997), Eski Halk ve Ülkeler, Gürcüler, (Neşenur Domaniç Çev.), İstanbul: Ceylan Yayınları.

Nizamülmülk, (2010), Siyasetname, (Mehmet Taha Ayar Çev.), ikinci baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Reşidü'd-din Fazlullah, (2020), Camiü't-Tevarih- Selçuklu Devleti, (Erkan Göksu-Hasan Hüseyin Güneş Çev.), İstanbul: Selenge Yayınları.

Sıbt İbnü'l-Cevzi, (2011), Miratü'z-Zaman fi Tarihi'l- Ayan'da Selçuklular, (Ali Sevim Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî, (2019), Tarih-i Beyhakî, (Necati Lügal, Hicabi Kırlangıç Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu

Tzu, San, (2013), Savaş Sanatı, (S. Özbudun- Z. Ataman Çev.), İstanbul: Anahtar Yayınları.

Online Kaynak

Aristages Lastiverts, (1985), (12.06.2007),History, trans. R. Bedrosian, New York, (Erişim Adresi: <http://rbedrosian.com/seb1.htm>.)

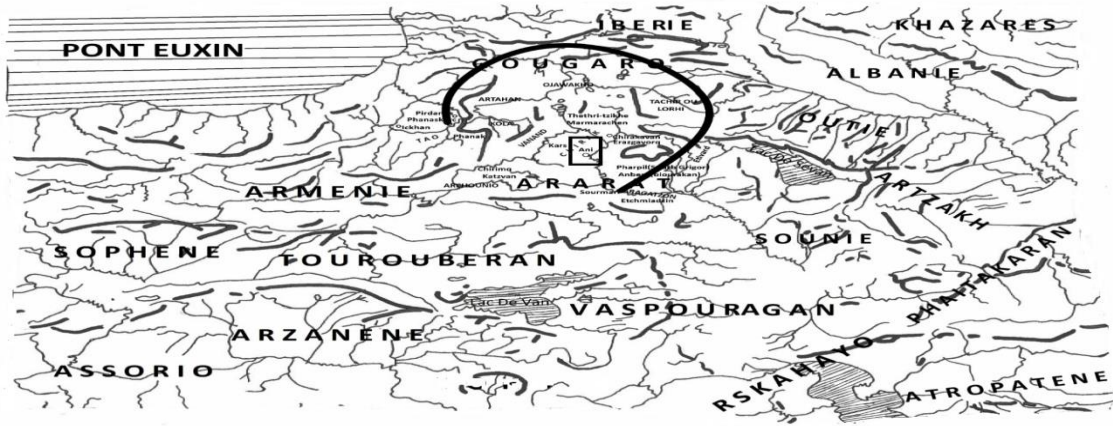
Ataç, Kaan Kutlu, (2019), (14.10.2021) "Strateji ve Askeri Strateji", Güvenlik Yazıları, (Erişim Adresi: <https://trguvenlikportali.com/arastirma-2/guvenlik-yazilari/>)

Makale

Kalaycı, İsa- Kuşçi, Ahmet, (2018), "Tarih-Strateji Biliminin Gelişimi Ve Türklerdeki Yansımaları", Diyalog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, 19, ss. 281-294.

Subaşı, Ömer, (2013), "XI. Yüzyılda Tao-Klarjeti Bölgesinde Türk Hâkimiyeti", Turkish Studies, 8/5, ss. 705-731.

Yiğit, Rana, (2002), "İyi Bir Lider Olmanın Yolları", C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 6(1), ss.17-21.

Harita: Sultan Alp Arslan ve komutanlarının Anı Kentini almadan önce fethettikleri kale ve kentler (Bugün verilen isimlerle Sürmeli Çukurundan İspir'e kadar olan yerler. Harita düzenleme; Doç. Dr. İbrahim Sezer, Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fak.)

Çocuk Gelişimci Adaylarının Bağlanma Stillerinin Şiddet İçeren ve Şiddet İçermeyen Suç Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi

Bayram DELEŞ*

Oğuz EMRE**

Ayşegül ULUTAŞ KESKİNKILIÇ***

Öz

Bağlanma stilleri, bireylerin yaşamında ve sosyal ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Bağlanma, bireyin başka bir bireyden yakınlık bekleme eğilimi ve kendini güvende hissetmesi olarak ifade edilmektedir. Bu çalışmada bağlanma stillerinin şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nicel araştırma yöntemi ilişkisel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilen araştırmanın verileri 2019/2020 eğitim öğretim yılında Avrasya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenim gören 253 öğrenciden toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 'Demografik Bilgi Formu', 'Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği' ve 'Şiddet İçeren ve Şiddet İçermeyen Suç Davranışları Ölçeği' kullanılmıştır. Araştırma verileri SPSS veri analiz programı ile analiz edilmiştir. Değişkenlerin ve bağlanmanın suç davranışlarına etkisi Lineer regresyon analizi ile test edilmiştir. Araştırma sonucunda cinsiyet, yaş, anne baba öğrenim düzeyi ve anne baba tutumu değişkenlerinin bireylerin bağlanma stillerini etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca güvenli bağlanma stiline sahip olan bireylerin şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarının düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma, Bağlanma Stilleri, Suç Davranışları, Şiddet

Investigation of the Effect of Attachment Styles of Child Developmental Candidates on Violent and Non-Violent Criminal Behaviors

Abstract

Attachment behaviors have an important place in individuals' lives and social relationships. Attachment is an individual's tendency to expect closeness from another person and feel safe. In this study, the effect of attachment styles on violent and non-violent criminal behavior was examined. The data of this study, which was carried out by using the quantitative research method relational screening model, were collected from 253 Child Development undergraduate students studying at the Department of Child Development of the Faculty of Health Sciences of Avrasya University in the 2019-2020 academic year. In the research, 'Demographic Information Form', 'Three-Dimensional Attachment Styles Scale' and 'Non-Violent and Violent Of Criminal Behavior Scale' was used as data collection tools. SPSS data analysis program was used in the analysis of the research data. Variables and the effect of attachment on criminal behavior was tested through Linear regression analysis. The research showed that gender, age, parental education level and parental attitude variables affect the attachment styles of individuals. In addition, it was concluded that individuals who have a reliable attachment style have low levels of violent and non-violent criminal behavior.

Keywords: Attachment, Attachment Styles, Criminal Behaviors, Violence

Geliş/Received: 03. 12. 2020

Kabul/Accepted: 27.12.2021

• Bu çalışma için, Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'dan 11.06.2020 tarih ve 2020/6 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır.

* Öğr. Gör., Ardahan Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, delesbayram@gmail.com Orcid ID: 0000-0002-7507-240X

** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, oguz.emre@inonu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-6810-3151

*** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, aysegul.ulutas@inonu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-6497-6534

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Bağlanma, bireyin yaşamının ilk dönemlerinde bakımından sorumlu birey başta olmak üzere yakın çevresiyle kurduğu sıcak ve sevgi dolu ilişkilerle ortaya çıkmaktadır (Bowlby, 1980: 24). Aynı zamanda bağlanma stilleri bireylerin kişilik özelliklerini önemli ölçüde etkilemektedir (Wokom ve Udochukwu, 2020: 6). Bağlanma ile ilgili Bowlby tarafından yapılan araştırmaların genişletilmesi ile elde edilen sonuçlar incelendiğinde, bağlanma stillerinin bireyin çevresi ile olan etkileşimine göre şekillendiği belirlenmiştir (Ainsworth, 1970: 29). Bireylerde bağlanma güvenli, kaçınmacı, kararsız ve kaygılı bağlanma şeklinde gerçekleşmektedir (Ainsworth, 1971: 35; Besser, Luyten ve Mayes, 2012: 3; Kaya ve Öz, 2020: 2). Bağlanma stillerinin kritik zamanı sıfır-bir yaş dönemi olup, bebeğin ihtiyaçlarının zamanında karşılanması güvenli bağlanmanın temelini oluşturmaktadır (Bowlby, 1969; Freeze Burke ve Vorster, 2014: 2). Aynı zamanda çocukluk döneminde güvenli bağlanmaya sahip olan bireyler, ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde uzun süreli sosyal ilişkiler geliştirebilmektedirler (Öğretir Özçelik ve Tok, 2018; Zimmermann, 2004). Nitekim üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmalarda çocukluk dönemindeki bağlanma stillerinin, bireyin sosyal ve kişisel özelliklerini önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir (Deniz, Hamarta ve Ari, 2005: 12; Flett, Burdo ve Nepon, 2020: 3; Sung, Nam ve Hwang, 2020: 1).

Güvenli bağlanmanın gerçekleşmediği durumlarda bireylerde kaçınmacı ile kaygılı ve kararsız bağlanma stilleri görülebilmektedir (Widom ve diğerleri, 2018: 6-7). Bu bağlanma stillerinden biri olan kaygılı ve kararsız bağlanma, çocukların bağlandığı bireyden ayrıldığında ortaya çıkmakta ve huzursuzluk şeklinde kendini göstermektedir (Doyle ve Markiewicz, 2005: 2). Kaygılı ve kararsız bağlanmanın temelinde bireyin ihtiyaçlarının yeterince karşılanmaması yer almaktadır (Zimmermann, 2004: 42). Kaygılı ve kararsız bağlanma stili, bireylerin ilerleyen yaşantılarında diğer bireylere karşı aşırı bağımlı olmasına, kararsızlık ve özgüven eksikliği yaşamasına neden olabilmektedir (Koçak ve Durak Batıgün, 2017: 13). Güvenli bağlanmaya karşı meydana gelen diğer bağlanma stili de kaçınmacı bağlanmadır. Kaçınmacı bağlanma davranışında çocukların, ihtiyaçlarını karşılayan bireyleri yok sayma eğilimi bulunmaktadır (Widom ve diğerleri, 2018: 4). Çünkü birey ortamdan ayrıldığında, çocuk terk edilme korkusu yaşayabilmektedir. Bu korkuyu yaşamak istemeyen çocuk, bağlanma davranışından kaçınmaktadır (Blackwell ve diğerleri, 2017: 5).

Bireylerde güvenli bağlanmanın meydana gelmemesi, bağlanma ihtiyacı hisseden çocuklar için farklı bağlanma stillerini ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu bağlanma stilleri bireylerin olumsuz duygular, iç çatışmalar, korku ve kaygılar yaşamalarına neden olabilmektedir (Erzen ve Odacı, 2014: 4-6). Aynı zamanda bağlanmanın güvenli olmaması bireylerin gelecek yaşantılarında olumlu sosyal ilişkiler geliştirmelerini engellemekte, özsaygı düşüklüğü, başarısızlık ve dışlanma gibi olumsuzlukların yaşanmasına zemin hazırlayabilmektedir (Young, 2013: 14-15; Yıldız, 2008: 2). Aile ilişkilerinin ve ebeveynlik becerilerinin doğrudan veya dolaylı olarak suç davranışı ile ilişkili olduğunu gösteren

araştırmalar bulunmaktadır. Özellikle aile, okul, arkadaş ortamı ve çevre çocuğun suça yönelmesinin nedenleri arasında gösterilmektedir (Giray Sözen, 2017: 6; Öğretir Özçelik ve Şengün Afşin, 2020: 11).

Suç, bireyin topluma ya da başkalarına yönelik zarar verici ve yıkıcı etkilerde bulunduğu davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Cornish ve Clarke, 1987: 26-28). Suç davranışları insanlığın ilk dönemlerinden itibaren günümüze kadar süregelen olumsuz bir durum olarak ifade edilmektedir. Suçun bireysel ve sosyal bağlamda psikolojik, ekonomik ve sosyolojik açıdan olumsuz etkileri bulunmaktadır (Delson, Margolin ve John, 2003: 3-4; Nixon ve diğerleri, 2017). Suç davranışlarının çeşitli şekillerde sınıflandırılmasıyla birlikte, şiddet içeren ve şiddet içermeyen suçlar şeklinde genel bir kategoride değerlendirilmesi mümkündür (Koçak ve Durak Batıgün, 2017: 5). Bir ya da birden fazla bireye fiziksel zarar veren davranışlar şiddet içeren suçlar olarak ifade edilmektedir. Bireylerin devam eden birlikteliklerinde partnerlerine yönelik suç davranışları yakın ilişkilerde şiddeti, bireyin yakını olsun ya da olmasın diğer bireylere şiddet içeren davranışlar sergilemesi genel şiddeti, herhangi birine yönelik fiziksel zarar vermeyi içermeyen hırsızlık, sahtecilik, kamu malına zarar verme gibi davranışlar ise şiddet içermeyen suç davranışları olarak ifade edilmektedir (Dickinson, 2017: 9; Koçak ve Durak Batıgün, 2017: 7). Birey, aynı anda bir ya da birden fazla suç davranışı gösterebilmektedir (Thornton ve diğerleri, 2016: 1-2). Yapılan araştırmalarda suç davranışları gösteren bireylerin yaklaşık %70'inin daha önce bir suç davranışı gösterdiği tespit edilmiştir (Bo ve diğerleri, 2020: 4; Murray ve diğerleri, 2015: 8-9; Nixon ve diğerleri, 2017: 3-5). Dolayısıyla şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarının bireylerde görülmesinin geçmiş yaşantılarla da ilişkili olduğu düşünülmektedir (Torok ve diğerleri, 2014: 6-8).

Bireyde görülen kaçınmacı ile kaygılı ve kararsız bağlanma stili, bireyin zaman içerisinde psikiyatrik problemler yaşamasına, bağımlılık yapan maddelere eğilim göstermesine ve suç davranışlarını sergilemesine neden olabilmektedir (Berlanda ve diğerleri, 2019: 1-3; Tussey, Tyler ve Simons, 2018: 3). Suç davranışları bireylerde kişilik özellikleri, yaş, cinsiyet, öğrenim düzeyi, anne baba tutumları, aile ilişkileri ve sosyal çevre gibi birçok değişkene bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir (Kırimer, Akça ve Sümer, 2017: 2; Roslyne Wilkinson ve Jones Bartoli, 2020: 4-6).

Yapılan çalışmalarda suç, şiddet ve zorbalık davranışları gösteren bireylerin aile yaşantılarında sorunlar olduğu, suç davranışları gösteren bireylerin güvenli bağlanma düzeylerinin düşük olduğu, güvenli bağlanmanın olmadığı durumlarda ise sosyal yaşamlarında sorun yaşama risklerinin yüksek olduğu şeklinde bulgulara rastlanmaktadır (Brown ve diğerleri, 2009: 9-11; Martins ve diğerleri, 2018: 8-9; Stover, Choi ve Mayes, 2018: 12-13; Young, 2013: 11; Yıldız, 2008: 3-4). Kaçınmacı ve kaygılı bağlanma ile saldırganlık davranışları arasında doğrusal ilişkilerin bulunduğu belirtilmektedir (Zimmermann, 2004: 17). Bu bakımdan suç davranışlarının önlenmesi amacıyla, erken çocukluk döneminden itibaren çocukla kurulan bağlanma stiline önemli olduğu ve güvenli bağlanmanın desteklenmesinin gerektiği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada, çocuk gelişimci adaylarının bağlanma stillerinin şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

Çocuk gelişimci adaylarının demografik özellikleri ile bağlanma stilleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Çocuk gelişimci adaylarının demografik özellikleri ile şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Çocuk gelişimci adaylarının bağlanma stilleri ile şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, araştırmanın etik yönü, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin çözümlenmesinde kullanılan istatistiksel tekniklere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli birbirini etkileyebileceği düşünülen değişkenlerin karşılaştırılmasına imkân sağlayan araştırma modelleridir (Büyüköztürk, 2012:58).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Avrasya Üniversitesi Çocuk Gelişimi bölümünde öğrenim görmekte olan 253 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun 219'u (%86,6) kadın, 34'ü (%13,4) erkek öğrencidir. Öğrenciler araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlamışlardır. Çalışma grubuna ait demografik özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo1: Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı

Değişkenler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	219	86,6
	Erkek	34	13,4
Yaş	17-21	85	33,6
	21-25	126	49,8
	26 ve üzeri	42	16,6
Anne öğrenim düzeyi	Okuryazar	66	26,1
	İlkokul	91	36,0
	Ortaokul	34	13,4
	Lise	33	13,0
	Üniversite	29	11,5
Baba öğrenim düzeyi	Okuryazar	22	8,7
	İlkokul	95	37,5
	Ortaokul	69	27,3
	Lise	38	15,0
	Üniversite	29	11,5
Aile gelir durumu	Düşük	53	20,9
	Orta	191	75,5
	Yüksek	9	3,6
Ebeveyn birlikte yaşama durumu	Annem ve babam birlikte	208	82,2
	Annem ve babam ayrı	22	8,7
	Annem sağ babam vefat etti	15	5,9
	Babam sağ annem vefat etti	7	2,8

	İkisi de vefat etti	1	,4
	Demokratik	128	50,6
	Baskıcı	40	15,8
Ailenizin size karşı tutumu nasıldır?	İlgisiz	18	7,1
	Tavizkar	16	6,3
	Aşırı korumacı	51	20,2
Arkadaşlarımızdan tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olan var mı?	Bu durumda hiçbir arkadaşım yok	231	91,3
	Bu durumda birkaç arkadaşım var	22	8,7
	Toplam	253	100,0

Tablo 1'e göre öğrencilerin %86.6'sı kadın, %13.4'ü erkek; %33.6'sı 17-21 yaş, %49.8'i 21-25 yaş, %16.6'sı 26 ve üzeri yaş grubundadır. Öğrencilerin anne öğrenim düzeyi %26.1 okuryazar, %36 ilkokul, %13.4 ortaokul, %13 lise, %11.5 üniversite; baba öğrenim düzeyi %8.7 okuryazar, %37.5 ilkokul, %27.3 ortaokul, %15 lise, %11.5 üniversite düzeyindedir. Öğrencilerin, aile gelir düzeyleri %20.9 düşük, %75.5 orta, %3.6 yüksek olarak ifade edilmiştir. Ebeveynlerin birlikte yaşama durumları %82.2 anne ve baba birlikte, %8.7 anne ve baba ayrı, %5.9 anne sağ baba vefat, %2.8 baba sağ anne vefat, %0.4 ikisi de vefat şeklindedir. Ailenin bireye karşı tutumu bakımından %50.6'sı demokratik, %15.8'i baskıcı, %7.1'i ilgisiz, %6.3'ü tavizkar, %20.2'si aşırı korumacı tutuma sahip oldukları belirtilmiştir. Öğrencilerin arkadaşlarından tutuklu/hükümlü ya da suça karışmış olma durumu bakımından %91.3'ü bu durumda bir arkadaşım yok, %8.7'si bu durumda birkaç arkadaşım var yanıtı vermişlerdir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmaya başlamadan önce öğrencilerin öğrenim gördüğü Avrasya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı'ndan 20.05.2020 tarihli ve 57443978-199.00-604 sayılı kararla gerekli izin alınmıştır. Daha sonra Gümüşhane Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 11.06.2020 tarihli ve 2020/6 sayılı kararı ile çalışmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul onayı alınmıştır. Araştırmaya alınan öğrencilere araştırmanın amacı anlatılmış ve onam formu alınarak çalışma gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Demografik Bilgi Formu, Bağlanma Stilleri Ölçeği, Şiddet İçeren ve Şiddet İçermeyen Suç Davranışları Ölçeği kullanılmıştır. Kullanılan ölçeklerle ilgili gerekli izinler araştırma öncesinde alınmıştır.

Demografik Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından geliştirilen cinsiyet, yaş, anne-baba öğrenim düzeyi, aile gelir durumu, ailenin birlikte yaşama durumu, aile tutumu (Ailenizin size karşı tutumu nasıldır?), arkadaşlar arasında tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olma durumu şeklinde sorulardan oluşmaktadır.

Bağlanma Stilleri Ölçeği: Ölçek, Erzen (2016) tarafından bağlanma stillerinin ölçümünü yapmak amacı ile geliştirilmiş olup, 18 madde ve 3 alt boyuttan meydana gelmektedir. Maddeler, Kesinlikle Katılmıyorum-1, Katılmıyorum-2, Fikrim Yok-3, Katılıyorum-4, Tamamen Katılıyorum-5 şeklinde 5'li Likert aralığında derecelendirilmiştir. Ölçeğin iç güvenilirlik düzeyini belirlemek için

Cronbach Alpha katsayıları kullanılmıştır. Alpha değerleri güvenli bağlanma .69 (maddeler: 4, 7, 10, 13, 16), kaçınan bağlanma .80 (maddeler: 1, 3, 5, 9, 12, 15, 18), kaygılı kararsız bağlanma .71 (maddeler: 2, 6, 8, 11, 14, 17) olarak bulunmuştur. Güvenli Bağlanma alt boyutu olumlu özellikleri, Kaygılı-Kararsız ve Kaçınan alt boyutları ise olumsuz özellikleri ölçmekte olduğundan ölçeğin toplam puanına ilişkin Cronbach Alpha değeri hesaplanamamıştır. Ölçeğin 3 alt boyutta açıkladığı toplam varyans %45.73 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonucunda 3 faktörlü modelin uygun olduğu ve uyum düzeylerinin yeteli olduğu belirlenmiştir (GFI .93, AGFI .90, CFI .90, RMSEA .05 ve χ^2/sd : 2.48). Ölçek, 12-25 yaş ergenlere yönelik kullanılabilen bir ölçme aracıdır (Erzen, 2016). Araştırmacı tarafından yapılan güvenilirlik analizleri sonucunda ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik değerleri güvenli bağlanma .73, kaçınan bağlanma .81, kaygılı kararsız bağlanma .74 olarak bulunmuştur.

Şiddet İçeren ve Şiddet İçermeyen Suç Davranışları Ölçeği: Ölçek, Thornton ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilmiştir. 7'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. 20-40 yaş aralığındaki bireylerde suç davranışları ile ilgili araştırmalarda kullanılabilecek bir ölçektir. Koçak ve Batıgün (2017) tarafından açımlayıcı-doğrulayıcı faktör analizleri ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. 33 madde ve 3 alt boyuttan oluşan ölçeğin alt boyutları; Yakın İlişkilerde Olan Şiddet (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8), Genel Şiddet (9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20) ve Şiddet İçermeyen Suçlar (21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33) şeklindedir. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Söz konusu boyutlara ilişkin Cronbach Alpha değerleri sırasıyla; .88,.94 ve .76'dır. Ölçeğin tamamının açıkladığı toplam varyans %45.95 olarak bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, üç faktörlü yapının geçerli olduğunu ve model uyum indekslerinin kabul edilebilir uyumu gösterdiğini göstermiştir ($\chi^2 / sd = 4.39$, CFI = .81, GFI = .81, RMR = .01, RMSEA = .08, ECVI = 4.91 <19.63). Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik değerleri yeterlidir. Bu araştırmada elde edilen verilerle yapılan güvenilirlik analizi sonuçları da benzer şekilde .86, .92 ve .81 olarak bulunmuş olup, güvenilirlik değerlerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler pandemi nedeniyle elektronik ortamda toplanmıştır. Öncelikle demografik bilgi formu ve ölçek maddeleri elektronik ortama aktarılmış, sonrasında salgın hastalık olan Covid19 nedeniyle veriler öğrencilere mail ve sosyal medya hesapları üzerinden iletilmiştir. Öğrenciler araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlamışlardır. Öğrencilerin gönüllü katılım sağlamaları, ölçeğin ve maddelerin rastgele doldurulmasını önlemek amacıyla yapılmış olup, bu durum geçerlik ve güvenilirlik açısından son derece önemlidir.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS veri analiz programı kullanılmıştır. Değişkenlerin

analizinde yüzde ve frekans dağılımları, ölçek puanlarının karşılaştırılmasında ise çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini değerlendirmek için yüzde ve frekans dağılımları kullanılmıştır. Değişkenlerin ve bağlanma stillerinin şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlara etkisini değerlendirmek için Lineer regresyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Araştırma verilerinin analizi sonucunda elde edilen bulgular araştırmanın amaçları doğrultusunda aşağıda verilmiştir.

Tablo2: Araştırma değişkenlerinin bağlanma stillerine etkisi

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler	B	Stan. Coeff.	t	p	
Güvenli Bağlanma	Sabit	20,245		17,162	,000	
	Cinsiyet	,465	,062	,950	,343	
	Yaş	-,007	-,002	-,030	,976	R: ,263
	Anne öğrenim düzeyi	-,064	-,032	-,490	,625	R ² : ,069
	Baba öğrenim düzeyi	,215	,095	1,412	,159	Adj.R ² : ,030
	Aile gelir durumu	,151	,027	,404	,687	F: 8,792
	Ebeveyn Birlikte Yaşama Durumu	-,599	-,178	-2,830	,005	Sd: 8
	Ailenin tutumu	-,298	-,163	-3,892	,001	P: ,001
	Arkadaşlarınızdan tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olma durumu	,348	,079	1,218	,224	
Kaçınan Bağlanma	Sabit	6,782		3,385	,001	
	Cinsiyet	2,771	,211	3,337	,001	
	Yaş	-,253	-,039	-,616	,539	R: ,342
	Anne öğrenim düzeyi	-,442	-,129	-2,402	,006	R ² : ,117
	Baba öğrenim düzeyi	,057	,015	,222	,825	Adj.R ² : ,080
	Aile gelir durumu	-,604	-,293	-3,428	,001	F: 6,205
	Ebeveyn Birlikte Yaşama Durumu	,564	,096	1,567	,118	Sd: 8
	Ailenin tutumu	-,395	-,134	-2,531	,001	P: ,000
	Arkadaşlarınızdan tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olma durumu	,016	,002	,034	,973	
Kaygılı Kararsız Bağlanma	Sabit	14,262		6,330	,000	
	Cinsiyet	-,532	-,035	-,570	,569	
	Yaş	-1,337	-,177	-2,892	,004	R: ,409
	Anne öğrenim düzeyi	,440	,111	1,772	,078	R ² : ,167
	Baba öğrenim düzeyi	-,130	-,029	-,449	,654	Adj.R ² : ,133
	Aile gelir durumu	-,010	-,001	-,014	,989	F: 8,857
	Ebeveyn Birlikte Yaşama Durumu	2,375	,350	5,872	,000	Sd: 8
	Ailenin tutumu	-,065	-,020	-,326	,745	P: ,000
	Arkadaşlarınızdan tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olma durumu	1,174	,220	3,319	,001	

Bağımsız Değişkenler: Cinsiyet, Yaş, Anne öğrenim düzeyi, Baba öğrenim düzeyi, Aile gelir durumu, Ebeveyn Birlikte Yaşama Durumu, Ailenin tutumu, Arkadaşlarınızdan tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olma durumu

Araştırma değişkenlerinin bağlanma davranışlarına etkisi regresyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda değişkenlerin güvenli bağlanma (R²: ,030; F: 8,792; P: ,001), kaçınan bağlanma (R²: ,117; F: 6,205; P: ,000) ve kaygılı kararsız bağlanma (R²: ,167; F: 8,857; P: ,000) davranışlarını anlamlı düzeyde etkilediği görülmüştür. Değişkenler ayrı ayrı incelendiğinde öğrencilerin ebeveynle

birlikte yaşama durumları (t: -2,830) ve ailenin demokratik tutuma sahip olması (t: -3,892) güvenli bağlanmayı olumlu etkileyen değişkenlerdir ($p \leq .05$). Buna karşılık cinsiyet, anne-baba öğrenim düzeyi, aile gelir düzeyi ve arkadaşlar arasında tutuklu hükümlü olup olmaması durumları güvenli bağlanmayı anlamlı düzeyde etkilememektedir ($p > .05$). Öğrencilerin cinsiyetinin erkek olması kaçınan bağlanmayı artırmakta iken (t: 3,337), anne öğrenim durumu (t: -2,402), aile gelir düzeyi (t: -3,428) ve ailenin tutumunun demokratik olması (t: -2,531) kaçınan bağlanmayı azaltmaktadır. Öğrencilerin yaş, baba öğrenim, ebeveyn birlikte yaşama/yaşamama ve arkadaşlar arasında tutuklu hükümlü olması/olmaması değişkenleri kaçınan bağlanmayı anlamlı düzeyde etkilememektedir ($p > .05$). Öğrencilerin arkadaşlar arasında tutuklu hükümlü olması durumu kaygılı kararsız bağlanmayı artırmakta iken (t: 3,319), öğrencinin yaşının artması (t: -2,892) ve ebeveynlerin birlikte olması (t: 5,872) kaygılı kararsız bağlanmayı azaltmaktadır. Buna karşılık öğrencilerin cinsiyet, anne-baba öğrenim düzeyi, aile gelir düzeyi ve aile tutumu değişkenleri kaygılı kararsız bağlanmayı anlamlı düzeyde etkilememektedir ($p > .05$).

Tablo3: Araştırma değişkenlerinin şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarına etkisi

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler	B	Stan. Coeff.	t	p	
Yakın İlişkilerde Şiddet	Sabit	4,802		3,894	,000	
	Cinsiyet	-,119	-,015	-,235	,815	
	Yaş	,038	,009	,139	,889	R: ,389
	Anne öğrenim düzeyi	,002	,001	,015	,988	R ² : ,197
	Baba öğrenim düzeyi	-,055	-,023	-2,347	,035	Adj.R2: ,067
	Aile gelir durumu	-,550	-,093	-3,409	,000	F: 5,633
	Ebeveyn Birlikte Yaşama Durumu	,393	,110	1,784	,076	Sd: 8
	Ailenin tutumu	,188	,110	3,723	,000	P: ,003
	Arkadaşlarınızdan tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olma durumu	-,154	-,033	-,519	,604	
Genel Şiddet	Sabit	-2,634		-,720	,473	
	Cinsiyet	6,897	,279	4,567	,000	
	Yaş	-1,480	-,121	-1,853	,065	R: ,425
	Anne öğrenim düzeyi	-,714	-,111	-3,775	,001	R ² : ,180
	Baba öğrenim düzeyi	-,426	-,058	-4,904	,000	Adj.R2: ,143
	Aile gelir durumu	1,313	,072	1,134	,258	F: 11,823
	Ebeveyn Birlikte Yaşama Durumu	,986	,089	1,508	,133	Sd: 8
	Ailenin tutumu	,356	,149	4,790	,000	P: ,000
	Arkadaşlarınızdan tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olma durumu	,578	,140	2,654	,003	
Şiddet İçermeyen Suçlar	Sabit	11,077		16,682	,000	
	Cinsiyet	,156	,036	,569	,570	R: ,333
	Yaş	,035	,017	,244	,807	R ² : ,411
	Anne öğrenim düzeyi	-,229	-,126	-3,404	,006	Adj.R2: ,270
	Baba öğrenim düzeyi	-,039	-,030	-,457	,648	F: 7,735
	Aile gelir durumu	,063	,020	,300	,764	Sd: 8
	Ebeveyn Birlikte Yaşama Durumu	,231	,120	3,947	,005	P: ,002
	Ailenin tutumu	,217	,119	4,291	,001	

Arkadaşlarınızdan tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olma durumu	,286	,114	1,784	,076
--	------	------	-------	------

Bağımsız Değişkenler: Cinsiyet, Yaş, Anne öğrenim düzeyi, Baba öğrenim düzeyi, Aile gelir durumu, Ebeveyn Birlikte Yaşama Durumu, Ailenin tutumu, Arkadaşlarınızdan tutuklu/hükümlü veya suça karışmış olma durumu

Araştırma değişkenlerinin şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarına etkisi regresyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda değişkenlerin yakın ilişkilerde şiddet (R^2 :.197; F: 5,633; P:,.003), genel şiddet (R^2 :.180; F: 11,823; P:,.000) ve şiddet içermeyen suçlar (R^2 :.411; F: 7.735; P:,.002) davranışlarını anlamlı düzeyde etkilediği görülmüştür. Değişkenler ayrı ayrı incelendiğinde baba öğrenim düzeyinin yüksek olması (t: -2,347) ve aile gelir durumunun artması (t: -3,409) yakın ilişkilerde şiddeti azaltmakta iken, baskıcı ve ilgisiz anne baba tutumları (t: 3,723) yakın ilişkilerde şiddeti artırmaktadır. Öğrencilerin cinsiyet, yaş, anne öğrenim düzeyi, ebeveyn birlikte yaşama durumu ve arkadaşlar arasında tutuklu hükümlü olması/olmaması durumları yakın ilişkilerde şiddeti anlamlı düzeyde etkilememektedir ($p>.05$). Öğrencilerin cinsiyetinin erkek olması (t: 4,567), anne (t: -3,775) ve baba (t: -4,904) öğrenim düzeyinin düşük olması, ailenin baskıcı ve ilgisiz tutuma sahip olması (t: 4,790), arkadaşlar arasında tutuklu hükümlü olması (t: 2,654) durumları genel şiddeti artırmaktadır. Öğrencilerin yaş, aile gelir düzeyi, aile tutumu değişkenleri genel şiddeti anlamlı düzeyde etkilememektedir ($p>.05$). Öğrencilerin anne öğrenim düzeyinin düşük olması (t: -3,404), ebeveynlerin ayrı olması (t: 3,947) ve ailenin baskıcı ve ilgisiz tutumları (t: 4,291) şiddet içermeyen suç davranışlarını artırmaktadır. Öğrencilerin cinsiyet, yaş, baba öğrenim düzeyi, aile gelir düzeyi ve arkadaşlar arasında tutuklu hükümlü olup olmaması durumları şiddet içermeyen suç davranışlarını anlamlı düzeyde etkilememektedir ($p>.05$).

Tablo4: Bağlanma stillerinin şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarına etkisi

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler	B	Stan. Coeff.	t	p	
Yakın İlişkilerde Şiddet	Sabit	10,287		6,362	,000	R:,.367
	Güvenli	-,365	-,161	-3,946	,005	R ² :.204
	Kaçınan	,010	,017	,242	,809	Adj.R ² : -.208
	Kaygılı Kararsız	-,012	-,024	-,347	,729	F: 8,370
Genel Şiddet	(Constant)	23,164		4,757	,000	Sd: 3
	Güvenli	-,524	-,160	-2,546	,011	P:,.005
	Kaçınan	,233	,124	4,839	,000	R:,.443
	Kaygılı Kararsız	,098	,060	3,907	,001	R ² :.259
Şiddet İçermeyen Suçlar	(Constant)	12,425		15,170	,000	Adj.R ² :.248
	Güvenli	-,026	-,046	-,753	,452	F: 14,231
	Kaçınan	,110	,337	5,179	,000	Sd: 3
	Kaygılı Kararsız	,001	,003	,041	,968	P:,.000

Bağımsız Değişkenler: Güvenli, Kaçınan, Kaygılı Kararsız

Bağlanma davranışlarının şiddet içeren ve içermeyen suç davranışlarına etkisi regresyon analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre bağlanma yakın ilişkilerde şiddet davranışlarının %20'sini

(R^2 :.204; F: 8,370; P:,.005), genel şiddet davranışlarının %26'sını (R^2 :.259; F: 14,231; P:,.000) ve şiddet içermeyen suç davranışlarının %18'ini (R^2 :.182; F: 11,570; P:,.000) davranışlarını açıklamaktadır. Değişkenler ayrı ayrı incelendiğinde güvenli bağlanma (t: -3,946) yakın ilişkilerde şiddeti azaltmakta iken, kaçınan (t:,.242) ve kaygılı kararsız bağlanma (t: -,347) yakın ilişkilerde şiddet davranışlarını anlamlı düzeyde etkilememektedir ($p>.05$). Öğrencilerin güvenli bağlanma durumları (t: -2,546) genel şiddet düzeylerini azaltmakta iken, kaçınan (t: 4,839) ve kaygılı kararsız bağlanma (t: 3,907) genel şiddet davranışlarını artırmaktadır. Öğrencilerin kaçınan bağlanma davranışları şiddet içermeyen suç davranışlarını (t: 5,179) artırmakta iken, güvenli ve kaygılı kararsız bağlanma davranışları şiddet içermeyen suç davranışlarını anlamlı düzeyde etkilememektedir ($p>.05$).

Tartışma

Araştırmada öğrencilerin ebeveynleriyle birlikte yaşıyor olması ve ailenin demokratik tutuma sahip olmasının güvenli bağlanmayı olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. Bir çocuğun suç davranışına yönelmesi ebeveynleri ile olan ilişkisine göre şekillenmektedir (Nunes ve Mota, 2017: 11; Wilkinson ve Bartoli, 2020: 9-10; Yıldız, 2008: 7). Çocuk ve ebeveyn arasındaki olumsuz yaşantılar, çocuğun öfkeli ve saldırgan davranışlar sergilemesini tetikleyerek ilerleyen dönemde de suça itilmesine neden olabilmektedir (Arrigo ve Griffin, 2004: 12). Kaya ve Öz (2020: 10) ile Freeze, Burke ve Vorster (2014: 8-9) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda güvenli bağlanmanın benlik gelişimine önemli etkisinin olduğu belirtilmiştir. Araştırmada öğrencilerin cinsiyetinin erkek olması kaçınmacı bağlanmayı artırmakta iken, anne öğrenim düzeyi, aile gelir durumu ve ailenin demokratik tutumu kaçınmacı bağlanmayı azaltmaktadır. Bu bağlamda Young (2013: 14) ile Tussey, Tyler ve Simons (2018: 10-12) tarafından bağlanma stilleri ve şiddet arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen araştırmalarda geliri giderden az olan bireyler ile kadın olan bireylerin kaçınmacı bağlanma düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada öğrencilerin arkadaşları arasında tutuklu hükümlü olması durumu kaygılı ve kararsız bağlanmayı artırmakta iken, öğrencinin yaşının artması ve ebeveynlerin birlikte olması kaygılı ve kararsız bağlanmayı azaltmaktadır. Aksoy ve Ögel (2003: 9) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, ülkemizdeki ergenlerin suça itilmesinin altında yatan nedenleri arasında ailenin sosyoekonomik durumu ve anne babanın öğrenim düzeyi gösterilmektedir. Kırımer, Akça ve Sümer (2014: 7)'in orta çocukluk dönemindeki çocuklarla gerçekleştirdikleri araştırmada öğrencilerin yaşları arttıkça kaçınmacı bağlanma düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ermiş (2019: 9-10) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kadınların güvenli bağlanma ile kaygılı ve kararsız bağlanma stillerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 9. sınıflarda güvenli bağlanmanın, 10 sınıflarda ise kaygılı ve kararsız bağlanmanın daha yüksek olduğu ve anne-baba öğrenim düzeyinin bağlanma stilleri üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı saptanmıştır.

Araştırmada baba öğrenim düzeyinin artması ile aile gelir durumunun iyi olması yakın ilişkilerde şiddeti azaltmakta iken, baskıcı ve ilgisiz anne baba tutumları yakın ilişkilerde şiddeti artırmaktadır. Öğrencilerin cinsiyetinin erkek olması, anne ve baba öğrenim düzeyinin düşük olması,

ailenin baskıcı ve ilgisiz tutuma sahip olması, arkadaşlar arasında tutuklu hükümlü olması durumları genel şiddeti artırmaktadır. Öğrencilerin anne öğrenim düzeyinin düşük olması, ebeveynlerin ayrı olması ile ailenin baskıcı ve ilgisiz tutumu şiddet içermeyen suç davranışlarını artırmaktadır. Martins ve diğerlerinin (2018: 6-7) öğrencilerde görülen şiddet davranışlarını etkileyen faktörlere ilişkin yaptıkları araştırmada ailesiyle birlikte yaşamayan ve 22 yaş üzerinde olan erkek öğrencilerin şiddet davranışlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Roberts ve Price (2019: 12) aile içi şiddet olgusunu inceledikleri çalışmada cinsiyetin şiddet üzerinde etkili olduğunu ve erkeklerin şiddete daha fazla eğilim gösterdiklerini tespit etmişlerdir. Wokoma ve Udochukwu (2020: 14-15) gerçekleştirdikleri araştırmada tek ebeveynli ailede yaşayan çocukların şiddet eğilimlerinin daha yüksek olduğunu, otoriter ebeveyn tutumuna sahip çocukların şiddet davranışlarının daha fazla görüldüğünü ve ebeveyn öğrenim düzeyi yüksek olan çocukların şiddet davranışlarının daha düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Nixon ve diğerlerinin (2017: 8) bireylerde suç davranışları riskini araştırdığı çalışmada ise erkek olan, ebeveynleri ayrı olan, aile ilişkilerinde çatışmalar yaşayan ve ekonomik sorunlar yaşayan bireylerde suç davranışları riskinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Araştırmada güvenli bağlanma stili, yakın ilişkilerde şiddet ve genel şiddet davranışını azaltmakta iken, kaçınmacı ile kaygılı ve kararsız bağlanma stili genel şiddet davranışını artırmaktadır. Ek olarak öğrencilerin kaçınmacı bağlanma stilleri şiddet içermeyen suç davranışlarını artırmaktadır. Berlanda ve diğerleri (2019: 8-9) ile Tussey, Tyler ve Simons (2018: 12) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda güvenli bağlanmanın şiddet davranışlarını azaltıcı etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Tussey, Tyler ve Simons (2018: 9) ile Young (2013: 11-13) tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda kaçınmacı ile kaygılı ve kararsız bağlanma stiline sahip bireylerin şiddet davranışlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada bağlanma stillerinin şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarına etkisi incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda araştırmada cinsiyet, yaş, anne baba öğrenim düzeyi ve anne baba tutumunun öğrencilerin bağlanma stillerini etkilediği belirlenmiştir. Buna göre güvenli bağlanma stiline sahip olan bireylerde şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarının, kaçınmacı ile kaygılı ve kararsız bağlanma stiline sahip olan bireylere göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, bağlanma stillerinin şiddet içeren ve şiddet içermeyen suç davranışlarını etkilediği tespit edilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda şu önerilere yer verilebilir.

Bağlanma ve suç davranışları konularında farklı değişkenlerle ve örneklem grupları ile çalışmalar yapılabilir. Ergenin aileye bağlanması yönünde ihtiyaçlar belirlenerek aile eğitim programları geliştirilip uygulanabilir. Suç davranışı gösteren ergenlere ve ailelerine multidisipliner alanlardaki uzmanlar tarafından önleyici çalışmalar yapılabilir. Suça sürüklenmeye ve şiddete eğilimli ergenlere yönelik, politika yapıcılar tarafından planlamalar yapılarak özellikle Milli Eğitim Bakanlığı, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı bünyesindeki kurum ve kuruluşlar tarafından hedef kitleye yönelik projeler yürütülebilir.

Yazar Katkısı: Veri Toplama veya İşleme: B.D., O.E., A.U.K. Analiz veya Yorumlama: B.D., O.E., A.U.K. Literatür Arama: B.D., O.E., A.U.K. Yazan: B.D., O.E., A.U.K.

Çıkar Beyanı: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar tarafından finansal destek almadıkları bildirilmiştir.

Kaynakça

- Ainsworth, M. D. S., & Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*, 41, 49-67.
- Aksoy, A. & Ögel, K. (2003). Kendine zarar verme davranışı. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 4, 226-236.
- Arrigo, B. A., Griffin, A. (2004). Integrating attachment theory psychopathy and predatory aggression: Serial murder and the case of aileen wuornos. *Behavioral Sciences and the Law Behav*, 22, 375-393.
- Berlanda, S., Pedrazza, M., Fraizzoli, M., & de Cordova, F. (2019). Addressing risks of violence against healthcare staff in emergency departments: the effects of job satisfaction and attachment style. *BioMed Research International*, Article ID 5430870, 1-13, <https://doi.org/10.1155/2019/5430870>.
- Besser, A., Luyten, P., & Mayes, L. C. (2012). Adult attachment and distress: The mediating role of humor styles. *Individual Differences Research*, 10(3), 153-164.
- Blackwell, D., Leaman, C., Tramposch, R., Osborne, C., & Liss, M. (2017). Extraversion, neuroticism, attachment style and fear of missing out as predictors of social media use and addiction. *Personality and Individual Differences*, 116, 69-72.
- Bo, S., Abu-Akel, A., Kongerslev, M., & Simonsen, E. (2020). Predictors of criminal offending in a clinical sample of patients diagnosed with schizophrenia: A 6-year follow-up study. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*.
- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Vol. 1. Attachment (Vol. I). New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). Attachment and loss. sadness and depression. *Social Work*, 54, 107-116. <http://doi.org/10.4135/9781446250990.n2>.
- Brown, D. W., Riley, L., Butchart, A., Meddings, D. R., Kann, L., & Harvey, A. P. (2009). Exposure to physical and sexual violence and adverse health behaviours in African children: results from the Global school-based student health survey. *Bulletin of the World Health Organization*, 87, 447-455.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2002). Quantitative data analysis with SPSS release 10 for Windows: A guide for social scientist. Philadelphia: Routledge.
- Cornish, D. ve Clarke, R. (1987). Understanding crime displacement: An application of rational choice theory. *Criminology*, 25(4), 933-947.
- Delson, C., Margolin, G. ve John, R. S. (2003). A typology of maritally violent men and correlates of violence in a community sample. *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 635-651.
- Deniz, M., Hamarta, E., ve Ari, R. (2005). An investigation of social skills and loneliness levels of university students with respect to their attachment styles in a sample of Turkish students. *Social Behavior and Personality: an International Journal*, 33(1), 19-32.
- Dickinson, T. (2017). Non-violent threats and promises among closed-market drug dealers. *International Journal of Drug Policy*, 42, 7-14.

- Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict and adjustment from early- to mid-adolescence: Mediated by adolescent attachment style? *Journal of Youth and Adolescence*, 34(2), 97–110. <http://doi.org/10.1007/s10964-005-3209-7>.
- Ermiş, B. S. (2019). Lise öğrencilerinin bağlanma stilleri, aile yaşam doyumları ve duygusal özerlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erzen, E. (2016). Three Dimensional attachment style scale. *Inönü University Journal of the Faculty of Education*, 17(3), 01-21. DOI: 10.17679/iuefd.17323631.
- Erzen, E., & Odacı, H. (2014). The effect of the attachment styles and self-efficacy of adolescents preparing for university entrance tests in Turkey on predicting test anxiety. *Educational Psychology*, 1–14. <http://doi.org/10.1080/01443410.2014.923555>.
- Flett, G. L., Burdo, R., & Nepon, T. (2020). Mattering, insecure attachment, rumination, and self-criticism in distress among university students. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-14.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2008). *How to design and evaluate research in education (7th ed.)*. New York: McGraw-Hill.
- Freeze, M.K., Burke, A., Vorster, A.C. (2014). The role of parental style in the conduct disorders: a comparison between adolescent boys with and without conduct disorder. *J Child Adolesc Ment Health*, 26, 63–73.
- Giray Sözen, F. (2017). *Aile ve suçluluk. (Çev. Ed. Didem Yücel & Burak Gönültaş). Çocuk Suçluluğu*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Y., & Öz, F. (2020). Ergenlerin benlik algısı üzerinde algılanan ebeveyn tutumlarının ve bağlanma stillerinin rolü: Bir yapısal eşitlik modellemesi. *J Psychiatric Nurs*, 11(2), 106-114.
- Kırımer, F., Akça, E., & Sümer, N. (2014). Orta çocuklukta anneye kaygılı ve kaçınan bağlanma: Yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri-II Orta Çocukluk Dönemi Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(33), 45–57.
- Koçak, M. ve Durak Batıgün, A. (2017). Şiddet içeren ve içermeyen suç davranışları ölçeğinin (ŞİSDÖ) Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 1(1), 1-11. DOI: 10.7816/kpd-01-01-01.
- Martins, C., Campos, S., Duarte, J., Martins, R., Moreira, T., & Andrade, A. (2018). Dating violence in students attending higher education: predisposing factors, *International Journal of Multidisciplinary Thought*, 07(03), 289–296.
- Murray, J., Menezes, A. M., Hickman, M., Maughan, B., Gallo, E. A. G., Matijasevich, A.,... & Victora, C. G. (2015). Childhood behaviour problems predict crime and violence in late adolescence: Brazilian and British birth cohort studies. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 50(4), 579-589.
- Nixon, M., Thomas, S. D., Daffern, M., & Ogloff, J. R. (2017). Estimating the risk of crime and victimisation in people with intellectual disability: a data-linkage study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 52(5), 617-626.
- Nunes, F., Mota, C.P. (2017). Parenting styles and suicidal ideation in adolescents: mediating effect of attachment. *Journal of Child and Family Studies*, 26, 734–47.
- Öğretir Özçelik, A. D. ve Tok, C. (2018). Ergenlerin ebeveyn bağlanma stilleri ile sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (58), 570-579.
- Öğretir Özçelik, A. D., ve Şengün Afşin, R. (2020). Suça sürüklenen çocuklar ile suça sürüklenmeyen çocukların algıladıkları anne ve baba tutumları, bağlanma stilleri ve benlik algılarının incelenmesi. *Akademik Dergisi, TİHEK Akademik Dergisi / Şiddetin Önlenmesi Özel Sayısı*, 89-117.

- Roberts, N., & Price, D. (2019). Gendered perceptions of domestic violence: how young females are more likely than young males to know controlling domestic violence behaviours. working paper. CASS, University of Sunderland, Sunderland.
- Stover, C. S., Choi, M. J., & Mayes, L. C. (2018). The moderating role of attachment on the association between childhood maltreatment and adolescent dating violence. *Children and Youth Services Review*, 94, 679-688.
- Sung, Y., Nam, T. H., & Hwang, M. H. (2020). Attachment style, stressful events, and Internet gaming addiction in Korean university students. *Personality and Individual Differences*, 154, 109724.
- Şencan, H. (2005). Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik. İstanbul: Seçkin.
- Thornton, A. J. V., Graham-Kevan, N. ve Archer, J. (2016). Intimate partner violence: Are the risk factors similar for men and women, and similar to other types of offending? *Aggressive Behaviour*, 42(4), 404-412.
- Torok, M., Darke, S., Shand, F. ve Kaye, S. (2014). Violent offending severity among injecting drug users: Ex-aminig risk factors and issues around classification. *Addictive Behaviors*, 39(12), 1773–1778.
- Tussey, B. E., Tyler, K. A., & Simons, L. G. (2018). Poor parenting, attachment style, and dating violence perpetration among college students. *Journal of Interpersonal Violence*, 0886260518760017.
- Widom, C. S., Czaja, S. J., Kozakowski, S. S., & Chauhan, P. (2018). Does adult attachment style mediate the relationship between childhood maltreatment and mental and physical health outcomes?. *Child Abuse & Neglect*, 76, 533-545.
- Wilkinson, H.R., & Bartoli, A. J. (2020). Antisocial behaviour and teacher–student relationship quality: The role of emotion-related abilities and callous–unemotional traits. *British Journal of Educational Psychology*.
- Wokoma, I. P., & Udochukwu, N. G. (2020). The influence of parenting styles on bullying behavior among students of secondary age in ikwerre local government area. *International Journal on Integrated Education*, 3(2), 99-114.
- Yıldız, C. (2008). Üniversite öğrencilerinin geçmişte yaşadıkları ayrılık kaygısı ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine bir araştırma. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Young, S. M. (2013). Attachment style and risk taking: A theoretical approach to understanding young men who have sex with men. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 23, 869–878. doi:[10.1080/10911359.2013.803450](https://doi.org/10.1080/10911359.2013.803450)
- Zimmermann, P. (2004). Attachment representations and characteristics of friendship relations during adolescence. *Journal of Experimental Child Psychology*, 88(1), 83–101. <http://doi.org/10.1016/j.jecp.2004.02.002>.

Tarihe Tanıklık Eden Önemli Yapılar: Yalçinkaya Kaleleri (Patnos)

Gökhan KALMIŞ*
Mustafa KARAGEÇİ**

Öz

Anadolu coğrafyası, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapan zengin bir kültür hazinesidir. Bu topraklardan gelip-geçen medeniyetler tarihe tanık izler bırakmışlardır. Doğu Anadolu Bölgesi de bu manada zengin bir tarih derinliğine sahiptir. Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren yerleşim görülen Patnos bölgesinde Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı'nda Karaz Kültürü hâkim olmuştur. Bu topraklara MÖ I. binyılda Urartu Krallığı hükmetmiştir. Yalçinkaya mevkiinde Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim gören iki adet kale tespit edilmiştir. Bölgede gerçekleştirilen araştırma neticesinde bu kalelerin konumları, fiziki durumları, mimari yapıları ve keramik verilerine analitik bir şekilde yer verilmiştir. Böylece tarihe tanıklık eden iki yapının kimliği üzerinden bölge tarihine ışık tutmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Patnos, Karaz Kültürü, Urartu Krallığı, Yalçinkaya Kalesi

Important Buildings Witnessing History: Yalçinkaya Castles (Patnos)

Abstract

Anatolian geography is a rich cultural treasure that has hosted many civilizations throughout history. Civilizations that have passed through these lands have left traces of witness to history. In this regard, the Eastern Anatolia Region has a vast historical depth. In the Patnos region, which has been inhabited since the Late Chalcolithic Age, Karaz Culture was dominant in the Late Chalcolithic Age and Early Bronze Age. These lands were ruled by the Urartian Kingdom in the 1st millennium BC. Two castles, which were inhabited as of the Late Chalcolithic and Early Bronze Age, have been discovered in the Yalçinkaya locality. As a result of the research carried out in the region, the locations, physical conditions, architectural structures, and stoneware data of these castles were analyzed. Thus, it is aimed to shed light on the history of the region through the identity of the two structures that have witnessed history.

Keywords: Patnos, Karaz Culture, Urartian Kingdom, Yalçinkaya Castle

Geliş/Received: 08.10.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

• Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Giriş

Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Murat - Van bölümünde yer alan Ağrı ili; doğuda İran, kuzeyde Kars, kuzeydoğuda Iğdır, batıda Erzurum ve Muş, güneyde ise Bitlis ve Van illeri ile çevrilidir. İlin yüzölçümü 11.376 km² olup Türkiye topraklarının % 1,4'lük kısmını oluşturmaktadır (Yazgan ve Kadanalı, 2012: 7; Kocaman ve Kaya, 2014: 17; Kaya, 2018: 1).

Ağrı ili topografyasının % 46'sını dağlar, % 29'unu ovalar, % 18'ini platolar ve % 7'sini ise yaylalar meydana getirmektedir. Bölge halkının ana geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Ağrı ve çevresi, tarım açısından oldukça verimli ovalarla çevrilidir. Bu ovalar; Eleşkirt

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, gokhankalmis@mku.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0118-9373

** Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mkarageci@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-6419-9325

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Ovası, Doğubayazıt Ovası, Tutak Ovası ve Patnos Ovası'dır. İlde, Türkiye'nin en büyük yükseltisi olan Ağrı Dağı (5137 m) başta olmak üzere Süphan (4058 m), Küçük Ağrı Dağı (3896 m), Tendürek (3343 m), Hama Dağı, Aşağı Dağ (3279 m), Karadağ (3250 m) ve Aladağ (3250 m) gibi önemli dağlar bulunmaktadır (Yazgan ve Kadanalı, 2012: 7).

Ağrı ili ve Patnos ilçesi, önemli yol ağlarının kavşak noktasında yer almaktadır. Geçmişten günümüze kadar yoğun bir şekilde kullanılan ticaret yollarından biri olan ve Erzurum üzerinden Tebriz'e ulaşan yol ağı oldukça stratejik bir konuma sahiptir. Bu yol, batıdan Trabzon - Gümüşhane - Bayburt - Erzurum - Hasankale - Tahir Geçidi - Eleşkirt - Ağrı - Taşlıçay - Doğubayazıt üzerinden gelerek Kuzeybatı İran'a ulaşmaktadır. Erzurum-Van arasındaki yol ağının en önemli durak noktalarından birini ise Patnos oluşturmaktadır (Yıldız, 1996: 60; Kocaman ve Kaya, 2014: 85; Ceylan, N. 2016: 658).

Patnos ilçesi, Ağrı il topraklarının yaklaşık % 7,9'unu oluşturmakla birlikte 1.420 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. İlçenin kuzeyinde Ağrı/Tutak ve Hamur ilçeleri, batısında Muş/Malazgirt ilçesi, güney ve güneydoğusunda Bitlis/Adilcevaz ilçesi, doğusunda ise Van/Erciş ilçesi yer almaktadır. Patnos, geniş bir alana yayılmış olan (yaklaşık 230 km²) Patnos Ovası üzerinde bulunmaktadır. Ovanın tarım ve hayvancılık potansiyeli oldukça yüksektir. Yükseltisi 1620-1670 m arasında değişen ova, kuzeyde Aladağlar ve güneyde Süphan Dağı arasında yer almaktadır (Yıldız, 1996: 1 vdd.).

Bir bölgenin yerleşim yeri olarak tercih edilmesinde, bölgedeki su kaynaklarının bolluğu, coğrafi konum, iklim, verimli tarım arazilerinin varlığı ve önemli yol güzergâhlarına yakınlığı gibi etkenler önemli rol oynamaktadır. Çalışma sahasını oluşturan Patnos ilçesi de bu özelliklerin birçoğunu bünyesinde bulundurduğu için tarih öncesi çağlardan itibaren yerleşim görmüştür. Bölgenin en önemli akarsu ağını, Fırat Nehri'nin iki önemli kolundan birisi olan Murat Nehri ve kolları oluşturmaktadır. Nehir, Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ ve kuzeybatısındaki Muratbaşı Dağı'nın yamaçlarından kaynağını alan suların toplanmasıyla meydana gelmektedir. Diyadin ilçesinden sonra batıya doğru yönelen nehir, Taşlıçay'ın etrafından geçerek Ağrı il merkezi yakınlarında Eleşkirt Ovası'ndan gelen suları da toplayarak güneybatıya yönelir. Ağrı'ya kadar birçok yan kollar ve batıdan gelen Şeryan (Güzeldere) Çayı'nı da alarak büyüyen nehir, Ağrı'nın güneyinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akarak Hamur Boğazı'na girer. Nehir daha sonra Malazgirt ve Bulanık yakınlarından geçerek Muş Ovası'na dâhil olur. İldeki önemli su kaynaklarından bir diğeri de Balık Gölü'dür. Taşlıçay ve Doğubayazıt ilçelerinin kuzey sınırında 48 km'lik bir alana sahip olan göl, ilin en büyük gölü konumundadır (Kaya, 2001: 82 vd.; 2012 Yılı Ağrı İl Çevre ve Durum Raporu; Kaya, 2018: 23).

Patnos ve Yakın Çevresinin Eskiçağ Tarihi

Patnos ve çevresi, Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı boyunca Karaz Kültürü'nün yayılım alanı içerisinde yer almaktadır. Karaz Kültürü; Transkafkasya, Kuzeybatı İran, Amik Ovası, Suriye ve Filistin'e kadar merkez Doğu Anadolu olmak üzere geniş bir yayılım coğrafyası içerisinde birçok isim ve kökenle varlığını göstermektedir. Mimari özellikleri ve kendine has keramiği ile ön plana çıkan Karaz Kültürü,

araştırma sahasında da yoğun bir şekilde yaşanmış olup bu döneme tarihlendirilen yerleşimler, yapılan yüzey araştırmaları ve bilimsel kazı çalışmalarıyla tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan son çalışmalarla bu kültürü oluşturanların Hurriler olduğu ifade edilmektedir (Bittel, 1945: 94; Koşay ve Turfan, 1959: 349 vd.; Piotrovskii, 1962: 7; Burney ve Lang, 1971: 43 vd.; Arsebük, 1974; Pehlivan, 1984: 170; Pehlivan, 1990: 168 vd.; Sagona ve C. Sagona, 2001: 129 vd.; Badalyan, 2014; Sagona, 2014: 30; Ceylan, 2015: 477 vd.; Üngör, 2019: 757; Sagona ve Zimansky, 2015: 167; Bingöl, 2016: 488-491; Ceylan, Özgül ve Kalmış, 2019: 27-31; Morkoç ve Alkan, 2021: 75).

Bölge hakkındaki yazılı kaynakları, MÖ I. binyılda Urartu Devleti'nin bölgeye yapmış olduğu sefer yazıtları oluşturmaktadır. Doğu Anadolu bölgesinin yüksek yaylalarında yaşayan Hurri kökenli boylar ve akraba topluluklar, Hurri-Mitanni Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle bir beyin etrafında toplanmışlardır. Bu topluluklar, artan Asur tehlikesi sonucunda MÖ XIII-IX. yüzyıllar arasında hüküm süren "Uruatri-Nairi Konfederasyonu"¹ oluşturmuşlardır (Tarhan, 1978: 6; Tarhan, 1982: 70 vd.; Pınarcık, 2014: 36; Ceylan, 2015: 488).

Uruatri-Nairi Konfederasyonları, MÖ IX. yüzyılın sonunda güçlü düşmanları Asur'a karşı birleşerek MÖ 858 yılında Urartu Devleti'ni meydana getirmişlerdir. Urartu Devleti, bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak, yapılan seferlerde lojistiği ve güvenliği sağlamak amaçlarıyla stratejik yerlere kaleler, gözetleme kuleleri, sulama kanalları ve garnizonlar inşa etmişlerdir. Patnos ilçesinde tespit edilen Aznavurtepe Kalesi ve Giriktepe Höyüğü'nde, bilimsel kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Balkan, 1960: 133-158; Burney ve Lawson, 1960: 192 vd.; Ceylan, N. 2020: 363). Bu kazılarda, Urartu sur duvar kalıntıları, Urartu saray malzemeleri ve yazıtlar tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle, Urartu Devleti'nin bölgeye büyük önem verdiği anlaşılmaktadır (Tarhan, 1978; Ceylan, 1994; Salvini, 2006; Ceylan, 2015: 486 vd.; Günaşdı, 2016: 113 vd.; Özgül, 2016: 137 vd.; Morkoç, 2020b: 111 vd.).

Urartuların, bölgedeki siyasi ve kültürel faaliyetleri ile ilgili bilgi sahibi olduğumuz yazıtlar büyük öneme sahiptir. Ağrı il ve ilçelerinde çok sayıda önemli Urartu yazıtı tespit edilmiştir. Bunlardan hem Pirabat Yazıtı'nda (Eleşkirt ilçesinde tespit edilen ve günümüzde Erzurum Müzesi'nde bulunan) hem de Patnos ilçesinde Ziyarettepe'de tespit edilen (günümüzde Van Müzesi'nde bulunan) yazıtlarda aynı ifadelere yer verilmiştir: "Tanrı Haldi'nin kudretiyle İşpuini oğlu Menua bu kaleyi kusursuz bir şekilde yaptırdı. İşpuini oğlu Menua güçlü kral, büyük kral, Biainili Ülkesi'nin kralı ve Tuşpa Şehri'nin kahramanıdır" (König, 1955-57: 302, no. 3, 4; Melikişvili, 1960: no. 1; Başgelen, 1985: 16; Dinçol, 1989: 137-139; Payne ve Ceylan, 2003: 191-201; Payne, 2006: 5.3.4, 5.3.5, 5.3.9; Günaşdı ve Küçükyıldız, 2021: 558).

Araştırma sahasını oluşturan Patnos ve çevresindeki Urartu buluntuları üzerinde durmak, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda Ziyarettepe'de ele geçirilen İşpuini

¹ Urartu siyasi tarihinin birinci aşamasını oluşturan bu dönem için, "Urartu'nun Beylikler Dönemi", "Urartu'nun Arkaik Çağı", "Urartu'nun Prehistoryası", "Urartu'nun Proto Tarihi" veya "Kavimler Birliği" gibi farklı isimlendirmeler kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Tarhan, 1978: 85; Ceylan, 1994: 167; Çilingiroğlu, 1994: 24; Salvini, 1967: 32.

dönemine ait yazıt dikkat çekmektedir. Yazıtta şu ifadeler yer almaktadır: “Tanrı Haldi’nin kudretiyle, Sarduri oğlu İşpuini bu ... (binayı ya da tapınağı) yaptırdı. (Burada) bunun gibi kusursuz başka hiçbir şey dikilmemiştir. Sarduri oğlu İşpuini bu ... (binayı ya da tapınağı) yaptırdı” (Hyvernats, 1892: 560-565, no. 26; Sayce, 1893: no. 69; Sandalgian, 1900: no. 56; Belck-Lehmann, 1900: no. 13; Hulin, 1958: 242, no. 32; Güterbock, 1963: 268-269, no. 4; Lehmann-Haupt, 1928-35: no. 7, 9; Melikişvili, 1960: no. 14, 16; König, 1955-57: 296-297, no. 3,4; Payne, 2006: 2.1.11).

Günümüzde Van Müzesi’nde yer alan yazıtın İşpuini dönemine ait olduğu bilinmesine rağmen inşa yazıtının, hangi eserin inşası için hazırlandığı yazıtta meydana gelen tahribattan dolayı bilinmemektedir.

Ziyarettepe’de tespit edilen ve değirmen taşı olarak kullanılmış olan yazıtta ise şu ifadeler bulunmaktadır: “İşpuini oğlu Menua bu binayı yaptırdı” (Sayce, 1882: no. 23; Sayce, 1893: 3-4; Hyvernats, 1892: 564, no. 24; Belck-Lehmann, 1892: 124, no. 4a; Lehmann-Haupt, 1928-35: no. 100, tab. 63; König, 1955-57: no. 2; Hulin, 1958: no. 10; Melikişvili, 1960: no. 87; Balkan, 1960: 106; Güterbock, 1963: 270; Payne, 2006: 5.4.7).

Patnos civarında tespit edilen ve günümüzde Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde bulunan inşa yazıtında ise şu ifadeler yer verilmiştir:

Tanrı Haldi’nin kudretiyle, Sarduri oğlu İşpuini ve İşpuini oğlu Menua tanrı Ua’nın susi’sini kusursuz bir şekilde yaptırdı. Tanrı Haldi adına, tanrı Ua adına ve Ua kapısı adına, yaşam, sevinç ve büyüklük, Sarduri oğlu İşpuini, İşpuini oğlu Menua ve Menua oğlu İnuşpua’nın olsun. Yeni bir yapı (?) olduğu zaman, Tanrı Haldi’ye bir boğa, tanrı Ua’ya bir boğa, Ua kapısına bir koyun... kurban edilsinler. Tanrı Haldi’nin mızrağına... (Salvini, 1993: 144-148; Payne, 2006: 4.1.2).

İnşa yazıtı olan eser, Sarduri oğlu İşpuini, İşpuini oğlu Menua ve Menua oğlu İnuşpua’nın ortak yazıtlarından biridir. Bu metinler, Urartuların bölgede mimarlık faaliyetlerine büyük önem gösterdiğine işaret etmektedir.

Patnos ilçesinde Urartu varlığının önemli göstergesi Aznavurtepe Kalesi’dir. Deniz seviyesinden 1848 m ve zeminden 208 m yüksekte bulunan kalede, 1957 yılında Burney ve Lawson tarafından yüzey araştırması (Burney ve Lawson, 1960: 192-194), 1961-1963 yılları arasında K. Balkan tarafından bilimsel kazı çalışmaları yürütülmüştür. Yapılan bu araştırmalar sonucunda kalenin duvarlarının tipik bir Urartu mimarisi olduğu anlaşılmıştır. Bunun dışında kalede Haldi Tapınağı, yazıtlar ve Urartu çömleri tespit edilmiştir (Balkan, 1960: 131-158; Balkan, 1964: 235-243). Kalede gerçekleştirilen kazılarda çok sayıda Urartu yazıtı tespit edilmiştir. Bu yazıtlardan birinde şu ifadeler yer almaktadır:

Tanrı Haldi’nin kudretiyle İşpuini oğlu Menua bir Haldi kapısı yaptırdı ve Aludiri Şehri’nde kusursuz bir şekilde bir kale yaptırdı.

Tanrı Haldi'nin kudretiyle, İşpuini oğlu Menua, tanrı Haldi'nin buyruğu üzerine babasının tahtına oturduğu zaman, Şatiru Ülkesi ayaklandı. Tanrı Haldi kendi mızrağıyla sefere çıktı, Huradinaku Şehri'ni aldı, Gidamaru Şehri'ni aldı ve Şatiru Ülkesi'ni aldı. Tanrı Haldi güçlü ve tanrı Haldi'nin mızrağı da güçlüdür.

Tanrı Haldi'nin kudretiyle İşpuini oğlu Menua sefere çıktı, Huradinaku Şehri'ni ve Gidamaru Şehrini ele geçirdi. Şatiru Ülkesi'ni ve Tarzu'anana Şehri'ni aldı. Buštu Ülkesi'ne ve Malmali Ülkesi'ne doğru ilerledi. Daha önce hiçbir kral Huradinaku Şehri'ni ele geçirememişti, hiç kimse onu yağma edememişti. Tanrı Haldi onu İşpuini oğlu Menua'ya verdi. O, Huradinaku Şehri'ni ele geçirdi ve yerle bir etti.

Aynı yıl Alzi Ülkesi'nde ayaklanma oldu. Tanrı Haldi sefere çıktı. İşpuini oğlu Menua için Qutume Şehri'ni yerle bir etti, Alzi Ülkesi'ni ele geçirdi ve Şaşnu Ülkesi'ni ele geçirdi.

Qutume Şehri'nde bir kale yaptırdı. Tanrı Haldi ... tanrı Teiseba, tanrı Şivini (ve bütün) dünyanın tanrıları ... Ekilecek tarlalar ... bağlar ... Şurili Ülkesi'nde ... Menua'nın ... (Balkan, 1960: no. 1, res. 31-34; Melikişvili, 1971: no. 372; Payne, 2006: 5.1.13).

“2019 Yılı Ağrı İli Patnos İlçesi Yüzey Araştırması” (Ceylan, N. 2020, s. 360-373) esnasında da Aznavurtepe Kalesi'nde Erken Tunç ve Orta Demir (Urartu) Çağ'a ait keramikler tespit edilmiştir. Tüm bu veriler, bölgenin Urartular için büyük bir önem taşıdığına işaret etmektedir.

Ağrı ve çevresinin Eskiçağ Tarihi ile alakalı yapılan çalışmalar oldukça yetersizdir. Bu eksikliği gidermek ve bölge tarihine katkıda bulunmak amacıyla, 2019 yılında N. Ceylan başkanlığındaki bir ekip tarafından yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sırasında Yalçinkaya Kalesi I ve Yalçinkaya Kalesi II kalelerinde de incelemelerde bulunulmuştur (Ceylan, N. 2020: 363-364).

Yalçinkaya Kalesi I

Yalçinkaya Kalesi I, Patnos ilçesinin yaklaşık olarak 3.5 km güneyinde, Yalçinkaya köyünün ise hemen kuzeyindeki kayalık tepe üzerinde, 668 m rakımda yer almaktadır (Foto. 1). Kale, üzerinde yer aldığı anakayanın yapısına uygun bir şekilde çevresine hâkim bir konumda inşa edilmiştir. Dikdörtgen plan özelliği gösteren ve zeminden 33 m yüksekliği bulunan kale, kuzey-güney yönünde 66 m, doğu-batı yönünde ise 26 m uzunluğundadır. Kalenin yüksekliği genel olarak kuzeyden güneye doğru alçalarak devam etmekte ve güney tarafı yayvan şekil almaktadır. Günümüzde savunma açısından zayıf olan güney tarafının ikinci bir sur duvarı ile güçlendirildiğini düşünmekteyiz.

Kalenin kuzey tarafı verimli tarım arazileri ile çevrili olup doğu tarafından ise Tuşpa'dan gelip Urartu'nun kuzeyine doğru giden ve günümüzde de kullanılan tarihi kara yolu geçmektedir (Belli, 1982: 180, 183- 184; Ceylan, N. 2016: 658-659). Kalenin kuzey tarafındaki kayalık üzerinde, 7 adet kaya basamağı yer almaktadır (Foto. 2). Basamakların uzunluğu 1 m, yükseklikleri ve genişlikleri ise 40 cm'dir. Urartu kaya basamaklarına Erzincan'da Şirinlikale, Üçpınar Kalesi ve Erzurum'da Hasanbey Kalesi örnek olarak gösterilebilir. Bunlardan Erzincan-Şirinlikale'de iki su tüneli tespit edilmiş olup biri kalenin güneyinde, yay şeklinde kıvrılarak su yatağına doğru gitmektedir. Girişi ise 2,20 m genişliğe sahiptir. İkincisi ise bunun kuzey tarafında paralel olarak inşa edilmiştir. Girişi 3 m olup, basamakları

25 cm derinliğindedir (Ceylan ve Bingöl, 2008: 131-132; Ceylan, N. 2018). Üçpınar Kalesi'nde de yapı aynı olmakla beraber, su tüneli dolu olduğu için basamakların ölçüleri bilinmemektedir (Karageçi, 2020: 237-262). Hasanbey Kalesi'nde ise iç yükseklik 2 m, genişlik 2,5 m, basamak derinliği ise 25 cm'dir (Ceylan ve Günaşdı, 2018: 215). Yalçınkaya Kalesi I'de keşfedilen kaya basamakları üzerinde yaptığımız çalışmalar bu yapılar ile aynı özellikleri gösterdiğine ve benzer teknikle yapıldığına işaret etmektedir. Burada sadece ölçüleri farklılık göstermektedir. Bununla birlikte kalede yer alan kaya basamakları herhangi bir su kaynağına inmemektedir. Burada bulunan kaya basamakları daha çok kalenin üst tarafında tören alanı olarak kullanıldığı düşünülen mekâna ulaşmaktadır. Ayrıca bu mekânda 45 X 50 cm ölçülerinde dört adet sunu çukuru olarak kullanıldığı düşünülen oyukların bulunması bu görüşü destekler niteliktedir (Foto. 4). Zira bu sunakların Urartu açık hava tapınaklarında sıvı ve kan kullanarak libasyon yapmak amacıyla kullanıldığı bilinmektedir (Çilingiroğlu, 1997: 102). Dolayısıyla kalenin Urartular tarafından kullanıldığı bu yapılarla desteklenmektedir.

Kalede çok sayıda kaçak kazı izi mevcuttur. Kaçak kazıların, kalenin tahrip olmasına yol açtığı gözlemlenmektedir (Foto. 3). Kalenin etrafında, köylüler tarafından evler inşa edilmiştir. Kalenin sur duvarı inşasında kullanılan taşların, bölgedeki inşaatlarda kullanılmak üzere yöre halkı tarafından götürülmüş olduğu görülmektedir. Kalede tespit edilen keramik verileri (Foto. 8); Geç Kalkolitik, Erken Tunç (Karaz), Orta Tunç, Orta Demir (Urartu), Helenistik ve Orta Çağ dönemlerine tarihlendirilmiştir (Ceylan, N. 2020: 363-364).

Yalçınkaya Kalesi II

Ağrı ili, Patnos ilçesinin yaklaşık olarak 5 km güneyinde, Yalçınkaya köyünün ise 1.5 km doğusunda yer almaktadır (Foto. 5-6). Kale, 1730 m rakıma sahip olup, zeminden 64 m yüksekliktedir. Kalenin doğu-batı uzunluğu 86 m, kuzey-güney genişliği ise 56 m'dir.

Kalenin etrafında bulunan sur duvarlarının kalınlığı yaklaşık olarak 2,90 m'dir. Kuru duvar tekniğiyle inşa edilen ve temel izlerinden takip edilen sur duvarlarının en dik tarafı kalenin kuzey tarafındadır. Zira bu yöndeki sur duvar taşları, kalenin alt tarafına kadar yuvarlanmıştır. Sur duvar yapımında kullanılan taşların boyutları 130 x 75 cm, 100 x 90 cm ve 90 x 70 cm arasında değişmektedir. Kaleye, doğu tarafında bulunan 5,50 cm genişliğinde ve 4,60 cm uzunluğundaki bir giriş kapısı ile girilmekte ve kaleye girildikten sonra geniş düzlük bir alanın varlığı dikkat çekmektedir. Bu yöndeki sur duvarları da temel izlerinden takip edilebilmektedir. Ayrıca kalenin doğu tarafında nekropol olarak kullanıldığı düşünülen bir alan mevcuttur. Yakın bir tarihe kadar bu alanın iş makineleri ile tahrip edildiği görülmektedir. Kalenin kuzeybatısı ve batısı geniş tarım arazileri ile çevrilidir.

Kalede tespit edilen keramik verileri; Erken Tunç, Erken Demir ve Orta Çağ dönemlerine tarihlendirilmektedir. Ayrıca kalede, çok sayıda volkanik cam olarak tanımlayabileceğimiz obsidiyen parçası bulunmaktadır (Foto. 9). Kalede tespit edilen işlenmiş obsidiyen parçaları, kalenin obsidiyen işleme merkezi olarak kullanıldığını göstermektedir. Bölge, obsidiyen yatağı açısından da oldukça

zengin bir yapıya sahiptir (Ceylan, N. 2020: 364). Yalçinkaya I Kalesi ile oldukça yakın olmasına rağmen buradaki çalışmalarda Urartu keramiği tespit edilememiştir. Bununla birlikte kalenin konumu dikkate alındığı zaman kalenin çevresindeki tarım arazilerini ve yolu kontrol altında tutmak amacıyla inşa edildiği söylenebilir. Günümüzde dahi kalenin çevresinde hem tarım hem de hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir.

Değerlendirme

Yalçinkaya Kalesi I'de tespit edilen keramik verilerinden hareketle kalenin inşasının Geç Kalkolitik Çağ'da gerçekleştirildiğini, daha sonraki dönemlerde ise (Erken Tunç, Orta Tunç, Orta Demir, Helenistik ve Orta Çağ) onarım yapılarak kullanılmaya devam ettiğini ifade etmek mümkündür. Kalede sur duvarı bulunmakla beraber, tamamen tahrip olduğu için değerlendirmesi yapılamamıştır. Ancak kalede tespit edilen kaya basamaklarının, Şirinlikale, Üçpınar ve Hasanbey kalelerinde tespit edilen kaya basamaklarıyla aynı yapım tekniğine sahip olduğu görülmüştür. Kalede yapılan çalışmalarda Urartu keramiklerinin de tespit edilmesi, kalenin bir dönem Urartu hâkimiyeti gördüğünü göstermektedir. Patnos, Urartu hâkimiyetine ilk giren yerler arasındadır. Nitekim bölge Tuşpa'ya yakın olmasının da etkisiyle, İşpuini-Menua dönemlerinde Urartu hâkimiyetine girmiştir. Dolayısıyla aynı dönemde kale, stratejik konumu nedeniyle kullanılmaya başlanmış olmalıdır. Yalçinkaya Kalesi II'deki keramik verilerine göre ise kalenin yapılış tarihi Erken Tunç Çağı'na aittir. Kale, Yalçinkaya Kalesi I gibi daha sonraki dönemlerde de (Erken Demir ve Orta Çağ) onarılarak kullanılmaya devam edilmiştir.

Buldukları coğrafyaya hâkim bir konumda yer alan Yalçinkaya Kaleleri, çevrelerindeki kara yolu ve verimli tarım arazilerini kontrol altında tutmaktadırlar. Doğa olayları ve insan eliyle gerçekleşen tahribatlar, kalelerin tarihi dokusuna büyük oranda zarar vermiştir. Yalçinkaya Kalesi I, köye yakın bir konumda yer aldığından dolayı, kalenin sur duvarı yapımında kullanılan taşların köyde inşa edilen evlerin duvarlarında kullanılmak üzere götürüldüğü görülmektedir. Ayrıca kalelerde yapılan büyük çaplı kaçak kazılar, kalelerin zarar görmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle Yalçinkaya Kalesi II'de, iş makineleriyle gerçekleştirilen kazılar, kaleyi büyük ölçüde tahrip etmiştir. Yalçinkaya Kalesi I ve Yalçinkaya Kalesi II'de, yetkililer tarafından gerekli önlemler alınmadığı takdirde her geçen gün kaçak kazı çukurlarının sayısındaki artış devam edecektir. Binlerce yıldır varlığını koruyarak günümüze kadar ulaşmış olan bu güzide yapılar, maalesef yoğun tahribata maruz kaldıklarından dolayı kaçınılmaz bir son olarak yıkılmaktan/yok olmaktan kurtulamayacaklardır. Günden güne daha fazla tahribata uğrayan kalelerde bilimsel kazı çalışmaları neticesinde, bölge tarihi açısından önemli verilerin elde edileceği kanaatindeyiz.

Yazar Katkısı: Bu çalışmada yazarların çalışmaya katkısı eşittir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

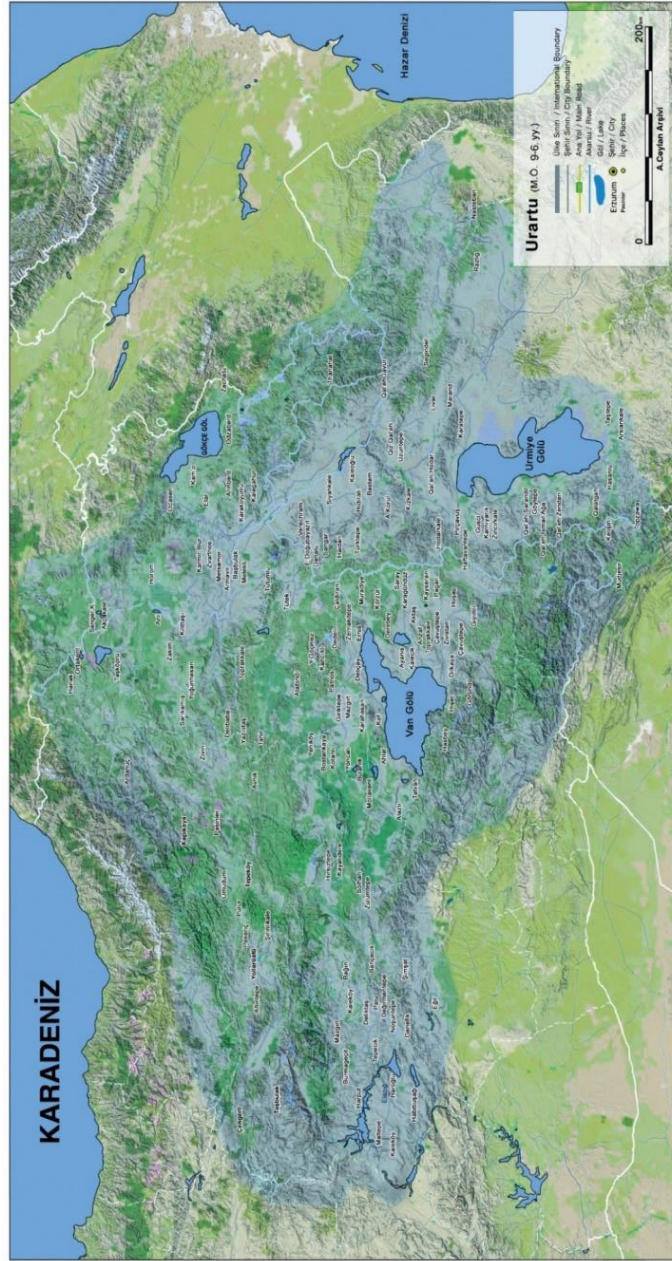
Ağrı Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, (2013). 2012 yılı Ağrı il çevre durum raporu.

- Arsebük, G. (1974). Altınova'da koyu yüzü açkılı ve karaz türü çanak çömlek arasındaki ilişkiler sorunu (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Badalyan, R. S. (2014). New data on the periodization and chronology of the Kura-Araxes culture in Armenia. *Paléorient* (40), 71-92.
- Balkan, K. (1960). Patnos yakınında Anzavurtepe'de bulunan Urartu tapınağı ve kitabeleri. *Anatolia* (5), 133-158.
- Balkan, K. (1964). Patnos'ta keşfedilen Urartu tapınağı ve Urartu sanatı, Atatürk Konferansları I, 235-243.
- Başgelen, N. (1985). Doğu Anadolu'dan Demir Çağı'na ait bazı yeni bulgular 1: kitabeler-kaya tünelleri. *Arkeoloji ve Sanat*, 28(30), 15-18.
- Belck, W.& Lehmann C. F. (1892). Über neuerliche aufgefundenene keilinschriften in Russisch und Türkisch Armenien. *ZE* (24), 122-152.
- Belck, W.& Lehmann, C. F. (1900). Bericht über die armenische forschungsreise der H. Hrn. W. Belck und C. F. Lehmann, *VBGAEU* (32), 29-66,430-439.
- Belli, O. (1982). Urartular. *Anadolu uygarlıkları ansiklopedisi I içinde* (s. 139-208). İstanbul: Görsel Yayınlar.
- Bingöl, A. (2016). Kars ve Çevresinde Karaz Yerleşmeleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (18), 487-502.
- Bittel, K. (1945). Önyasya tarih öncesi çağlar: Mısır, Filistin, Suriye. İstanbul: Horoz Basımevi.
- Burney, C. A. ve Lang, D. M. (1971). The peoples of the hills, ancient Ararat and Caucas.
- Burney, C. A. ve Lawson, G. R. J. (1960). Measured plans of Urartian fortresses. *AS* (10), 177-196.
- Ceylan, A. (1994). M.Ö. II. binde devletler arası ilişkiler (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ceylan, A. (2015). Doğu Anadolu araştırmaları II (Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır 2008-2014). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. ve Bingöl, A. (2008). 2006 yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır illeri yüzey araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 25(3), 129-149. Erzurum.
- Ceylan, A. ve Günaşdı, Y. (2018). Erzurum'un eskiçağ kaleleri. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A., Özgül, O. ve Kalmış, G. (2019). Karaz Kültürü'nün Kahramanmaraş ve çevresindeki yansımaları. *Uluslararası Antik Çağ Döneminde Maraş Sempozyumu*, 17-18 Kasım 2017, Kahramanmaraş, *Bildiriler kitabı içinde* (s. 26-52).
- Ceylan, N. (2016). Pasin Ovası'nın kuzeye açılan iki tarihi yolu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9(43), 656-671.
- Ceylan, N. (2018). Erzurum ve Erzincan çevresindeki Urartu dönemi kaya basamaklı su tünelleri. (Baskıda), XVIII. Türk Tarih Kongresi.
- Ceylan, N. (2020). 2019 yılı Ağrı ili, Patnos ilçesi yüzey araştırması. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 15 (2), 360-373.
- Çilingiroğlu, A. (1997). Urartu Krallığı tarihi ve sanatı. İzmir: Yaşam Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Dinçol, A. M. (1989). Yeni Urartu yazıtları ve yazıt parçaları. *AnAr* (11), 137-142.
- Günaşdı, Y. (2016). Geçitler ülkesinde önemli bir Urartu kalesi: Avnik. *TÜBA-AR* (19), 113-136.
- Günaşdı, Y. ve Küçük yıldız, İ. (2021). 2019 Yılı Ağrı ili, Eleşkirt ilçesi yüzey araştırması ve bir değerlendirmesi, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10(1), 557-577.

- Güterbock, H. G. (1963). Urartian inscriptions in the museum of Van. *Journal of Near Eastern Studies* (22), 268-272.
- Hulin, P. (1958). Urartian stones in the Van Museum, *AS* (8), 235-244.
- Hyvernat, H. (1892). Inscriptions inedites. P. Müller-Simonis (ed), *Relation des missions scientiftques de MM. H. Hyvernat et P. Müller-Simonis (1888-1889)*, 560-565.
- Karageçi, M. (2020). Erzincan’da önemli bir Urartu merkezi: Üçpınar Kalesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (24), 237-262.
- Kaya, F. (2001). Ağrı ovası ve çevresinin coğrafi etüdü (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Kaya, F. (2018). Ağrı ilinin coğrafi analizi. K. Karabulut (Ed.), *Ağrı İlinin Sosyo-Ekonomik Profili* kitabı içinde (s. 1-32). Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları.
- Kocaman, S. ve Kaya, F. (2014). Ağrı ilinin turizm coğrafyası. Ağrı: Zafer Ofset Matbaacılık.
- Koşay, H. Z. ve Turfan, K. (1959). Erzurum-Karaz kazısı raporu. *Belleten XXIII* (91), 349-413.
- König, F. W. (1955-1957). *Handbuch Der Chaldäischen Inschriften*, Archiv Für Orientforschung Herausgegeben Von Ernst Weidner.
- Lehmann-Haupt, C. F. (1928-35). *Corpus inscriptionum chaldicarum*.
- Melikişvili, G. A. (1960). Urartskie klinoobraznye nadpisi.
- Melikişvili, G. A. (1971). Urartskiye klinoobraznyye nadpisi 2: Otkritiya i publikatsiyi.
- Morkoç, A. N. (2020). Urartu Devleti’nde kralların progaganda araçlarından biri: yazıtlar. İ. Kalaycı ve G. Kalmış (Ed.), *Türk Kültürüne Hizmet: Öğr. Gör. Sadiddin Öztürk’e Armağan kitabı* içinde (s. 111-138). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Morkoç, A. N. ve Alkan, Ö. (2021). Yeni bulgular ışığında Ardahan Ovası’nda önemli merkezler: Tepeler (Konk) Köyü kaleleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (28), 71-96.
- Özgül, O. (2016). Erzurum’da stratejik bir Urartu kalesi: Tepeköy (Pir Ali Baba). *TÜBA-AR* (19), 137-157.
- Payne, M. R. (2006). *Urartu çivi yazılı belgeler kataloğu*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Payne, M. R. ve Ceylan, A. (2003). A new Urartian inscription from Ağrı- Pirabat. *SMEA XLV*(2), 191-201.
- Pehlivan, M. (1984). En eski çağlardan Urartu’nun yıkılışına kadar Erzurum ve çevresi (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Pehlivan, M. (1990). Karaz ve Hurriler. *100. Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (1), 168-176.
- Pınarcık, P. (2014). Urartuların başkentleri. *TAD* 33(56), 35-53.
- Piotrovskii, B. B. (1962). The aeneolithic culture of Trans-Caucasian in the third millennium B.C., VI. *International Conccress of Prehistori cand Proto historic Sciences*.
- Sagona, A. G. (2014). The Kura-Araxes culture complex: a history of early research. A. Özfirat (Ed.), in *SCRIPTA: Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar Veli Sevin’e Armağan kitabı* içinde (s. 21-32). İstanbul: Ege Yayınları.
- Sagona, A. ve Sagona, C., vd. (2001). Excavations at Sos Höyük, 1999. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 22(1), 129-131.
- Sagona, A. G. ve Zimansky, P. (2015). Arkeolojik veriler ışığında Türkiye’nin en eski kültürleri: M.Ö. 1.000.000-550. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Salvini, M. (1993). Una dedica di ISpuini e Minua al Dio Ua. *SMEA* (31), 143-148.
- Salvini, M. (2006). Urartu tarihi ve kültürü. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Sandalgian, J. (1900). Les inscriptions cunéiformes Urartiques: transcrites avec une triple traduction interlinéaire en Arménien classique, en Latin et en Française, suivies d'un glossaire et d'une grammaire.
- Sayce, A. H. (1882). The cuneiform inscriptions of lake Van. *JRAS* (14), 377-732.
- Sayce, A. H. (1893). The Cuneiform Inscriptions of Van, part 4. *JRAS* (25), 1-39 (no. 69-79).
- Tarhan, M. T. (1978). M.Ö. XIII. yüzyılda "Uruatri" ve "Nairi" Konfederasyonları (Doçentlik tezi). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Tarhan, M. T. (1982). Urartu Devleti'nin kuruluş evresi ve kurucu krallardan 'Lutipri=Lapturi' hakkındaki yeni görüşler. *An Ar* (8), 69-114.
- Üngör, İ. (2019). Kuzeydoğu Anadolu'da önemli bir demir çağı merkezi: Polat Kalesi (Kars/Arpaçay). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (24), 755-770.
- Yazgan, Ş. ve Kadanalı, E. (2012). Ağrı ilinin kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 14 (22), 5-10.
- Yıldız, M. Z. (1996). Patnos'un şehir coğrafyası (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

EKLER

Harita 1. Urartu Yayılım Haritası

Fotoğraf 1. Yalçinkaya Kalesi I

Fotoğraf 2. Yalçinkaya Kalesi I Kaya Basamakları

Fotoğraf 3. Yalçinkaya Kalesi I Kaçak Kazı Alanı

Fotoğraf 4. Yalçinkaya Kalesi I Sunu Çukuru

Fotoğraf 5. Yalçinkaya Kalesi II

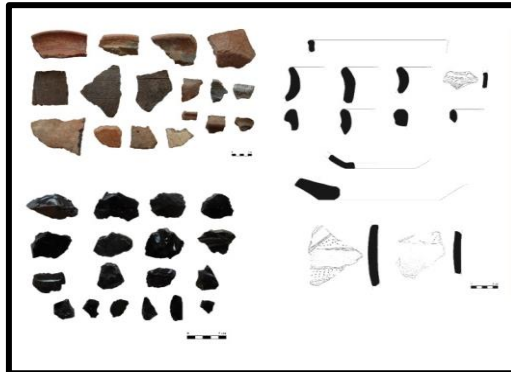
Fotoğraf 6. Yalçinkaya Kalesi II

Fotoğraf 7. Yalçinkaya Kalesi II Kaçak Kazı Alanı

Fotoğraf 8. Yalçinkaya Kalesi I Keramik Fotoğraf ve Çizim Örnekleri

Fotoğraf 9. Yalçinkaya Kalesi II Obsidiyen, Keramik Fotoğraf ve Çizim Örnekleri

Kaynak Tüketim Muhasebesinin Tarım Makineleri Sektöründe Uygulaması

Ulukan BÜYÜKARIKAN*

Öz

İşletmelerin faaliyet gösterdiği alanlardaki gelişmeler dolayısıyla, yöneticilerin kurumsal başarılarını sağlaması için yeni yönetim muhasebesi yöntemleri geliştirilmeye başlanmıştır. Bu yöntemlerden biri olan Kaynak Tüketim Muhasebesi (KTM), üretimde kullanılan ve kullanılmayan kaynak maliyetlerinin analizini ve kaynak tüketiminin nasıl hesaplandığını göstermektedir. Böylece bu yöntem ile yöneticilerin üretimdeki kaynak kullanımındaki iyileştirmeleri ve bu iyileştirmelerin karlılığa etkileri belirlenebilecektir. Çalışmada yöntemin üretimde kullanılan kaynakları ürünlere nasıl yansıttığını göstermek ve atıl kapasiteyi ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede KTM uygulamasına yer verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; KTM ile hesaplanan üretim maliyetlerinin geleneksel maliyet hesaplama yöntemlerine göre farklılaştığı ve atıl kaynak maliyetlerinin ortaya çıktığı belirlenmiştir. Ayrıca atıl kapasitenin oluşturduğu maliyetlerin ortaya konulması ve işletmenin kullandığı kaynakların yönetime doğru maliyet bilgilerini aktarması açısından KTM'nin oldukça yararlı bir yöntem olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Muhasebesi, Kaynak Tüketim Muhasebesi, Tarım Makineleri Sektörü, Atıl Kapasite

Application of Resource Consumption Accounting in Agricultural Machinery Sector

Abstract

Due to the developments in the business segment, new management accounting methods have begun to develop for managers to achieve corporate success. One of these methods, Resource Consumption Accounting (RCA), shows the analysis of used and unused resource costs in production and how resource consumption calculate. So, with this method, it can determine managers' improvements in resource use in production and the effects of these improvements on profitability. The study aims to show how the method reflects the resources used in production to the products and revealing the idle capacity. So, RCA was applied in an enterprise operating in the agricultural machinery sector. According to the findings obtained; it determined that production costs calculated with RCA differ from traditional cost calculation methods and idle resource costs appeared. Besides it can be said that KTM is a very useful method by revealing the costs of idle capacity and by transferring correct cost information to management by the resources used by the business.

Key Words: Management Accounting, Resource Consumption Accounting, Agricultural Machinery Sector, Idle Capacity

Geliş/Received: 13.02.2021

Kabul/Accepted: 06.04.2021

- Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolvadin Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, ulukan@aku.edu.tr, 0000-0002-1539-7157
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

İşletmelerin faaliyet gösterdiği sektördeki gelişmeler (teknoloji, rekabet, finansman vd.) yönetsel faaliyetlerin daha karmaşık bir hale gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle işletme yönetiminin doğru karar alabilmesi için ortaya çıkan gelişmeleri doğru ve zamanında aktarabilen bir yönetim muhasebesi sistemine ihtiyaç bulunmaktadır (Van Raaij vd., 2003: 573).

Yönetim muhasebesi, yöneticilerin belirlediği kurumsal stratejik hedeflere işletmeyi ulaştırabilmek için alacakları kararlarda ihtiyaç duyulan bilgileri sağlamakla görevlidir. Bu görevlerin temeli iki bileşene dayanmaktadır. Bunlardan ilki geliri üst düzeye çıkarmak, ikincisi ise maliyetleri en aza indirmektir. Bu bağlamda yönetim muhasebesi işletme yöneticilerine, paydaşlara, kreditorlere ve devlete karşı sorumluluklarını yerine getirebilmek ve gerekli bilgi akışını sağlayabilmek için yöntemler geliştirmektedir. 1980'li yıllarda ilk defa kullanılan yöntemlerden biri olan Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) ile maliyet bilgileri planlı ve kontrollü bir biçimde stratejik hedefler doğrultusunda kullanılmıştır (White, 2009: 64).

Teorik üstünlüğüne rağmen FTM'nin işletmelerde başarısız olması nedeniyle Zaman Esaslı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (ZEFTM) ve Kaynak Tüketim Muhasebesi (KTM), yeni nesil yönetim muhasebesi sistemleri için maliyetlendirme yöntemleri olarak geliştirilmiştir (Tse ve Gong, 2009: 41). Bu yöntemlerden biri olan KTM, geleneksel maliyetleme yöntemlerinin artık beklentileri karşılamaması sonucunda ortaya çıkmıştır. KTM, Alman Maliyetleme Sistemi (Grenzplankostenrechnung-GPK) ile FTM'nin karışımı sonucunda oluşturulmuş bir yönetim muhasebesi yöntemidir. FTM yöntemi açısından faaliyetler sonucunda maliyetler oluşmaktayken KTM'de ise kaynakların maliyetleri oluşturduğu ifade edilmektedir (Karabayır ve Koç, 2019: 106).

KTM diğer yönetim muhasebesi yöntemlerinden bazı yönleriyle farklılaşmaktadır. Bunlardan ilki yöntemde kaynak maliyetleri sabit ve değişken maliyetler olarak kaynak havuzlarına tüketildikleri kaynak ölçüm birimleri esas alınarak aktarılmasıdır. Yöntem duran varlıkların amortismanında tarihi maliyetler yerine yenileme maliyetlerini esas alarak yönetime daha sağlıklı maliyet bilgisi aktarmaktadır. KTM'nin yöneticilere kaynak temelli bilgiler sunması ve işletmede üretilen ürünlerin tükettiği kaynakları dikkate almasıyla yöneticilerin kaynak temelinde karar almalarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca üretim işletmelerinde maliyet yönetimi geliştirmek için atıl kaynakların ölçülmesini ve izlenmesini sağlayan bir araçtır. Atıl kapasiteden kaynaklanan maliyetlerin belirlenmesi ve üretim kapasitesinin güncellenmesi halinde ortaya çıkacak maliyetlerin göz önünde bulundurmasından dolayı işletme yönetimine daha doğru maliyet bilgisi sunmaktadır. Bu bağlamda yöntem sadece maliyet dağıtımındaki doğruluğu iyileştirmekle kalmamakta aynı zamanda yönetimin performans değerlendirme sorumluluğu hakkında da bilgi sağlamaktadır (Webber ve Clinton, 2004: 12).

Çalışmada KTM ve uygulama süreci açıklanmış ve KTM ile ilgili literatüre yer verilmiştir.

Ayrıca KTM yöntemi tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren bir üretim işletmesinde uygulanmıştır.

Literatür Özeti

KTM yöntemine ilişkin çalışmalar; havayolu (Van Der Merwe ve Keys, 2002), beyaz eşya (Al-Qady ve El-Helbawy, 2016), mobilya (Dönmez ve Başçıl, 2017), silah (Kurtlu, 2016), tekstil (Vargün ve Kılınçaslan, 2020; Kbelah vd., 2019; Sözen, 2017), cam (Okutmuş, 2015), tuğla (Öğünç ve Tekşen, 2018), seramik (Karakoç ve Dardanoğlu, 2020), jeneratör (Jassem, 2019), gıda (Kefe ve Tanış, 2020), restoran (Kurtlu ve Selçuk, 2020) sektörlerinde uygulanmıştır.

Van Der Merwe ve Keys (2002) havayolu sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede kaynak planlaması için FTM uygulamışlardır. KTM'nin faaliyet tabanlı kaynak planlaması, kaynak talebi ve kaynakla ilgili maliyetlerin doğru olarak hesaplayabilmenin yanı sıra atıl kapasiteyi belirlemede iyi bir yöntem olduğunu ifade etmişlerdir.

Tse ve Gong (2009) çalışmalarında işletmenin atıl kaynaklarını tanımanın maliyet yönetimi sistemlerinin geliştirilmesi, bakımı ve kullanımı üzerindeki etkilerini tartışmışlardır. FTM'ye dayalı bir maliyetlendirme modelinin ZEFTM ve KTM modellerine dönüştürülmesi atıl kaynakların belirlemenin karar verme için daha uygun ve güvenilir maliyet yönetimi sistemini oluşturduğunu belirlemişlerdir.

Okutmuş (2015) cam sektöründe atıl kapasiteyi belirlemek için KTM yöntemini uygulamıştır. KTM'yle atıl kapasite maliyetlerinin ürün maliyetlerine yansıtılmamasıyla daha doğru maliyet bilgisine sahip olduğunu ifade etmiştir.

Al-Qady ve El-Helbawy (2016) Mısır'da çamaşır makinesi üreten bir işletmede Hedef Maliyetleme (HM) ve KTM uygulamışlardır. İki yöntemin birlikte kullanımının yöneticilere sağlıklı bilgiler sağlayarak HM sürecini iyileştirebileceğini belirtmişlerdir.

Dönmez ve Başçıl (2017) FTM yönteminin uygulanmasındaki sorunlardan dolayı bir mobilya üretim işletmesinde KTM uygulamışlardır. KTM kullanımının ürün maliyetlerinin ve fiyatlandırma kararlarının doğruluğunu olumlu yönde etkilediğini belirlemişlerdir.

Kurtlu (2016) KTM'nin sağladığı avantajları belirlemek amacıyla silah fabrikasında (tüfek) uygulama gerçekleştirmiştir. KTM'nin yöneticilerin kaynak planlaması yapmada ve maliyet düşürmede etkili bir yöntem olduğunu belirtmiştir.

Köse ve Ağdeniz (2017) çalışmalarında ZEFTM ve KTM yöntemlerini örnek bir uygulama ile karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Her iki yöntemin ortaya çıkış nedeninin geleneksel yönetim muhasebesi yöntemlerinin eksikliklerinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir.

Sözen (2017) tekstil sektöründe KTM uygulamıştır. KTM'nin maliyetleri azaltarak stratejik rekabeti güçlendirdiğini belirtmiştir.

Öğünç ve Tekşen (2018) tuğla üretim işletmesinde gerçek üretim maliyetlerini belirlemek için KTM ve FTM uygulamışlardır. KTM'nin FTM ve geleneksel yönetim muhasebesine göre atıl kapasitenin neden olduğu maliyetlerin ve gerçek maliyetlerin ortaya konulması açısından daha başarılı bir yöntem olduğunu ifade etmişlerdir.

Altınbay ve Seylan (2019) geleneksel sistemler ile KTM ve ZEFTM yöntemlerinin farklılıklarını ortaya koymak için üretim işletmesinde örnek uygulamaya yer vermişlerdir. KTM'nin atıl kapasiteyi belirlemede yöneticiler açısından yararlı bir yöntem olduğunu belirtmişlerdir.

Jassem (2019) Malezya'da jeneratör üretimi yapan işletmenin FTM'den KTM yöntemine geçişi üzerindeki sonuçları araştırmıştır. KTM'nin maliyet hedeflerini bozmadan kaynak planlamasına olanak tanıdığını ifade etmiştir.

Kbelah vd. (2019) Irak'taki bir tekstil işletmesinde KTM uygulamışlardır. KTM'nin üretim kapasitesine ilişkin durumu ortaya koyduğu ve yöneticilerin doğru maliyet bilgisine sahip olmasını sağladığını belirlemişlerdir.

Öncel ve Büyükmirza (2019) çalışmalarında KTM ile yapılacak müşteri kârlılık analizinin diğer maliyetleme yöntemlerine göre daha sağlıklı olup olmadığını araştırmışlardır. FTM ile KTM'nin kârlılık sonuçlarının KTM'nin kendine özgü adımlarıyla daha gerçekçi sonuçlar ortaya koyduğunu belirlemişlerdir.

Alkhafaji vd. (2020) çalışmalarında Irak'daki üretim işletmelerinde KTM ve geleneksel yönetim muhasebesi ve müşteri kârlılık analizi uygulanmıştır. Geleneksel yönetim muhasebesi sistemlerinin gelişmelere ayak uyduramayan kârlılığı analiz etmek için etkisiz bir ölçüm aracı olduğunu belirlemişlerdir. Buna karşın KTM'nin fiyatlandırma kararlarını rasyonelleştirme ve rekabet avantajı elde etmek için gerekli bilgileri sağlayan bir yönetim muhasebesi yöntemi olduğunu ifade etmişlerdir.

Karakoç ve Dardanoğlu (2020) seramik üretimi yapan bir üretim işletmesinde FTM ve KTM yöntemlerini karşılaştırarak gerçek üretim maliyetlerini belirlemeye çalışmışlardır. KTM'nin atıl kapasiteleri ürün maliyetlerine yüklemeyerek dönem giderlerine yansıtmasından dolayı KTM ile FTM arasında önemli miktarda maliyet farkının oluştuğunu göstermişlerdir.

Kefe ve Tanış (2020) gıda üretim işletmesinde (turşu) kullanılan geleneksel maliyet sistemiyle KTM yöntemi arasındaki farklılıkları belirlemişlerdir. KTM ile geleneksel maliyetleme sistemi arasında ürün maliyetlerinin farklılaştığını ve atıl kapasite maliyetlerinin ortaya çıktığını tespit etmişlerdir.

Kurtlu ve Selçuk (2020) restoran işletmelerinde kaynak tüketim muhasebesi yöntemiyle atıl kapasitenin belirlenmesi ve maliyet kontrolü sağlanarak maliyetlerin düşürülmesi amacıyla Antalya'daki bir otelin restoranında KTM uygulamışlardır. KTM'nin üretim işletmelerinde atıl kapasitenin maliyetinin belirlenerek kontrol edilmesini ve yönetilmesini sağladığını ifade etmişlerdir.

Vargün ve Kılınçaslan (2020) KTM'nin bir tekstil işletmesindeki ürün maliyetleri ve atıl kapasitenin hesaplanmasında geleneksel yöntemlerle farklılığını araştırmışlardır. KTM ile hesaplanan ürün maliyetlerinin geleneksel yöntemlerle farklılaştığını belirlemişlerdir.

Literatür incelendiğinde tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren bir üretim işletmesinde tarım makineleri sektörüne ilişkin bir çalışmanın bulunmaması, sektördeki işletmelerin geleneksel maliyet yönetimi yöntemlerini kullanması ve KTM'nin daha önce uygulanmamış olması bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Kaynak Tüketim Muhasebesi

1980'lerde geleneksel maliyet muhasebesi yaklaşımlarının yönetsel faaliyetlerden planlama, yönlendirme, denetleme ve kontrol uygulamalarındaki süreçlerde yetersiz kalması bu yaklaşımların eleştirilmesine yol açmıştır. Bu nedenlerden dolayı maliyet yapısına doğrudan etkisi olan üretim, üretim yöntemleri ve uygulamalarında değişimler teşvik edilmiştir (White, 2009: 64).

Geleneksel hacim bazlı maliyetlendirme yöntemlerinin yetersiz kalması sonucu geliştirilen FTM sistemi, karmaşık olduğu, kolayca oluşturulamayacağı ve sürdürülemeyeceği için; bunun yerine yeni maliyet yöntemleri önerilmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde yönetim muhasebesi felsefesindeki değişimler, KTM ve diğer maliyet yöntemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. KTM yöntemi ayrıntılı maliyet bilgisi elde etmek için GKP ve FTM bileşimine dayanmaktadır. KTM'nin ilk uygulamaları ABD ve Avrupa'daki işletmelerde başlamıştır (Alkhafaji vd., 2020: 591; Okutmuş, 2015: 47; Zhang vd. 2011: 2481; Van Der Merwe ve Keys, 2002: 31). KTM'nin diğer yöntemlerden en önemli ayırt edici özelliği maliyetlerin kaynakların tüketim şekline göre belirlenmesidir.

KTM yöntemi FTM'nin faaliyet analizi ile GKP'nin ayrıntılı kaynak kapasiteleri bilgisini bir araya getirerek kaynak düzeyinde maliyet davranışlarının izlenmesini sağlamaktadır. Yöntemde kaynak merkezinden ortaya çıkan maliyetler birincil maliyetler, farklı bir kaynaktan kaynak merkezine atanan maliyetler ise ikincil maliyetler olarak ele alınmaktadır. Daha sonra toplam kaynak maliyetleri kaynağa giriş ve çıkış miktarları arasındaki ilişkiye bağlı olarak sabit veya değişken olarak sınıflandırılmaktadır. Sabit maliyetlerin kullanımı, bir kaynağın teorik kapasitesine göre belirlenirken, değişken maliyetler ise bütçelenen kaynak çıktısına göre belirlenir. Bu nedenle kaynak seviyesindeki değişken maliyetlerin üretim hacmine göre değişken maliyetler ile karıştırılmaması için detaylı bir inceleme gerektirmektedir (Webber ve Clinton, 2004: 3-4).

KTM uygulama süreci, üretim ve hizmet bölümleri arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemeye başlamaktadır. Yöntemin ilkeleri süreç boyunca belirli kaynak havuzlarına tahsis edilen maliyetleri belirlemek için kullanılmaktadır. Yöntemi uygulayabilmek için yöneticilerin tüketilen kaynaklarla maliyetler arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi iyi belirlemesi gerekmektedir. KTM uygulaması 5 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar (Alkhafaji vd., 2020: 592-593; White, 2009: 66-67; Webber ve Clinton, 2004: 3-4):

1. Aşama; Ürünlere harcanan mevcut kaynakları belirleme
2. Aşama; Ürünlere ilişkin kaynak havuzlarını tanımlama
3. Aşama; Ürünlerle ilişkili maliyet unsurlarını belirleme
4. Aşama; Kaynak havuzlarındaki maliyetleri sabit ve değişken olarak ayırma
5. Aşama; Kaynak havuzlarının maliyetini belirleme ve faaliyetlere dağıtma

KTM'nin yararları şu şekilde sıralanabilir (Webber ve Clinton, 2004: 12):

1. Amortismanları teorik kapasite yerine pratik kapasiteye göre ürün maliyetlerine yansıtması birim üretim maliyetlerini düşürmüştür.
2. Maliyetlerin belirli üretim süreçlerine ve çıktılara uygun şekilde atanması, maliyetlerin doğruluğunu artırmıştır.
3. Maliyetlerin doğruluğunun artması, sadece ilgili maliyetleri kullanarak kaynak planlaması yapmaya olanak sunmuştur.
4. Amortisman tabii varlıklarda tarihi maliyet yerine yenileme maliyetlerinin kullanılması benzer kaynakları ve destek faaliyetlerini tüketen benzer ürünler için eşit olmayan maliyet dağıtımını sorununu ortadan kaldırmıştır.
5. Ürünlerin maliyetleri sadece kullanılan kaynakların maliyetini içermektedir.
6. Yöntemin belirlediği atıl kapasite miktarı, teorik kapasitenin tüketilmeyen kısmını yöneticilere göstermektedir.
7. Nedenselliğe dayalı maliyet tahsisi, ürünlerle ilgisi olmayan maliyetleri ortadan kaldırmıştır.
8. Ürünlerin kaynak tüketiminin doğru bir şekilde belirlenmesi, yöneticilerin kaynak ve maliyet ilişkilerini anlamalarını ve stratejik olarak karar vermelerini sağlamaktadır.

Kaynak Tüketim Muhasebesinin Tarım Makineleri Sektöründe Uygulanması

Tarım, insanların temel ihtiyaçlarından birini karşılaması açısından stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye'de tarıma dayalı sanayilerden biri olan tarım makineleri sektörü gerek tarımsal üretimdeki ihtiyaçlar gerekse ihracatta söz sahibi ülkelerden biri olunması gibi nedenlerden dolayı önemli bir sektördür. Bu nedenlerden dolayı çalışmada tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren tarım arabası (römork) üreten bir işletmede KTM uygulanmıştır.

Tarım arabası (römork) üretimi yapan işletme 3.200m² kapalı alanda yıllık 950 adet römork üretimi yapmaktadır. Üretimde 1 ustabaşı, 1 mühendis olmak üzere toplamda 16 kişi çalışmaktadır.

KTM yönteminin uygulanmasının ilk aşamasında ürünlere harcanan kaynaklar belirlenmektedir. Daha sonraki aşamada kaynak maliyetleri sabit ve değişken olarak

sınıflandırılmaktadır. Sabit ve değişken maliyetler kaynak havuzlarına (işçilik, makine, tesis, malzeme vb.) kullanıldıkları kaynak ölçüm birimleri (zaman, alan, ağırlık vd.) esas alınarak aktarılmaktadır. Bu aşamadan sonra kaynak havuzlarının kapasiteye göre belirlenmesi için pratik ve teorik kapasite esas alınarak “sabit maliyet oranı” ve “değişken maliyet oranı” hesaplanabilmektedir. Bir sonraki aşamada ise kaynak havuzlarına maliyetlerin dağıtımı için üretim aşamalarında kullanılan kaynak birimleri belirlenir. Maliyet havuzlarına kaynak birimlerine göre maliyetlerin dağıtımından sonraki aşamada ise kullanılan kaynak birimleriyle ilgili sabit ve değişken maliyet oranları çarpımları toplanarak ilgili kaynak havuzuna ilişkin maliyetlerin ürüne dağılımı yapılmaktadır. Son aşamada ise katlanılan maliyetlerden dağıtılan maliyetler çıkarılarak atıl kaynak maliyetleri ve işletmenin atıl kapasite oranı hesaplanabilmektedir.

İşletmeden elde edilen verilere göre KTM uygulamasına ilişkin kaynak türleri; hammadde ve diğer gider, personel, yemekhane, amortisman, elektrik ve su giderlerinden oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Kaynak türleri

Gider türleri	Değer (TL)
Endirekt madde malzeme giderleri	3.054.000
Personel giderleri	1.057.715
Yemekhane giderleri	84.224
Amortisman giderleri	710.840
Elektrik	12.100
Su	2.460
Toplam	4.921.339

Üretim işletmesinde tüketilen kaynaklara ilişkin kaynak havuzları üretim sürecine ilişkin görüşmelerdeki neden sonuç ilişkisi esas alınarak belirlenmiştir. İşçilik; kaynak havuzu işgücü saat, makine; makine saat, tesis; m² ve endirekt malzeme için ise üretimde kullanılan parça sayısı esas alınmıştır.

Kaynak havuzlarındaki kaynaklar sabit ve değişken olarak ayrılması ile kaynak havuzlarının kapasiteye göre dağılımı hesaplanmıştır. İşçilik kaynak havuzuna personel giderleri sabit maliyetler, yemekhane giderleri ise değişken maliyetler olarak atanmıştır. Makine kaynak havuzuna makinelere ait amortisman giderleri sabit maliyetler, makinelere ait elektrik ve su giderleri ise değişken maliyetler olarak atanmıştır. Tesis kaynak havuzuna ait amortisman giderleri ise sabit maliyetler olarak atanmıştır. Römork üretiminde kullanılan endirekt malzemeler üretimle orantılı olduğu için değişken maliyetlere atanmıştır. İşletmedeki kaynak havuzları ve kaynakların değeri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Kaynak havuzlarına göre maliyetler

Kaynak Havuzları	Toplam maliyet	Sabit maliyetler	Değişken maliyetler	Dağıtımda kullanılacak kaynak birimi
				Değer (TL)
İşçilik	1.141.939	1.057.715	84.224	İşgücü saat
Makine	298.896	284.336	14.560	Makine saat

Tesis	426.504	426.504	-	Metrekare
Endirekt malzeme	3.054.000	-	3.054.000	Adet

Tablo 3'deki kaynak havuzlarına ait *sabit maliyet oranları*; Tablo 2'deki ilgili kaynak havuzuna ait sabit maliyetin Tablo 3'deki ilgili kaynak havuzuna ait teorik kapasiteye bölünmesiyle bulunmuştur.

Tablo 3'deki kaynak havuzlarına ait *değişken maliyet oranları*; Tablo 2'deki ilgili kaynak havuzuna ait değişken maliyetin Tablo 3'deki ilgili kaynak havuzuna ait pratik kapasiteye bölünmesiyle hesaplanmıştır.

İşçilik Havuzu

Yöntemde sabit maliyetler teorik kapasiteye göre değişken maliyetler ise pratik kapasiteye göre dağıtılmaktadır. Örneğin teorik kapasiteye göre 1 işçi günde 8 saat ve yılda 365 gün çalıştığı varsayılmaktadır (Kurtlu, 2016: 9; Okutmuş, 2015: 53). Buna göre 1 işçinin yılda toplam teorik çalışma süresi $365 \times 8 = 2.920$ saattir.

Pratik kapasiteye göre ise 1 işçinin 1 yılda çalıştığı süre 298 gün * 8 saat = 2.384 saat/yıl olarak hesaplanmıştır. İşletmede çalışan 16 personelin 7'si atölyede 7'si ise montajda, 2'si test ve kontrol bölümündedir.

$$\text{İşçilik sabit maliyet oranı} = \text{işçilik sabit maliyeti} / \text{işçilik teorik kapasitesi} = 22,64$$

İşçilik değişken maliyet oranı= işçilik değişken maliyeti/işçilik pratik kapasitesi = 2,21 olarak hesaplanmıştır.

Makine Havuzu

İşletmede kullanılan (kesim, büküm, kaynak, matkap, hava kompresörlü cırcır vd.) makinelerin teorik kapasitesi 35.040 saat, pratik kapasite ise 23.608 saattir.

$$\text{Makineler sabit maliyet oranı} = \text{makineler sabit maliyeti} / \text{makineler teorik kapasitesi} = 8,53$$

Makineler değişken maliyet oranı= makineler değişken maliyeti/makineler pratik kapasitesi = 0,51 olarak hesaplanmıştır.

Tesis Havuzu

İşletmenin toplam alanı teorik kapasite (3.200 m^2) üretim alanı ise (3.000 m^2) pratik kapasite olarak ele alınmıştır.

Tesis sabit maliyet oranı= tesis sabit maliyeti/ tesis teorik kapasitesi = 133,28 olarak hesaplanmıştır.

Endirekt Madde ve Malzeme Kaynak Havuzu

İşletmede üretimi yapılan tek akslı römork: çeki kancası, çeki oku, destek ayağı, ayar kolu, şase,

hidrolik bağlantıları, kaldırma pistonu, kasa, tampon ve elektrikli aydınlatma olmak üzere 10 parçadan oluşmaktadır. Yıllık römork üretim miktarı 950 adet olup, her bir römork 10 parçadan oluştuğundan dolayı ürünlerin toplamı 9.500 parçadan oluşmaktadır.

Endirekt malzeme değişken maliyet oranı= endirekt malzeme maliyeti/ endirekt malzeme pratik kapasitesi = 321,47 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3: Kaynak havuzlarının kapasiteye göre dağılımı

Kaynak Havuzları	Teorik kapasite	Pratik kapasite	Sabit maliyet oranı	Değişken maliyet oranı
İşçilik	46.720	38.144	22,64	2,21
Makine	35.040	28.608	8,53	0,51
Tesis	3.200	3.000	133,28	-
Endirekt malzeme	-	9.500	-	321,47

Kaynak havuzlarının üretim faaliyetlerinde tükettiği kaynaklar atölye, montaj, test ve kalite kontrol bölümlerine göre dağıtılmıştır. Üretim faaliyetlerine göre kaynak havuzlarına işçilik ve makine maliyetleri dağıtılırken dağıtım anahtarı olarak atölye, montaj, test ve kalite için kullanılan saat esas alınmıştır. İşletmede çalışan 16 personelin 7'si atölyede 7'si ise montajda, 2'si test ve kalite kontrol bölümündedir (Tablo 4).

İşçilik Havuzu

İşletmedeki 16 personelin 7'si atölye ($7 \cdot 2.384 = 16.688$ saat) 7'si montaj ($7 \cdot 2.384 = 16.688$ saat), 2'si ise test (3.576 saat) ve kalite kontrol bölümünde (1.192 saat) çalışmışlardır.

Makine Havuzu

İşletmedeki kaynak havuzlarında sırasıyla: atölye; 9.536 saat, montaj; 16.688 saat, test; 1.589 saat, kalite kontrol; 795 saattir.

Tesis Havuzu

İşletmedeki atölye 1.500 m², montaj 800 m², test 400 m², kalite kontrol ise 300 m²'dir.

Endirekt Madde ve Malzeme Kaynak Havuzu

İşletmede üretimi yapılan römorkun yıllık üretim miktarı 950 adet olup, montaj bölümünde yıllık 9.500 parça birleştirilmektedir.

Tablo 4: Kaynak havuzlarına maliyetlerin dağıtımı

Kaynak Havuzları	Atölye	Montaj	Test	Kalite kontrol	Toplam
İşçilik	16.688	16.688	3.576	1.192	38.144
Makine	9.536	16.688	1.589	795	28.608
Tesis	1.500	800	400	300	3.000
Endirekt malzeme	-	9.500	-	-	9.500

İşletmede belirlenen kaynak havuzlarına toplanan maliyetlerin faaliyetlere dağıtımında ilgili

sabit maliyet oranı ve değişken maliyet oranları toplamının (Tablo 3) ilgili kaynak havuzlarındaki faaliyetlere dağıtım birimleriyle (Tablo 4) çarpılmasıyla hesaplanmış ve Tablo 5'te görülmektedir.

İşçilik Havuzu

İşçilik kaynak havuzunun atölye faaliyetine dağıtımı: atölye işçilik saati (Tablo 4) * (sabit maliyet oranı + değişken maliyet oranı) (Tablo 3) = 414.655

İşçilik kaynak havuzunun montaj faaliyetine dağıtımı: Montaj İşçilik Saati (Tablo 4) * (sabit maliyet oranı + değişken maliyet oranı) (Tablo 3) = 414.655

İşçilik kaynak havuzunun test faaliyetine dağıtımı: test işçilik saati (Tablo 4) * (sabit maliyet oranı + değişken maliyet oranı) (Tablo 3) = 88.855

İşçilik kaynak havuzunun kalite kontrol faaliyetine dağıtımı: kalite kontrol işçilik saati (Tablo 4) * (sabit maliyet oranı + değişken maliyet oranı) (Tablo 3) = 29.618

Makine Havuzu

Makine kaynak havuzunun atölye faaliyetine dağıtımı: atölye makine saati (Tablo 4) * (sabit maliyet oranı + değişken maliyet oranı) (Tablo 3) = 86.197

Makine kaynak havuzunun montaj faaliyetine dağıtımı: montaj makine saati (Tablo 4) * (sabit maliyet oranı + değişken maliyet oranı) (Tablo 3) = 150.844

Makine kaynak havuzunun test faaliyetine dağıtımı: test makine saati (Tablo 4) * (sabit maliyet oranı + değişken maliyet oranı) (Tablo 3) = 14.363

Makine kaynak havuzunun kalite kontrol faaliyetine dağıtımı: kalite kontrol makine saati (Tablo 4) * (sabit maliyet oranı + değişken maliyet oranı) (Tablo 3) = 7.186

Tesis Havuzu

Tesis kaynak havuzunun atölye faaliyetine dağıtımı: atölye alanı (Tablo 4) * sabit maliyet oranı (Tablo 3) = 199.924

Tesis kaynak havuzunun montaj faaliyetine dağıtımı: montaj alanı (Tablo 4) * sabit maliyet oranı (Tablo 3) = 106.626

Tesis kaynak havuzunun test faaliyetine dağıtımı: test alanı (Tablo 4) * sabit maliyet oranı (Tablo 3) = 53.313

Tesis kaynak Havuzunun kalite kontrol faaliyetine dağıtımı: kalite kontrol alanı (Tablo 4) * sabit maliyet oranı (Tablo 3) = 39.985

Endirekt Madde ve Malzeme Kaynak Havuzu

İşletmede üretimi yapılan römorklara ait endirekt madde ve malzemeler (9.500 adet) değeri

Montaj gider yerinde kullanılmaktadır.

Tablo 5: Kaynak havuzlarına toplanan maliyetlerin faaliyetlere dağıtımı

Kaynak Havuzları	Atölye	Montaj	Test	Kalite kontrol	Toplam
	Değer (TL)				
İşçilik	414.655	414.655	88.855	29.618	947.783
Makine	86.197	150.844	14.363	7.186	258.590
Tesis	199.924	106.626	53.313	39.985	399.848
Endirekt malzeme	-	3.054.000	-	-	3.054.000
Toplam	700.776	3.726.125	156.531	76.789	4.660.221

Faaliyet havuzunda toplanan maliyetlerin ürünlere dağıtımında atölye ve montaj faaliyetlerinde dağıtım anahtarı olarak üretim miktarı (950 adet), test ve kalite kontrol faaliyetlerinde ise Tablo 4'teki test ve kalite kontrol için harcanan süreler (saat) esas alınmıştır (Tablo 6).

Atölye faaliyeti yükleme oranı = atölye faaliyeti toplam maliyeti / üretim miktarı (adet) = 738

Montaj faaliyeti yükleme oranı = montaj faaliyeti toplam maliyeti / üretim miktarı (adet) = 3.922

Test faaliyeti yükleme oranı = test faaliyeti toplam maliyeti / test süresi (saat) = 30

Kalite kontrol faaliyeti yükleme oranı = montaj faaliyeti toplam maliyeti / kalite kontrol süresi (saat) = 14,87

Tablo 6: Faaliyet havuzlarında toplanan maliyetlerin ürünlere dağıtımı

Faaliyetler	Yükleme Oranı	Ürün (Römork)
Atölye	738	700.776
Montaj	3.922	3.726.125
Test	30	156.531
Kalite kontrol	14,87	76.789
Toplam		4.660.221

Tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren römork üretim işletmesinde KTM yönteminin uygulanması sonucunda atıl kaynak maliyetleri hesaplanmıştır. Buna göre işletmenin kaynak havuzlarında katlandığı maliyetlerden (Tablo 1) KTM'ye göre dağıtılan maliyetlerin çıkarılması sonucu atıl kaynak maliyetlerine ulaşılmıştır (Tablo 7).

Tablo 7: Kaynak tüketim muhasebesine göre maliyet dağıtımı

Kaynak Havuzları	Katlanılan maliyetler	Dağıtılan maliyetler	Atıl kaynak maliyetleri
	Değer (TL)		
İşçilik	1.141.939	947.783	194.156
Makine	298.896	258.590	40.306
Tesis	426.504	399.848	26.657
Endirekt malzeme	3.054.000	3.054.000	-

Toplam	4.921.339	4.660.221	261.118
--------	-----------	-----------	---------

KTM uygulaması sonucu belirlenen atıl kaynak maliyetleri üretim planlaması yaparken yöneticilere yol gösterebilecektir. İşletmenin atıl kapasite oranı (Atıl kaynak maliyetleri / katlanılan maliyetler *100) %5,31 olarak hesaplanmıştır. KTM yönteminin uygulanması sonucu belirlenen (261.118 TL) atıl kaynak maliyetleri ürünlere dağılmayarak ilgili dönem giderine yansıtılacaktır.

Sonuç

İşletmelerin faaliyet gösterdiği ortamdaki gelişmeler, ürün maliyetlerini düşürme, sektördeki diğer ürünlerle rekabet etme, müşteri ihtiyaçlarındaki değişimlere hızlı yanıtlar vererek müşterileri tatmin etme gibi konuları işletme yönetiminin gündemine eklenmiştir. Bu gelişmelerden dolayı başarının gereklerini yerine getirebilmek için yeterli bilgiye sahip olmayan geleneksel yönetim muhasebesi sistemleri yönetimin ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu ortamda yöneticilerin kurumsal başarının gereklerini yerine getirmek ve yeterli bilgi akışına sahip olabilmeleri için yeni yönetim muhasebesi yöntemleri geliştirilmeye başlanmıştır.

Maliyetlerin ölçülmesinde geleneksel maliyetleme yöntemlerindeki eksiklikler, maliyet dağıtımında adaletsizliğe yol açabilmektedir. Buna ek olarak geleneksel yöntemlerin ürün veya hizmetlerin maliyetlerine atıl kapasite maliyetlerini yüklemesi işletmenin kaynak planlaması ve fiyatlandırma politikasında olumsuz etkilere yol açacaktır. Bu nedenle çalışmada tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede KTM uygulamasına yer verilerek, yöntemin üretimde kullanılan kaynakları ürünlere nasıl yansıttığını göstermek ve atıl kapasiteyi ortaya koymak amaçlanmıştır.

Tarım makineleri sektöründe faaliyet gösteren işletmede KTM yöntemi uygulanması sonucu elde edilen bulgulara göre römork üretiminde katlanılan maliyetler 4.921.339 TL, ürünlere (römork) dağıtılan maliyet 4.660.221 TL olup, atıl kaynak maliyeti ise 261.118 TL'dir. Buna göre ürünlerin tüketmediği kaynaklar ürünlere dağıtılmayarak işletme açısından daha sağlıklı maliyet bilgisi elde edilmiştir. Ortaya çıkan atıl kaynak maliyeti (261.118 TL) ise ilgili dönem giderlerine yansıtılacaktır.

KTM ile hesaplanan üretim maliyetlerinin geleneksel maliyet hesaplama yöntemleriyle farklılaştığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular KTM'nin üretimde kullanılan ve kullanılmayan kaynak maliyetlerinin bir analizini ve kaynak tüketiminin nasıl hesaplandığını göstermektedir. Bu bağlamda yöneticilerin üretimdeki kaynak kullanımında nerelerde iyileştirmeler gerektiğini ve bu iyileştirmelerin karlılığa nasıl etki edeceğini belirlemelerinde yardımcı olabilecektir. Ayrıca belirlenen atıl kaynak maliyeti işletme yönetiminin gelecek dönemlerde yapacağı üretim planlamasına yön verebilecektir.

Atıl kapasitenin oluşturduğu maliyetlerin ortaya konulması ve işletmenin kullandığı kaynaklar bazında yönetime doğru maliyet bilgilerini aktarması açısından KTM oldukça yararlı bir yöntemdir. Bu

bağlamda detaylı ve doğruluğu yüksek maliyet bilgisine sahip olmak isteyen üretim işletmelerinin stratejik hedeflerine ulaşabilmesi ve yöneticilerin üretim kararlarında etkinliği sağlayabilmeleri adına KTM'yi kullanmaları önerilmektedir. Fakat kaynak ve ürün çeşidinin fazla olduğu üretim işletmelerinde daha detaylı maliyetlendirme işlemleri ortaya çıkabilecektir. Dolayısıyla KTM yönteminin uygulanmasında zorluklar ortaya çıkabileceğinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kaynak tüketim muhasebesiyle ilgili yapılacak sonraki çalışmalarda yöntemin üretim işletmelerinde atıl kapasitenin iyileştirilmesi ve gereksiz maliyetlerin daha belirgin bir hale getirebilmesi açısından aynı sektörde faaliyet gösteren üretim işletmelerinde uygulanması ve yönetim muhasebesi uygulayan ve uygulamayan işletmelerin finansal performanslarının karşılaştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Alkhafajia, A.A., Almusawib, E. G. ve Isam, S. (2020). Customer profitability analysis and resource consumption accounting: a holistic approach. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 11(10), 590-605.
- Al-Qady, M. ve El-Helbawy, S. (2016). Integrating target costing and resource consumption accounting. *Journal of Applied Management Accounting Research*, 14(1), 39-54.
- Altınbay, A. ve Seylan, B. (2019). Modern maliyet muhasebesinin son safhası: kaynak tüketim muhasebesi modeli. *Alanya Akademik Bakış*, 3(3), 295-320. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.597446>
- Dönmez, A. ve Başçıl, G. (2017). Kaynak tüketim muhasebesi: bir mobilya üretim işletmesinde uygulama. *Mali Çözüm Dergisi*, (139), 29-56.
- Jassem, S. (2019). Benefits of switching from activity-based costing to resource consumption accounting: evidence from a power generator manufacturing plant. *Management & Accounting Review (MAR)*, 18(3), 169-190. <http://dx.doi.org/10.24191/mar.v18i3.943>
- Karabayır, M.E. ve Koç, Ö. (2019). Kaynak tüketim muhasebesi: bir özel eğitim kurumunda uygulama. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 104-130. <https://doi.org/10.36543/kauibf.540612>
- Karakoç, M. ve Dardanoğlu, E. (2020). Kaynak tüketim muhasebesi: seramik üretim işletmesinde bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (88), 39-56. <https://doi.org/10.25095/mufad.801304>
- Kbelah, S.I., Amusawi, E. G. ve Almagtome, A.H. (2019). Using resource consumption accounting for improving the competitive advantage in textile industry. *Journal of Engineering and Applied Sciences*, 14(2), 575-382.
- Kefe, İ. ve Tanış, V.N. (2020). Kaynak tüketim muhasebesi: üretim işletmesinde bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (88), 97-124. <https://doi.org/10.25095/mufad.801366>
- Köse, T. ve Ağdeniz, Ş. (2017). Zaman esaslı faaliyete dayalı maliyetleme ve kaynak tüketim muhasebesi maliyet yöntemlerinin karşılaştırılması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)*, 10(2), 139-159. <https://doi.org/10.29067/muvu.328724>
- Kurtlu, A. ve Selçuk, Ş. (2020). Bir konaklama işletmesinin alakart restoranında kaynak tüketim muhasebesi uygulaması. *Alanya Akademik Bakış*, 4(2), 261-281. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.673394>
- Kurtlu, A.E. (2016). Kaynak tüketim muhasebesi: silah fabrikası örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 1-14.

- Öğünç, H. ve Tekşen, Ö. (2018). Kaynak tüketim muhasebesi yaklaşımının tuğla üretim işletmesinde uygulanması ve karşılaştırmalı analizi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(2), 389-417. <http://dx.doi.org/10.31460/mbdd.348444>
- Okutmuş, E. (2015). Resource consumption accounting with cost dimension and an application in a glass factory. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 5(1), 46-57. <http://doi.org/10.6007/IJARAFMS/v5-i1/1458>
- Öncel, M. ve Büyükmirza, H.K. (2019). Kaynak Tüketim Muhasebesinin Müşteri Kârlılık Analizinde Kullanılması: Bir Üretim İşletmesinde Uygulama. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 18-41.
- Sözen, M. (2017). Kaynak tüketim muhasebesinin gelişim süreci, maliyet avantajları ve teorik bir uygulama. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 229-255.
- Tse, M. ve Gong, M. (2009). Recognition of idle resources in time-driven activity-based costing and resource consumption accounting models. *Journal of Applied Management Accounting Research*, 7(2), 41-54.
- Van Der Merwe, A. ve Keys, D.E. (2002). The case for resource consumption accounting. *Strategic Finance*, 83(10), 30-36.
- Van Raaij, E.M., Vernooij, M.J. ve Van Triest, S. (2003). The implementation of customer profitability analysis: A case study. *Industrial Marketing Management*, 32(7), 573-583. [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(03\)00006-3](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(03)00006-3)
- Vargün, H. ve Kiliçaslan, S. (2020). Kaynak tüketim muhasebesinin önemi: Bir tekstil üretim işletmesinde uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 637-647. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.653482>
- Webber, S. ve Clinton, B.D. (2004). Resource consumption accounting applied: the clopay case. *Management Accounting Quarterly*, 6(1), 1-15.
- White, L. (2009). Resource consumption accounting: manager-focused management accounting. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 20(4), 63-77. <https://doi.org/10.1002/jcaf.20501>
- Zhang, Q., Dong, X. ve Huang, R. (2011). The application of resources consumption accounting in an enterprise. 2nd International Conference on Artificial Intelligence, Management Science and Electronic Commerce (AIMSEC) (pp. 2481-2484). Dengleng, China. <https://doi.org/10.1109/AIMSEC.2011.6011109>

COVID-19 Pandemisinin Yoksul Aileler Üzerindeki Sosyoekonomik ve Sağlık Etkileri: Sosyal Yardımların Bu Etkileri Azaltmadaki Rolü

Zeynep ACA*
Şirin ÖZKAN**

Öz

Çalışma, COVID-19 pandemi sürecinin yoksulluk içinde yaşayan aileler üzerindeki sosyo-ekonomik ve sağlık etkilerini ve sosyal yardımların bu etkileri ne ölçüde azalttığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Pandemi döneminde, yoksullukla mücadelede sosyal yardımların etkinliğini ortaya koyma bakımından alan yazına katkı sunması beklenen çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle düzenli sosyal yardım alan 12 katılımcıyla görüşülmüştür. Veriler içerik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışma bulguları; pandemi döneminde yoksulların ekonomik kaynaklarında ciddi bir azalma olduğunu, çocukların eğitimlerinin aksamasının en önemli sosyal sorun olarak algılandığını göstermektedir. Sağlık açısından ise temel gıdaya ve kamu sağlık hizmetlerine erişimin azalması, hijyen koşullarına uyamama, kötü barınma koşulları ve buna bağlı olarak COVID-19'a yakalanma riskinin artması temel sorunlardır. COVID-19 pandemisi döneminde yoksullar ekonomi, eğitim ve sağlıkta artan eşitsizliklerle karşı karşıyadırlar. Sosyal yardımlar ise bu etkileri azaltmada yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla gelir dağılımının en altında yer alan yoksulların daha fazla desteklenmesi gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Pandemi, Yoksullar, Sosyal Yardım, Sağlık, Sosyoekonomik

Socioeconomic and Health Effects of the COVID-19 Pandemic on Poor Families: The Role of Social Assistance in Alleviating These Effects

Abstract

The study aimed to evaluate the socio-economic and health-related impacts of the pandemic on poor families and to what extent social assistance reduces these impacts. The present study, which is expected to contribute to the literature with the help of revealing the effectiveness of social assistance against poverty during the pandemic, employed the case study design, among the qualitative research methods. In this qualitative case study, we interviewed 12 participants receiving regular social assistance. The findings revealed that the poor experienced a severe decrease in their economic resources during the pandemic. They perceived the disruption of their child(ren)'s education as a leading social problem. In terms of health, the main issues were the difficulty in accessing basic food and public health services, inability to comply with appropriate hygiene conditions, poor housing conditions, and, accordingly, the increase in the risk of contracting COVID-19. During the pandemic, the poor face increasing inequalities in the economy, education, and health. Social assistance, on the other hand, is insufficient to reduce these effects. Therefore, they should be supported more by the relevant bodies.

Keywords: Pandemic, Poor, Social Assistance, Health, Socio-economic

Geliş/Received: 15.02.2021

Kabul/Accepted: 27.12.2021

- Bu çalışma için, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'dan 05.11.2020 tarih ve 2020-6 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, zaca@bandirma.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3399-5310

** Doç.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-9153-6481

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Hedef kitlesi yoksullar olan sosyal yardımlar, geliri koruma, yoksulluğu azaltma, ekonomik verimliliği sağlama, yoksulları toplumsal risklere karşı koruma, sosyal içerme ve gelir bölüşümünü sağlama amacıyla uygulanmaktadır (Aca, 2020: 23-35). Yoksullukla mücadelede temel araç olan sosyal yardımlar zaman zaman yoksulluk ekseninde tanımlanmaktadır. Örneğin bu yöndeki tanımlamalardan birinde sosyal yardımlar; ölçülebilir yoksulluğa odaklanan, yoksulluğu önleyebilmeyi, azaltabilmeyi veya yok edebilmeyi birincil koşul olarak gören program, kurum ya da politika şeklinde kavramsallaştırılmıştır (Aksanyar, 2015: 55).

Sosyal yardımların işlevi; geliri koruma ve verimliliği artırmadır. Bu işlevini, üretim süreçlerini tamamlama ve piyasa ekonomisine müdahaleyle; uzun vadede ekonomik verimliliği artırarak ve kişilerin gelirlerini koruyarak sağlar (Sen, 1982: 6). Sosyal refah uygulamalarının temeli olan 1942 tarihli Beveridge Rapor'undan hareketle devletler yaptıkları sosyal refah düzenlemelerinde sosyal yardımların bu işlevinden yararlanarak (Rosanvallon, 2004: 123); özellikle 1945'li yıllardan itibaren kurumsal sosyal yardımlar aracılığıyla emek verimliliğini koruyabilmişlerdir. Bir taraftan da işsizlik, sağlık sorunları, yaşlılık dönemlerinde sosyal yardımlarla kişilerin gelirleri korunarak yoksullaşmaları engellenmiştir (Hinrichs, Offe ve Wiesenthal, 2004: 264).

Toplumsal risklerle mücadelede de sosyal yardımlar işlevseldir. Yeterli gelire sahip olamayan kişileri sosyal yardım programları kapsamına alma, sosyal güvenlik programları kapsamında ise istihdam ve sağlık politikalarına yer verme toplumsal risklerle mücadele yöntemidir (Gökbayrak, 2010: 25).

Bir toplumda yaşayan kişilere; temel besin maddeleri, uygun barınma koşulları, sağlık, eğitim, istihdam sağlama, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel haklara erişimin önündeki engelleri kaldırma şeklinde kavramsallaştırılabilecek sosyal içerme (Westfall, 2010: 7), sosyal yardımların işlevlerinden bir diğeridir. Belirtelim ki, sosyal yardımlar aracılığıyla yoksullar sosyal dışlanmadan korunarak sosyal içerme sağlanmaya çalışılır.

Çin'in Vuhan kentinde 2019 yılının aralık ayında ortaya çıkan COVID-19 tüm dünyayı etkisi altına alarak kişileri sayısız toplumsal risklerle karşı karşıya getirmiştir. Ancak bu riskler yoksulları daha fazla etkilemekte ve devletler sosyal yardımlar aracılığıyla yoksulları korumaya çalışmaktadırlar. Türkiye'de de pandemi sürecinde yoksullar hedeflenerek sosyal yardım programlarında; yardım miktarlarını artırma, yardım alanların kapsamını genişletme, sosyal yardımlara başvuru şartlarını hafifletme gibi birtakım yeniliklere gidilmiştir. Buradaki amaç pandemi sürecinde yoksulları bir ölçüde gelir kayıplarına karşı koruma, onların toplumdaki dışlanmasını önleme, yoksulluğun yarattığı risklerden koruma ve toplum içinde yeniden bölüşümü sağlamaktır. Bu açıdan pandemi sürecinin yoksulluk içinde yaşayan aileler üzerindeki sağlık, sosyo- ekonomik etkileri ve sosyal yardımların bu etkileri ne

ölçüde azalttığının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sağlık ve sosyal alanda politika yapıcılar ile yöneticilere kaynaklık edeceği ve gelecekte yürütülecek araştırmalara referans olacağı düşünülmektedir.

Dünyada COVID-19 Pandemisinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Alanlarındaki Etkileri

Çin'in Vuhan kentinde 2019 aralık ayında COVID-19 virüsü tespit edilmiştir. 11 Mart 2020'de 114 ülkeye virüsün yayılması ve 118'den fazla insanın enfekte olmasıyla Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 11 Mart 2020'de pandemi ilan etmiştir (WHO, 2020a). Dünya genelinde COVID-19 pandemisi kontrol altına alınabilmiş değildir. 6 Haziran 2021 itibariyle küresel doğrulanmış vaka sayısı 172.630.637, ölüm sayısı ise 3.718.683'tür (WHO, 2020b).

Pandemi dünya genelinde yoksulluğu, aşırı yoksulluğu ve eşitsizliği artırmıştır (FAO, 2020: 1). Büyük Buhan'dan bu yana en kötü ekonomik kriz olarak nitelendirilen COVID-19 pandemisini (IMF, 2020) kontrol altına alma girişimlerinde ülkeler, sosyal mesafe kuralları ve hareket kısıtlamaları uygulamak zorunda kalmaktadır. Bu kilitlenmeler iş yeri kapanmalarına, iş kayıplarına, zorunlu iş durdurmalarına, çalışma saatlerinde düşüşlere, işgücünün gelir kaybı yaşamasına, mali zorluklara ve gelir kaybına yol açmaktadır (ILO, 2020). COVID-19 pandemisinin 2020-2021 yıllarında küresel olarak GSYİH bakımından toplam kaybı ortalama 9 trilyon olarak hesaplanmakta ve bu Almanya ve Japonya ekonomilerinden daha büyük bir rakama karşılık gelmektedir (IMF, 2020). Pandeminin 2020'de 88 milyon ila 115 milyon insanı aşırı yoksulluğa sürükleyeceği tahmin edilmiş ve ekonomik daralmanın seyrine göre 2021 yılına kadar bu rakamın 150 milyona çıkacağı öngörülmüştür. Yoksulluk ve Paylaşılan Refah Raporu'na göre, günde 1,90 doların altında yaşayanları tanımlayan aşırı yoksulluğun 2020'de dünya nüfusunun %9,1 ila %9,4'ünü etkilediği tahmin edilmektedir. 2017'de %9,2 civarında olan bu oranın normal koşullar altında 2020'de %7,9'a düşmesi beklenmekteydi (World Bank, 2020a).

Pandemi birçok yönden olumsuz sosyal etkiler yaratmıştır. Ancak yoksullar bakımından en olumsuz etkisi çocukların eğitime erişememesidir. Dünya genelinde pandemiyle 189 ülkede okullar kapatılmış ve eğitim çevrimiçi ortama taşınmıştır. Ortalama 1,5 milyardan fazla öğrenciyi (dünyadaki öğrencilerin %90'nını) etkileyen bu durum çocuklar arasındaki eşitsizlikleri şiddetlendirmiştir (UNDP, 2020). Hâlihazırda akademik çalışmalar kısılanan eğitim süresinin akademik başarıyı düşürdüğünü ortaya koymaktadır (OECD, 2020: 18). Ayrıca düşük gelirli ülkelerde internete erişim (%16-%85 aralığında değişmekte) sınırlıdır (FAO, 2020:3). Dolayısıyla eğitimin çevrimiçi ortama taşınmasıyla öğrenim seviyesi düşük, sağlıksız ve dijital imkânlardan yoksun hanelerde yaşayan çocuklar için daha vahim sonuçların ortaya çıkması kaçınılmazdır (OECD, 2020: 19).

COVID-19 pandemisinin doğrudan etkilerinden biri sağlık bakımındadır. Dünya genelinde sağlık hizmetlerine olan talepte patlama yaşanmıştır. Ülkeler sağlık sistemleri üzerindeki yükü azaltmak için acil olmayan ameliyatları iptal etme ve COVID-19 vakası dışındaki sağlık hizmetlerini askıya alma yoluna gitmiştir. Diğer yandan, temel insan hakkı olan sağlık hizmetlerine erişimde, ülkelerin içinde

buldukları gelir eşitsizlikleri ve sosyal güvenlik açıkları, kişilerin yaşadıkları barınma koşulları, mahalle yoğunlukları ve yoksulluğa bağlı olarak (Musa, Ajayi ve Kemp, 2020: 2) eşitsizlikler belirginleşmiştir.

Türkiye’de COVID-19 Pandemisinin Sosyo-Ekonomik ve Sağlık Alanlarındaki Etkileri

IMF’nin 2020’de ortalama %4,5-5 civarında ekonomik küçülme öngördüğü Türkiye’de de ekonomide bozulmalar ortaya çıkmıştır. COVID-19 kriziyle birçok işyeri çalışanlarının ücretsiz izne çıkması yönünde baskı uygulamış ve kayıt dışı ekonomilerde işten çıkarmalar yaygınlaşmıştır. Ekonomik faaliyetlerde yaygın bir yavaşlama yaşanan bu dönemde yoksulluk oranı %10,4’ten, %14,4’e yükselerek; yoksul sayısında ortalama 1,4 milyon yoksul sayısında artış olmuştur. Yeni yoksullar pandemi öncesi istihdam edilen ve işgücü geliri hanehalkı gelirinin %92,6’sını kazanan kişilerdir. Bu kişiler, sosyal güvenlik koruması olmayan düşük vasıflı işçilerin yoğunlaştığı inşaat ve hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir (World Bank, 2020b: 73-74, 11).

Türkiye’de 6 Haziran 2021 itibariyle doğrulanmış vaka sayısı 5.287.980, ölüm sayısı ise 48.164’tür (Sağlık Bakanlığı, 2021). İlk vakanın tespit edildiği 11 Mart 2020’den bu yana Türkiye’de diğer ülkelerde olduğu gibi sağlık hizmetlerine COVID-19 vakalarından dolayı aşırı yüklenme olmuştur. Salgınla mücadele kapsamında birçok hizmet bu dönemde askıya alınmıştır. Türkiye, OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında bin kişi başına en az doktor ve hemşireye sahip ülkedir. OECD ülkelerinde on bin kişiye ortalama 47 yatak, Türkiye’de ise 28 yatak düşmektedir (Türk Tabipleri Birliği, 2020: 34). Bu durum Türkiye’nin pandemiye yanıt verme kapasitesinde olumsuz etki yaratmaktadır. Diğer yandan pandemi, ekonomik koşullarla birleşerek yoksulları derinden etkilemektedir. Hayat Eve Sığar (HES) uygulamasında hastalığa yakalanma ve ölüm olasılıklarının en yüksek olduğu illerde yoksulluğa bağlı olarak mahalle, semt, konut sınıf ayrımı bakımından belirgin fark vardır (Nesanır, 2020: 14). Dolayısıyla pandemi yoksullar açısından daha da şiddetli hissedilmektedir.

Bugün Türkiye’de 2019-2020 eğitim öğretim döneminde okul öncesi, ilk ve ortaöğretim düzeyinde öğrenci sayısı 18.241.881’dir (MEB, 2020: 55, 70, 128). Türkiye, OECD ülkeleri arasında yer almakta ve Türkiye’de hanelerin %90,7’sinin internet erişimi olmasına rağmen bu erişim genelde telefonlar aracılığıyla olabilmektedir (TÜİK, 2020). Ancak düşük sosyo-ekonomik statüdeki hanelerdeki çocukların yalnızca küçük bir kısmı (%27) evde e-öğrenime katılabilmektedir (OECD, 2020: 19).

Türkiye’de COVID-19 Pandemisi Döneminde Sosyal Yardım Uygulamaları

COVID-19 pandemisi döneminde Türkiye’de Sosyal Koruma Kalkanı kapsamında vatandaşlara sosyal yardım destekleri verilerek pandeminin olumsuz etkileriyle mücadele edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: Pandemi döneminde yapılan yardımlar

Sosyal Koruma Kalkanı			
Türkiye geneli		31.12.2020	
		Ödeme yapılan hane/kişi	Miktar TL
Sosyal destek programı (hane)	Faz 1	2.111.254	2.111.254.000
	Faz 2	2.316.010	2.316.010.000
	Faz 3	1.949.785	1.949.785.000
Biz Bize Yeteriz Türkiyem	Hane	2.053.282	2.053.282.000
Kısa çalışma ödeneği	Çalışan	3.582.455	23.371.396.994
Nakdi ücret desteği	Çalışan	2.216.622	6.478.346.870
İşsizlik ödeneği	Kişi	913.818	4.527.867.466
Normalleşme desteği	Çalışan	3.183.435	2.461.543.960
Toplam:45.269.486.290 TL			

Kaynak: AÇSHB (2021, Ocak). Bakan Selçuk: “Sosyal Koruma Kalkanı Kapsamında Yaptığımız Yardımların Tutarı 45,5 Milyar Liraya Yaklaştı. Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-sosyal-koruma-kalkani-kapsaminda-yaptigimiz-yardimlarin-tutari-45-5-milyar-liraya-yaklasti/>.

Kısa vadeli ödeneklerle kayıtlı işçiler korunmaya çalışılmıştır. Bu yolla kayıtlı işçilerin brüt ücretlerinin yaklaşık %60'ı karşılanabilmiştir (World Bank, 2020b: 73). Ayrıca toparlanma dönemiyle normal çalışma seyrine dönen 3.183.435 çalışana Normalleşme Desteği adı altında 2.461.543.960 TL'lik Sosyal Güvenlik Kurumu prim mahsuplaştırması gerçekleştirilmiştir (AÇSHB, 2021a). Sosyal destek programıyla da yoksullar hedeflenmiş ve faz 1'le düzenli sosyal yardım alanlar herhangi bir başvuru yapmaksızın bu yardımdan bir kereye mahsus olarak yararlanmışlardır. Faz 2'de ise faz 1'de yardım alamayan düzenli sosyal yardım alanlara yardım verilmiştir. Faz 3'te ise e-devlet üzerinden yapılan başvurular esas alınmıştır. Bu fazda yapılan yardımlarda 1. ve 2. fazdaki yardımlardan yararlanmamış ve pandemiden olumsuz etkilenmiş ihtiyaç sahibi tüm haneler hedeflenmiştir (AÇSB, 2021b). Ayrıca Biz Bize Yeteriz Türkiyem Kampanyasından elde edilen bağışlarda ihtiyaç sahibi hanelere 1000'er TL'lik ödemeler şeklinde aktarılmıştır (AÇSB, 2021a). Bunun yanı sıra Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, engelli raporu süresi dolup sosyal yardımlarının devam etmesi için raporu yenilenmesi gerekenlerin rapor sürelerini uzatarak, sosyal yardıma başvuru şartlarını kolaylaştırarak (örneğin yardımın bağlanması için yapılması gereken hane incelemesini başvuru dosyası üzerinden yaparak) ve her yıl yardım miktarında düzenli artış olmayan¹ (Şartlı Eğitim Yardımı Programı (ŞEY), Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yardım Programı (EVEK) gibi) bazı yardımlarda artışa giderek yoksulları gelir kayıplarına karşı korumaya çalışmıştır.

Yöntem

Araştırmanın amacı, COVID-19 pandemi sürecinin yoksulluk içinde yaşayan aileler üzerindeki sosyo-ekonomik ve sağlık etkilerini ve sosyal yardımların bu etkileri ne ölçüde azalttığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

¹2022 sayılı Kanun kapsamında verilen yardımlarda, evde bakım yardımında ve sosyal ekonomik destekte miktarlar her yıl düzenli olarak artarken diğer yardımlarda her yıl düzenli artış olmamaktadır.

Araştırma 05.11.2020 tarihli ve 2020/6 sayılı Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulunun onayıyla yürütülmüştür.

Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılan araştırmada veriler, Bursa'nın Yıldırım ilçesinde sosyal yardımlarla yaşayanların yoğun olduğu bir lokasyonda belirli bir süredir en az bir kere düzenli sosyal yardım almış 12 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle 23 Aralık 2020'de toplanmıştır. Katılımcılara mahalle muhtarı aracılığıyla ulaşılmış ve önceden kendileriyle iletişim kurularak buluşma saati ayarlanmıştır. Görüşmeler sosyal mesafe kurallarına uygun olarak hanelerin dış kapı girişlerinde veya pencerelerin ardından gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların onayı ile ses kaydı kullanılan ve ortalama 15-20 dakika süren görüşmeler aslına uygun olarak yazıya dökülmüştür. Geçerlilik ve güvenilirliğinde uzman görüşüne başvurulmuş araştırmada verilerin yorumlanmasında içerik analizi kullanılmıştır. Veri analizinde i). verileri kodlama, ii). temaları oluşturma, iii). kod ve temaları düzenleme iv). bulguları tanımlama yorumlama aşamaları takip edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242-252). Verilerin analizinde Word ve Excel programlarından yararlanılan araştırmada öncelikle kodlamalar yapılarak geçici kategoriler oluşturulmuştur. Ardından kategoriler gözden geçirilerek kategori sayısını azaltma yoluna gidilmiştir. Araştırmada nihai sonuca ulaşmak için kategoriler arasında bağlantılar dikkate alınarak ana kategoriler; yani temalar (ekonomik, sağlık ve eğitim) oluşturulmuştur. Her bir tema altında ayrı alt temalara yer verilmeyerek, temel temaların altında veri bulgularına yer verilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmaya 12 kişi katılmıştır. Katılımcıların ortalama %66'sı kadın % 34'ü erkektir. Araştırmaya katılmayı kabul eden kişilerin dahil olduğu hanelerden sadece iki tanesinde düzenli çalışan mevcuttur. Ancak bütün haneler belirli bir süredir düzenli bir sosyal yardımdan yararlanmaktadır.

Tablo 2: Katılımcı ve hane özellikleri

Kod ismi	Cinsiyet	Medeni durum	Yaş	Hanedeki kişi sayısı	Bağımlı çocuk sayısı	Düzenli çalışan sayısı	Alınan Yardımlar
K1	Kadın	Dul	70	1	-	-	Yaşlılık Maaşı
K2	Kadın	Evli	31	4	3	-	Engelli Yakını Aylığı, Sosyal ve Ekonomik Destek (SED)
K3	Kadın	Boşanmış	33	3	2	-	Engelli Maaşı, SED
K4	Kadın	Evli	71	2	-	-	Engelli Maaşı, Evde Bakım Aylığı
K5	Kadın	Evli	37	5	3	-	Engelli Maaşı, Evde Bakım Aylığı
K6	Erkek	Evli	47	9	5	1	Engelli Maaşı

K7	Erkek	Dul	66	2	-	-	Engelli Maaşı, Yaşlılık Maaşı
K8	Erkek	Evli	70	2	-	-	Yaşlılık Maaşı
K9	Kadın	Dul	39	3	2	-	SED
K10	Kadın	Evli	64	6	1	1	Engelli Maaşı Bakım Aylığı
K11	Erkek	Evli	60	3	-	-	Bakım Aylığı
K12	Kadın	Dul	36	6	5	-	EVEK SED

Bulgular

Araştırmada ham veriler için içerik analizine dayalı olarak tema ve kodlar oluşturularak doğrudan alıntı ve yorumlarla aktarılmıştır. Araştırmada temalar ekonomik, sosyal; eğitim ve sağlık bakımından 3 temada sınırlandırılmıştır.

COVID-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri, Sosyal Yardımların Yeterliliği ve Devletten Beklentiler

Virüsün yıkıcı sağlık etkilerinin ötesinde, ekonomik yansımaları da olmuştur. Virüsün yayılmasını kontrol altına alma girişimlerinde ülkeler -ve elbette Türkiye- ülke çapında hareket kısıtlamaları ve sosyal mesafe dahil olmak üzere aşırı önlemler almak zorunda kalmıştır (Ornellas, Engelbrecht ve Atamtürk, 2020: 238). Bu kilitlenmelerin yol açtığı sosyal izolasyonlar bile insanların ekonomik yönden etkilenmesinde yeterli etken olmuştur. Örneğin K4 yatalak kızına virüsü bulaştırma kokusuyla evden dışarı adım atamadığını bundan dolayı başkasının kendisi için yaptığı alışverişin ekonomisini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir:

“Geçimimizi şöyle etkiledi. Pazara çıkamadım. İnsan bekledim. Konu komşu pazara gittiler. Alışveriş yaptılar bana, getirdiler ama şimdi onların aldıkları misal 5 liraysa benim alcağım 2 lira olabilir, bir buçuk lira olabilir. Mesela ben aldığımı çöpe atamam. Ben aldığımda üç tane patlıcan alıyorum. Üç tane kabak alıyorum. Yarımşar kiloya giriyor. Ben onu iki günlük yemek yapıyorum. Başkası alınca masraflı olur. Neden masraflı oluyor, Mesela benim bütçem neyse ona göre hareket ediyorum (K4, yaş 71)”.

Genelde, sosyal ve ekonomik krizler bir toplumdaki ıstırapı ve yoksulluk uçurumunu artırır (Lu, Cai, Chen ve Liu, 2020: 3) ve bazen farkında olarak ya da olmayarak yoksullar kaderleriyle baş başa kalabilirler. Örneğin solunum sıkıntısından dolayı çalışma imkânının olmadığını belirten, boşanmış ve tek çocuğuyla hayata tutunmaya çalışan K3 sosyal izolasyonun ekonomisinde yarattığı etkiyi aktarmıştır:

“Tabii etkilemez mi ? En azından bu kızımdan dolayı etkilendim. Baya bir kötü oldu yani. Kızım dışarıya çıktığı zaman en azından millet durumunu biliyordu, yardımcı oluyordu. Şimdi kimse kafasını evden çıkaramıyor. Kimse kimseye yardımcı olmuyor yani. Ama önceden öyle değildi. Şimdi mesela herkes kendi evinde. Korkudan kimse kimseye çıkamıyor yani. Herkes birbirini unuttu yani (K3, yaş 33).”

COVID-19 pandemisinin ekonomik büyüme, sosyal kalkınma, kayıtlı istihdam, fırsat eşitliği bakımından ciddi sonuçları vardır. Kriz, ekonomiye ağır bir darbe indirerek işleri azalttı ve milyonlarca geçim kaynağını riske attı. Ekmek kazananlar işlerini kaybederken (WHO, 2020c) yoksullar arasında eşitsizliği derinleştirdi. Yoksullar açısından eşitsizliğin önemli bir boyutu şokları yönetme becerisidir.

Yoksul hanelerin belirleyici bir özelliği krizi atlatacak bir yastığın olmamasıdır (FAO, 2020: 5). Örneğin engelli eşinin maaşı ve kendisinin yaşlılık maaşıyla geçinmeye çalıştığını, pandemiden önce çorap sattığını ancak bu dönemde işe gidemediğini ve pandeminin ekonomilerini etkilediğini belirten K7 konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir:

“Şimdi çalışmıyorum, goronada var ya çalışmıyorum. Gine gidecem çorap morap satacam napam yetmiyor yani. Gittim doğalgazı yattırdım 400 bin lira aşım, 80 de su gelmiş al mayışta getti. Çorap morap satıyordum işte. Oradan bir ekmek parası kazanıyordum işte. Şimdi yasak gidemiyordumda. Bir gelirim yoh yani, gapandı galdi (K7, yaş 66).”

Pandemi kadın ebeveynli haneleri daha fazla etkilemektedir. Dul veya boşanmış kadınlar çocuklarıyla birlikte hayata tutunmaya çalışırken sosyal yardımların yanı sıra genelde kayıt dışı ekonomilerde çalışarak ekonomilerine katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Nitekim Türkiye’de istihdam edilen kadınların %42,2’si kayıt dışı çalışmaktadırlar. Ancak kadınlar krizden etkilenmekte ve gelirlerini kaybetmektedir (United Nations Turkey, 2020). K12 *“Bazen evde eşarp dikiyorum. Böyle bayrah geldi mi bayrah dikiyorum, yapıyorum evde. O da zaten bu pandemi süresinde onlar da durdu hepsi.”* ifadesiyle bu duruma işaret etmiştir.

Yoksul haneler risk altındadır çünkü harcanabilir gelirlerinin büyük bir kısmını kira ve kamu hizmetleri gibi sabit maliyetlere harcamaktadırlar. Kamu gelir desteği hesaba katılsa bile, gelirler önceki seviyelerin önemli ölçüde altında olabilmektedir. Bu nedenle birçok hane krizi atlatacak için ek desteğe ihtiyaç duymaktadır (European Parliament, 2020: 9). Türkiye’de Sosyal Destek Programı kapsamında 1000’er TL yoksul hanelere ödemeler yapılmıştır. Ancak bu 1000’er TL ödemeler her ay düzenli olarak yapılan bir sosyal yardım değildir. Nitekim çalışmada yer alan katılımcılardan sadece ikisi bu yardımdan iki kez diğerleri ise bir kez yararlanmışlardır. Daha öncede belirtildiği gibi Türkiye’de düzenli yardımların bazılarında her yıl belirli bir artış olmaktadır. Diğer yandan pandemiyle birlikte bazı başka düzenli yardımlarda da (örneğin EVEK ve ŞEY) artış yapılmıştır. Fakat pandemiyle bozulan ekonomiye bağlı olarak artan fiyat artışları sosyal yardımlara yapılan zam artışlarını etkisizleştirmektedir. Örneğin, iki çocuğundan sadece birisi için SED, vefat eden kocasından 600 TL alan ve 400 TL kira ödeyen K9 artan fiyat artışlarının kendi ekonomisini etkilediğini aktarmıştır.

“Herşey çok pahallandığı için bizi etkiledi. Hani normalde ben eşimden aldığım 600 liraydı. Tabii ki şu an farklılaştı ama o zaman onunla toparlarken şimdi iki katı da olsa yetmiyor. Çok farklı bir durum oldu (K9, yaş 39).”

COVID-19’dan kaynaklan ekonomik zorluklar yoksulların koşullarını kötüleştirmekte ve onların eşitsizliklerini derinleştirmektedir. Bu bağlamda COVID-19’un yoksullar üzerindeki ekonomik etkisini azaltma bakımından katılımcılara pandemi döneminde devletten beklentileri sorulmuştur. Genel ekonomik beklenti, daha fazla maddi desteğin ve gıda desteğinin sağlanmasıdır. Örneğin, K10 *“Yardım etseler iyi olur tabii, ne yardımı olursa olsun, maddi olsun gıda yardımı olsun.”* ifadeleriyle devletten beklentisinin bu yönde olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan harcama kalemlerini kısma bakımından

başkaca talepler de ön plana çıkmaktadır. Örneğin, K8 devletten beklentisine ilişkin olarak şunları aktarmıştır:

“Ne yardım ellerinden gelirse. Kömür veriyodular, kömürü yakıyoduk. Doğalgaz yakmıyoduk onun parasıyla yine bi şeyler alıyoduk. Kömürü kestiler ki doğalgaz yakın diye. Doğalgaza güç yetmiyor. 20 gün yaktık 150 milyon geldi. Oda nerde yakıyoz en düşükte. Akşam battaniyeleri alıyoz (K8, yaş 70).”

COVID-19 Pandemisinin Eğitim Alanındaki Etkileri, Sosyal Yardımların Yeterliği ve Devletten Beklentiler

Pandemiden dolayı yoksul haneler pek çok sosyal sorunla karşı karşıya kalmıştır. Ancak çocuklu haneler için en büyük sosyal sorun çocuklarının eğitiminde yüzleştikleri sorunlardır. Çalışma bulguları da bu yöndedir.

Pandemiyle birlikte birçok şey gibi eğitim şekli de değişerek dijital ortama taşındı. Türkiye’de Eğitim Bilişim Ağı Televizyonu (EBA TV) ve çevrim içi eğitimle canlı ders uygulamasına geçilerek eğitim dijitalleşti. Ancak uzaktan eğitim programlarıyla eğitime erişememe yoksul hanede yaşayan çocukların en büyük sorunlardan biri oldu (UNESCO, 2020). Nitekim çalışmada görüşülen katılımcılardan çocuk sahibi olanların tamamı (katılımcıların %50’si) bu dönemde çocuklarının eğitimden geri kaldığını belirtmişler. Engelli çocuğunun bakımını üstlenen, eşi cezaevinde olduğu için sosyal yardımlarla geçinen, çocuklarının eğitimlerine devam edebilmeleri için EBA TV’yi ayarlatmak istediğini ancak 130 TL’lik maliyeti karşılayamadığını, çocuklarının okullarına ve Milli Eğitim İl Müdürlüğüne tablet başvurusu yaptığını ancak başvurunun da sonuçsuz kaldığını belirten K2 konuya ilişkin olarak şunları söylemiştir:

“Sağlıklı olan iki çocuğumda bu virüsten dolayı evde de şeye giremiyorlar, canlı derse. Ne tablet var ne telefon. O yüzden giremiyorlar. Yani iki buçuk, üç aydır hiçbir çocuğumda okul dersi yapmamıştır. Bir imkânım da yok gidiyim alıyım (K2, yaş 31).”

Pandemi döneminde çocukların bir internete sahip olup olmaması en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. TÜİK 2020 yılı verilerine göre Türkiye’de hanelerin %90,7’sinin internet erişimi olmasına rağmen %16,7’sinde masaüstü bilgisayar, %36,4’ünde taşınabilir bilgisayar, %22’sinde tablet ve %99’4’ünde ise cep telefonu bulunmaktadır (TÜİK, 2020). Bu, internet erişiminin büyük ölçüde telefonlarla sağlandığını göstermektedir. Canlı dersin amacına ulaşabilmesi için öğrencilerin tamamının bu hizmete erişiminin sağlanması gerekir (Eğitim Reformu Girişimi, 2020). Yaygın dijitalleşme, okulların kapanmasının neden olduğu eğitim kaybını azaltır. Ancak en yoksul çocukların internet bağlantısı olan iyi bir evde öğrenme ortamlarında yaşama olasılığı en düşüktür. Bu bağlamda düşük gelirli, öğrenim seviyesi düşük, sağlıksız ve dijital imkânlardan yoksun hanelerde yaşayan çocuklar için (OECD, 2020: 2) daha vahim sonuçların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ayrıca hanelerin sosyo-ekonomik durumları göz önüne alındığında aynı evin içinde yaşayan çocuklar arasında da eşitsizlikler yaşanmakta ve mevcut dijital olanakları çocuklar arasında bölüştürme eşitsizliklere neden olmaktadır (Fisher, Languilaire, Lawthom, Nieuwenhuis ve Petts, 2020: 250). Rahatsızlıktan dolayı daimi şekilde çalışmadığını, pandemi nedeniyle de tamamen işsiz kaldığını belirten 47 yaşındaki erkek K6 evdeki

dijital olanakların yetersizliğinden (paylaşım sorunundan) dolayı okula giden üç çocuğundan sadece birinin derslerini takip edebildiğini ifade etmiştir:

“Biri takip ediyor öbürleri edemiyor. [Neden?]. E yok alam neyle takip edecek, tablet gerekiyor, telefon gerekiyor, bu da [yanındaki kızını işaret ediyor] yani arkadaşlarının desteğiyle şey yapıyor. Yok alam hangisine yetiştirecez ki, yetişemiyoruz ki (K6, yaş 47).”

Teknolojiye ulaşmak da sorunu çözmekte ve teknolojinin nasıl kullanılacağını bilmeme de çocukların eğitiminde engeller oluşturmaktadır (OECD, 2020: 19). Yoksul olmalarından dolayı çocuklarının rencide olmasından çok korktuğunu ve eşi vefat ettikten sonra ciddi sağlık problemlerine rağmen iki çocuğu için ayakta kalmaya çalıştığını belirten K9, okul çağındaki kızına tablet verilmesine rağmen bunu kullanmayı beceremediklerini ifade etmiştir:

“Şu süreçte çocuğuma telefon almak mecburiyetinde kaldım ikinci elde olsa. Derslere giremiyordum. Sıkıntı oluyordu yani. Ona mecbur telefon aldım. Tablet verildi gerçi oda olmadı. Girilemiyor nasıl oluyorsa bir şeyler eksik oluyor. Şifre yanlış diyor. Ama o şekilde [telefonla] takip ediyor olduğu kadar (K9, yaş 39).”

Bu durum çocukların derslerine yardım etme bakımından da benzerdir. Eğitim seviyesi yüksek hanelerde çoğu ebeveyn çocukların evde öğrenmesine yardım ederken (UNDP, 2020) düşük eğitimli hanelerde çocuklar için bu mümkün olamamaktadır (OECD, 2020: 19). Ayrıca çocukların evde çalışma ortamına sahip olamaması bir başka önemli sorundur. Görüşmelerden eğitim çağında çocuğa sahip hanelerin hiçbirinde çocukların kendine ait çalışma alanına sahip olmadıkları saptanmıştır. Hanelerde özellikle kış aylarında ısınma problemini en aza indirmek için tek bir odayı kullanma yaygındır. Bu odalarda bir masa yokluğunda çocuklar sehpa, koltukta ya da yerde derslerini yapmaktadırlar. Belirtelim ki, normal koşullarda bile eğitim hususunda fazlasıyla sorunla yüzleşen yoksul çocukların eğitime erişimlerini² pandemi daha da kötüleştirmiştir.

Görüşme yapılan katılımcılara çocuklarının eğitime devam edebilmeleri için devletten beklentileri sorulduğunda ise ağız birliği etmişçesine dijital destek ya da maddi destek istediklerini belirtmişlerdir. Evdeki televizyonları eski olduğu için EBA TV'ye erişemediklerini, çocuğunun öğretmeninden tablet istediğini ancak kendilerine tablet verilmediğini ve çocuğunun derslerinden geri kaldığı için çocuğunun çok üzüldüğünü belirten 33 yaşındaki bir çocuk annesi dul K3 beklentisini: *“Valla beklentim hani en azından bu kızın ihtiyaçlarını görseler. Yani çünkü eğitimi hep geride kaldı.”* sözleriyle ifade etmiştir. Beş çocuklu ve K3 gibi dul olan ve okul çağındaki dört çocuğundan ikisinin dijital imkân yetersizliğinden dolayı derslerini takip edemediklerini belirten K12'nin de isteği benzerdir. *“Valla işte çocuklarım derse girebilsinler, derslerini yapınlar, benim tüm şeyim o. Çocuklarım için tablet olsun, yani yardım olsun, sadece okumaları için...”*. Üç çocuklu ve okul çağındaki bir çocuğu olan

---

² Şartlı eğitim yardımlarından yararlanan çocukların pandemi öncesindeki dönemde yüzleştikleri problemlere ilişkin bir çalışma için bakınız: Aca, Z. ve Özdemir, M. Ç. (2020). Şartlı eğitim yardımı programının faydalanıcılar açısından etkilerinin değerlendirilmesi. A. Altınsoy (Ed.), Sakarya üniversitesi çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri seçme yazılar-IV kitabı içinde (s. 1-31). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

evli K5 ise beklentisini şu şekilde ifade etmiştir:

“Devletten para istiyorum, biraz yardım etsinler, çocuğuma tablet olabilir derslere giremiyor tablet istiyorum. Biz geçende belediyeye şey yaptık ama vermediler, gelmedi, çocuğumun kendi istedi abiden. Bah şimdi neye güveniyorlar biliyor musun abla, diyolarki çocuğun engelli parası var [engelli çocuğu için aldığı evde bakım parasını kastediyor]. Yetmiyor vallahi yetmiyor geçim zor. Paranın adı var. Adı iki milyar ama yetmiyor [Aldığı tüm sosyal yardımları kastediyor.]. Vallahi yetmiyor, Yemin ederim fatura kaç lira geliyor (K5, yaş 37).”

COVID-19 Pandemisinin Sağlık Etkileri, Sosyal Yardımların Yeterliliği ve Devletten Beklentiler

Yaşa bağlı olarak sağlık problemlerinde artış yaşanmakta, ilerleyen yaşla birlikte kronik hastalıkların sayısı çoğalmaktadır. Ancak dezavantajlı yaşam koşulları; düzenli ve yeterli gelir getirici işlerden yoksunluk, geçim sıkıntısı, yetersiz beslenme, yaşanan konutun sağlıksız olması, yoksulluğun yarattığı psikolojik baskı, sosyal hayata yeterince katılamama ve benzeri faktörler³ yoksulların erken yaşlarda ciddi hastalık sorunlarıyla yüzleşmesine sebep olmaktadır. Yoksulluk, bireylerin yaşam süresini, yaşam kalitesini azaltmakta, hastalığa yakalanma ve hastalığa bağlı ölüm oranlarını artırmaktadır. Yoksulluk, sağlık hizmeti ihtiyacını artırmakta ancak yoksullar sağlık hizmetlerini daha az kullanabilmektedirler. Ülkeler arası, birey ve hane düzeyinde yapılan çalışmalar yoksulluk ve sağlıksızlık arasındaki iki yönlü ilişkiyi göstermektedir. Sağlıksızlık, yoksulluğa; yoksulluk ise sağlıksızlığa yol açmaktadır (Şantaş, 2020: 110).

Örneğin, 39 yaşındaki K9 ameliyatlı olduğunu, 33 yaşındaki K3 ciddi bir solunum problemi yaşadığını, 37 yaşındaki K5 ise epilepsi rahatsızlığının olduğunu ve üç çocuğundan birinin engelli olarak dünyaya geldiğini belirtmişlerdir. Ayrıca yoksulların pandemilerden daha fazla etkilendiğine ilişkin tarihsel krizlere dair kanıtlarla (Sama, Matulic, Pascual ve Vicente, 2020: 1), COVID-19 pandemisinin yarattığı ekonomik şoklar yoksulların gıda güvenliğini ve beslenmesini etkileyerek; gıda fiyatları yükseldikçe ve gelirler düştükçe yoksullar, temel gıda tüketimleriyle yetinerek et, süt ürünleri, meyve ve sebze tüketimlerini azalmaktadırlar. Bu, sağlık sorunları olan yoksulların virüse enfekte olma riskini de artırmaktadır (FAO, 2020: 5). Yalnız başına yaşayan, COVID-19 pandemisi döneminde devletten aldığı yaşlılık maaşı ve komşularının desteğiyle ayakta kalmaya çalıştığını belirten dul K1 komşusunun kendisine ikram ettiği muz öğünlere bölerek tükettiğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Benimde canım istiyi herşey. Geçenlerde komşum muz almış, o kadar sevindim. Hepsini birden öyle yemedim yarım yarım. Bir muzun yarısını yedim yarısını akşamda yedim. Öyle şeyittim. Düşünseye bu insanı, ona da azıcık yardım etse deseydi. Ama kimsede belki söylemiyir devlete, bilmiyimde. Gene günahını almıyım kimsenin (K1, yaş 70).”

Hipertansiyon, diyabet, kardiyovasküler hastalıklar, akciğer rahatsızlıklarının ve diğer ağır hastalıkların COVID-19 bakımından ölüm riskini artırdığına dair kanıtlar mevcuttur. Ayrıca

³ Sosyal yardımlarla geçinmeye çalışan yoksulların yaşam koşulları ve yüzleştikleri problemlere ilişkin ayrıntılı iki araştırma için bkz; Zeynep Aca, *Yapabilirlik Yaklaşımı Çerçevesinde Kamusal Sosyal Yardımların Etkinliği Analizi: Bursa Örneği*, Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-39, 2020; Zeynep Aca, “Sosyal Yardımlarla Yapabilirlikleri Gerçekleştirmek: Bursa Yıldırım Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Örneği”, *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 4/2 (2020), 187-206.

yoksulluğun kendisi bu hastalıkların oluşumu bakımından bir risktir (Patel ve diğerleri, 2020: 110). Dolayısıyla bu tarz hastalıkları olanların gerekli tedavilerini sürdürmeleri ve düzenli ilaç kullanımları önemlidir. Çalışma bulguları katılımcıların kendilerinin ya da aile üyelerinden en az birinin düzenli olarak ilaç kullanmak zorunda olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak katılımcılar pandemi öncesinde de kendilerini zorlayan sağlık harcamalarının COVID-19’la düşüşe geçen gelirlerinden dolayı daha fazla zorladığını bildirmişlerdir. Katılımcılar, örneğin Genel Sağlık Sigortası kapsamında olsalar bile raporlu olmayan ilaçları için ödedikleri farkın ve muayene ücretlerinin kendilerini ilaç almaktan vazgeçirmeye kadar götürdüğünü belirtmişlerdir. Eşi kâğıt toplayıcısı olan üç çocuk annesi epilepsi hastası K5 kendisi ve engelli çocuğunun ilacını alamadığını ifade etmiştir:

“Kendi ilacımı alamıyorum, oğlana ilaç alamıyorum. Çok mecbur kaldık mı yazdırıyoruz, yani eczeneye borç. Eşim çalıştımı ödüyoruz. Yeşil kart yarısını karşılıyor. Mesela 200-300 milyondan fazla borcumuz var eczanede (K5, yaş 37).”

Kilitlenme, sosyal mesafe, kendi kendine izolasyon, ekonominin bazı kısımlarının kapatılmasının ekonomik etkisi, virüse yakalanma korkusu pandemide sağlık hizmetlerine erişimi engelleyici bazı faktörlerdir. Örneğin K7’nin ellerinden kısmi felçli eşi ilaçlarını alamadığını belirtmiştir⁴:

“Benim bi ilacım 100 milyon 50 milyon. Şimdi ilacım yok. Aşımdide gidemiyom ki hastaneye gidim de şeydim yazdırayım. Hastaneye gidemiyom korkuyom ben o virüsten şeker tansiyonum var kurtulamam. İşte ondan gidemirem. (Erkek, yaş 66, kadın yaş 66).”

Yoksulların dengesiz çalışma koşullarına ve gelirlere sahip olma olasılığı yüksektir (Patel ve diğerleri, 2020: 110) ve normal dönemlerde de kendilerini zorlayan sağlık harcamaları COVID-19’la sınırlanan sağlık hizmetlerine erişimle daha zorlayıcı olmaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlik farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Kamusal ve insan kaynaklarının yeterli olmaması, sağlık bakımındaki kaynakları COVID-19’la mücadelede kullanma sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizliği tetikleyen bir başka unsurdur. Kısıtlı kaynaklar diğer sağlık hizmetlerinin askıya alınması zorunluluğunu doğurmakta ve sağlık hizmetlerine erişimde alternatif bir çözüm özel hastaneler olmaktadır. Ancak sosyal yardımlarla geçinmeye çalışan haneler için bu pek mümkün olmamaktadır. K12 sağlık hizmetlerinin askıya alınmasından dolayı yaşadığı sıkıntıyı aktarmıştır:

“Mesela bugün üç hastaneyi dolaştım. Diş hastanesine gittim dişimin dolgusu kırılmıştı çektiler. Doktor kanal tedavisi olması lazım dedi. Kanal tedavisi burda yasak oldu dedi koronadan dolayı. Bir özel hastane şeyi verdi. Muayeneden sonra özeldeki doktor dört yüz milyon ücret alacaz senden dedi dolgu için. Orayıda bıraktım geldim. İlaç yazmıştı, geldim eczaneden bahtım çoh tutuyordu, bir daha aile hekimine gittim, ondan rica ettim. Ama dişim için birşey yapamadım, geri geldim. Özele çocuklarımın rızkını nasıl vereyim (K12, yaş 36).”

COVID-19’un ilk doğrudan etkisi, COVID-19 ile ilgili olmayan sağlık sorunları da dahil olmak

---

⁴ Çalışmada erkek katılımcı ile görüşülürken eşi de gönüllü olarak görüşmeye katılmıştır.

üzere hızla aşırı yüklenmiş sağlık hizmetleridir (FAO, 2020: 2). KOAH hastası olan ve pandemi döneminde solunum sıkıntısının arttığını belirten K3 hizmetler askıya alındığı için sağlık hizmetlerine erişemediğini belirten bir diğer katılımcıdır:

“Hastaneye gidemiyorum. Kaç defadır Şehir Hastanesine randevu alıyorum, buradan da araba gitmiyor. Metroya kendimizi atıyoruz oraya. Randevu iptal oluyor. Alıyoruz, tamam diyorlar. Bir hafta sonra, 10 gün sonra mesaj atıyorlar bize randevu iptal edildi (K3, yaş 33).”

Yoksul hanelerde yaşayan insanlar için aşırı kalabalık barınma ve buna bağlı olarak sosyal mesafe uyumunun azalması, kötü barınma koşulları, kişisel dış mekânlara sınırlı erişim, dengesiz-değişken çalışma koşulları, uzaktan çalışma fırsatı olmayan işlerde çalışma COVID-19’a yakalanma ve evde bulaşı yayma riskini artırmaktadır. Yakın temas bulaşı yaymaktadır. Çalışmada da bu yönde bulgular vardır. İki oda bir salonda dokuz kişi yaşamak zorunda kaldıklarını belirten K6 çalışan kızının hanedekilere virüsü nasıl yaydığını aktarmıştır:

“Benim o çalışan kız virüsü getirdi. Onun bi ufağı bi de hanım da yahalandı. Evde iç içe yaşadık. Ee tabi hanımda rahatsızlığı çekti yani, çekmedi değil. Tabii ki bazı sıkıntılar yaşadık. İster istemez bize de etki yaptı yani (K6, yaş 47).”

K10 da benzer düşünceleri paylaşmıştır:

“Ben kardeşimin oraya gitmişim oradan bulaşmış bana. Aynı odada kalıyoz. Eşime, kıza bulaştırdım. Kızın sürekli bezini değiştiriyom [Engelli çocuğunu kastediyor], karnını doyuruyom, maske birinde takıyosun birinde takmıyorsun. Yahutda elinde eldiven ya oluyor ya olmuyor. İşte atlattık Allah’a çok şükür (K10, yaş 66).”

Pandemide yoksulların yüzleştikleri bir başka problem maske, dezenfektan ve hijyen kurallarına ilişkindir. Maskeyi yıkayarak takmak zorunda kalma ya da aynı maskeyi birkaç gün üst üste kullanma en sık yaşanan problemdir. Örneğin K8: *“Bunu aldık beş liraya [Maskesini gösteriyor]. Yıhıyıp yıhıyıp takıyoz. Her gün nerden beş lira verip alcaz. [Eşi araya girerek]: Yıhıyıp takıyoz, Hergün ben nerden 50 milyon 50 milyon.”* demiştir. Benzer şekilde K5 gerekçesini şu şekilde belirtmiştir. *“Hergün alamazsın ki bi milyon. Maskeyi 2 gün 3 gün kullanıyoruz mecbur. Eşim mesela iki günde değişiyor”.*

Yapılan çalışmalar sosyal yardımların miktarının sağlık çıktıları ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Shahidi, Ramraj, Sod-Erdene, Hildebrand ve Siddiqi, 2020: 8). Kanada’da yapılan çalışmada sosyal yardıma ihtiyacı olup sosyal yardım alanların sosyal yardım almayanlara göre, %52,5 daha yüksek sağlık durumuna sahip olduğu bildirilmiştir (Sod-Erden, Shahidi, Ramraj, Hildebrand ve Siddiqi, 2019: 392). Bu doğrultuda, çalışmada katılımcıların pandemide daha sağlıklı yaşayabilmeleri için devletten beklentileri sorgulanmıştır. Sağlıklı beslenebilmek için erzak ya da para yardımı, ilaç farklarının istenmemesi, özellikle hane içinde engelli ya da hastalıklı bir çocuk varsa onun her türlü sağlık masraflarının devlet tarafından karşılanması, maske, dezenfektan ve temizlik malzemesi dağıtılması, kapanmalardan dolayı yaşa bağlı olarak karşılanması güç olan temizlik ve yemek işlerinde destek şeklinde bu talepler sıralanabilir. Örneğin K1’in beklentisi şu şekildedir: *“Devlet temizlikçi yollasa bana temizlese. Silse süpürse. Birde yardımcı yollasa gelse benim yemeğimi yapsa. Onları istiyim kızım, başka bişey istemiyim.”* K11 ise engelli oğlunun kaşıntı için kullanmak zorunda kaldığı

ve reçelendiremediği masrafların devlet tarafından karşılanmasını talep etmiştir: “Kaşıntı çıktı sırtında, hep kremi ilacını giderim eczaneden alırım parasıyla. Yani ona bir rapor rapor olmaz mı? Şampuanı ayrı. O şampuanın biri kaç para 90 lira mı 100 lira mı ne.”

Sonuç

Çalışmanın ana sonucu COVID-19 pandemisinin yoksulların eşitsizliğini artırarak refahları üzerinde açık bir etki yarattığı yönündedir.

Çalışma, hâlihazırda finansal kaynaklar, sağlık ve eğitim bakımından zayıf kaynaklara sahip olan yoksulların pandeminin ekonomik, eğitim ve sağlık sonuçlarıyla başa çıkmada büyük zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

Yoksullar şokları yönetebilecek kaynaklardan yoksundurlar. Çalışma bulguları salgını kontrol altına alma girişimlerinin yol açtığı sosyal izolasyonun, iş kayıplarının, özellikle çocuklu ve kadın ebeveynli hanelerin pandemi döneminde evde iş yapma olanakları ortadan kalkarken değişmeyen sabit giderlerin aynı kalmasının yoksulları ekonomik yönden zorladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca ekonomik dalgalanmalara bağlı olarak artan fiyatlar gider kalemlerini artırmaktadır. Dolayısıyla COVID-19 pandemisi yoksulların ekonomik kaynaklarında önemli bir azalmaya sebep olmaktadır. Sosyal yardımlar ise bu azalmayı telafi etmede yetersiz kalmaktadır.

Pandemi ortamında artan ekonomik eşitsizlik ve fırsat eşitsizliği özellikle kuşaklar arası yoksulluk kısır döngüsünün kırılmasında önemli araçlardan biri olarak kabul edilen yoksul hanelerin çocuklarının eğitimini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bulgular okul dışında daha az eğitim fırsatına sahip olan yoksul hanelerin çocuklarının ciddi eğitim kayıpları yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Yoksul ebeveynlerin çocuklarını eğitimlerinde destekleyecek yeterli beşeri sermayeye ve dijital eğitim araçlarına sahip olmamaları, eğitim çağında birden fazla çocuğun olması halinde çocuklar arasında mevcut dijital imkânları bölüştürme sorunu ve hanelerde ders çalışma ortamlarının olmaması çocukların eğitimden geri kalmalarına yol açmaktadır.

Yoksulluğun kendisi sağlık sorunlarının temel belirleyicisidir. Türkiye’de her ne kadar Genel Sağlık Sigortası ile yoksullar desteklenmeye çalışılsa da bulgular, pandemiyle yoksulların, temel gıdaya erişiminin kötüleşmesinden; sağlık hizmetleri sunumundaki sınırlamalara bağlı olarak kamu sağlık hizmetlerine erişememe veya acil durumlarda özel sağlık hizmeti alma zorunluluğu nedeniyle artan sağlık harcamalarından; raporlu olmayan ilaçlara ödenen fark nedeniyle ilaçları alamadıklarından, salgından korunmak için gerekli olan maske ve dezenfektan temin edemedikleri için hijyen koşullarını sağlayamadıklarından ve yetersiz barınma koşulları nedeniyle COVID-19 testi pozitif olan kişilerle evde sosyal mesafe kuralına uyamamalarından dolayı bu dönemde sağlık koşullarının kötüleştiğini ortaya koymaktadır.

Yoksulların yaşadığı ekonomik problemler, eğitim ve sağlık problemleri birbiri ile eklenmiştir. Birinde yaşanan sorun diğerini de etkilemektedir. Bu bağlamda yoksul hanelerin yaşam koşullarını iyileştirme bakımından özellikle pandemi döneminde yapılması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

COVID-19 pandemisi döneminde sosyal yardımların miktarının ve türlerinin artırılmasına ihtiyaç vardır.

Yoksulların temel gıdaya erişimlerinin sağlanabilmesi için periyodik olarak hanelere gıda temininin sağlanması gerekir.

Yoksullara pandemi süresince düzenli aralıklarla maske, dezenfektan, temizlik malzemelerinin temininin sağlanması gerekir.

Bu çalışmada olduğu gibi Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığından kimlerin sosyal yardım aldığı sistem üzerinden takip edilebilmektedir. Bu bağlamda yoksul hanelerde eğitim çağındaki çocuklar tespit edilerek, tablet dağıtımı ve tabletlerin nasıl kullanılması gerektiği noktasında teknik destek sağlanmalıdır.

Pandemi döneminde yoksullardan ilaç farklarını almama takip edilebilecek bir başka yöntemdir.

Ayrıca yoksulların sağlık hizmetlerinde erişimde yaşadıkları olumsuzlukları ortadan kaldırmak için pandemi döneminde özel hastanelerden devlet desteği ile yararlanabilmelerinin yolunu açma uygulanabilecek bir başka adımdır.

Bu müdahaleler gelir dağılımının en altında yer alan yoksulların ekonomik, sosyal ve sağlık bakımından eşitsizliğini azaltma ve fırsat eşitsizliği ortadan kaldırma bakımından elzemdir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın verileri çalışmanın her iki yazarı tarafından toplanmış ve analiz edilmiştir. Araştırma makalesinin her aşaması ortak bir çalışmanın ürünüdür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Aca, Z. ve Özdemir, M. Ç. (2020). Şartlı eğitim yardımı programının faydalancılar açısından etkilerinin değerlendirilmesi. A. Altınsoy (Ed.), *Sakarya üniversitesi çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri seçme yazılar-IV kitabı içinde* (s. 1-31). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Aca, Z. (2020). Sosyal yardımlarla yapabilirlikleri gerçekleştirmek: Bursa yıldırım sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı örneği. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 4/2, 187-206.
- Aca, Z. (2020). *Yapabilirlik yaklaşımı çerçevesinde kamusal sosyal yardımların etkinliği analizi: Bursa örneği*. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-39.
- AÇSHB (2021a, Ocak). Bakan Selçuk: “Sosyal Koruma Kalkanı Kapsamında Yaptığımız Yardımların Tutarı 45,5 Milyar Liraya Yaklaştı. Erişim adresi. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-sosyal-koruma-kalkani-kapsaminda-yaptigimiz-yardimlarin-tutari-45-5-milyar-liraya-yaklasti/> (Erişim tarihi: 01.01.2021).
- AÇSHB (2021b, Ocak). Bakan Selçuk: “2. Faz Sosyal Yardım, İhtiyaç Sahibi Farklı 2 Milyon 300 Bin Haneye Verilecek. Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-2-faz-sosyal-yardim-ihtiyac-sahibi-farkli-2-milyon-300-bin-haneye-verilecek/> (Erişim tarihi: 01.01.2021).
- Aksanyar, Y. (2015). Sosyal yardımda yeni bir yaklaşım olarak şartlı sosyal yardım: sosyal yardım-

- istihdam bağlantısının etkinleştirilmesi programı 2014 yılı Türkiye araştırması üzerine bir araştırma (Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Avrupa Komisyonu (2007). Türkiye 2007 ilerleme raporu. Brüksel.
- Eğitim Reformu Girişimi (2020). Eğitim yönetişimi ve finansmanı eğitim izleme raporu. Ankara: Eğitim Reform Girişimi.
- European Parliament (2020, Aralık). Mitigating the Employment and Social Effects of the COVID-19 Pandemic” Erişim adresi: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652719/IPOL_BRI\(2020\)652719_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652719/IPOL_BRI(2020)652719_EN.pdf) (Erişim tarihi: 01.01.2021).
- FAO (2020, Aralık). Addressing inequality in times of COVID-19, Rome. Erişim adresi: <https://doi.org/10.4060/ca8843en> (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- Fisher, J., Languilaire, J.C., Lawthom, R. Nieuwenhuis, Richard J. Petts, R. J., Runswick-Cole, K. ve Yerkes, M. A. (2020). Community, work, and family in times of COVID-19. *Community, Work & Family*, 23/3, 247-252.
- Gökbayrak, Ş. (2010). *Refah devletinin dönüşümü ve özel emeklilik programları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hinrichs, K., Offe, C. ve Wiesenthal, H. (2004). Zaman, para ve refah devleti kapitalizmi. J. Keane (Ed.), *Sivil toplum ve devlet* (A. Çiğdem, Çev.). Ankara: Yedi Kıta Yayınları, 2004.
- ILO (2020, Aralık). ILO Monitor: COVID-19 And The World Of Work. Sixth Edition Updated Estimates And Analysis, Sixth edition. 23 September 2020. Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_755910.pdf (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- IMF (2020, Aralık). The Great Lockdown: Worst economic downturn since the great depression”. Erişim adresi: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-greatlockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/> (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- Lu, Q., Cai, Z. Chen, B. ve Liu, T. (2020). Social policy responses to the COVID-19 crisis in China in 2020. *Int J Environ Res Public Health*. 17/16/: 5896, 1-14.
- MEB (2020). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim: 2019/2020*. Ankara.
- Musa, J. T., Ajayi , O. ve L Kemp, L. (2020). Examining social determinants of health, stigma, and COVID-19 disparities. *Healthcare*. 8 /168, 1-7.
- Nesanır, N. (2020). Modern devlet kapitalizminin bir eseri: COVID-19. Türk Tabipleri Birliği COVID-19 pandemisi 9. ay değerlendirme raporu. Ankara.
- OECD (2020). *Combating COVID-19's Effect on Children*. OECD.
- Ornellas, A., Engelbrecht, L. K. ve Atamtürk, E. (2020). The fourfold neoliberal impact on social work and why this matters in times of the COVID-19 pandemic and beyond. *Social Work*. 57/3, 234-249.
- Patel, J., Nielsen, F. B. H., Badiani, A. A., Assi, S., Unadkat, V.A., Patel, B., Ravindrane, R., Wardle, H. (2020). Poverty, inequality and COVID-19: the Forgotten Vulnerable. *Public Health*. 183, 110-111.
- Rosanvallon, P. (2004). *Refah devletinin krizi* (Burcu Şahinli., Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Sağlık Bakanlığı (2021, Haziran). COVID-19 Bilgilendirme Sayfası. Erişim adresi: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html> (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- Sama, G. R., Matulic, V., Pascual, A. M., de Vicente, I. (2020). Social Work during the COVID-19

- Crisis: Responding to Urgent Social Needs. *Sustainability*. 12 /20, 1-16, 8595; doi:10.3390/su1220859.
- Sen, A. (1982). *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*. Oxford: Clarendon Press.
- Shahidi, V., Ramraj, C., Odmaa Sod-Erdene, O., Hildebrand, V. ve Siddiqi, A. (2020). The impact of Social Assistance Programs on Population Health: A Systematic Review of Research in High-Income Countries. *BMC Public Health*, 19/2, 1-11.
- Odmaa Sod-Erdene, O., Shahidi, V., Ramraj, C., Hildebrand, V. ve Siddiqi, A. (2020). Is Social Assistance Boosting the Health of the Poor? Results from Ontario and Three Countries. *Canadian Journal of Public Health*. 110/4, 386-394.
- Şantaş, F. (2020), Yoksulluğun Sağlık Statüsü ve Sağlık Hizmetleri Kullanımı İle İlişkisi *.İğdir University Journal of Social Sciences*, 13, 545-591.
- TÜİK (2020). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*. Sayı, 202033679. Erişim adresi: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2020-33679) (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- Türk Tabipleri Birliği (2020). Covid-19 pandemisi iki aylık değerlendirme raporu. Ankara.
- UNDP (2020, Aralık). Long Run Consequences of the COVID-19 Pandemic on Social Inequality. Erişim adresi: <https://www.latinamerica.undp.org/content/rblac/en/home/blog/2020/consecuencias-de-la-pandemia-del-covid-19-en-las-desigualdades-s.html> (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- UNESCO (2020 Aralık). School Closures Caused By Coronavirus (COVID-19). Erişim adresi: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> (Erişim tarihi: 01.01.2021).
- United Nations Turkey (2020, Aralık). The social and economic impacts and implications of COVID-19 are different for women and men!. Erişim adresi: <https://turkey.un.org/en/39770-social-and-economic-impacts-and-implications-covid-19-are-different-women-and-men> (Erişim tarihi: 01.01.2021).
- Westfall, R. (2010). *Dimensions of Social Inclusion and Exclusion In Yukon*. Canada: Yukon Bureau of Statistics. December. Erişim adresi: <https://www.yumpu.com/en/document/read/22339933/dimensions-of-social-inclusion-and-exclusion-in-yukon-2010> (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- WHO (2020a). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020". Erişim adresi: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- WHO (2020b). WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. Erişim adresi: <https://covid19.who.int/> (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- WHO (2020c). Impact of COVID-19 on People's Livelihoods, Their Health and Our Food Systems". Erişim adresi: <https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-covid-19-on-people-s-livelihoods-their-health-and-our-foodsystems> (Erişim tarihi: 02.01.2021).
- World Bank (2020a), COVID-19 to Add as Many as 150 Million Extreme Poor by 2021, Ekim 2020, Press Release No: 2021/024/DEC-GP.
- World Bank (2020b). Turkey Economic Monitor August 2020: Adjusting The Sails. Washington DC: World Bank.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11. bs. Ankara: Seçkin.

Turizm Yöneticilerinin Ekoturizm Algısının AHP Yöntemi ile Belirlenmesi: Giresun İli Örneği

Melek Turan*
Hakan Akyurt**

Öz

Çalışmanın amacı, özellikle Doğu Karadeniz Bölgesinde önemli bir turizm çeşidi haline gelen ekoturizm kavramının turizm yöneticilerinin algılarındaki yerinin belirlenmesidir. Turizm yöneticilerinin ekoturizme bakış açılarının ortaya konması ve tutumlarının tespiti hedeflenmektedir. Birçok farklı turizm çeşidini bünyesinde barındıran ekoturizm faaliyetlerinin, mevcut ve geleceğe yönelik olarak, Giresun turizmine katkısının durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi kullanılarak, Giresun ilinde otel ve seyahat yöneticileri, İl Kültür Turizm Müdürlüğü yöneticileri, turizm alanında çalışan sivil toplum kuruluşları yöneticileri ve turizm eğitimi almış alanında uzman akademisyenler ile anket yapılmıştır. AHP yöntemine uygun olarak hazırlanan anket formunda, doğal şartlar, ulaşım, güvenlik, fiyat, iklim, yayla turizmi ve konaklama tesisleri kriterleri kullanılmıştır. Ayrıca, SPSS analizi ile yöneticilerin demografik bulgularına yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Toplam 10 turizm yöneticisi ile yüz yüze şekilde anketler uygulanmış ve sonuçlar analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, ekoturizm destinasyonlarında gerçekleştirilen turizm faaliyetlerini etkileyen kriterlerin seçimine yönelik öncelik sıralanması en önem verilenden az önem verilene doğru sırayla güvenlik, ulaşım, fiyat, iklim, yayla turizmi, konaklama tesisleri ve doğal şartlar olarak belirlenmiştir. Turizm yöneticileri tarafından ekoturizme etki eden en önemli kriterin güvenlik olduğu ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Ekoturizm, Turizm Yöneticileri, Giresun ili Turizmi, AHP Yöntemi.

Determining the Ecotourism Perception of Tourism Managers by AHP Method: The Case of Giresun Province

Abstract

The aim of the study is to determine the place of the concept of ecotourism in the perceptions of tourism managers which has become an important type of tourism especially in the Eastern Black Sea Region. It is aimed to determine their attitudes and to reveal the perspectives of tourism managers on ecotourism. It has been tried to determine the current and future contribution of ecotourism activities, which include many different types of tourism, to Giresun tourism. In this context, using the Analytical Hierarchy Process (AHP) method, which is one of the multi-criteria decision-making methods, a survey was conducted with hotel and travel managers in Giresun, the managers of the Provincial Directorate of Culture and Tourism, the managers of non-governmental organizations working in the field of tourism and academicians who are experts in the field of tourism education. In the questionnaire prepared in accordance with the AHP method that the criteria of natural conditions, transportation, safety, price, climate, highland tourism and accommodation facilities were used. In addition, the results of the demographic findings of the managers were obtained by SPSS analysis. The results were analyzed and conducted total of 10 tourism managers with face-to-face surveys. As a result of the study, the order of priority for the selection of the criteria affecting the tourism activities carried out in ecotourism destinations has been determined as safety, transportation, price, climate, highland tourism, accommodation facilities and natural conditions, in order from the most important to the least important. It is stated by tourism managers that the most important criterion affecting ecotourism is safety.

Keywords: Tourism, Ecotourism, Tourism Managers, Giresun Province Tourism, AHP Method.

Geliş/Received: 14.09.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

- Bu çalışma için Giresun Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 07 Nisan 2021 tarih ve 09/29 sayılı ile etik kurul izni alınmıştır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekoturizm Rehberliği Ana Bilim Dalı, mlkatilgan@haotmail.com, ORCID ID:0000-0002-7089-800X

** Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Bulancak KK Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Turizm İşletmeciliği Bölümü, hakan.akyurt@giresun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6522-684X
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Değişen hayat koşulları insanların yaşam biçimlerine de etki etmekte olup, bu durum turizm davranışlarına da yansımaktadır. Özellikle salgın hastalıkların artması ile turistlerin beklentilerinde ve ihtiyaçlarında farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle, turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesi yoluna gidilmiş ve turizm yöneticileri uzun dönemlerde daha fazla turistik talep yaratacak çözümler bulmaya yönlendirmiştir. Bu doğrultuda, son yıllarda yaşanan çevresel ve sağlıkla ilgili olaylara tepkisel olarak gelişen hassasiyet, insanların turizm tercihlerini doğaya faydalı olmak ve kalabalıklardan uzaklaşma arzusu ile sürdürülebilir turizm faaliyetlerine yönelmesine neden olmuştur. Bu turizm çeşitlerinden son zamanlarda en çok tercih edilenlerinden biri de ekoturizm faaliyetleridir.

Ekoturizmin temel hedefi sürdürülebilir bir bölgesel gelişimin sağlanmasıdır. Bu durum, ekoturizm ilkelerinin sürdürülebilir şekilde uygulanması ile gerçekleşebilir. Maalesef ülkemizde turizm alanlarının planlanmasında eksiklikler bulunmaktadır. Ülkemizde turizmin doğal kaynaklara doğru yönelişi, doğal kaynakların da birçoğunun kırsal mecralarda bulunması, kırsal mecralardaki arazi kullanımını değiştirmektedir. Bu yüzden kırsal mecraları çekicilik özelliğini yitirmemesi için, kısa süre içerisinde kırsal turizm faktörlerini içerisinde bulunduran ekoturizme yönelmek gerekmektedir (Doğaner, 2001: 1).

Ekoturizm faaliyetlerinde öncelik, çekici doğal alanların, flora ve faunanın korunmasıdır. Bu nedenle, doğanın korunmasını sağlamak, yıkıcı olumsuz etkilerden kurtulmak ve yöre halkının ekoturizmden para kazanmasına yardımcı olmak amacıyla, korunan alanlara yönelik olarak tehditleri azaltmak gerekmektedir (Bhattacharya, Chowdhury ve Sarkar, 2011: 1905). Ekoturizm, özellikle yeni turizm destinasyonlarında bölgesel gelişimi, çevrenin korunmasını ve istihdam olanaklarının artmasını sağlayacak nitelikte bir turizm ürünü olarak kabul edilen, doğa temelli turizm çeşidi olarak günümüzde önemini daha da arttırmış bulunmaktadır.

Bu kapsamda, Doğu Karadeniz Bölgesi, ekoturizm alanlarının fazlalığı ile dikkat çeken bir bölgedir. Ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği alanların mevcudiyeti nedeni ile son yıllarda bölgedeki illerde yatırımlar ve turistik hareketler artmaya başlamıştır. Giresun ili ekoturizm faaliyetlerinin yapılabileceği birçok destinasyona sahip önemli bir il olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekoturizm faaliyetlerinin etkin bir şekilde yönetilebilmesi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulabilmesi için turizmde rol alan ve de çalışan yöneticilerin ekoturizm algılarının belirlenmesi önem arz etmektedir.

Turizm yöneticilerinin ekoturizm kavramı konusunda bilinç düzeyleri ve algılamaları gelecekte bölgedeki ekoturizm faaliyetlerine yön vereceğinden, ekoturizme etki eden kriterler hakkındaki görüşlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan ve alanında uzman kişiler ile yapılma zorunluluğu olan Analitik Hiyerarşi

Yöntemi kullanılmıştır. Ekoturizme etki eden temel kriterlerin hangilerinin ne derece önemli olduğu, Giresun ekoturizmine bakış açısını ortaya koyacak olması nedeni ile gelecekteki çalışmalara ve de yatırımlara yol gösterecek nitelikte olacaktır. Ayrıca, ekoturizm yöneticilerinin fikir ve görüşleri doğrultusunda elde edilecek bilgilerin, gelecekteki akademik çalışmalara yol göstermesi mümkün olacaktır. Ekoturizm üzerinde etkili olan kriterlerin her bölge için farklı olabileceği düşünüldüğünde, çalışmanın Giresun ili ve benzer Doğu Karadeniz ekoturizm destinasyonları için önemli bir bilgi kaynağı niteliğinde olması beklenmektedir.

Literatür Taraması

Ekoturizm kavramı son yıllarda artan önemi ile turizm sektörü içerisinde önemli bir yer edinen kavram haline gelmiştir. Ekoturizm konusunda ülke yatırımları artmış ve turistik talep yaratacak faaliyetler ortaya konmaya başlamıştır. Ekoturizm kavramının turistik talebe etkisi nedeni ile bu alanda lisans ve lisansüstü seviyede eğitimlerde artmıştır. Dünya genelinde artan önemi ile ekoturizm, turizm alanında geliştirilmesi ve üzerinde durulması gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda, ekoturizmin daha iyi anlaşılması amacıyla kısa bir tanımını yapmak gerekirse, 1983 yılında Meksikalı bir çevreci olan “Hector Ceballo Lascurain” tarafından üretilmiş ve bozulmamış alanlar ile doğaya dayalı seyahatler olarak ifade edilmiştir (Farrell ve Runyan, 2001; Bunruamkaew ve Murayama, 2011)

Ekoturizmde öncelik, çekici doğal manzaraların ve zengin flora ve faunanın korunmasıdır. Bu nedenle, doğanın korunmasını sağlamak, yıkıcı olumsuz etkilerden kurtulmak ve yöre halkının ekoturizmden para kazanmasına yardımcı olmak amacıyla, korunan alanlara yönelik olarak tehditleri azaltmak gerekmektedir (Butarbutar ve Soemarno, 2013: 99). Bununla birlikte, Wood (2002) ekoturizmi yedi genel amaç ile açıklamaktadır (Wood, 2002: 10).

- Biyo-çeşitliliğin korunmasına katkı sağlar,
- Yerel halkın refahını sürdürmesine katkı sağlar,
- Tecrübe deneyimi içerir,
- Turistler ve turizm endüstrisi konusunda sorumlu eylemleri içerir,
- Öncelikle küçük ölçekli işletmeler tarafından küçük gruplara teslim edilir,
- Yenilenemeyen kaynakların mümkün olan en düşük tüketimini gerektirir,
- Kırsal kesimdeki insanlar için mülkiyet ve iş fırsatlarını vurgulamaktadır.

Ekoturizm sektörünün varoluşu, tabiatın ve tabiatı kullanacak insanlara bağlı olarak gelişmektedir (Erdoğan, 2013: 111). Ekoturizm, karşılığında biyolojik çeşitliliğin yerel topluma ekonomik teşvikler sağladığı bölgenin ekolojisinin ve biyolojik çeşitliliğinin korunması için yerel toplumu gönüllü hale getirmeye yardımcı olmaktadır. Turizm ve turizm endüstrisi adına yapılan eylemler, küçük ve orta ölçekli turizm işletmelerini teşvik etmek, mümkün olan en düşük doğal kaynak tüketimini gerekli kılmak; özellikle kırsal kesimde yaşayanlar için yerel katılımı, mülkiyeti ve iş fırsatlarını sunmakta ve hepsinden önemlisi öğrenme deneyimlerini içermektedir (Kaypak, 2012: 17).

Ekoturizm bozulan ekolojik dengenin tekrar düzenlenmesine yardımcı olmaktadır. Ekoturizm aktivitelerini dünyaya yaymak, yaşatmak için geçmişten yapılan hataları yapmamak ve gelecekte problemleri çözmek çok önemlidir (Doğan, 2011: 17).

Bölgelerarası dengesizliği azaltmak, ekonomik etkinliklerin arttırmak, ekonomik geliri düşük olmasından kaynaklı göçlerin minimuma indirmek, sosyal barış ile birlikteliği sağlamak ve manevi doğal zenginliği koruyabilmek amaçlı olarak, ekoturizmin doğru kullanılması gerekmektedir (Bhattacharya, Chowdhury ve Sarkar, 2011: 1910). Alternatif turizm ürünü olan ekoturizmin çeşitlendirilmesi için yapılan çalışmaların, turizm endüstrilerinin karının artması için değil, temel amaç doğal alanlardaki yaşamın sürdürülebilirliğinin sağlanması olmak zorundadır. Bu durumun oluşması için yerel halk ile iç ve dış paydaşların birlikte planlama ve koordinasyon yaparak, uzun vadeli bir çalışma içinde olması önem arz etmektedir (Erdoğan, 2003: 106).

Ekoturizm, az gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmayı teşvik eden bir mekanizma olarak görülmektedir (Ayotte, 2009: 23). Bu nedenle, ekoturizm faaliyetlerinin önemi artmakta ve sürdürülebilir bir ekoturizm anlayışının ülke geneline yayılması gerekmektedir. Ekoturizm, ülke genelinde turizmden elde edilen ekonomik payın dağılımında önemli bir rol oynamaktadır. Yoğun ve çok bilinen turistik destinasyonlar dışındaki destinasyonların hem tanıtılmasında hem alt yapı yatırımlarının arttırılmasında hem de yerel halkın gelir elde etmesinde önemli bir turizm çeşidi olarak görülmektedir. Ekoturizm alanında yapılacak olan yatırımların diğer bir özelliği de doğanın sürekli olarak korunmasına yönelik olarak yapılacak olan çalışmalar olarak ifade edilebilmektedir. Yerel halkın doğaya karşı bakış açısının olumlu olarak değiştirilmesinde ve turizmden gelir elde edilebileceğinin öğretilmesinde, ekoturizm faaliyetlerinin önemli bir etkisi olmaktadır.

Ekoturizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkileri genel olarak literatürde yer edinmektedir. Bu kapsamda, ekoturizmin kazandıracığı olumlu ekonomik etkileri aşağıdaki maddelerde özetlemek mümkündür (Yücel, 2002: 3; Tisdell, 2003: 91):

Eko turistlerden sağlanan gelir ekoturizm bölgesine döviz girişi sağlar,

Bölgede yaşayan halk için istihdam olanakları ve gelir sağlar,

Rehberler, yöneticiler ve araştırmacılar için de doğrudan istihdam olanağı sağlar,

Ulaştırma, iletişim, sağlık gibi bölgenin altyapı hizmetlerini geliştirir,

Ekoturizm bölgedeki yerel ürünlere olan talebi artırır,

Az gelişmiş bölgelerde kırsal kesimlerde ekoturizm yaratacağı yatırımlar ve iş imkânları bölgede yaşayan halk için büyük önem taşımaktadır,

Ekoturizm operasyonlarında doğrudan kazançlar ve park giriş ücretleri, yerel sanat ve el sanatları, restoranlar, oteller, barlar ve bu işlemlerden elde edilen vergilerden dolayı kazançlar sağlamaktadır,

Tarımın aktif olmadığı bölgelerde yerel ekonomiyi hareketlendirir,

Bölgenin tanıtım ve alt yapı maliyetlerinin azalmasına yardımcı olmaktadır.

Ekoturizmin olumlu etkileri olacağı gibi bazı olumsuz etkilerinden de bahsetmem mümkündür. Ekonomik anlamda bir bölgeye getirebileceği olumsuz ekonomik etkileri aşağıdaki gibi kısaca ifade etmek mümkündür (Tisdell, 2003, 91; Kuter ve Ünal, 2009: 153; Yılmaz, 2015: 166;):

Bölgedeki fiyat artışı (Özellikle yoğun sezonlarda veya sık ziyaret edilen bölgelerde işletmeler tarafından kaynakların aşırı tüketilmesi sonucu arazi fiyatlarının artışına neden olmaktadır),

Ekoturizmin bir bölgeye yerleştirilmesi uzun süre alacağından yıl boyu düzenli istihdam ve gelir sağlayamamaktadır,

Yaban hayatının korunması sağlanırken, yabani hayatın bölgedeki diğer unsurlarına da zararı olabilmektedir,

Bölgedeki turizm tesislerinin kaynakları aşırı tüketmeleri, elektrik ve su gibi enerji kaynaklarının kesintilerine dahi yol açacak şekilde fiyat artışına sebep olabilir,

Ekoturizm operatörleri yerel işverenlere adil ücret ödememektedir,

Yoğun turizm bölgelerine göre çalışanların ücretleri daha az olabilmekte ve bu durum nitelikli personelin sürekli olarak ekoturizm destinasyonlarında kalmalarına engel olabilmektedir (Akyurt, 2019: 358).

Çevresel unsurlar turizm açısından en önemli etkenler olarak ifade edilmektedir. Çevresel bilinç düzeyi ile hareket edilmediği takdirde, turizmin geleceğinin çok parlak olma ihtimali düşmektedir. Çevresel unsurları önemsemeyen ve korumayı hedef edinmeyen turizm anlayışı, turistik talebin gelecek yıllara dağılımında olumsuz sonuçlar ile karşılaşmasına yol açacaktır. Bu nedenle, ekoturizmin temel amacı içerisinde çevresel unsurların korunması ve geliştirilmesi bulunmaktadır. Doğa temelli bir turizm çeşidi olması nedeniyle, ekoturizm faaliyetlerinin çevresel yapıya zarar vermeyecek nitelikte planlanması ve koordine edilmesi gerekmektedir.

Çevresel bozulma, manzaraların yok edilmesini, bitki örtüsü topluluklarının yok edilmesini, vahşi yaşamı, mercan resiflerini ve çöp yığınlarının ortaya çıkmasını içermektedir. Olumsuz turizm yönetim planlarının, çevresel kapasiteye dikkat edilmemesinin ve yerel toplulukların ve turistlerin doğal çevrenin korunmasında bilgi ve de farkındalık eksikliğinin bir sonucu olarak başka olumsuz etkiler de ortaya çıkabilmektedir. Fiziksel, kimyasal ve biyolojik yönler üzerindeki olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Aşırı fazla ziyaret sıklığı nedeniyle toprak erozyonu, doğal peyzajdaki değişiklikler nedeniyle bitki örtüsünün tahrip edilmesi, artan atık hacmi ve motorlu taşıtlardan kaynaklanan gürültü kirliliğine neden olmaktadır (Butarbutar ve Soemarno, 2013: 101).

Ekoturizmin diğer bir etkisi de toplumlar üzerindeki sosyo-kültürel etkilerdir. Olumlu sosyo-kültürel etkileri arasında geleneklerin ve değerlerin güçlendirilmesi, etkili toplum hizmetleri, artan gönüllülüğü, gelişmiş bölgesel kimliği ve toplum katılımıdır. Ayrıca öğrenme, farkındalık, takdir ve aile bağına içermektedir. Daha sıkı bir etnik kimlik duygusu, empati duygusunun gelişmesi, hoşgörü ve daha güçlü kültürel kimlik sağlamaktadır. Ekoturizmin diğer sosyo-kültürel faydaları ise uyum, fikir alışverişi

ve bir destinasyonun kültürü hakkında bilgi ve de birikimleri arttırmaktır. Ekoturizm de en büyük üç fayda; artan koruma bilinci, ekosistem hizmetlerinin sağlanması ve kültürel kimliğin korunmasıdır (Das ve Chatterjee, 2015: 5).

Ekoturizme etki eden unsurlar bölgelere ve ülkelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Ancak, temel olarak ekoturizm üzerinde etkili olan kriterlerin benzer nitelikte olduğu, sadece bu kriterlerin önem derecesinin bölgesel özelliklere, turist profiline ve yerel halkın durumuna göre değişiklikler gösterdiği bilinmektedir. Ekoturizm kriterleri, bölgedeki kamu turizm yönetimlerinin, turizm tesislerinin ve turizm aracı kuruluşlarının yönlendirmeleri ile şekil almakla birlikte, turistlerin istek ve ihtiyaçlarına göre de belirlenmektedir. Bu kapsamda, ekoturizm destinasyonlarını etkileyecek olan kriterlerin neler olduğunun önem derecesine göre belirlenmesi önemli bir husus olarak dikkat çekmektedir.

Literatürde ekoturizm faaliyetleri gerçekleştirirken etki eden faktörler genel olarak coğrafi konumu, iklim, fiyat, ulaşım, altyapı, güvenlik, konaklama tesisleri, mesafe, kültürel ve tarihi kaynaklar, sosyo-kültürel yapı, doğal manzaralar, tabiat parkları gibi faktörler tarafından etkilendiği belirtilmektedir (İlgaz ve Kozak, 2019: 497). Ayrıca, ekoturizm yapılan bölgelerde yerel halkın ekoturizme katılımı olumlu yönde olduğu takdirde gelişim göstermekte, eğer katılımı zayıf olursa, olumsuz yönde etkilenme olduğu görülmektedir (Işık ve Çalkın, 2016: 20). Bu bağlamda, yerel halkın tutum ve davranışlarının belirlenmesi konusunda ekoturizm alanında çalışmakta olan bölgedeki turizm yöneticilerinin fikir ve görüşleri önem kazanmaktadır.

Genel olarak, ekoturizm alanında çalışmanın konusu ile ilgili benzer literatür çalışmaları ise aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Bunruamkaewa ve Murayama (2011), ekoturizm alanları için AHP yöntemi kullanarak uygunluk denetimi konulu çalışma yapmıştır. Otel yöneticilerine yapmış oldukları anketlerde, 9 kriter üzerinde çalışmışlardır. Bu araştırma, yöntem bakımından mevcut çalışma ile benzerdir. Uygulama evreni ve kriterler bakımından farklılıklar göstermektedir.

Chan (2013), tarafından yeşil pazarlama ve ekoturizm üzerinde otel yöneticilerinin algısına yönelik olarak çalışma yapılmıştır. Çalışmada, ekoturizm turizm stratejilerine yönelik olarak otel yöneticilerinin görüşleri alınmıştır. Yöntem ve konu bütünlüğü açısından farklı bir çalışma yapılmıştır.

Akbulut, Atmış ve Günşen (2015), Küre dağları ekoturizm destinasyonlarına yönelik olarak kamu yöneticileri, özel sektör, sivil toplum örgütleri ve muhtarlar odaklı çalışma yapmışlardır. Çalışmada, çalışma yapılan grupların milli parklar üzerindeki algılamaları üzerinde durulmuştur. Ekoturizmin algılanması bakımından benzerlik olsa da, yöntem ve hedef kitle bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Ahmadova ve Akova (2016), tarafından ekoturizm çiftlikleri üzerinde turizm işletmelerine yönelik çalışma yapılmıştır. Çalışmanın konusu ekoturizm çiftlikleri ile sınırlıdır ve yöntem bakımından farklılık göstermektedir.

Gündüz ve Dönmez (2018), Karabük üniversitesi personelinin ekoturizm algısını ölçmeye yönelik olarak çalışma yapmış, çalışma sonucunda çevre algısının önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Demografik duruma göre SPSS analizi uygulanmış, çevre bilincine yönelik olarak yaş gruplarına göre sonuçlar verilmiştir. Çalışma, yöntem ve konunun incelenmesi bakımından farklılık göstermektedir.

Ünlü ve Erbaş (2021), yapmış oldukları çalışmalarında Trabzon'daki otel yöneticilerinin ekoturizm algılamalarını tespit etmeye yönelik çalışma yapmışlardır. Swot analizinin uygulandığı çalışmada, ekoturizmin Trabzon otel yöneticileri açısından en güçlü yanının eşsiz bir doğaya ve kültürel birikime sahip olması sonucu ortaya çıkmış, en zayıf yanının ise ekoturizm bilincinin yerel halk arasında tam olarak yerleşmemesi olduğu belirtilmiştir. Yapılmış olan çalışma yöntem ve sonuç bakımından farklılık göstermektedir.

Ekoturizm üzerinde yapılan makale ve tezler incelediğinde, genel olarak ekoturizm üzerinde algılamalara yönelik olarak, turistleri, yerel halkı ve bölge yerel yöneticilerini konu alan çalışmalar olduğu görülmektedir. Ekoturizm konusunda algılamaların turist ve yerel halk kapsamında ele alındığı ve analiz yönteminin ise genel olarak SPSS analizi ya da SWOT analizi ile değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın konusu olan ekoturizmin yerel turizm yöneticileri tarafından algılanmasına yönelik olarak çalışma tam kapsamlı olarak bulunamamıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan AHP yöntemi ile turizm yöneticilerinin algılanmasına yönelik olarak yapılmış olan bir çalışmaya rastlanamamıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı, ekoturizm destinasyonlarında etkili olan kriterlerin turizm yöneticilerinin bakış açıları ile önem derecesine göre ortaya konulmasıdır. Alt amaç olarak ise, Giresun ili ekoturizm destinasyonlarına etki eden unsurlardan hangilerinin daha önemli olduğunun, Giresun'da çalışmakta olan turizm yöneticileri ve akademisyenlerin fikirleri doğrultusunda ortaya koymaktır. Giresun ili turizmine yön veren turizm yöneticilerinin algılarının tespiti, Giresun ekoturizminin şekillendirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Elde edilen veriler ile Giresun ili ekoturizm destinasyonlarında hangi kriterlerin daha önem verilerek, üzerinde çalışılması gerektiği sonucu ortaya çıkacaktır. Böylece, uzun vadede ekoturizm yatırımlarına yön verilerek, turizme konu olan maliyetlerin azaltılması ve turistik talebin artırılması sağlanabilecektir.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Giresun ilinde turizm alanında yönetici olan kişiler oluşturmaktadır. Bu kapsamda, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden 2 yönetici, Giresun Belediyesi'nden 1 yönetici, seyahat acentesi 2 yönetici, otel genel müdürü 3 yönetici, turizm alanında çalışmakta olan sivil toplum kuruluşlarından 1 yönetici ve turizm alanında doktora dereceli 1 akademisyen oluşturmaktadır. Toplam 10 yönetici araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırma örnekleminin evrenini destekleme konusunda, çalışmada uygulanan AHP yöntemi diğer yöntemlerden farklılık göstermektedir. Çok kriterli karar verme yöntemleri içerisinde bulunan AHP yönteminde, örneklemin evreni temsil etmesi için alanında uzman bir kişi bile yeterli olarak kabul edilmektedir. Uzman görüşlerinin bilimsel amaçlı olarak kullanılmasında, çok kriterli karar verme yöntemlerinde tek uzmanın fikir ve tecrübeleri yeterli olarak görülmektedir (Erdal ve Korucuk, 2018: 103; Korucuk, 2021: 249). Bu kapsamda, çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanmasındaki durum nedeni ile araştırma örnekleme, araştırma evrenini temsil edecek nitelikte olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi ve Sınırlılıkları

Çalışma ilk olarak anketlerin hazırlanması ile başlatılmıştır. Söz konusu kriterler kendi arasında ikili karşılaştırmalar yapılarak Analitik Hiyerarşi Süreci ile analiz edilmiştir. Kriterlerin birbiri arasındaki önem dereceleri belirlenmiş olup, bir sonraki aşamada anketler turizm yöneticileriyle yüz yüze görüşme yoluyla yapılmıştır.

Araştırmanın uygulama sürecinde, Türkiye'deki mevcut Corona virüs salgını nedeni ile bazı yöneticilerin esnek çalışma koşullarında çalışması ve bazı yöneticilerin de yüz yüze görüşmeye sıcak bakmaması, araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Araştırmada kullanılan kriterlerin geçerlilik ve güvenilirliği için daha önceden yapılmış çalışmalardan elde edilmiştir. Bayat (2010:97), tarafından Iğdır ilinde yerel halkın algısına yönelik olarak ekoturizm alanında yapılmış olan çalışmanın güvenilirliği %95; Bunruamkaew and Murayama (2011:273), tarafından otel yöneticilerine ekoturizm değerlendirilmesinin yapıldığı çalışmada güvenilirlik %89 ve Kavak (2015:153), tarafından yapılan Edremit ekoturizmine yönelik olarak çalışmasında ise güvenilirlik %91 olarak belirtilmektedir. Araştırma kriterleri, daha önce geçerliliği ve güvenilirliği onaylanmış yukarıda belirtilen ekoturizm çalışmalarından elde edilmiştir. Araştırmada, Giresun ili için oluşturulan 7 (yedi) kriter belirlenmiştir. Bu kriterler aşağıdaki Tablo-1'de verilmektedir.

Tablo 1: AHP ölçeği temel kriterler tablosu

Temel Kriterler
Ulaşım
Fiyat
Doğal Şartlar
İklim
Yayla Turizmi
Konaklama tesisleri
Güvenlik

Araştırma için kullanılan ekoturizm değerlendirme kriterleri, ülkelere ve bölgelere göre değişim göstermektedir. Temel olarak, yukarıda belirtilen ulaşım, fiyat, doğal şartlar, iklim, yayla turizmi, konaklama tesisleri ve güvenlik kriterleri dışında, farklı çalışmalarda çevresel şartlar, doğal güzellikler, rafting, trekking, dağ tırmanışı, bisiklet rotaları gibi farklı kriterlerin de kullanıldığı görülmektedir.

Araştırmanın Analizi

Araştırmada katılımcıların demografik bilgilerinin analizinde SPSS tekniği, kriterlerin değerlendirilmesinde ise AHP yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda, AHP yönteminin detaylı olarak incelenmesi, çalışmanın temelini oluşturduğundan, genel olarak AHP yöntemini açıklamak uygun olacaktır.

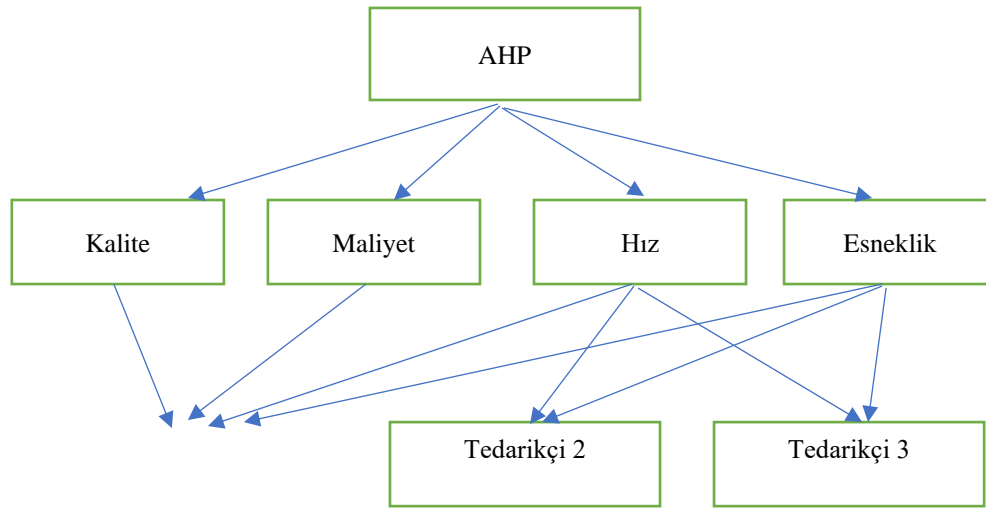
Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

AHP, çok kriterli karar vermek, planlama, kaynak dağıtım ve anlaşmazlıkların çözülmesinde kullanılan yöntemdir. Başka bir ifadeyle, genel bir ölçme teorisidir. (Saaty ve Vargas, 2000: 2). Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Süreci, ilk olarak 1968 yılında Myres ve Alpert tarafından ortaya atılmış ve sonrasında 1977 yılında Saaty tarafından bir model geliştirilerek karmaşık karar problemlerinin çözümünde kullanılabilir hale getirilmiştir (Girginer, 2008: 135). AHP, bir konu hakkında fikir sahibi veya uzman kişiler tarafından kendi görüşlerini ortaya koyarak ortak bir kararın oluşturulmasındaki araçlardan biridir yani oran ölçeklerini ikili karşılaştırmalardan türetme yöntemidir (Önder ve Önder, 2015: 21).

Bu yöntem, karmaşık problemlerin çözümünde alanında uzman kişilere uygulanmaktadır. Bu uygulama ekonomi, planlama, turizm, sağlık, pazarlama, işletme, muhasebe, eğitim, mimarlık, mühendislik gibi birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Drumm and Moore (2002)'ye göre ekoturizm yapılacak alanın yönetim kadrosu, kamu kurum temsilcileri, uzmanlar ve bilim insanları, yerel temsilciler, seyahat acenteleri, tur operatörleri, kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları planlama sürecine katılması gerekmektedir (Yılmaz ve Surat, 2015, 166-167).

AHP yönteminin aşamaları aşağıda adımlar halinde sunulmaktadır (Saaty, 1994: 21-24; Saaty, 2008: 85; Başkaya ve Akar, 2005: 275; Vatansever, 2013: 239):

1.Adım: Hiyerarşik Yapı Oluşturulması: Çok kriterli karar probleminin çözümü için hiyerarşik yapısını oluşturulması gerekmektedir. Bu yapı da problem, problemi etkileyen faktörler ve alt faktörlerle problemin çözümü için kriterler önemlidir. AHP’de yapı için minimum 3 seviyeden oluşur. En üstteki seviyede karar probleminin amacı bulunmaktadır. Orta seviyede, karar problemini etkileyen kriterler bulunur. En alt kademedeki seviyede ise karar alternatifleri yer almaktadır.

Şekil 1: AHP’de kullanılan temel hiyerarşik yapı (Vatansever, 2013: 238).

2.Adım: Karşılaştırmalara Dayalı Karar Matrisinin Oluşturulması:

Saaty ve Niemira (2006), tarafından geliştirilen 1-9 arasındaki önem ölçeğinde kullanılan kriterler, diğer seçeneklerle karşılaştırılarak karar matrisleri oluşturulmaktadır.

Tablo 2: AHP ölçeği önem dereceleri tablosu

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede önemli	Her iki faktör eşit derece önemli
3	Orta derece önemli	Düşüncelere göre bir faktör diğerine göre çok daha az önemli
5	Kuvvetli derecede önemli	Bir faktör bir diğerinden kuvvetli olarak daha önemli
7	Yüksek derecede önemli	Bir faktör diğerine göre çok yüksek derecede daha önemli
9	Mutlak derecede önemli	Bir faktör diğerine göre çok yüksek derecede önemli
2,4,4,8	Ara değerler	Diğer derecelerin ara değerleridir

Kaynak: Saaty ve Niemira, 2006:3.

3.Adım Kriter ağırlıklarının hesaplanması: Öncelikle ikili karşılaştırmalara dayalı olarak oluşturulan karar matrisi normalize edilerek B normalize karar matrisi oluşturulur. Normalizasyon işleminde aşağıdaki formül uygulanmaktadır.

Denklem 1

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}$$

Yukarıdaki formül ile elde edilen B normalize karar matrisinin satır elemanlarının aritmetik ortalaması alınarak W ağırlık vektörüne ulaşılmaktadır.

Denklem 2

$$W = \frac{\sum_{i=1}^n b_{ij}}{n}$$

4.Adım Tutarlılık Testi: AHP'nin son ve en önemli adımıdır. İkili karşılaştırılmasının belirlenmesinde kararın uyumluluk göstermesi tutarlılığın ölçüsüdür. İkili karşılaştırılmasının karar vericilerin tutarlı ve gerçekçi olduklarını göstermektedir. Uzman görüşlerinin tercih edilmesi tutarlılığın güvenilirliğini artırmaktadır. Tutarlılığın test edilmesiyle ilgili parametreler; tutarlılık indeksi (Consistency Index-CI) ve tutarlılık oranıdır (Consistency Ratio-CR). Bu parametrelerin hesaplanmasında aşağıdaki formül uygulanmaktadır

Denklem 3

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$$

Denklem 4

$$CR = \frac{CI}{RI}$$

$\lambda_{\max}$ değerinin hesaplanmasında, öncelikle ikili karşılaştırmalara dayalı karar matrisi ile ağırlık vektörü çarpılarak bir sütun vektörü hazırlanır. Elde edilen sütun vektörü elemanları karşılıklı olarak W ağırlık vektörü elemanlarına bölünür ve elde edilen değerlerin aritmetik ortalaması alınarak $\lambda_{\max}$ değerine ulaşılır.

$(\lambda_{\max} - n)/(n-1)$ formülüyle bulunan CI değeri, a_{ij} lerin tahmininde meydana gelen hataların varyansdır. CR ise, CI ile ortalama rasgele tutarlılık indeksi (Random Index-RI) tablosunda, kriter sayısına göre verilen uygun sayıyla karşılaştırılması sonucu elde edilir.

Tablo 3: Rastgele değer indeksi (R.İ)

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0	0	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49

RI değerleri, 1/9, 1/8, ..., 1, ..., 8,9 skalası kullanılarak örnekten türetilen rassal sayılardır. Hesaplama sonucunda elde edilen CR değerinin 0,10'dan küçük olması gerekmektedir. 0,10 değerinden büyük olması durumunda ikili karşılaştırma matrislerinde hesaplama hatası olduğunu ya da ankete katılanların tutarsız cevaplara işaretlediklerinin göstergesidir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmada ilk olarak SPSS tekniği ile katılımcılara ait demografik sonuçlar ortaya konulmaktadır. Bu sonuçlar, Tablo-4'te verilmektedir.

Tablo 4: Demografik özelliklere ilişkin frekans dağılımı

Değişken (n: 10)	Katılımcı	%	
Cinsiyet	Kadın	2	20
	Erkek	8	80
Çalışma Süresi	1- 5 yıl	3	30
	5-10 yıl	3	30
	10-15 yıl	2	20
	15-20 yıl		
	20 ve üstü	2	20
Görevi	Seyahat acente Müdür	2	20
	Otel Müdür- Genel Müdür	3	30
	Kamu Turizm Yönetici	3	30
	Akademisyen	1	10
	Diğer Yöneticiler	1	10
Eğitim durumu	Temel Lise	1	10
	Lisans Diğer Bölümler	1	10
	Lisans Turizm Bölümleri	1	10
	Yüksek Lisans Diğer Bölümler	4	40

	Alan dışı Yüksek Lisans devam ediyor	2	20
	Doktora Turizm	1	10
Ekoturizmle ilgili bir Otelde Çalışma Durumu	Evet	4	40
	Hayır	6	60

Tablo-4'e göre katılımcı yöneticilerin %80 gibi önemli bir kısmını erkek yöneticiler oluşturmaktadır. Çalışma sürelerinde %80 oranında 15 yıl ve altı sürede çalışan yöneticiler oluşturmaktadır. Kamu turizm yöneticisi 3 kişi, seyahat acentesi 2 yönetici, otel müdür veya genel müdürü 3 yönetici, turizm alanında çalışmakta olan sivil toplum kuruluşlarından 1 yönetici ve turizm alanında doktora dereceli 1 akademisyen katılımcı bulunmaktadır. Yöneticilerin, akademisyen katılımcı hariç, %80 gibi önemli bir bölümü turizm dışı alanlarda eğitim aldıklarını belirtmektedir. Ekoturizm alanında çalışmalarına ilişkin soruya verilen cevapta ise katılımcı yöneticilerin %60'nın ekoturizm destinasyonlarında çalışmadığı sonucu elde edilmiştir.

AHP yöntemi kullanılarak uygulanan ankete ait veriler doğrultusunda, Giresun ili turizm yöneticilerinin ekoturizm algılamalarına yönelik olarak kriter seçimleri elde edilmiştir. Ardından, seçim kriterleri sonuçlarına yönelik olarak ikili karşılaştırmaları yapılmıştır. Elde edilen verilerin geometrik ortalaması alınarak ikili karar matrisleri oluşturulmuştur. İkili karşılaştırmalar matrisi sonuçları Tablo-5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: İkili karşılaştırmalar matrisi

	Doğal Şartlar	Ulaşım	İklim	Güvenlik	Yayla Turizmi	Konaklama Tesisleri	Fiyat
Doğal Şartlar	1,0000	0,7496	0,9368	0,4438	0,8548	1,0414	0,6762
Ulaşım	1,3341	1,0000	3,2073	0,3925	1,6141	0,8960	0,7750
İklim	1,0674	0,3118	1,0000	0,3500	3,4740	1,6186	0,5330
Güvenlik	2,2533	2,5477	2,8574	1,0000	1,3195	3,3754	2,7130
Yayla Turizmi	1,1698	0,6196	0,2879	0,7579	1,0000	0,7943	1,1962
Konaklama Evleri	0,9603	1,1161	0,6178	0,2963	1,2589	1,0000	0,7442
Fiyat	1,4788	1,2904	1,8760	0,3686	0,8360	1,3438	1,0000

İkili karşılaştırmalar matrisi oluşturulduktan sonra, AHP yöntemi adımları gereği, Tablo-5'ten elde edilen verilerle kriterlerin ağırlıklandırılması işlemi yapılmıştır. Bu işlemlerin sonucu Tablo-6'da verilmektedir.

Tablo 6: Kriterlere göre ağırlıklandırma sonuçları

	Doğal Şartlar	Ulaşım	İklim	Güvenlik	Yayla Turizmi	Konaklama Tesisleri	Fiyat	Önem Düzeyi
Doğal Şartlar	0,1079	0,0982	0,0869	0,1230	0,0825	0,1034	0,0885	0,0986
Ulaşım	0,1440	0,1310	0,2974	0,1088	0,1558	0,0890	0,1015	0,1468
İklim	0,1152	0,0408	0,0927	0,0970	0,3354	0,1607	0,0698	0,1302
Güvenlik	0,2432	0,3337	0,2650	0,2771	0,1274	0,3352	0,3552	0,2767
Yayla Turizmi	0,1263	0,0811	0,0267	0,2100	0,0966	0,0789	0,1566	0,1109
Konaklama Tesisleri	0,1037	0,1462	0,0573	0,0821	0,1216	0,0993	0,0974	0,1011
Fiyat	0,1596	0,1690	0,1740	0,1021	0,0807	0,1335	0,1309	0,1357

Not: CR= 0,079103

CR değeri 0,1'den küçük (0,079103) çıktığı için ankete verilen cevapların güvenilir olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın CR değerinin 0,1'den küçük çıkması ankete verilen cevapların da anlamlı olduğu anlamı taşımaktadır. CR değerinin 0,10'den büyük çıkması ya AHP yöntemindeki bir hesaplama hatasını ya da ankete katılanların tutarsız cevaplar verdiğini ifade etmektedir (Saaty, 2008: 82).

Kriterlerin ağırlıklandırılması adımından sonra AHP ölçeğine uygun olarak kriterlerin önem derecesine göre sıralanması adımı yapılmıştır. Bu adıma yönelik olarak veriler Tablo-7'de verilmektedir.

Tablo 7: AHP ölçeği temel kriterlerin önem derecesi sıralaması

Kriter	Önem Derecesi Sıralaması	
1	Güvenlik	0,2767
2	Ulaşım	0,1468
3	Fiyat	0,1357
4	İklim	0,1302
5	Yayla Turizmi	0,1109
6	Konaklama Tesisleri	0,1011
7	Doğal Şartlar	0,0986

Önem düzeyi matrisine göre, Güvenlik kriteri (0,2767) en önemli kriter olarak belirlenmiştir. Daha sonra sırasıyla, Ulaşım (0,1468), Fiyat (0,1357), İklim (0,1302), Yayla turizmi (0,1109), Konaklama tesisleri (0,1011) ve Doğal Şartlar (0,0986) kriterleri sonucu ortaya çıkmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Turizm sektörünün gelişmesi ve modern anlamda değişime uğraması son otuz yılla birlikte hızlanmıştır. Senelik izin kavramı ve daha düzenli gelire sahip olan kişilerin turistik faaliyetlere katılımının, ulaşım fırsatlarının artmasıyla birlikte, turizmin lüks olmaktan çıkarak temel bir ihtiyaç haline almasına neden olmuştur. Toplumların turizmden elde ettikleri gelirlerinin artması, doğaya ve çevresel unsurlara karşı bilinç düzeyinin gelişmesi ile turizm türlerinde de değişimler olmuştur. Özellikle, son iki yıldır yaşanan virüs salgını ile doğaya yönelik turistik talepte daha fazla artış yaşanmıştır. İnsanların kalabalık ortamlar yerine hem doğada farklı turizm türlerini tecrübe etme istekleri hem de kalabalık şehirlerden uzaklaşarak dinlenme arzuları, turizmin doğa tabanlı türlerinin ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

Bu kapsamda, özellikle Türkiye gibi doğal alanlarının çok olduğu ülkeler, ekoturizm alanında yatırımlar yapmaktadır. Türkiye’de ekoturizm kapsamında adı geçen en önemli bölge Doğu Karadeniz Bölgesi olarak görülmektedir. Yaylalarının fazlalığı ve el değmemiş doğal alanları ile önemli bir ekoturizm destinasyonu olarak belirtilmektedir. Giresun ili ekoturizm kapsamında yaylaları, milli parkları, sit alanları ve doğal manzaraları olan birçok destinasyona sahiptir. Giresun ilinin ekoturizme etki eden kriterlerinin, ildeki turizm yöneticileri tarafından ele alınması, önemli bir bilgi kaynağıdır.

Çalışma ile benzer olan, Bunruamkaewa ve Murayama (2011) yılında yapmış olduğu araştırmada, araştırmanın evreni farklılık gösterse de, ekoturizm kriterleri benzer olarak belirtilmektedir. Bu kapsamda, araştırmada “doğal şartlar” kriteri en önemli ekoturizm kriteri olarak ifade edilmektedir. Mevcut çalışmada ise “güvenlik” kriteri en önemli kriter olarak belirlenmiştir. Bu durum, destinasyonların farklılığına ve araştırma evrenine göre sonuçların değişebileceğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada, Giresun ili turizm yöneticisi ve akademisyenlerden oluşan hedef kitleye anket uygulanmış, bu anketten elde edilen demografik bilgilerde en önemli sonucu, yöneticilerin %80 gibi önemli bir oranının turizm eğitimi almamış kişilerden oluştuğudur. Turizm eğitimi, günümüz koşullarında Türkiye’de birçok ilde lise, önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerinde yaygın olarak verilmektedir. Gelecekte turizm ile ilgilenen yöneticilerin turizm eğitimi almış olmalarının, turizme bakış açısı ve vizyon açısından önemli olacağı düşünülmektedir. Mevcut sistemde, turizm eğitimi alan yönetici sayısının azlığı, geçmişte turizm eğitiminin günümüzdeki kadar yaygın olmaması ile ilişkilendirilebilir. Demografik sonuçlardan elde edilen diğer bir çarpıcı bilgi ise kadın yöneticilerin oranının %20 olmasıdır. Erkek yöneticilerin sayısının kadınlara oranla çok daha fazla olduğu görülmektedir. Sektörün gelecekte kadın yöneticiler içinde önemli bir istihdam alanı olması beklenmektedir.

AHP yöntemi sonucunda elde edilen verilerde, Giresun ili turizm yöneticileri açısından “güvenlik” en önemli ekoturizm kriteri olarak belirtilmektedir. Bu durum, bölgenin ekoturizm faaliyetlerindeki genel güvenlik şartlarının artırılması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte diğer en önemli sonuç ise, “ulaşım” kriteridir. Giresun ili ekoturizm alanlarına turistlerin daha güvenli ve kolay ulaşımı önemli bir altyapı sorunu olarak görülmektedir. Turizm açısından elverişli destinasyonlara ulaşımın kolay olarak sağlanması hem tanıtımının daha kolay yapılmasında etkili olacaktır hem de turistik talebin artırılmasında önemli bir rol oynayacaktır. Coğrafi yapı bakımından uygun olmayan şartlar, iklim koşulları ve ulaşımın bir arada koordineli şekilde çözüme kavuşturulması, Giresun ekoturizm destinasyonlarına olan talebi doğrudan etkileyecek ve de yöre halkının turizmden elde ettikleri gelirleri yükseltecektir.

Çalışma sonucunda diğer önemli ekoturizm kriterleri ise fiyat, iklim, yayla turizmi, konaklama tesisleri ve doğal şartlar olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, Giresun ili turizm yöneticileri açısından ilin doğal şartları normal olarak kabul edilmektedir. Doğal manzara ve alanların Giresun açısından çok zengin olması, böyle bir algılamaya yol açmış olabilir. Ayrıca, ekoturizm birçok turizm türünü içinde barındırmasına rağmen, yayla turizmi ekoturizmin temel kriterleri arasında gösterilmektedir. Bu sonucun, Giresun ilinin yaylalar açısından zengin olması ile doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Giresun’da faaliyet gösteren turizm yöneticilerinin ekoturizm algılamalarının tespitine yönelik olarak elde edilen bulgular sonrasında, aşağıda belirtilen öneriler geliştirilmiş ve maddeler halinde ifade edilmiştir:

Ekoturizm konusunda başta bölgedeki turizm işletmeleri olmak üzere ilgili bütün kuruluşlarda çalışanların eğitim programlarından faydalandırılarak, ekoturizm konusunda bilinç düzeyi artırılmalıdır.

Bölgede ulaşım araçlarında ve konaklama tesislerinde iyileştirmeler yapılarak, uzun vadeli planlamalar yapılmalıdır.

Ekoturizm faaliyetlerinin muhataplarından olan yerel halk belirli dönemlerde gerekli eğitim programları ile desteklenerek karşı karşıya kalacakları durum hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır.

Bölgeye yapılacak turizm yatırımlarının bilinçsiz ve plansız yapılmasının önüne geçilerek, ekoturizm göz önüne alınarak çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik temelli olarak planlanmasına yönelik denetim ve de imkanlar sağlanmalıdır.

Ekoturizm destinasyonları için ulusal ölçekte bilinçlendirme faaliyetleri kapsamında etkinlikler, kısa filmler, konferans ve kongreler, yarışma ve festivaller düzenlenerek ekoturizm faaliyetlerinin nasıl olması ve nasıl olmaması gerektiği anlatılmalıdır.

Destinasyon yönetiminin bölgede etkin bir şekilde yapılarak, ekoturizme dair kararların yerel halk ile işbirliği içerisinde alınmasına yönelik katılımı sağlanmalıdır.

Ekoturizm faaliyetlerinin bölgede gelişmesinin, yatırımları ve iş fırsatlarını beraberinde getireceği göz önüne alınarak, turizm eğitimleri arttırılmalı ve nitelikli personel yetiştirilmelidir.

Ekoturizm alanları yeniden gözden geçirilerek, doğal, çevresel ve kültürel sürdürülebilirliğe engel teşkil edebilecek sorunlar ortaya konmalı, uzun süreli kapsamlı planlamalar yapılmalıdır.

Giresun'un ekoturizm faaliyetleri bakımından bölgede yer alan diğer illere nazaran daha yeni yapılanıyor olmasının avantajı mutlaka kullanılarak, gerek turizm işletmeleri gerekse diğer paydaşların desteklenmesi ile ekoturizm konusunda çalışmaların arttırılması gerekmektedir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada yazarların çalışmaya katkısı tamdır. Her iki yazar çalışmanın bütününde iş birliği ve ortak çalışmayı esas almıştır. Çalışmada yer alan literatür özeti, alan araştırması ve verilerin analizi kısımları yazarların ortak çabasıyla tamamlanmıştır.

Çıkar Beyanı : Bu çalışmada yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Ahmadova, S ve Akova, O. (2016). Türkiye'de organik ekoturizm çiftlikleri üzerine bir araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 14-29.
- Akbulut, G., Atmış, E. ve Günşen, H.B. (2015). Farklı ilgi gruplarının milli park algıları üzerine bir değerlendirme: Küre dağları milli parkı örneği, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 133-145.
- Akyurt, H. (2019). Ekoturizm: Türkiye'deki gelişimi ve mevcut durumu. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*, Cilt 2, Ankara: Gece Akademi.
- Ayotte, L.A. (2009). Ecotourism as a form of sustainable development in south africa., Queen's University Kingston, Ontario, Canada.
- Başkaya, Z. ve Akar, C. (2005). Üretim alternatifi seçiminde analitik hiyerarşi süreci: Tekstil işletmesi örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 273-286.
- Bayat, G. (2010). Turizmin yerel halk tarafından algılanması: Iğdır halkı üzerine bir araştırma., *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilmeler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- Bhattacharya, D. Chowdhury, B. and Sarkar, R. (2011). Irresponsible ecotourism practices flanking the best national park in india: a multivariate analysis. *2nd International Conference On Business and Economic Research Proceeding*, 1901-1928.
- Bunruamkaew, K. and Murayama, Y. (2011). Site suitability evaluation for ecotourism using GIS & AHS: A case study of Surat Thani province. *Thailand, Social and Behavioral Sciences*, 21, 269-278.
- Butarbutar, R. and Soemarno. (2013). Environmental effects of ecotourism in indonesia. *Journal of Indonesian Tourism and Development Studies*, 3.1(3), 97-107.
- Chan, E.S.W. (2013). Managing green marketing: Hong Kong hotel managers' perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 442-461.
- Das, M. and Chatterjee, B. (2015). Ecotourism: a panacea or a predicament, *Tourism Management Perspectives*, 14, 3-16.

- Doğan, M. (2011). Mengen ve çevresinin ekoturizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 1(22), 14-26.
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye turizm coğrafyası*. Çantaya Kitabevi: İstanbul.
- Erdal, H. ve Korucuk, S. (2018). İmalat işletmelerinde yeni ürün geliştirme kriterleri: Karadeniz Bölgesi örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 99-112.
- Erdoğan, N. (2003). *Çevre ve (eko)turizm*. Ankara: Genel Yayın ve Dağıtım.
- Farrell, B.H., and Runyan D. (1991). Ecology and tourism. *Annals of Tourism Research*. 18, 26- 40.
- Girginer, N. (2008). Ticari kredi taleplerinin değerlendirmesine çok kriterli yaklaşım: özel ve devlet bankası karşılaştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 37, 132-141.
- Gündüz, B. ve Dönmez, Y. (2018). Üniversite Çalışanlarının Ekoturizm Algısı. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 20(2), 152-162.
- İlgaz, B. ve Kozak, M. (2019). Turistlerin destinasyon seçim kriterlerinin değerlendirilmesi: AHS ve TOPSİS uygulaması, Emir, O. (Editör.) *20. Ulusal- 4. Uluslararası Turizm Kongresi*, Eskişehir. Anadolu Üniversitesi, 496-503.
- Işık, C. ve Çalkın, Ö. (2016). Yerel Halkın Turizm Algısı: Tra2 Bölgesi Analizi. *IUJEAS*, 1(2), 19-48.
- Kavak, M. (2015). Edremit körfezi kuzey kıyılarında yerel halkın ekoturizme yönelik bilinç algısı ve tutumları. Yüksek Lisans Tezi, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Çanakkale.
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik turizm ve sürdürülebilir kırsal kalkınma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 11-29.
- Korucuk, S. (2021). Ordu ve Giresun İllerinde Kentsel Lojistik Performans Unsurlarına Yönelik Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(26), 141-155.
- Kuter, N. ve Ünal, H.E. (2009). Sürdürülebilirlik kapsamında ekoturizmin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri. Kastamonu Üniversitesi, *Orman Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 146-156.
- Önder, G. ve Önder, E. (2015). Analitik hiyerarşi süreci. (Editörler), Yıldırım, B.; Önder, E. Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, *Dora Yayıncılık*, 21-74.
- Saaty T.L. (1994). How to make a decision: the analytic hierarchy process, *Interfaces*, 24(6), 19-43.
- Saaty, T.L. and Vargas, L.G. (2000). *Models, methods, concepts and applications of the analytic hierarchy process*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Saaty, T.L. ve Niemira, M.P. (2006). A framework for making a better decision, *Research Review*, 13(1), 1-4.
- Saaty, T.L. (2008). Decision making with the analytic hierarchy process, *International Journal of Services Sciences*, 1(1), 83-98.
- Tisdell, C.A. (2003). Ecotourism, economics, and the environment: observations from china. *Journal of Travel Research*, 34, 91-99.
- Ünlü, H. ve Erbaş, A. (2021). Trabzon'da otel yöneticilerinin eko turizm hakkındaki görüşleri. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 24(1), 142-160.
- Vatansever, K. (2013). Kamu hastanelerinde mal alım kararlarının bulanık AHP yöntemiyle değerlendirilmesi ve Gediz devlet hastanesi uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 225-244.
- Yılmaz, H. ve Surat, H. (2015). Analitik hiyerarşi süreci kullanılarak en uygun ekoturizm etkinliğinin belirlenmesi. *Turkish Journal of Forestry*, 16(2), 164-176.

Yücel, C. (2002). Turizmde yükselen değer: ekoturizm. *TÜRSAB Dergisi*, 219, 4-9.

Wood, M.E. (2002). *Ecotourism: principles, practises & policiesfor sustainability*, United Nations Environment Programme. United Nations Publication, France.

Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO)'nın Gelişimi: Türkiye'de Bir GYO Olarak Emlak Konut

Oğuzhan ERDOĞAN*

Ahmet ÖZASLAN**

ÖZ

Kırdan kente yaşanan göç, nüfus artışı, doğal afetler gibi unsurlar kentleşme sürecini belirlemektedir. Bu unsurlar, kentsel toprak üzerinde yapılaşma sürecini hızlandırmakta ve toprağı sermayenin çekim merkezleri haline getirmektedir. Kent içinde farklı gelir gruplarının ve yapıların olması, konut sunumunda çeşitlenmeyi ortaya çıkarmakta ve daha yaşanabilir mekânların oluşturulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede konut üretim sürecinde, inşaat sektörünün farklı aktörlerini de içine alan bir yöntem geliştirilmekte ve ülke ekonomisine katkısı için dünya genelinde gayrimenkul sektörüne yönelik finansman sistemleri oluşturulmaktadır. Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (GYO)'nın kurulması da böyle bir gelişmenin ürünüdür. Buradaki amaç büyük çaplı konut projelerinin gerçekleştirilmesi için finansal kaynak yaratmaktır. Kaynak transferi sağlayan bu ortaklıkların kentsel gelişim ve dönüşüm sürecindeki ve ülke ekonomisinin gelişimindeki rolü büyüktür.

Bu çalışmada GYO'nun gelişimi ve mevcut durumu dünya ve Türkiye genelinde ortaya konmuş; konut üretimi açısından ülkemizde Toplu Konut İdaresi (TOKİ) iştiraki ile kurulan Emlak Konut GYO'nun işleyişi irdelenmiş; şirketin 2020 yılı faaliyet raporu verileri yardımıyla tamamlanan ve devam eden projeleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konut Üretimi, Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı, TOKİ, Emlak Konut GYO

Development of Real Estate Investment Trust (REITs): The Status of Emlak Konut as A REITs in TURKEY

Abstract

Factors such as rural-to-urban migration, and natural disasters in the population report determined the urbanization process. These factors accelerate the process of building on the urban land and the land becomes the center of attraction of the capital. The presence of different income groups and structures within the city reveals the diversification in housing presentation and lays the foundation for the creation of more livable spaces. In the housing production process in the world, a financing system for the real estate sector is created to improve the functioning of the construction sector by a method that includes different actors and contributes to the country's economy. Such developments provide the establishment of Real Estate Investment Trusts (REITs); as a result, financial resources are created for the realization of large-scale housing projects. The role of these partnerships, which provide resource transfer, in the process of urban development and transformation and the development of the country's economy is important.

In this study is the development and current status of the REIT's in the world and Turkey; the operation of Emlak Konut REITs, which was established with the participation of the Housing Development Administration (TOKİ) in our country and has the highest market value in terms of housing production, has been scrutinized; with the help of the company's 2020 annual report data, completed and ongoing projects were examined.

Keywords: Housing Production, Real Estate Investment Trusts, TOKİ, Emlak Konut REITs

Geliş/Received: 15.07.2021

Kabul/Accepted: 27.12.2021

- Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren çalışması kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Belediyesi Başkan Yardımcısı, oerdogan@mehmetakif.edu.tr, ORCID ID: 0000-0033-8096-6887

** Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, YÖK 100/2000 Kentsel Dönüşüm Çalışmaları Alanı, ahmetozaslan07@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0832-7337 (Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

1950'li yıllarda tarımda modernleşme, sanayileşmenin hızlanması ve şehirlere göçün artmasıyla gündeme gelen gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma, özellikle büyük şehirlerin çevrelerinde ve çoğu kamu arazilerinin üzerinde ekonomik, sosyal, çevresel ve mekânsal sorunlara neden olmuştur. Bu sorunların ve konut talebinin giderilmesi için merkezi yönetim tarafından yasal mevzuatlar çıkarılmış ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları görevlendirilmiştir. 1980'lere kadar kent çeperindeki boş arazilerin gecekondulu mahallelerine dönüşme süreci devam etmiş ve 1980 sonrasında neoliberal politikalar özelleştirme, deregülasyon ve küreselleşme olgularını gündeme getirmiştir. Bu yaşanan küresel değişim süreci sermayenin hızlı bir şekilde kentsel arazi üzerindeki etkisini artırmıştır. Kamu yönetimi anlayışında yaşanan dönüşüm, kentsel gelişim ve konut üretiminde merkezi yönetimin yanında yerel yönetimleri ve özel sektörü önemli bir aktör haline getirmiştir. 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi'nin yarattığı yıkıcı etkinin yanında 2000'li yılların başında katılım, çok aktörlü karar alma süreci ve STK'ların güçlendirilmesi kentsel dönüşüme yönelik çabaları yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde konut üretimi açısından TOKİ'nin yetkileri artırılmış ve kurum bu görevini iştiraki ve gayrimenkul yatırım ortaklığı olan Emlak Konut GYO'nun desteğiyle yerine getirmeye başlamıştır.

1980'li yıllarda küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisinin etkisiyle birlikte finansal piyasaların gelişmeye başlaması gayrimenkul yatırımlarına olan ilgiyi artırmıştır. Ülke ekonomisinde lokomotif etkiye sahip olan ve birçok alt sektörü besleyerek istihdam potansiyeli yaratan inşaat sektörü, ekonomik büyüme için önemli bir belirleyici haline gelmiştir. Konut üretimi ve satışını etkileyen gelir, kredi olanakları, faiz, döviz kuru gibi makroekonomik göstergeler gayrimenkul sektörünün yönünü belirlemektedir. Sektörde yaşanan problemler, düzensizlikler ve belirsizliklerin giderilmesi inşaat sektörü ile finansal piyasalar arasında kurumsallaşmanın önünü açmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda inşaat sektörü ile finansal piyasalar arasında ilişkinin geliştirilmesi için Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO) dünyada ve ülkemizde önemli sermaye piyasası kurumları haline gelmiştir. Bu ortaklıklar geliştirilen büyük projelere yatırım yapmak, likidite sağlamak ve tasarrufları bir bütün olarak toplayarak projelerin sürdürülebilirliği için imkân sunmaktadır.

Bu çalışmada, imtiyazlı ortağı TOKİ olan ve Türkiye'de konut üretiminde köklü bir işletme olan Emlak Konut GYO A.Ş.'nin durumu gayrimenkul yatırım ortaklığının dünya ve Türkiye'deki gelişim süreci üzerinden ortaya konmaktadır. Ayrıca şirketin kurumsal olarak faaliyet alanları, iş modelleri ve 2020 yılı faaliyet rapor verileri ışığında konut satışları, tamamlanan ve devam eden projeleri incelenmektedir.

Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO) Kavramı ve Gelişimi

Gayrimenkul, bireysel yatırımcıların yanı sıra birçok kurumsal yatırım portföyünün önemli bir parçasıdır. Ancak gayrimenkul varlıklarının likidite ve verimlilik eksikliği ile yüksek sermayelendirme gibi bazı özelliklerinden dolayı özel yatırımcılar, doğrudan gayrimenkul sektörüne yatırım yapmamaktadır. Yatırımcıların çoğu için bu engeller, büyük ticari gayrimenkullerin mülkiyetine katılmalarını engellemektedir. Gayrimenkul yatırımcıları çözüm olarak, aralarında gayrimenkul yatırım fonlarının veya güvenin önemli rol oynadığı alternatif gayrimenkul yatırımlarına yönelmektedir (Mazurczak, 2011: 115).

Sermaye Piyasası Mevzuatında gayrimenkullerin menkul kıymetleştirilmesine yönelik iki ana model bulunmaktadır. Bunlar, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (GYO) ve Gayrimenkul Yatırım Fonları (GYF)'dir (Nüve Capital, 2020). “Her iki farklı model de gayrimenkullerin menkul kıymetleştirilmesine, büyük ölçekli gayrimenkul yatırımlarına likidite sağlanmasına, ortaklık yapısı kullanılarak gayrimenkul yatırımlarının finanse edilmesine, yatırımcıların GYF katılma paylarını/GYO hisse senetlerini satın almak şartıyla bu yatırımlardan elde edilen gelirlerden faydalanmasına olanak tanıyan yatırım araçlarıdır (Nüve Capital, 2020).”

GYO; “*Sermaye Piyasası Kanunu çerçevesinde Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından düzenlenen gayrimenkul yatırım ortaklıkları, gayrimenkullere, gayrimenkul projelerine, gayrimenkule dayalı sermaye piyasası araçlarına ve gayrimenkule dayalı halklara yatırım yapmak suretiyle faaliyet gösteren özel bir portföy yönetim şirkettir* (SPK, 2007: 4).” GYO, apartmanlar, ofis binaları, depolar, alışveriş merkezleri gibi gelir getirici gayrimenkul projelerini hayata geçiren ve işleten bir yapılanmadır (Mazurczak, 2011: 118). Başka bir ifadeyle GYO’lar sahibi, işletmecisi, proje geliştiricisi veya idarecisi olduğu gayrimenkullerden kira geliri ya da değer artışıyla kazanç sağlamayı hedefleyen ve gayrimenkule yatırım yapan şirketlerdir (Çikot, 2011: 23). GYO’ların payları borsada işlem görebilmektedir. GYO’lar portföylerinde bulunan gayrimenkullerden sağladıkları kar ve gelirleri temettü olarak ortaklarına aktarmaktadır (Çikot, 2011: 23). GYF ise, “*nitelikli yatırımcılardan katılma payları karşılığında toplanan paralarla, pay sahipleri hesabına inançlı mülkiyet esaslarına göre, SPK tarafından belirlenmiş varlık ve işlemlerden oluşan portföyü işletmek amacıyla portföy ve gayrimenkul portföy yönetim şirketleri tarafından süreli veya süresiz olarak kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan malvarlığıdır* (SPK, 2021).”

Genel olarak, gayrimenkul sektörüne kurumsal sermaye girişi sağlamak ve nitelikli projeler oluşturmak amacıyla kurulan GYO’lar, sektörde, yaşanan likidite sorununa çözüm sunmakta ve yatırımcılara ait tasarrufları tek bir çatı altında toplayarak, büyük ölçekli projelerin sürdürülebilirliğine olanak tanımaktadır (Milliyet Emlak, 2021). Kısaca GYO’lar, farklı yatırımcı türleri için geçerli olan yatırım aracı ve gayrimenkul piyasasının gelişimi için gerekli sermaye kaynağıdır (Mazurczak, 2011: 116).

GYO'lar, gelişmişliğin ve ekonomik kalkınmanın bir göstergesi olarak daha çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulama alanı bulmaktadır. Genellikle hastane, park, alışveriş merkezi, arazi ve sosyal tesis projelerinde başvuru alan GYO'ların günümüzde pek çok örneği vardır (Kandır ve Özhan, 2018: 32). “Uzun vadeli konut finansmanının uygulanması ile sektöre kurumsal sermaye girişini sağlayan GYO'lar, yeni sermaye piyasası aracı olarak piyasalarda etkin bir rol oynamaktadır. İlk başlarda daha çok kiralık gayrimenkul portföylerine yatırım yaparak büyüyen GYO şirketleri, zaman içinde daha çok gayrimenkul geliştiriciliği fonksiyonu üstlenmiştir (Reysaş GYO, 2021). Nitekim son yıllarda GYO şirketleri, yeni konut ve alışveriş merkezi yatırımlarına yönelmeye başlamıştır (TSKBGYO, 2021).”

İlk GYO yapısı 1960 yılında ABD Kongresi tarafından resmen tanınmıştır. 1961 yılında Massachusetts eyaletinde Real Estate Investment Trusts (REITs) olarak faaliyete başlayan GYO'lar (Kandır ve Özhan, 2018: 32), yönetici olarak birden fazla müteveli ile birleşmemiş ve devredilebilir menfaat paylarına sahip bir şirket olarak tanımlanmıştır. Bireysel gayrimenkul yatırımcılarının doğrudan gayrimenkul sahipleri ile aynı avantajlardan faydalanmalarına izin verilmiştir. Çıkarılan yasayla, GYO'ların hissedarlara dağıtılan gelir üzerinden şirket düzeyinde vergilendirmeyi önlemesine izin verilmiş ve mevcut GYO yapısı için temel oluşturulmuştur. GYO yatırımlarındaki patlama, 1986 Vergi Reformu Yasası'ndan sonra başlamış ve 1993 yılında GYO'nun emeklilik fonlarına yatırım engelleri kaldırılmıştır. Bu reform, GYO'ların yüksek kaliteli gayrimenkul yatırımları yapma fırsatını arttırmıştır (Mazurczak, 2011: 116). Avrupa'da ise GYO tipi rejimlerin kurulması yeni bir fikir değildir. Avrupa'da GYO'lar ilk olarak 1969 yılında Hollanda'da kurulmuştur. Orta ve Güney Avrupa'daki diğer ülkeler ise bu ülkeleri takip etmiştir. GYO, Avustralya'da 1971 yılında, İngiltere ve Almanya'da ise 2007 yılında kendine yer bulmaya başlamıştır (EPRA, 2019). Avrupa Kamu Gayrimenkul Birliği'ne (EPRA) göre, 2011 yılında Avrupa, doğrudan ticari emlak piyasasında dünyanın temel varlıklarının %42,3'ünü elinde tutmasına rağmen, küresel GYO piyasa değerinin sadece %21,8'ini elinde tutmaktadır. 2011 yılında GYO rejimlerini uygulayan Avrupa ülkesi 13 iken (Mazurczak, 2011: 117), 2019 yılında bu sayı 15'e yükselmiştir. Aşağıdaki tabloda EPRA Global GYO Araştırması 2019'a göre, 15 AB ülkesinin GYO yapılanmasının kuruluş yılları, faaliyette bulunan GYO sayıları ve küresel GYO pazarından aldıkları yüzdelik payları verilmiştir (EPRA, 2019).

Tablo 1: AB üye ülkelerinde GYO'ların genel durumu

Ülke	Kuruluş Yılı	GYO Sayısı	Küresel GYO Pazar Yüzdesi (%)
Belçika	1995	17	1,02
Bulgaristan	2004	29	0,00
Finlandiya	2010	--	0,00

Fransa	2003	30	1,77
Almanya	2007	5	0,25
Yunanistan	1999	4	0,00
Macaristan	2011	--	0,00
İrlanda	2013	4	0,25
İtalya	2007	3	0,02
Litvanya	2008	--	0,00
Lüksemburg	2007	--	0,00
Hollanda	1969	5	1,83
Portekiz	2019	--	0,00
İspanya	2009	71	0,67
İngiltere	2007	55	4,79

Kaynak: EPRA, 2019.

Tablo 1'e göre, yukarıda da belirtildiği üzere tarihsel olarak GYO'lar ilk olarak Hollanda (1969) en son Portekiz (2019)'de faaliyete başlamıştır. Raporda Finlandiya, Macaristan, Litvanya, Lüksemburg ve Portekiz'de bulunan GYO sayıları hakkında veriye yer verilmemiştir. En yüksek gayrimenkul yatırım ortaklığı bulunan ülkeler İspanya ve İngiltere'dir. 2019 yılı itibariyle AB ülkelerinde bulunan GYO'ların küresel gayrimenkul piyasasından aldığı toplam pay %10,6'dır. Tablo 2'de ise ülkeler bakımından GYO'nun olgunluk seviyesi ele alınmıştır.

Tablo 2: Ülkeler bakımından GYO'nun olgunluk aşamaları

Yeni Kurulan (Olgunlaşmamış)	Gelişmeye Devam Eden	Olgunlaşmaya Devam Eden	Olgunlaşmış
Bahreyn	Finlandiya	Avustralya	ABD
Brezilya	İrlanda	Belçika	
Kosta Rika	İtalya	Kanada	
Bulgaristan	Malezya	Fransa	
Yunanistan	Meksika	Almanya	
Macaristan	Güney Afrika	Hong Kong	
Hindistan	Güney Kore	Japonya	
İsrail	İspanya	Hollanda	
Kenya	Türkiye	Yeni Zelanda	
Pakistan	Birleşik Arap Emirlikleri	Singapur	
Filipinler		İngiltere	
Suudi Arabistan			
Tayvan			
Tayland			
Vietnam			

Kaynak: EY Global Real Estate, 2017: 4.

Tablo 1'de AB ülkeleri özelinde açıklanmaya çalışılan GYO'ların durumu, Tablo 2'de AB ve

diğer ülkeler açısından yeni kurulan ve olgunluk aşaması şeklinde sınıflandırılmıştır. Tablo 2'de Yunanistan, Macaristan, Brezilya gibi ülkeler olgunlaşmamış aşamada yer alırken Türkiye'nin de içinde bulunduğu Finlandiya, İrlanda ve İtalya gibi ülkeler gelişmeye devam eden aşamada yer almaktadır. Belçika, Fransa, Almanya, Hollanda ve İngiltere gibi ülkeler olgunlaşmaya devam eden 3. aşamada bulunmaktadır. Olgunlaşmış GYO'lara sahip tek ülke ise ABD'dir. Bunun sebebi, dünyada GYO'nun ilk kurulduğu ülke olması ve bu yapılanma ile ilgili eyalet yasalarının çıkarılarak uygulamaya başlanması olarak düşünülebilir.

Türkiye'de GYO'nun Gelişimi ve Mevcut Durumu

Günümüzde gayrimenkul piyasalarının en önemli kurumsal yatırımcıları olan GYO'ların geçmişi Türkiye'de görece olarak yenidir. Gayrimenkul yatırımları 1980'li yıllarda sermaye piyasalarının gelişmeye başlamasının etkisiyle kurumsal bir yapıya kavuşmaya ve fon yönetimi alanında faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu kapsamda 1989 yılında konut sertifikası ve 1990 yılında arsa sertifikası arz edilmeye başlanmış ve bu sertifikaların uluslararası piyasalara ihracına izin veren düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, bu uygulamalar amacına ulaşamamıştır. Zamanla bu alandaki yasal çerçeveyi çizecek olan mevzuatın hazırlanmasının ardından finansal piyasalar ile reel bir sektör olan inşaat sektörü arasındaki ilişkiler güçlendirilmiştir (Pınar, 2019: 76). Türkiye'de GYO'lar ile ilgili ilk hukuki düzenlemeler 1992 yılında Sermaye Piyasası Kanunu ve Vergi Kanunlarında yapılmıştır. Bu kanunda yapılan değişikliklerle *“Yatırım Ortaklıkları sermaye piyasası araçları, gayrimenkul, altın ve diğer kıymetli maden portföylerini işletmek amacıyla kurulan anonim ortaklıklardır.”* ibaresi ile gayrimenkul yatırım ortaklıklarının kurulması sağlanmıştır (Tekşen Altaş, 2019: 25).

GYO'lar, Türk Ticaret Kanunu kapsamında yeni bir anonim şirket olarak ani usulde kurulabilmektedir. Daha öncesinde başka amaçla kurulmuş şirketler esas sözleşmelerini Sermaye Piyasası Kurulu'nun düzenlemelerine uygun olarak değiştirerek, GYO'ya dönüşebilmektedir. Her iki şekilde de gerçekleşebilen kurulma veya dönüşümün Kurul'ca uygun görülmesi şarttır (SPK, 2007: 10). Bu durum, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği'nde (III-48.1), *“Kurulca başvurunun uygun görülmesi halinde; altyapı faaliyetlerine ilişkin olarak ilgili makamlardan alınması gerekli diğer izin ve onaylara ilişkin mevzuat hükümleri saklı kalmak üzere, kuruluşta kuruluşun, dönüşümde ise esas sözleşme değişikliklerinin onaylanması talebi ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na başvurulmaktadır şeklinde belirtilmiştir (Madde 8/2).”*

Bakanlık kuruluş iznini verdikten sonra kuruluşun tescilinden sonra, yatırılan sermayeyi kullanarak şirket portföyünü oluşturmaktadır. Resmi olarak 1995 yılında SPK tarafından yasal düzenleme ile kurulmaya başlanan GYO'lar eski adıyla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) 1997 yılında işlem görmeye başlamıştır (Kandır ve Özhan, 2018: 32). Gayrimenkul sektöründe kurumsallaşmayı teşvik etmek amacıyla tanınan Kurumlar Vergisi istisnası ile bu finansman modeline

ilgi artmıştır (TSKBGYO, 2021). Yapılan hukuki düzenlemelerle birlikte çeşitli GYO temsilcileri fikir birliğinde bulunarak gayrimenkul sektörünü geliştirmek, tanıtım ve temsilini sağlamak, sektörde kalite, kontrol ve eğitim konularında standartları belirlemek ve korumak amacıyla 1999 yılında Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Derneği'ni (GYODER) kurmuştur (Çıkkılı, 2010: 136). “GYODER, gayrimenkul sektörünün gelişimi için çözümler üretmeyi ve kurumsallaşmayı hızlandırmayı hedeflemekte, planlı ve düzenli kentleşme sürecinde metropollerde yerel yönetimler ve ilgili kamu kurumlarıyla kent içi rehabilitasyon ve dönüşüm planlarına katkıda bulunmakta, sektörün standartlarını oluşturmak ve GYO piyasasının tanıtımı için toplantılar, seminerler, sempozyumlar düzenlemekte ve sektördeki iletişim ve bilgi alışverişinin artırılmasına katkı sağlamaktadır (Çıkkılı, 2010: 136).”

“2004 yılında Sermaye Piyasası Mevzuatında GYO şirketlerine ilişkin hükümlerde önemli değişikliklere gidilmiş ve yatırım alanları genişletilerek yatırımcıların korunması ve kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanmasına dair hükümler mevzuata eklenmiştir. 2009 yılının sonunda yapılan değişiklikle ise, GYO'lara kuruluşlarından itibaren halka arzlarına kadar tanınan süre kısaltılmış ve asgari halka açıklık oranı azaltılmıştır (TSKBGYO, 2021).” Sektörün ilk şirketleri Alarko Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş ve Vakıf Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş'dir. Bu şirketler ilk olarak 1997 yılında hisse senetlerini satmaya başlamıştır (Tekşen Altaş, 2019: 25).

Türkiye'de 2020 yılı itibari ile 33 GYO faaliyet göstermektedir. Faaliyet gösteren gayrimenkul yatırım ortaklıklarının 2020 ilk çeyreği itibari ile piyasa değerleri Tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre, en yüksek piyasa değerine sahip olan GYO, Emlak-Konut GYO iken, en düşük piyasa değerine sahip olan GYO İdealist Gayrimenkul Yatırım Ortaklığıdır. Türkiye'de bulunan 33 GYO arasında Emlak Konut GYO'nun en büyük ve etkin GYO olmasının en önemli nedeni ise, devletin konut sorununa müdahalesi sonucu, bu GYO'nun devletin mevcut bankasından dönüşerek ortaya çıkmış olmasıdır (Pınar, 2019: 78).

Tablo 3: Türkiye'deki gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve piyasa değerleri

Ortaklığın İsmi	Piyasa Değeri (TL)
Emlak Konut Gayrimenkul Y.O.	4.446.000.000
Yeni Gimat Gayrimenkul Y.O	2.038.579.200
Torunlar Gayrimenkul Y.O.	1.860.000.000
Reysaş Gayrimenkul Y.O.	1.645.740.007
Doğuş Gayrimenkul Y.O.	1.291.510.288
İş Gayrimenkul Y.O.	1.217.612.500
Halk Gayrimenkul Y.O.	1.132.160.000
Akiş Gayrimenkul Y.O.	1.101.035.136
Özak Gayrimenkul Y.O.	848.120.000
Akmerkez Gayrimenkul Y.O	791.487.360
Nurol Gayrimenkul Y.O.	778.800.000
Sinpaş Gayrimenkul Y.O.	777.142.154
Alarko Gayrimenkul Y.O.	727.720.000
Servet Gayrimenkul Y.O.	551.200.000
Akfen Gayrimenkul Y.O.	458.160.000
Vakıf Gayrimenkul Y.O.	450.800.000

Tskb Gayrimenkul Y.O.	450.000.000
Panora Gayrimenkul Y.O	362.790.000
Atakule Gayrimenkul Y.O.	288.750.000
Özderici Gayrimenkul Y.O	272.500.000
Kiler Gayrimenkul Y.O.	266.600.000
Mistral Gayrimenkul Y.O.	213.408.945
Peker Gayrimenkul Y.O.	197.370.000
Deniz Gayrimenkul Y.O.	158.500.000
Körfez Gayrimenkul Y.O	128.700.000
Yeşil Gayrimenkul Y.O.	91.695.125
Yapı Kredi Koray Gayrimenkul Y.O.	90.400.000
Ata Gayrimenkul Y.O.	88.587.500
Diğer Gayrimenkul Y.O.	313.437.000
Toplam	23.038.805.215

Kaynak: GYODER, 2020: 67.

Türkiye'de GYO'lar, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na uymakla yükümlüdür. 28 Mayıs 2013 tarihinde Sermaye Piyasası Kanunu'nun 48. ve 49. maddeleri dayanak alınarak hazırlanan Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği (III-48.1)'nde gayrimenkul yatırım ortaklığının tanımı "*gayrimenkuller, gayrimenkul projeleri, gayrimenkule dayalı haklar, altyapı yatırım ve hizmetleri, sermaye piyasası araçları, Takasbank para piyasası ve ters repo işlemleri, Türk Lirası cinsinden vadeli mevduat veya katılma hesabı, yabancı para cinsinden vadeli ve vadesiz mevduat veya özel cari ve katılma hesapları ile iştirakler ve Kurulca belirlenecek diğer varlık ve haklardan oluşan portföyü işletmek amacıyla paylarını ihraç etmek üzere kurulan.... sermaye piyasası kurumudur.*" şeklinde belirtilmiştir (Madde 4). Ayrıca Tebliğin 22. maddesinde "*Alım satım kârı veya kira geliri elde etmek amacıyla; arsa, arazi, konut, ofis, alışveriş merkezi, otel, lojistik merkezi, depo, park, hastane ve benzeri her türlü gayrimenkulü satın alabilir, satabilir, kiralayabilir, kiraya verebilir ve satın almayı veya satmayı vaad edebilirler.*" şeklinde yatırım faaliyetlerinin sınırlamalarının çerçevesi çizilmiştir. Bu doğrultuda gayrimenkul yatırım ortaklığının temel amacı, getiri oranı yüksek gayrimenkullere ve gayrimenkul projelerine yatırım yapmak, portföyündeki gayrimenkullerden kira geliri ve gayrimenkul alım satım kazancı elde etmek şeklinde ifade edilebilmektedir (SPK, 2021).

Portföyündeki gayrimenkullerin alım satımından kazanç elde eden GYO, yılsonunda bu kazançlarını ortaklarına temettü olarak dağıtabilmektedir. Yatırımcılar GYO'ların temettülerine ortak olmaları yanında, bu ortaklıkların paylarının borsada oluşan olası fiyat artışlarından da yararlanma olanağına sahiptirler. GYO'lar, sadece gayrimenkule dayalı portföyün işletilmesi kapsamında faaliyet gösterebilmektedir. Bunun sonucunda, GYO'lar aktiflerinde makine ve ekipman bulunduramaz, inşaat işlerini kendileri üstlenemez, proje yürütemezler. Ancak inşaatını başka şirketlerin gerçekleştirdiği projelere finansman sağlayabilirler (SPK, 2021).

GYO'lar ayrıca, teminat verebilme, borçlanma ve iştirak ile ilgili faaliyetlerde de

bulunabilmektedir (SPK, 2007: 21). Gayrimenkul yatırım ortaklığı olarak kurulan veya esas sözleşme tadili yoluyla GYO'lara dönüşen ortaklıklar, paylarını halka arz yoluyla satabilmektedir. Asgari halka açıklık oranı %25 iken halka açılma başvurusu için tanınan süre ise üç aydır. Halka arz sonrası durum, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği (III-48.1)'nde "Halka arz sonrasında, ortaklığın çıkarılmış sermayesinin asgari %25'i oranındaki paylarının halka açık pay niteliğinde olması zorunludur." şeklinde düzenlenmiştir (Madde 11/2).

Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının birden çok paydaşı bulunmaktadır. Temel olarak bir gayrimenkul yatırım ortaklığı organizasyonunda bulunan paydaşlar aşağıdaki gibidir (SPK, 2007: 8):

İşletmeci Şirket: Ortaklığın mülkiyetinde bulunan veya kiralamış olduğu otel, hastane, alışveriş merkezi, iş merkezi, parklar, ticari depolar, konut siteleri, süpermarketler vb. nitelikteki gayrimenkulleri ticari amaçla işleten şirkettir. Şirket tarafından yapılacak yatırımlara, dağıtılacak kâra ve halka arza şirketin yönetimi karar vermektedir.

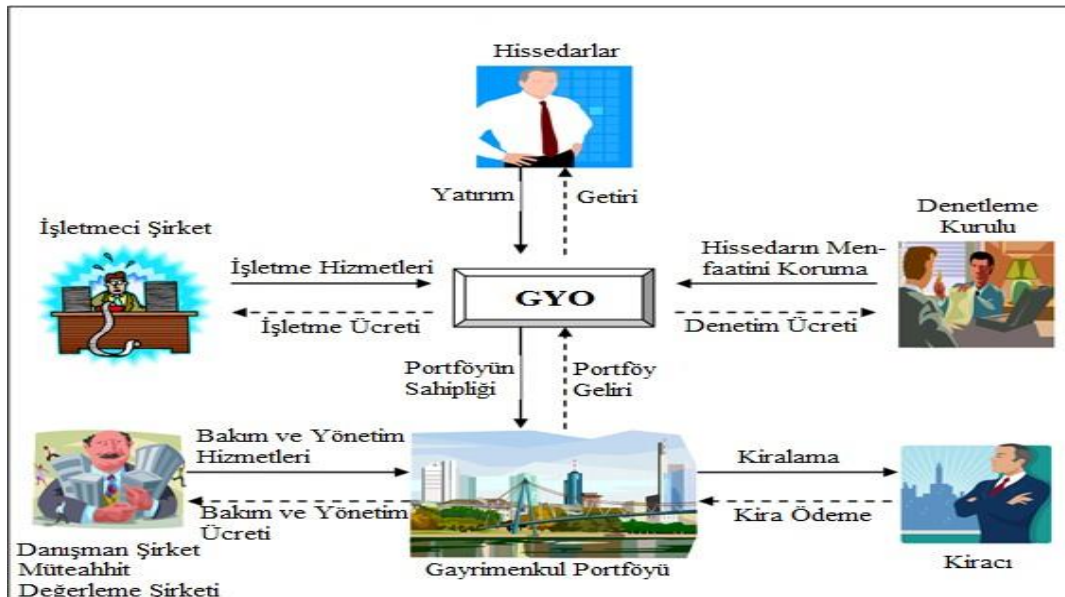
Müteahhit: GYO'larına ait gayrimenkul projelerinin inşaat işlerini gerçekleştirmeyi taahhüt eden gerçek ya da tüzel kişilerdir.

Danışman Şirket: Proje geliştirme ve kontrol hizmetleri de dâhil olmak üzere, ortaklık portföyünün geliştirilmesi ve alternatif yatırım olanaklarının araştırılmasına ilişkin bu işlerde uzmanlaşmış şirketlerden danışmanlık hizmeti alınmaktadır.

Gayrimenkul Değerleme Şirketi: GYO portföyünde yer alan gayrimenkullerin, gayrimenkul projelerinin ve gayrimenkule dayalı hakların rayiç değerlerini ve kira rayiçlerini belirleme konusunda hizmet veren şirketlerdir.

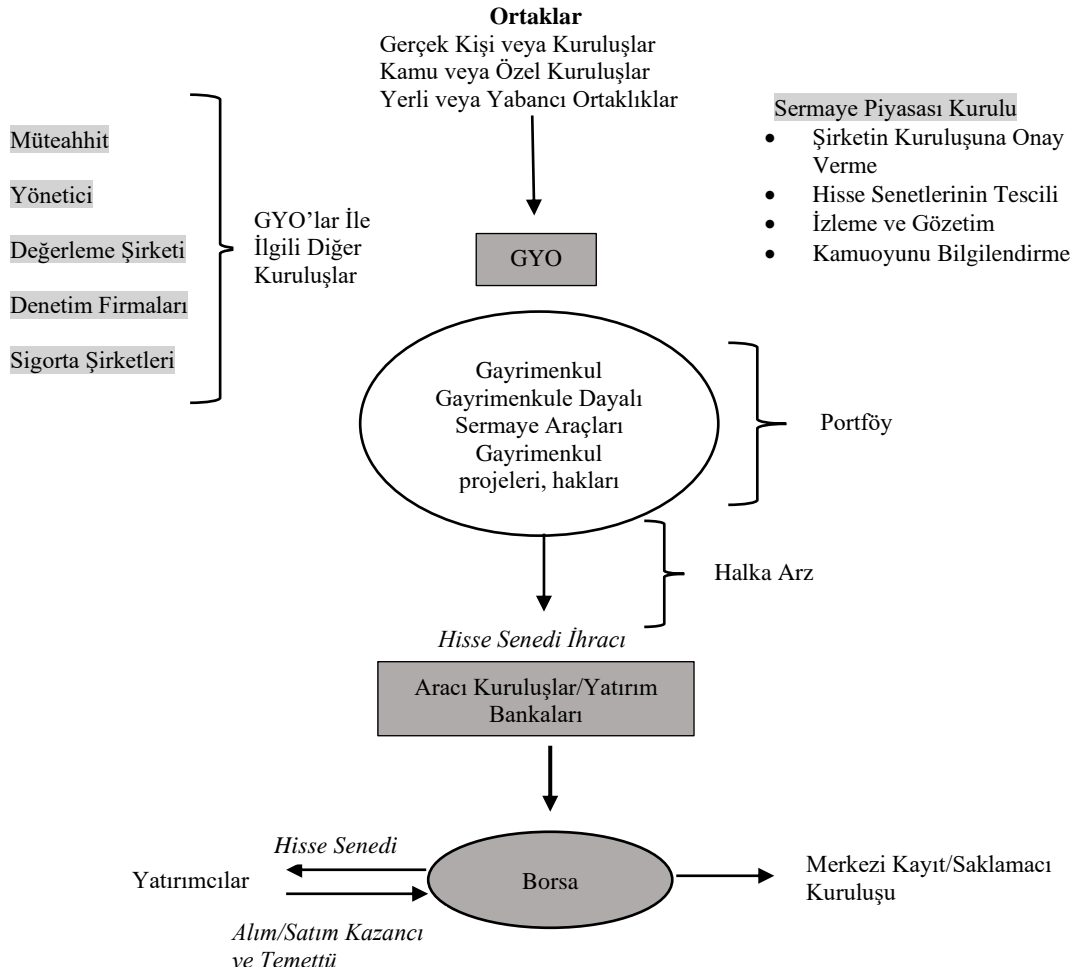
Hissedarlar: GYO hisselerine sahip, kârdan pay alan ancak yönetimde yer almayan kişilerdir."

Yukarıda belirtilen GYO paydaşlarının aralarındaki etkileşim, koordinasyon ve faaliyetleri Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının paydaşları (Dusuki, 2008: 28; Tekşen Altaş, 2019: 16).

Türkiye'deki Sermaye Piyasası Kanunu düzenlemelerine göre, GYO bir anonim şirkettir. Genel olarak GYO'lar gayrimenkullere, gayrimenkullere dayalı sermaye piyasası araçlarına, gayrimenkul projelerine, gayrimenkullere dayalı haklara ve sermaye piyasası araçlarına yatırım yapabilmekte ve belirli projeleri üstlenmek için olağan ortaklıklar kurabilmektedir (Erol ve Ozuturk, 2011: 76). Bu ortaklıklar gerçek kişiler, kamu veya özel kuruluşlar, yerli veya yabancı ortaklıklar şeklinde gerçekleşmektedir. GYO, düzenlemelerde öngörülen şartları yerine getirdikten sonra paylarını SPK'ya tescil ve hisselerini halka arz etmektedir. Halka arz edilen hisseler aracı kuruluşlar ve yatırım bankaları tarafından talep edilerek borsada işlem görmeye başlamaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere yatırımcılar hisse senedi alım/satımı ile hem kar elde etmekte hem de diğer ortaklarına temettü olarak dağıtmaktadır. Türkiye'deki GYO'ların portföy kazançları, temettü dağıtımlarına bakılmaksızın kurumsal vergiden muafır. GYO'lar Kurul'a kayıtlıysa ve tüm yasal koşulları yerine getiriyorsa, bu muafiyetten yararlanırlar. Yatırımcı düzeyinde hisse satışı, yerli ve yabancı yatırımcılar için stopaj vergisinin %0'ına tabidir. Yerli yatırımcılar için, temettülerin 1/2'si vergiden muafır ve Gelir Kanununda belirlenen gelir tutarını aşarsa, gelir beyan edilmektedir (Erol ve Ozuturk, 2011: 76-77).

Şekil 2: Türkiye’de GYO’ların yasal ve işlevsel yapısı (Erol ve Ozuturk, 2011: 77).

Türkiye’de GYO’ların yasal ve işlevsel yapısı şekil 2’de incelenmiştir.

Emlak Konut GYO

2020 yılı itibariyle piyasa değeri açısından Türkiye’deki en büyük gayrimenkul yatırım ortaklığı Emlak Konut GYO’dur. TOKİ iştiraki ile kurulan Emlak Konut GYO’nun tarihsel serüveni çok eski bir tarihe dayanmaktadır. Devlet, konut üretim biçiminin farklı bir boyutta ele alınması için 1937 yılında Emlak ve Eytam Bankası içeriğinde Emlak Bank Yapı Ltd. Şti. kurmuştur. Şirketin faaliyete başlamasıyla, 1945 yılında Türkiye’de yapılan ilk toplu konut projesi “Memurin Apartmanları - Saraçoğlu Mahallesi”dir (Pınar, 2009: 78). 1950’li yıllarda tarımın makineleşmesi ve özellikle traktör kullanımının artması genç işgücü nüfusun kırsal alanda yoğunlaşmasına yol açmış ve Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük illere göçü artırmıştır. Kentlerde artan nüfusun barınma talebine karşılık gelen konut sayısının yetersizliği büyük konut açıklarıyla sonuçlanmıştır. Konut açığının yasal olarak giderilmesi için Kooperatifler ve Emlak Bankası konut üretimini artırmıştır. Kentsel nüfusun içinde yer alan yoksul gruplar konut edinimini yasadışı olarak gidermeye çalışmıştır. Bunun sonucunda, kentin çeperlerinde ve sanayi alanlarının yakınında gecekondulaşma yoğunlaşmıştır. Gecekonduların yaygınlaşması metropol kentlerin, kentsel büyümelerine yön veren temel bir oluşum olarak görülmüştür.

Türkiye’de gayrimenkul sektörünü geliştirmek amacıyla 1953 yılında ilk şirket olarak Ankara İmar Ltd. Şti. kurulmuş, 1987 yılında ise Ankara İmar ile Türkiye İnşaat Malzemeleri (TİMLO) ile birleşerek İnşaat ve İmar A.Ş. adını almıştır. İnşaat ve İmar A.Ş.; devlet bankası Anadolu Bankası ile birleşip 1985’te toplu konut projesine başlayarak 1987’de Emlak Kredi Bankası adını almıştır. Bir inşaat şirketi olan Eska ile anlaşip 1989 yılında Anatepe arazisinde 850 konutla toplu konut uygulamasına başlamıştır. 1988 yılı sonrası Emlak Bankası yürüttüğü projelerin en büyüklerinden olan ve “Anatepe Uydu Kent Projesi” olarak bilinirken akabinde “Ataşehir” adını alan proje, Anadolu Bankası’na devredilmiştir. Banka kaynakları üzerinde ciddi baskılar yaratan proje en sonunda 2001 yılında Emlak Bankasının tasfiye edilmesiyle birlikte proje üzerindeki haklar ve yetkiler TOKİ ve Emlak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.’ye devredilmiştir (Pınar, 2009: 79). 2002 yılında Emlak Konut, gayrimenkul yatırım ortaklığına dönüşmüştür. GYO olmasıyla beraber Emlak Konut; tasarım alanında, çevreye odaklı teknolojileri içinde barındıran, kente değer katan ve katma değer sağlayan niteliklerde projelerin uygulamasında yer almıştır (Emlak konut, 2021).

2006 yılında Emlak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş. olan unvanı, Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Emlak Konut GYO büyüme politikaları çerçevesinde 2010 yılında ilk, 2013 yılında ise ikinci halka arzını gerçekleştirmiştir. Halka arzlar hem bireysel yatırımcı talebi rekoru kırmaması hem de Cumhuriyet tarihimizin en büyük 5. halka arzı olması sebebiyle önemlidir. 2013 yılındaki ikinci halka arzında hisse senetlerine 2-3 kat talep olmuş ve 20 farklı

ülkeden 100'ün üzerinde uluslararası yatırımcı ilgi göstermiştir. Emlak Konut GYO'nun halka arzı, Orta ve Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Afrika bölgesinde sermaye artırımını şeklinde yapılan yılın en büyük halka arzı olmuştur (Emlak Konut GYO, 2019: 10). Ayrıca, bu ikinci halka arz son 5 yılda Avrupa'da gayrimenkul alanında yapılan en büyük halka arzıdır. Halka arzlarla büyüyen Emlak Konut GYO, 3,8 milyar liralık ödenmiş sermayesi ve ulaştığı 31 Aralık 2019 itibariyle 24,2 milyar liralık aktif toplamıyla Türkiye'nin en önemli şirketlerinden biri olmuştur (Emlak konut, 2021).

Tablo 4: Emlak Konut GYO'nun Kilometre Taşları

1953-54	Türkiye'de gayrimenkul geliştirmek amacıyla "Ankara İmar ile Türkiye İnşaat Malzemeleri (TİMLO)" kurulmuştur.
1987	"Ankara İmar" ile birleşerek adı "İnşaat ve İmar A.Ş" şeklinde değişmiştir.
1990	"Türkiye Emlak Bankası"nın bir iştiraki olan Emlak Yapı A.Ş ile birleşmesi sonucu adı "Emlak Konut A.Ş" olarak değişmiştir.
2001	Emlak Bankası'nın kontrolünde olan hisseleri TOKİ'ye devredilmiştir.
2002	Emlak Bankası'na ait hisselerin TOKİ'ye devrinin ardından GYO statüsünü kazanmıştır.
2007	Emlak Konut'un, diğer GYO'lara uygulanan tüm sermaye piyasası düzenlemelerinden kısmen muaf tutan kanun (vergi muafiyeti dışında) kabul edilmiştir.
2010	Birinci Halka arz %25 Sermaye Artırımı ile 2 Milyar 500 Milyon TL olmuştur.
2013	%50,4 Halka Açıklık ile İkinci Halka Arz 3 Milyar 800 Milyon TL olmuştur.
2020	Türkiye'nin en büyük GYO'su, geliştirilmiş 146 proje-131 bin bağımsız bölümü ile 28,64 Milyar TL değerine ulaşmış, toplam varlık 15.1 Milyar TL satış elde etmiştir.
2023	250.000 bağımsız bölüm hedefi belirlenmiştir.

Kaynak: Emlak Konut GYO, 2020: 12.

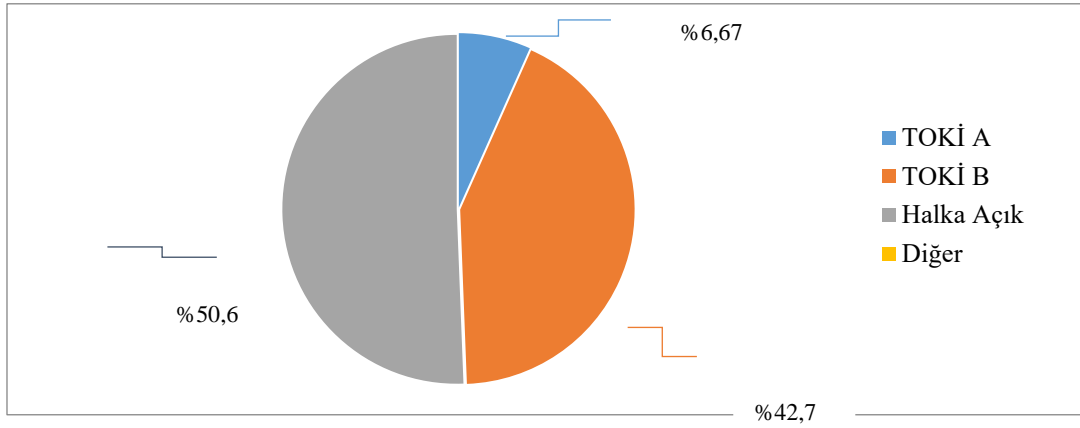
Türkiye'de gayrimenkul sektörünün gelişiminde çok önemli bir rolü olan, Emlak Konut GYO'nun vizyonu: "Yönetim anlayışını ve kalite standartlarını sürekli geliştirerek, yurt içi gayrimenkul sektöründeki konumunu devam ettirmek ve daha ileriye taşımak. Planlı, nitelikli ve çevreye duyarlı şehircilik anlayışını, uluslararası kriterlerde daha yukarıya taşıyarak dünyadaki sayılı gayrimenkul yatırım ortaklıkları arasına girmek. Bugüne kadar gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmekte olan konut + ticari ünite sayısını, 2023 yılı sonuna kadar 250 bine çıkarmak" iken; misyonu: "Yurt içi gayrimenkul sektörüne yön veren öncü kuruluşlardan birisi olarak, sektördeki gelişmeleri ve yenilikleri yakından takip etmek. Toplumsal değerleri ve müşteri memnuniyetini önemseyerek huzurlu ve güvenle yaşanabilecek mekânların olduğu, çağdaş şehircilik anlayışına sahip, planlı, nitelikli ve çevreye duyarlı yerleşim merkezleri üretmek. Personelin ve hissedarların, maddi ve manevi memnuniyetini önemsemek" şeklindedir (Emlak Konut GYO, 2019: 4). Belirlenen vizyon ve misyon kapsamında Emlak Konut GYO'nun temel amacı, insan hayatına konfor katacak, çevreye duyarlı, modern kentler kurmaktır. Bu amaçla birlikte Emlak Konut, sektörüne pek çok yenilik getiren uygulamaların başında yer almaktadır (www.emlakkonut.com). Emlak Konut GYO 2019 Faaliyet Raporu'nda şirketin amacı ve faaliyet

konusu aşağıdaki gibi belirtilmiştir. Bunlar:

“Gayrimenkul projelerinde büyük kısmı konut olmak üzere aynı zamanda ticari bölümler, eğitim birimleri, sosyal donatılar, altyapı, yol ve her türlü çevre düzenlemesinin gerçekleştirilmek, Geliştirilen projelerin inşaat kontrolörlüğünü yapılmak, Yapılan bağımsız bölümlerin pazarlamak ve satışını gerçekleştirmektir.”

Emlak Konut GYO'nun sermaye ve ortaklık yapısının %49,37'lik kısmı TOKİ A ve B Grubuna aitken, %50,6'lık kısmı ise halka açıktır. Ortaklık türü açısından TOKİ B Grubu, Halka Açıklık ve Diğer kategorisi hamiline iken, TOKİ A Grubunun ortaklık türü imtiyazlıdır. 2020 verilerine göre, %50,6'lık pay ile en yüksek ortaklığa sahip olan halka açıklığın tutarı 1.925.787.49 TL'dir. Sırasıyla TOKİ B Grubu (%42,7) 1.621.460.838 TL, TOKİ A Grubu (%6,67) 253.369.919 TL ve Diğer (%<1) kategorisindeki ortaklık yapısından elde edilen tutar ise 50.455,16'TL'dir (Pınar, 2019: 89).

Şekil 3: Emlak konut GYO'nun sermaye ve ortaklık payları (Emlak Konut GYO, 2020:13).

Emlak Konut GYO planlanan hedef ve stratejilere ulaşmak için iki farklı iş modeli uygulamaktadır. Bu iş modellerinin birincisi “Gelir Paylaşımı Modeli”, ikincisi ise “Anahtar Teslimi Götürü Bedel Proje Modeli”dir. Gelir paylaşımı modeli, daha çok orta ve üst gelir grubuna yönelik projelerde öne çıkmaktadır. Şirket, gerektiğinde gelir paylaşım modeline göre geliştirilen projelerden, projenin devamı sürecinde veya sonrasında bağımsız bölüm satın alabilmekte veya projenin sonunda yüklenici firma ile bağımsız bölüm paylaşımı yapabilmektedir (Emlak Konut GYO, 2020: 11).

Tablo 5: Gelir paylaşımı modelinin işleyişi

Gelirler
Yüklenici, Emlak Konut'a projenin geliştirildiği arazinin değerlendirme değerine eşit ya da bu değerden daha yüksek olmak üzere en düşük miktarda gelir sağlar. En sondaki gelir paylaşımı oranı başlangıçta belirlenir.
Yüklenici Sorumlulukları
Proje geliştirilir, finansmandan satış ve fiyatlandırmaya kadar, tüm süreçten sorumludur. Tasarım, inşaat ve pazarlama malzemeleri Emlak Konut'un onayına tabidir. İnşaatın teknik kontrolünü Emlak Konut gerçekleştirir.

Risk Transferi

Bütün geliştirme sürecine ilişkin olarak birçok geliştirme ve finansman riskini yüklenici üstlenir. Emlak Konut başta projeye arazi katkısı ve olası bina stokları olmak üzere sınırlı finansman ve geliştirme riski üstlenir. Emlak Konut'a büyük ölçekli projeler yürütme esnekliği tanır.

Kaynak: Emlak Konut GYO, 2018: 72.

Anahtar teslimi modelinde ise yüklenici seçilerek iş, geçerli en düşük teklifler arasında en uygun istekliye verilmektedir. Projenin geliştirilmesiyle ilgili tüm riskleri ve sorumlulukları Emlak Konut üstlenmektedir. Ayrıca, bağımsız bölümlerin satışından elde edilen gelirin tamamı Emlak Konut'a kalmaktadır (Emlak Konut GYO, 2020: 11).

Tablo 6: Anahtar teslim modelinin işleyişi

Gelirler Konut ve ticari birimlerin satışlarından elde edilen gelirin tümü Emlak Konut'a aittir. Yükleniciye projenin fiziki olarak geliştirilmesine bağlı olarak hakkeş ödemesi yapılır.
Yüklenici Seçimi Yapılacak ihale yoluyla en düşük teklifler arasından en uygun yüklenici seçilir.
Risk Transferi Emlak Konut projenin tüm riskleri ve sorumluluklarını üstlenir.

Kaynak: Emlak Konut GYO, 2018: 72.

Emlak Konut GYO'nun Türkiye'de en yüksek piyasa değerine sahip firma olmasının altında yatan sebep, satış modelleri ve kuruma duyulan güvendir. Şirket başarısının boyutları iş modelleri, projeler, karlılık, satış, beklenti ile ilgili rakamları aşağıdaki tabloda görülmektedir. Buna göre, gelir paylaşımı modelinin Emlak Konut GYO'nun uygulamada daha çok kullandığı bir yöntem olduğu ve önemli bir katma değer yarattığı söylenebilmektedir.

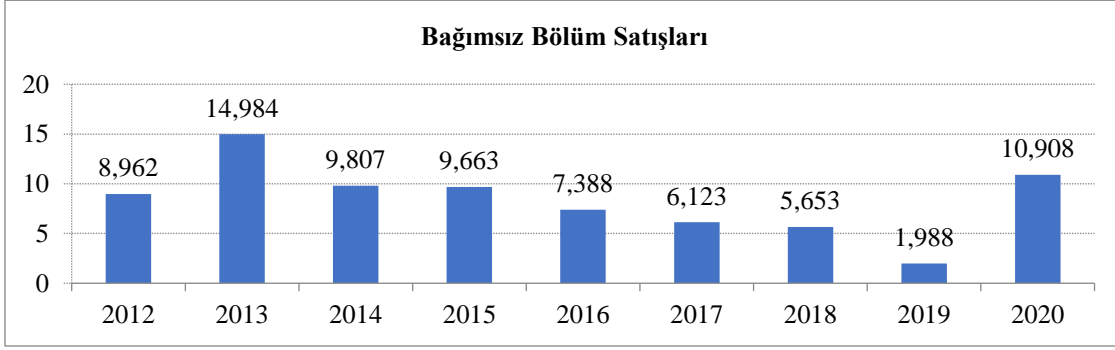
Tablo 7: Emlak konut GYO'nun özet rakamsal büyüklükleri

Gelir Paylaşımı Satış Toplam Geliri 75 Milyar	Anahtar Teslimi İşleri Yapım Bedeli 11,1 Milyar	5 Yıllık Toplam Kar Hedefi 4,15 Milyar	Güçlü Ön Satış Oranı 2021'de %72	Toplam Geliştirilen Bölüm Sayısı 131 Bin
Başarıyla Yürütülen/ Teslim Edilen Proje 87	Başarıyla Yürütülen/ Teslim Edilen Proje 59		2022'de %57	

Kaynak: Emlak Konut GYO, 2020: 19.

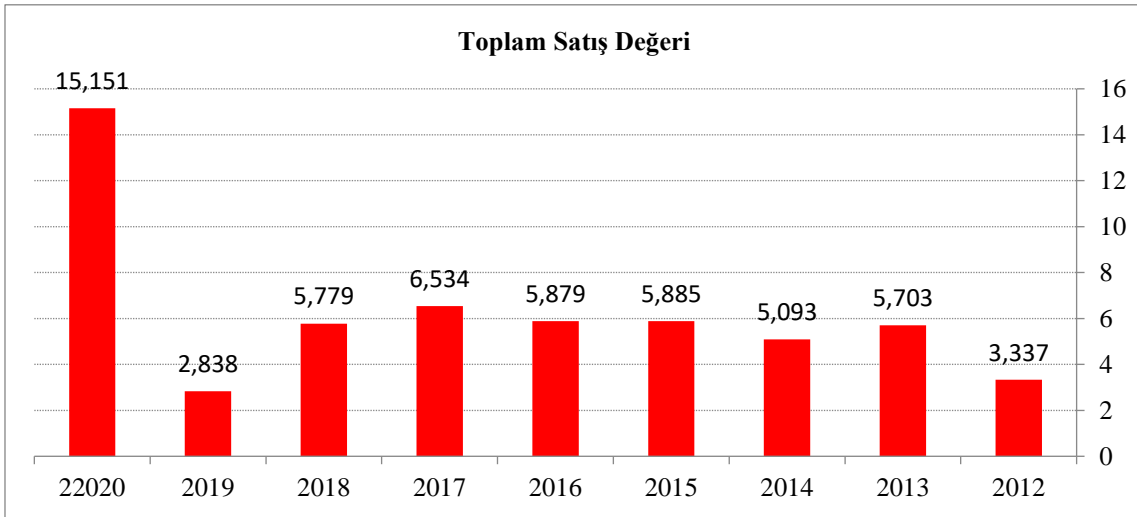
Emlak Konut GYO'nun üretmiş olduğu konut ve ticari alanların satış işlemlerinin gerçekleştirilmesi için farklı tip iş yapma modelleri uygulanmaktadır. Bu üretim ve satış stratejisine bağlı olarak şirket kar sağlamayı amaç edinerek, yıllar içinde konut piyasasında önemli bir aktör haline

gelmiştir. Aşağıda şirketin yıllar içinde gerçekleştirdiği bağımsız bölümlerin (konut ve ticari birim) satış miktarı ve satılan bağımsız bölümlerden elde edilen gelir miktarı verilmiştir.

Şekil 4: Yıllar itibariyle bağımsız bölüm satışları (Adet) (Emlak Konut GYO, 2020: 21).

Yukarıdaki şekle göre son 9 yılda en yüksek satışını 2013'te gerçekleştiren Emlak Konut GYO'nun satış miktarları 2015 yılından itibaren düşüş eğilimi göstermektedir. Özellikle 2020 yılında yükselen faiz oranları ve pandemi sürecine rağmen yüksek satış gerçekleşmiştir. Satışa hazır olan konut ve ticari alanların satış miktarının azalmasına rağmen elde edilen satış değerinin yükseldiği de görülmektedir. 2020 yılında tüm zamanların en yüksek satış geliri elde edilmiştir. Emlak Konut GYO'nun geliştirmiş olduğu bağımsız bölümler hem yerli hem de yabancı uyruklu vatandaşlar tarafından satın alınmaktadır. Emlak Konut GYO 2021 yılı için, toplam satış değerini 11 milyar TL ve net karını 1,11 milyar TL olarak hedeflemiştir.

Şekil 5: Yıllar itibariyle toplam satış değeri (Milyon TL) (Emlak Konut GYO, 2020: 21).

Yıllar itibariyle satılan bağımsız bölüm miktarı ile bunlardan elde edilen gelir arasındaki farkın giderek açılmasının sebeplerini ortaya koyabilmek için ülkemizdeki konut piyasasının işleyişini anlamak gerekmektedir. İnsanoğlunun temel ihtiyaçları arasında yer alan barınma ihtiyacı konut talebini etkileyen en önemli sebeplerden birisidir. Ayrıca bireyler elde ettiği gelirin bir kısmını tasarruf ederek gayrimenkul yatırımına dönüştürmektedir. “Nüfusun büyümesi, kentleşmenin artması, kentlerdeki hane

halkı sayısının azalması ve yaşanan göçler Türkiye'de konut ihtiyacını artırmaktadır. Demografinin değişimi; evlenme, boşanma, yalnız yaşama, çalışma alışkanlıklarının değişimi gibi nedenler ile daha fazla erişilebilir konuta ihtiyaç duyulmaktadır. Kentsel dönüşüm ve alt yapı çalışmalarının sürmesi ve gayrimenkul sektörü aktörlerinin Türkiye'nin konut alanındaki ihtiyaçlarını belirlemesi sektörü daha da hareketlendirmektedir (GYODER, 2014: 25)."

Ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlayan ve birçok sektörü doğrudan ve dolaylı olarak harekete geçiren inşaat ve gayrimenkul sektörünün sürekliliği belli başlı makroekonomik göstergelere bağlıdır. Konut piyasasında bir konutun fiyatı, konut arz ve talep dengesi tarafından belirlenmektedir. Kısa dönemde, konut arzı neredeyse sabit olduğundan konut fiyatlarını belirleyen temel değişken konut talebindeki artış ya da azalıştır. Dolayısıyla, kısa dönemde konuta olan talebin artması konut fiyatlarını arttırmakta, talebin azalması ise fiyatları azaltmaktadır. Konut sektörü açısından inşaat maliyetlerinde yaşanan değişimler de arz-talep dengesini etkilemektedir. Maliyetlerin artması sadece kâr marjını sınırlamamakta, beklentileri ve yatırım kararlarını da etkilemektedir. Özellikle inşaat ve ilgili diğer alt sektörlerdeki ana girdi fiyatlarındaki artışı etkileyen en önemli unsur artan döviz fiyatları ile birlikte yükselen faiz oranlarıdır (Emlak Konut GYO, 2018: 109-119). "Konut sektörünün yönünü belirleyen en önemli değişkenlerden birisi de kredi koşulları ve kredi faiz oranlarıdır. Özellikle orta gelir grubuna yönelik esnek ödeme imkânı sağlayan krediler konut talebini büyük oranda etkilemektedir. Faiz oranı ise konut piyasasını tasarruf, yatırım, üretim ve milli gelir gibi makroekonomik değişkenler aracılığıyla etkilemektedir. Yüksek faiz oranı hane halklarının tasarruflarını artırırken yatırım amaçlı konut talebini daraltmaktadır (Öztürk ve Fitöz, 2009: 27)."

Konut piyasasının seyrini etkileyen değişkenler arası ilişkilere bağlı olarak inşaat ve gayrimenkul sektörünün büyümesi, hükümetin ilgili bakanlık ve kurumlar aracılığıyla yürüttüğü politikalara, Merkez Bankası'nın faiz kararına, devlet ve özel bankaların konut kredisi kullandırma gücüne ve döviz kuru gibi faktörlere bağlıdır. Özellikle 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, dünya ve ülkemizde ciddi ekonomik belirsizlik ve durgunluğun yaşanmasına neden olmuştur. Bu küresel salgın, gayrimenkul ve inşaat sektörü üzerinde de etkisini göstermiş, ancak erken toparlanma dönemine girmiştir.

2021 yılı dahil Emlak Konut GYO'nun halihazırda devam ettiği ve tamamlanan projeleri Tablo 8 ve 9'da proje adı, il, ilçe ve özellikleri ile sunulmaktadır.

Tablo 8: Emlak konut GYO'nun devam eden projeleri

Proje Adı	İl	İlçe	Bağımsız Bölüm (Konut+Ticari Alan)
Semt Bahçekent 2. Etap	İstanbul	Başakşehir	187 konut ve 20 ticari ünite
Emlak Konut Florya Evleri	İstanbul	Bakırköy	182 konut, 60 villa, 12 ticari alan
Avrasya Konutları Bahçeşehir	İstanbul	Bahçeşehir	453 konut

Karat 34	İstanbul	Bahçelievler	470 konut, 151 ticari alan (123 ofis ve 28 dükkan)
Bizim Mahalle 1. Etap 1. Kısım	İstanbul	Küçükçekmece	569 konut, 107 ticari alan
Düşler Vadisi	İstanbul	Beykoz	509 konut
Bizim Mahalle 1. Etap 2. Kısım	İstanbul	Küçükçekmece	670 konut, 113 ticari alan
İdealist Cadde	İstanbul	Şile	45 konut, 13 ticari alan
İdealist Kuru	İstanbul	Şile	6 adet 1+1, 40 adet 2+1, 10 adet 3+1 Bahçe Dublex ve 12 adet Triplex İkiz Villa
Nidapark İstinye	İstanbul	Sarıyer	538 bağımsız bölüm
Ebruli İspartakule	İstanbul	Avcılar	724 konut, 52 ticari alan
İstanbul Finans Merkezi	İstanbul	Ümraniye	---
Ormanköy	İstanbul	Çekmeköy	---
Cer İstanbul	İstanbul	Fatih	125 konut, 23 ticari alan
Nidapark Küçükyalı	İstanbul	Maltepe	1,159 konut, 851 ticari alan (769 ofis ve 82 dükkân)
Semt Bahçekent 1. Etap	İstanbul	Başakşehir	669 konut, 26 ticari alan
Avrupark Hayat	İstanbul	Başakşehir	1095 konut, 81 ticari alan
TEM 34 Tahtakale	İstanbul	Avcılar	30 bin metrekare alanda 60 ile 10.000 metrekare arasında değişen üretim ve depolama alanları
Köy Zekeriyaköy 1. Etap	İstanbul	Sarıyer	Proje genelinde toplam 3 etapta yaklaşık 1.167 konut ve yaklaşık 15.000 m ² bir alanda yeme, içme, eğlence ve alveriş imkânları sunan, Çarşıköy ve 118.000 m ² doğal koruluk alan yer almaktadır.
Köy Zekeriyaköy	İstanbul	Sarıyer	417 konut
Avangart İstanbul	İstanbul	Kağıthane	935 konut, 22 ticari alan
Yeniköy Konakları İstanbul	İstanbul	Eyüp	336 konut
Ofis Karat Bakırköy	İstanbul	Bakırköy	72 ticari alan
Validebağ Konakları	İstanbul	Üsküdar	319 konut, 48 ticari alan
Kuzey Yakası Cadde Dükkanları	İstanbul	Başakşehir	400 ticari alan (350 ofis ve 50 dükkan)
Nidapark Kayaşehir	İstanbul	Başakşehir	843 konut, 28 ticari alan
Büyükyalı İstanbul	İstanbul	Zeytinburnu	1,481 konut
Tual Bahçekent	İstanbul	Başakşehir	2000 konut ve ticari alan
Merkez Ankara	Ankara	Merkez	2,020 konut, 1,210 ticari alan
Başkent Emlak Konutları	Ankara	Çankaya	478 konut, 26 ticari alan
Koordinat Çayyolu	Ankara	Çankaya	427 konut
İzmir Alsancak	İzmir	Konak	1069 konut, 37 ticari alan
Evora İzmir	İzmir	Konak	1049 konut, 41 ticari alan
Gebze Emlak Konutları 3	Kocaeli	Gebze	1955 konut
Temaşehir	Konya	Meram	740 konut, 163 ticari alan
Evora Denizli	Denizli	Merkez	Yaklaşık 1,500 konut, 2 eğitim ve 2 ticaret parseline sahip

Kaynak: www.emlakkonut.com.tr

Devam eden projelerin büyük bir kısmı Türkiye'nin en büyük kenti olan İstanbul'da bulunmaktadır. Ayrıca kurum, Ankara, İzmir, Kocaeli, Konya ve Denizli gibi diğer metropoliten illerde de yer seçiminde bulunup prestijli projeler üreterek kentlerin gelişimine, ekonomisine ve görünümüne katkı sağlamaktadır. Tamamlanan projelere bakıldığında zaman ilk sırada, devam eden projelerde olduğu gibi sermayenin merkezi konumunda olan İstanbul karşımıza çıkmaktadır. Bu ilin hem Avrupa hem de Asya yakasında bulunan birçok ilçesinde projelerin devam ettiği ve tamamlandığı görülmektedir. İstanbul'un dışında, Ankara, İzmir, Kocaeli, Konya, Tekirdağ, Kırklareli, Niğde ve Nevşehir gibi diğer

Anadolu illerinde de projelerin tamamlandığı görülmektedir. Emlak Konut GYO projelerini birçok merkez ilçede etaplar halinde sürdürülmüş ve sadece konut niteliğinin dışında finans merkezi, ticari alan, ofis, otel, eğitim kurumları ve sosyal tesisler şeklinde karma kullanıma yönelik tasarımlar geliştirmiştir.

Tablo 9: Emlak konut GYO'nun tamamlanan projeleri

Proje Adı	İl	İlçe	Bağımsız Bölüm (Konut+Ticari Alan)
Bulvar 216	İstanbul	Ataşehir	Alışveriş merkezi, mağaza, restoran, cafe ve aktivite alanları
Nidakule Ataşehir	İstanbul	Ataşehir	---
Uphill Court Ataşehir	İstanbul	Ataşehir	1742 konut
Varyap Meridian	İstanbul	Ataşehir	1500 konut, 5 yıldızlı otel ve ofisler
İstanbul İspartakule	İstanbul	Avcılar	1.188 konut
Emlak Konut İspartakule Evleri	İstanbul	Avcılar	1849 konut
Bizim Evler 2	İstanbul	Avcılar	520 konut
Bizim Evler 3	İstanbul	Avcılar	2000'e yakın konut
Bizim Evler 4	İstanbul	Avcılar	780 konut, 30 ofis, 2 katlı dersane ve 70 mağazalık Bizim Çarşı
My Town İspartakule	İstanbul	Avcılar	583 konut
Unikonut İspartakule	İstanbul	Avcılar	---
Ataşehir Residence	İstanbul	Ataşehir	180 daire, 7 ofis ve 1 sosyal tesis
Metropol İstanbul	İstanbul	Ataşehir	1500 bağımsız ünite
My Towerland	İstanbul	Ataşehir	420 konut
My World Ataşehir	İstanbul	Ataşehir	3636 konut
Avrupa Konutları – Tem	İstanbul	Gaziosmanpaşa	2.824 konut
Avrupa Konutları - Tem 2	İstanbul	Gaziosmanpaşa	414 konut ve 34 ticari alan
Avrupa Konutları Atakent 3	İstanbul	Küçükçekmece	2300 konut ve 167 odalı bir hotel
Dumankaya Miks	İstanbul	Küçükçekmece	657 konut, 72 ticari alan, 7 ofis ve 736 bağımsız bölüm
Elite City	İstanbul	Küçükçekmece	591 konut
Soyak Park Aparts	İstanbul	Küçükçekmece	2200 konut
Karat 34	İstanbul	Bahçelievler	470 konut, 123 ofis ve 28 ticari
Gölpanorama Evleri	İstanbul	Bahçeşehir	1.431 konut ve 40 ticari alan
Novus Residence	İstanbul	Bakırköy	285 konut
Ofis Karat Bakırköy	İstanbul	Bakırköy	90 ofis ve dükkan
İspartakule	İstanbul	Başakşehir	6000 konut
Avrupa Konutları Başakşehir	İstanbul	Başakşehir	941 konut ve 27 ticari alan
Avrupa Konutları İspartakule 1	İstanbul	Başakşehir	385 konut ve 16 ticari alan
Avrupa Konutları İspartakule 2	İstanbul	Başakşehir	330 konut
Avrupa Konutları İspartakule 3	İstanbul	Başakşehir	644 konut ve 12 ticari alan
Avrupark Bahçekent	İstanbul	Başakşehir	1.394 konut ve 86 ticari alan
Ayazma Emlak Konutları 1	İstanbul	Başakşehir	---
Ayazma Emlak Konutları 2	İstanbul	Başakşehir	---
Bahçekent Emlak Konutları	İstanbul	Başakşehir	506 konut, 282 ticari alan, 1 ilköğretim okulu, 1 kreş ve 1 cami
Emlak Konut Başakşehir Evleri	İstanbul	Başakşehir	2599 konut, 74 ticari alan ve 1 ilköğretim okulu
Emlak Konut Başakşehir	İstanbul	Başakşehir	271 konut

Evleri 2			
Bahçekent Flora	İstanbul	Başakşehir	875 konut ve ticari alan
Bahçetepe İstanbul	İstanbul	Başakşehir	1476 yaşam ünitesi
Bulvar İstanbul	İstanbul	Başakşehir	1555 konut
Evvel - Adım İstanbul	İstanbul	Başakşehir	673 konut
Merkez Kayaşehir	İstanbul	Başakşehir	172 mağaza, 146 odalı otel ve 8 salonlu sinema
Misistanbul Evleri	İstanbul	Başakşehir	936 konut
My World Europe	İstanbul	Başakşehir	3060 konut ve 47 dükkan
Park Maveria	İstanbul	Başakşehir	670 konut
Seyranşehir	İstanbul	Başakşehir	220 konut
Spradon Quartz	İstanbul	Başakşehir	1045 konut
Spradon Vadi	İstanbul	Başakşehir	1037 konut
Kent Plus Mimar Sinan	İstanbul	Büyükkçekmece	660 konut
Esenler Emlak Konutları	İstanbul	Esenler	2373 konut ve 55 ticari alan
İstmarina	İstanbul	Kartal	1463 konut ve 258 bağımsız bölüm
Tual Adalar	İstanbul	Kartal	---
Maslak 1453 İstanbul	İstanbul	Sarıyer	4147 konut
Selimpaşa Emlak Konutları	İstanbul	Silivri	820 konut
Sultanbeyli Emlak Konutları	İstanbul	Sultanbeyli	436 konut
Kuasar İstanbul	İstanbul	Şişli	257 stüdyo, simpleks, dubleks daire, 58 ofis ve 28 ticari alan
Evora İstanbul Evora İstanbul Marmara	İstanbul	Tuzla	4.304 konut, ticaret ve alışveriş bölgelerinden oluşmaktadır.
Soyak Evostar	İstanbul	Tuzla	1000 konut
Tuzla Emlak Konutları 1	İstanbul	Tuzla	666 konut, 8 ticari alan ve 1 sosyal tesis
Tuzla Emlak Konutları 2	İstanbul	Tuzla	1679 konut, 4 ticari alan ve 1 sosyal tesis
Alemdağ Emlak Konutları	İstanbul	Ümraniye	1192 konut ve 8 adet ticari alan
Sarphan Finanspark	İstanbul	Ümraniye	Ofis, dükkan ve hotel bulunmaktadır.
Şehrizar Konakları	İstanbul	Üsküdar	208 bağımsız bölüm
Başkent Emlak Konutları	Ankara	Çankaya	Konut ve 48.000 m ² park alanı, 1 adet cami, kapalı otoparkı, 1 adet ilköğretim okulu ve 1 adet sağlık tesisi
Koordinat Çayyolu	Ankara	Çankaya	427 konut
Sofa Loca	Ankara	Etimesgut	150 konut
Batışehir	İstanbul	Bağcılar	---
Burgazkent	Kırklareli	Lüleburgaz	752 daire ve 52 villa
Dreamcity Çerkezköy	Tekirdağ	Çerkezköy	204 konut
Yıldızkent	Tekirdağ	Çerkezköy	1160 konut, 1 ilköğretim okulu
Emlak Konut Mavişehir Evleri	İzmir	Karşıyaka	696 konut
Emlak Konut Pelikan Sitesi	İzmir	Karşıyaka	536 konut
Mavişehir Modern	İzmir	Karşıyaka	316 konut
Park Yaşam Mavişehir	İzmir	Karşıyaka	521 konut
Soyak Mavişehir	İzmir	Karşıyaka	1568 konut
Ergene Vadisi	Tekirdağ	Çorlu	1296 konut ve 76 ticari alan
Gebze Emlak Konutları 1	Kocaeli	Gebze	524 konut ve 11 ticari alan
Gebze Emlak Konutları 2	Kocaeli	Gebze	818 konut
Körfezkent 1	Kocaeli	Körfez	3500 konut
Körfezkent 2	Kocaeli	Körfez	791 konut
Körfezkent 3	Kocaeli	Körfez	776 konut ve 11 ticari alan
Körfezkent 4	Kocaeli	Körfez	---
Körfezkent Çarşı	Kocaeli	Körfez	16 cadde dükkanı, 21 meydan dükkanı ve 66 ofis
Nevşehir Emlak Konutları	Nevşehir	Merkez	346 konut ve 74 ticari alan
Niğde Emlak Konutları	Niğde	Merkez	349 konut ve 16 mağaza
Temaşehir Konya	Konya	Meram	740 konut ve 163 mağaza

Kaynak: www.emlakkonut.com.tr

Sonuç

Türkiye'de konut sektörünün önemi nüfus artışı, iç ve dış göçler, doğal afetler gibi nedenlerden dolayı her geçen gün artmaktadır. Kentleşme sürecini etkileyen bu tarz olgular özellikle kent merkezlerinde yaşanan konut sıkıntısını derinleştirmektedir. Konut sorununa çözüm bulmak ve insan onuruna yaraşır nitelikli ve konforlu bir yaşam alanı tasarlanmak önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de uzun yıllar konut sorununun çözümü için merkezi yönetim daha sonra da yerel yönetim ve özel sektör eliyle önemli çalışmalar yürütülmüştür. Çarpık yapılaşma ve mülkiyet sorunlarının çözülmesi için yasal mevzuatlar çıkarılmış ve sürecin hızlandırılması hedeflenmiştir. Başta TOKİ olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlar görevlendirilmiş ve gayrimenkul sektörünün gelişimi desteklenmiştir. 1980 sonrası dönemde neoliberal politikalar, ithal ikameci politikaların terkedilerek ihracat odaklı serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi sağlamıştır. Küresel sermayenin ulus aşırı mekânlarda yatırıma yönelmesi kentsel arsa üzerinde değer artışına yol açmış ve özellikle metropoliten alanların gelişimini etkilemiştir. Bu süreç konut üretiminin önemini artırmış ve inşaat sektörünün ekonomik şoklardan etkilenmesini gidermek için finansal piyasalarla yapısal bir süreç içine girilmiştir. 1995 yılında SPK tarafından yasal düzenleme ile gayrimenkul sektöründe kurumsallaşmayı teşvik etmek için GYO'lar kurulmaya başlanmıştır.

Türkiye'deki GYO'lar içinde en yüksek piyasa değeri ve arsa stokunu elinde bulunduran Emlak Konut GYO'nun sermaye ve ortaklık payı büyük oranda TOKİ ve halka arz yoluyla sağlanmaktadır. Gelir paylaşım ve anahtar teslim modeli ile iş yapan GYO, 2020 yılında 131 bin bağımsız bölüm inşa etmiş ve 2023 yılı için 250 bin bağımsız bölüm hedefi belirlemiştir. Şirket, büyük çaplı projeler için arsa stokunun büyük bir kısmını TOKİ'den temin ederek çevreye duyarlı, nitelikli, orta ve orta-üst gelir grubuna yönelik konut projeleri üretimi gerçekleştirmektedir. Ayrıca proje dâhilinde kamu binaları, ticari alanlar ve sosyal donatı alanları da tasarlanmaktadır. Hayata geçiren projeler metropoliten illerin dışında diğer Anadolu illerinde de yapılmaya başlanmış ve Türkiye'nin her bir bölgesinin çekim merkezi olma yolunda adımlar atılmıştır. Bu süreç Türkiye'de bir zorunluluk olarak görülen kentsel dönüşüm projelerini beraberinde getirerek merkezi-yerel yönetim ve özel sektör eliyle üretilen konut miktarının artırılmasına ve daha yaşanabilir ve konforlu konutların inşasına olanak tanımıştır. Kentlerin farklı dinamikleri içinde barındıran karmaşık yapısı, projeler açısından yer seçim sürecinde kentsel gelişimin yönünü belirlemeye katkı sağlamaktadır. Geliştirilen projelerdeki başarı düzeyi; yöre halkı, STK ve diğer paydaşların görüşlerinin alınarak katılımlarının sağlanmasını ve kullanıcı ihtiyaçlarını göz önüne alarak dönüşüm projelerinin gerçekleştirilmesi açısından önemlidir.

Bireyler, çevre ile uyumlu, karma kullanımın olduğu ve sosyal donatı alanlarıyla bütünleştirilmiş yaşam alanlarını öncelemekte ve bu unsurları içeren yerleşim yerlerini talep etmektedir. Bu bağlamda Emlak Konut GYO, sağlıklı, güvenli ve yaşanabilecek mekânlar üretmek, modern

şehircilik prensiplerine sahip planlı, nitelikli ve çevreye duyarlı yerleşim yerleri inşa etmek amacıyla projeler geliştirmektedir. Emlak Konut GYO'nun büyük çaplı projelerinin daha sürdürülebilir ve uzun bir zaman dilimini kapsayan yaşanabilir ve çevre dostu alanların oluşturulmasını hedeflemesi kuruma olan güvenin sağlamlaşmasına ve piyasa değerinin artarak yeni projeler üretmesine imkan sağlamaktadır. Günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan küresel salgının özellikle insan yoğunluğunun olduğu kent merkezlerinde yaşamı kısıtlayıcı etkisinin, yaşanan mekanda yeni normallere ve gelecekte yaşanabilecek muhtemel bulaşıcı hastalıklara göre proje tasarımlarında farklı prensiplerin de göz önünde bulundurulması gereğini gözler önüne sereceği aşikardır. Bu durum yaşanan çağın şartlarına göre ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel etkilerini dikkate alarak dikey mimari yerine yatay mimarinin benimsendiği, insan yoğunluğunun azaltılarak açık ve yeşil alanların artırıldığı hem sağlıklı hem de sürdürülebilir projeler üretmede önemli unsurlar olduğunu göstermektedir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada yazarlar, iş birliği ve ortaklık içinde katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada yazarlar herhangi bir çıkar çatışması veya finansal destek bildirmemektedir.

Kaynakça

- Çıkkılı, G. (2010). Türkiye'de gayrimenkul sektörü ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çikot, Ö. (2011). Dünyada gayrimenkul yatırım ortaklıkları, sermaye piyasasında gündem. Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği (Tspakb), 109, 23-32.
- Dusuki, A., W. (2008). Practice and prospect of islamic real estate investment trusts (I-Reits) in Malaysian Islamic Capital Market. Journal Of Islamic Economics, Banking And Finance, 6(2), 25. 40.
- Emlak Konut GYO (2018). Gayrimenkul ve konut sektörüne bakış, (Yazarlar: Bahadır Dalkılıç ve Mustafa Aşkın), <http://www.emlakkonut.com.tr/assets/upload/images/file/yatirimci/sectorraporu/ekgyo-sektor-raporu-aralik-2018.pdf>, (02.07.2020).
- Emlak Konut GYO (2019). 2019 Faaliyet Raporu. <http://www.emlakkonut.com.tr/assets/upload/images/file/yatirimci/faaliyetraporlari/tr/fr2019trv4.pdf>, (20.06.2020).
- Emlak Konut GYO (2020). 2020 Faaliyet Raporu. <https://www.emlakkonut.com.tr/assets/upload/images/file/yatirimci/faaliyetraporlari/tr/fr2020tryay%c4%b1n05032021.pdf>, (02.02.2021).
- Epra (European Public Real Estate Association). Epra global reit survey-2019, https://prodapp.epra.com/media/epra_global_reit_survey_2019_v8_1567517134733.0_interactive_final.pdf, (22.06.2020).
- Erol, T. ve Ozuturk, D., D. (2011). An alternative model of infrastructure financing based on capital markets: Infrastructure reits (Infrareits) in Turkey. Journal Of Economic Cooperation And Development, 32(3), 65-88.
- Ey Global Real Estate, (2017). Global reit markets, ey building a better working world. [https://www.ey.com/publication/vwluassets/ey-global-reit-markets/\\$file/ey-global-reit-markets.pdf](https://www.ey.com/publication/vwluassets/ey-global-reit-markets/$file/ey-global-reit-markets.pdf) (19.06.2020).

- Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarına İlişkin Esaslar Tebliği (İı-48.1). T.C. Resmi Gazete, 28660, 28 Mayıs 2013.
- GYODER (2014). 2014 yılı üç çeyrek verileri ile gayrimenkul sektörü. İstanbul: Gayrimenkul ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Derneği İktisadi İşletmesi, https://www.gyoder.org.tr/uploads/yay%20c4%20b1nlar/arastirma_raporlari/ar9.pdf (02.07.2020).
- GYODER (2020). Gyoder gösterge, Türkiye gayrimenkul sektörü 2020 1.Çeyrek Raporu, 20, <https://www.gyoder.org.tr/uploads/yayinlar/gosterge-ceyrek1-2020-web.pdf>, (20.06.2020).
- Kandır, Serkan Y. ve Özhan, Ecem, (2018). Gayrimenkul yatırım ortaklığı pay getirilerini etkileyen faktörlerin araştırılması. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 12(2), 31-45.
- Mazurczak, A. (2011). Development of real estate investment trust (reit) regimes in Europe, Journal Of International Studies, 4(1), 115-123.
- Nuve Capital (2020). <http://www.nuvecapital.com.tr/files/gyo%20vs.%20gyf%20bulten.pdf>, (17.06.2021).
- Öztürk, T., E. ve Fitoz, D., D. (2009). An alternative model of infrastructure financing based on capital markets : Infrastructure reits (Infrareits) in Turkey. Journal Of Economic Cooperation And Development, 32(3), 65-88.
- Pınar, C. (2019). Devletin konut sektörüne müdahalesinin emlak konut gayrimenkul yatırım ortaklığı üzerinden incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- SPK (2007). Gayrimenkul yatırım ortaklıkları, SPK yatırımcı bilgilendirme kitapçıları-5, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- SPK (2021). <https://www.spk.gov.tr/sayfa/altsayfa/409>, (18.06.2021).
- SPK (2021B). <https://www.spk.gov.tr/sayfa/altsayfa/1212>, (17.06.2021).
- Tekşen, A. ve Zeynep, Y. (2019). Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının islam iktisadı açısından incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TSKBGYO (2021). <http://www.tskbgyo.com.tr/yatirimci-iliskileri/detay.aspx?sectionid=mh32b%20fhjk38hjuolnxgeg%3d%3d&contentid=mh32b%20fhjk38hjuolnxgeg%3d%3d>, (18.06.2021).
- <https://www.milliyetemlak.com/dergi/gayrimenkul-yatirim-ortakligi-nedir/>, (18.06.2021).
- <http://www.emlakkonut.com.tr/tr-tr/hakkimizda>, (20.06.2021).
- <https://www.emlakkonut.com.tr/tr-tr/projeler#tamamlananprojeler>, (12.05.2021).
- <http://www.emlakkonut.com.tr/tr-tr/projeler#devamedenprojeler>, (02.03.2021).

Zonguldak'ın Meşhur Bir Unlu Mamulü: Ereğli Pidesi

Abdullah BADEM*

Elif KURT**

Öz

Zonguldak mutfak kültürü incelendiğinde, yörede yetişen çeşitli ot, sebze ve meyveler ile balıkçılık faaliyetlerinin mutfak kültürünün zenginleşmesinde önemli rol oynadıkları görülmektedir. Geniş bir mutfağa sahip yörede, turistlerin ve dışarıdan gelenlerin deneyimlemek isteyeceği birçok yöresel lezzet yer almaktadır. Somut olmayan kültürel miras kaynaklarından biri olarak nitelendirilen yöresel lezzetler, bölgelerin kendine has karakteristik özellikleri ile şekillenmiş mutfak kültürlerinde gelişerek yöreyi temsil etmeleri, bölge kültürünün tanıtılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu kültürel mirasların bilinirliklerinin ve alana ilişkin yapılan çalışmaların az olması, gelecek nesillere aktarılmadan yitirilmelerine neden olmaktadır. Zonguldak'ın Ereğli ilçesine özgü olan Ereğli pidesine ilişkin literatürde fazla bilgi yer almaması ve kaybolma tehlikesine sahip olmasıyla gerçekleştirilen araştırmada, Ereğli pidesinin tanıtılması ve alana kazandırılması amaçlanmıştır. Çalışma, Zonguldak'ın Merkez ve Ereğli ilçelerinde ikamet eden 11 katılımcı ile gerçekleştirilmiş ve konuya ilişkin elde edilen bulgular kayıt altına alınarak sunulmuştur. Bu çalışma sonucunda Ereğli pidesinin Zonguldak'a has bir ürün olduğu, yapımında farklı malzeme ve yöntemlerin kullanılabildiği, orijinal tariflerinde maya kullanılmadığı görülmektedir. Karadeniz Bölgesinin pideler açısından zengin olduğu, birçoğunun coğrafi işaretinin bulunduğu görülmüş olup, aralarındaki ayırımın net yapılabilmesi için kapsamlı bir araştırma ihtiyacı bulunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ereğli pidesi, Zonguldak mutfağı, Zonguldak kültürü, Yöresel yemekler

A Famous Bakery Product of Zonguldak: Ereğli (Pita) Pidesi

Abstract

When the culinary culture of Zonguldak is examined, it is seen that various herbs, vegetables and fruits grown in the region and fishing activities play an important role in the enrichment of the culinary culture. The region, which has a wide cuisine, has many local flavors that tourists and outsiders would like to experience. Local flavors, which are described as one of the intangible cultural heritage resources, develop in the culinary cultures shaped by the unique characteristics of the regions and represent the region, playing an important role in the promotion of the regional culture. The lack of awareness of these cultural heritages and the lack of studies on the area cause them to be lost before they can be passed on to future generations. Ereğli pide, which is unique to Zonguldak's Ereğli district, has a little information in the literature and it has the risk of being lost, in the preliminary research, it was aimed to introduce Ereğli pita and bring it to the literature. The study was carried out with 11 participants residing in the Merkez and Ereğli districts of Zonguldak, and the findings related to the subject were recorded and presented. As a result of this study, it is seen that Ereğli pita is a product unique to Zonguldak, different materials and methods can be used in its production, and yeast is not used in its original recipes. It has been seen that the Black Sea Region is rich in pides, most of them have geographical indications, and it is thought that a comprehensive research is needed to make a clear distinction between them.

Keywords: Ereğli (pita) pidesi, Zonguldak cuisine, Zonguldak culture, Local dishes

Geliş/Received: 31.08.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

• Bu çalışmada kullanılan verilerin toplanması için gerekli olan etik kurul izin belgesi Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 26.04.2021 tarih ve 36 sayılı karar/sayı ile alınmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, SBMYO, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, abadem@kmu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8518-6366

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, krt.elif@hotmail.com, Orcid: 0000-0003-1342-4630

(Makale türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Yaşam için gerekli enerji, yiyecek içeceklerin temin edilmesi ve tüketime hazır hale getirilmesi ile karşılanmaktadır (Beşirli, 2010: 159). İnsanların ilkçağdan beri yaşamını sürdürebilmek ve çevresindekileri yaşatabilmek için besin arayışında olması, yeme içmeyle ilgili bazı kuralları ortaya çıkartmıştır (Güvenç, 1999: 204; Halıcı, 1999). Bu kurallar zamanla, toplumlara has benlik, yargı, dini inanç ve geleneksel törenleri etkileyerek kendilerine özgü beslenme ve mutfak kültürünün meydana gelmesini sağlamıştır (Halıcı, 1999, Işık vd. 2017: 87). Her milletin, ülkenin ve toplumun, tarihsel geçmişine, beslenme alışkanlıklarına, damak zevkine, tarım üretimine, sosyo ekonomik düzeyine (Sürücüoğlu ve Özçelik, 2007), diğer toplumlar ile etkileşimine (Aksoy ve Üner, 2016), gelenek göreneklerine (Çelik, 2010) ve dini inanışlarına (Şengül ve Türkay, 2015: 600) göre şekillenmiş bir mutfağı vardır. Karadeniz bölgesi, yağışlı iklimi, zengin bitki örtüsü ve yeşil doğası ile diğer bölgelerden ayrılarak batı, doğu ve iç kısımlarındaki beslenme alışkanlıkları, toprak özellikleri ve pişirme yöntemleri ile kendi içerisinde de farklılaşan bir mutfak kültürüne sahiptir (Cömert ve Özata, 2016: 1964-1965; Sabbağ ve Boğan, 2019: 58).

Bu çalışma ile Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Zonguldak ilinin mutfak kültürü ve yöreye özgü bir lezzet olan Ereğli pidesinin tarihi ve yapılışı hakkında bilgi edinebilmek için nitel araştırma yöntemlerinden olan mülakat tekniği ile araştırma yapılmış ve elde edilen veriler işlenerek literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

Zonguldak ve Mutfak Kültürü

Batı Karadeniz'in maden ve sanayi şehri olarak bilinen Zonguldak, 1 Nisan 1924 tarihinde kurulmuştur (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2016: 8-24). Hititler, Frigler, Lidyalılar, Persler, Makedonya krallığı ile Roma ve Bizans imparatorlukları Zonguldak ve çevresinde hâkimiyet kursalar da Anadolu Selçuklu devleti ile başlayarak Türkiye Cumhuriyetine kadar devam eden süreçte Türk-İslam şehri olmuştur (Işkın ve Sarıışık, 2019: 533). Merkez İlçe, Alaplı, Çaycuma, Devrek, Gökçebey, Kdz. Ereğli, Kozlu, Kilimli ilçelerinden oluşarak engebeli bir arazi yapısına sahip olan şehirde 17 belde ve 372 köy vardır (BAKKA, 2016: 8).

Zonguldak'ın köklü tarihi, sosyo-ekonomik durumu, ılıman iklim özelliği, coğrafi konumu, tarım ürünleri, maden ocaklarının çokluğu ile Bartın ve Amasra'ya geçen deniz yolu üzerindeki kıyılara sahip olması yöre mutfağının şekillenmesine yardımcı olan temel olgulardır (Işkın ve Sarıışık, 2019: 533; Akbıyık, 2021). Yörenin engebeli bir yapıya sahip olması ile ekili-dikili tarım alanlarının parçalı ve dar olması gibi coğrafi özelliklerine rağmen yetiştirilen ürün çeşidi fazladır (Işkın ve Sarıışık, 2019). Yetiştirilen ürünler arasında kuzu kestanesi, Osmanlı çileği, dağ çileği, kızılıçık (kiren), kuşburnu, böğürtlen, fesleğen, nane, kestane, ahlat, zılbıt (ıspıt) otu, buğday, mısır, bakla, fasulye, karayemiş (taflan), döngel (muşmula, beşbiyık), bal kabağı, ısırgan, fındık, ceviz, ebegümece, barbunya, bakla ve karalahana (mançar) Zonguldak mutfağının başlıca yiyecekleri arasında yer almakta ve farklı şekillerde

kullanılmaktadır (Nöraşin, 2014, Işkın ve Sarıışık, 2019: 533). Yöre halkının mutfakta kullandıkları kazan, sini, büyük tencere, tepsi, bakır sahan, tava, güğüm, çömlek, bakraç, kepe, sefer tası ve kase gibi çeşitli geleneksel ekipmanların bol miktarda olması ile zengin bir mutfak kültürüne sahip olduğu anlaşılmaktadır (Işkın ve Sarıışık, 2019: 533). Yöre mutfağında sebze, tahıl ve kuru baklagil çeşitleri ile hazırlanan zengin çorbalar, balık türleri, küçükbaş ve kümes hayvanlarına ait etler ve unlu mamullerden hazırlanan yemek türleri yer almaktadır (Nöraşin, 2014).

Turistlere, kültürel mirası yerinde ziyaret etme, ev sahibi toplulukların kültürel geçmişini aktarma ve deneyimleme imkanı sunan yöresel mutfaklar, yöredeki iklim ve coğrafi şartlar ile bölgeye özgü özelliklerin yöre halkı tarafından harmanlanmasıyla oluşmaktadır (Şengül ve Türkay, 2016: 91). Bu mutfaklarda üretilen gıdalara, kültür, tarih ve yaşam tarzının yansıtılıp, geleneksel yöntem ve hammaddelerinin kullanılması ile yöresel ürün özelliği kazandırılmaktadır (Berard ve Marchenay, 2008: 5). Her kentin kendine has yöresel ürünleri vardır. Zonguldak'ın da mutfak kültürü ile özdeşleşen ünlü başlıca yöresel ürünlerini Ereğli Pidesi, Ereğli keşi, kömeç, Devrek simidi, mantarlı börek (kanlıca ve sarıkız mantarı), manda yoğurdu, malay, beyaz baklava, göce çorbası, baklalı mancar, kiren çorbası, kabak gözlemesi, beddam yemeği, çöpele, gartlaç, zılbıt kavurması, ıslama ve kaygana oluşturmaktadır (Nöraşin, 2014).

Türklerde Ekmek

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler, göç esnasında birçok milletle kültür alışverişinde bulunmuştur. Yiyecek olarak kullanılan gıdalardan pişirme yöntemlerine kadar mutfakla ilgili birçok şeyde etkileşilen alanlar arasındadır. Anadolu'ya yerleşince tarımla uğraşmaya başlamış, buğday, arpa, çavdar ve darı yetiştirmeye başlamıştır. Elde edilen tahıllar öğütülerek değişik ekmeklerin yapımında kullanılmıştır. Zamanla değişik pişirme şekilleri uygulanmış, sac, fırın, tandır, köz, kül gibi araç ve yöntemlerle ekmekler pişirilmiştir (Çetinkaya, Şimşek ve Yıldız, 2019: 93). Tarihçesi on iki bin yıl öncesine uzanan ekmeğin (Emeksizoglu, 2017: 24), Türk mutfak kültüründe önemli bir yeri vardır (Arıkan, 2019: 54). Anadolu'da daha önce yaşayan uygarlıkların da (Hititler vd.) pide ve bazlama gibi ince ve yuvarlak ekmek yaptıkları, yine bu coğrafyaya yakın yerler olan Antik Yunan ve İran devletlerinde de benzeri ekmeklerin yapıldığı bilinmektedir (Işın, 2021: 55,81,123). Türklerin Anadolu'ya göçü sonrası ekmek yapımının daha da yayıldığı ifade edilmektedir. Anadolu'da Selçuklu mutfağından günümüze ak ekmek, has ekmek (buğday ekmeği), arpa ekmeği, çavdar ekmeği, mısır ekmeği, darı ekmeği gibi ekmekler gelmiştir. Bu ekmekler için Türklerin “yufka, bazlama, büskeç, sinçü, çukmin ya da pide” ismini (Alyakut ve Küçükkömürler, 2018; Kuter, 2013; Şahin, 2016), bazı uygarlıkların ise “ötmek, “etmek” ve “nan” kelimesini kullandığı belirtilmiştir (Alyakut ve Küçükkömürler, 2018). Ekmeklerin yapımları zamanla değişmiş ve geliştirilmiş, böylece yufka, tandır, pide, bazlama ve fodula gibi ekmekler daha yaygın yapılar hale gelmiştir (Badem, 2021: 265; Çetinkaya 2020: 135).

Karadeniz Bölgesi’nde mısır, buğday, yulaf ve çavdardan ekme yapmaktadır. Doğu Karadeniz’de aşırı yağmur almasından dolayı buğday tarımından ziyade mısır tarımı yapılmaktadır. Bu bölgede mısır ekmeği (meçkudi) yaygın yapılırken bölge genelinde yukarıda bahsi geçen diğer ekme türlerine de rastlanmaktadır (Civelek, 2006: 77,170).

Türk beslenme alışkanlıklarında ayrı bir öneme sahip olan hamur işleri, zamana karşı formunu en iyi koruyabilen gıdaların başında gelmektedir. 15. yüzyıldan beri varlığı koruyan pideler (Yerasimos 2019: 145,148), Selçuklu ve Osmanlı döneminde yaygın olarak tüketilen ekme çeşitlerinden biridir (Sabbağ ve Boğan 2019: 19). Pide” sözcüğü Yunanca “peptos” (pişmiş) kelimesine dayanmaktadır, “yumuşak ve ince ekme” anlamına gelmektedir. “pitta, pita, pitah” sözcükleri peptos kelimesine dayanmakta olup Türkçeye “pide”, İtalyancaya “pizza”, Bulgarcaya “pita” olarak dönüşüp geçmiştir (Tez, 2021: 60). Pide, pizzanın atası olarak ifade edilmektedir (Işın, 2021:229). Başlangıçta sadece un, su ve tuz ile hazırlanan hamur parçalarının sonraları çeşitli harçlarla doldurulmaya başlandığı (Yerasimos 2019: 140) ve yassı biçimine getirilip pişirilerek pide elde edildiği belirtilmektedir (Sabbağ ve Boğan 2019: 19). Kaynakların sınırlı olması nedeniyle mayalı ya da mayasız hazırlanan bu ekmeklerin içerisine nelerin katıldığı sadece tahmin edilebilmektedir. Muhtemelen başlangıçta sadece ekme için pide kelimesi kullanılmıştır.

Türkiye’nin birçok yerinde değişik pideler yapılmaktadır. Nitekim birçoğu için coğrafi işaretleme yapılmıştır. Coğrafi işaretlemesi yapılan bazı pideler; Aksaray Şerbetli Pidesi, Akçakoca Mancanlı Pidesi, Antep Tırnaklı Pidesi / Gaziantep Tırnaklı Pidesi / Antep Pidesi, Bafra Pidesi, Derepazarı Pidesi, Emirdağ Yumurtalı Pidesi, Kadınhanı Tahinli Pidesi, Karacasu Pidesi, Nazilli Pidesi, Sürmene Pidesi, Terme Pidesi, Ulaş Etlı Pidesi ve Çarşamba Pidesi iken, işaretleme süreci devam eden pideler; Bursa Pideli Köfte, Bursa Tahinli Pide, Kırkağaç Çakal Pideli Paça, Çakal Pidesi ve Şereflikoçhisar Tahinli Pidesi sayılabilir. Nitekim adı pide olmamakla birlikte pide statüsünde sayılabilecek Konya Etliekme, Daday Etlı Ekmeği, Gaziantep Lahmacunu, Gaziantep Nar Ekşili Soğanlı Lahmacun, Tarsus Fındık Lahmacunu ve Urfa Lahmacunu (Kıymalı Ekmeği) gibi yiyecekler de bulunmaktadır. Pidelerin geneli yağlı ve et vb. iç ile hazırlanırken, Aksaray Şerbetli Pidesi ve Kadınhanı Tahinli Pidesi gibi yiyecekler ise tatlı olarak yenilmektedir. Antep tırnaklı pidesi gibi ekme türü pideler halen yaygın yapılan pideler arasındadır. Türk kültüründe özellikle Ramazan ayında, oruç boyunca, bayrama kadar fırınlarda pide yapılması da özgün bir gelenek olarak devam etmektedir. Yapımında kullanılan malzeme, görünüm ve yapım süreci gibi kriterlere göre Ereğli pidesine benzerlik gösteren pideler; Bafra pidesi, Çarşamba pidesi, Derepazarı pidesi, Emirdağ yumurtalı pidesi, Konya Etliekme, Karacasu pidesi, Nazilli pidesi, Sürmene pidesi, Terme pidesi ve Ulaş Etlı Pidesi sayılabilir. Bazı pidelere ait resimler Şekil 1’de verilmiştir.

Bafra pidesi / Samsun

Çarşamba pidesi / Samsun

Terme pidesi / Samsun

Derepazarı pidesi / Rize

Emirdağ yumurtalı pidesi / Afyon

Konya Etliekmek

Nazilli pidesi / Aydın

Sürmene pidesi

Ulaş Etli Pidesi / Sivas

Şekil 1. Bazı Pidelerin Görselleri (Fotoğraf: <https://ci.turkpatent.gov.tr/anasayfa>).

Yöntem

Nitel araştırma yöntemi, tümevarım yöntemi ile sözel bilgi parçacıklarının elde edilmesi, bir bilgi havuzu oluşturulması ve işlenmesidir (Kozak, 2018: 78,79). Nitel araştırma yöntemlerinde olan görüşmelerde (Kozak, 2018: 81) örneklem büyüklüğünün 5-25 kişi arasında olması yeterli görülmektedir (Saunders, Lewis, and Adrian, 2012). Araştırmaya gönüllü katılan, Zonguldak'ın Merkez ve Ereğli ilçelerinde ikamet eden, araştırma konusuna hakim olduğu düşünülen kişilere, amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilerek Temmuz 2021 tarihinde görüşme sağlanmıştır. Katılım sağlayan bireyleri 27-72 yaş aralığındaki 11 erkek aşçı oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler, araştırmaya katılan tüm bireylerden izin alınıp ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, 45-60 dakika arasında yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Çalışmada cevaplanması için hazırlanan sorular, daha önce yapılmış benzer bir çalışmaya başvurularak oluşturulmuştur (Badem ve Akturfan, 2020: 48). Makale, Türk mutfağında geniş bir yeri olan Ereğli pidesinin özelliği, Zonguldak'ta ne zamandan beri yapıldığı, geçmişten günümüze hazırlanma süreci, içerisinde kullanılan malzemeleri, pişirme aşamaları ve

yöntemi ile servis edilme şekli hakkında veri toplanmıştır. Veri toplama yöntemlerinden biri olan görüşme ile yarı yapılandırılmış soruların sorulması ve elde edilen verilerin düzenlenmesi ve içerik analizi ile tamamlanmıştır. Veri işlemede betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan verilerin toplanması için gerekli olan etik kurul izin belgesi Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 26.04.2021 tarih ve 36 sayılı karar/sayı ile alınmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan 11 kişiye ait demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların demografik özellikleri

Kk	Adı Soyadı	Doğum yılı	Memleketi	Cinsiyet	Mesleği
1	S.A.	1986	Zonguldak	Erkek	Aşçı
2	F.K.	1980	Zonguldak	Erkek	Fırın Ustası
3	B.Ç.	1994	Zonguldak	Erkek	Aşçı
4	Y.Ç.	1959	Zonguldak	Erkek	Aşçı
5	E.M.	1981	Zonguldak	Erkek	Aşçı
6	E.Ç.	1985	Zonguldak	Erkek	Aşçı
7	S.Ö.	1973	Zonguldak	Erkek	Aşçı
8	Ü.Ç.	1987	Zonguldak	Erkek	Aşçı
9	M.T.	1964	Zonguldak	Erkek	Pideci
10	İ.T.	1974	Zonguldak	Erkek	Fırın Ustası
11	N.T.	1963	Zonguldak	Erkek	Aşçı

Araştırma sonucu elde edilen bulgulara göre, “Kaç yıldır Ereğli pidesi yapıyorsunuz? sorusuna bazıları “20-25 yıldır” (KK1, 4, 10, 11), bazıları “26 yıldır” (KK2), bazıları “4 yıldır” (KK3), bazıları “15 yıldır” (KK5, 6), bazıları “30 yıldır” (KK7, 9), bazıları “10 yıldır” (KK8) Ereğli pidesini yapıyorum cevabını vermiştir.

“Ne kadar sıklıkla Ereğli pidesini yapıyorsunuz?” sorusuna bazı katılımcılar “sık sık” (KK1, 2, 4, 5, 7, 8), cevabını verirken bazıları “Genelde sık sık ama müşteri talebine bağlı olarak değişebiliyor.” (KK3, 6, 9-11) cevabını vermiştir.

“Ereğli pidesini hangi dönemde yaparsınız? Bu dönemin bir özelliği var mıdır?” sorusuna bazıları “Herhangi bir dönemi yok, müşteri talebine bağlı olarak yapıyorum.” (KK1-10), bazıları “Sipariş üzerine düğünler için hazırlanabiliyor. Ancak biraz pahalıya kaçtığı için herkesin tercihi arasında yer almıyor.” (KK4), bazıları “Düğün, cenaze ve bayramlarda yapılıyor. Ancak mevlütlerde daha çok tercih ediliyor” (KK7, 11) cevabını vermiştir.

“Ereğli pidesinin yapılışını kimden/nerden öğrendiniz?” sorusuna bazıları “ustalarım” (KK1-3, 5-11), bazıları “abim” (KK2), bazıları “dedem” (KK3), bazıları “Ereğli pidesini küçük yaşlardan beri yedikçe kendi tarifimi oluşturdum. İçerisinde var olan malzemeler belli sonuçta, ben de ona göre bir tarif oluşturdum.” (KK4) cevabını vermiştir.

“Ereğli pideyi yapımında kullanılan araç gereçler nelerdir?” sorusuna katılımcıların tamamı “bıçak, pide küreği, hamur yoğurma makinesi, hamur açma makinesi”, bazıları “tahta kaşık” (KK3-6, 8-10), bazıları “kevgir” (KK1, 2, 7, 11), bazıları “çelik tencere” (KK3-7, 10, 11), bazıları “alüminyum tencere” (KK1, 2, 8, 9), bazıları “merdane” (KK1, 3, 6, 7, 9), bazıları “hamur kasaları” (KK2, 7, 9, 10), bazıları “tepsi” (KK1-6, 8, 11), bazıları “zırh bıçağı” (KK6), bazıları “ölçü kapları” (KK6), bazıları “mutfak robotu” (KK8), bazıları “gastronom” (KK2, 8, 10) kullandıklarını belirtmiştir.

“Ereğli pideyi yaparken hangi malzemeleri kullanırsınız?” sorusuna katılımcıların tamamı “dana kıyma, soğan, tuz, karabiber, un, su, yaş maya, şeker”, bazıları “kimyon” (KK3), bazıları “pul biber” (KK2), bazıları “maydanoz” (KK1-4, 6, 7, 11), bazıları “tereyağı” (KK1-10), bazıları “ayçiçek yağı” (KK4, 10, 11), bazıları “zeytinyağı” (KK1), bazıları “yumurta sarısı” (KK3) cevabını vermiştir. Ayrıca katılımcıların tamamı Ereğli pidesinin iç harcına maydanoz eklendiğini ama maydanozu sevmeyen müşterilerin çokluğu nedeniyle maydanozu çok sık kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan bazıları da “Ereğli pidesinin hamuruna aslında maya eklenmiyor ama hamur, maya ile daha çabuk kıvama geldiği için çok az da olsa kullanmak zorunda kalıyoruz.” (KK1, 7, 11) bilgisini vermişlerdir.

“Malzemelerin ölçüsü hakkında bilgi verir misiniz?” sorusuna bazıları “İç harcı; 1 kg dana kıyma (dana kaburga etinden çekilmiş), 800 g soğan, ½ bağ maydanoz, 200 g karabiber, 100 g tuz, 1 çay bardağı zeytinyağı. Hamur; 5 kg un, 3 litre su, 1 avuç tuz, 100 g yaş maya. Piştikten sonra pidenin içerisine eklemek için de 50 g tereyağı.” (KK1), bazıları “İç harcı; 3 kg orta yağlı dana kıyma, 2 kg soğan, 250 g tereyağı, ½ bağ maydanoz, göz kararı tuz, karabiber ve pulbiber. Hamurunu göz kararına göre yaptığım için net bir tarif veremem ama malzeme olarak un, su, tuz, şeker ve çok az bir yaş maya kullanıyorum.” (KK2), bazıları “İç harcı; 1 kg dana kıyma, 2 adet orta boy soğan, 50 g tereyağı, 1 bağ maydanoz, birer tutam tuz, karabiber ve kimyon. Hamur; 1 kg un, 100-150 ml su, 1 tutam tuz, şeker ve yaş maya. Pidenin üzerine sürmek için 1 adet yumurta sarısı ve pide piştikten sonra içerisine eklemek için 50 g tereyağı.” (KK3), bazıları “(1 porsiyon Ereğli pide için) İç harcı; 100 g orta yağlı dana kıyma, 40 g soğan, 1 çorba kaşığı ayçiçek yağı, birer tutam tuz, karabiber ve ince doğranmış maydanoz. Hamur; 100 g un, ½ bardak su, 1 çay kaşığından daha az yaş maya, göz kararı tuz ve şeker. Pide piştikten sonra içerisine eklemek için 40 g tereyağı.” (KK4), bazıları “1 porsiyonluk iç harç için 120-130 g dana kıyma, 30-40 g soğan, 1 çorba kaşığı tereyağı, göz kararı tuz ve karabiber. Hamur; 4-5 litre su, 5-6 kg un, 1 su bardağı şeker, 1 su bardağı tuz, 2 kibrit kutusu kadar yaş maya. Pide piştikten sonra içerisine eklemek için 1 çorba kaşığı kadar tereyağı.” (KK5), bazıları “1 porsiyonluk iç harç için 200 g yağsız dana kıyma, 20 g soğan, 50 g tereyağı, göz kararı tuz ve karabiber, müşteri isteğine göre de maydanoz. Hamur; 5 kg un, göz kararı su, 2 yemek kaşığı yaş maya, 1 yemek kaşığı tuz, 1 yemek kaşığı şeker.” (KK6), bazıları

“İç harç; 1 kg dana kıyma (dana döşten tek çekilmiş), 1 kg soğan, 250 g tereyağı, göz kararı tuz ve karabiber, isteğe bağlı maydanoz. Hamuru için kesin bir ölçü veremem, genelde göz kararı oluyor ama malzeme olarak un, tuz, su, şeker ve çok az yaş maya kullanıyorum.” (KK7), bazısı “İç harç; 4 kg dana kıyma, 1.5 kg soğan, 500 g tereyağı, 1 yemek kaşığı tuz, 1 tatlı kaşığı karabiber. Hamur; 15 kg un, 10 litre su, 15-20 g kadar yaş maya, 150 g tuz, 150 g şeker.” (KK8), bazısı “İç harç; 1 kg dana kıyma, 2 tane soğan, göz kararı tuz ve karabiber. Hamur; 1 kg un, 4 bardak su 1 çorba kaşığı tuz, ½ çorba kaşığı şeker, 25 g yaş maya. Pide piştikten sonra içerisine eklemek için de 1 çorba kaşığı tereyağı.” (KK9), bazısı “Hamur için 25 kilogramlık bir un tercih ediyorum. Diğer malzemeleri de göz kararı eklediğim için net bir ölçü veremem. Zaten genel malzemelerini un, su, tuz, yaş maya ve şeker oluşturuyor. İç harç; 1 kg dana kıyma (dana kaburga etinden çekilmiş), 400-500 g soğan, 2 yemek kaşığı kadar ayçiçek yağı, göz kararı karabiber ve tuz. Pide piştikten sonra içerisine eklemek için 60 g tereyağı, müşteri içerisinde yumurta isterse de 1 adet yumurta.” (KK10), bazısı “İç harç; 1 kg dana kıyma, 1 kg soğan, çok az ayçiçek yağı (malzemelerin tencereye yapışmaması için), ¼ bağ maydanoz, göz kararı tuz ve karabiber. Hamurunun malzemelerinde un, su, tuz, yaş maya ve şeker var ama kesin bir ölçüsünü veremem. Çünkü ben göz kararı olarak ayarlıyorum. Hafif nemli ve ele yapışmayan bir hamur olması gerekiyor, onu da ben ayarlıyorum zaten.” (KK11) cevabını vermiştir.

“Ereğli pidesi yapmak için kullanılan malzemelerin kendine özgü özellikleri var mı?” sorusuna bazısı “komili zeytinyağı” (KK1), bazısı “yağsız kıyma” (KK2), bazıları “Vakfıkebir tereyağı” (KK1, 2-6, 8-10), bazıları “doğal ortamda beslenmiş bir besi hayvanının kıyması” (KK4), bazıları “1. sınıf un” (KK7), bazıları “dana kaburga etinden çekilmiş kıyma” (KK10) cevabını vermiştir.

“Ereğli pidesinin yapım aşamalarını anlatır mısınız?” sorusuna bazısı “Önce iç harcı yapılır ve soğumaya bırakılır. İç harcı için de tencereye kıyma eklenir ve 20 dakika kavrulur. Daha sonra zeytinyağı ile ince doğranmış soğan ve maydanoz eklenir. Hepsi birlikte 15 dakika daha kavrulur. İşlem bitince ocak kapatılıp tuz ve karabiber eklenir. Harç son kez karıştırılır ve tencerenin kapağı kapatılarak hem dinlendirmeye hem de soğumaya bırakılır. Hamur için tüm malzemeler hamur yoğurma makinesine eklenir ve tüm malzemelerin birbirleriyle harmanlanması beklenir. İstenilen kıvama gelen hamur 1 saat dinlendirilir ve dinlenen hamur belirli gramajlarda kesilip beze haline getirilir. Az bir un ve merdane yardımıyla bezeler açıldıktan sonra hamurun içerisine yeterli miktarda iç harç eklenir ve pidenin üzeri kapatılır. Hazır olan pide 240°C'deki elektrikli fırında 12-13 dakika pişirilir. Pişen pidenin kapalı yeri açılır ve tereyağı parçaları eklenerek servis edilir.” (KK1), bazısı “Kıyma tencereye eklenir ve 10-15 dakika kadar orta ateşteki ocakta karıştırılarak kavrulur. Kıyma çok yağlıysa ve bu işlem sonunda çok fazla yağ bıraktıysa bu yağ alınır. Alınan yağın ardından tereyağı eklenip karıştırılır. Bu karışıma ince doğranmış soğanlar da eklenip karıştırma işlemine devam edilir. 10 dakika daha kavrulan harcın içerisine baharatlar eklenip son kez karıştırılır ve ocak kapatılır. Harç büyük bir tepsiye dökülür ve içerisine ince doğranmış maydanoz eklenip harmanlanır ve soğumaya bırakılır. Hamur yoğurma

makinesine tüm malzemeler eklenip makine çalıştırılır. Ele yapışmayan yumuşak bir hamur olacağı kadar yoğrulması beklenir. Çok sertse az su dökülür ya da çok yapışkan bir hal aldıysa un eklenerek hamurun toparlanması sağlanır. Ben hamuru dinlendirmeden önce farklı bir işlem uyguluyorum. Yoğurma işlemi bittikten sonra hamurun üzerine bir miktar un döküyorum (hamurun üzerine kaplayacak kadar) ve makineyi bir-iki kez daha karıştırması için açıktan sonra hamuru dinlenmesi için kenara alıyorum (10 dakika). Hamur içerisinde un parçaları kaldığında daha iyi kıvama geliyor ve daha lezzetli oluyor. Dinlenen hamuru kesilip beze yapıldıktan sonra hamur kasalarına alınır ve 1 saat kadar mayalanması için tekrar dinlendirilir. Dinlenen hamur, bir miktar un ve kepek (daha iyi kızarması için) birlikte hamur açma makinesinde açılır. Açılan hamurun içerisine iç harçtan ilave edilip kapatılır. Hazır olan pideler 280-300°C'deki taş fırında 10 dakika kadar pişirilir. Pide fırından çıktıktan sonra yanından kesilerek içerisine tereyağı eklenir ve üzerine de tereyağı sürülüp dilimlenerek servis edilir.” (KK2), bazısı “Kıyma ve ince doğranmış soğan tencereye birlikte konularak 10-15 dakika kadar kavrulur. Kavurma işlemi bitince ocak kapatılıp baharatlar ve ince doğranmış maydanoz eklenip karıştırılır. Bütün hamur malzemeleri hamur yoğurma makinesine eklenerek birbirleriyle özleşene kadar yoğrılmaya bırakılır. Özleşen hamur, 10 dakikalık bir mayalama süreci için dinlendirilir. Daha sonra hamur kesilip bezelere ayrılır ve tekrardan 15-20 dakikalık bir mayalama işlemi için dinlendirilir. Bir miktar unla birlikte bezeler hamur açma makinesinde açılır ve merdaneyle birlikte hamur biraz daha inceltirilir. Uzun ve hafif yassı şeklinde açılan hamurun içerisine harçtan konulur ve pidenin üzeri kapatılır. Üzerine 1 adet çırpılmış yumurta sarısı sürülüp 180°C'deki taş fırında pişirilir. 5 dakika sonra pide çıkartılıp ters çevrilir ve çevrilen kısmına tekrar yumurta sarısı sürülerek fırına gönderilir. 10-15 dakikaya hazır olan pide fırından çıkartılır ve yan tarafından uzunlamasına bıçakla kesilir. Kesilmiş yerden pidenin içerisine tereyağı eklenir ve dilimlenerek servis edilir.” (KK3), bazısı “Kıyma, ince doğranmış soğan ve ayçiçek yağı tencereye konularak birlikte kavrulur. Kavurma işlemi tamamlanınca ocak kapatılır ve tuz, karabiber, maydanoz eklenip harmanlanır. Hamur için gerekli tüm malzemeler bir tekneye eklenir ve yoğrulur. Yoğrulan hamur 30 dakika fırının yanında dinlendirilir. Dinlenen hamur 150-200 gram gelecek şekilde kesilip beze yapılır ve 10 dakika dinlendirilir. Dinlenen bezeler makine yardımıyla açılır. El yardımı ile hamur biraz daha uzun ve ince olacak şekilde açılıp içerisine soğumuş harç eklenir. İşlem bitince açılmış hamurun yanlarından tutulup üzerinde birleştirilerek kapatılır ve 280°C'deki taş fırında 7-8 dakika pişirilir. Pişen pideyi fırından çıkartılır ve francala ekmeği tarzında yanından keserek içerisine tereyağı (40 gram kadar) eklenip dilimlenir. Bol tereyağlı istenirse gramaj 50-60 olarak da ayarlanabilir ya da yağ istenmezse hiç yağ eklemeden servis yapılır.” (KK4), bazısı “Harcın soğuması için ilk önce iç harç yapılır. Kıyma, yağsız tencereye eklenir ve suyunu salana dek karıştırılır. Suyunu saldıığında içerisine ince doğranmış soğanlar eklenir. İki birlikte kısık ateşte 15 dakika kavrulur. Ocağı kapatmaya yakın tuz, karabiber ve 1 yemek kaşığı kadar tereyağı eklenip karıştırılır. Hazır olan harç soğumaya bırakılır. Hamur için gerekli tüm malzemeler hamur yoğurma makinesine eklenir ve birbirleriyle harmanlanana kadar karışması beklenir. Hazır olan hamur, makinenin kazanında 2 saat mayalandırılır. 2 saat sonunda hamurlar 200-220 gram olacak şekilde kesilip beze yapılır. Bu bezeler de

tepside 20 dakika bekledikten sonra bezeler bir miktar unla birlikte makinede açılır. Soğumuş harç, ince ve uzunlamasına açılmış hamurun içerisine eklenir ve üzerinden kapatılır. 200-250°C'deki fırında 10-12 dakika pişirdikten sonra üzerine bir çorba kaşığı kadar tereyağı sürülür ve dilimlenerek servis edilir. İsteğe bağlı olarak pide üzerinden açılıp içine de tereyağı eklenebilir.” (KK5), bazısı “Hamur için gerekli tüm malzemeler hamur yoğurma makinesine eklenip makine çalıştırılır. Malzemeler zaten 10 dakikada toparlanarak hamur haline geliyor ve bu süreçte kendi içerisinde bir mayalama süreci olduğu için hamurun 10 dakika kadar dinlenmesi yeterli oluyor. 10 dakika sonra hamur tezgaha alınıp kesilir ve beze yapıldıktan sonra tepsilere dizilir. Dana döş etini (yağsız) zırh bıçağıyla kıyılır ve tencereye eklenir. Tencereye eklenen kıyma orta ateşte kavrulur. Kıyma hafif kavrulunca ince doğranmış soğan ve tereyağını eklenir. Soğanlar pembeleştiğinde tuz ve karabiber eklenip son kez karıştırılarak ocak kapatılır ve harç soğumaya bırakılır. Bezeler, hamur açma makinesinde bir miktar unla birlikte uzun ve ince olacak şekilde açılıp içerisine kıymalı harçtan eklenir ve hamur kapatılır (200 gramdaki hamur için 200 gram kıymalı harç kullanılmalıdır). 450°C'deki elektrikli fırında 4 dakika pişirilir. Pide piştikten sonra içine ya da üzerine isteğe göre bol ya da az tereyağı eklenir ve dilimlendikten sonra servis edilir.” (KK6), bazısı “Tencere içerisine eklenen kıyma, suyunu salana dek orta ateşteki ocakta kavrulur. Suyunu salan kıymanın içerisine ince doğranmış soğan ve tereyağı eklenip kavurma işlemine devam edilir. 5 dakikalık bir kavurma işleminden sonra baharatlar eklenir ve karıştırılır. İç harç hazır olunca ocak kapatılır ve harç soğumaya bırakılır. Hamur için gerekli tüm malzemeler yoğurma kazanına eklenir ve kulak memesi kıvamında olana dek yoğrulur. Yoğrulan hamurun mayalanması için dinlendirilmeye bırakılır. Dinlenen hamur 200 gram olarak kesilip beze yapılır ve bu bezeler kasaya alınır. Daha sonra bu bezeler bir miktar un ve merdane ile birlikte uzun ve ince olacak şekilde açılır. Açılan hamurun içerisine 120-130 gram kadar harç eklenir ve üzeri kapatılır. 200-250°C'deki fırındaki yan koltuklarda 5-8 dakika pişirilir. İsteğe bağlı olarak içerisine ya da üzerine tereyağı eklenip dilimlenir ve servis edilir.” (KK7), bazısı “Hamur için gerekli malzemelerin hepsi hamur yoğurma makinesine eklenir ve yumuşak bir kıvam alana dek yoğrulması beklenir. Kıvama gelen hamur, 180-190 gram gelecek şekilde kesilip beze yapılır ve tepsilere dizilir. 50-60°C'deki fırının kenarına ya da altına konulan tepsilere konulur ve mayalama işlemi için 1.5-2 saat kadar beklenir. Hamur mayalanırken iç harç yapılır. Kıyma, tencereye eklenir ve kavrulması için fırının yan koltuklarının olduğu yere bırakılır. 10 dakika sonra tencere çıkartılıp içerisine tereyağı eklenir ve içerisindeki kıyma ile birlikte harmanlanana dek karıştırılıp tekrar fırına gönderilir. Fırının derecesi çok yüksek olmaması ve harcın ağır ağır pişmesi gerekiyor (hemen hemen 45 dakika kadar). Bu süreçte ara sıra tencerenin fırından çıkartılıp karıştırılması gerekiyor. Kıyma suyunu saldıktan sonra ve bu suyu tekrar çektiğinde harcın kıvamını bulduğunu anlayabilirsiniz. Harç hazır olduğunda tencere fırından çıkartılır ve harcın soğuması için kenara alınır. Harç soğurken soğanlar soyulur ve doğranıp mutfak robotuna eklenir. Soğanlar, mutfak robotunda çok ince hale geleceğe kadar çekilir ve acılıklarının gitmesi için soğuk su dolu gastronoma eklenip 1 saat bekletilir. 1 saat sonra soğanlar el ile iyice sıkılıp suyundan arındırılır ve bir kaba alınır.

Soğumuş kıymanın içerisine bu soğanlarla birlikte tuz ve karabiber de eklenip harmanladıktan sonra dinlendirilmeye bırakılır. Bezeler bir miktar unla birlikte hamur açma makinesinde açılır ve açılan hamur el ile uzatılır. Uzun ve ince hamurun içerisine 200 gram kadar iç harç eklenir ve hamur kapatılır. Hazır olan pidenin üzerine eritilmiş tereyağı sürülüp 350°C'deki taş fırının ilk önce orta kısmında, daha sonra da yan koltuklarında 8-10 dakika kadar pişirilir. İsteğe bağlı olarak pidenin içerisine yumurta ya da kaşar peyniri eklenerek pidede çeşitlilik yapılabilmektedir.” (KK8), bazısı “Kıyma tencereye konur ve orta ateş üzerinde karıştırılarak kavrulur. Kıyma suyunu salıp çektiği zaman ince doğranmış soğanlar da tencereye eklenir ve kavurma işlemine devam edilir. Hemen hemen bir 10-12 dakika kadar kavurma işlemine devam edildikten sonra içerisine tuz ve karabiber eklenip karıştırılır. Harç hazır olduğunda ocak kapatılır ve harcın soğuması beklenir. Harç soğurken pidenin hamuru hazırlanır. Hamur için gerekli tüm malzemeler hamur yoğurma makinesine eklenir ve yumuşak bir hamur olana dek makine çalıştırılır. Kıvama gelen hamur 30 dakika dinlendirilir. Dinlenen hamur kesilir ve kesilen hamur parçaları beze yapılır. Bezeler hamur kasalarına alınır ve 30 dakika dinlendirilir. Bezeler bir miktar un ve merdane ile birlikte ince ve uzunlamasına açılır. Açılmış hamurun içerisine kıymalı harç ve 1 çorba kaşığı kadar tereyağı eklenir. İşlemi biten pidenin üzeri kapatılır ve fırında pişirilir. Bu işletmedeki fırınlar doğalgazlı olduğu için derecesine ilişkin bir şey söylemem. Biz fırının ısısını, tavına göre kendimiz ayarlıyoruz. Fırının tavına göre 5 dakika kadar kısa bir sürede pişirme işlemi gerçekleştiriliyor. Ancak pişirme işlemi için fırının yan koltukları tercih edilmelidir. Çünkü yan koltuklara konan pideler ağır ağır pişer ve daha lezzetli olur.” (KK9), bazısı “Tencerenin içerisine kıyma eklenir ve orta ateşteki ocağın üzerinde devamlı karıştırılarak kavrulur. Kıyma suyunu salıp çektiğinde içerisine ayçiçek yağı ve ince doğranmış soğanlar eklenir. Yaklaşık 15 dakika kadar kavurma işlemine devam edilir. Kıvam alan harcın içerisine tuz ve karabiber eklendikten sonra son kez karıştırılır ve ocak kapatılır. Tencerenin içerisindeki harç bir gastronomi alınarak soğuması için kenara bırakılır. Hamur yoğurma makinesine tüm malzemeler eklenir ve makine çalıştırılır. Tüm malzemeler özleşene kadar yoğurma işlemine devam edilir. Hamur kıvamını bulduğunda 1 saat kadar mayalanması için kenarda bekletilir. 1 saat sonunda 170-180 gram olacak şekilde hamur kesilir ve beze haline getirilir. Bu bezeler de hamur kasalarının içerisine dizilir ve 30-45 dakika kadar kenarda dinlendirilmeye bırakılır (+4°C'deki bir soğuk hava deposunda 1 gün dinlendirilse daha iyi olur.) Dinlenen bezeler bir miktar unla birlikte hamur açma makinesinde açıldıktan sonra el yardımıyla uzun bir hale getirilir. İçerisine yeteri kadar iç harç ve tereyağı koyarak pide kapatılır. 350°C'deki taş fırında 10 dakika pişirilir. Pide fırından çıkartılınca yan tarafından kesilip içerisine tereyağı eklenir ve üzerine de tereyağı sürüldükten sonra dilimlenerek servise hazırlanır. Yumurtalı Ereğli pidesi siparişi geldiğinde ise pide fırından çıkartıldıktan sonra kapatılmış yerinden açılır ve ortasına yumurta kırılır. Pide kenarlarına da tereyağı parçaları eklenip üzerine tereyağı sürülür ve pide kapatılır. Pide kapatıldığında içerisindeki buharıyla birlikte hafif pişeceğinden dolayı tekrar fırına gönderilmez. Ancak yumurtanın çok pişmesi istenirse tekrar fırına gönderilir. Yumurtalı Ereğli pidesi dilimlenmez, pide kenarlarından kırılıp yumurtasına batırılarak yenir. Bu nedenle dilimlenmeden sunum tabağına alınıp servis edilmelidir.” (KK10), bazısı “Hamur için gerekli tüm malzemeler hamur

yoğurma makinesine eklenir ve makine çalıştırılır. Hamur hafif nemli ve ele yapışmayan bir kıvam aldığıında makine durdurulur. Makine kazanındaki hamur tezgaha dökülür ve 170 gram olacak şekilde kesilip beze haline getirilir. Bu bezeler tepsilere dizilir ve soğuk hava deposunda 1 gün dinlendirilir. Ancak elimizde hamurumuz yoksa tepsileri fırının kenarına ya da alt tarafına koyup 30 dakikalık bir dinlendirme işlemi yapıyoruz. İç harcını yapmak için kıyma tencereye eklenir ve orta ateşteki ocakta suyunu salana dek kavrulur. Suyunu salan kıymanın tekrar bu suyu çekmesi beklenir. Suyunu çeken kıymanın içerisine ayçiçek yağı ve yemeklik doğranmış soğanlar eklenerek kavurma işlemine devam edilir. Soğanlar kaybolmaya başladığında ocak kapatılıp tuz, karabiber ve ince doğranmış maydanoz eklenir. Tüm malzemeler son kez karıştırılarak soğumaya bırakılır. Hamur açma makinesinde bir miktar unla birlikte bezeler açılır. Ancak açılan hamurların el yardımıyla biraz daha ince ve uzun olacak şekilde ayarlanması gerekiyor. İdeal ölçüsünü bulan hamurun içerisine yeterli miktarda soğumuş harçtan eklenir ve hamurun üzeri kapatılır. Hazır olan pideler 290-330°C’deki fırında 8-10 dakika kadar pişirilir. Ancak fırın derecesini müşteri isteğine göre ayarladığımız da oluyor. Örneğin, müşterimiz pideyi çok iyi kızarmış ve gevrek olmasını istiyorsa dereceyi yükseltiyoruz ya da pideyi yumuşak istiyorsa dereceyi düşürüyoruz. Pişen pideler fırından çıkartılıp dilimlenir ve sunum tabağına alınarak servis edilir.” (KK11) cevabını vermiştir.

Ereğli pidesi yapılırken istenilen renk, tat, lezzet ve aroma gibi özelliklerin sağlanabilmesi için nelere dikkat edilmesi gerekir?” sorusuna bazıları “İç harca erken eklenen karabiber, harcın içerisinde acı bir tadın olmasına neden olur. Karabiberin kendine has tadını almak ve istenmeyen bir acılığa sebebiyet vermemek için ocak kapatıldıktan sonra karabiber eklenmelidir.” (KK1), bazıları “İç harcında kullanılacak soğanlar mutfak robotunda çekilmemelidir. Çünkü mutfak robotunda çekilen soğanlar ezildiği için bir lezzet kaybı yaşanmaktadır. Bu lezzet kaybının önüne geçilmesi için de soğanların bıçakla doğranması gerekmektedir. Kullanılacak kıyma çok yağlı ise kavurma esnasında kıymanın fazla yağı alınmalıdır. Kıymadaki fazla yağın alınmaması, harcın çamur gibi olmasına neden olur. Hamuru dinlendirmeden önce üzerine çok az un dökmek ve bu unu, hamurun içerisinde hafif kalacak biçimde yoğurmak, hamurun daha iyi kıvam almasını ve daha lezzetli olmasını sağlamaktadır. Hamuru açarken de, unla birlikte bir miktar kepek kullanmak pidenin daha iyi kızarmasını sağlamaktadır.” (KK2), bazıları “Maydanozların harcın içerisinde rengini kaybetmemesi ve canlı durması için kavurma işlemi bitip ocak kapatıldıktan sonra maydanozların eklenmesi gerekmektedir. Ereğli pidesinin çok ince bir hamuru olduğu için hamuru çok ince açmak gerekmektedir (Makine ile açıldığında da el ya da merdane yardımıyla biraz daha inceltilmelidir). Ereğli pidesine asıl tadı veren tereyağı olduğu için muhakkak iyi bir tereyağı seçilmelidir.” (KK3), bazıları “Pidede lezzet kaybının yaşanmaması için iç malzemesindeki kıymanın doğal ortamda büyümüş bir besin hayvanın kıyması olduğuna, kullanılacak tereyağın da organik olduğuna dikkat edilmelidir.” (KK4), bazıları “Hamurun yumuşak bir kıvamda olmasına ve mayalama işlemi için gerekli sürenin tanınmasına dikkat edilmelidir.” (KK5), bazıları “İç harcı kavrulması sırasında kıymanın, tencere dibine sarmasına izin verilmemeli ve devamlı karıştırılmalıdır.

Pişen harcın da mutlaka 10 dakika kadar dinlendirilmesi gerekmektedir.” (KK6), bazısı “Hamuru açarken merdaneden değil ellerden yarım alınmalıdır. Çünkü merdane ile açılan hamur daha sert ve kuru olmaktadır. Ancak el ile açıldığında daha yumuşak ve güzel bir hamur elde edilmektedir. Hatta pidenin kızarması bile daha güzel olmaktadır. Hamurun güzel olması için de kullanılacak unun iyi kaliteli ve birinci sınıf bir un olduğuna dikkat edilmelidir.” (KK7), bazısı “Soğanlar mutfak robotunda çekildiyse muhakkak soğuk suda 1 saat bekletilmelidir. Bu işlem yapılmadan hazırlanan pideler yenildiğinde ağızda istenmeyen ve baskın olan bir soğan acısı tadı oluşacağından mutlaka bu kurala uyulmalıdır.” (KK8), bazısı “Dana kaburga etinden çekilmiş bir kıyma ile yapılan Ereğli pidesi daha lezzetli olduğu için kıymanın, bu etten çekilmiş bir kıyma olmasına dikkat edilmelidir. Kıymayı kavururken eklenen tereyağı herhangi bir lezzet sağlamadığı için iç harca tereyağı eklenmemelidir. Tereyağı, pideyi pişirmeden önce ve sonra pidenin içerisine eklenmeli, servis ederken de çok az üzerine sürülerek servis edilmelidir. Müşteri, pidenin yumurtalı olmasını istediye pidenin fırından çıkarılmasına yakın yumurtası eklenmeli ve tekrar fırına gönderilmemelidir. Çünkü pidenin içerisine eklenen yumurta, zaten pide içerisindeki buharla birlikte pişmektedir. Yumurta eklenen bir pidenin özelliği, yumurtanın çok pişmemesidir. Taş fırınlarındaki ısı eşit derecede olduğu için bu fırınlardaki pişirme işleminde pek bir sorun yaşanmamaktadır. Ancak elektrikli fırınlardaki ısı eşit olmadığı için pidelerin alt kısımları, üzerindeki kısma kıyasla daha çabuk kızarmakta ve istenmeyen yanıklara yol açmaktadır. Bu nedenle, elektrikli fırın kullanılacağı zaman alt derece (250°C) ve üst derece (650°C) farklı olarak ayarlanmalıdır.” (KK10), bazısı “hamurdaki kıvamın daha iyi sağlanması için soğuk suyla yoğrulması gerekmektedir.” (KK11), bazıları “Kıymanın kavurma işlemindeki sürenin ve kavurma sırasında kullanılacak ateşin çok iyi ayarlanması gerekmektedir. Ateş, tencerenin her tarafına eşit bir şekilde dağılmalı ve kıyma ağır ağır pişirilmelidir. Kıymaya gerekenden daha az sürede bir kavurma işlemi uygulanırsa harçta istenmeyen ekşimsi bir tat ve koku oluşur.” (KK2, 8, 9, 11), bazıları “Pideyi pişirme işlemi için mümkün olduğunca taş fırın tercih edilmelidir. Çünkü pideye lezzet veren unsurlardan biri pidenin, bu fırındaki odun ateşi ile ağır ağır pişmesidir.” (KK1, 2, 7, 8, 10), bazıları “Pidenin pişirileceği esnada fırının sıcaklığına dikkat edilmelidir. Gereğinden fazla sıcaklıktaki fırında pişirilen pideler haşlama olur (çiğ kalır) ve fırında bekledikçe üzerinde yanıklar oluşur. Çok soğuk bir fırında pişen pidelerse kurur. Bu nedenle pideleri pişirme işlemi için fırının tav olması (pişirme derecesinin orta derecede olması) ve ağır ağır pişmesi gerekmektedir.” (KK3-9), bazıları “Bazı ustalar hamuru uzun bir süre dinlendirmemek için içerisine eklenen maya miktarının arttırıyor. Ancak hamurun içerisine eklenen maya çok az olmalıdır. Böylece maya, hamur içerisinde kendine yavaş yavaş gelip içindeki malzemelerle özleşir, pidenin daha iyi kızarmasını sağlar ve piştiğinde çıtır çıtır olur.” (KK2, 10), bazıları “Hamur ne kadar fazla dinlenirse o kadar lezzetli ve çıtır çıtır olacağı için hamurun çok iyi dinlendirilmesi gerekmektedir.” (KK10, 11), bazıları “Pişirme işlemi için fırının ortası yani ateşe yakın yer tercih edilirse pide haşlama olur ve çiğ kalır. Ancak fırının yan koltukları tercih edilirse pide ağır ağır pişerek daha gevrek ve lezzetli olur.” (KK2-8, 10) cevabını vermiştir.

“Ereğli pidesini diğer pide çeşitlerinden ayıran özellik nedir?” sorusuna bazıları “az yağlı bir pide olduğu için hafif olması ve soğusa da lezzetini kaybetmemesi” (KK1), bazıları “Ereğli pidesi, Samsun’a ait pidelerle benzerlik gösteren bir pidedir. Ancak bu pide hamurlarında süt kullanılması ve hamurun biraz daha cıvık hazırlanması (ele yapışan) Ereğli pidesini farklılaştırmaktadır.” (KK2), bazıları “alt-üst çevrilerek pişirilmesi ve piştikten sonra içerisine tereyağı eklenmesi” (KK3), bazıları “bol tereyağlı olması” (KK4), bazıları “İç harcın hazırlanması sırasında farklı baharatlar kullanılabilir.” (KK6), bazıları “Ereğli pidesi, diğer pide çeşitlerine kıyasla daha geç bayatlar ve yenildiğinde ya da kesildiğinde içerisindeki malzemeler dökülmediği için yemesi de ikram etmesi de daha kolaydır. Çok yağlı bir pide çeşidi olmadığı için çatal ve bıçağa gerek duyulmadan el ile yenilebilir. Paketlemede de kolaylık ve tasarruf sağlayan bir pidedir. Örneğin, bir kuşbaşı pide üst üste konulduğunda hamur olur ama Ereğli pidesinde böyle bir sorun yaşanmaz. Ereğli pidesi, Bafra ve Terme pidesine göre biraz daha kısa ve yassıdır. Ancak malzemesi daha boldur.” (KK7), bazıları “İç harcındaki malzemelerin kavularak hazırlanması ve pide hamurunun kapatılması” (KK1-6, 8-11), bazıları “Zonguldak’taki etlerin daha lezzetli olması” (KK10) cevabını vermiştir.

“Ereğli pidesini nasıl servis edersiniz? Kendine özgü bir servis şekli var mı?” sorusuna katılımcıların çoğu kendine özgü bir servis şekli olmadığını (KK1, 5-11), bazıları “yanında salata” (KK7, 9, 11), bazıları “yanında tarator, haydari ve ezme gibi meze çeşitleri” (KK4, 10, 11), bazıları “ahşap sunum tabaklarda dilimlenmiş bir şekilde” (KK2, 9), bazıları “iç harcında kullanılan kıymayı en iyi tamamlayan yan ürün ayran olduğu için yanında Susurluk ya da yayık ayranı” (KK3, 4, 7, 8, 10), bazıları “yanında közlenmiş biber” (KK6), bazıları “pişen pidenin içerisine tereyağı ekleme ve üzerine de tereyağı sürme” (KK7, 8, 10, 11) cevabını vermiştir.

“Ereğli pidesi muhafaza edilmeye uygun mudur? Nasıl muhafaza edilmelidir?” sorusuna bazıları “Ereğli pidesini tamamen soğuttuktan sonra ister dilimleyerek ister dilimlemeden dondurucuda 2 aya kadar saklayabilirsiniz. Örneğin, biz işletme olarak Rusya’dan da Ereğli pidesi siparişi alıyoruz. Pideleri dilimleyip işletmemize özgü kağıtlara sardıktan sonra difrizde dondurarak Rusya’ya gönderim sağlıyoruz ve herhangi bir sorunla karşılaşmıyoruz.” (KK1), bazıları “Soğumuş Ereğli pideleri buzdolabında (+4°C) 2-3 günü aşmayacağı sürece bekletilebilir.” (KK1, 5, 8-11), bazıları “İç harcındaki malzemeler kavularak hazırlandığı için muhafaza edilmeye daha uygun bir pide çeşididir. Ancak buzdolabında da difrizde de bekletseniz tadında bir lezzet kaybı olacaktır.” (KK2), bazıları “Pişmiş pideyi buzdolabında ya da dondurucuda muhafaza ederseniz tadında değişimler olacağı için muhafaza edilmeye uygun değildir. Ancak pidenin pişmemiş halini dondurucuda uzun süre, buzdolabında da (+4°C) 2-3 güne kadar muhafaza edebilirsiniz. Dikkat edilmesi gereken nokta, dondurucudan çıkartılan pidelerin hemen pişirilmemesi gerektiğidir. 10 dakikalık bir çözdürme işlemi uygulandıktan sonra pideleri pişirebilirsiniz.” (KK3), bazıları “İç harcı buzdolabında, hamuru da oda sıcaklığında 6 saati

geçmeyeceği sürece bekletilebilir. Ancak pidenin pişmiş ya da pişmemiş hali buzdolabında da dondurucuda da muhafaza edilemez. Çünkü bekledikçe lezzet kaybı olur.” (KK4, 6), bazıları “dondurucuda yaklaşık 2-3 ay muhafaza edilmeye uygundur.” (KK5, 8-10), bazısı “Diğer pidelere göre muhafaza edilebilirliği daha iyidir. Dondurucudan (6-8 aya kadar bekler) ya da buzdolabından (en fazla 3-4 gün bekletilebilir) çıkartıp mikrodalga ya da tavada ısıttığımızda tadında bir değişiklik olmaz, aynı lezzetini korur.” (KK7) cevabını vermiştir.

“Ereğli pidesinin ne zamandan beridir yapıldığı hakkında bilginiz var mı?” sorusuna bazısı “14 yaşımdan (1994) beri bu pidenin varlığını biliyorum.” (KK2), bazısı “74 yaşındaki dedem küçüklüğünden beri bu pidenin var olduğunu söylüyor.” (KK3), bazıları “60 yıldan beri var olduğunu biliyorum ama daha eski de olabilir.” (KK4, 5), bazısı “Benim çıraklık zamanımdan (1983) beri vardı.” (KK9), bazısı “Çok eskiye dayalı, hatta babadan oğula ve dededen toruna geçme olayı var.” (KK10), bazısı “Bir yazıda 78 yıllık bir pide olduğunu okumuştum” (KK11) cevabını vermiştir.

“Ereğli pidesinin sizin yörenizde yöresel başka adları var mı? sorusuna bazısı “Karadeniz pidesi” (KK5), bazısı “İlk yapıldığı zamanlarda kavrulmuş kıymalı olarak anılmış ama daha sonra Karadeniz Ereğli’de yapıldığı için bu ilçemizin adını almış ve öyle anılmaya başlamış.” (KK7), bazısı “kapalı pide” (KK11) cevabını vermiştir. “Ereğli pidesinin bir hikayesi, şiiri veya manisi var mı?” sorusuna katılımcıların tamamı bilmediklerini belirtmişlerdir. Ancak bazısı, bir hikayeye sahip olduğunu duyduğunu ancak hatırlamadığını ifade etmiştir (KK5).

“Ereğli pidesi gibi yörenizde yapılan başka ekmek, börek, çörek var mı? Bildiklerinizin özelliklerini-yapılışını anlatabilir misiniz?” sorusuna bazısı “devrek ekmeği” (KK1), bazıları “bazlama” (KK4, 5, 7), bazıları “mancarlı ekmek” (KK5, 8), bazısı “tandır ekmeği” (KK6), bazısı “cevizli ekmek” (KK4) cevabını vermiştir. “Bildiklerinizin özelliklerini-yapılışını anlatabilir misiniz?” sorusuna ise bazısı “Bazlamayı genelde köylerdeki kadınlarımız yaptığı için yapılışı ya da özelliğini bilmiyorum. Cevizli ekmek ise normal ekmek hamuru gibi yapılıyor ama kullanılacak unun baklavalık un olması gerekiyor. Yoğrulup dinlemiş hamur, büyük yuvarlak şeklinde açılarak içine dövülmüş ceviz konuluyor ve dürüm halinde sarılarak burma şekli veriliyor. Daha sonra fırında pişirilerek tüketiliyor.” (KK4), bazısı “Mancarlı ekmek, ekmek hamurunun altına ve üzerine mancarların (karalahana) dizilmesi ile yapılan bir ekmek çeşididir. Yıkanmış mancarlar tepsiye dizildikten sonra üzerine normal ekmek hamuru dökülüyor ve bu hamurun üzerine tekrar yıkanmış mancar yaprakları dizilerek fırında pişiriliyor. Özelliği de hamurunun biraz daha tatlı ve yumuşak olması ile hamurun altına ve üzerine mancar dizilerek pişirilmesidir. Bazlama da genellikle köylerde yapılan bir köy ekmeğidir. Un, su, tuz ve maya ile yumuşak bir hamur yoğruluyor. Daha sonra beze yapılarak mayalanması için bekletiliyor. Daha sonra da kuzine üzerine koyulan tavada (yağ eklenmeden) pişiriliyor. Bu ekmeğin özelliği de kuzine üzerinde pişirilerek yapılıyor olmasıdır. Çünkü kuzine, daha farklı bir lezzet katıyor.” (KK5), bazısı “Tandır ekmeği, pide hamurundan yapılan ve balon gibi kabaran bir ekmek çeşididir. Pide hamuru yoğrulduktan sonra tezgaha alınıp kesiliyor ve bezelere ayrılıp 1 saat mayalanması için dinlendiriliyor. Dinlenen

hamur ince ve yuvarlak olacak şekilde açılıp üzerine yoğurt sürülerek 450°C fırında 5 dakika pişiriliyor. Fırından çıktığında da nar gibi kızarmış ve kabarmış bir ekmek oluyor. Zaten puf gibi kabarması gerekiyor. Özelliği de üzerine yoğurt sürülmesi ve bir balon gibi kabarmasıdır.” (KK6), bazıları “Bazlama, genelde köylerde yapılıyor. Ereğli pidesinin hamuru gibi bir hamur yoğruluyor ve bu hamur yuvarlak olacak biçimde açılıyor. Hazırlanan hamurlar da odun ateşi üzerindeki toprak sacların üzerinde pişiriliyor.” (KK7), bazıları “Mancarlı ekmek için bir ekmek hamuru hazırlanıyor ama bu hamurun malzemelerini bilmiyorum. Ekmeğin pişeceği tepsinin altına yıkanmış mancar yaprakları serilip üzerine ekmek hamuru dökülüyor ve bu hamurun üzerine de tekrar mancar yaprakları diziliyor. Daha sonra fırın yakılıyor ve fırının soğuması bekleniyor. Fırın soğuduğunda ekmek tepsinin üzerine kapak kapatılıp bu fırının içerisindeki yan koltuklarda 1-2 saat pişmesi için bırakılıyor. Bu ekmeğin özelliği buz gibi bir soğuk fırında pişmesidir.” (KK8) cevabını vermiştir.

Tartışma

Türk mutfak kültüründe hamur işlerinin ayrı bir öneme sahip olduğu aşikârdır. Türkiye’de sıklıkla tüketilen hamur işleri arasında pideler ön plana çıkmaktadır. Hemen hemen her bölge mutfağında yer alan pidelerin özellikle Karadeniz bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kullanılacak etlerin doğal besi hayvanı olmasına ya da özel otlarla beslenmesine dikkat edilmesi, hamuru için doğal kaynak sularının tercih edilmesi, hamurların mayalı (ekşi, yaş) ya da mayasız yapılması, pişirme işlemi için özel fırın ve farklı odunların seçilmesi, iç malzemeleri için yöre mutfağına özgü sebze (ot) ya da peynirlerin kullanılması gibi etkenler ile çeşitli pideler hazırlanmaktadır. Pidelerin çeşitlilik göstermesi, her yörenin kendi mutfağına göre şekillenmesinden kaynaklanmaktadır.

Zonguldak'ın meşhur Ereğli pidesi de, ilin tüm ilçelerinde hâkimiyet kuran ve Ereğli'deki lokantaların hemen hemen hepsinde sıklıkla yapılan özel bir lezzettir. Tarihçesi ile ilgili net bir bilgi olmamakla beraber katılımcılardan edinilen bilgiler doğrultusunda yapımının 1940'lı yıllara dayandığı tespit edilmiştir. Üretimi Karadeniz Ereğli'de başladığı için adını da bu ilçeden alan yöresel lezzetin kim tarafından bulunduğu ile ilgili kesin bir bilgi yer almamaktadır. Görüşme sağlanan kişiler tarafından Ereğli pidesinin Karadeniz pidesi (KK5), kavrulmuş kıymalı (KK7) ya da kapalı pide (KK11) olarak anıldığı da bildirilmiştir. Bazı kaynaklarda ve internet sitelerinde de Karadeniz Bölgesi'nde yaygın yapılan Karadeniz pidesi ya da Karadeniz içli pidesi isimli bir pide görülmektedir (Vikipedi Özgür Ansiklopedisi, 2021). İnternet paylaşımlarına göre tüm bölge pidelerine Karadeniz pidesi denildiği düşünülmektedir. Civelek (2006: 194)'in verdiği tarife göre ise; Ereğli pidesinden farklı olarak Karadeniz pidesinin iç harcında soğan bulunmamaktadır. Karaosmanoğlu, Üstün ve Karaosmanoğlu'nun (2011) yaptığı çalışmada, kıymalı, peynirli, kaşarlı, kavurmalı, sucuklu, kuşbaşı etli ve karışık çeşit olarak hazırlanan Giresun pidesine de Karadeniz pidesi denildiği görülmektedir. Giresun (Karadeniz) pidesi, yapım malzemeleri ve hazırlama aşamaları ile Ereğli pidesine benzerlik gösterse de, pide eninin daha geniş olması ve üzerine yumurta sarılı bir bulamaç sürülmesi ile Ereğli

pidesinden farklılık göstermektedir.

Literatürde orijinal Ereğli pidesinin malzemeleri ve yapımı ile net bir bilgi yer almamasına karşın internet kaynaklarındaki yazılı bilgilere göre; iç malzemelerinde domates, soğan, sivri biber, kıyma, karabiber, hamur malzemelerinde ise tam buğday unu, su, kuru maya, şeker ve tuz yer aldığı görülmektedir. Ayrıca iç malzemenin pişirilmeden hazırlandığı ve pideye açık form verilerek pişirildiği belirtilmektedir. Ancak katılımcılar tarafından sağlanan bilgiler doğrultusunda Ereğli pidesinin malzemeleri için un, su, tuz, yaş maya, şeker, kıyma, soğan, tereyağı, karabiber ve isteğe göre maydanoz kullanıldığı, iç malzemelerinin kavrulduğu ve pidenin de kapatılarak pişirildiği beyan edilmiştir. Kullanılan malzemeler arasında tereyağı yerine ayçiçek yağı ya da zeytinyağı kullanılabildiği, baharatların da çeşitlendirilebildiği edinilen bilgiler arasındadır. Pidenin iç malzemesinin taş fırında kavrulması, pişirme işlemi için taş fırının tercih edilmesi ve kullanılacak kıymanın kaburga etinden tercih edilmesine özen gösterilmesi pidenin lezzetini etkilerken, kaşar peynirli, soğansız ya da yumurtalı olarak hazırlanması da pidenin çeşitlenmesine katkı sağladığı ifade edilmiştir. Baba mesleğini sürdüren meşhur pideci Hasan Kuru da, Ereğli pidesini özel kılan unsurların “hamurun en az 1 saat dinlenmesi, harcın ve pidenin odun ateşinde ağır ağır pişirilmesi, pişirilen harcın soğumaya bırakılması ve yağının alınması, hamurunun elle açılması, iç malzemenin bol konulması, hamurunun kapalı formda olması, pişmeye yakın çıkartılıp içerisine ve üzerine tereyağı eklenmesi, gevrekliğini uzun süre koruması” olduğunu belirtmiştir (Sertel, 2018). Ereğli pidesi yapımı ile ilgili fotoğraflar Şekil 2, Şekil 3.1. ve Şekil 3.2.’de verilmiştir.

Şekil 2. Bir Lokantanın Fırın Bölümünde Hazırlanan Ereğli Pideleri (Fotoğraf: Elif KURT)

Şekil 3.1. Ereğli Pidesinin Yapım Aşamaları (Fotoğraf: Elif KURT)

Şekil 3.2. Odun Ateşinde Pişirilen Ereğli Pidesine Tereyağı Eklenmesi Ve Dilimlenmesi (Fotoğraf: Elif KURT)

Özdemir'e (2020: 99-100) göre; Ordu-Ünye, Samsun-Bafra ve Terme pideleri hamur kalınlığı, şekli (daha küçük ve geniş kayak modeli) ve bazı restoranlarda yuvarlak şekilde servis edilmesi ile Espiye pidesinden ayrılmaktadır. Çalışmada görüşme sağlanan kişiler ise Samsun'a özgü pidelerin daha uzun açılması, pide hamuruna süt eklenmesi ve hamurun ele yapışan kıvamda hazırlanması ile Ereğli pidesinden ayrıldığını beyan etmiştir (KK5, 7). Bafra pidesine ilişkin yapılan bir çalışmada ise (Canbolat, Keleş ve Akbaş, 2016: 80-81); Bafra pidesinin hamuruna şeker eklenmemesi, kıymanın kavrulduktan sonra tüm yağının alınması, soğanların kavrulmadan iç harca eklenmesi, pidenin daha uzun boyutta olması ve kullanılan tereyağının Bafra yöresine özgü tercih edilmesi gibi özellikler ile Ereğli pidesinden farklılaştığı görülmektedir. Espiye pidesinin Ereğli pidesinden ayrılan özelliği ise; yanında turşu ya da turşu kavurması servis edilmesi ve uzunluğunun bir metre üzerinde olmasıdır (Özdemir, 2020; 100).

Seçim (2018), Konya etliekmeğın genel özelliklerine ilişkin bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan çalışmada, etliekmeğ için farklı dilimleme şekilleri (merdiven, çatalağzı, kuşyuvası) kullanılabildiği, ekmeğın uzun, geniş ve açık pide formunda hazırlandığı, fırında kullanılacak odunların meşe ve çırasız çam olmasına dikkat edildiği, iç harcına kıyma (koyun ya da kuzu) dışında domates, biber ve kavram yağı eklendiği, hamuru için beyaz-esmer ya da 4 çeşit unun tercih edildiği ve fırın içerisindeki sille taşında pişirilmesi gerektiği bildirilmiştir. Üretim metodu olarak Ereğli pidesine benzerlik gösteren etliekmeğın, görünüm, servis şekli ve pişirme yöntemleri açısından farklılaştığı görülmektedir. Türkiye Kültür Portalı'ndan edinilen bilgiye göre ise; Ereğli pidesinin iç harcında kullanılan malzemeler ile Daday etli ekmeğine daha çok benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Ereğli pidesine benzerlik gösteren bir diğer pide ise; Bozdoğan'a özgü yuvarlak kıymalı pide olarak da bilinen yuvarlaktır. Ancak Bozdoğan pidelerine özgü yapılan bir çalışmada (Baysal, Kurnaz ve İşlek, 2018: 2509-2511), yuvarlağın iç harcına domates eklendiği, hamurunun biraz daha kalın açıldığı, hamur

malzemeleri için özel Madran memba suyu, söke unu, zeytinyağı ve süt kullanıldığı, pideye yuvarlak şekli verildiği ve yanında turunç ile servis edildiği belirtilmiştir.

Karadeniz bölgesine ait birçok pidenin coğrafi işareti alması pidenin zengin ve çeşitli yapıldığının kanıtıdır, ancak aralarında ne gibi farkların olduğu konusunda daha kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca Zonguldak iline has diğer yöresel ürünlerin de literatüre kazandırılması için bu alana yönelik çalışmaların yürütülmesine ve arttırılmasına teşvik edilmesi gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Ereğli pidesinin tanıtılması amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, kaynak özelliklere sahip kişiler ile görüşülerek Ereğli pidesine ilişkin bilgiler toplanmıştır. Edinilen bilgiler doğrultusunda, Ereğli pidesinin yapımında kullanılan malzeme ölçüsü ve araç gereçler, hazırlama, pişirme ve muhafaza yöntemleri, servis şekli, diğer pidelerden ayrılarak kendine has sergilediği özellikleri ve dikkat edilmesi gereken noktalar elde verilerin işlenmesi sonrası sunulmuştur. Araştırma sonucuna göre; “Ereğli pidesinin Zonguldak’a has bir ürün olduğu ve sık sık tüketildiği, Ereğli pidesinin salata, meze çeşitleri, ayran ve içerisine tereyağının eklenmesi ile servis edildiği, Ereğli pidesinin hamurunda aslında maya kullanılmadığı ama işleyişi hızlandırmak için az miktarda eklendiği, Ereğli pidesinin kendine has lezzeti için pişirme işleminin taş fırınlarda yapılması ve gevrekliğinin sağlanması için de taş fırının içerisindeki yan koltuklarda ağır ağır pişirilmesi gerektiği, Ereğli pidesinin tadında değişimler yaşanabileceği için muhafaza edilmeye çok uygun bir ürün olmadığı” bilgileri edinilmiştir. Edinilen bilgiler arasında, işleyişi hızlandırmak için elektrikli fırın, hamur yoğurma ve açma makinelerinden yararlanıldığı da yer almaktadır. Ancak yararlanılan yöntemlerin yetişmekte olan ustaların el maharetlerinin gelişmemesine, geleneksel lezzet ve yöntemlerin sürdürülememesine neden olacağı düşünülmektedir. Katılımcılar, Ereğli pidesi gibi Zonguldak’a has olan ama çok bilinmeyen ekmek çeşitlerinin (Devrek ekmeği, mancarlı ekmek, cevizli ekmek, tandır ekmeği) olduğunu da aktarmıştır.

Ereğli pidesinin kaybolmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması için standart tarifinin oluşturulması ve coğrafi işaret ile tescillendirilerek koruma altına alınması önem arz etmektedir. Lise ve üniversite bünyelerinde yer alan yiyecek içecek hizmetleri, aşçılık ve gastronomi bölümlerinde bölge mutfaklarında öne çıkan yöresel lezzetlere ilişkin daha kapsamlı teorik derslere yer verilmesi ve konuya ilişkin yarışma, söyleşi, workshop vb. etkinliklerin düzenlenmesi ile yöresel lezzetlerimizin bilinirliği arttırılmalıdır. “Derepaşarı Pide ve Turizm Festivali, Yenipazar Geleneksel Pide Festivali, Kadınhanı Tahinli Pide Festivali, Vakfikebir Ekmek ve Kültür Festivali...” gibi ülke çapında yöresel fuar organizasyonlarının düzenlenmesi ve yöresel lezzetlerin bu fuarlarda sergilenerek tanıtımlarının yapılması Ereğli pidesi ve Zonguldak’a has diğer lezzetlerin bilinirlikleri arttırılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, yazılı ve görsel materyaller ile küresel ölçekte de tanıtımının yapıp yaygınlaştırılması gastronomi turizmine olumlu bir katkı sağlarken bölgenin kültürel yönleri ile

tanınmasına da imkân verecektir.

Yazar Katkısı: Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde iki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akbıyık, D. (2021). Zonguldak mutfak kültürü. Erişim adresi: <http://www.gundem67.com/gundem-ozel/zonguldak-mutfak-kulturu-h90597.html>
- Aksoy, M. ve Üner, E. H. (2016). Rafine mutfağın doğuşu ve rafine mutfağı şekillendiren yenilikçi mutfak akımlarının yiyecek içecek işletmelerine etkileri. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 1-17.
- Arıkan, A. D. (2019). Türk mutfağında geleneksel ekmek pişirme yöntem, araç ve gereçlerinin yaşatılması: Pileki örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (41), 52-61. <https://doi.org.10.17498/kdeniz.480663>
- Badem, A. (2021). Ekmek ve unlu mamuller. Edi: Geçgin, E. ve Baltacı, M. *Temel Mutfak Teknikleri ve Yönetimi* içinde. Ankara: Detay Yayıncılık. ISBN: 978-605-254-394-8.
- Badem, A. ve Akturfan, M. (2020). Yöresel bir çorba: Arabaşı (Arap aşısı, Ara aşısı). Küçüktığılı, M. S., Seçim, Y., Adabalı, M. M. ve Yılmaz, M. (Ed.), *Anadolu Mutfak Kültüründen Esintiler* (s. 48) içinde. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA). (2016). *Zonguldak için yeni lezzetler*. İstanbul: Mavi Ofset. 8-25
- Baysal, K., Kurnaz, A. ve İşlek, E. (2018). Yöresel yemeklerin gastronomik ürün olarak kullanılması: bozdoğan pideleri örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5 (26), 2505-2514.
- Berard, L. ve Marchenay, P. (2006), "Local products and geographical indications: Taking account of local knowledge and biodiversity", *International Social Science Journal*, 187, 1009-1016.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Milli Folklor*, 22(87), 159-169.
- Canbolat, E., Keleş, Y. ve Akbaş, Y. Z. (2016). Gastronomi turizmi kapsamında samsun mutfağına özgü turistik bir ürün: Bafra pidesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* (4), 4, 75-87. <https://doi.org.10.21325/jotags.2016.49>
- Civelek, H. (2006). *Karadeniz'de lezzet yolculuğu*. İstanbul: İnkılap Kitabevi. ISBN: 975-10-2419-6.
- Cömert, M. ve Özata, E. (2016). Tüketicilerin yöresel restoranları tercih etme nedenleri ve Karadeniz mutfağı örneği. *Journal of International Social Research*, 9(42).
- Çelik, D. Y. (2010). Mengen'de özel gün yemekleri. *Milli Folklor Dergisi*, 86, 127-139.
- Çetinkaya, N. (2020). Orta Asya'dan Selçuklu'ya Anadolu mutfağı. Edi: Akbaba, A. ve Çetinkaya, N. *Gastronomi ve Yiyecek Tarihi* içinde. Ankara: Detay Yayıncılık. ISBN: 978-605-2323-67-0.
- Çetinkaya, N., Şimşek, A. ve Yıldız, S. (2019). Anadolu'nun mirası ekmeklerin dini açıdan önemi. Edi: Harman, S., Kaya, O. ve Yurtseven, R. *Mutfak Mirası ve Yadigar Ürünler* içinde. Ankara: Detay Yayıncılık. ISBN: 978-605-254-099-2.
- Emeksizoglu, B. (2017). Anadolu'nun lezzetli ekmekleri. *Türk Tarım Dergisi*, (235), 24.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve kültür*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Halıcı, N. (1999), *Siniden tepsiye klasik türk mutfağı*. İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Işık, N., Kılıçarslan, A., Güldemir, O., Derin, D. Ö., ve Barı, N. (2017). İlgin mutfak kültürü ve yemekleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 86-94.

- Işın, P.M. (2021). *Yemeğin kültürel tarihi*. İstanbul: Yapı kredi Yayıncılık.
- Işkın, M. ve Sarıışık, M. (2019). Karadeniz Bölgesi mutfağı. Sarıışık, M. ve Özbay, G. (Ed.), *Ulusal Gastronomi ve Türk Mutfağı* içinde. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Karaosmanoğlu, H., Üstün, Ş.N. ve Karaosmanoğlu, A. (2011). Doğu Karadeniz Bölgesindeki gıda turizmi ve geleneksel gıdalar. Akyurt, H. ve Yağcı, K. (Yay. haz.) Uluslararası Doğu Karadeniz Turizm Sempozyumu, 7-8-9 Ekim 2010, Giresun, Bildiriler Kitabı içinde (s.181). ISBN: 978-975-01408-7-7.
- Kozak, M. (2018). *Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Nöraşın, S. (2014). Yöresel mutfak kültürü. Eren, S. (Ed.), *Zonguldak Yemekleri* içinde. Ankara: Ankara Ofset.
- Özdemir, M. (2020). Coğrafi işaretler ve türk mutfak kültüründe bir imge: Espiye pidesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8 (25), 92-104. <https://doi.org.10.33692/avrasyad.836094>
- Sabbağ, Ç. ve Boğan, E. (2019). Türk mutfağını gelişim sürecine genel bakış. Sarıışık, M. ve Özbay, G. (Ed.), *Ulusal Gastronomi ve Türk Mutfağı* içinde. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Saunders, M., Philip L., and A., Thornhill. (2012). *Research methods for business students*. New Jersey: Pearson Education Limited.
- Seçim, Y. (2018). Yöresel bir ürün olan Konya etliekmeği ve genel özellikleri hakkında nitel bir çalışma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 197-209. <https://doi.org.10.21325/jotags.2018.304>
- Sertel, E. (2018). Ezgi Sertel ile lezzetin haritası Zonguldak-Ereğli (Video). Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=vd1zbV5XgiM&t=471s>
- Sürücüoğlu, M. S. ve Özçelik, A. Ö. (2007). Türk mutfak ve beslenme kültürünün tarihsel gelişimi. *ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15.
- Şengül, S. ve Türkay, O. (2015). Doğu Karadeniz mutfak kültürünün sürdürülebilirliği sorunlar ve çözüm önerileri. Akdu, U. ve Çalık, İ. (Ed.), *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı* içinde. Trabzon: Harman Yayıncılık. 599-606.
- Şengül, S. ve Türkay, O. (2016). Akdeniz mutfak kültürünün gastronomi turizmi bağlamında değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 91. <https://doi.org.10.21325/jotags.2016.24>
- Tez, Z. (2021). *Lezzetin tarihi*. İstanbul: Hayy Kitap. ISBN: 978-605-4325-87-0.
- Vikipedi Özgür Ansiklopedisi, (2021, 29 Nisan). Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Karadeniz_pidesi
- Yerasimos, M. (2019). *500 Yıllık Osmanlı Mutfağı*. İstanbul: Boyut Matbaacılık.

Kötü Huylu Sorunlarla Mücadelede ve Kentsel Dirençlilik Politikalarının Geliştirilmesinde Uyumlanabilir/Uyarlanabilir Yönetişim

Suna ERSAVAŞ KAVANOZ*

Öz

Bu çalışma 1970’li yıllarla birlikte hâkim ekonomi politikadaki değişiminin yaşandığı dönemlerde, planlama ve ekoloji alanında yayınlanan iki farklı akademik çalışmanın kavramları üzerine kurulmuştur. İlki Holling’in (1973) direnç (resilience) ile ilgili çalışması ve ikincisi ise Rittel ve Webber’in (1973) kötü huylu sorunlar (wicked problems) üzerine çalışmalarıdır. Kötü huylu sorunlar, doğası gereği belirsiz, karmaşık ve zamansal ve mekânsal ölçekte yayılma özelliğine sahiptir. Kentlerin dirençli olmasının önündeki sınırlılıklardan öne çıkanlar yine belirsizlik, ekolojik sistemle ilişkili olarak karmaşıklık ve zamansal ve mekânsal ölçekte yayılmadır. Bunun yanı sıra her iki alan için de çözüm çabalarında birçok paydaşı içermesi gerekliliği söz konusudur. Bu çalışma, benzer sınırlılıklara sahip her iki alanın önündeki sınırlılıkların aşılması için ortak çözüm mücadelesi geliştirilebilir mi? sorusunun cevabını aramak üzerine kuruludur. Her iki alan içinde benzer sorunların/sınırlılıkların mevcudiyetinin ve bunların nasıl yönetilebileceğinin daha iyi anlaşılması sınırlı yanıtları olan kötü huylu sorunları yönetmede ve dolayısıyla kentlerin daha dirençli hale gelmesinde uyumlanabilir/uyumlanabilir yönetişimi ön plana çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Köyü Huylu Sorun, Kentsel Dirençlilik, Uyarlanabilir/Uyumlanabilir Yönetişim

Adaptive Governance in Dealing With Wicked Problems and Developing Urban Resilience Policies

Abstract

The study is based on the concepts of two different academic studies in the field of planning and ecology during the period of change in economy politics in 1970s. The first is Holling’s (1973) work on resilience and the second is Rittel and Webber’s (1973) work on the wicked problem. Wicked problems are inherently uncertain, complex and can spread across temporal and spatial scales. The limitations that cities face in the way to becoming resilient are again uncertainty, complexity in relation to socio-ecological systems and spread on temporal and spatial scale. In addition, it is necessary to include many stakeholders in the solution efforts for both areas. This study is based on answer to the question of “Can a common solution strategy be developed so that both areas with similar limitations can progress?” In this context, adaptive governance is becoming more important and efficient in dealing with and managing wicked problems with limited answers and thus making cities more resilient.

Keywords: Wicked Problems, Urban Resilience, Adaptive Governance

Geliş/Received: 02.08.2021

Kabul/Accepted: 27.12.2021

- Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
suna.ersavaskavanoz@ktu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1162-2537
(Araştırma Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

1970 ve 80'li yıllarda karar alma, planlama ve uygulama alanlarında rasyonel teknik yaklaşımların uygulanmasına getirilen eleştiriler yeni bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu eleştirilerden ilki sistem teorisine aittir. Eleştirinin üzerine kurulduğu varsayım, ekonomik ve toplumsal sorunların tek başına anlaşılamayacağı, her bir sorunun birbiriyle ilişkili sistemin bir parçası olarak görülmesi gerektiği üzerinedir. Bu şekilde karmaşık olarak tanımlanan sistemde nadiren herhangi bir problem diğerlerinden bağımsız olarak çözülebilir özelliktedir. Bu bağlamda kent hayatının eğitim, sağlık, suç gibi problemleri ile ayrı olarak ilgilenmeye çaba sarf etmek bütün/mevcut durumu zorlaştırmaktadır. Kamu politikaları ve kent politikaları alanındaki değişim talebi bu eleştiri üzerine kurulmuştur. Sosyal politika ve eğitim politikaları ile ilgilenenler tarafından ileri sürülen ikinci eleştiri, modern hayatın büyük toplumsal sorunlarının “değer” perspektifinde toplandığı ve dolayısıyla bilimsel analizler için daha fazla bilgi toplamanın büyük sorunların anlaşılması ve çözümünde yetersiz kalacağı varsayımıdır. Planlama ve tasarım disiplininden karar alma, uygulama ve planlama alanlarında rasyonel teknik yaklaşımların uygulanmasına getirilen eleştirilerden üçüncüsü, Rittel ve Weber'in (1973) büyük problemlerin çözümünde teknik yaklaşımların sona erdiği ve modern toplumların yukarıdan aşağıya, genel çözümlere bağlı olmayan, homojenden ziyade çoğulcu yapıda olması ile ilişkili olarak ortaya koyduğu “kötü huylu” (wicked) sorunlar kavramıdır (Rittel ve Webber, 1973; Head ve Alford, 2015: 713, 714; Head, 2008: 101).

Günümüzde giderek daha fazla risk ve kriz söz konusudur. Söz konusu riskler ve krizler karşısında müdahaleler, kentleşme, küreselleşme, ulaşım, iletişim sistemleri ile birbirine bağlı hale gelen kürenin sorunlarını daha da karmaşık hale getirme eğilimindedir. Kentlerin dirençli hale gelmesinin önünde; politika alanından, toplumsal alandan ve sorunların doğası ve tanımlanmasındaki belirsizliklerden, sorunların hem tanımlanması hem de çözümüne dair farklı bakış açıları ve değer çatışmalarından kaynaklanan sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu sınırlılıkların aşılmasında temel olarak “yönetişim”, “iş birliği” yaklaşımlarının ön planda olduğu görülmektedir (Ersavaş Kavanoz, 2021) Geleneksel yaklaşımların risklerin yönetilmesi ve risklere karşı çözüm arayışlarında yetersiz kalması yeni yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu değişimde dayanıklılık/direnç yaklaşımı son dönemde giderek daha sık kullanılır hale gelmiştir. Ancak karşılaşılan risklerin kötü huylu sorun olarak tanımlayabileceğimiz özellikleri taşıması çözüm çabalarının önündeki temel sınırlılığı oluşturmaktadır. Bunun farkında olarak sorunlara yaklaşmak, sonuç almada büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim temel özellikleri, devamında ise kötü huylu sorun ve kentsel dirençlilik alanı açıklığa kavuşturulacaktır. Son olarak kötü huylu sorun ve kentsel dirençlilik kavramları, her iki alanın birbiri ile benzerlikleri değerlendirilerek uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetişimin kötü huylu sorunları çözüm mücadelesindeki ve kentsel dirençlilik politikalarının önündeki sınırlılıkların aşılmasındaki yeri anlaşılmaya çalışılacaktır.

Uyarlanabilir/Uyumlanabilir Yönetişim (Adaptive Governance)

Uyum kavramı, değişime yanıt verme ve hatta sosyal-ekolojik sistemleri gelişmiş durumlara dönüştürme kapasitesi anlamına gelir (Folke, Hahn, Olsson ve Norberg, 2005: 463). Uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim, çevresel değişikliklerin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi ile ortaya çıkan karmaşıklık ve belirsizlik karşısında çevre yönetimi alanında kaynakların yönetimi ile ilgili olarak sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Kavram sadece sosyo-ekolojik sistemlerin yönetilmesi süreci değil aynı zamanda direnç literatüründe de kullanılmaya başlanmıştır.

Uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim, sosyal-ekolojik sistemler için arzu edilen bir durumun peşinde ortaya çıkan aktörler, ağlar, organizasyonlar ve kurumlar arasındaki bir dizi etkileşim olarak tanımlanabilir (Chaffin, Gosnell ve Cosens 2014). Uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim, doğal kaynaklar konularındaki karmaşıklık ve belirsizlikle başa çıkabilmek için bütünleşmiş, çok disiplinli bir yaklaşım olarak öne sürülmüştür (Chaffin, Gosnell ve Cosens, 2014: 56; Termeer, Dewulf ve Lieshout, 2010). Karmaşık ekosistemlerin ve ilgili yönetim sistemlerinin kendi kendini organize eden özellikleri nedeniyle zaman içinde belirsizliğin artması, bilginin sürekli olarak güncellenmesini gerektirmektedir. Her yönetme eylemi, değişen koşullara nasıl uyum sağlanacağını daha fazla öğrenmek için bir adım olarak görülmelidir. Aktif uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetimin temeli, politikaların hipotez haline gelerek yönetim eylemlerinin bu hipotezleri test etmek için yapılan deneylere dönüştüğü bir anlayıştır (Folke vd. 2005: 447; Wise, 2006). Uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim anlayışı; mevcut bilginin eksik olduğunu kabul ederek, dolayısıyla belirsizliği açıkça tanıyarak yeni bilgiler ışığında yinelemeli bir müdahale, izleme, değerlendirme ve uyarlama süreci aracılığıyla doğal kaynaklar etrafında karar vermeyi optimize etmeye çalışmaktadır (Adger, Brown, Fairbrass, Jordan, Paavola, Rosendo ve Seyfang, 2003). Balıkçılıktan küresel iklim kadar bir dizi kaynağın yönetimine ilişkin araştırmalar, yeni bilgiler elde edildikçe uyuma izin veren duyarlı ve esnek sosyal mekanizmalar tasarlayarak dirençliliği artırma ve kırılabilirliği azaltma olasılıklarını vurgulamaktadır (Bridge ve Perreault, 2008: 481). Sosyo-ekolojik sistemlerin yenilenmesi, farklı aktörleri birden çok ölçekte birbirine bağlamayı gerektirmektedir. Bu bağlamda, uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim, deney ve öğrenmeye odaklanarak, doğal kaynak, ekosistem yönetimi ile ilgili olarak, iş birliği, kolektif eylem, çatışma çözümü için kurum ve kuruluşlar üzerindeki araştırmaları bir araya getirme özelliğine sahiptir (Folke vd. 2005: 463).

Kötü Huylu Sorunlar

Çoğulcu toplumda tartışılmaz bir kamu yararı olmaması, politikaların doğru yanlış olarak değerlendirilmesindeki anlamsal farklılıklar, eşitliğin nesnel olarak tanımlanmasındaki güçlük toplumsal sorunların kesin ve nesnel çözümlerinin olmaması sonucunu getirir. Toplumsal, ekonomik ve politik koşullar değiştikçe sorun tanımlamalarının ve soruna dair bakış açılarının değiştiği ifade edilebilir. Belirli amaçlar doğrultusunda hareket edilecek dahi olsa, bu süreçte ortaya çıkan sorunu çözme girişimi sonrasında bir başka sorunun kaynağına dönüşebilmektedir. Dolayısıyla sorunu

tanımlama ve sorunu bulma önem kazanmaktadır (Rittel ve Webber, 1973) Rittel ve Webber, 1973 yılında yayımladıkları çalışmalarında planlamaya dair sorunların doğası gereği kötü huylu olduğu vurgusu ile kötü huylu sorunların (wicked problems) on temel özelliğini şu şekilde açıklamışlardır:

Kötü huylu bir sorunun kesin bir formülasyonu yoktur; problemi çözmek için gereken tüm bilgiyi içeren bir formülasyon yoktur. Sorunu çözmek için karşılaşılabilecek tüm soruna dair bilgi gereklidir. Sorunu tanımlamak çözümü bulmak ile aynı şeydir. Birinci nesil sistem yaklaşımı kötü huylu sorunlarla başa çıkmak için yetersiz iken, ikinci nesil problemin ve çözümün aşamalı olarak ortaya çıktığı ve katılımcılar arasında tartışmalı yürütülen süreç olarak bir planlama anlayışı olmalıdır.

Kötü huylu sorunların bir durma kuralı yoktur; planlayıcı her zaman daha iyisini yapabilecek ek çabalarla daha iyi çözümler üretebilecektir. Planlamacı, sorunun mantığına içkin nedenlerle değil, zaman, para ve sabrı tükendiği için kötü huylu sorun üzerinde çalışmayı durdurur.

Kötü huylu sorunların çözümleri, doğru ve yanlış değil iyi ya da kötüdür; doğruluğu belirleyecek karar kuralları koyma yetisine sahip kimse söz konusu değildir. Yargılar, kişisel çıkarlara ve ideolojik tercihlere göre değişecektir.

Kötü huylu bir sorunun çözüm girişimlerinin erken ve nihai bir değerlendirmesi mümkün değildir; çözüm girişimlerinin üreteceği dalgalar yeni sorunların kaynağı olabileceği gibi zamansal olarak sonraki kuşaklar için de sorunlar üretmesi söz konusudur.

Kötü bir soruna dair her çözüm girişimi "tek seferlik bir işlemdir"; deneme yanılma yoluyla öğrenme imkânı olmadığı için, her girişim çok önemlidir; kötü huylu sorunu çözmeye çabası sonuçlar üretir, planlama kararları etkisi geniş kapsamlı, uzun süreli ve büyük bütçeli kararlardır.

Kötü huylu sorunların sayısız (ya da kapsamlı bir şekilde tanımlanabilen) potansiyel çözümleri yoktur ve plana dahil edilebilecek iyi tanımlanmış bir izin verilebilir işlemler dizisi de yoktur.

Her kötü huylu sorun özünde benzersizdir; sorunlar arasında benzerlikler olsa dahi sorunun farklı bir ayrıntısı bu benzerlikleri geçersiz kılabilir. Rittel ve Webber bu özelliği farklı kentlerin koşullarının birbirine benzemesine bağlı olarak aynı çözümlerin aynı sonuçları üretmeyeceğini, toplumsal alışkanlıkların farklı çözmeye çabaları gerektireceği ile örneklemektedirler.

Her kötü sorun bir başka sorunun belirtisidir; sorunun nedenini ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim başka bir sorunun belirtisi olabilir.

Kötü bir sorunu temsil eden bir tutarsızlığın varlığı çeşitli şekillerde açıklanabilir; kötü huylu sorunu çözmeye çabasında kişilerin dünya görüşüne bağlı olarak farklı açıklama seçimleri farklı çabaları gerektirecektir

Plancının yanılmaya hakkı yoktur; planlamacılar, ürettikleri eylemlerin sonuçlarından sorumludur; etkiler, bu eylemlerden etkilenen insanlar için çok önemli olabilir.

Sosyal politika ve planlama alanı ile ilgili olarak birçok sorun için ölçülebilir, kalıcı bir gerçeklik ve değişmez kuralların söz konusu olmadığını vurgulaması bakımından (Craig, 2020) kötü huylu sorun

bakış açısı önemlidir. Kötü huylu sorunların ana karakterinin belirsizlik olduğu iddia edilebilir. Sorunun tanımı, çözümü, varlığı konusundaki belirsizliklerin yanı sıra Head (2008:103), paydaşlar arasındaki değer merkezli uyuşmazlıkların da sorunun karmaşıklık düzeyi ile düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. 1960'lı yılların sonundaki farklılıkların ve farklı bakış açılarının kendilerini ifade ettikleri toplumsal hareketler ile düşünüldüğünde, toplumun taleplerini, çoğulcu yapısını dikkate almaksızın politika alanının karar almasının sonuçları daha görünür hale gelmiştir. Bu nedenle, kötü huylu soruna dair literatür, planlama alanından genişleyerek birçok farklı sorunla ilişkili olarak (yoksulluk, iklim değişikliği, gıda güvensizliği, uyuşturucu bağımlılığı, kirlilik, su sorunu, göç ve göçmenlik, ormancılık) kamu politikaları alanında da büyümüştür.

Kötü huylu sorunlarla mücadelede öne çıkan kavramlar; iş birlikleri, yönetim, ağlar ve liderliktir (Uzun, 2020a). Termeer, Dewulf, Breeman ve Stiller (2015: 681) kötü huylu sorunlarla ilgili olarak eyleme geçmeye dair literatürün, sorunun belirli bir yönüne odaklanması ile çözüm stratejilerinin sınırlı kalabileceğinden hareketle sorunların kötülüğünü gözlemlemek ve aktörlerin faaliyet gösterdiği sistemin koşullarını sağlama boyutlarının yönetime eklenmesi gerektiğini belirtirler.

Kentsel Dirençlilik

Günümüzde riskler ile ilgili olarak doğal riskler ve insan kaynaklı riskler ayrımının geçerliliğini yitirdiğini, tüm risklerin, insanların verdiği kararların sonuçları olarak görülebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır (Duijnhoven ve Neef, 2016: 92).

Direnç kavramı ekoloji ile ilişkisi bağlamında ilk kez Holling (1973) tarafından ele alınmıştır. Ekolojik sistemlerin davranışını direnç (resilience) ve sağlamlık (stability) özellikleri ile tanımlayan Holling (1973: 17), direnci bir sistem içindeki ilişkilerin kalıcılığını belirleyen ve bu sistemlerin durum değişkenleri, değişkenler ve parametrelerdeki değişiklikleri yutma ve hala devam ettirme yeteneğinin bir ölçüsü olarak; sağlamlığı ise bir sistemin geçici bir bozulmadan sonra denge durumuna geri dönme yeteneği olarak tanımlamaktadır. Holling (1973), dirence dayalı bir yönetim yaklaşımının, seçenekleri açık tutarak, bilgisizliğin kabulü ve beklenmedik olayların olabileceği varsayımıyla olayları yerelden ziyade daha büyük ölçeklerle birlikte düşünerek hareket etmesi gerektiğini ifade eder.

Direnç, Holling'in çalışmasından günümüze toplumsal ve ekonomik sistemlerin toparlanma kapasitesini içererek uyum ve dönüşüm anlamlarını içerecek şekilde genişlemiştir (Seeliger ve Turok, 2013: 186). Bu bağlamda, dirençlilik, bir sistemin bozulmayı yutma ve değişime uğrarken yeniden organize olma kapasitesini anlatmaktadır. Dolayısıyla, değişim karşısında yeniden örgütlenme kapasitesini güvence altına almak için mekânsal ve zamansal ölçekler arasındaki etkileşimleri hesaba katmaya ihtiyaç vardır. Değişime uyum sağlama ve değişimi şekillendirme kapasitesi, bir sosyo-ekolojik sistemde direncin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Uyum yeteneği yüksek bir sosyo-ekolojik sistemde aktörler, sistemi istenilen çerçevede yeniden organize etme kapasitesine sahip olacaktır (Folke vd., 2005: 443-444; Ersavaş Kavanoz, 2020: 14). Değişim bakış açısından kötü huylu sorunlar ise, kurumların önemli aktörler olduğu karmaşık sistemleri etkileyen ve bunlardan etkilenen dinamik, birbirine bağlı konular olarak görülebilir (Waddock, 2015: 997).

Dayanıklılık düşüncesi, belirli tehditlerin yönetiminden uzaklaşarak sistemin belirsizlikle başa çıkma yöntemlerini artırmaya yönelmektedir. Bilinmeyen risklere hazırlığın güç olması hükümetleri, tehditlerden bağımsız olarak toplumun kritik işlevlerini sürdürmesine yönelik bir anlayışa götürmektedir. Soyo-ekolojik dirençlilik ise, toplumun risk ve karmaşıklık karşısında değişim ve belirsizlikle ilişki kurabilmesi ve bunlara uyum sağlayabilmesi için güçlendirmekle ilgilidir. Dirençlilik söyleminde aktif vatandaşlığın teşvik edilmesi, neo-liberal mantıkta hâkim olan gücün ve kaynakların dağılımını belirleyen serbest piyasa ekonomisinin işleyişini ve rekabetin rasyonalitesini maskeler. Dayanıklılık kavramı afet ile ilişkisi bağlamında kullanılırken direnç kavramının politik bir içeriğe sahip olduğu ifade edilebilir (Dujnhoven ve Neef, 2016: 99). Risk ve tehlike, erişim ve fayda rutin ve zorunlu olarak, mevcut sosyal eşitsizlikleri yansıtan ve artıran şekillerde tahsis edilir (Newell, 2008: 515).

Sistem teorisinden esinlenen toplumlara genellikle farklı bileşenlerden veya alt sistemlerden oluşan karmaşık (uyarlanabilir) sistemler olarak yaklaşılır. Bunlar, sosyal, ekonomik, fiziksel, çevresel, örgütsel, kurumsaldır. Bu bileşenler birbirleri ile yakından ilişkilidir ve sistemin işleyişi aralarındaki etkileşim tarafından belirlenir. Bu, bir sistemin dayanıklılığını artırmaktan bahsedildiğinde, o sistemin çeşitli bileşenleri arasında var olan işlevsel ilişkilerin tanımlanması, anlaşılması gerektiği anlamına gelir. Dayanıklılık yaklaşımları sistemin temel bileşenlerinin tanımlanabilir, haritalandırılabilir ve aralarındaki ilişki anlaşılabilirse güvenlik açıklarını azaltacak donanımı sağlayabileceği varsayımına dayanır. Ancak sistemin karmaşıklığı ve sosyal olarak inşa edilmiş doğası bunu mümkün kılmaz (Dujnhoven ve Neef, 2016: 100).

Kentler ekonomik, kültürel, çevresel, sosyal, toplumsal birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Her bir sorunun risk alanı oluşturması söz konusu riskler karşısında atılacak adımların dirençliliği artırması ile sonuçlanacaktır (Özer, 2018: 141). Kentsel dirençlilik, kentlerin risklerle karşı karşıya kaldığında yeni duruma uyum sağlaması ve kent sistemindeki değişikliklere cevap vermesi ile ilişkilidir. (Desouza ve Flanery, 2013: 89). Yalnızca yapıların değil toplumun da yeni duruma uyumu, değişimi karşılama kabiliyetini sağlaması söz konusudur. Farklı çalışmalarda kentsel dirençlilik tanımlamalarında, kentin şimdiki ve gelecekteki afetlere ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlayabilmesi ve bu etkilerin şiddetini belli bir düzeyde tutmayı başarabilmesi ile ilişkili olarak uyum kapasitesinin ön plana çıktığı söylenebilir (Tuğaç, 2019: 991). Kentsel dirençlilik kavramı, risklerin, ekonomik, toplumsal ve çevresel bağlamla ilişkili olarak görülmesini sağlaması bakımından daha yararlı bir içeriğe ve daha geniş bir kullanım alanına sahiptir.

Kötü Huylu Sorunla Mücadelede ve Kentsel Dirençlilik Politikalarının Geliştirilmesinde Uyarlanabilir/Uyumlanabilir Yönetişim

Direncin mühendislik anlayışına bağlı olarak teknik anlamından sosyo-ekolojik sistemlerle ilişkili anlatımı içerecek şekilde genişlemesi, yönetsel süreçlerin tartışılmasını da beraberinde getirmiştir. Sosyo-ekolojik sistemlerle ilişkili olarak direnç düşüncesi aktör temelli, ağ bağlantılı,

katılımcılık, iş birliği temelli yaklaşımları da gerektirmiştir. Ancak, bu yaklaşım bilinebilir sistemlerin olduğu anlatımını sürdürmesi bağlamında zayıflıklar içermektedir. Paydaşlar arasında kötü huylu sorunlar söz konusu olduğunda uzlaşma güçleşmektedir. Farklı çıkarılara sahip paydaşlardan her biri kendi çıkarı doğrultusunda konuya yaklaşım çözümü önerisi getirecektir. Bu durumda bilgi sosyolojisi üzerine kurulu olan epistemolojik direnç ve özneler arası direnç düşüncesi, istikrarsız sistemlerde müzakere edilmiş, çekişmeli bir normatif süreç olarak yönetim kavramını gerektirmektedir (Powell, Larsen ve Bommel, 2014:143). Direnci gerçekleştirmek aynı zamanda sürekli belirsizlikler karşısında değişim gösterebilen esnekliği sağlayabilecek bir kültür gerektirmektedir (Termeer vd. 2015).

Ölçek ve kapsam olarak farklı ancak karmaşıklık ve belirsizlik özellikleri ile benzer olan üç ayrı vaka üzerinden çağdaş krizlerin melez ve hiper bağlayıcı karakterini vurgulayan çalışmalarında Dujnhoven ve Neef (2016: 92-93), afet yönetimine dair politikalarda risk değerlendirilmesinden dirençlilik geliştirilmesine doğru gerçekleşen değişim, günümüzdeki karmaşıklığın kötülüğü ile başa çıkmada yeterli midir? sorusuna cevap aramaktadırlar. Risk yönetimi alanında farklı tehdit türleri arasında yapılan sınırlandırmalar, kapsamı sınırlayarak belirli risklere odaklanmayı sağlamakla birlikte uygulamada bu tür bir risk çerçevesi, hibrit risklerin karmaşıklığını, belirsizliğini ve ardışık etki zincirlerini tam olarak kavramakta yetersizliğe neden olmaktadır (Dujnhoven ve Neef, 2016: 92). Risklerin söz konusu özellikleri kötü huylu sorunların özellikleri ile örtüşen niteliktedir. Kötü huylu sorunları temel olarak belirsizlik ve karmaşıklık ve zamansal ve mekânsal yayılma özellikleri ile ele aldığımızda, risk yönetiminde aynı sınırlılıkların sorunların doğası gereği kötü huylu olarak değerlendirilmesine yol açtığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda, risk yönetiminde politika alanının söz konusu belirsizlikleri ve karmaşıklıkları politik gerekçelerle göz ardı etmesi sonucu mevcut sorunlar kötü huylu sorun haline gelebilmektedir.

Kötü huylu sorunların varlığının tanınması sosyal bilimler alanında karmaşıklık teorilerinin (complexity theories) gelişmesini de desteklemiştir. Kötü huylu sorunlar gibi, karmaşıklık teorileri de değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını ve özellikle başlangıç koşullarında küçük kaymaların dinamik sistemlerin sonuçlarında büyük farklılıklar yaratabileceğini öne sürer. Karmaşıklık kavramı, değişkenler arasındaki ilişkilerin dengesiz olduğu, belirsizliğin baskın olduğu, öngörülebilirliğin bozulduğu doğrusal olmayan sistemleri anlatır (Sanderson 2000: 447'den akt. Haveri, 2006:32) Karmaşık sistemler, birden çok aktörü içermektedir ve teknik olarak karmaşıklığının yanı sıra politik olarak da karmaşık olabilirler. 1960 ve 1970'li yıllarda politika alanındaki başarısızlıklar ya da dönemin hayal kırıklıkları sonucu yoksulluk gibi zor konular ele alınmaya başlanmış ve karmaşık sorunlarla ilgili olarak politika alanını kentsel yenileme gibi tasarım sorunlarını gündeme getirmiştir (Peters, 2017: 387). Rittel ve Webber'in (1973) çalışmasının planlama alanı üzerine kurulması bir tesadüf değildir. Rittel ve Webber'in çalışmasında belirtilen özelliklerine ek olarak hatta bu özelliklerin bir sonucu olarak karmaşık sorunların toplumsal ve politik olarak karmaşıklık özelliği taşıdığı ve birçok farklı aktörü içerdiğini ekleyebiliriz.

Çağdaş risklerin karmaşıklığı göz önüne alındığında risk azaltma ve afet yönetimi stratejilerinde

yeni yöntemlerin izlenmesi gerektiği açıktır. Doğası gereği, politika geliştirme ve karar verme süreçleri, problemlerin, çıkarların, siyasi güç mücadelelerinin karmaşık etkileşimi ile karakterize edilir. Sorunları sınırlandırmak ve kontrol altına almak için çözümler geliştirilmesi yetersiz kalmaktadır. Sorunların nedenlerinin belirsizliği karar vermeyi güçleştirirken, karmaşık sistemin özelliklerinin hesaba katılması gerekliliği uzman bilgisini de sorunlu hale getirmektedir. Sistemin dinamik ilişkileri de müdahalenin sonuçlarını tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır. Krizlerin nedenleri de farklı aktörler tarafından farklı şekillerde algılanmaktadır (Dujnhoven ve Neef, 2016: 97). Örneğin karmaşıklık teorisi de değişkenler arasındaki etkileşimleri ve öngörülemeyen değişim kalıpları nedeniyle etkili müdahaleler yapmanın zorluklarını vurgular. Kötü huylu sorun bakış açısında sorunların birbirleriyle bağlantılı olduğu fikri karmaşıklık teorisinin sorunların doğrusal olmadığı anlayışı ile uyumludur. Net çözümlerin olmaması da her iki alan için geçerlidir. Dolayısıyla kötü huylu sorunlar ile ilgili olarak olası çözüm önerileri için karmaşıklık teorisine bakılabilir. Sorunların ve bunların nasıl işleneceğinin daha iyi anlaşılması sınırlı yanıtları olan kötü huylu sorunları yönetmede kolaylaştırıcı olacaktır (Peters, 2017: 392-395).

Kötü huylu sorunlarla karmaşık uyumlanabilir sistemler (complex adaptive systems) arasında benzerlikler ve örtüşen özelliklere vurgu yapan Waddock vd. (2015), yerelden küresel kurumsal değişimleri etkileyen aynı zamanda örgütsel ve ilgili gruplar arasında var olan kurumsal dinamikler açısından da etkilenen karmaşık uyumlanabilir sistemler içindeki konu ve sorunlarla ilgilenildiğini belirtirler. "Kişinin güç şapkasını kapıda bırakma" becerisini ve "konuşmalar ve deneyimler yoluyla zihinleri değiştirerek" konuları ve sorunları daha yüksek bir soyutlama düzeyinde yeniden çerçeveleme kapasitesini etkileyerek kötü huylu sorunlarla mücadele etmek, sonuç almada daha etkin bir yöntem olarak görülmektedir (Waddock, 2015).

Kötü huylu sorunların temel özelliklerinden biri olan planlamacının bir kez yapıp biten planlama ve yönetim anlayışı ile sorunun çözülemeyeceği bilgisi, kentsel dirençlilik çalışmalarında da göz önünde bulundurulmalıdır. Karar verme süreci genellikle alternatifler, belirsizlik ve sonuçları göz önünde bulundurma özelliğe sahiptir. Kararlar istenmeyen ve beklenmedik sonuçlara yol açabilir çünkü alternatifler belirsizliklerle birleşerek beklenmedik sonuçlar üretir (Jordan, 2001'den akt. Adger vd., 2003: 1096).

Dirençlilik, kötü huylu sorunları çevreleyen sürekli değişen koşullara ve belirsizliklere esnek bir şekilde uyum sağlama kabiliyetidir (Termeer vd. 2015: 689). Ekosistemin karşı karşıya kaldığı şoklara hükümetler, kaynakları hızlı bir şekilde harekete geçirip, koordine edip hazırlanamazsa endüstriyel felaketler karmaşık, öngörülemez, açık uçlu ve inatçı hale dönüşebilir. Sistemdeki kilit aktör olarak hükümetin rolü belirsiz olduğunda ve bireyler, topluluklar, kuruluşlar ve hükümet gibi farklı aktörler arasındaki etkileşimler ve karşılıklı bağımlılıklar bilinmediğinde, mevcut sorunlar kötü huylu sorunlar olarak tanımlanır (Abreu ve Andrade, 2019: 2). Birçok özelliğinin yanı sıra bu da çevre sorunlarının kötü huylu sorunlar arasında görülmesinin bir nedenidir. Aynı bağlamda çevre yönetişiminin ve aktörlerin bir araya gelmesini sorun çözme çabası olarak değil de sorunu yönetme

çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Kötü huylu sorunların tek bir çözümünün olmaması ya da belirgin bir tanımının olmaması da kentsel dirençlilik geliştirilmesinde bir araya gelen aktörlerin farklı bakış açılarının sorunu tanıma ve yönetme çabasında önemli olduğunu göstermektedir. Her iki alan için farklı aktörler, ağlar, seviyeler, bilgi türleri vb. arasında bağlantıların hızlı ve etkili bir şekilde gelişmesi gerekmektedir (Folke vd. 2005).

Günümüzde yaşanan birçok sorun, sınır aşan özellikleri, çözümün başka sorunların semptomu olma özelliği, değer yargılarında, soruna bakış açısındaki farklılıklar, sorunun tanımındaki belirsizlikler, sorunların çok ölçekli karakteri ile kötü huylu olarak değerlendirilebilecek özelliktedir (Uzun 2020b, 2021). Kentlerin direnci ile ilgili çalışmalarda afet, sürdürülebilirlik, iklim değişikliği, güvenlik konuları öne çıkmakla birlikte gıda güvenliği, su yönetimi, gibi konuları da içine alan çalışmalar söz konusudur. Bu bağlamda, her bir konunun aynı zamanda karmaşık sorun başlığı altında değerlendirilebilecek özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Söz konusu sorunlar aynı zamanda dirençlilik düşüncesi ile çözüm arayışı gerektirir. Dolayısıyla, kötü huylu sorunları çözmeye çabalarında ve aynı zamanda kentlerin dirençli hale gelmesinde izlenebilecek yöntemlerde iş birlikleri katılım ve yönetim temelli yaklaşımlar da ortak bir paydada ön plana çıkmaktadır

Direnç perspektifinden uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim; bir sistemin başa çıkma, uyum sağlama ve daha fazla değişime izin verme yeteneğini yönetme ve şekillendirmeyi anlatmaktadır (Chaffin, Gosnell, ve Cosens, 2014). Uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim, paydaşları, karmaşık sistemlerde bulunan beklenmedik değişiklikler, sürprizler ve risklerle etkin bir şekilde başa çıkmak için beceri ve yeteneklerle donatmaya odaklanır (Baud ve Hordijk, 2009:1069). Toplumun günlük tehlikelerden nasıl kaçınılacağı ve daha ciddi risklere nasıl hazırlanacağı konusunda bilinçlendirilmesini içerebileceği gibi topluluğu güçlendirmeyi de içerebilir. Bu tür değişiklikler, mahalleleri sürekli tehditler ve öngörülemeyen bir siyasi ortam karşısında daha dirençli ve sağlam hale getirmeye yardımcı olabilir (Seeliger ve Turok, 2013: 187). Uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim sistemleri, ortak bir anlayış ve politikaların geliştirilmesi için çeşitli bilgi sistemlerinden ve deneyimlerden yararlanan ekiplerin ve aktör gruplarının genellikle sosyal ağlar olarak kendi kendine organize olmasını getirir ve esnek yapısı, öğrenmeye ve değişime yanıt vermenin ve onu şekillendirmenin yollarını sağlar (Folke vd. 2005: 448).

Kötü huylu sorunları çözmeye yönelik her bir girişim, bir başka soruna yol açabilecektir. Bu durumda soruna bakış açısının sürekli yenilenmesi ve sorunu çözmeye yönelik eylemin gözden geçirilmesi gerekecektir. Yine sorunların doğası gereği eksik anlaşılması, çeşitli zaman ve mekân ölçeklerinde sonuçlar üretebilecektir. Bu durumda direnç (resilience) yönetim sisteminin kimliğini ve güvenilirliğini kaybetmeden, öngörülemeyen, değişen koşullara uyum sağlama kabiliyetini ifade eder. Siyasiler, politik alanın özelliğinden kaynaklı olarak sorunların kötülüğünü görmezden gelme eğilimindedir ve yerine getiremeyeceği sözler verebilirler. Bu durumda, politika yapıcılarının dengeleyici bir davranış sergilemeleri önem kazanır. Yönetim sistemindeki aktörlerin geçmiş tecrübeleri yok saymamaları ancak aynı zamanda bu tecrübelerin yeniden aynı sonucu verebileceği düşüncesine de bağlı kalmamaları gerekmektedir (Termeer vd. 2015).

Zamansal ölçekteki dışsallıkların önemi gelecekteki belirsizliklerle ve siyaset alanının sonuçları görev süresi içinde ele alma istekleri ile düşünüldüğünde artar. Bu belirsizliklerin ve karmaşıklıkların üstesinden gelmek için farklı yönetim modelleri önerilmiştir (Termeer, Dewulf ve Lieshout, 2010). Kamu yönetişimi rejimi “politika iyileştirme” adı verilen öğrenmenin ilk aşamasını oluşturur. İş birliği yönetim rejimi “öğrenmeyi yeniden çerçeveleme” olarak adlandırılan ikinci düzeyi, uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim rejimi “öğrenmenin dönüşümü” olarak adlandırılan üçüncü düzeyi oluşturur. Uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim, daha yüksek düzeyde dirençlilik sağlamak için yerel kaynak yönetimi girişimlerini daha büyük ölçekli kurumsal düzenlemelerden gelen uzman bilgileriyle bir araya getirme potansiyeline sahiptir. Kamuya açık, iş birliğine dayalı ve uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim anlayışı, birden çok düzeyi içermesi, karşılıklı bağımlılıkları dikkate alması, birbirine yakın politikaları entegre etmesi, yeniliği ve sosyal öğrenmeyi teşvik etmesi, çözümlerin benzersiz olmadığı, sürekli ayarlamalar gerektirdiği yaklaşımları ile kötü huylu sorunları yönetmek ve dolayısıyla kentleri dirençli kılmak için uygun bir çerçeve sağlar (Abreu ve Andrade, 2019). Karmaşık sistemlerde uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim, bilgi sağlamak, farklı değerlerden kaynaklanan çatışmalarla başa çıkmak, makul standartlarla birlikte kurallara uyumu teşvik etmek, altyapı sağlamak, değişime hazır olmak bağlamında öne çıkar. Yönetişimin etkili olabilmesi, gerçeklere dayalı bilgi yanında belirsizlikler ve değerler hakkında da bilgiyi gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla karar vericilerin duruma dair bilgi yanında belirsizliğin nedenleri hakkında da bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu da bireysel ve toplumsal değerlerin yanı sıra alınan kararların etkileri üzerinde de bilgiyi gerektirecektir. Bu bağlamda, uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim sürekli bir karar alma sürecinde birden çok ölçekte birbirine bağlı olan değişik aktörlerin ve kurumların içinde yer aldığı kurumsal bir çerçeve sağlayarak, uygulama sürecinde değişime yanıt vermek ve çatışmaları yönetmek için sosyo-ekolojik sistemin kapasitesini inşa etmeyi amaçlamaktadır (Dietz, Ostrom ve Stern 2003: 1909).

Kötü huylu sorunları, karmaşık sosyo-ekolojik sistem olarak yeniden kavramsallaştıran Akamani, Holzmüller ve Groninger (2016: 742), böyle bir kavramsallaştırmanın kötü huylu sorunların yönetimi için, uyarlanabilir /uyumlanabilir yönetim kurumları yoluyla direnç temelli bir yaklaşım gerektirdiğini belirtmektedirler. Rasyonel kapsamlı planlama anlayışı; demokratik olmaması, eşitsizlik yaratması ve tüm alternatif sonuçlara ve çözümlere dair aktörlerin bilgi sahibi olmaması gibi özellikleri ile eleştirilmiştir. Toplumun doğasında bulunan çeşitlilik, gittikçe hedefleri farklılaştırmakta ve dolayısıyla tek bir kamu yararının söz konusu olmaması rasyonel kapsamlı planlama anlayışının uygulanma sonuçlarının eşitsizlik yaratması ile sonuçlanabilmektedir. Akamani, Holzmüller ve Groninger (2016) kötü huylu sorunların sosyo-ekolojik sistemlerle ilişkili olarak ve benzer şekilde kullanılmasının, söz konusu sorunları yönetmenin anlaşılması için yeni fırsatlar yaratacağını belirttikleri çalışmalarında, uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetişimin bu bağlamda önemli katkısının uyarlanabilir, entegre amaçların takibini içermesi, çeşitli bilgi kaynaklarını kullanması, çok merkezli kurumsal yapıya

ve iletişimsel eylem teorisi tarafından analitik müzakereye bağlı karar verme sürecine dayanması olduğunu belirtmektedirler. Uyarlanabilir/uyumlanabilir ortak yönetim; liderlik ve vizyon, bilgi ağlarının oluşumu ve çok merkezli kurumların varlığı veya gelişimi yoluyla mümkün hale gelir. Kültür ve yönetim arasındaki bağlantıların kurulması ve sürdürülmesi, etkinleştirici politikaların varlığı ve tüm rol oyuncularında yüksek düzeyde motivasyon, uyarlanabilir/uyumlanabilir ortak yönetim yeteneklerinin geliştirilmesinde de hayati unsurlardır (Abreu ve Andrade, 2019: 6-7).

“Uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim, tek merkezli yönetim ve çok düzeyli yönetimden farklı olarak en farklı ölçek kavramlarını kullanmaktadır. Doğru zamanlarda, doğru konular etrafında doğru ölçekler arası ve düzeyler arası doğru bağlantıları oluşturma kapasitesini artırma görevini üstlenmektedir. Sosyal ve ekolojik ölçekler arasında uyumsuzluklar olduğunda, uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim daha iyi bir uyumun elde edilmesi için mevcut kurumları değiştirerek veya yenilerini oluşturarak genellikle sosyal ölçeğin yeniden şekillendirilmesinden yanadır. Bununla birlikte, sosyal ölçeğe daha iyi uyması için biyojeofizik ölçeğin yeniden modellenmesi de büyük ölçekli durumlarda olduğu gibi bir seçenektir. Bentler, barajlar veya su transferleri gibi altyapı çalışmaları, farklı sosyal organizasyon seviyelerinde toplumsal ihtiyaçlara daha iyi uyması için su sistemini yeniden şekillendirir. Bilgi ve karar verme ölçeği arasında uyumsuzluk olması durumunda, üretilen bilginin analiz seviyeleri incelenebilir ve farklı seviyelerdeki karar verme ihtiyaçlarına daha iyi uyacak şekilde yeniden düzenlenebilir” (Termeer, Dewulf ve Lieshout, 2010).

Özellikle kayıt dışı yerleşimlerin yoğun olduğu alanlarda, kamu sektörünün kayıtsızlığı ve kötü tasarlanmış eylemleri ile risklerin arttığı durumlarda uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim yerelin gücünü artırarak, yerel toplumu ve diğer paydaşları aktif ortaklar olarak süreçlere dahil ederek dirençlilik sağlamak konusunda önemli hale gelir (Seeliger ve Turok, 2013) Kötü huylu sorun bakış açısı ile direnç düşüncesine yaklaşmak bilimsel alanın ötesinde yerelin önceliklendirildiği bir bakış açısını gerektirmektedir. (Powell, Larsen ve Bommel ,2014). Güney Afrika'nın Western Cape Eyaletindeki büyük Stellenbosch kasabasındaki Enkanini gayri resmi yerleşimine ilişkin Seeliger ve Turok (2013) katılımcı gözlemci olarak yer aldıkları bir vaka çalışmasına atıfta bulunarak, gecekondü sakinlerinin yoksulluğunun ve güvensizliğinin, yüksek işsizlik düzeylerinin ve çevresel tehlikelere maruz kalmalarının ve yetersiz kamu hizmetlerinden sağlık ve esenliklerine yönelik birbiri ile etkileşimli ve karşılıklı bağımlılık özelliği taşıyan riskleri taşımalarının, çözüm çabalarında tek bir özelliği odağa alıp mücadele etmenin yetersizliğine neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda, uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetimin paydaşlar arasında iş birliğine, pratik problem çözmeye odaklanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bir başka örnek, Kanada Toronto kentinde iklime dirençli kent olma yolunda belediyenin öncülük ettiği çok paydaşlı araştırma projelerinin gerçekleştirilmesi olarak görülebilir. Bu projeler kapsamında belediye yönetimi halk ile sürekli diyalog halinde tartışmalar ve fikirler geliştirerek bir çerçeve belge oluşturmuş ve sonuç belgeleri de halk ile paylaşılmıştır. Kısa vadeli uyum eylem planları uygulanarak kentin iklim değişikliğine karşı direnç geliştirmesinde olumlu sonuçlar üretilmiştir (Henstra, 2012).

Sonuç

Kötü huylu sorunların temel özellikleri, belirsizlik, karmaşıklık ve soruna bakış açılarındaki farklılıklardır. Kötü huylu sorunlarda karmaşıklık, sorunun tanımına dair belirsizlik ve soruna dair tüm bilgiye sahip olmamakla ilişkili; belirsizlik, ise daha çok çözüme dairdir. Sorunları bir durdurma kuralının olmaması, doğru ya da yanlış bir çözümün olmaması, çözüm girişimlerinin nihai bir değerlendirmesi olmaması, belirsizliğin temel nedenidir. Kötü huylu sorunlar özelliği gereği zamansal ve mekânsal olarak farklı ölçekleri kesebileceği gibi çözüm çabaları da mevcut sorunun zamansal ve mekânsal olarak yayılmasına neden olabilecektir ve sorunu çözmeye çabasında kişilerin dünya görüşüne bağlı olarak farklı açıklama seçimleri farklı çabaları gerektirecektir.

Kentsel dirençlilik çalışmalarında karmaşıklık, değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı ve özellikle başlangıç koşullarında küçük kaymaların dinamik sistemlerin sonuçlarında büyük farklılıklar yaratabileceği anlayışı ile ilişkilidir. Kentsel dirençlilik çalışmalarında belirsizlik, riskin tahmin edilemez oluşu, istatistiki belirsizlikler, senaryodaki belirsizlikler ve bazen de bilgisizliğin de farkında olunması ile ilişkilidir. Aynı zamanda acil durumun gerektirdiği müdahalenin büyüklüğü, kapsamı ve zamanlaması karmaşık ve bilinemezlik özelliği taşımaktadır (Wise, 2006). Kentsel dirençlilik çalışmalarında zamansal ve mekânsal yayılma ise sosyo-ekonomik hasar görülebilirliğin, kentlerin çevresel veya güvenlik stresleri ve şoklarıyla başa çıkma kapasitesini zayıflatarak etkilerinin çok daha büyük hale gelmesi ve daha uzun sürelerle yayılması ile ilişkili olarak görülebilir (Baud ve Hordijk, 2009). Özellikle hibrit riskler söz konusu olduğunda mekânsal ve zamansal olarak direnç çalışmalarının birçok farklı ölçeği kesecek şekilde sürdürülmesi gereklilik haline gelmektedir. Tüm bu özellikler ve sınırlılıklar birlikte değerlendirildiğinde kötü huylu sorunu çözmeye çabalarının aynı zamanda kentlerin daha dirençli hale gelmesini sağlayabileceği açıktır.

Birçok farklı risk ve kötü huylu sorunla karşı karşıya kalan kentlerin, toplumların, hükümetlerin söz konusu riskler ve sorunlar karşısında dirençli kılınmasının nasıl mümkün olacağı en önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Çoklu düzeylerde iş birliği içerisinde farklı aktörlerin karar vermesi ve kararların sürekli gözden geçirilmesi üzerine kurulu olan uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetim anlayışı, günümüzde kötü huylu sorun özellikleri taşıyan sorunlarla mücadelede ve aynı zamanda kentsel dirençliliğin sağlanmasında uygulanabilecek sorunu yönetme yaklaşımlarından biri olarak görülebilir. Özellikle, yönetim yaklaşımına getirilen eleştiriler düşünüldüğünde, uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetimin daha esnek yapılanmaları içermesi, çok farklı düzeyleri kesebilen aktörleri sürece dahil etmesi ve belirsizliği ve yerel bilginin önemini kabul eden bir içeriğe sahip olması daha etkin çözüm çabalarını ortaya çıkarabilecek özelliktedir. Bu doğrultuda, kötü huylu sorunlar ile mücadele stratejilerinde, aynı zamanda kentleri dirençli kılacak politikalar geliştirilmesinde uyarlanabilir/uyumlanabilir yönetimi hayata geçirecek somut adımlar atılması ve buna dair yapıların oluşturulması önem kazanmaktadır. Aynı zamanda mevcut yönetim mekanizmalarında uyarlanabilir, uyumlanabilir, esnek yapılanmalar olarak yeniden düzenlemeler yapılması da atılması gereken

adımlardandır.

Kaynakça

- Abreu, M. C. S. ve Andrade, R. J. C. (2019). Dealing with wicked problems in socio ecological systems affected by industrial disasters: A framework for collaborative and adaptive governance. *Science of The Total Environment*, 694, 1-9.
- Adger, W.N., Brown, K., Fairbrass, J., Jordan, A., Paavola, J., Rosendo, S., Seyfang, G., (2003). Governance for sustainability: Towards a ‘thick’ analysis of environmental decision-making. *Environment and Planning A* ,35, 1095–1110.
- Akamani, K., Holzmueller, E. J. ve Groninger, J.W. (2016). Managing wicked environmental problems as complex social-ecological systems: The promise of adaptive governance. Assefa M. Melesse ve Wossenu Abteu (Ed.), *Landscape dynamics, soils and hydrological processes in varied climates kitabı içinde (s.741-762.)*. Springer Geography.
- Baud, I.S.A. ve Hordijk, M.A. (2009). Dealing with risks in urban governance: What can we learn from ‘resilience’ thinking. The 4th International Conference of the International Forum on Urbanism’da sunulan bildiri (IFoU) *The New Urban Question – Urbanism beyond Neo-Liberalism*, 2009 Amsterdam/Delft, 1069- 1076.
- Bridge G and Perreault T (2009). Environmental governance. Noel Castree, David Demeritt, Diana Liverman, Bruce Rhoads (Ed.), *A companion to environmental geography kitabı içinde (s.475-497)*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Chaffin, B.C., Gosnell, H. ve Cosens, B.A. (2014). A decade of adaptive governance scholarship: Synthesis and future directions. *Ecology and Society*, 19 (3), 56.
- Craig, R. K. (2020). Resilience theory and wicked problems. *Vanderbilt Law Review*, 73(6), 1733-1775.
- Desouza, K.C. ve Flanery, T.H. (2013). Designing, planning and managing resilient cities: A conceptual framework. *Cities*, 35, 89-99.
- Dietz, T., Ostrom, E ve Stern P.C. (2003). The struggle to govern the commons. *Science*, 302, 1907-1912.
- Henstra, D. (2012). Toward the climate-resilient city: Extreme weather and urban climate adaptation policies in two Canadian provinces. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 14 (2), 175-194.
- Holling, C.S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1-23.
- Duijnhoven, H. ve Neef, M. (2016). Disentangling wicked problems: A reflexive approach towards resilience governance. Anthony J. Masys (Ed.), *Systems thinking and soft operations research in managing complexity: From problem framing to problem solving kitabı içinde (s.91-106)*. Springer.
- Ersavaş Kavanoz, S. (2020). Kentsel direnç kavramı üzerine. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 5-24.
- Ersavaş Kavanoz, S. (2021). Kentsel direnç planlamasında iş birliği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59, 374-390.
- Folke, C., Hahn, T., Olsson, P. ve Norberg J (2005). Adaptive governance of social-ecological systems. *Annu. Rev. Environ. Resource*, 30, 441-473.

- Head, B. W. (2008). Wicked problems in public policy. *Public Policy*, 3, 101-118.
- Head, B. W. ve Alford, J. (2015). Wicked problems: Implications for public policy and management. *Administration and Society*, 47(6), 711-739.
- Newell, P. (2008). The political economy of global environmental governance”, *Review of International Studies*, 34, 507-529.
- Özer, Y. E. (2018). Risk azaltma yaklaşımı çerçevesinde dirençli kentler. Bursa: Ekin Yayınları.
- Peters, B. G. (2017). What is so wicked about wicked problems? A conceptual analysis and a research program. *Policy and Society*, 36:3, 385-396.
- Powell, N.S., Larsen, R.K. ve Bommel, S.V. (2014). Meeting the ‘Anthropocene’ in the context of intractability and complexity: Infusing resilience narratives with intersubjectivity. *Resilience*, 2(3), 135-150.
- Rittel, H. W. J., & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4(2), 155-169.
- Seeliger, L. ve Turok, I. (2013). Averting a downward spiral: Building resilience in informal urban settlements through adaptive governance. *Environment & Urbanization*, 26(1), 184-199.
- Termeer, C.J.A.M., Dewulf, A. ve Lieshout, M.V. (2010). Disentangling scale approaches in governance research: Comparing monocentric, multilevel, and adaptive governance. *Ecology and Society*, 15(4), 29.
- Termeer, C.J.A.M., Dewulf, A., Breeman, G. ve Stiller, S. (2015). Governance capabilities for dealing wisely with wicked problems. *Administration and Society*. 47(6), 680-710.
- Tuğaç, Ç. (2019). Kentsel dirençlilik perspektifinden yerel yönetimlerin görevleri ve sorumlulukları. *İdealkent*, 28(10), 984-1019.
- Uzun, A. (2020a). Bir araştırma nesnesi olarak habis sorunlar ve kamu yönetimi disiplini. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 663 – 676.
- Uzun, A. (2021). Kamu yönetimi ve politika çalışmalarında kötü huyulu ve karmaşık sorunlar. S. Ersavaş Kavanoz, A. Uzun ve H. Şengün (Ed.), *Karmaşık Sorunlar ve Kent kitabı içinde* (s. 13-33). Ankara: Astana Yayınları.
- Uzun, A. (2020b). Kötü huyulu problemlerle mücadele stratejileri: Problem odaklı ve durumsalcı bir perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 57, 145-170.
- Waddock, S., Meszoely, G.M., Waddell, S. ve Dentoni, D. (2015). The complexity of wicked problems in large scale change. *Journal of Organizational Change Management*, 28(6), 993 – 1012.
- Wise, C. R. (2006). Organizing for homeland security after katrina: Is adaptive management what’s missing?. *Public Administration Review*, 66 (3), 302-318.

İşletmelerin, Tüketici Tarafından Algılanan Sosyal Medya Çabalarının (Aktivitelerinin) Marka Tercihine Etkisinde Markaya Duyulan Güvenin Aracılık Etkisi: GSM Sektöründe Bir Uygulama

Zafer CESUR*
Salih MEMİŞ**

Öz

Teknolojik gelişmeler, bireylerin yaşantısı, kişiler ve işletmeler arası iletişim, haberleşme, dağıtım ve ulaşım kanalları gibi işleyişlerinin değişmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle iletişim alanında yaşanan değişimler bireyler arası etkileşimin boyutunu ve biçimini değiştirmiştir. Bu iletişim alanında yaşanan en önemli değişimin başında da her geçen gün artan sosyal medya kullanımı gelmektedir. Sosyal medya ağları ilk önce bireylerin birbirleri ile haberleşmesini sağlayan alanlar olarak faaliyet göstermekte iken, yaşanan gelişmelerle birlikte işletmelerin mal ve hizmetlerine yönelik sosyal medya çabaları içerisinde bulunduğu bir alan olarak da yeni bir boyut kazanmıştır. Bu çalışmada, işletmelerin sosyal medya üzerinden gerçekleştirdiği pazarlama çabalarının markaya duyulan güven ve marka tercihi üzerindeki etkisinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının tüketicilerin markaya duydukları güven üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının, tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyi üzerinden (aracılık etkisi) marka tercihi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Marka Tercihi, Markaya Duyulan Güven, GSM Sektörü.

Mediating Effect of Trust in the Brand in the Effect of Social Media Efforts (Activities) Perceived by the Consumer on Brand Preference: An Application in the GSM Sector

Abstract

Technological developments have led to changes in the life of individuals, communication between individuals and businesses, communication, distribution and transport channels. Changes, especially in the field of communication, have changed the size and form of interpersonal interaction. At the beginning of the most important change in this field of communication is the increasing use of social media every day. First social media networks, operates as fields that enable individuals to communicate with each other, while with recent developments within the social media efforts of businesses for goods and services has gained a new dimension as an area where it is located. In this study, it was aimed to demonstrate the impact of marketing efforts carried out by businesses through social media on brand confidence and brand preference. As a result of the research, it was found that the social media marketing efforts perceived by consumers have a significant and positive effect on consumers ' confidence in the brand. In addition, it was found that social media marketing efforts perceived by consumers have a significant effect on brand preference over the level of trust consumers have in the brand (brokerage effect).

Keywords: Social Media, Brand Preference, Brand Confidence, GSM Sector.

Geliş/Received: 04.08.2021

Kabul/Accepted: 27.12.2021

- Bu çalışma için, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'nun 02.06.2021 tarih ve 11/10 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

* Öğr. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İsmet Uzunyol MYO, Yönetim ve Organizasyon, zafer.cesur@kocaeli.edu.tr,
ORCID:0000-0002-5758-7688

** Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş UBYO, Lojistik Yönetimi, Salih.memis@giresun.edu.tr,
ORCID:0000-0003-1345-3618
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

İşletmeler, yapacakları pazarlama araştırmalarıyla beraber pazardaki tüketicilerin istek, ihtiyaç ve satın alma güçlerini tespit etmeli ve bunları göz önünde bulundurarak kalite özelliklerini belirlemelidirler (Usta ve Memiş, 2009: 102). Bu nokta sosyal medya platformu işletmelere gereken kolaylığı sağlamada çok önemli bir rol üstlenmektedir.

Sosyal medya, her geçen gün önemini arttırmaya başladığından ve tüm dünyada çığ gibi büyüdüğünden dolayı, daha karmaşık bir duruma bürünmeye başlamıştır. Sosyal medyanın artan şöhreti nedeniyle organizasyonlar, sosyal medyanın nasıl kullanılacağı ve nasıl yönetilmesi gerektiğine yönelik faaliyetler yürütmeye başlamışlardır (Di Satso vd., 2011: 325).

Sosyal medya bireylerin birbirleri ile iletişim kurmasını sağlayan bir alan iken yaşanan teknolojik gelişmelerin de etkisiyle işletmelerin pazarlama çabaları için içerik oluşturmasına olanak sağlamıştır. Özellikle sosyal medyanın ortaya çıkışı, kullanıcıların yoğun ilgi göstermesi bulunması, işletmelerin ve kurumların bu mecraya yönelmesine neden olmuştur. Geleneksel medya araçlarının sunmuş olduğu dar ve kısıtlı imkanlar, sosyal medyanın gelişiminde de hızlanma meydana getirmiştir.

İşletmeleri sosyal medya araçlarına yönelten bir başka unsur da küreselleşmenin ortaya çıkardığı rekabet koşullarında varlığını sürdürebilme ve rakiplerinden farklılaşma isteği olmuştur. Özellikle Facebook, Instagram, Twitter ve Youtube vb. sosyal medya alanlarına tüketicilerin yoğun bir ilgi göstermesiyle birlikte kullanıcı sayılarının ve bu alanlarda geçirilen sürelerin giderek artması, işletmeler için inanılmaz fırsatlar oluşturmaktadır.

İşletmelerin pazarlama çabalarını sosyal medya alanlarına taşımasıyla sosyal medyada reklam, tanıtım, satış ve kurumsal iletişim gibi tutundurma çabalarının kullanılması, sosyal medyanın önemini daha da artmasını sağlamıştır. Bundan dolayı sosyal medya bir sektör olarak görülmeye başlanmış ve her geçen gün bu sektörde faaliyet gösteremeyen işletmeleri bu alana yöneltmiştir. Bununla birlikte doğru bir sosyal medya çabanın oluşturulabilmesi için işletmeler, sosyal medyanın nasıl kullanılması ve yönetiminin nasıl olması gerektiği sorusuna yanıt aramaya başlamıştır. Sosyal medya ağlarında faaliyet gösteren işletmelerin, kurumların, sayısının her geçen gün artması ile bu işletmelerin sosyal medya ile alakalı pazarlama çabalarını doğru bir şekilde oluşturarak rekabet koşullarında varlığını sürdürebilme ve rakiplerinden farklılaşmayı sağlayabilmesi önemli bir husustur. Dolayısıyla işletmelerin sosyal medya üzerinden gerçekleştirdiği pazarlama çabalarının tüketiciler üzerindeki etkisini belirlemek önem arz etmektedir.

Çalışmada sosyal medya üzerinden yürütülen pazarlama çabalarının markaya duyulan güven ve marka tercihi üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca bu etkinin doğrudan ve dolaylı (aracılık) etkilerinin tespit edilmesi araştırmanın diğer amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla

öncelikli olarak çalışmada yer alan değişkenler (markaya duyulan güven ve marka tercihi) kavramsal olarak ele alınarak incelenmiştir. Daha sonra internette sosyal medyayı kullanan ve GSM operatörü şirketlerin (Vodafone, Turkcell ve Türk Telekom) sosyal medya hesaplarını takip eden tüketicilere yönelik anket yöntemi ile verilerek toplanarak analiz edilmiş ve elde edilen bulgular sonuç bölümünde tartışılmıştır.

Çalışmanın işletmelerin uyguladığı sosyal medya çabalarının tüketiciler tarafından algılanmalarının araştırılması açısından marka tercihi ve markaya duyulan güven değişkenlerini barındırması ve hizmet alanında GSM sektörü üzerinde uygulamanın yapılması aynı zamanda alandaki sınırlı sayıdaki çalışmalardan biri olması sebebi ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür İncelemesi

Algılanan Sosyal Medya Pazarlama Çabaları

İşletmeler marka bağlılığı oluşturabilmek adına rakiplerinden farklılaştırıcı türlü stratejiler geliştirerek rekabet üstünlüğü elde etmeyi amaç edinmektedirler (Memiş ve Cesur, 2016: 453). Bu noktada hedef kitleyle iletişim halinde olmak önemli bir unsurdur.

İşletmelerin mal ve hizmetlerini tutundurma çabalarını gerçekleştirilmesi amacıyla sosyal medya günümüzde kullanılan en önemli bir pazarlama iletişimi ögesi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Zira insanlar günlük haberleri, çevresindeki kişilerin neler yaptığını öğrenmek, kendi yaptıklarını da çevreye haberdar edebilmek adına bu ortamı sıklıkla kullanmaktadırlar. Bunun sonucu olarak da işletmeler/markalar bireylerin sık sık online olup zamanlarının büyük bir kısmını geçirdikleri sosyal ağ ortamlarında mal ve hizmetlerini tutundurma çabalarına girmektedirler (Göktaş ve Tarakçı, 2018: 63).

Sosyal medya pazarlama çalışmaları, genellikle işletmelerin sosyal medya araçlarıyla gerçekleştirdiği çeşitli pazarlama faaliyetleridir. Tüketiciler tarafından sosyal medyanın yoğun kullanımı markaların sosyal medya pazarlama çalışmaları her geçen gün önem kazanmaktadır (Karayalçın, 2019: 20). Sosyal medya pazarlama çalışmalarının, markalaşma hedeflerine ulaşmak için geleneksel pazarlama çabalarına aynı düzeyde veya daha fazla katkı sağlama potansiyeline sahip olduğu da söylenebilir (Godey vd., 2016: 5839).

Kim ve Ko (2012), markanın mal ve hizmetlerini bir pazarlama iletişimi aracı olarak tanıtmak veya markanın kendisini tüketicilere tanıtmak gibi sosyal medya pazarlama çalışmalarının özelliklerinden bahsetmektedir.

Kim ve Ko (2012), algılanan sosyal medya pazarlama çabalarının beş farklı boyuttan (eğlence, etkileşim, moda, kişilik ve ağızdan ağza) oluştuğunu belirtmektedir.

Literatürde sosyal medya pazarlama çalışmalarının Kim ve Ko (2012)'nin makalesine göre beş boyutta tartışıldığı ve bu çalışmada sosyal medya pazarlama çalışmalarının eğlence, etkileşim, moda, kişilik ve ağızdan ağza ve tüketici algısı düzeyinde değerlendirildiği görülmektedir.

Markaya Duyulan Güven

Güven, sosyal alışverişin bir bileşenidir. Markaya duyulan güvenin, markaların elde edeceği başarı düzeyinde pazarlama literatüründe çok önemli olduğu görülmüştür (Morgan ve Hunt, 1994: 22-30). Bununla birlikte güven, "güven hedefinin algılanan dürüstlüğü, yeterliliği ve faydası" biçiminde ifade edilmektedir (Coulter ve Coulter, 2002: 37). Güven aynı zamanda "başka bir kelimeye ve olumlu davranış beklentisine dayalı olarak savunmasızlığı kabul etme niyetini kapsayan psikolojik bir hal" olarak tanımlanmıştır.

Chaudhuri ve Holbrook (2001: 82) marka güvenini "tüketicilerin markanın fonksiyonunu ifa etme yeteneğine inanma istekliliği" olarak tanımlamıştır. Disiplinler arasında güvenin belirsiz ve riskli bir varsayım olduğuna dair ortak bir fikir birliği söz konusudur.

Delgado-Ballester ve Munuera-Aleman'a (2005: 190) göre marka güvencesinin iki boyutu bulunmaktadır. İlk boyut (güvenilirlik), verilen sözleri ifa etme ve müşterilerin hesap verebilirliğini karşılama becerisi ve istekliliğini kapsayan teknik ya da yetkinlik tabanlı bir özelliktir. İkinci boyut (niyetler), ürünle ilgili beklenmedik sorunlar ortaya çıktığında, iyi niyet tüketicilerinin "menfaatleri ve iyiliği" nin marka ile sözlü olarak ilişkilendirilmesini içermektedir. Bu nedenle güvenilir bir marka; üretimi, satışı, servisi ve reklamı ile tüketiciye verdiği sözleri sürekli sürdüren bir markadır.

Güven, risk karşısında diğer tarafa inanma istekliliğini ifade eder. Bu talep karşı tarafın geçmiş deneyimlerinden kaynaklanmaktadır. Karşı taraf için olumsuz sonuçlar doğuran güven, sadece kişi için olumlu bir sonuç oluşturmaktadır (Lau ve Lee, 1999: 343). Kendilerine uygun bir tüketici grubu belirleyip edindikten sonra işletmeler bu tüketiciler ile güçlü ilişkiler geliştirmeye başlamakta ve güvenle araştırma yapmaktadır (Bennet, 1996: 421). Tüketici grubu ile böylelikle kendi aralarında güven duygusu kazanmış işletmeler diğer rakip rakiplere göre avantaj elde etmektedirler (Chaudhuri ve Holbrook, 2001: 82).

Marka Tercihi

Tüketiciler satın almada karar karmaşıklığını azaltmak amacıyla marka tercihi oluşturmaktadırlar (Hwang ve Chihyung, 2013: 125). Tüketicilerin marka tercihi üç boyuttan (bilişsel, duygusal ve davranışsal) oluşmaktadır (Bartels ve Jhonson, 2015: 48).

Marka tercihi, tüketicilerin alışkanlıklarına veya deneyimlerine göre rakiplerin marka seçme davranışları olarak ifade edilebilir (Aktuğlu ve Temel, 2006: 45). Marka tercihi, belirli bir markanın rekabetçi tüketici tarafından seçilmesi olarak kavramsallaştırılabilir (Punj ve Hillyer, 2004: 127). Marka seçim süreci, birçok marka için marka seçimiyle biten karmaşık olan bir satın alma karar sürecidir (Roberts ve Lattin, 1991: 435).

Tüketiciler belirli bir markayı tercih etmekte; tüketici gereksinimlerinin nitelikleri, marka imajı, tüketici algıları, pazarlama faaliyetlerinin etkinliği, sosyal, psikolojik, kişisel ve çevresel faktörler gibi birçok farklı neden vardır (Keskin ve Yıldız, 2010: 240).

İşletmelerin pazarda başarılı olabilmeleri için marka tercihlerini neyin etkilediğini saptamaları önemlidir (Cesur ve Alınçık, 2019: 3486). Bu nedenle marka tercihini anlamak, özellikle marka tercihini geliştirmek ve bu değişkenlerin sonuçlarını irdelemek gerekir (Mathur, Moschis ve Lee, 2003: 133).

Marka tercihi büyük oranda önceki müşteri tecrübelerine bağlı olarak şekillenmektedir (Keiningham vd., 2005: 175). Diğer bir ifadeyle, pozitif bir müşteri deneyimi, müşterinin bir marka için bir tercih oluşturmasını sağlar (Hellier vd., 2003: 1770). Tüketici tutumları, ürün ve/ veya hizmetlerinin tüketiminden sonra markaları değerlendirmekten kaynaklanmaktadır.

Araştırma Metodolojisi

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; sosyal medya üzerinden yapılan pazarlama aktivitelerinin markaya duyulan güven ve marka tercihi üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Ayrıca bu etkinin doğrudan ve dolaylı (aracılık) etkilerinin tespit edilmesi araştırmanın diğer amacını oluşturmaktadır. Giresun üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. İnternette sosyal medyayı kullanan ve GSM operatörü şirketlerin (Vodafone, Turkcell ve Türk Telekom) sosyal medya hesaplarını takip eden anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Araştırma, Şubat-Mart 2021 tarihleri arasında kolayda örneklem yoluyla belirlenmiş öğrencilere çevrimiçi ankete davet daveti gönderilerek belirtilen kontrol sorularının ile kısıtlamalar gerçekleştirilerek uygulama yapılmıştır.

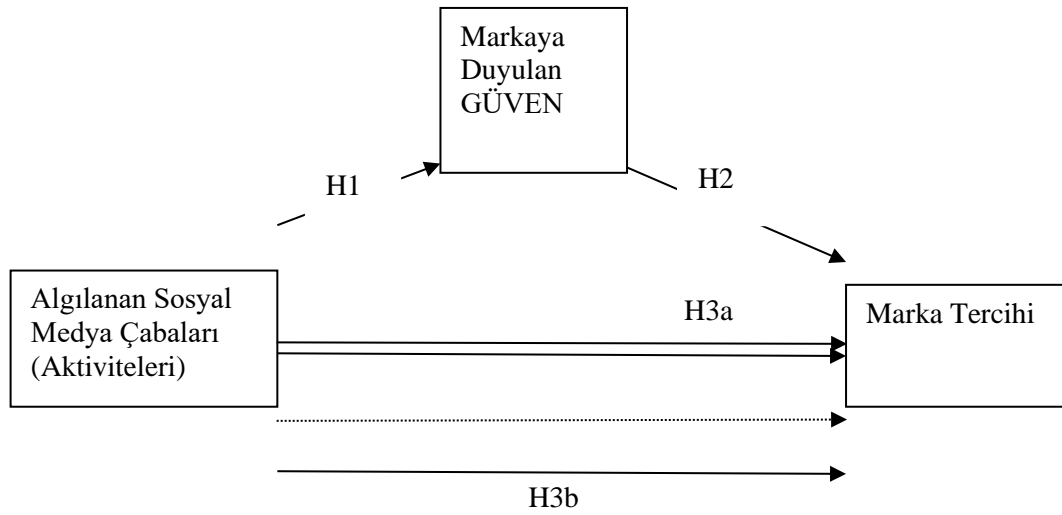
Araştırmanın Örneklem ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılan 238 kişiye anket uygulanmıştır. Kolay örnekleme yönteminde örneklem seçimi öznel olduğu için genelleme problemleri yaşanmaktadır (İslamoğlu ve Alınçık, 2016: 42). Araştırmada zaman, maliyet kısıtlarından dolayı kolaylama örnekleme yöntemi seçilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik özellikler hakkında sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde; algılanan sosyal medya pazarlama çabaları ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada markaların sosyal medya üzerinden yaptığı pazarlama çabaları tüketicilerin algılamaları ışığında ölçülecektir. Literatürde sosyal medya pazarlama çabalarının çeşitli boyutlar ile ölçüldüğü gözlemlenmektedir. Örneğin, Kim ve Ko (2012) sosyal medya pazarlama çabalarını geliştirdiği ölçek ile eğlence, etkileşim, moda, kişisellik ve kulaktan kulağa iletişim şeklinde 5 boyutu ile ölçmüştür. Bu çalışma kapsamında da sosyal medya pazarlama çabaları Kim ve Ko (2012)'nin kavramsallaştırdığı şekilde eğlence, etkileşim, moda, kişisellik ve kulaktan kulağa iletişim boyutu

ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda sosyal medya üzerinden yapılan pazarlama çabalarını ölçen boyutlar ve ifadeler Kim ve Ko (2012) makalesinden adapte edilerek hazırlanmıştır. Araştırmada markaya duyulan güven Markaya duyulan güven ölçeği ile ölçülmüştür. Marka güveni ve marka sadakati ile ilgili ifadeleri bir arada kapsayan Delgado ve Munuera (2005) çalışmasından alınmıştır. Şahin ve Gültekin (2017:995-1001) ve Horppu vd (2008: 405) çalışmalarında da kullanılmıştır. Araştırmada marka tercihinin belirlemeye yönelik olarak Marka tercihi ölçeği kullanılmıştır. Marka tercihi ölçeği için Chang ve Liu (2009: 1690)'nun geliştirdiği 4 ifadeli ölçek, kullanılmıştır. Cevaplar 5'li Likert ölçeğinde alınmıştır (1 = Kesinlikle Katılmıyorum, 5 = Kesinlikle Katılıyorum). Anket hazırlandıktan sonra, 30 üniversite öğrencisi üzerinde test edilmiştir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Şekil 1: Araştırmanın teorik modeli

Araştırma modelini ve araştırma modelindeki etkileri test etmek için PLS yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Analizlerde SPSS 25 ve Smart-PLS 3.3.2 programı kullanılmıştır.

Sosyal medya çabalarının marka imajı boyutlarından müşteri değeri, yenilik ve farkındalık, kalite ve fiyat boyutlarının marka güveni üzerinde pozitif yönlü bir ilişki göstermesi beklenmektedir (Hacıefendioğlu ve Fırat, 2014: 89). Dolayısıyla tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının tüketicilerin markaya duydukları güven üzerinde anlamlı ve pozitif pozitif yönlü bir etki göstermesi beklenmektedir Buradan hareketle **H1** hipotezi geliştirilmiştir.

H1: Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının tüketicilerin markaya duydukları güven üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.

Marka güveninin marka sadakati ve marka tercihinin sağlanmasına yönelik önemli ve ortak bir bileşen olduğu düşünülmektedir (Chaudhuri ve Holbrook, 2001: 82; Chang ve Liu, 2009: 1690; Önen,

2018: 615). Dolayısıyla tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyinin marka tercihi üzerinde pozitif yönlü bir etki göstermesi beklenmektedir Buradan hareketle **H2** hipotezi geliştirilmiştir.

H2: Tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyinin marka tercihi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.

Sosyal medya çabalarının tüketicilerin marka tercih üzerinde olumlu etki göstermesi beklenmektedir (Godey vd., 2016: 5835; Uzunkaya ve Yükselen, 2020: 280). Dolayısıyla Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının marka tercihi üzerinde pozitif yönlü bir etki göstermesi beklenmektedir. Diğer taraftan, markaya duyulan güvenin bu etkide aracılık etkisi göstereceği öngörülmüştür.

Buradan hareketle **H3** hipotezi geliştirilmiştir.

H3: Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının marka tercihi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.

H3a: Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının marka tercihi üzerinde anlamlı, pozitif ve direkt bir etkisi vardır.

H3b: Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının Tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyi üzerinden (Aracılık Etkisi) marka tercihi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Araştırma Bulguları

Demografik ve Diğer Bulgular

Ankete katılan cevaplayıcılar, %10,5'i 19-26 yaş, %75,6'ı 19-26 yaş ve %13,9'u 27 yaş ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır. Ankete katılanların %61,3'ü kadın, %38,7'i erkektir. Bunların %16,8'i evli iken, %83,2'i bekârdır. Cevaplayıcıların şuan almış oldukları eğitim düzeyine bakıldığında, %53,7'si önlisans, %43,9'u lisans, ve %3,4'ü lisansüstü eğitim almaktadırlar. Ankete katılan cevaplayıcıların aile aylık gelir seviyeleri değerlendirildiğinde %28,6'i 0-2800TL, %45,8'i 1801-5600TL, %16,8'ü 5601-8400TL ve %8,8'ü 8401TL ve üzeri gelire sahiptir.

Araştırmaya katılanların günlük ortalama sosyal medyada geçirdikleri süreler incelendiğinde cevaplayıcıların %10,9'u günde 1 saatten az, %42,9'u günde 2-4 saat, %33,6'ı günde 5-7 saat ve %13,0'ı günde 8 saat ve üzeri zaman geçirmektedirler. Yine cevaplayıcıların GSM operatörlerinden hangisinin sosyal medya hesaplarını en çok takip etmekte oldukları sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde cevaplayıcıların %28,9'u Vodafone şirketinin sosyal medya hesabını, %36,9'u Turkcell şirketinin sosyal medya hesaplarını ve %34,2'i ise Türk Telekom şirketinin sosyal medya hesaplarını takip ettiği görülmektedir.

Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğini belirlemek için açıklayıcı faktör analizi ve ölçeklerin güvenilirliği test etmek için ise, Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Tablo 1 de araştırmada kullanılan ölçeklere ait açıklayıcı faktör analizi sonuçları ve ölçeklerin güvenilirlik sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmada kullanılan ölçeklere ait açıklayıcı faktör analizi sonuçları ve ölçeklerin güvenilirlik sonuçları

	Ortalama	Std. Sapma	Faktör Yük	Öz değer	Açıklanan Varyans %	C-Alpha
ALGILANAN SOSYAL MEDYA PAZARLAMA ÇABALARI/AKTİVİTELERİ (KMO:0,930) (Bartlett's/Chi-Square:2127,08 Sig:0,000)						
X markasının sosyal medyasında vakit geçirmek eğlencelidir	2,9958	1,34226	,813	7,281	66,20	0,949
X markasının sosyal medya içerikleri ilgi çekicidir	3,0294	1,27421	,869			
X markasının sosyal medyası başkaları ile bilgi paylaşımına olanak sağlar	3,1849	1,29892	,827			
X markasının sosyal medyası yoluyla başkalarıyla sohbet veya fikir değişimi yapmak mümkündür	3,2185	1,32906	,847			
X markasının sosyal medyası yoluyla fikirlerimi kolayca paylaşabilirim	3,1849	1,31185	,848			
X markasının sosyal medyasındaki içerikler en yeni bilgileri içerir	3,1471	1,28584	,801			
X markasının sosyal medyası modaya uygundur	3,3109	1,26456	,814			
X markasının sosyal medyası kişiye özel bilgi sunar	2,9412	1,25818	,759			
X markasının sosyal medyası kişiye özel hizmet sağlar	3,0420	1,25886	,779			
X markasının sosyal medyasında yer alan marka, ürün veya hizmetler ile ilgili bilgileri arkadaşlarıma iletmek isterim	2,9706	1,29066	,824			
X markasının sosyal medya içeriklerini kendi blog veya hesaplarıma yüklemek isterim	2,7143	1,34474	,760			
MARKA TERCİHİ (KMO:0,788) (Bartlett's/Chi-Square:502,02 Sig:0,000)						
Diğer markalardan önce bu (X) markayı satın almayı düşünürüm	3,1849	1,31185	,791	2,902	72,541	0,873
Diğer markaların özellikleri bu (X) marka kadar iyi olsa bile yine bu markayı tercih ederim	2,9370	1,28945	,874			
Diğer markalar daha iyi teklifler önerse de yine bu (X) markayı tercih ederim	2,8235	1,34790	,863			
Daha sonraki satın alımlarda yine bu (X) markayı tercih ederim	3,2059	1,28758	,876			
MARKAYA DUYULAN GÜVEN(KMO:0,938) (Bartlett's/Chi-Square:1864,14 Sig:0,000)						
X markası beklentilerimi karşılayan bir markadır.	3,2731	1,24142	,829			
X markasına güven duyarım	3,3908	1,20242	,895			

X markasının beni asla hayal kırıklığına uğratmayacağını düşünürüm	3,0840	1,27010	,851	6,126	76,58	0,956
X markası müşteri memnuniyetini sağlar.	3,3739	1,18663	,863			
X'in ürünle ilgili oluşabilecek sorunları giderme konusunda doğru ve dürüst davranacağını düşünürüm	3,2983	1,19390	,903			
Bir sorun ile karşılaşırsam, X'in problemimi çözeceğine güvenebilirim	3,2773	1,21818	,901			
X markasının beni memnun etmek için elinden gelen çabayı göstereceğini düşünürüm.	3,2269	1,17955	,903			
Ürün/HİZMET ile ilgili herhangi bir sorun yaşadığımda, X bu durumu telafi edecektir.	3,3193	1,21477	,852			
Tüm C-Alpha:						0,968

Araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör yapılarını belirlemek için öncelikle açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi işlemi yapılmadan önce verilerin faktör analizine uygun olup olmadığının ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olup olmadığının belirlenmesi amacıyla KMO ve Bartlett'in Küresellik testi sonuçlarına bakılmış(Algılanan Sosyal Medya Pazarlama Çabaları/Aktiviteleri (Kmo:0,930) (Bartlett's/Chi-Square:2127,08 Sig:0,000); Marka Tercihi (Kmo:0,788) (Bartlett's/Chi-Square:502,02 Sig:0,000) Ve Markaya Duyulan Güven(Kmo:0,938) (Bartlett's/Chi-Square:1864,14 Sig:0,000) ve araştırmadaki ölçeklerin faktör analizi yapmak için uygun olduğunu ve örnek büyüklüğünün bu analiz için yeterli olduğunu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda ölçeklerin her biri(Algılanan Sosyal Medya Pazarlama Çabaları/Aktiviteleri, Marka Tercihi Ve Markaya Duyulan Güven) tek bir gizil değişken altında toplanmış ve tek faktörlü bir yapı göstermiştir. Tüm gizil değişkenlere(Algılanan Sosyal Medya Pazarlama Çabaları/Aktiviteleri(0,759-0,869), Marka Tercihi(0,791-0,876) Ve Markaya Duyulan Güven(0,829-0,903)) ait faktör yükü katsayılarının referans değer olan 0,600'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Ölçeklerin faktör değerleri tespit edildikten sonra gizil değişkenler arasındaki korelasyon değerleri ile tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı istatistikler ve değişkenler arasındaki korelasyon değerleri

Gizil Değişkenler	(1)	(2)	(3)	Ortalama	S.Sapma
S.Medya Pazarlama Çabaları (1)	1			3,07	1,05
Markaya Duyulan Güven (2)	0,697	1		3,28	1,06
Marka Tercihi (3)	0,706	0,815	1	3,04	1,11

Tablo 2 de görüldüğü üzere araştırma modelinde tanımlanan gizil değişkenler arasında yüksek ilişki olduğu tespit edilmiştir.

PLS Yapısal Eşitlik Modellemesi ile Faktör Analizi ve Ölçüm Modelinin Test Edilmesi

PLS, özellikle küçük çaplı örneklerde, örneklemin normal dağılım göstermediği durumlarda, bağımlı değişkeni en yüksek seviyede açıklamaya yarayan ve ölçüm hatalarını baz alması

yönlerinden güçlü bir yaklaşımdır (Hair vd, 2014: 8). Ölçüm modelinin kabul edilmesi için bazı koşulların sağlanması gerekir. Bunlar İndikatör Güvenirliği, iç tutarlılık güvenirligi Birleşme ve Ayrışma geçerliliğinin sağlanmasıdır. Ölçüm modeli testinde indikatör güvenirligi için faktör yüklerinin 0.700 üzeri olması, iç tutarlılık güvenirliginde Cronbach alpha, rho_A ve Composite Reliability(CR)değerinin 0.700 üzerinde olması, birleşme geçerliliği analizinde AVE değerinin 0.500 üzerinde olması ve yine ayrışma geçerliliğinde Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) değerin 0.900 den az olması istenir. Bununla birlikte PLS ile analizde literatürde önerilen raporlanması gereken değerler araştırmamanın genel durumu dikkate alınarak değerlendirilmelidir (Sarstedt vd, 2017: 430-441).

Baron ve Kenny (1986: 1180)'e göre aracı analizinde; ilk olarak bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır, 2.adımda bağımsız değişken ile aracı değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır,3. Adımda aracı değişken ile bağımlı değişken arasında (bağımsız değişken ile birlikte model içerisinde kullanıldığında) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmalıdır ve 4. Adımda sadece bağımsız değişkenin bulunduğu modelde bağımsız değişkenin katsayısı (c) (mutlak değer olarak), bağımsız değişken ve aracı değişkenin bulunduğu modeldeki bağımsız değişkene ait katsayıdan (c') daha büyük olmalıdır. Bu 4 etkinin varlığı aracı değişkenin bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasında aracılık etkisini ortaya koymaktadır.

Aracı Değişkenin (Markaya Duyulan Güven) Modelden Çıkarılmış Hali ile Ölçüm Modelinin Testi

Aşağıda Tablo 3'te ölçüm modelinin analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3: Aracı değişkenin modele dahil edilmediği durumda ölçüm modelinin sonuçları, geçerlilik ve güvenirliliği

Gizil Değişkenler	Ölçek İndikatörleri	Ölçek İndikatörleri Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha	rho_A	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)
Algılanan Sosyal Medya Pazarlama Çabaları/ Aktiviteleri	PC_Eglence1	0.807	0.873	0.878	0.913	0.725
	PC_Eglence2	0.867				
	PC_Etkilesim1	0.821				
	PC_Etkilesim2	0.841				
	PC_Etkilesim3	0.839				
	PC_KKiletisim1	0.831				
	PC_KKiletisim2	0.767				
	PC_Kisisellk1	0.771				
	PC_Kisisellk2	0.792				
	PC_Moda1	0.793				
	PC_Moda2	0.809				
	Tercih1	0.785	0.949	0.950	0.955	0.661

Marka Tercih	Tercih2	0.878				
	Tercih3	0.870				
	Tercih4	0.869				

Tablo 4: Aracı Değişkenin modele dahil edilmediği durumda ayırışma geçerliliğinin kontrolü için Fornell-Larcker ve Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) kriter analizi

Fornell-Larcker	Marka Tercih	Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri
Marka Tercih	0.852	
Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri	0.713	0.813
Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT)	Marka Tercih	Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri
Marka Tercih		
Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri	0.766	

Aracı Değişkenin (Markaya Duyulan Güven) Modele dahil edilmiş Hali ile Ölçüm Modelinin Testi

Aşağıda Tablo 5’te ölçüm modelinin analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5: Aracı değişkenin modele dahil edildiği durumda ölçüm modelinin sonuçları, geçerlilik ve güvenilirliği

Gizil Değişkenler	Ölçek İndikatörleri	Ölçek İndikatörleri Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha	rho_A	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)
Algılanan Sosyal Medya Pazarlama Çabaları/ Aktiviteleri	PC_Eglence1	0.803	0.949	0.949	0.955	0.661
	PC_Eglence2	0.864				
	PC_Etkilesim1	0.820				
	PC_Etkilesim2	0.841				
	PC_Etkilesim3	0.844				
	PC_KKiletisim1	0.829				
	PC_KKiletisim2	0.759				
	PC_Kisisellk1	0.770				
	PC_Kisisellk2	0.791				
	PC_Moda1	0.802				
	PC_Moda2	0.817				
Markaya Duyulan Güven	Guven1	0.832	0.956	0.956	0.963	0.766
	Guven2	0.896				
	Guven3	0.851				
	Guven4	0.862				
	Guven5	0.902				
	Guven6	0.899				
	Guven7	0.903				
	Guven8	0.852				
	Tercih1	0.790	0.873	.880	0.913	0.725

Zafer CESUR, Salih MEMİŞ
İşletmelerin, Tüketici Tarafından Algılanan Sosyal Medya Çabalarının (Aktivitelerinin)
Marka Tercihine Etkisinde Markaya Duyulan Güvenin Aracılık Etkisi: GSM Sektöründe Bir
Uygulama

Marka Tercih	Tercih2	0.874				
	Tercih3	0.856				
	Tercih4	0.884				

Tablo 3 ve Tablo 5 de hem aracı değişkenin dahil edildiği hemde dahil edilmediği durumlardaki indikatör güvenilirliği için değerlendirilen Faktör yüklerinin tamamı referans değer olan 0.700 değerinin üzerindedir. Buradan hareketle tüm gizil değişkenlere ait Faktör yükleri 0.700 ve üzerinde olduğundan modele dahil indikatörlerin güvenilir olduğu söylenebilir. İç tutarlılık güvenilirliği için hesaplanan Cronbach's Alpha, rho_A ve Composite Reliability değerleri sonuçları Tablo 3 ve Tablo 5 de incelendiğinde 0.700 eşik değerinin üzerinde olduğu için modele dahil gizil değişkenlerin iç tutarlılık güvenilirliklerinin yeterli olduğu söylenebilir.

Tablo 3 ve Tablo 5 de hem aracı değişkenin dahil edildiği hemde dahil edilmediği durumlardaki de Birleşme Geçerliliği ölçen AVE değerleri incelendiğinde 0.500 eşik değerinin üzerinde olduğundan modeldeki gizil değişkenlerin birleşme geçerliliğini sağlandığını söylemek mümkündür.

Ayrışma geçerliliği için ise, Fornell ve Larcker ortaya attığı AVE değerlerinin karekökü, ilgili değişkenin diğer değişkenlerle olan korelasyonlarından daha büyük olması istenen bir yöntem kullanılmaktadır. Yine ayrışma geçerliliğinin analizi için Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) değerinin 0.900 referans değerinden düşük olması istenmektedir. (Sarstedt, vd., 2017: 430-441). Ayrışma geçerliliğine ilişkin sonuçlar Tablo 4 ve Tablo 6'da sunulmuştur

Tablo 6: Aracı değişkenin modele dahil edildiği durumda ayrışma geçerliliğinin kontrolü için Fornell-Larcker ve Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) kriter analizi

Fornell-Larcker	Markaya Duyulan Güven	Marka Tercih	Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri
Markaya Duyulan Güven	0.875		
Marka Tercih	0.819	0.852	
Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri	0.705	0.708	0.813
Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT)	Markaya Duyulan Güven	Marka Tercih	Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri
Markaya Duyulan Güven			
Marka Tercih	0.893		
Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri	0.733	0.766	

Tablo 4 ve Tablo 6 da görüldüğü üzere hem aracı değişkenin dahil edildiği hem de dahil edilmediği durumlardaki modelin ayrışma geçerliliği için incelendiğinde Fornell-Larcker koyu yazılan AVE değerlerinin kareköklerinin değişkenler arası korelasyon katsayılarından büyük olduğundan Fornell-Larcker kriterinin sağlandığı görülmektedir. Ayrıca ayrışma geçerliliği için çapraz yükler analiz edilmiştir. İndikatörlerin her birisinin ait olduğu değişkende en yüksek faktör yüküne sahip olduğu görülmüştür. Yine ayrışma geçerliliği için Tablo 4 Ve Tablo 6 da Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT) değerine bakılmış tüm sonuçların kritik değer olan 0.900 altında olduğu görülmüştür(Doğan, 2019: 101-

105). Ölçüm modelinin Ayrışma geçerliliğine sahip olduğu söylenebilir. Yapılan analizler sonucunda Ölçüm modelinin iç tutarlılık ve birleşme güvenilirliğine sahip olduğu aynı zamanda ölçüm modelinin ayrışma ve birleşme geçerliliğine sahip olduğu ve ölçüm modelinin geçerli olarak kabul edilebilir olduğu söylenebilir.

Veri ile model uyumu için uyum indis sonuçlarına bakılmalıdır. Aracı Değişkenin modele dahil edilmediği model testinde; toplam örneklem için uygulanan modelin uyum indis değerleri; CMIN değeri: 471,405; NFI: 0,841; SRMR: 0,063 (Referans Değerler:NFI>0.800; SRMR<0.080 Karagöz,2019)olarak görülmekte ve tüm uyum indisleri model ile örneklem arasında iyi bir uyumun olduğunu göstermektedir. Aracı Değişkenin modele dahil edildiği model testinde; Model testine geçmeden önce Örneklem ile model arasındaki uyuma bakılmalıdır. Toplam örneklem için uygulanan modelin uyum indis değerleri; CMIN değeri: 864,515; NFI: 0,841; SRMR: 0,059 (Referans Değerler:NFI>0.800; SRMR<0.080 Karagöz, 2019: 51-72)olarak görülmekte ve tüm uyum indisleri model ile örneklem arasında iyi bir uyumun olduğunu göstermektedir.

İlişki analizine geçilmeden önce endojen değişkenlerin hemde egzogen değişkenleri ile arasında doğrusallık olmadığını kontrol etmek için hem indikatörlerin hem de değişkenlerin VIF değerlerine bakılmıştır. Aracı Değişkenin modele dahil edilmediği modelde Algılanan Sosyal medya çabaları egzogen değişkeni (VIF:1.000) olduğundan doğrusallık problemi olmadığı (VIF<5.00 Doğan,2019) görülmüştür. Aracı Değişkenin modele dahil edildiği modelde ise Algılanan Sosyal medya çabaları egzogen değişkeni (VIF:1.000) ile markaya duyulan güven değişkeni (VIF:1.000) olduğundan doğrusallık problemi olmadığı (VIF<5.00 Doğan, 2019: 101-105) görüldüğünden model testine geçilebilmektedir.

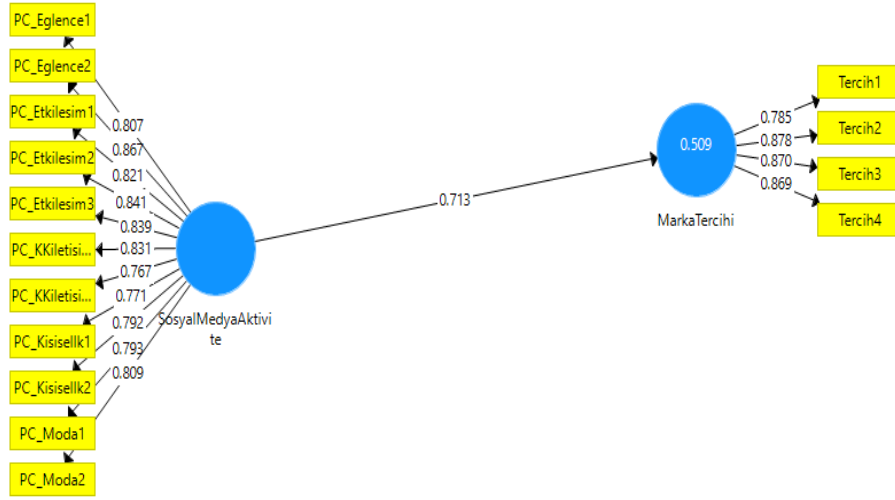
Yapısal Modelin Test Edilmesi

Araştırma modelindeki etkilerin test edilmesi ve anlamlılığı t değerleri üzerinden hesaplanmaktadır. Wong (2013: 20) göre, $t \geq 1,96$ ise %95 düzeyinde anlamlılık eğer $t \geq 2,58$ ise %99 düzeyinde anlamlılıktan söz edilmektedir. SmartPLS'de t değerleri Bootstrapping işlemi gerçekleştirildikten sonra hesaplanmaktadır.

Baron ve Kenny (1986) yaklaşımına göre aracılık etkisi incelenirken ilk olarak aracı değişken modelden çıkarılarak başlandığından dolayı, ilk olarak modelden aracı değişken çıkarılarak oluşturulan model test edilecektir.

Aracı Değişken Çıkarılmış Yapısal Modelin Analizi

Aşağıda Şekil 2'de yapısal modelin analizi sunulmuştur. Aracı Değişken Çıkarılmış Yapısal Modelin Pls Analiz Sonucu Tablo 7'de verilmiştir.

Şekil 2: Aracı Değişken Çıkarılmış Yapısal Modelin Analizi

Tablo 7: Aracı değişken çıkarılmış yapısal modelin Pls analiz sonucu

Bağımlı Değişken: Marka Tercihi							
Bağımsız Değişken	Std. Beta	Std. Hata	t değeri	Anlamlılık %99	f ²	R ²	Hipotez
Algılanan Sosyal Medya Pazarlama Çabaları /Aktiviteleri	0.713	0.042	17.184	0.000	1.036	0.509	H3a

Tablo 7 incelendiğinde, algılanan sosyal medya pazarlama aktivitelerinin tüketicinin marka tercihi üzerinde anlamlı ve pozitif etkilerinin olduğu görülmektedir. Değişkenin t değerleri incelendiğinde, değerlerin de 2,58'in üzerinde olduğundan algılanan sosyal medya pazarlama aktivitelerinin tüketicinin marka tercihi üzerindeki etkilerinin 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu göstermektedir. Ayrıca, bağımsız değişkenin(**Algılanan Sosyal Medya Pazarlama Çabaları /Aktiviteleri**) bağımlı değişkenin(**Marka Tercihi**) açıklama gücüne katkısını belirlemek amacıyla f² değerleri incelenmiştir. f² değişkeni 0,02 ve üzerinde ise bağımsız değişkenin etkisinin küçük olduğu, 0,15 ve üzerinde ise orta düzeyde etki ve 0,35'in üzerinde ise büyük düzeyde etkiden söz edilmektedir (Doğan, 2019:101). Bu durumda, algılanan sosyal medya pazarlama aktivitelerinin tüketicinin marka tercihi üzerindeki etkisinin büyük düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, yapılan analizler neticesinde **H3a** (Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının marka tercihi üzerinde anlamlı, pozitif ve direkt bir etkisi vardır.) hipotezi desteklenmiştir.

Aracı Değişken Modele Dahil Olduğu Durumda Yapısal Modelin Analizi

Aracı Değişkenin modele dahil edildiği Yapısal Modelin Pls Analiz Sonucu Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Aracı Değişkenin Modele Dahil Edildiği Yapısal Modelin Pls Analiz Sonucu

Bağımlı Değişken: Marka Tercihi							
Bağımsız Değişken	Std. Beta	Std. Hata	t değeri	Anlamlılık %99	f ²	R ²	Hipotez
Markaya Duyulan Güven	0.819	0.026	31.247	0.000	2.042	0.497	H2
Bağımlı Değişken: Markaya Duyulan Güven							
Bağımsız Değişken	Std. Beta	Std. Hata	t değeri	Anlamlılık %99	f ²	R ²	Hipotez
Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri	0.705	0.046	15.368	0.000	0.986	0.671	H1
Bağımlı Değişken: Marka Tercihi							
Bağımsız Değişken Aracı Değişken Üzerinden	Std. Beta	Std. Hata	t değeri	Anlamlılık %99			Hipotez
Algılanan Sosyal Medya Pazarlama Çabaları ● Markaya Duyulan Güven	0.577	0.050	11.451	0.000			H3b

H1: Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının tüketicilerin markaya duydukları güven üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.

H2: Tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyinin marka tercihi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.

H3b: Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının Tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyi üzerinden (Aracılık Etkisi) marka tercihi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Tablo 8 incelendiğinde, Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının tüketicilerin markaya duydukları güven üzerinde anlamlı ve pozitif, Tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyinin marka tercihi üzerinde anlamlı ve pozitif ve Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının Tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyi üzerinden (Aracılık Etkisi) marka tercihi üzerinde anlamlı bir etkilerinin olduğu görülmektedir. Her üç ilişkinin t değerleri incelendiğinde, üç değer de 2,58'in üzerinde olduğu ve etkilerin 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, bağımsız değişkenin(Markaya Duyulan Güven) bağımlı değişkenin(Marka Tercihi) ve bağımsız değişkenin(Algılanan Sosyal Medya Aktiviteleri) bağımlı değişkenin(Markaya Duyulan Güven) açıklama gücüne katkısını belirlemek amacıyla f² değerleri (2,042 ve 0,986) incelenmiş, algılanan sosyal medya pazarlama aktivitelerinin markaya duyulan güven ve markaya duyulan güvenin marka tercihi üzerindeki etkilerinin büyük düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, yapılan analizler neticesinde **H1**(Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının tüketicilerin markaya duydukları güven üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.), **H2** (Tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyinin marka tercihi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.) ve **H3b**(Tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının Tüketicilerin markaya

duydukları güven düzeyi üzerinden (Aracılık Etkisi) marka tercihi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.) hipotezleri desteklenmiştir.

Baron ve Kenny (1986) göre, aracılık etkisinin var olup olmadığının tespitinde Variance Account For (VAF) değerinin kullanılmasını öngörmektedirler. Aracı etkinin yüzdeliğini hesaplayarak kullanılan VAF değeri; aracı değişkenin modele dahil olmadığı ilişki katsayısının aracı değişken modelde iken elde edilen dolaylı etki değerine bölünerek hesaplanılmaktadır. Hesaplanan VAF değeri 0.20 değerinden az ise aracı etki olmadığı, $0.20 < VAF < 0.80$ ise kısmi aracılık etkisi olduğu ve $VAF > 0.80$ ise tam aracılık etkisinden söz edilmektedir. Modelden elde edilen VAF değeri: $0.577/0.713 = 0.81$ olduğundan markaya duyulan güvenin sosyal medya pazarlama aktivitelerinin marka tercihi üzerinde etkisinde tam aracılığa sahip olduğu söylenebilir.

Aracılık analizinde yapısal model, Baron ve Kenny (1986) yöntemi ile test edilerek VAF değeri incelenmiştir. Bu kapsamda, Baron ve Kenny (1986) yönteminin tüm adımları test edilmiş ve aracılık etkisinin varlığı bulgulanmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Günümüz rekabet şartlarında işletmeler varlığını sürdürebilmek için sosyal medyada yer almak durumundadırlar. Zira rekabetin her geçen gün arttığı bir ortamda mal ve hizmetler de çok fazla sayıda işletme tarafından üretilmektedir. Böyle bir durum işletmelerin rakiplerinden ayrılarak kendini, mal ve hizmetlerini farklılaştıracak mecralarda pazarlama çabaları içerisinde bulunması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Sosyal medyada var olma nedeni işletmenin farklı ortamlarda bulunan tüketiciyi anlamak, dinlemek ve anlık gereksinimlere cevap vermek ile birlikte yeni pazar arayışı, mal ve hizmet tanıtımı, satış, halkla ilişkiler ve reklam çabalarını sunma fırsatı vermiştir. İşletmeler sosyal medyayı etkin kullanarak işletmenin imajına olumlu katkılarının yanı sıra tüketicilerle uzun vadeli ilişkiler kurarak marka güveni sağlaması dolayısıyla da marka tercihinin kendisi lehine şekillenmesini sağlayabilmektedirler. İşletmeler bunu yaparken geleneksel iletişim alanları kadar en az sosyal medya ağlarına da gerekli olan önemi vermesi gerekir. Dolayısıyla bu alanda etkili bir pazarlama çabası içerisinde bulunarak işletmelerin varlıklarını sürdürmeleri önemli bir husustur.

Çalışmada sosyal medya üzerinden yapılan pazarlama çabalarının markaya duyulan güven ve marka tercihi üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının tüketicilerin markaya duydukları güven üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu, tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyinin marka tercihi üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Marka tercihi üzerinde sosyal medya çabalarının pozitif etkisinin olması Kim ve Ko (2012), Göktaş ve Tarakçı (2018)

ile Karayalçın (2019) yaptıkları çalışmalarıyla örtüşmektedir. Ayrıca tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının marka tercihi üzerinde anlamlı, pozitif ve doğrudan bir etkisi olduğu ve tüketicilerin algıladıkları sosyal medya pazarlama çabalarının tüketicilerin markaya duydukları güven düzeyi üzerinden (aracılık etkisi) marka tercihi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç Chaudhuri ve Holbrook (2001) çalışmaları ile benzeşmektedir.

Marka tercihini kendisine yöneltmek isteyen markaların algılanan sosyal medya pazarlama çabalarına yatırım yapmaları aynı zamanda markaya güven faktörünü göz önünde bulundurmaları durumunda başarılı olacakları söylenebilir. Sosyal medya pazarlama çabalarının markaya duyulan güven üzerindeki etkisini de böylece arttırmış olabileceklerdir. Nihai hedefleri marka tercihinde ulaşımlarında destekleyici bir faktör olacaktır.

İlgili literatür tarandığında işletmelerin sosyal medya üzerinden yapılan pazarlama aktivitelerinin markaya duyulan güven ve marka tercihi üzerindeki etkisine yönelik ve hizmet alanında GSM sektörü üzerinde uygulamaya yönelik bir çalışmaya rastlanmamış olması farklı açılardan mukayese edilmeye örnek nitelikte düşünülebilir. Ayrıca kullanılan yöntemler itibari ile başka bir çalışmanın da olmaması konunun önemini artıran diğer önemli bir husustur. Dolayısıyla çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın farklı demografik özelliklerdeki tüketiciler, sektörler ve farklı değişkenler eklenerek ile test edilerek ve daha geniş temsil yeteneğine sahip bir örneklem yöntemiyle kapsamının genişletilerek uygulanması araştırmacılar ve uygulayıcılar açısından anlamlı olacaktır.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın giriş, kavramsal çerçeve, sonuç ve tartışma bölümünde ikinci yazar, verilerin analizi ve bulgular bölümlerinde birinci yazar katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması olmamıştır.

Kaynakça

- Aktuğlu, I.K. ve Temel, A. (2006). Tüketiciler markalarını nasıl tercih ediyor? (Kamu sektörü çalışanlarının giysi markalarını tercihini etkileyen faktörlere yönelik bir araştırma), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 43-59.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173–1182.
- Bartels, D. M. ve Johnson, E. J. (2015). Connecting cognition and consumer choice. *Cognition*, 135, 47-51.
- Benett R. (1996), Relationship formation and governance in consumer markets: Transactural analysis versus the behaviorist approach, *Journal of Marketing Research*, 12, 417-436.
- Cesur, Z. ve Almaçık, Ü. (2019). Marka beğenilirliğinin marka tercihi üzerine etkisi: Cep telefonu sektöründe bir araştırma, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6 (44), 3484-3494.
- Chang, H.H. ve Liu, Y.M. (2009). The impact of brand equity on brand preference and purchase intention in the services industries, *The Service Industries Journal*, 29 (12), 1687-1706.

- Chaudhuri, A. ve Holbrook, M. B. (2001). The chain of effects from brand trust and brand affects to brand performance: The role of brand loyalty, *Journal of Marketing*, 65, 81–93.
- Coulter, K. S. ve Coulter, R. A. (2002). Determinants of trust in a service provider: The moderating role of length of relationship, *Journal of Services Marketing*, 16 (1), 35-50.
- Delgado-Ballester, E. ve Munuera-Aleman, J. L. (2005). Does brand trust matter to brand equity?, *Journal of Product and Brand Management*, 14 (3), 187-196.
- Distaso, M.W., Mccorkindale, T. ve Wright, D. K. (2011). How public relations executives perceive and measure the impact of social media in their organizations, *Public Relations Reviews*, 37(3), 325-328.
- Doğan, D. (2019). Smart PLS ile veri analizi. 2.Baskı, Ankara: Zet Yayınları.
- Doney, P. M. ve Cannon, J. P. (1997). Trust in buyer-seller relationships, *Journal of Marketing*, 61, 35-51.
- Godey, B., Manthiou, A., Pederzoli, D., Rokka, J., Aiello, G., Donvito, R. ve Singh, R. (2016). Social media marketing efforts of luxury brands: Influence on brand equity and consumer behavior, *Journal of Business Research*, 69, 5833-5841.
- Göktaş, B. ve Tarakçı, İ. E. (2018). Bir tutundurma aracı olarak reklamın sosyal medyada uygulamalarına yönelik bir araştırma: Instagram örneği, *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 50-67.
- Hacıefendioğlu, Ş. ve Fırat, D. (2014). Sosyal medyada yer alan markalara ilişkin marka imajının güven üzerindeki etkisi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 87 – 96.
- Hair J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M. ve Sarstedt, M. (2014). A primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM), Sage Publication: Losangeles.
- Hellier, P. K., Geursen, G. M., Carr, R. A. ve Rickard, J. A. (2003). Customer repurchase intention: A general structural equation model, *European Journal of Marketing*, 37 (12), 1762-1800.
- Horppu, M., Kuivalainen, O., Tarkiainen, A. ve Ellonen, H. K. (2008). Online satisfaction, trust and loyalty and the impact of the offline parent brand, *Journal of Product and Brand Management*, 17(6), 403-413.
- Hwang, J. ve Chihyug, O. (2013). The antecedents and consequence of consumer attitudes toward restaurant brands: A comparative study between casual and fine dining restaurants, *International Journal of Hospitality Management*, 32, 121 -131.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2016). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Beta Yayınları: İstanbul.
- Karagöz, Y. (2019). SPSS ve AMOS uygulamaları bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karayalçın, C. (2019). Algılanan sosyal medya pazarlama çabalarının marka değeri ve satın alma niyeti üzerine etkisi: Tüketicilerin sosyal medya bağı ve kullanım sıklığı üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keiningham, T. L., Perkins-Munn, T., Aksoy, L. ve Estrin, D. (2005). Does customer satisfaction lead to profitability? The mediating role of share of wallet, *Managing Service Quality*, 15 (2), 172-181.
- Keskin, H.D. ve Yıldız, S. (2010). Tüketicilerin marka tercihlerinde etkili olan faktörler ile marka imajı'nın marka değeri üzerindeki etkileri: Trabzon örneği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 239-254.

- Kim, A. J. ve Ko, E. (2012). Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand, *Journal of Business Research*, 65, 1480-1486.
- Kwong, K. ve Wong, K. (2013). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Techniques Using Smartpls, *Technical Note 1, Marketing Bulletin*, 24, 1-32.
- Lau, G. ve Lee, S.H. (1999). Consumers' trust in a brand and the link to brand loyalty, *Journal of Market Focused Management*, 4, 341-370.
- Mathur, A., Moschis, G. P. ve Lee, E. (2003). Life events and brand, *Journal of Consumer Behaviour*, 3 (2), 129-141.
- Memiş, S. ve Cesur, Z. (2016). Algılanan hizmet kalitesi ile marka bağlılığı ilişkisi şehirlerarası yolcu taşımacılığı yapan otobüs firmaları üzerine bir araştırma, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 453-484.
- Morgan, R. M. ve Hunt, S. D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing, *The Journal of Marketing*, 58, 20-38.
- Önen, V. (2018). Marka güveni marka sadakati ve marka tercihi arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kırtasiye sektörü uygulaması, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 609-626.
- Punj, G.N. ve Hillyer, C.L. (2004). A cognitive model of customer-based brand equity for frequently purchased products: Conceptual framework and empirical results, *Journal of Consumer Psychology*, 14 (1), 124-131.
- Roberts, J. H. ve Lattin, J. M. (1991). Development and testing of a model of consideration set composition, *Journal of Marketing Research*, 28 (4), 429-440.
- Şahin, E. ve Gültekin, C. (2017). Markaya duyulan güven ve etnosentrik eğilimlerin marka sadakatine etkisi: Bir marka örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 22 (4), 993-1012.
- Sarstedh, M., Ringle, C.M. ve Hair, J.F. (2017). Partial least structural education modeling, *Organizational Research Methods*, 16 (3), 425-448.
- Usta, R. ve Memiş, S. (2009). Hizmet kalitesi ve marka bağlılığı arasındaki ilişki üzerine müşteri tatmininin aracılık etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 87-108.
- Uzunkaya,T. ve Yükselen, C. (2020). Lüks giyim markalarında sosyal medya ilgilenimi, marka değeri ve marka tercihi ilişkisi üzerine bir araştırma, *Öneri Dergisi*, 15 (53), 276-304.

Tek Parti Dönemine Althusserci Bir Bakış: Bir İdeolojik Aygıt Olarak Köy Enstitüleri

Yasin KÖSECE*
İbrahim YILMAZ**
Rıfat KARAKOÇ***

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, Tek Parti dönemini Althusserci bir bakışla analiz ederek bu dönemde kurulan ve 1954 yılında Demokrat Parti iktidarında kapatılan Köy Enstitülerini, Althusser'in ideoloji kavramı bağlamında değerlendirmek ve tarihsel süreç içerisinde özellikle Devletin İdeoloji Aygıtları (DİA) kavramı çerçevesinde bu kurumu ele almaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle ideoloji kavramı farklı yazarların görüşleriyle irdelenmiş sonrasında Althusser'in ideoloji kavramına bakışına ve DİA kuramına yer verilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Tek Parti döneminde gerçekleşen olaylar ve bu dönemde kurulan diğer DİA'lar ele alınmıştır. Köy Enstitüleri hem eğitim reformları hem de Tek Parti döneminde hâkim olan Kemalist ideoloji kapsamında incelenmiştir. İdeolojik olduğu kadar kalkınma amacıyla da kurulan Köy Enstitüleri'nin, kurulduğu köylerde hem ideolojik hem de kalkınma amaçları gerçekleştirdiği görülmektedir. Ancak Enstitüler, toplumda ve siyasal alanda ideolojik yönlerinin ön plana çıkarılmasından dolayı siyasi bir mana yüklenmişler ve Enstitülerin köylerin kalkınmasına yönelik rolü arka planda kalmıştır. Sonuç olarak Köy Enstitülerinin bir DİA olarak değerlendirilebileceği görülmektedir. Fakat iktidar partisinin Köy Enstitülerine yönelik eleştirilerin etkisinde kalarak hareket ettiği ve kurucusu olduğu Köy Enstitülerini zamanla etkisizleştirdiği anlaşılmaktadır. İktidarın 1950 yılında el değiştirmesiyle Köy Enstitülerinin kapatılması daha sık gündeme gelmiş ve 1954 yılında kapatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, ideoloji, Devletin ideolojik aygıtları, L. Althusser, Tek Parti dönemi.

An Althusserian View of the One-Party Period: Village Institutes as an Ideological Apparatus

Abstract

The main aim of this paper is to analyze the Village Institutes, which was established during the One Party period and abolished in 1954 by the Democrat Party, with reference to the ideological state apparatus (ISAs) developed by Louis Althusser. In line with this purpose, firstly the meaning of the concept of ideology was explained/discussed and then Althusser's view on ideology and ISAs were elaborated. In order to make the discussion clearer, also certain institutions and historical incidents that happened during the One Party period were discussed. Village Institutions are examined through reforms in education and Kemalist ideology that prevailed during the One Party period. Village Institutes that are established for ideological and development purposes seem to operate these aims in the places where they were founded. However, from political and social perspectives the ideological aims of Village Institutes' become more visible and development benefit of them seem to be neglected. Because of this reason, Village Institutes can be seen as an ISAs. The paper denotes that the ruling Party could not resist the critics about the Village Institutes. Although the ruling party found them, they were the one to decrease their importance within society. As the ruling Party was changed in 1950, support for the abolishment of the Village Institute became stronger and finally they were shut down in 1954.

Keywords: Village Institutes, ideology, ideological state apparatuses, L. Althusser, One Party period.

Geliş/Received: 30.10.2021

Kabul/Accepted: 27.12.2021

• Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Planlama Uzmanı, İçişleri Bakanlığı, yasinkosece@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6067-5315

** Dr. Öğretim Üyesi, Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ibrahim.yilmaz@samsun.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6081-6648

*** Dr. Öğretim Üyesi, Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, rifat.karakoc@samsun.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3942-7426
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

İdeoloji kavramının muğlaklığı üzerine tartışmalar günümüzde devam etmektedir. Kavramın doğuşu olumlu bir anlamda olmasına rağmen sonraki süreçte çoğu düşünce insanı tarafından olumsuz bir anlamda ele alınmaktadır. Fakat buna rağmen her ne kadar bazı düşünürlerce önemini kaybettiği ileri sürülse de günümüzde ideolojinin hala önemli ve etkili bir kavram olduğu rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Destutt de Tracy, Karl Marx, Antonio Gramsci gibi birçok düşünür tarafından değişik bakış açılarıyla ele alınan ve farklı manalar atfedilen ideoloji kavramına L. Althusser de farklı bir görüş getirmiş ve bu görüş doğrultusunda bir ideoloji kuramı oluşturmuştur.¹ Althusser, Marksist terminolojideki devletin baskı aracı olma sıfatının dışında, Gramsci'nin üzerinde çokça durduğu hegemonya kavramından yola çıkarak egemen sınıfın yalnızca baskı aygıtları olmadığını, devletin ideolojik aygıtlarla kendi fikirlerini topluma aktararak varlığını kabul ettirdiğini ve sürdürdüğünü ifade etmektedir.

Bu görüşler doğrultusunda ele alacağımız Tek Parti dönemi, Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlamış ve 1950 seçimlerinde iktidarın Demokrat Parti'ye geçmesine kadar varlığını sürdürmüştür. 1923 yılında kurulan devlette, mevcut kurumlara ek olarak bu yeni devletteki fikir ve düşünceler ışığında birçok reformun ortaya çıkmasının akabinde bunların halk tarafından nasıl benimseneceği önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemdeki yeni kurumların, egemen ideolojinin halka tanıtılması ve benimsetilmesi konusunda önemli bir rol oynaması hedeflenmiştir. Köy Enstitüleri de bu bahsedilen kurumlardan bir tanesidir. 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri, köylerde yaşayan insanların eğitim düzeylerinin hem teorik hem de pratik anlamda artırılmasının yanı sıra buradaki halkın Kemalist ideoloji kapsamında şekillendirilmesi sorumluluğunu taşıyan bir kurumdur.

Bu kapsamda, yapılan reformlar sebebiyle Türk siyasal hayatının en tartışmalı dönemlerinden biri olan Tek Parti dönemine Althusser'in ideoloji kuramı perspektifinden bakarak Althusser'in modern kapitalist dönemde en önemli DİA'nın eğitim DİA'sı olduğu fikrinden hareketle ilgili dönemde devletin ideolojik aygıtlarından olduğu kabul edilen Köy Enstitülerinde Cumhuriyetçi ve Kemalist fikirlerin yayılmasının ve benimsenmesinin ne yönde etkili olduğu ele alınacaktır. Bu doğrultuda ilk bölümde ideoloji kavramına ve Althusser'in ideoloji anlayışına yer verilecek, devamında Tek Parti dönemine ve bu dönemin hâkim ideolojisi olan Kemalizme değinilecektir. Son bölümde ise Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemindeki eğitim reformları ele alınacak ve Erken Cumhuriyet döneminin reformlarından biri olan Köy Enstitüleri farklı boyutlarla incelenecektir.

Bu çalışmanın literatüre katkısı, daha önce farklı bakış açılarıyla ele alınan Köy Enstitülerinde Tek Partinin hâkim ideolojisi olan Kemalizmin nasıl bir etkisi olduğunun ve Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e farklılaşan eğitim anlayışının bu kurumun kuruluşunda ne tür bir katkısı bulunduğunun

---

¹ İdeolojiye atfedilen farklı manalar için bakınız: Örs (2010).

Althusser'in ideoloji kavramı kapsamında incelenmesidir.

İdeoloji Kavramı ve Devletin İdeolojik Aytıları

İdeoloji Kavramı

Sosyal bilimlerde en muğlak kavram olarak anılan ideoloji, temel düşüncelerimizi desteklendireceğimiz argümanları ve fikirlerimizin geçerliliğini sorgulayan özü itibarıyla tartışmalara konu olan ve hakkında ihtilaflar bulunan bir mefhumdur (McLellan, 2009: 1). Eagleton'a (1996: 17) göre ideolojinin yeterli bir tanımı yapılamamakta ve bu durum ideoloji kavramının, birbiriyle uyumsuz birçok anlamı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tartışmalı kavrama bir tanım geliştiren Mannheim ise kavrama iki farklı açıdan yaklaşılması gerektiğini savunmaktadır. Mannheim'a (2002: 82-83) göre ideoloji, karşıt görüşlere inanılmamasını ifade ediyorsa "kısmî ideoloji", bu kısmiliğin karşısında bütüncül bir yapıda somut olarak tanımlanabilen bir topluluğun fikirleri olarak kullanılıyorsa "bütünlükçü ideoloji" olarak adlandırılmaktadır. Bir başka tanıma göre ideoloji, oldukça girift ilişkilere sahip olan yaşadığımız dünyayı anlaşılır hale getiren yol haritasıdır (Örs, 2010: 10). Roskin vd. de benzer bir tanım geliştirerek "belli doktrinleri takip ederek toplumun geliştirilebileceği inanç sistemi" olarak ideoloji kavramını ifade etmektedir (Roskin, Cord, Medeiros ve Jones, 2018: 61).

"idea" ve "-oloji" kelimelerinden oluşan ve "fikirbilim" anlamına gelen ideoloji (Atılgan, 2012: 285) ilk defa 1797'de Destutt de Tracy tarafından kullanılsa da kavramın tarihsel gelişimi, insanların dünyayı idrak etmelerini olası hale getiren sistemlerin dıştan gelen etkilerle oluştuğunu ifade eden Condillac ve Helvetius'un fikirlerinde aranabilmektedir (Mardin, 2018: 22). Condillac ve Helvetius'tan mülhem düşüncelerimizin fiziksel duyular üzerine kurulmuş olduğunu belirten de Tracy, diğer bilimlere temel oluşturacak bir "fikirbilim" önererek ideoloji kavramını ilerici ve olumlu bir anlamda kullanmıştır (McLellan, 2009: 6). Dönemin tutucularının desteğini alabilmek adına ideologları toplumsal düzeni yerle bir etmekle suçlayan Napoleon Bonaparte ise ideolojiye olumsuz anlam yükleyen ilk kişi olmuştur (Örs, 2010: 10). Karl Marx da kavramı siyasi bir terim olarak kullanmakta ve "dünya hakkında yanlışlarla dolu bir görüş" olduğunu ifade ederek kavrama eleştirel ve olumsuz bir anlam yüklemektedir (Heywood, 2019: 26). İdeoloji kavramı günümüzde de daha çok olumsuz anlamda kullanılmakta, ideoloji olarak uç fikirlere gönderme yapılarak ideolojilerin yıkıcılığından söz edilmektedir (Atılgan, 2012: 268). Fakat bu negatif yorumlara rağmen ideolojiler günümüzde düşüncelerin biçimlenmesinde hâlâ en etkili araç olarak öne çıkmaktadır.

Althusser'in İdeoloji Kuramı

1918 yılında Cezayir'de muhafazakâr bir ailede doğan Louis Althusser gençlik yıllarında coşkulu bir Katolik olmasına karşın İkinci Dünya Savaşı'nda esir düşmesinin ardından komünizme ilgi duymaya başlamış (Delacampagne, 2018: 252) ve Marksizmin felsefi boyutta ele alınmasını önererek Marksist bir düşünce yapısıyla eserler vermiştir (Badiou, 2015: 69).

1960'lı yıllardaki birçok Fransız düşünür gibi Spinoza'ya yönelen Althusser; erekselci, öznelci

ve idealist Hegel felsefesinin, Marksizmde yaşanan güncel sorunlara cevap veremeyeceğini düşündüğünden özne karşıtlığı barındıran ve erekselci olmayan Spinoza üzerinden Marksizme yeni yaklaşımlar getirmeyi amaçlamıştır (Cihan, 2013: 121-122). Althusser, Marx'tan yola çıkarak bilim ve ideolojinin karşıtlık oluşturduğunu düşünse de daha sonrasında bunu teorizm² olarak isimlendirerek bunu hata olarak değerlendirmektedir. Althusser'e göre Marx, ideoloji kavramına yanılama ve üstyapının oluşumu olmak üzere iki farklı anlam yüklediğinden kavram yanlış indirgenmektedir. Marx'ı Spinoza'dan dolanarak okuduğu için Hegel'den aldığı çelişkiyi eksik bırakan bir anlayışla teorist sapmaya düşen Althusser, bu hatayı kabul ederek, ideolojiyi yanlış ve yanılama yerine pratik tasarımlar bütünü olarak ifade etmektedir (Güngör, 2001: 223). Yine bu tanımdan hareketle Althusser'in ideolojiyi sosyal yaşamla iç içe ele alarak; ideolojinin sosyal yaşamı her aşamada ve her zaman spontane bir şekilde etkileyen kavram olarak tanımladığı söylenebilmektedir (Kazancı, 2012: 72).

Althusser, Marx'ın bir ideoloji teorisi oluşturmaya çalıştığını belirterek onun *Alman İdeolojisi* eserinde Marksist olmayan bir ideoloji teorisi sunduğunu, *Kapital*'de ise ideoloji teorisinin birçok izi gözükse de ideoloji teorisi olmadığını ifade ederek kendisi de bir ideoloji teorisi taslağı oluşturmaktadır (Althusser, 2017: 65).

Althusser'e (2017: 65-77) göre ideoloji; tarihi olmayan, hayali bir temsil hüviyetinde olan, maddi varoluşa sahip bulunan ve somut özneler için var olan bir kavramdır ve bu ilkeler üzerinden bir ideoloji kuramı oluşturmaya çalışmaktadır. Althusser, "ideolojinin tarihi yoktur" derken Marx'ın *Alman İdeolojisi* adlı eserindeki aynı ifadeye atıf yapmaktadır. Althusser, Marx'ın ahlakın ve metafiziğinde tarihinin olmadığını söylediğini ifade ederek Marx'ın bu bakış açısını pozitivist olarak tanımlamaktadır. İdeolojiyi saf yanılama olarak gören Marx, pozitif gerçeğin artıklarından oluştuğunu düşündüğü bu kavramı bir düş olarak görmekte ve kavrama olumsuz bir anlam yüklemektedir. Althusser ise Marx'tan farklı olarak; son kertede sınıf çatışmaları tarafından belirlenen ideolojilerin kendilerine ait bir tarihlerinin olduğunu ve ideolojinin pozitif anlamda bir tarihinin olmadığını belirterek olumlu bir anlamda savunmaktadır. Çünkü Althusser'e göre ideolojinin asıl özelliği tarihin tümünde aynı, değişmez biçimde var olmasıdır ve insanlar sınıf bilincine ideoloji içinde ulaşmaktadır. Freudyen bir bakış açısıyla ideolojinin aynı bilinçdışı gibi ebedi olduğunu belirtmektedir (Althusser, 2017: 65-68).

Feuerbach ve onunla aynı görüşü savunan Marx, "insanların gerçek varoluş koşullarının" hayali olarak ideolojide temsil edildiğini kabul etmektedir. Althusser ise ideolojinin temsil ettiği şeyin, Feuerbach ve Marx'tan farklı olarak "bireylerin içinde yaşadıkları gerçek ilişkilerle kurdukları hayali ilişki" olduğunu söylemektedir (Althusser, 2017: 71).

Althusser, fikirlerin zihnî değil maddi varoluşa sahip olduğunu ve "ideolojinin bir aygıtta ve bu aygıtın pratiklerinde maddi biçimde" var olduğunu ifade etmektedir (Althusser, 2017: 72-73). Bu

---

² Teorizm: Teorinin pratiğe önceliği. Ayrıntılı bilgi için: Althusser, L. (2000).

ifadeye dayanarak “ideoloji, bireyleri özne olarak çağırır” tezini ileri sürmektedir (Elliott, 2017: 145). Bu tezde ifade edilmek istenen ideolojinin somut özneler için var olması ve özne kategorisinin ideolojinin kurucusu olmasıdır (Althusser, 2017: 77-78).

İdeolojinin son kertede sınıf çatışmaları tarafından belirlendiğini savunan Althusser, kendisi gibi bir Marksist olan A. Gramsci'nin düşüncelerinden hareketle sınıfların hegemonya ve baskı arasındaki ilişkisini incelemektedir (Vergin, 2010: 92). Mevcut üretim ilişkilerinin korunup yeniden üretilmesini açıklamak için ortaya attığı ideoloji kuramında devletin baskıcı ve ideolojik aygıtlardan oluştuğunu iddia eden Althusser, ideolojinin mevcut toplumsal gerçeklik içinde maddi biçimde var olarak özneleri oluşturduğunu ve bu öznelerin de burjuvazinin hakimiyetini sağladığını söylemektedir (Cevizci, 2019: 1202).

Devletin İdeolojik Aygıtları

Marx'tan farklı olarak üst yapının görece özerk olduğunu düşünen Althusser, devleti toplu bir güç odağı olarak görmek yerine toplumdaki farklı yapılar sayesinde yayılan bir teşkilat olarak ele almıştır (Örs, 2010: 24). Marksizme göre devlet, egemen sınıfların proletaryayı sömürmesini sağlayan bir baskı aygıtıdır ve bu baskıyı yıkmak için proletarya devleti ele geçirmeyi amaçlamalıdır (Althusser, 2017: 48). Althusser, Gramsci'den ilhamla bu değerlendirmeye yeni bir yorum getirerek devletin (Vergin, 2010: 93) bütünlük içindeki, şiddet potansiyeli taşıyan ve yaptırım işlevi bulunan nitelikteki yönüne “devletin baskıcı aygıtı (DBA)” ismini vermektedir. Ayrıca bürokrasi, ordu, yargı organları vb. içeren DBA yanında onu “hegemonik” kılan (Vergin: 2010: 93) birçok “devletin ideolojik aygıtları (DİA)” bulunduğundan bahsetmektedir (Althusser, 2017: 50).

DİA “birbirinden ayrı ve uzmanlaşmış kurumlar biçiminde dolaysız olarak çıkan belirli sayıda gerçekliği” belirtmektedir. Din, eğitim, aile, hukuk, siyasal, sendikal, kültürel ve haberleşme kurumları olmak üzere farklı alanlarda birçok DİA bulunmaktadır. DBA, devlet olarak tecessüm etmiş haliyle tek bir aygıt olarak öne çıkarken DİA çok sayıdadır. DBA kamu alanında yer alırken, DİA çoğunluğu özel alanda yer almasına rağmen iktidarın istediği türde işleyişe sahip olabilmektedir. Temelde hegemonya için DBA şiddeti, DİA ise ideoloji kullanmasına rağmen, DİA'nın ikincil ve zımnî olarak baskıya başvurdukları görülmektedir (Althusser, 2017: 50-52).

Farklı alanda birçok DİA'nın bütünlük oluşturması egemen ideoloji sayesinde gerçekleşmektedir. DİA da üretim ilişkilerinin yeniden üretimi bakımından egemen ideolojiyi üretmekte ve sürdürmektedir (Vergin, 2010: 94). Tarihsel süreçte DİA, DBA'ya nazaran daha az bulunmakta ve daha farklı şekilde birbirlerinden ayrılmaktadır. Örneğin, geçmişte dinsel DİA olmasının yanında eğitim, kültür, haberleşme DİA'larını da temsil eden Kilise'ye, Fransız Devrimi'nde iktidarın burjuva sınıfına geçmesi için saldırılması sonucunda Kilise eski gücünü kaybetmekte ve yeni DİA'lar ortaya çıkmaktadır. Yeni dönemde burjuvazinin, üretim ilişkilerinin yeniden üretimi için ideolojik hegemonyasını sağlamak amacıyla parlamenter demokrasi aygıtına dayandığı ifade edilebilir. Ancak bu görünürdeki ideolojik aygıttır. Eski düzende Kilise'nin üstlenmiş olduğu işlevi yeni düzende ya da

kapitalizm altında Okul yerine getirmektedir. Bu yüzden modern kapitalist toplumlarda egemen olan DİA eğitim DİA'sıdır (Althusser, 2017: 57-59). Bu sonuca birçok nedenden varılmaktadır. Öncelikle çocuklar anaokulundan itibaren egemen ideolojiye maruz kalmaktadır. Etkiye en açık dönemlerinde egemen ideolojiyle yetişen çocuklar bu ideolojinin gösterdiği yönde toplumsallaşmaktadır. Burada amaç, çocukları üretim süreçlerinde bulunacağı konuma göre hazırlamaktır (Vergin, 2010: 95).

Kapitalist üretim süreci, emek gücü ile emeğin şartları arasındaki ayrılmayı yeniden üretir. İşçi ve kapitalist arasındaki bu ilişkide meta, sadece artık değer üretmez; sermaye ilişkisinin kendisini üretir ve yeniden üretir (Marx, 2016: 558-559). “Bir üretim tarzı, üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini belirleyici bir rol oynadığı üretim koşullarının yeniden-üretimi sağlandığı ölçüde ancak varlığını sürdürür.” düşüncesini ileri süren Althusser, bu yeniden-üretim koşullarının DBA ve DİA ile sağlandığını ifade etmektedir. (Althusser, 2005: 112). Althusser, zamanında Kilise ve Ailenin oluşturduğu iş birliğinin günümüzde Eğitim ve Ailenin oluşturduğuna dikkat çekerek bu DİA'ların yeniden-üretimde belirleyici olduğunun kabul edilmesi durumunda eğitim ve aile sistemlerinde yaşanan krizlerin siyasal boyuta ulaşabileceğini belirtmektedir (Althusser, 2017: 64).

Tek Parti Döneminde Devletin Hâkim İdeolojisi: Kemalizm

Tek Parti Döneminde Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilgiye uğramış ve Batılı devletler tarafından işgal edilmiştir. Ülkenin bulunduğu bu durum üzerine Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Millî Mücadele başarıya ulaşmış ve bu mücadelenin sonucunda selefenden farklı bir rejimle Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, daha mücadele döneminde başlatılan yeni sistem hazırlıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılması Cumhuriyet rejimine geçişin ayak sesi olarak anılmaktadır. Ülke, Meclis hükümeti ile idare edilmekte ancak Meclis ile Halifenin anayasal ilişkilerinin belirsizliği sürmektedir. Halifeliğin bir memuriyet olarak devam etmesi düşünülmese rağmen toplumda birçok kişinin Halifeyi devletin başı olarak görmesi ihtimal dahilindedir. Bu sebeplerden dolayı, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra konumunu iyice pekiştiren Mustafa Kemal, devlet başkanlığı makamındaki karışıklığı gidermek adına uzun zamandır hedefi olan Cumhuriyeti 29 Ekim 1923'te ilan etmiş ve ülkenin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur (Zürcher, 2000: 242).

Cumhuriyetin ilanından sonra radikal reform hareketlerine girişilmiş ve birçok alanda modernleşme hamleleri yapılmıştır. Halifeliğin kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Şapka Kanunu, tekke ve zaviyelerin ilgası, Latin alfabesinin kabulü gibi birçok yenilik yapılmıştır. Yapılan reform hareketleri kurucu seçkinler arasında ikiliğe yol açmıştır. Millî Mücadele'nin önemli isimlerinin yer aldığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kuruluşundan kısa bir süre sonra Şeyh Sait İsyanı gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. 1930'da Mustafa Kemal'in isteğiyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da

halk tarafından gördüğü coşkunun iktidar tarafından tehdit olarak algılanmasıyla kurucusu Fethi Bey³ tarafından feshedilmiştir. Görüldüğü gibi yeni devletteki çok partili hayata geçiş denemeleri başarısızlığa uğramış, bunun sonucunda Halk Fırkası'nın⁴ tek parti yönetimi 1950 yılına kadar sürmüştür.

Hâkim İdeoloji: Kemalizm

Kemalizm ya da Atatürkçülük, Türkiye Cumhuriyeti'nde, Osmanlı Devleti'nden miras kalan bazı temel unsurların yerine Batı'yı örnek alan bir topluluk oluşturma amacıyla olan görüş olarak tanımlanmaktadır (Mardin, 2017: 181). Fikri olarak Batı etkisinde olan Kemalizm; pozitivism, materyalizm ve evrim teorisi müfredatıyla yetişen Atatürk neslinin düşünce yapısını yansıtmaktadır (Mardin, 2017: 186).

Köker'e (1993: 30-32) göre Kemalizm'in kökenlerinde Osmanlı modernleşmesinin getirdiği otokrasi ve merkezileşmenin yol açtığı güçlü bürokrat sınıfın ürünü olan Jön Türklerin düşünceleri yatmaktadır. Pozitivist akılçılık, anayasal rejim ve halkçılık Jön Türklerin düşünce dünyasının en önemli öğeleridir.

Kongar'a (2018: 109) göre ideoloji olarak Kemalizm Cumhuriyet'ten önce bulunmayan, Cumhuriyet'ten sonra ise Atatürk'ün başarılı eylemleri sonucu oluşan pragmatik bir ideolojidir. Kemalizm'in pragmatik yönü, onun politik sıkıntılardan doğan ve dış dünyadan etkilenen bir Devrime dayanmasıdır.

CHF, oluşturmaya çalıştığı Kemalizm ideolojisiyle halk desteğini arkasına alacak hızlı bir kalkınma ve ilerleme sağlayarak önünde engel gördüğü geçmişin etkilerini yok etmek için Osmanlıcılığın yerine Türk ulusalcılığını geçirmeyi hedeflemektedir (Ahmad, 1995: 91). Karpat'a (2017: 142-145) göre bu fikri temel çerçevesinde büyük çaplı reform propagandalarıyla Batı'nın üstünlüğü övülmekte, Osmanlı kültür ve gelenekleri ise yerilmektedir. Batılılaşma büyük bir hızla devam ederken hukukta yapılan reformların yanı sıra Batılı kültür de kişiler ve gruplarca benimsenmeye başlamaktadır. Ana gaye modern yapıda milli bir devlet meydana getirmektir.

Kemalizm'in Düşünce Yapısı ve Toplum Dönüştürme Arzusu

Yücel'in (2020: 496-497) de kapsamlı biçimde ele aldığı üzere Osmanlı son dönemi ve Jön Türk akımı; Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık gibi modern Türk düşüncesine etki etmiş yaklaşımların tatbik edildiği bir ortam işlevi görmüştür. Kemalizm'in düşünce yapısını ise Jön Türklerin Batılılaşmadan yana olan pozitivist kanadının fikirleri şekillendirmiştir. Atatürk de onlar gibi bilime, ilerlemeye, laikliğe, ulusçuluğa ve halkçılığa inanmaktadır. Fakat Kemalizm bu kavramları seleflerinden daha ileriye götürmeyi amaç edinmiştir. Örneğin Jön Türklerin, Ziya Gökalp'in fikirlerinde tecessüm

³ SCF'nin kapatılmasına ilişkin kapsamlı bir değerlendirme için: Özipek, B.B (2005). Serbest Fırka'nın Mürtecileri. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 6 İslamcılık İstanbul: İletişim Yayınları.

⁴ Halk Fırkası isminin değişimi ve CHP ile ilgili bilgi için: Karpat, K. (2017).

eden Türklük ve İslam'ı birbirine bağlayan ve toprağa dayalı olmayan ulusçuluğu, Kemalizm'de topraksal bir nitelik kazanmış ve vatan belli sınırlarla tanımlanmıştır. Kemalizm'in önemli öğelerinden olan halkçılık, Atatürk tarafından "bürokrasi ile halkı yakınlaştırmaya yönelik bir doktrin" olarak ifade edilmiştir. Muasır medeniyetlere ulaşmak ve hatta geçmek suretiyle yapılan reformlar hukuksal yollardan yürütülmüştür. Meşruiyetini "Hâkimiyet bila kaydi şart milletindir" anlayışına dayandıran Cumhuriyetin kurucuları, bu meşruiyeti Osmanlı'da da görüldüğü gibi sivil toplumla paylaşmak istemediklerinden, reformlar için devlet itici güç olmuş ve planlanan topyekûn dönüşümde hukuksal değişiklikler önemli rol oynamıştır (Kazancıgil, 2009: 226-227).

Çağan'ın (2008: 25) ifadesiyle;

"İnsanın var oluşu, onu farklı ilişki ağlarına dahil eder. Başta insanın kendi kendisiyle olan ilişkisini kapsayan bu ilişki düzeneği, insanın diğer insanlarla, nesnel dünyayla, doğayla ve hatta metafizik alemlerle olan ilişkilerini de kapsar. İnsanın bütün bu ilişki ağlarını düzenleyen, yönlendiren ve onları eylem içerikleriyle buluşturan fikirlerin, değerlerin ve inançların toplamı ideoloji olarak tanımlanabilir."

İşte bu kapsayıcı tanım çerçevesinde Kemalizm de Batılılaşma hedefini benimseyen bir kabuk değiştirme hareketidir. Bu hareket Batı'daki gibi Rönesans'a dayanmadığından ve burjuvazi temelli olmadığından resmî ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Batı'da Rönesans'la başlayan bireyleşmeyle zihindeki sorulara dünyevi yanıtlar arama fikri ortaya çıkmış, bu fikir Aydınlanma ile doruğa ulaşmış ve dünya tamamen dünyevi terimlerle açıklanmaya başlamıştır. Ancak Türkiye'de modernleşme, bireysellikten yoksun bir ortamda, sivil-askeri bürokrasinin tepeden inme reformlarıyla gerçekleştiğinden böyle bir süreç yaşanmamıştır. Bu yüzden Kemalizm'de halkı bu minvalde dönüştürme arzusu bulunmakta ancak bu arzu çoğu zaman halk tarafından tepkiyle karşılanmaktadır (Kılıçbay, 2009: 239-240). Bu tepkinin nedeni Osmanlı'ya dayanan, halk ile seçkinlerin (aydın, bürokrat kesim) kültürel değerlerinin farklılığıdır (Kongar, 2018: 110). 19. yüzyıl reformcularının yetiştirdiği, devlet çıkarlarını ön planda tutan bürokrat seçkinler, modern bir devlet kurmak amacıyla hem sultanların otoritelerini kısıtlamak istemekte hem de "çevre"yi küçümseyerek onları yönetimden uzak tutmak için çabalamaktadır (Mardin, 2017: 57-58). Osmanlı'nın geleneksel yapısında da yer alan merkez-çevre kopukluğu İmparatorluğun son dönemlerinde zirveye çıkmış ve sonrasındaki yeni kurulan Cumhuriyet rejimine de miras olarak bırakılmıştır.

Dönemin seçkinleri, aslında Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketleriyle gücü artan bürokratların bir nevi devamı sayılmıştır. Modernleşme yanlısı ve pozitivist düşüncelere sahip yeni seçkinlerin oluşturduğu merkezin yaptığı reformlar, toplumsal bütünleşmeden uzak bir görüntü çizmektedir (Gülener, 2007: 49). Batılı muasır medeniyete ulaşma gayesinde, dini geleneksel motifler ve modernlikle bağdaşmayan etnik aidiyetler Orta çağ kalıntıları olarak algılanmış ve bunlar yerine seküler milliyetçilik ikame edilmeye çalışılmıştır (Demirel, 2021: 34). Medeniyet ve ilerlemenin karşı olduğu düşünülen kurumların rejime siyasi tehdit olarak algılanarak kapatılması ve ritüellerin

yasaklanması toplumun laikleştirmeye yönelik çabalar olarak ön plana çıkmaktadır (Çolak, 2017: 101).

Atatürk'ün hedefi, Batı'nın iyisiyle kötüsüyle tamamen alınarak topyekûn toplumsal dönüşümdür. Atatürk, Osmanlı'nın yıllardır geleneksel kıyafetleriyle Batı'da alay konusu olmasını hatırlamasının etkisi ve dış görünüşte yapılacak değişikliğin insanların fikir yapısını etkilediğini düşünmesiyle hem özde hem de görünüşte bir değişiklik taraftarıdır. Çünkü dış görünüşün duygu ve düşünceleri de etkilediğini düşünmektedir. Ayrıca ona göre Batı, hâkim medeniyet olma yolunda ilerlemesiyle örnek alınmalı ve eski alışkanlıklar terk edilmelidir (Heper, 2016: 187-188).

Tek Parti Döneminin İdeolojik Aygıtları

Cumhuriyetin tek parti dönemine, Althusser'in devletin ideolojik aygıtları düşüncesi kapsamında bakıldığında Diyanet İşleri Başkanlığı, Halkevleri ve Köy Enstitüleri öne çıkmaktadır. Enstitüleri ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacağından bu bölümde kısaca Diyanet İşleri Başkanlığı ve Halkevlerinin ideolojik aygıt boyutlarına yer verilecektir.

Cumhuriyet'in kurucu kadrolarına göre, ulemanın değişim ve yeniliğe karşı takındığı direniş tavrı Osmanlı'nın modernleşmemesinin temel sorunu olduğundan din, yerini Aydınlanmacı akıl ve ilerlemeye bıraktığında ülke "Batı'nın medeni ulusları" arasına girecektir (Toprak, 2016: 281-282). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, geleneksel siyaset ve kimlik aracı olan İslam dininin yerine laik temele dayanan bir ideoloji olan milliyetçilik ikame edilmiş ve dinin kamusal alanın dışına çıkartılarak özel alanda kalması istenmiştir (Sarıbay, 2004: 57). Atatürk önderliğindeki milliyetçiliğin; ulus devlete meşruiyet sağlayacak bir ideolojinin benimsenmesi, toplumdaki farklı (etnik, dinsel vb.) grupların üzerinde devlet otoritesinin kurulması ve ulusal bilinç yaratılması gibi amaçlarının İslam diniyle bağdaşmaması, dinin Kemalizm tarafından denetlenmesi ve kontrol altına alınması sonuçlarını doğurmuştur (Toprak, 2009: 447). Tüm bu düşünceler ışığında, 3 Mart 1924'te Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması ile Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.

Başbakanlığa bağlı bir yapı olarak kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı, 30 Kasım 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla din işleri idaresinin tek temsilcisi haline gelmiştir. Devlet politikasının bir aracı olan Diyanet İşleri Başkanlığı, ülkede tek tip din anlayışının hüküm sürmesinde etkili olmuştur (Paşaoğlu, 2019: 44). Yapılan dini reformlarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın fikirlerine önem verilmediği görülmektedir. Hutbe, ezan, sala ve tekbirlerin Türkçeleştirilmesi ve Ayasofya Camii'nin müzeye dönüştürülmesi konularında siyasi mekanizmalar etkili olmuş, bu konularda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bazen fikri sorulmamış bazen de aykırı görüşü dikkate alınmamıştır. Fakat buna rağmen bu kararları uygulama ve kararları savunma işi Diyanet İşleri Başkanlığı'na düşmüştür (Kara, 2000: 43). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Müslümanların din işlerine bakmak yerine "devletin din işlerine bakması", devletin politikaları doğrultusunda yorumlar yapması ve halkın dini telakkisini dönüştürmeyi amaçlaması, Cumhuriyetin laiklik ideolojisi çerçevesinde sekülerizmden tavır koymasını destekleyen bir anlayış içinde olduğunu göstermektedir (Kara, 2000: 45-46).

Kemalizm'in bir diğer ideolojik aygıtı da Halkevleridir. 1931 yılındaki CHF'nin üçüncü kongresinde, toplumu kolektif, bilinçli ve kültürlü bir hale getirmek amacıyla kültürel ve eğitim DİA'sı olarak kabul edilebilecek Halkevleri tasarlanmış (Çolak, 2017: 128) ve 19 Şubat 1932'de 14 ilde Halkevi açılmıştır. 1931 yılındaki CHF Kongresi, Kemalizm'i ifade eden Altı Ok'un son şeklini aldığı kongre olmasından dolayı önemli olduğu kadar Kemalizm'i geniş kitlelere yaymak için gerekli mekanizmaların ve örgütlenmelerin kurulması (Yerlikaya, 2009: 113) için harekete geçildiği kongre olmasından dolayı kurulacak DİA'lar bakımından önemli bir konumdadır. Sovyetler Birliği'ndeki Narodni Dom'dan esinlenen Halkevleri, milletin geleneksel değerlerini modern bir Türk yorumuna dönüştürmeyi hedeflemiş ve mahalli kültürün standartlarını yükseltmeyi ilke edinmiştir (Karpas, 2014: 270-271). Halkevlerinin amacı; dersler, toplantılar, konferanslar, kültürel faaliyetler, toplumsal yardım ve çeşitli rehberlik faaliyetleriyle Türk halkına cumhuriyetçilik, laiklik ve milliyetçilik başta olmak üzere devrimin ilkelerini aşılmasıdır (Lewis, 2018: 517).

Modern bir proje olan Kemalizm'in, yeni bir toplum yaratmak için toplumun zihin yapısını çağdaş ve milli olarak şekillendirmek amacıyla araç olarak kullandığı Halkevleri, toplumun "müebbi"si olarak "telkin ve terbiye"yle topluma eğitime ve topluma doğruları aşılama görevini ifa etmektedir. Kemalizm'in en somut ürünlerinden olan Halkevleri, mevcut ideolojinin halka benimsetilmesi ve halkla iletişimi artırarak bağların güçlendirilmesi çabasıyla hareket etmiştir. İsmet İnönü "Halkevleri, CHP'nin kendi prensiplerinin ne olduğunu ve bu prensiplerin memlekette nasıl tatbik edildiğini her gün halkımıza söylemek için başlı başına merkezdir." diyerek Halkevlerinin ideolojik amacını açıklamıştır (Yerlikaya, 61-63).

Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet Dönemine: Eğitim Reformları ve İdeolojik Amaçlar

Toplumun büyük bir kısmını ilgilendiren eğitim, küçük yaşlarda başlaması nedeniyle bireyleri ideolojik olarak etkileyen en önemli araçlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkenin ilerlemesi açısından da eğitim konusu önemli bir yer tuttuğundan, eğitimin iyileştirilmesi için çeşitli dönemlerde reform hareketleri gerçekleştirilmektedir. Yapılan reformlarda iyi bir eğitim vermenin yanında toplumun ideolojik dönüşümüne de katkı sağlama amacı güdülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'a kadar olan dönemde büyük eğitim reformları yapılmadığı görülmektedir. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile siyasal, sosyal, hukuki vb. birçok alanda yapılan reformlar eğitim alanında da gerçekleşmiştir. Devletin kurtuluşunu Batılılaşmada gören Tanzimat ıslahatçıları devlet okullarının yaygınlaşması ve gelişmesi için çaba sarf etmişlerdir (Somel, 2015: 19). Bu dönemde, halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi devlet için bir çıkar yol olarak ele alınmıştır. Siyasi alanda ortaya çıkan Osmanlılık akımına eğitim faaliyetlerinin de destek vermesi amaçlanmış, tıp öğretimi ve medreseler dışında Osmanlıca öğretim dili olarak belirlenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise okullarda Osmanlı vatandaşı bir öğrenci tipi yetiştirilmeye çalışılrsa da özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra Türkçülük akımının da güçlendiği görülmektedir (Akyüz, 2000:

46-52).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birçok alanda yaşanan dönüşüm süreci eğitim alanını da etkilemiştir. Eğitimin yaygınlaştırılması temelinde eğitim alanında yenilikler yapılmıştır. Öğretimde birliğin sağlanması için 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek medreseler Maarif Vekaleti'ne bağlanmış, 1925'te ise medreseler kapatılmıştır. Çağdaş bir eğitim sistemi için yurt dışından uzmanlar getirilmiş ve bu uzmanların yazdıkları raporlara önem verilmiştir. Atatürk "Başöğretmen" sıfatıyla bizzat eğitim sürecine katılmış ve öğretmenlere manevi destek vermiştir (Şenatalar, 2016: 406). Bu süreçte Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformların, toplumda benimsenmesi ve kökleşmesi için eğitime verilen önemin arttığı görülmektedir.

Atatürk ilkelerine bağlı, laik ve aktif yeni bir insan tipi oluşturmak (Akyüz, 2000: 74) bu dönemdeki eğitim politikalarının en önemli ideolojik amacıdır. Erken Cumhuriyet döneminde bir yandan özellikle ilköğretimde okullaşma oranının artırılması çalışmaları yapılırken diğer yandan müfredatın ulus devlet fikrini besleyici ve benimsetici olmasına dair tavrı dikkat çekmektedir. 1924 yılında müfredatın değiştirilmesiyle ilgili toplanan Maarif Bakanlığı heyeti, Osmanlı dönemine ait ideolojik fikirleri çıkarıp yerine Cumhuriyetin temel ilkeleriyle ilgili fikirleri koymuştur. 1926'daki İlköğretim Müfredat Programı ile millileşme ve medenileşme fikirleri ile Batı'da eğitim metotlarının benimsenmesi faaliyetleri olarak özetlenebilmektedir. 1930'lu yıllara gelindiğinde ise yurttaşlık anlayışının okullar aracılığıyla yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu amaç, dönemin Maarif Vekili Esat Bey'in "Türk mektebi eline teslim edilmiş her Türk çocuğunu Cumhuriyet'in rejiminin psikolojisi ve ideolojisini tamamiyle kavramış, Türk milleti ve Türkiye Cumhuriyeti için azami derecede faydalı bir Türk vatandaşı haline getirmeye mecburdur." cümlesinde açıkça ifade edilmiştir. 1936'daki İlkokul Programı'nda da "ideolojik pragmatizm" etkindir ve "parti-devlet yurttaşlığı ilköğretimden başlanarak inşa edilmiş"tir (Üstel, 2019: 128-143).

İdeolojik Aygıt Olarak Köy Enstitüleri

Kemalist ideolojide bir eğitim DİA'sı olarak yer alan Köy Enstitüleri, köylerde yaşayan vatandaşların eğitilip öğrendiklerini mevcut yerleşim yerlerinde uygulamalarını sağlayan ve köylülerin Cumhuriyet'in temel ilke ve inkılabları çerçevesinde yetişmeleri konusunda sorumluluk üstlenen bir kurumdur (Börklüoğlu, 2017: 69). 1940 yılında açılan bu kurumlar, yetersizlik, solculuk yapmak ve CHP politikalarını yürütmek gibi ciddi eleştiriler alarak önce dönüştürülmüş, 1954 yılında ise Demokrat Parti iktidarında kapatılmıştır (Lewis, 2018: 646).

Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Gelişimi

Köy Enstitüleri, 1940 yılında kurulmasına rağmen, 1930'lu yıllardan itibaren köye ve köylülere karşı bir ilgi artışı yaşanmıştır. Bu artışın başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın halk nezdinde gördüğü ilginin, CHF'yi şoka uğratmasıdır. Bu deneyimle, CHF'nin kitle tabanının zayıf olduğu ortaya çıkmış ve bunun çözümü için ilk etapta Halkevleri

kurulmuştur. Fakat toplumun %80'ini oluşturan köylülere ulaşması için de çözüm yolları düşünülmeye başlamıştır. İlgili artışın ikinci nedeni ise Büyük Buhran'dır. 1929 tarihli Buhran'ın getirdiği ekonomik sorunlar etkisini özellikle tarımda hissettirmiştir. Tarımdaki sorunları aşmak adına tarımsal üretkenliğin artırılması için köylülere modern tarım tekniklerini öğretme fikri bu dönemde köyün ve köylünün üzerindeki ilgiyi artırmıştır (Karaömerlioğlu, 1998: 57-58).

Artan bu ilgi, 1931 ve 1935 CHF Kongrelerinde gündeme gelen öğretmen yetiştirme projesinde kendisini göstermiştir. İlk kez 1936-1937 öğretim yılında Eskişehir'in Çifteler ilçesinde başlatılan öğretmen kursu, köydeki gençlerden askerliğini erbaş olarak yapmış olanları, kısa bir eğitimden geçirdikten sonra kendi köylerinde öğretmen olarak görevlendirmeyi içermektedir. İlk denemenin olumlu olması üzerine Köy Öğretmenleri Kanunu çıkarılmış ve Çifteler, Kızılcıllu (İzmir), Kepirtepe (Kırklareli) ve Gökçöy'de (Kastamonu) deneme amaçlı dört köy öğretmen okulu açılmış ve bu okullar Köy Enstitüleri açılana kadar bağımsız sonrasında ise Köy Enstitülerine bağlı şekilde hizmet vermişlerdir. 1940 yılında ise İsmail Hakkı Tonguç'un ve Hasan Ali Yücel'in çabalarıyla öğretmen projesi Köy Enstitüsü projesine dönüştürülmüştür (Bahadır, 2002: 283). 3803 sayılı Kanunla kurulan Köy Enstitüleri, ülkenin farklı bölgelerinde 21 adet açılmış ve 10 bini öğretmen, 8 bini eğitimci, bini sağlık memuru olmak üzere 20 bine yakın genç yetiştirmiştir (Geray, 1969: 199).

Standart bir programa sahip olmayan Köy Enstitülerinde, her enstitü karşılaştığı sorunları kendine özgü yöntemlerle çözmüştür. Bu farklılık, enstitülerin kuruldukları yerden kaynaklanmakta olup her enstitü kurulduğu bölgenin özelliklerine göre bir program oluşturmuştur. Örneğin, bir enstitüde koyunculuk, diğesinde balıkçılık, bir diğesinde ise sepetçilik ile ilgili program oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Enstitülerin ortak yönleri günlük ve haftalık çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Her enstitüde sabah 6 kalkış saati, 8-17 saatleri arası çalışma, yemek ve spor, akşamları ise 1-2 saat etütten sonra saat 10'da yatılmaktadır. Günlük çalışma programında, sportif faaliyetlere ve halk oyunlarına yer verilmektedir (Gürsel, 2018: 5).

Zamanla, enstitülerin içinde ve diğer enstitülerle arasındaki ilişkilerde sağlanan birlik iki gelişmeye yol açmıştır. Bunlardan ilki, Köy Enstitülerinin faaliyet alanlarını genişleterek bağımsız bir yapı kazanmaya başlamaları, diğeri ise yaptıkları faaliyetlerin kalitelerini yükseltmeleridir. İlköğretim Genel Müdürlüğü, Enstitüler ile rekabete girişmemiş ve daima onların bütünlüğünü sağlayacak hamleleri desteklemiştir. Ziraat alanında ortaya çıkan eksikliklere çare olmaya başlayan Enstitüler, sağlık ihtiyaçları için de çalışmalara başlamıştır. Ziraat faaliyetleriyle başlayan eğitim, sağlık faaliyetleriyle devam etmiştir (Kirby, 1962: 236-238).

1942 yılında Ankara'da, diğer Enstitülerin ele almadığı uzmanlık alanlarında gerekli eğitimi vermek ve Enstitülerin ruhuna ve ülkülerine göre personel yetiştirmek amacıyla ilk Çifteler ve Kızılcıllu mezunlarının toplanmasıyla Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü kurulmuştur. Öğretim süresi üç yıl olan Yüksek Köy Enstitüsü'nde tarih, sosyoloji, psikoloji, yabancı dil ve tabiat bilgisi gibi genel dersler

verilmekte olup ayrıca her öğrenci güzel sanatlar, demircilik, inşaat, hayvancılık, tavukçuluk, tarla-bahçe ziraatı, ziraat idaresi ve ekonomisi ve ev idaresi branşlarından bir ihtisas konusu seçmekteydi. Bu ihtisas konularının amacı Köy Enstitülerine personel yetiştirmektir (Kirby, 1962: 240-241).

Köy Enstitülerinin Kapatılması

Makal'a (1979:70) göre Köy Enstitülerinin kapatılmasının hikayesi 1946 yılına dayanır. Köylere okul yapılması ve öğretmen yetiştirilmesi “demokrat kesilen” politikacılar ile çıkar çevrelerinin gözünü korkutmuş, çok partili hayata geçilen Meclis'te kazan kaynamaya başlamıştır. Makal; Kazım Karabekir, Şemsettin Günaltay ve Feridun Fikri Düşünsel'in Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne yaptıkları ziyarette, Karabekir'in “Öğrencilerin hep köyden alındıkları için köy-şehir, fakir-zengin ayrılığı yaratıldığı” ve Günaltay'ın “Trabzon'daki Enstitü'de gayri milli piyes oynatıldığı” ifadelerini, bu ziyaretten önce Enstitü ile ilgili kararların alındığı ve ziyaretin usulen olduğu şeklinde yorumlamaktadır (Makal, 1979: 72-73). Bu ziyaretten sonra Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmasına karar verilmiş, 1947'de ise çıkarılan yasa ile Köy Enstitüleri büyük bir değişikliğe uğrayarak “komünist yuvası” olduğu gerekçesiyle pasif hale getirilmiş (Koca, 2019: 295) ve Köy Enstitülerine ilk darbe Cumhuriyet Halk Partisi tarafından vurulmuştur (Koca, 2019: 306).

Köy Enstitülerinin yatılı bölümlerinde uygulanan karma eğitimin milli değerlere ve Türk geleneklerine uymadığı ve üniversitelerdeki siyasi olaylardan Enstitülerin uzak tutulması gerektiği tartışmaları 1950 yılında Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesinden sonra da devam etmiştir. Köy Enstitüleri'nin kapatılmasını kabul etmeyerek istifa eden DP Kabinesinin ilk Milli Eğitim Bakanı Avni Başman'ın yerine gelen Tevfik İleri döneminde, öncelikle Köy Enstitülerine yönelik düzenlemeler yapılarak karma eğitime son verilmiş ve bazı bölümlerin kapatılması sağlanmıştır. 27 Ocak 1954'te ise 6234 sayılı “Köy Enstitüleri ve İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun” la Köy Enstitülerinin faaliyetlerine son verilmiştir (Ezer, 2020: 1799).

Köy Enstitüleri Üzerine Tartışmalar

Köylerdeki çocukların ilkokulu bitirdikten sonra yatılı okudukları, az da olsa kız öğrencilerin de bulunduğu Köy Enstitülerinde karma eğitim modeli uygulanmıştır. Tutucu kesimlerle çıkar çevrelerinin, hem Enstitülerde var olan karma eğitime karşı olmaları hem de bu Enstitülerin taşıdıklarını düşündükleri ideolojik role olan tepkileri 1940'ların sonuna doğru siyaset alanında da güçlenmiş ve 1954 yılında Köy Enstitüleri kapatılmıştır (Şenatalar, 2016: 407).

Köy Enstitüleri, komünizm propagandası yapılmaya çalışıldığı iddiasıyla “milliyetçi-mukaddesatçı” çevrelerde “komünizm yuvaları” olarak görülmüştür. Anti-komünizm propagandasının revaçta olduğu Türk sağ, Köy Enstitülerinin varlığını “komünist tahrikçiliği” olarak adlandırmış ve bu konuda çeşitli yollarla tepkilerini dile getirmişlerdir (Meşe, 2017: 85). Kirby'ye (1962: 323) göre, Köy Enstitülerinin “komünizm yuvaları” olarak adlandırılmalarında, İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle yükselen ırkçı hareketler ve CHP içinde sayısı gittikçe artan Anadolucular adlı grup etkili olmuştur

Ancak Kirby, Köy Enstitülerinin kapatılmasına giden süreçte ırkçı fikirlerin değil Anadoluların etkin olduğunu belirtmektedir. Kemalizme baştan beri karşı duruş sergileyen “Anadolular” adlı grubun CHP içinde çoğalmaya başlaması partinin Köy Enstitülerine bakışını değiştirmeye başlamasına neden olmuştur. Kemalizmin devrimlerine, Aydınlanmacılığına, rasyonalizmine karşı olan Anadoluculuk hareketi, köyün aydınlanmasını Anadolu’nun bütünlüğü için tehlike saymaktadır (Kirby, 1962: 326). 1945’te Sovyet Rusya’nın Türkiye ile yaşadığı sorunlar (Saldırmazlık Paktı’nı yenilememesi, Montrö’nün gözden geçirilmesini talep etmesi, Kars ve Ardahan’ istemesi) ülkedeki komünist aleyhtarlığını artırmış ve bir kısım tarafından komünizm yuvası olarak tanımlanan Köy Enstitüleri hedef haline gelmiştir (Kirby, 1962: 335).

İktidar ve muhalefetten birçok sağ görüşlü, anti-komünist kişiler, Köy Enstitülerinin kuruluşunda büyük emekleri olan İsmail Hakkı Tonguç’u hedef alarak onun komünistlerden etkilendiğini söylemişlerdir. Sovyet eğitim sisteminin uygulandığını iddia ettikleri Köy Enstitülerinin, komünist komplonun bir aracı olduğunu, hatta Enstitülerin yayınlarında ve kitaplıklarında komünist düşünceye yer verildiğini iddia etmektedirler. Ayrıca Enstitülerin devlet görevlilerine ve orduya da saygısız ve itaatsiz tutumlarda buldukları yönünde eleştirilerde bulunmuş, Enstitülerdeki öğrencilerin devlete ve orduya karşı kışkırtıldıkları ileri sürülmüştür. Son olarak, muhafazakârlar tarafından Köy Enstitülerinin din düşmanı olduklarına yönelik söylemler de mevcuttur. (Karaömerlioğlu, 1998: 73-76).

Sol görüşlülerden de Köy Enstitülerine eleştiriler gelmiştir. Soldan, enstitülerin bilimsel araştırmalar sonucunda kurulmamış olması, köylüye yönelmenin devrim açısından yararının tartışmalı olması, köy ekonomisinin tarıma dayalı olmasının sanayileşmeyi önlemesi gibi eleştiriler gelmiş fakat bu eleştiriler İsmail Hakkı Tonguç tarafından pek ciddiye alınmamıştır. Bu durum, solun bazı kesimlerinin kızgınlığına ve Enstitülere karşı sert eleştirilerine zemin hazırlamıştır (Tonguç, 1970: 496-497). Örneğin; Niyazi Berkes’e Yüksek Köy Enstitüsü’nde öğretim görevi verilmemesi Berkes’i çok kızdırmış ve bunu gerıcilik olarak yorumlamıştır Bir başka örnekte; Pertev Boratav, Mediha Berkes, Behice Boran ve Niyazi Berkes tarafından Maarif Vekilliğine sunulan “Köy Tetkikleri Bürosu” kurulmasıyla ilgili raporun ilgililerce cevaplandırılmaması bu kesimde Köy Enstitülerine yönelik olumsuz düşüncelerin artmasına neden olmuştur (Tonguç, 1970: 492-495).

Tüm bu tartışmalar Köy Enstitülerinin kurucu değerlerinden uzaklaşmasına ve sonra da kapanmasına giden yolda mihenk taşlarını oluşturmuşlardır.

Köy Enstitülerinin İdeolojik Boyutu

Çolak’a (2017: 204-205) göre, Köy Enstitüleri, Kemalist kültür projesinin bir aracı olarak kurulmuştur. Köy Enstitüleri, Türk köylerini Cumhuriyetin temel yapıtaşlarına göre biçimlendirme sorumluluğunu taşımaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geri kaldığı belirtilen köylerin, Batılılaşma ve modernleşme yönünden ülkenin eksik noktasını oluşturduğu düşünülmektedir. Köy

Enstitüleri yoluyla hem iktisadi gelişmenin sağlanması hem de Kemalizm'in kırsal bölgelere ulaşma olanağı bulması hedeflenmiştir. "Modern köy" yaratma projesi içinde Köy Enstitülerinde eğitim gören köylülerin, kendilerini hem fiziksel hem de zihinsel olarak geliştirmeleri amaçlanmıştır (Parlak, 2011: 210-211).

Köy Enstitülerinin toplumsal bir hareket olarak algılanmasında; yeni toplumsal değerlerin gelişmesi ve ulusal kültürün yaratılması konuları öne çıkmaktadır. Yeni toplumsal değerlerin gelişmesi açısından bakıldığında Köy Enstitüleri, Kemalizm'in somutlaştığı kurumlardan birisidir. Enstitü öğrencileri, modern uygarlığın gücüne inanan kişiler olarak yetiştirilmişlerdir. Demokratik düzenin getirdiği haklarının farkındadır ve onlar uğruna mücadele etmeyi bilen kişilerdir. Bu, demokratik kültürün yerelde de gelişmesine olanak sağlayacak bir harekettir. (Bu özellikleri, "ayaklanma" eleştirileriyle karşılanacaktır.) Köy Enstitüleri, tamamen ulusal bir hareket olarak ortaya çıkmış, taşranın ulusallaşmasına hizmet etmiştir. Öğrenciler, Kemalist laiklik anlayışı çerçevesinde eğitim görmüşlerdir. Köy Enstitülerinin bu konuda oynadığı rol, laik unsurlardan ilham alan bir halk oluşturma hedefidir. Enstitüde alınan eğitim ve sağlıklı tartışma ortamı Enstitü mezunlarının başta edebiyat olmak üzere birçok kültürel alanda eserler vermesini sağlamıştır (Kirby, 1962: 248-270).

Köy Enstitüsü mezunlarından Mahmut Makal'ın "*Köy Enstitüleri ve Ötesi*" adlı eserinin 'Laik Eğitim' bölümünde "...Atatürk'ün en çok önem verdiği ve çağdaş uygarlık düzeyine çıkışın baş ögesi saydığı laiklik ilkesi nerede? Hem de Anayasaya karşın?" şeklinde laikliğin ve laik eğitimin önemine yaptığı vurgu (Makal, 1979: 193), yine Enstitü mezunu Mehmet Başaran'ın "*Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri*" eserinin kitaba adını veren bölümünde laik eğitime vurgu yapması ve ülkenin gelişmesinin ancak laik eğitimle gerçekleşebileceğine dair fikirleri (Başaran, 1990: 11-12) Köy Enstitülerinin laiklik anlayışı çerçevesindeki eğitiminin öğrencilere yansıdığına birkaç örneği olarak verilebilir.

Althusser'e (2017: 61) göre modern kapitalist toplumlarda egemen DİA eğitimidir. Eğitim, saf egemen ideolojinin çocukların zihnine yerleştirilmesini sağlamaktadır. İlkokuldan sonra Köy Enstitülerine giden köylü çocuklar burada aldıkları eğitimi benimsemişlerdir. Köy Enstitüleri mezunlarının köylere gittiklerinde, aldıkları laik eğitimin etkisiyle buradaki üfürükçülerle, muska yazıcılarla vb. ile çatışmaya girdikleri görülmektedir (Kirby, 1962: 257). 1943'te Adapazarı'nda yaşanan depremden sonra evsiz kalmış öğretmenler için ev yapmaya gönderilen Enstitü öğrencileri, Türkiye'nin bir ucundan diğer ucuna yardıma gitmekten çok mutlu olmuştur ve ulusçuluğun etkisiyle köylülere yardım etmenin gururunu yaşamıştır (Kirby: 1962: 256).

Kemalist düşünce yapısının Köy Enstitülerindeki öğrencilere benimsetilmesi, dünyada gerçekleşen gelişmelerin CHP'yi de etkileyerek politika değişimine gidilmesine kadar başarıyla uygulanmıştır. 1946'dan sonra ise artan muhalefetin de etkisiyle İsmet İnönü bu tarihe kadar Köy Enstitüleri'ne büyük önem vermesine rağmen siyasal hamlelerinde değişiklik yaparak Köy Enstitüleri'nin kapatılmasına giden süreci başlatmıştır.

Sonuç

Çalışmada, ideoloji kavramına getirdiği farklı bakış açısıyla egemen sınıfların devletin ideolojik aygıtlarını kullanarak toplum üzerinde hegemonik bir güç oluşturduğunu ifade eden Althusser'in bu görüşünden yola çıkılarak ele alınan Tek Parti dönemi, Türk siyasi hayatının önemli bir evresini oluşturmaktadır. Osmanlı döneminde başlayan modernleşme hareketlerinin Cumhuriyet döneminde de devam ettiği görülmektedir. Osmanlı'daki reformlardan farklı olarak Cumhuriyet dönemi daha keskin ve radikal reformlar yapma hedefinde olmuştur. Millî Mücadele'nin önderi ve Cumhuriyetin kurucusu olan Atatürk, muasır medeniyetlere ulaşma hedefinin ancak topyekûn bir Batılılaşma ile mümkün olduğunu düşünmektedir. Ancak toplumun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı ve geleneklerine bağlı olduğu düşünüldüğünde devletin baskı aygıtı (DBA) olarak modernleşme adına yapılan reformların hem gerçekleşmesinde hem de halka mâl olmasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. İşte bu durumda, devletin ideolojik aygıtları devreye girmekte ve hâkim ideolojinin halka benimsetilmesinde belli kurumlar kullanılmaktadır.

Tek Parti döneminde hâkim ideoloji, kurucu lider Atatürk'ün fikirleri doğrultusunda oluşan Kemalizm'dir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan merkez-çevre kopukluğu (ya da çatışması) Kemalist ideolojinin halk tarafından benimsenmesinde oluşan sıkıntıların başlıca nedenidir. Bu sıkıntıların aşılması konusunda atılan ilk adım Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıdır. Ümmetçi anlayış yerine laik ve milliyetçi bir ulus kimliği yaratma projesinde, Diyanet İşleri Başkanlığı destekleyici bir kurum olarak işlev görmüştür. Diğer bir ideolojik aygıt olan Halkevleri de Kemalizm'i geniş kitlelere yaymak ve toplumun kültür düzeyini artırmak amaçlarıyla yola çıkmış ve bu amaçla birçok faaliyet gerçekleştirmiştir.

Bu dönemdeki önemli ideolojik aygıtlardan diğeri ise çalışmanın ana konusu oluşturan Köy Enstitüleridir. Köy Enstitüleri, köylerde ideoloji ve kalkınma faaliyetleri için açılmış kurumlardır. Köylü çocuklarının hem teoriyi öğrenmeleri hem de öğrendiklerini pratiğe dökmeleri amaçlanan bu kurumlar, bir yandan da devletin resmî ideolojisine hizmet etme amacını taşımıştır. Köy Enstitülerinde, modern değerlere uygun bir eğitim verilmiştir. Laik değerler, ulusçuluk fikri ve karma eğitim bu okulların ideolojik anlamda öne çıkan özellikleridir. Kapatılana kadar yirmi bine yakın mezun veren Köy Enstitüleri'nden mezun olan bazı öğrencilerin davranışlarına ve verdiği eserlere bakıldığında Köy Enstitüleri'nin amacına ulaştığı görülmektedir. Öğrenciler, hâkim ideolojiyi benimsemiş ve bu kurumlarda aldıkları eğitime uygun bir şekilde hizmet vermişlerdir. Fakat iç ve dış ortamda değişen koşullar, Köy Enstitülerini de etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yükselen demokratikleşme trendi, Türkiye'de de çok partili hayata geçişi hızlandırmıştır. CHP ideolojisiyle bütünlük arz eden Köy Enstitüleri muhalefetin epeyce eleştirisine maruz kalmıştır. CHP'nin değişen koşullara uyum sağlama çabasıyla hareket etmesi ve parti içinde de hâkim ideolojiye karşı olanların sayısının fazlaşması Köy Enstitüleri açısından olumsuz bir durum oluşturmuştur. Enstitüler, önce değişiklikler yapılarak etkisizleştirilmiş, 1950 sonrası Demokrat Parti iktidarıyla da CHP ideolojisiyle özdeşleşen bu kurumun

hizmetlerine son verilmiştir.

Bu çalışmada, Tek Parti dönemi, Althusser'in ideoloji kuramı çerçevesinde incelenmiş ve örnek olarak Köy Enstitüleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Dönem incelendiğinde, Köy Enstitülerinin ideoloji ve kalkınma gayeleriyle kurulduğu anlaşılmıştır. Köy Enstitülerine gelen eleştirilerin çoğu ideoloji temellidir. Enstitülerin ideolojik konumunun, kalkınmaya sağladığı faydanın önüne geçtiği görülmüştür. Kurumun, muhafazakâr kesimce tepki çekmesinin ana nedeni, bu kesimde Kemalizm'in yerleşmemiş olmasının yanı sıra merkez-çevre karşıtlığına dayanan merkezin fikirlerine karşı çıkma durumudur. Karma eğitim uygulaması ve laiklik düşünceleri en fazla dikkat çeken eleştirilerden olmakla birlikte bu eleştiriler anti-komünizm propagandasıyla birleşmiş ve Köy Enstitüleri bu kesim tarafından "komünist yuvaları" olarak adlandırılmıştır. CHP'nin çok partili hayata geçişle ideolojisinde bir değişim görülmüştür. Güçlü bir muhalefet partisinin çıkmasıyla iktidarını korumak isteyen İsmet İnönü, taşradan gelen eleştirilere ve anti-komünizm propagandasına kulak vermiş ve Köy Enstitüleri de bu ideolojik değişimden nasibini alarak etkisizleştirilmiştir.

Son olarak Köy Enstitülerinin, yetiştirdiği öğrencilerde ideolojik aygıt görevini yerine getirdiği ancak köylerde istenilen topyekûn bir değişimin sağlanamadığı söylenebilir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı üç yazarın ortak ve eşit katkılarıyla oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tüm yazarlar iş birliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1995). Modern Türkiye'nin oluşumu (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Althusser, L. (2000). Özeleştirici öğeleri (2. Baskı) (Çev. L. Targu). İstanbul: Belge Yayınları.
- Althusser, L. (2005). Yeniden-üretim üzerine (Çev. I. Ergüden). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2017). İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları (6. Baskı). (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Akyüz, Y. (2000). Türk eğitim tarihi. Ankara: Milli Eğitim Basım Evi.
- Atılğan, G. (2015). İdeoloji. G. Atılğan ve E. A. Aytekin (Ed.), Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler içinde (285-297). İstanbul: Yordam Kitap.
- Badiou, A. (2015). Küçük panteon (Çev. I. B. Fidaner ve M.İ. Keskinoglu). İstanbul: Encore Yayınları.
- Bahadır, Z. (2002). Köy enstitüsü. Türk Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi cilt 26 içinde (283-285). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Başaran, M. (1990). Özgürleşme eylemi: köy enstitüleri. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Börklüoğlu, L. (2017). Althusser'in ideoloji kuramı bağlamında Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde ordunun konumu. (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Cevizci, A. (2019). Thales'ten Baudrillard'a felsefe tarihi (9. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Cihan, M. (2013). Spinoza felsefesinin etkileri: Spinozacılığın farklı dönem ve alanlardaki yansımaları. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 3 (1), 105-137.

- Çağan, K. (2008). İdeoloji. K. Çağan (Ed.), İdeoloji içinde (9-41). Ankara: Hece Yayınları.
- Çolak, Y. (2017). Türkiye’de kültürel iktidarın kuruluşu. Ankara: Liberte Yayınları.
- Delacampagne, C. (2018). 20. yüzyıl felsefe tarihi (6. Baskı). (Çev. D. Çetinkasap). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demirel, T. (2021). Türkiye’nin uzun on yılı: Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs darbesi (3. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eagleton, T. (1996). İdeoloji. (Çev. M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Elliott, A. (2017). Çağdaş sosyal teoriye giriş. (Çev. İ. Yıldız ve A. G. Baran (Ed.)). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ezer, F. (2020). Köy enstitülerinin Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi. *Belgi Dergisi*, 2 (19), 1786-1804.
- Geray, C. (1969). Türkiye’de köy enstitüleri hareketi ve köy kalkınması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 2 (1), 197-207.
- Gülener, S. (2007). Türk siyaseti’nde merkez-çevre ilişkilerinin seyri ve 27 Mayıs 1960 darbesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14 (1), 36-67.
- Güngör, S. (2001). Althusser’de ideoloji kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 221-231.
- Gürsel, A. (2018). Türk eğitim sisteminde köy enstitüleri. *Asia Minor Studies International Journal Of Social Sciences*, 6 (11), 1-11.
- Heper, M. (2016). Kemalizm/Atatürkçülük. M. Heper, S. Sayarı (Ed.), *Dünden bugüne Türkiye: Tarih, politika, toplum ve kültür* (Çev. K. Tanrıyar) içinde (185-196). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Heywood, A. (2019b). Siyasi ideolojiler (12. Baskı). (Çev: L. Köker). Ankara: Felix Kitap.
- Kara, İ. (2000). "Din ile devlet arasında sıkışmış bir kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18), 29-55.
- Karaömerlioğlu, M. A. (1998). Köy enstitüleri üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim* (76), 56-85.
- Karpat, K. (2017). Türk demokrasi tarihi (8. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazancı, M. (2012). Althusser, ideoloji ve ideolojiyle ilgili son söz. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0 (24), 67-93.
- Kazancıgil, A. (2009). Atatürkçülük ya da Türk aydınlanması. E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay (Ed.), *Türkiye’de politik değişim ve modernleşme içinde* (233-242). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Kılıçbay, M. A. (2009). Türkiye’de modern devletin oluşumu ve Kemalizm. E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay (Ed.), *Türkiye’de politik değişim ve modernleşme içinde* (207-232). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Kirby, F. (1962). Türkiye’de köy enstitüleri. Ankara: İmece Yayınları.
- Koca, B. (2019). Ellili yıllarda merkez sağ: Demokrat Parti’nin özgürlük ile istismar arasındaki dinî politikaları. M, K, Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1950’li yılları içinde* (293-319). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kongar, E. (2018). 21. yüzyılda Türkiye (49. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köker, L. (1993). Modernleşme, Kemalizm ve demokrasi (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2018). Modern Türkiye’nin doğuşu (10. Baskı). (Çev. B. B. Turna). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Makal, M. (1979). Köy enstitüleri ve ötesi. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

- Mannheim, K. (2002). İdeoloji ve ütopya (Çev. M. Okyayuz). Ankara: Epos Yayınları.
- Mardin, Ş. (2017). Türkiye’de toplum ve siyaset makaleler 1. (23. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2018). İdeoloji (19. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (2016). Kapital I. cilt (9. Baskı). (Çev. M. Selik, N. Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap.
- McClellan, D. (2009). İdeoloji (2. Baskı). (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Meşe, E. (2017). Türk sağında köy enstitüleri algısı. *Asya Studies*, 1 (1), 83-95.
- Örs, B. (2010). İdeoloji: Karmaşık dünyayı anlaşılır kılmak. H. B. Örs (Ed.), 19 yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler içinde (3-45). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parlak, D. (2011). Uluslaşma sürecinde köy enstitülerinin yeri. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 7 (27), 201-221.
- Paşaoğlu, M. T. (2019). Din, devlet, millet: Diyanet İşleri’nin 95 yıllık hikayesi. İstanbul: Libra Kitap.
- Roskin, M. G., Cord, R. L., Medeiros, J. A., Jones, W. S. (2018). Siyaset bilimi (4. Baskı). (Çev. A. Yayla). Ankara: Adres Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2004). Global toplumda din ve Türkiye. İstanbul: Everest Yayınları.
- Somel, S. A. (2015). Osmanlı’da eğitimin modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, otokrasi ve disiplin (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenatalar, B. (2016). Türkiye’nin anayasa sorunu. M. Kabasakal (Ed.), Türkiye’de siyasal yaşam içinde (s. 399-414). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tonguç, E. (1970). Devrim açısından köy enstitüleri ve Tonguç. İstanbul: Ant Yayınları.
- Toprak, B. (2009). Türkiye’de dinin denetim işlevi. E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay (Ed.), Türkiye’de politik değişim ve modernleşme içinde (445-458). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Toprak, B. (2016). Din ve siyaset. M. Heper, S. Sayarı (Ed.), Düünden bugüne Türkiye: Tarih, politika, toplum ve kültür (Çev. K. Tanrıyar) içinde (281-292). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Üstel, F. (2021). “Makbul vatandaş”ın peşinde (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vergin, N. (2010). Siyasetin sosyolojisi: Kavramlar, tanımlar, yaklaşımlar (7. Baskı). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Yerlikaya, N. (2003). Halkevleri: İdeoloji ve mimarlık (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yerlikaya, N. (2009). Halkevleri. T. Bora, M. Gültekinçil (Ed.), Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Cilt 2 Kemalizm içinde (113-118). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, G. (2020). İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ideolojik terkinde Üç Tarz-ı Siyaset: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 7 (14), 493-518.
- Zürcher, E. Z. (2000). Modernleşen Türkiye’nin tarihi (7. Baskı). (Çev. Y. S. Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

İlkokul Öğrencilerinin Okul Kavramına Yönelik Algıları: Metafor Çalışması¹

Ramazan ERTÜRK*

Öz

İlkokul öğrencilerinin okul kavramına yönelik metaforik algılarını belirlemeyi amaçlayan araştırmanın çalışma grubunu kolay ulaşılabilir durum örneklemesine göre belirlenen Bolu ili Yeniçağa ilçesinde bulunan üç ilkokulda 2017-2018 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 124 ilkokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tekniği kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan form kullanılarak toplanmıştır. Toplanan veriler nitel araştırma desenine uygun olarak içerik analizi ile çözümlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda kodlar ve kavramsal kategoriler oluşturulmuştur. Kodlar ve kavramsal kategoriler belirlenirken iki uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Verileri daha iyi yorumlayabilmek için yüzde ve frekanslara yer verilmiştir. Araştırma sonucuna göre, öğrencileri okul kavramına yönelik 32 metafor üretmişlerdir. Öğrenciler okul kavramını en çok lunapark, oyun, ev, aile, yuva, güneş, harita, pusula, anne, fener ve tiyatro metaforlarıyla açıklamışlardır. Öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri metaforlar güvenli ve huzur verici okul, eğlendirici okul, aydınlatıcı ve bilgilendirici okul, yönlendirici okul, şekillendirici okul, ve çalışma yeri olarak okul olarak altı kavramsal kategoride toplanmıştır. Öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri metaforlar en çok güvenli ve huzur verici okul ile eğlendirici okul kategorilerinde yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okul, Metafor, Öğrenci, Okul Algısı

Primary School Students' Perceptions on the Concept of School: Metaphor Study

Abstract

The study group, which aims to determine the metaphorical perceptions of primary school students towards the concept of school, consists of 124 primary school students studying in three primary schools in Yeniçağa district of Bolu province, determined according to the easily accessible situation sampling, in the 2017-2018 academic year. Case study technique, one of the qualitative research designs, was used in the research. The data were collected using a form consisting of semi-structured questions. The collected data were analyzed by content analysis in accordance with the qualitative research design. Codes and conceptual categories were created in line with the data obtained. Two experts were consulted while determining the codes and conceptual categories. Percentages and frequencies are included in order to better interpret the data. According to the results of the research, their students produced 32 metaphors about the concept of school. The students mostly explained the concept of school with the metaphors of amusement park, game, home, family, home, sun, map, compass, mother, lantern and theater. The metaphors that students produce for the concept of school are categorized into six conceptual categories: a safe and peaceful school, an entertaining school, an enlightening and informative school, a guiding school, a formative school, and a school of study. The metaphors students produce for the concept of school are mostly included in the categories of safe and peaceful school and entertaining school.

Keywords: School, Metaphor, Student, School Perception

Geliş/Received: 15.07.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

• Bu çalışma için, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 01.02.2021 tarih ve 2021/01 toplantısında (Protokol NO. 2021/03) değerlendirilerek etik olarak uygun bulunmuştur.

¹Bu çalışmanın kısa metni 11-14 Nisan 2018 tarihinde Ankara'da düzenlenmiş olan 17. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, koroglu522@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8140-0895.
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Toplumsal kalkınmada ve insan gücünün yetiştirilmesinde en önemli örgütlerden biri okullardır. Okulların temel görevi kültürel öğeleri ve değerleri nesilden nesile aktararak toplumsal kültürün devamlılığını ve bireylerin toplumsallaşmasını sağlamaktır. Okul insanların sosyal, kültürel ve mesleki yaşamlarında çok önemli etkilere sahiptir (Cerit, 2006). Okulun toplumsal davranışların kazandırılmasında önemli bir rolü vardır (Dewey, 2019). Okullar, eğitim sisteminin paydaşlarını etkilediği gibi bireyin gelişiminde de büyük rol oynamaktadır (Örücü, 2014). Devletler eğitim yasaları ile okullardan beklentilerini açıklamaktadırlar. Bu beklentiler genellikle iyi bir insan, iyi bir yurttaş, iyi bir üretici ve bilinçli vatandaşlar yetiştirmek olarak ifade edilmektedir. Günümüzde de okullardan beklenti oldukça fazladır (Aydın, 2012). Ancak bu beklentilerin karşılanması, okulların sadece yeterli insan kaynağına ve donanımına sahip olmasıyla mümkün değildir. Okulların en önemli paydaşlarından biri olan öğrencilerin okula ilişkin duygu ve düşünceleri, okulu nasıl algıladıkları, okuldaki deneyimlerini yorumlama biçimlerinin ortaya çıkarılması da okulların sahip oldukları insan kaynağı, insan kaynağının niteliği ve okulların fiziksel yeterlikleri kadar önemlidir. Okulu sadece girdileri olan ve bu girdileri işleyerek ürün elde ederek üretim gerçekleştiren örgütler olarak görmek ve bu şekilde düşünmek eğitimin ve okulun doğasına uygun değildir. Sosyal bir sistem olan okul, içerisinde çok sayıda insan kaynağını barındıran bir yaşam alanıdır. Okulu ve okulun sahip olduğu insan faktörünü nesnel olarak ele almak, insanın duygu, düşünce ve hislerini görmezlikten gelmektir. Bu düşünce ve bakış açısı okulu tam olarak anlamada ve ifade etmede yeterli bir bakış açısı değildir (Nağacı ve Bektaş, 2012). Dolayısıyla okulda yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerinin verimli ve etkili olmasında ve nihayetinde öğrencilerin başarıya ulaştırılmasında öğrencilerin okula yönelik tutumları ve algıları ön plana çıkmaktadır. Öğrenci ile okul arasındaki bağ, öğrencinin okulda gerçekleştirilen faaliyetleri özümsemesini ve içsel olarak bu faaliyetlere katılarak yetiştirilmesini sağlayacaktır. Çünkü bireyin, örgüt yapısını kavramsallaştırma biçimi ve örgütü algılama durumuna yönelik benzetimleri, bireyin örgüt ile arasındaki ilişki hakkında önemli bilgiler verebilmektedir. Bu anlamda örgüt yapısını ve sistemlerini anlamada güçlü araçlar olarak görülen metaforların önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü metaforlar akıldaki soyut imge ve kavramları somut hale getirmede önemli işlevlere sahiptirler (Mazlum ve Balcı, 2018). Temel bir zihin mekanizması olan metaforlar, fiziksel ve sosyal tecrübe konusunda bilinenleri kullanma olanağı vererek birçok şeyin kavranmasını sağlamaktadırlar (Lakoff ve Johnson, 2005). Metaforlar eğitimi destekleyen teorilerin temelidir. Dolayısıyla eğitimin her kademesinde kullanılabilir (Botha, 2009). Nitekim metaforlar aracılığıyla eğitim süreçlerinin araştırılmasında ve anlaşılmasında; öğretmen, öğrenci, yönetici ve velilerin eğitim ve uygulamalara yönelik algıları incelenebilir, anlaşılabilir ve açıklanabilir (Yob, 2003).

Bireylerin dünya görüşü, mevcut bakış açısı, okul ve çevresinde meydana gelen değişimler, okuldan beklentiler okula yüklenen anlamların farklılık göstermesine neden olabilmektedir (Kara ve Bozbayındır, 2019). Dolayısıyla bu etkilere bağlı olarak öğrencilerin okula bakış açısı ve okula

yükledikleri anlamlar ve okulu algılama biçimleri de farklılık gösterebilir. Öğrencilerin okula, derse ya da öğretmene yönelik zihinsel algıları metaforlarla belirlenebilmektedir. Öğrencilerin olumlu ve olumsuz zihinsel imgeleri eğitimi doğrudan etkileyebilmektedir (Doğan, 2014). Okul ve öğretmenlerin gelecek nesillerin yetiştirilmesinde ve şekillendirilmesinde eğitim ve öğretim sürecinin etkili şekilde yürütülmesinde önemli görev, rol ve sorumlulukları vardır. Okul ve öğretmenlerin bu rol ve sorumluluklarını yerine getirebilmelerinde öğrencilerin okula karşı duygu ve düşünceleri önem arz etmektedir. Nitekim öğrenci, öğretmen, yönetici ve ailelerin duygu ve düşüncelerini anlamayı kolaylaştırmak için yararlanılmakta olan metaforlar, eğitim-öğretim sürecinin etkili bir şekilde yürütülmesinde kullanılabilmektedir (Ateş, 2016). Dolayısıyla okulun öğrenciler tarafından nasıl algılandığı asıl amacı öğrenciyi yetiştirmek, geliştirmek ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunacak iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek olan okulların başarıya ulaşmasında oldukça önemlidir. Bu bağlamda ilkokul öğrencilerinin okul kavramına yönelik algılarını metaforik olarak ortaya çıkarmayı amaçlayan araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1.İlkokul öğrencilerinin okul kavramına yönelik metafor algıları nelerdir?

2.İlkokul öğrencilerinin, okul kavramına yönelik metafor algıları hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?

Araştırmanın Önemi

Gelecek nesillerin eğitilip yetiştirilmesinde okullara ve okullarda görevli personele önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Öğrencilerin iyi bir vatandaş olarak yetiştirilip gelecekte ülke ekonomisine katkı sunmaları sadece okulların ve insan kaynağının varlığı ile mümkün değildir. Öğrencilerin okula yönelik algıları da bu bağlamda oldukça önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu araştırmada ilkokul öğrencilerinin okula yönelik algıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada araştırmacılara güncel bir olguyu kendi yaşam çerçevesinde ele alıp, nasıl ve neden sorularına odaklanarak amaçlanan durumu derinlemesine ve ayrıntılı biçimde inceleme fırsatı vermekte olan (Yin, 2003) nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin okul kavramına yönelik algıları belirlenmiştir. Veriler durum çalışmasına uygun olarak görüşme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Görüşme sırasında öğrencilere formun nasıl doldurulacağı konusunda gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bu araştırma Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulunun 01.02.2021 tarih ve 01 sayılı toplantısında etik olarak uygun bulunmuştur.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Bolu ili Yeniçağa ilçesinde üç ilkokuldaki 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören 124 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde araştırmacıya hız ve pratiklik sağlayan kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin % 46.8'i kız (n=58), % 53.2'si erkek (n=66); % 49'u 3. sınıf öğrencisi (n=61), %51'i 4. sınıf öğrencisidir (n=63).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri literatürde metafor çalışmalarında kullanılan ve araştırmacı tarafından araştırma konusuna uygun olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış form ile toplanmıştır. Öğrencilere dağıtılan formda okul.....gibidir. Çünkü.....cümlesini tamamlamaları istenmiş ve oluşturdukları metaforlar nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, birbirine benzeyen verileri belli kategoriler ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek, okuyucunun anlayabileceği bir şekilde organize edip yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Balcı, 2015). Öğrencilerin verdikleri cevaplar doğrultusunda kodlar ve temalar oluşturulmuştur. Ayrıca metaforların oluşturduğu kavramsal kategorilere örnek oluşturması açısından bazı öğrencilerin görüşleri doğrudan alıntı şeklinde sunulmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlik ve güvenilirlik, araştırmanın kuramsal çerçevesinin oluşturulması, verilerin toplanması, analizi ve yorumlanması ve bulguları kapsayan önemli kaygılardır (Merriam, 2013). Geçerlik kapsamında, yarı yapılandırılmış form kullanılarak öğrencilerden gelen cevaplar sonucunda elde edilen veriler kapsamlı bir şekilde incelenerek okul kavramına yönelik 32 metafor üretildiği tespit edilmiştir. Öğrenciler tarafından üretilen metaforların temsil ettiği kavramsal kategoriler belirlenerek bütün metaforlara ve ayrıca her kategori altında yer alan metaforlara bulgular kısmında yer verilmiştir. Okul kavramına yönelik üretilen metaforların oluşturduğu altı kavramsal kategoride yer alan her bir metaforun altında toplandığı kavramsal kategoriye temsil edip etmediğini belirlemek için iki uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu süreçte güvenilirliği ve inandırıcılığı sağlamaya yönelik uzmanlara metafor listesi ve kategori adları verilmiş ve her bir uzmandan verilen metaforları kavramsal kategorilere yerleştirmeleri istenmiştir. Araştırmacı ve uzmanların yaptığı eşleştirmeler sonucunda bir metaforun farklı kategorilere yerleştirildiği görülmüştür. Miles ve Huberman'ın (1994), (güvenirlik= görüş birliği/görüş birliği+görüş ayrılığı x100) formülü kullanılarak hesaplanan güvenilirlik sonucuna göre, araştırmanın güvenilirliği %97 (Güvenirlik=31/(31+1)x100=0.97) olarak saptanmıştır. Görüş ayrılığı bulunan 1 metafor uzmanlarla birlikte tekrar incelenerek bu metafor üzerinde de uzlaşma sağlanmıştır. Nitel araştırmalarda 0.90 ve üzeri güvenilirlik aranmakta (Saban, 2008) olduğundan bu araştırmanın güvenilirliğinin yeterli olduğu söylenebilir. Ayrıca uzmanlara öğrencilerin doldurduğu formlar

sunularak oluşturulan kategorilerin kanıtlanabilirliği ve onaylanabilirliği de sağlanmıştır. Öğrencilerin geliştirdikleri metaforların analizi aşağıda açıklandığı üzere dört aşamada yapılmıştır: Kodlama ve ayıklama, kategori geliştirme, verilerin kodlara ve kategorilere göre düzenlenmesi ve tanımlanması, bulguların yorumlanması (Ekiz, 2009; Saban, 2008; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Kodlama ve Ayıklama

Öğrencilere elden dağıtılıp tekrar elden toplanan 124 form incelenerek formların hepsinin geçerli olduğu görülmüştür. Öğrencilerden toplanan formlara numara verilmiş ve araştırmacı tarafından bu numaraları belirten ifadelerle kodlanarak yazılmıştır (Ö1, Ö2, Ö3 ...). Öğrencilerin geliştirdikleri metaforlar ve gerekçeleri de incelenerek yazılan gerekçenin geliştirilen metaforlara uygun olduğu saptanmıştır.

Kategori Geliştirme

Öğrencilerin geliştirdiği metaforlar ve bu metaforların gerekçelerinin yer aldığı bir tablo oluşturulmuş ve okul kavramına yönelik üretilen metaforlar ve gerekçeleri arasındaki ilişkiler analiz edilerek birbiriyle ilgili olanlar bir araya getirilmiş ve kategoriler oluşturulmuştur. Öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri 32 metaforun güvenli ve huzur verici okul, eğlendirici okul, aydınlatıcı ve bilgilendirici okul, yönlendirici okul, şekillendirici okul, ve çalışma yeri olarak okul olarak altı kavramsal kategoride toplandığı tespit edilmiştir.

Verilerin Kodlara ve Kategorilere Göre Düzenlenmesi ve Tanımlanması

Bu aşamada elde edilen veriler geliştirilen kategorilere göre düzenlenmiştir. Veriler tanımlanıp yorumlanmıştır.

Bulguların Yorumlanması

Bu aşamada bulgular yorumlanarak doğrudan alıntı şeklinde öğrencilerin görüşlerine yer verilmiştir.

Bulgular

Bulgular bölümünde öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri metaforlar, üretilen metaforlardan elde edilen kavramsal kategoriler ve her bir kavramsal kategoride yer alan metaforlar ayrı ayrı verilmiştir. Ayrıca doğrudan alıntılarla, bulgular desteklenmeye çalışılmıştır.

Okul Kavramına Yönelik Üretilen Metaforlar

Öğrenci görüşlerine göre okul kavramına yönelik 32 metafor tespit edilmiş olup bu metaforlar Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri metaforlar

Metafor	f	Metafor	f
Lunapark	10	Bilgisayar	3
Oyun	9	Cennet	3
Ev	9	Fabrika	3
Aile	8	Fırın	2
Yuva	7	Değirmen	2
Güneş	7	Karınca yuvası	2
Harita	6	Bilgi yuvası	1
Pusula	5	Fabrika	1
Anne	5	Araba aynası	1
Fener	5	İnternet	1
Tiyatro	5	Dergi	1
Anahtar	4	Kitap	1
Baba	4	Hastane	1
Arı kovanı	4	Huzurevi	1
Park	4	Resim atölyesi	1
Kütüphane	4		
Lamba	4	Toplam	124

Tablo 1'de görüldüğü üzere öğrencilerin "okul" kavramına yönelik 32 adet metafor ürettikleri görülmektedir. Öğrencilerin okul kavramını en çok lunapark (10), oyun (9), ev (9), aile (8), yuva (7), güneş (7), harita (6), pusula (5), anne (5) fener (5) ve tiyatro (5) metaforlarıyla açıkladıkları saptanmıştır. Tabloda "fabrika" meteforuna birden fazla yer verilmesinin nedeni, öğrencilerin fabrika metaforuna yönelik yaptıkları açıklamaların farklı olması ve dolayısıyla farklı kategorilere alınmasıdır. Dolayısıyla fabrika metaforu hem "şekillendirici okul", hem de "çalışma yeri olarak okul" kategorilerinde yer almaktadır.

Okul Kavramına Yönelik Üretilen Metaforlardan Oluşturulan Kavramsal Kategoriler

Öğrenciler tarafından okul kavramına yönelik üretilen 32 metafor, altı kavramsal kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler Tablo 2 'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri metaforlardan oluşturulan kavramsal kategoriler

Kategoriler	f	%
Güvenli ve huzur verici okul	38	30.6
Eğlendirici okul	28	22.6
Aydınlatıcı ve bilgilendirici okul	27	21.7
Yönlendirici okul	16	13.0
Şekillendirici okul	8	6.5
Çalışma yeri olarak okul	7	5.6
Toplam	124	100

Tablo 2'de görüldüğü üzere öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri metaforların toplandığı kategoriler güvenli ve huzur verici okul (f=38), eğlendirici okul (f=28), aydınlatıcı ve

bilgilendirici okul (f=27), yönlendirici okul (f=16), şekillendirici okul (f=8) ve çalışma yeri olarak okul (f=7) olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri metaforların "güvenli ve huzur verici" ile "eğlendirici" okul kategorilerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Güvenli ve Huzur Verici Okul

Öğrencilerin ürettikleri metaforlardan güvenli ve huzur verici okul kategorisi altında yer alanlar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Güvenli ve huzur verici okul kategorisinde yer alan metaforlar

Kategori 1: Güvenli ve huzur verici okul		
Kodlar	f	%
Ev	9	23.7
Aile	8	21.1
Yuva	7	18.4
Anne	5	13.2
Baba	4	10.5
Cennet	3	7.9
Hastane	1	2.6
Huzurevi	1	2.6
Toplam	38	% 100

Tablo 3'te görüldüğü üzere güvenli ve huzur verici okul kategorisinde öğrenciler tarafından en çok üretilen metaforların ev (f=9), aile (f=8) ve yuva (f=7) olduğu tespit edilmiştir. İlkokul öğrencilerinin çocukluk döneminde olmaları, yaş itibarıyla kendilerini koruyacak öz güvenlerinin olmaması nedeniyle onların okulu ev, aile ve yuvaya benzetmeleri normal karşılanabilir. Dahası ilkokul çağındaki çocukların evden sonra kendilerini güvende hissettikleri yerin okul olduğu söylenebilir. Öğrencilerin güvenli ve huzur verici okul kategorisi altında ürettikleri metaforlara ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ev: "Okul bizim evimiz gibidir" (Ö12), "Okulda kendimi evim gibi güvende hissediyorum" (Ö23),

Aile: "Öğretmenim ve arkadaşlarım ailem gibiler" (Ö3),

Yuva: "Okul benim yuvamdır. Evimden sonra kendimi okulumda güvende hissediyorum" (Ö85),

Huzurevi: "Yaşlıların huzurevinde bulunduğu huzuru ben okulumda buluyorum" (Ö25),

Cennet: "Okulda oyun, arkadaşlar resim, müzik her şey çok güzel. Sanki cennet (Ö76),

Anne: "Okulum annem gibi beni korur" (Ö8).

Eğlendirici Okul

Öğrencilerin ürettikleri metaforlardan eğlendirici okul kategorisi altında yer alanlar Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Eğlendirici okul kategorisinde yer alan metaforlar

Kategori 2: Eğlendirici okul		
Kodlar	f	%
Lunapark	10	35.7
Oyun	9	32.1
Tiyatro	5	17.9
Park	4	14.3
Toplam	28	% 100

Tablo 4'te görüldüğü üzere eğlendirici okul kategorisinde öğrenciler tarafından üretilen metaforların lunapark (f=10), oyun (f=9), tiyatro (f=5) ve park (f=4) olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin okulu lunapark, oyun, tiyatro ve parka benzetmeleri buldukları yaş itibarıyla oyun çağında olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Nitekim bu çağ çocukları için ciddi bir uğraş olan oyun, aynı zamanda bir eğlence ve öğrenme kaynağıdır. İlkokul öğrencileri oyun oynayarak hem öğrenirler hem de eğlenirler. Oyun bu yaşlarda bir ihtiyaçtır. Oyunun çocukların fiziksel, psikomotor, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimine katkısı göz önünde bulundurulduğundan, öğrencilerin okulu lunapark, park ve oyun olarak görmeleri onların okulun bu gelişimlerine katkı sunması bakımından önemli olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin eğlendirici okul kategorisi altında ürettikleri metaforlara ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Lunapark: "Okulda ben çok eğleniyorum. Lunaparkta eğlendiğim gibi" (Ö55),

Oyun: "Okulda çok oyun var. Arkadaşlarımla birçok oyun oynuyorum" (Ö14),

Tiyatro: "Birçok tiyatro oynuyoruz. Öğretmenimiz de tiyatrocusu gibi" (Ö98),

Park: "Okulda pek çok oyun oynuyoruz. Parka gitmiş gibi oluyorum" (Ö65).

Aydınlatıcı ve Bilgilendirici Okul

Öğrencilerin ürettikleri metaforlardan aydınlatıcı ve bilgilendirici okul kategorisi altında yer alanlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Aydınlatıcı ve bilgilendirici okul kategorisinde yer alan metaforlar

Kategori 3: Aydınlatıcı ve bilgilendirici okul		
Kodlar	f	%
Güneş	7	26.0
Fener	5	18.5
Kütüphane	4	14.8
Lamba	4	14.8
Bilgisayar	3	11.1
Bilgi yuvası	1	3.7
İnternet	1	3.7

Dergi	1	3.7
Kitap	1	3.7
Toplam	27	%100

Tablo 5 incelendiğinde, aydınlatıcı ve bilgilendirici okul kategorisinde öğrenciler tarafından en çok üretilen metaforların güneş (f=7), fener (f=5), kütüphane (f=4) ve lamba (f=4) olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin aydınlatıcı ve bilgilendirici okul kategorisi altında ürettikleri metaforlara yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Güneş: "Okulumuz bizi Güneşin Dünyayı aydınlattığı gibi bilgisiyle aydınlatıyor" (Ö45),

Fener: "Okulumuz beni fenerin geceleri yolumuzu aydınlattığı gibi okulda öğrendiğimiz bilgilerle geleceğimizi aydınlanacak, meslek sahibi olacağız" (Ö88),

Kütüphane: "Kütüphanemizde bilgileri öğrendiğimiz gibi okulumuzda bize çok bilgi veriyor" (Ö106),

Bilgi yuvası: "Okulumuzda birçok bilgi öğreniyoruz." (Ö62).

Yönlendirici Okul

Öğrencilerin ürettikleri metaforlardan yönlendirici okul kategorisi altında yer alanlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Yönlendirici okul kategorisinde yer alan metaforlar

Kategori 4: Yönlendirici okul		
Kodlar	f	%
Harita	6	37.5
Pusula	5	31.2
Anahtar	4	25.0
Araba aynası	1	6.3
Toplam	16	%100

Tablo 6 incelendiğinde, yönlendirici okul kategorisinde öğrenciler tarafından üretilen metaforların harita (f=6), pusula (f=5), anahtar (f=4) ve ayna (f=1) olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin ilkokulda okulun kendilerini yönlendirdiğini, kendilerine rehberlik ettiğini düşünmeleri olumlu bir durum olarak görülebilir. Çünkü 21. yüzyılda bilim ve teknoloji öyle hızla geliyor ve değişiyor ki, öğrencilerin bu gelişme ve değişimlerden haberdar olmaları bu gelişime ve değişimlere uyum sağlamaları gerekmektedir. Bu da okullarda yönlendirme ve rehberlik çalışmalarını gerekli kılmaktadır. Dahası problem çözme, yaratıcı ve eleştirel düşünme, karar verme becerisi, yenilikçilik, bilgi okuryazarlığı, dijital beceriler ve işbirliği gibi becerilerin öğrencilere kazandırılmasında yönlendirmenin önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Bu bulgu, öğrencilerin yönlendirmeye olumlu baktıkları şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla öğrencilerin okulu yönlendirici bir yer olarak görmeleri bu becerilerin kazandırılmasına önemli bir katkı sunabilir.

Öğrencilerin yönlendirici okul kategorisi altında ürettikleri metaforlara yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Harita: "Haritaya bakarak yolumuzu bulabiliyoruz. Okulda da öğretmenimiz bize ne yapmamız gerektiğini öğretiyor" (Ö46),

Pusula: "Okul bize hangi olaylarda nasıl davranacağımızı göstererek yön verir" (Ö28),

Anahtar: "Okul anahtar gibi bana çok güzel kapıları açıp meslek sahibi yapacağımı düşünüyorum" (Ö2).

Araba aynası: Babam arabamızın aynasına bakarak arabayı sağa sola yönlendiriyor. Okul da bizi çeşitli mesleklere yönlendiriyor. Okuldan sonra meslek sahibi oluyoruz" (Ö60).

Şekillendirici Okul

Öğrencilerin ürettikleri metaforlardan şekillendirici okul kategorisi altında yer alanlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Şekillendirici okul kategorisinde yer alan metaforlar

Kategori 5: Şekillendirici okul		
Kodlar	f	%
Fabrika	3	37.5
Fırın	2	25.0
Değirmen	2	25.0
Resim Atölyesi	1	12.5
Toplam	8	%100

Tablo 7'ye göre öğrencilerin şekillendirici okul kategorisi altında ürettikleri metaforların fabrika (f=3), fırın (f=2), değirmen (f=2) ve resim atölyesi (f=1) olduğu görülmektedir. Şekillendirici okul kategorisi altında üretilen metaforlara yönelik öğrenci görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Fabrika: "Okul bizi fabrika gibi işler ve iyi insan yapar" (Ö17).

Fırın: Fırında ekmekler pişer ya! Biz de okulda çeşitli davranışlar ve bilgiler öğrenerek iyi insan oluruz (Ö9),

Değirmen: "Ben bir buğdayım, değirmenin buğdayı öğütüp un yaptığı gibi. okul da beni öğütecek, iyi bir insan yapacak ve insanlara faydalı olacağım" (Ö91).

Çalışma Yeri Olarak Okul

Öğrencilerin ürettikleri metaforlardan çalışma yeri olarak okul kategorisi altında yer alanlar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Çalışma yeri olarak okul kategorisinde yer alan metaforlar

Kategori 6: Çalışma yeri olarak okul		
Kodlar	f	%
Arı kovanı	4	57.1
Karınca Yuvası	2	28.6
Fabrika	1	14.3
Toplam	7	%100

Tablo 8'e göre öğrencilerin çalışma yeri olarak okul kategorisi altında ürettikleri metaforların arı kovani (f=4), karınca yuvası (f=2) ve fabrika (f=1) olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin çalışma yeri olarak okul kategorisi altında üretilen metaforlara yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Arı kovani: "Öğrenciler arı gibi. Okula giriyorlar, çıkıyorlar, koşuyorlar. Arıların evlerinde çalışarak bize bal yaptıkları gibi biz de okulda arılar gibi çalışıyoruz. Bizim çalışma yerimiz okuldur"(Ö27),

Karınca yuvası: "Okulda öğrenciler karınca gibi bahçenin her tarafında koştururlar. Zil çalınca yuvanın ağzından içeri girerler. Sonra tekrar çıkarlar"(Ö120).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde araştırmanın bulguları çerçevesinde sonuçlara ve bu araştırmanın sonuçları ile konu ile ilgili literatür kapsamında yorum ve tartışma ile araştırmanın sonuçları doğrultusunda geliştirilen öneriler yer almaktadır.

Araştırma sonucuna göre, öğrenciler okul kavramını 32 metafor ile ifade etmişler ve en çok lunapark, oyun, ev, aile, yuva, güneş, harita, pusula, anne, fener ve tiyatro metaforlarını kullanmışlardır. Öğrencilerin okula yönelik ürettikleri 32 metaforun tümü olumlu kavramlardır. Dolayısıyla öğrencilerin okula karşı olumlu yaklaşımları eğitim öğretim faaliyetlerinin başarıya ulaşmasında ve öğrencilerin eğitiminde öğretmenlere ve okullara kolaylık sağlayacaktır. Dahası ilkökul çağında öğrencilerin okulu olumlu kavramlarla ifade etmeleri, okula yönelik olumlu imajın ortaya çıkması anlamına gelmektedir ve bu olumlu algı aslında öğrencileri yönlendirebilme ve 21. yüzyılın gerektirdiği becerilerle donatarak toplumsal kalkınmanın sağlanmasına da katkı sunacaktır. Literatür incelediğinde öğretmenler ve öğrenciler üzerinde yapılan araştırmalarda (Cerit, 2006; Saban, 2008; Tuncay ve Özçınar, 2009; Özdemir, 2012) okula ilişkin algıların genellikle olumlu olduğu görülmektedir. Kara ve Bozbayındır (2019)'ın aday öğretmenlerle yaptıkları çalışmada okul kavramına ilişkin toplam 199 adet metafor üretilmiş ve okul kavramına yönelik en çok ev, fabrika, bahçe, aile, hayat/yaşam, uzun bir yolculuk, tiyatro salonu, mozaik, yuva, gökyüzü ve gökkuşağı metaforları üretilmiştir. Doğan (2014) tarafından öğretmen adayları ile yapılan çalışmada öğrenciler okulu en çok aile, yuva, hayat, hapishane, ev, fabrika, dünya ve toprak metaforlarıyla; Ateş (2016) tarafından ilkökul ve ortaokul öğrencileri ile yapılan çalışmada öğrenciler okulu en çok ev, hapishane, yuva, bilgi yuvası, hayat ve aile metaforlarıyla; Nalçacı ve Bektaş (2012) tarafından üniversite öğrencileri ile yapılan araştırmada ise öğrenciler okul kavramını en çok aile, ev, yuva, hayat, hapishane, fabrika, toplum, gelecek, güneş, beyin ve gökkuşağı metaforlarıyla ifade etmişlerdir. Arslan (2020) çalışmasında okul kavramına ilişkin metaforları, karınca yuvası, bir toplum olarak okul, bir fabrika olarak okul, hapishane olarak okul, spor stadyumu olarak okul ve gündüz bakımevi olarak okul şeklinde ifade etmiştir. Akan ve Yarım (2019) tarafından yapılan çalışmada da ilkökul öğrencileri okulu en çok ev, bilgi evi, güzel bir yer, park, yuva, kütüphane metaforlarıyla açıklamışlardır. Literatür incelendiğinde bu araştırmada ulaşılan sonuçlarla yapılan çalışmaların sonuçlarının benzerlik gösterdiği ve öğrenciler tarafından okula yönelik algının genel olarak olumlu olduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin okula yaklaşımlarının pozitif olduğunu

göstermektedir. Ortaya çıkan bu olumlu ve pozitif algı öğrencilerin eğitilmesinde, yönlendirilmesinde öğretmen, yönetici ve okullara kolaylık sağlayacağı muhtemeldir. Zira okul kavramının haphane metaforu ile ifade edilmesi istenmeyen bir durum olarak görülebilir. Bu durumun okul yönetim yapılarından ve öğretmenlerin öğrencilere yaklaşımlarından kaynaklandığı düşünüldüğünde, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin öğrencilerin okulu sevmeleri için daha fazla çaba göstermeleri gerektiği söylenebilir. Çünkü sevilmeyen ve olumsuz tutum sergilenen bir yerde eğitimin gerçekleşmesi zor olacaktır. Öğrencilerin öğrenme istek ve heyecanlarının sağlanması ve bu durumun artırılması, öğrenme motivasyonlarının üst düzeye çıkarılması okulların temel görevlerinden biridir. Öğrenciler öğrenme istek ve heyecanını kaybettikleri zaman okul onlar için anlamsız bir hale gelebilmekte ve bu anlamsızlık öğrencilerin hayattan kopuşlarına sebep olabilmektedir (Turan, 2007). Dolayısıyla bu araştırmada özellikle ilkokul öğrencilerinin okula yönelik olumlu algıları, öğrencilerin ailelerinden sonra ikinci eğitim yuvaları olan okulları anlamlı olarak görmeleri açısından, motivasyonlarının artırılmasında, istekli ve heyecanlı bir şekilde öğrenmelerini sağlamada önemli bir sonuç olarak görülmektedir.

Öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri metaforlar güvenli ve huzur verici okul, eğlendirici okul, aydınlatıcı ve bilgilendirici okul, yönlendirici okul, şekillendirici okul ve çalışma yeri olarak okul olmak üzere altı kavramsal kategoride toplanmıştır. Öğrenciler okul kavramını en çok güvenli ve huzur verici olarak ifade ederken, en az çalışma yeri olarak ifade etmişlerdir. Öğrencilerin okulu en çok güvenli ve huzur verici olarak ifade etmeleri, ilkokul öğrencilerinin kendilerini koruyacak yaşta olmamalarından dolayı öğretmenlerini birer koruyucu, okullarını da evleri gibi güvenli bir yer olarak görmeleri sonucu ortaya çıkmış olabilir. Okullarda son yıllarda uygulanan özel güvenlik görevlisi uygulamaları da öğrencilerin okula yönelik algılarının güvenli ve huzur verici olmasına katkı sunmuş olabilir. Kara ve Bozbayındır (2019) çalışmalarında okul kavramına yönelik üretilen metaforları sevgi ve güven ortamı, üretim yeri, yaşamın bir parçası, bilgi ve kazanım yeri, şekillendirme ve sosyalleşme yeri, sistemli ve hiyerarşik bir yapı, araç, geleceğin umudu ve güvencesi, disiplin edici ve iş ve çalışma merkezi olarak 11 kategoride toplamışlardır. Saban (2008), ilköğretim birinci kademe öğrencilerinin büyük bir kısmının okulu sevgi ve dayanışma ortamı içerisinde bilgi kazanılan ve aynı zamanda hoş ve güzel vakit geçirilen bir yer olarak nitelendirdiklerini; Ateş (2016) ise çalışmasında ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin okulu yüksek düzeyde sevgi ve güven ortamı olarak algıladıklarını tespit etmiştir. Bu araştırmada da okul kavramı ilkokul öğrencileri tarafından eğlendirici okul olarak güven ve huzur verici okul kategorisinden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bu bağlamda literatürde ulaşılan sonuçlarla bu araştırmada ulaşılan sonuçların benzerlik gösterdiği söylenebilir. Nitekim ilkokul çağındaki öğrenciler oyun çağında oldukları için okulda arkadaşlarıyla birlikte hoş vakit geçirmekten, oyun oynamaktan mutluluk duyacaklardır. Dolayısıyla okulu eğlendirici, güzel ve hoş vakit geçirilen bir yer olarak ifade etmeleri oldukça doğaldır. Akan ve Yarım (2019) tarafından yapılan çalışmada da okul kavramının ifade edildiği metaforların güvenli güzel bir yer, öğretici ve yetiştirici bir yer, eğlence ve oyun merkezi, görkemli ve korunaklı bir yer, hoş ve renkli bir yer kavramsal kategoriler içerisinde yer aldığı

saptanmıştır. Bülbül ve Toker-Gökçe (2015) tarafından yapılan çalışmada da okula yönelik metaforların toplandığı bilgi veren ve geliştiren, şekillendiren ve biçimlendiren, eğlenme yeri ve güzel bir ortam olarak okul kategorilerinin bu araştırmada ulaşılan sonuçları desteklediği görülmektedir.

Araştırma sonucuna göre, öğrenciler güvenli ve huzur verici okul kategorisi altında ev, aile, yuva, anne, baba, cennet, hastane, huzurevi; eğlendirici okul kategorisinde lunapark, oyun, tiyatro ve park; aydınlatıcı ve bilgilendirici okul kategorisinde güneş, fener, kütüphane, lamba, bilgisayar, bilgi yuvası, internet, dergi ve kitap; yönlendirici okul kategorisi altında harita, pusula, anahtar ve ayna; şekillendirici okul kategorisi altında fabrika, fırın, değirmen ve resim atölyesi; çalışma yeri olarak okul kategorisi altında arı kovanı, karınca yuvası ve fabrika metaforlarını üretmişlerdir. Ateş (2016) tarafından yapılan çalışmada sevgi ve güven ortamı olarak okul teması altında aile, anne-baba, cennet, ev ve yuva metaforlarının; çalışma ve gelişme yeri olarak okul temasında: arı kovanı, karınca yuvası ve fabrika metaforlarının; güzel ve eğlenceli bir yer olarak okul temasında, oyun alanı ve park metaforlarının; bilgi ve kazanım yeri olarak okul temasında bilgi yuvası, bilgi deposu, bilgi evi, bilgisayar, kitap, kütüphane ve güneş metaforlarının bu araştırmada üretilen metaforlar ve elde edilen kategorilerle örtüştüğü görülmektedir. Bülbül ve Toker-Gökçe (2015) tarafından yapılan çalışmada bilgi veren ve geliştiren bir ortam olarak okul teması altında bilgi yuvası ve kütüphane metaforlarının; Nalçacı ve Bektaş (2012) tarafından yapılan çalışmada eğlendirici okul kategorisinde tiyatro; bilgi sağlayıcı okul kategorisinde güneş; güven verici okul kategorisinde aile, ev, yuva, cennet, hastane; biçimlendirici okul kategorisinde fabrika; yönlendirici okul kategorisinde ayna metaforlarının bu araştırmada üretilen ve oluşturulan kavramsal kategorilerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Kara ve Bozbayındır (2019) tarafından yapılan çalışmada da sevgi ve güven ortamı kategorisinde ev aile, yuva ve güneş; bilgi ve kazanım yeri kategorisi altında bilgi yuvası, bilgisayar ve kitap; iş ve çalışma merkezi olarak okul kategorisinde karınca yuvası metaforları ve kategorileri bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Bu araştırmada öğrencilerin okul kavramına yönelik ürettikleri ve üretilen metaforlarda elde edilen kavramsal kategorilerin olumlu olması ve literatürde ulaşılan sonuçların da genel olarak benzer yönde olması önemli ve umut verici bir sonuçtur. Çünkü okul çevrelerinde öğrencilerin dikkatini dağıtıcı ve kötü davranışa sevk edici birçok faktörün olduğu göz önüne alındığında, öğrencilerin okulu güvenli ve huzur verici, aydınlatıcı ve bilgilendirici, yönlendirici ve şekillendirici olarak algılamaları öğrencilerin okula güvendiklerini ve okulları geleceklerini aydınlatacak kurumlar olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla öğrencilerin bu olumlu algıları onların okullarda kaliteli bir eğitim alıp iyi bir vatandaş olarak topluma katılmaları ve ülkemizin kalkınmasına katkı sunmaları açısından oldukça önemli görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin okulları eğlenceli bir yer olarak görmeleri de önem taşımaktadır. Özellikle ilkokullarda eğitim öğretim faaliyetlerinde oyunlaştırma, oyunun yer aldığı öğretim yöntem ve tekniklerinden sıklıkla faydalanılmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin okulu eğlendirici bir yer olarak görmeleri eğitim öğretim çalışmalarının başarıya ulaştırılmasında önemli bir

fırsat olarak görülebilir. Çünkü oyun, çocukların öğrenmesini sağlamakta, yaratıcılıklarını geliştirmekte, oyun sayesinde çocukların güçlü ve geliştirilebilir yönleri ortaya çıkmaktadır (Öktem, 2018; Akt: TEMDEM, 2018). Sonuç olarak eğitimin en önemli unsurlarından biri olan öğrencilerin okula karşı olumlu algıları onların motivasyon düzeylerinin artırılmasına, yaratıcılıklarının geliştirilmesine, problem çözme, yenilikçilik ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda araştırmacılara ve uygulayıcılara aşağıda öneriler sunulabilir:

Öğrencilerin okulu ev, aile ve yuvaya benzetmeleri özellikle ilkökul çağındaki çocukların ailelerinden ayrılarak okula geldikleri zaman okulda onlara aile ortamını sağlayacak şefkati ve ortamı sağlamayı gerekli kılmaktadır. Bu anlamda okulların öğrencilere evlerindeki rahat ortamı sağlayıcı fiziksel yapılara kavuşturulmaları iyi olacaktır.

Bu araştırmada ilkökul öğrencileri ile çalışılmıştır. Başka bir araştırmada farklı eğitim kademelerinde öğrenim gören öğrencilerin okula yönelik algıları belirlenerek karşılaştırmalı bir analiz yapılabilir.

İlkokul öğrencilerinin okul kavramına yönelik ürettikleri metaforlar genellikle olumludur. Bu bağlamda öğrencilerin motive edilerek iyi bir eğitim almaları ve iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmeleri kolaylaşacaktır. Ayrıca öğrencilerin okulu yönlendirici ve şekillendirici olarak açıklamaları, öğrencilerin yönlendirilmesi ve onlara rehberlik etmede öğretmen ve okul yöneticilerinin daha fazla gayret göstermelerini gerekli kılmaktadır.

Öğrencilerin okulu eğlendirici bir yer olarak görmelerinden dolayı eğitim öğretim faaliyetlerinde oyunlaştırma ve oyuna yönelik öğretim yöntem ve teknikleri sıklıkla kullanılmalıdır. Özellikle ilkökullarda geniş oyun alanlarına yer verilmesi sağlanabilir.

Bugünün çocukları yarının büyükleri olacaktır. Dolayısıyla öğrencilerin okula karşı olumlu algıları bir fırsata dönüştürülmeli ve öğrencilerin motivasyon düzeylerinin artırılarak yaratıcılık, problem çözme, yenilikçilik ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine katkı sunulmalı ve dolayısıyla gelecek neslin iyi bir eğitim alması sağlanarak ülkemizin geleceği güvence altına alınmalıdır.

Kaynakça

- Akan, D. ve Yarım, M. A. (2019). İlkokul öğrencilerinin okul ve okul müdürü kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 223-233.
- Arslan, P. (2020). Okul kavramına ilişkin metaforlar. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3 (1), 1-14.
- Ateş, Ö. T. (2016). Öğrencilerin öğretmen ve okul metaforları. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi (UGEAD)*, 2 (1), 78-93.
- Aydın, İ. (2012). *Alternatif okullar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Botha, E. (2009) Why metaphor matters in education. *South African Journal of Education*, 29 (4), 431-444.
- Bülbül, T. ve Toker-Gökçe, A. (2015). Meslek lisesi öğrencilerinin metaforik okul algıları: işlevselci bir yaklaşım. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 16 (2), 273-291.
- Cerit, Y. (2006). Öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin okul kavramıyla ilgili metaforlara ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6 (3), 669-699.
- Dewey, J. (2019). *Okul ve toplum* (H. A. Başman, Çev.). Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Doğan, D. (2014). Öğretmen adaylarının perspektifinden okul kavramının metaforlarla analizi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 7 (3), 361-382.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (2. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kara, M. ve Bozbayındır, F. (2019). Aday öğretmenlerin okul kavramına ilişkin algıları: Bir metafor çalışması. *Anadolu Türk Eğitim Dergisi*, 1 (1), 18-34.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2005). *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil* (G. Y. Demir, Çev.). İstanbul: Paradigma.
- Mazlum, A. A. ve Balcı A. (2018). Meslek lisesi öğretmen ve öğrencilerine göre okul: bir metafor çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 1-26. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.339901>.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Nalçacı, A. ve Bektaş, F. (2012). Öğretmen adaylarının okul kavramına ilişkin algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13 (1), 239-258.
- Örücü, D. (2014). Öğretmen adaylarının okul, okul yönetimi ve Türk eğitim sistemine yönelik metaforik algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 20 (3), 327-358.
- Özdemir, M. (2012). Lise öğrencilerinin metaforik okul algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37 (163), 97-109.
- Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459- 496.
- TEDMEM (2018, Ocak). Prof. Dr. Ferhunde Öktem ile Düşünme Becerileri ve Oyun Üzerine. Erişim adresi: <https://tedmem.org/dosya-konusu/prof-dr-ferhunde-oktem-ile-dusunme-becerileri-oyun-uzerine>.
- Tuncay, N. ve Özçınar, Z. (2009). Distance education students' metaphors. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 2883-2888. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.513>.
- Turan, S. (2007). İşini bil okuluna sahip ol. A. Açıkalm, M. Şişman, S. Turan, (Ed.). *Bir insan olarak okul müdürü kitabı* içinde (ss.81-100). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, K. (2010). Nitel araştırmalarda niteliği artırma. *İlköğretim Online*, 9 (1), 79-92.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research. design and methods* (3rd.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Yob, I. M. (2003). Thinking constructively with metaphors. *Studies in Philosophy and Education*, 22 (2), 127-138. <https://doi.org/10.1023/A:1022289113443>.

Moğollarda İstihbarat Faaliyetleri

Yavuz DELİBALTA*

Öz

XIII. Yüzyıl başında Moğollar Cengiz Han liderliğinde askerî tarihin en büyük ve hızlı fetih hareketini başlattılar. Çin'den Orta Avrupa'ya kadar çok geniş bir sahada gerçekleşen büyük askerî seferlerle parlak zaferler kazandılar. Bu süreçte Moğolların başarı sağlamasındaki en önemli faktörlerden biri de istihbarat faaliyetlerine çok önem vermeleri ve iyi işleyen bir haber alma mekanizmasına sahip olmalarıydı. Moğol orduları herhangi bir seferden önce hedef bölgenin siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik durumları hakkında her türlü bilgiyi toplamaya büyük özen göstermişlerdir. İstihbarat toplama sürecinde genellikle casuslar, tacirler ve elçilerden istifade edilmiştir. Hedef ülkelerde taraf değiştiren yahut devşirilen yerel unsurlar da istihbarat mekanizmasında önemli bir rol oynamıştır. Askerî sahada ayrıca keşif seferleri, öncü birlikler, gözcüler ve kılavuzlar vasıtasıyla ayrıntılı istihbarat çalışmalarında bulunulmuştur. Toplanan tüm istihbarî bilgilerin iletimi ve ordu birimleri arasındaki iletişim *yam* denilen hızlı bir posta sistemi sayesinde *ok haberciler* vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Moğol Ordusu, Cengiz Han, İstihbarat, Yam

Intelligence Activities of the Mongols

Abstract

At the beginning of the 13th century, the Mongols under the leadership of Genghis Khan began the largest and fastest conquest movement in military history. They won brilliant victories in great military campaigns that took place in a very wide area from China to Central Europe. In this process, one of the most important factors involved in the success of the Mongols was that they attached great importance to intelligence activities and had a well-functioning intelligence mechanism. Before any campaign, Mongol armies took great care to collect all kinds of information about the political, military, social and economic conditions of the target region. They generally used spies, traders and ambassadors in the intelligence gathering process. Those local elements of target countries that changed sides or were recruited also played an important role in the intelligence mechanism. Besides, detailed intelligence studies were conducted in the military field through reconnaissance expeditions, pioneer units, observers and guides. The transmission of all intelligence gathered and the communication between army units was carried out by arrow messengers through a fast postal system called *yam*.

Keywords: Mongols, Mongolian Army, Genghis Khan, Intelligence, Yam (Jam)

Geliş/Received: 16.09.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

- Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yavuzdelibalta69@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5082-5498

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

İstihbarat kavramı sözlüklerde genel olarak “yeni öğrenilen bilgiler, duyular, bilgi toplama ve haber alma” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük I, 1998: 1107). İstihbarat faaliyetleri hedef ve hedef olması muhtemel unsurların güçlü ve zayıf yönlerini ortaya çıkarmak, harekât tarzları ve motivasyon durumları gibi hususlarda önceden doğru bilgi sahibi olabilmek amacıyla yürütülmektedir (İlter, 2002: 1-2). İstihbarat, tarihin her döneminde önemini korumuştur. M. Ö. VI. Yüzyılda yaşayan Çinli filozof Sun Tzu, *Savaş Sanatı* isimli eserinde hükümdarlar ve komutanlar için istihbaratın önemini vurgulayarak zafere ulaşmanın buna bağlı olduğunu ifade etmiştir (Sun Tzu, 2008: 83-85).

XIII. Yüzyılda Moğol orduları büyük askerî seferlerle çok geniş bir coğrafyada tarihin akışını değiştiren sayısız zaferler kazandılar. Tarihin en önemli askerî liderlerinden birisi olarak kabul edilen Cengiz Han, 1206 yılında dağınık Moğol kabilelerini tek bir ulus halinde birleştirmeyi başararak Büyük Moğol İmparatorluğunun temellerini attı. Liyakate dayalı idare ve komuta kademesiyle disiplinli bir ordu ve esaslı bir devlet teşkilatı meydana getirdi. Askerî tarihin en büyük fütuhât hareketlerinden birini başlatan Cengiz Han, Kuzey Çin’i zapt ettikten sonra batıda Karahıtay ve Harezmsah İmparatorluklarına son vererek Türkistan ve İran’ın tamamını da hakimiyeti altına aldı. Komutanları Kafkaslar ve Karadeniz’in kuzeyine uzanarak parlak zaferler kazandılar. 1227 yılında Cengiz Han’ın ölümünden sonra onun mirasını devralan halefleri Ögeday (1229-1241), Güyük (1246-1248) ve Möngke (1251-1259) Kağanlar da büyük askerî seferlerle imparatorluk sınırlarını bir taraftan Orta Avrupa’ya diğer taraftan Hindistan, Anadolu ve Suriye içlerine kadar genişlettiler. Çin’de uzun yıllar devam eden savaşlar Kubilay Han (1260-1294) zamanında Güney Çin’in tamamen ele geçirilmesiyle sonuçlandı.

Moğol askerî başarısına etki eden amiller arasında ordu düzeni, katı disiplin, yetenek esaslı komuta yapısı, silah ve teçhizat kapasitesi, planlama ve stratejik üstünlük gibi unsurlar sayılabilir. Bununla birlikte şüphesiz zaferlerin arkasındaki en önemli unsurlardan birisi de istihbarat mekanizmasının işleyişidir. Moğol orduları herhangi bir seferden önce hedef bölgenin siyasî, sosyal, askerî ve ekonomik durumları hakkında her türlü bilgiyi toplamaya büyük özen göstermişlerdir (Martin, 2003: 58-59).

Bu çalışmada Moğol istihbarat faaliyetleri incelenerek siyasî ve askerî açıdan bilgi toplamak amacıyla başvuru olan haber alma yöntemleri üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte toplanan istihbaratın iletimi ve bilgi akışını sağlaması hususunda posta organizasyonuna da yer verilmiştir. Araştırma sürecinde genel tarih, vakayiname ve seyahatnâme türü birinci elden kaynaklar ve araştırma eserlerden istifade edilmiştir. Moğol fütuhâtının çok geniş bir coğrafyayı kapsamasına paralel olarak tarihî kaynakları da bir o kadar çeşitlidir. Ancak kaynaklarda doğrudan konuyla ilgili ayrıntılı anlatımlar yer almamaktadır. Taramalar sonucu elde edilen veriler değerlendirilerek Moğol idarî ve askerî tarihî araştırmalarına katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Casusluk Faaliyetleri

Moğollar herhangi bir seferden önce hedef bölgelere çok sayıda casus göndererek ayrıntılı istihbarat çalışmalarında bulunuyorlardı (Galstyan, 2017: 33). Moğol casusları, düşmanın askerî gücü ve devlet adamları arasındaki herhangi bir fikir ayrılığı ve rekabet hususunda bilgi toplamaya çalışıyorlardı (Dvornik, 1893: 275). Bu casus ağları ayrıca savunmaları keşfetmek, yolları haritalamak ve tedarik kaynaklarını belirlemek için detaylı raporlar hazırlardı. Bu durum Moğolların düşmanlarından daha hazır bir savaşa girmelerini ve en iyi stratejiyi belirlemelerini sağlamıştır (Chambers, 1979: 60-62). Moğol casuslarına dair Parisli Matthew şunları belirtmektedir: “*Her tarafa saldıkları ajanları ve hiçbir ilahi kanunları olmaksızın Mars’a özgü disiplinli karakterleri sayesinde uyumsuzluk içindeki devletler, tahkimat ve askerî olarak savunmasız bölgeler hakkında bilgi sahibi oluyorlar. Krallıkların sıkıntılarını ve kralların arasındaki çekişmeleri öğreniyor, zaman kaybetmeksizin hareketleniyor ve saldırıyorlar. Böyle bir yöntemi ne kadar övsen az!*” (Özcan, 2013: 42).

Cengiz Han’ın daha ilk dönemlerden itibaren istihbarat faaliyetlerine büyük önem verdiği ve düşmanlarının durumundan çeşitli şekillerde haberdar olmaya çalıştığı bilinmektedir. Örneğin Kereyit hükümdarı Ong Han’ın ani saldırı ve suikast planını ona süt getiren iki çoban işiterek derhal Cengiz Han’a haber vermişlerdir. Cengiz Han, kendisine tehlikeyi haber veren Kişilik ve Baday isimli bu iki çobana daha sonra *tarhan* unvanı vererek onları ödüllendirmiştir (*Moğolların Gizli Tarihi*, 1986: 91-92). Ong Han hizmetinde bulunan bu çobanların böyle bir haberi derhal ulaştırmış olmaları onların daha önceden Cengiz Han tarafına meyletmış olduklarını ve onun hesabına casusluk yapmaları amacıyla görevlendirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bununla beraber ilk dönemlerden itibaren istihbarat sağlama noktasında daha ziyade tacirler ve elçilerden istifade edilmiştir.

Tacirler, Moğol istihbarat ve casusluk mekanizmasının en önemli unsurlarından birisi olarak görülmektedir. Uzak diyarlar boyunca pek çok kişi ve toplulukla temas kurmaları onları potansiyel bir bilgi kaynağı durumuna getirmekteydi (Delibalta, 2018: 90). Tacirler kâr kokusu aldıkları her yere hiç çekinmeden gidebiliyorlardı (Cüveynî, 1988: 135). Gittikleri iyi karşılanır ve itibar görürlerdi. Gözlem yetenekleriyle ticaret yaptıkları her bölgenin siyasî, ekonomik ve sosyal durumu hakkında çok önemli bilgiler edinirlerdi. Ticaretleri sebebiyle birçok bölgede temasları bulunuyor, İran’dan Çin’e kadar kervanlarının geçtiği tüm güzergâhları ve yolların durumunu iyi biliyorlardı. Ayrıca halk arasında çok geniş bir yelpazede propaganda yapma imkanına sahiptiler. Cengiz Han en başından beri ticaretin önemini fark etmiş ve tacirlerle iyi ilişkiler kurmuştur. Zaman zaman onları kendi otağında ağırlayıp sohbet ederek çeşitli sorular sormuştur. Tacirler de han ile ilişkilerini geliştirmek ve kâr sağlamak amacıyla ona ihtiyaç duyduğu tüm bilgileri özgürce sağlamışlardır (Dvornik, 1893: 274-275). Moğollar özellikle Uygur tacirler vasıtasıyla Çin ile ticarî ilişkilere sahiptiler. 1211’de Kin seferinden önce bir

Uygur tüccarı Moğollara bölgedeki şehirler ve halkları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir (Shao Hung, 2012: 77).

Orta Asya ve Çin arasındaki tüm ticareti ise Müslüman tacirler kontrol ediyorlardı. Hiç şüphesiz Cengiz Han, Müslüman müşavirlerinin verdikleri haberlerden Harezmsah hakkında çok sağlam bir istihbarat edinmiştir (Barthold, 1990: 429). Bununla birlikte Cengiz Han, tacirlerin bu işleviyle yetinmeyerek onları aynı zamanda elçi ve casus olarak kullanmak yoluna da gitmiştir. Nitekim, Buharalı, Harezmlî ve Otrarlı üç Müslüman tüccarı Harezmsah Sultan Alâeddin'e elçi olarak göndermiştir. Bunlar aracılığıyla aradaki düşmanlığı alevlendirecek "Oğlum" hitabıyla sultana Çin'i zapt ettiğini haber vermiş ve aradaki ticareti geliştirmeyi teklif etmiştir. Ayrıca 1219'da Cengiz Han tarafından Harezm ülkesine gönderilen ve 400 Müslüman tüccarın yer aldığı ticaret kervanının Otrar valisi tarafından katledilmesinde de casusluk şüphesi bulunmaktaydı (Nesevî, 1934: 28-30). Moğol İmparatorluğunun her döneminde tacirlerden istihbarat amacıyla istifade edilmiştir. Kubilay Han da Venedik'ten ticaret maksadıyla gelen Marco Polo'nun babası ve amcasıyla görüştüğünde onlara hükümdarlarının kim olduğu, ordusunun ne kadar olduğu ve nasıl savaştıkları gibi sorular sormuştur. Polo kardeşler bu ve benzeri bilgileri Kubilay Han'a uzun uzun anlatmışlardır (Marco Polo Seyahatnamesi, 1990: 14). Daha sonra da Marco Polo, hanın hizmetinde elçilik görevinde bulunmuştur.

Moğol istihbarat kaynaklarının bir diğer önemli unsuru diplomatik vazifelerinin ötesinde casus olarak da görevlendirilen elçilerdir. Elçilere büyük önem verilerek hürmet gösterilmiş ve yolculukları boyunca her türlü ihtiyaçları karşılanmıştır (Shao Hung, 2012: 77; Carpini, 2018: 87). Nitekim Moğollar hem kendi elçilerinden hem de yabancı elçilerden istihbarat sağlama yoluna gitmişlerdir. Bu durum batılı elçilerin raporlarına ayrıntısıyla yansımıştır. Örneğin Güyük Han ile görüşen Papalık elçisi Plano Carpini, hanın onlarla beraber kendi elçilerini göndermek niyetinde olduğunu belirtiyor. Ancak o, yanlarında Moğol elçisinin gelmesini istemediklerini, çünkü onun ülkelerinde her an kavga ve savaş olduğunu görüp saldırı teklif edeceğinden korktuklarını ve ayrıca elçilik bahanesiyle casusluk yapacaklarından şüphelendiklerini ifade etmiştir (Carpini, 2018: 157). Aynı şekilde Batu ve Möngke hanlarla görüşen Fransisken rahip Wilhelm Von Rubruck da Moğol yöneticilerin kendisine ayrıntılı sorular sorduklarını detaylarıyla anlatmaktadır. Kendisine yöneltilen soruların onda, adeta üzerlerine yürüyerek her şeylerini alacakları kanaati uyandırdığını ifade etmektedir. Möngke Han, bu elçilerle birlikte kendi elçilerinin gitmesini de istemiştir. Rubruck, yanlarında gönderilecek Moğol elçisine yollara, şehirlere, kalelere, insanlara ve silahlara çok dikkat etmesinin emredildiğini ve gerçek amaçlarının casusluk olduğunu aktarmaktadır (Rubruck, 2019: 88, 94, 119, 123, 159, 166).

Moğol casusluk faaliyetleri tacirler ve elçilerle sınırlı olmayıp hedef bölgelere çeşitli kılıklarda casuslar da gönderilmiştir. Örneğin Kubilay'ın Mien'i fethinde casuslar çok önemli bir rol oynamıştır. Marco Polo'ya göre; saraydaki hokkabazlar, düzenbazlar ve oyunbazlar Mien'e girip casusluk yapıyor ve ortalığı kolağan ederek olan biteni şehrin dışında pusu kurmuş Moğollara rapor ediyorlardı. Ona göre,

eğer bu casuslar olmasaydı Mien fethedilemezdi (Marco Polo II, 1990, 9). 1299 seferinde Gazan'ın casusları da Memlûk ordusunun her hareketini bildiriyorlardı (Hayton, 2015: 157).

Bununla birlikte çeşitli sebeplerle taraf değiştiren kimselerin yahut türlü vaatlerle devşirilen yerel unsurların da Moğol istihbarat mekanizmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Örneğin Çinli elçi Shao Hong; Kin hükümdarına gücenen dört memurun aileleri ve tâbiyetindekilerle beraber Moğollara sığındıkları ve çok önemli istihbarat bilgileri aktardıklarını belirtmektedir. Bunun dışında Kin Hânedanı'na bağlı Ju Jun birlikleri de Moğollar tarafına geçerek ani saldırı ve taarruz planlarını haber verdiler. Moğollar casus gönderip haberin doğruluğunu tetkik ettikten sonra harekete geçtiler (Shao Hung, 2012: 76-77; D'Ohsson, 2014: 69-70).

Harezmi seferinde ise Otrar'da Bedreddin isimli bir kaymakam sultana karşı olan şahsî husumetinden ötürü Cengiz Han ile görüşüp sultan ve ordusu hakkında çok kritik istihbarî bilgiler paylaşmıştır. Nitekim onun verdiği bilgiler sonucu kurnaz bir plan tertiplenmiştir. Harezmi ordusundaki komutanların ağzından sanki Cengiz Han'a hitaben yazılmış sahte mektuplar kaleme alınmıştır. Mektuplar hülâsa Harezmi komutanların sultandan ayrılmak ve Moğol ordusuna katılmak için emir beklediklerini ihtiva etmektedir. Bu mektuplar daha sonra firarî kılığına sokulan bir Moğol tarafından sultana ulaştırıldı. Mektupları okuyan sultan en yakın komutanlarının ihaneti hususunda şüpheye düşmüştür. Nesevî'ye göre; bu durum sultanın askerlerini muhtelif mahallere dağıtmasının asıl sebebiydi (Nesevî, 1934: 31; Barthold, 1990: 432). Bunun dışında yine Harezmi seferinde Nesa mutasarrıfı olan Ebû'l-Fetih de Moğollar ile anlaşıp daima onlarla haberleşmişti (Nesevî, 1934: 47). Otrar kuşatmasında Moğollar kendilerine sığınan Karaca isimli Harezmi subayından şehrin ne halde olduğunu öğrenmiş ardından efendisine ihanet ettiği için öldürmüşlerdi (Ebû'l-Ferec, 2011: 10). Velh kalesi kuşatıldığında ise kale reisinin oğlu Moğollara gelip kılavuzluk ve yol göstericilik yapmıştır (Cûzcânî, 2016: 71).

Aynı şekilde batı seferinde de benzer hadiselerin yaşandığı kaynaklara yansımıştır. Parisli Matthew'in eserinde yer alan mektuplarda Macaristan'da ele geçirilen İngiliz asıllı bir Moğol ajanından bahsedilmektedir. İtiraflarında belirttiğine göre, işlediği bir suçtan ötürü İngiltere'den kovulan bu kişi önce Orta Doğu'da Tapınak şövalyelerine katılmış ve daha sonra Moğollar tarafından hizmete alınmıştır. Moğollar birçok dil bilmesinden ötürü ajanları vasıtasıyla onu seçmiş ve kendisine pek çok hediye bahsetmişlerdir (Özcan, 2013: 48). Jan Dlugosz'un belirttiğine göre 9 Nisan 1241'de birleşik Polonya ve Alman ordusuyla gerçekleşen Liegnitz (Legnica) savaşında da Moğollar tarafından devşirilen Polonyalı bir asker hızla etrafta koşturarak Lehçe "koş koş" (ya da "kaç kaç") diye korkunç çığlıklarla bağırarak ve savaşın kritik bir anında Polonya ordusunda panik oluşmasına sebep olmuştur (Jan Dlugosz, 18). Bununla beraber Moğollar önünden kaçıp Macaristan'a sığınan mülteci Kıpçakların da aslında Moğol casusu oldukları yönünde şayialar çıkmıştır. Bu durum Moğol saldırısının hemen öncesinde Macar-Kıpçak ittifakının bir anda dağılmasına sebep oldu. (Roger, 2020: 154-158, 174-178).

Her ne kadar söylentiler asılsız olsa da Moğol ordusunda daha başka Kıpçak unsurların yer alması bu şayanın Moğol casusları tarafından ortaya atıldığı izlenimini vermektedir.

Askerî İstihbarat Faaliyetleri

Moğol orduları askerî sahada da öncü birliklerle (*karavul*) keşif seferlerine çıkarak hem güvenlik tedbirleri alıyor hem de istihbarat topluyorlardı. Çinli gözlemciler göre; “*Moğollar kanat birlikleri dahil seçkin süvarilerden oluşan keşif birliklerini dört tarafa yollar ve yüksek bir yerden gözlem yaparlar. Keşif birlikleri bir veya iki yüz li (yaklaşık 50-100 km) mesafelere kadar sefer yaparlar.*” Bu birlikler ayrıca yol boyunca kırsal yerlerde gözlem noktaları kuruyordu. Gönderilen casuslar aracılığıyla yolların ve şehirlerin durumu, konaklama bölgeleri, su ve otlakların konumu, savaşa uygun arazi ve düşman birliklerinin konuşlandığı alanlar gibi her türlü stratejik bilgi toplanarak rapor edilirdi. Düşman hakkında bilgi aldıklarında derhal birbirlerine aktarır ve dört tarafa çıkıp kontrole başlardı. Bilgi doğrulanınca ya da yeni bir güvenilir bilgiye sahip olduklarında aktarma istasyonları vasıtasıyla hemen ana orduyu haberdar ederlerdi (Peng Da Ya ve Xiu Ting, 2012: 144).

Moğol ordusunun önemli bir unsuru olan *yurtçi* isimli yüksek rütbeli kurmay subaylar ana ordudan önce harekete geçerlerdi. *Yurtçi* subayları karargâh yerlerinin belirlenmesi ve kurulması, yolların açılması, otlak alanların tahsis edilmesi, lojistik destek ve iletişimin sağlanması yanı sıra keşif seferleri düzenlemek ve istihbarat toplamakla da vazifeliydiler (İgnatiyeviç, 1953: 27; Gabriel, 2017: 48). Plano Carpini de bu hususta destekleyici bilgiler aktarıyor. Ona göre, “*Moğollar seferden önce bir öncü kotasını kıl çadır, at ve silahla donanmış olarak yollarlar. Bu grup düşmana saldırıda bulunup ganimet toplamaz. Rastladıkları insanları yaralar, öldürür ya da en azından korkutup kaçırlar. Bu öncü grubunu esas ordu takip eder. Ayrıca komutanlar her tarafa akıncılar göndererek, saklanmış bulunan silahlı ve silahsız kişilerin yerlerini tespit ettirirler. Bunlar bu zor işlerde çok tecrübe sahibidirler.*” (Carpini, 2018: 103). Benzer şekilde C. de Bridia’ya göre, “*Moğollar düşman ülkeye yaklaşmaya başladığında bir şekilde terörü yaymak, öldürmek ve düşmanın kendilerine karşı beklenmedik bir hızla harekete geçmesini önlemek için en hızlı avcılarını ileri gönderirler. Hiçbir engelle karşılaşmazlarsa aileleriyle birlikte gizlenmeden ilerlemeye devam ederler.*” (C. de Bridia, 1967: 34-37; Skelton, Marston, Painter, 1965: 98-101).

Marco Polo ise keşif amaçlı iki yüz kişiden oluşan atlı birliklerin ana ordudan önce çeşitli yönlerde iki günlük mesafeye kadar sefer düzenlediklerini ve düşmanın hareketini izlediklerini belirtiyor. (Marco Polo, 1990: 71). Dolayısıyla keşif devriyeleri ve izciler sayesinde düşmanın beklenmedik saldırılarından korunuyor ve arazi incelenerek düşmanın her hareketi gözlemleniyordu. Moğollar ayrıca kalabalık seferi kuvvetlerle çok uzak ülkeler hakkında da istihbarat toplamaya çalıştılar. Cebe ve Subutay’ın üç tümenlik kuvveti, Harezmsah’ı taktikten sonra Hazar Denizi’nin kuzey kıyılarını ve batısındaki toprakları araştırmak, kimlerin yaşadığını öğrenmek ve ordularını test amacıyla üç yıllık keşif seferine çıktılar. Nitekim gönderilen casuslar ve bölgede kazanılan tecrübe sayesinde pek çok

istihbarat toplanmış ve gelecekteki Avrupa seferinin planlaması buna göre yapılmıştır (Dvornik, 1893: 275-276).

Bununla beraber Moğol askerî istihbarat sisteminde kılavuzlar ve izciler de önemli bir rol oynamıştır. Onların görevi orduya yollar, geçitler ve engeller hakkında bilgi vermek yahut rehberlik etmektir. Kılavuzlar genellikle coğrafyayı iyi tanıyan yerli halktan veya tacirlerden seçilmekteydi (Swietoslawski, 2002: 35). Örneğin; Oyrat seferinde iken Tutuka'nın adamları teslim olunca Cengiz Han onları kılavuz tayin etmiştir (D'Ohsson, 2014: 43,54). Harezm seferinde ise Kızılıkum Çölü'nden geçerek Buhara'ya sürpriz bir saldırı gerçekleştirmek için bölgedeki göçebelere dostça davranıp onlardan kılavuzlar edinmiş ve bu sayede çölün gizli yollarından ordusunu geçirmeyi başarmıştır (Weatherford, 2009: 40). Bu hizmet karşılığı menfaat sağlamayı arzu edenler olduğu gibi kimi zaman zor kullanarak da kılavuzlar bulunmuştur. İbnü'l-Esir'e göre Moğollar Şamahi şehrini ele geçirdikten sonra Şirvan derbendini geçmek istemişler fakat bir türlü geçememişlerdi. Şirvanşah'a elçi gönderip kendileriyle barış yapmak üzere bir heyet göndermesini istemişlerdir. Şirvanşah on kişilik bir heyet göndermiş ve Moğollar onlardan birini diğerlerinin gözü önünde derhal öldürerek diğer dokuzundan geçilecek yolları göstermelerini istemişlerdir. Durumdan korkan elçi heyeti bu derbentte dar bir yol hariç kesinlikle geçilecek bir yer bulunmadığını belirtmiş ve rehberlik ederek Moğolların bu dar yoldan derbendi aşmalarını sağlamışlardır (İbnü'l-Esir, 2008: 237).

Bunun yanı sıra bozkır orduları zaman zaman düşman hakkında bilgi verecek birini yakalayıp sorgulayarak *dil alma* olarak bilinen istihbarat sağlama yöntemine de başvurmuşlardır (Delibalta, 2018: 145). Moğollar da yakaladıkları esirlerden azami derecede istifade etmekteydiler. Çinli gözlemcilere göre, bazen yerli halktan birini yakalayıp etraftaki durum hakkında sağlam bilgiler alırlardı (Peng Da Ya ve Xiu Ting, 2012: 144). Örneğin Cebe Noyan, Küçlük üzerine sefere çıktığında Moğol askerleri Kaşgar halkından Küçlük hakkında bilgi istediler. Doğu Türkistan halkı Küçlük'ten nefret ettiği için bildiklerini isteyerek Moğollarla paylaşmışlardır (Barthold, 1990: 427). 1236 yılında II. Deşt-i Kıpçak Seferi esnasında da Mönge komutasındaki Moğol kolordusu Kıpçaklara saldırmış ve Kıpçak başbuğlarından Baçman kaçıp Volga kıyılarındaki ormanlara saklanmıştır. Moğollar Baçman'ın yerini terkedilmiş obada *dil alma* yöntemiyle sorguladıkları yaşlı bir kadından öğrendiler (Reşideddin Fazlullah, 1998: 326). Aynı şekilde Moğollar, Erzurum şehrine geldiklerinde de esir ettikleri birinden sultanın kalabalık bir orduyla yakın bir mıntıkada bulunduğu dair bilgi almışlardır. İlhanlı komutanı Kutlukşah da Müslümanlardan bazı kimseleri esir alıp sorgulamış ve Memlük sultanı hakkında haberlere ulaşmıştır (Hayton, 2015: 85,172).

Posta Organizasyonu (Yam)

İstihbaratın toplanması kadar ilgili mercilere en hızlı ve güvenilir bir şekilde iletilmesi de bir o kadar önemlidir. Moğollar ilk dönemlerden itibaren belli mesafelerde kurulan gözlem noktaları aracılığıyla ana orduya hızlı bir bilgi aktarımı sistemi kullanmaktaydılar. Örneğin Cengiz Han ve Ong

Han'ın Camuka'ya karşı savaşı sırasında Kerulen nehri boyunca ilerleyen öncü birlikleri yol boyunca gözlem noktaları kurarak toplanan istihbaratı derhal ana gövdeye aktarıyorlardı. Bu sistemle, ana ordu ve kanat birliklerinin önünde ilerleyen *karavul* ve *algıncı* birlikleri 50 km'den fazla mesafelerden elde edilen bilgileri ulaştırıyorlardı (Moğolların Gizli Tarihi, 1986: 70-71).

Bu yöntem zaman içerisinde genel bir uygulamaya dönüşmüştür (May, 2007: 70-71). Ordu ilerledikçe arkasındaki yol boyunca kurulan gözetleme noktaları sadece birlikler ve karargâhlar arasında değil aynı zamanda tüm ülke çapında teşkilatlı bir haber alma sisteminin uzantısı haline geldi (Chambers, 1979: 61-62) ve *yam* isimli posta organizasyonunun temelini oluşturdu. Yaklaşık her 40-50 km'de bir "at direği" anlamına gelen *yam* istasyonları kurularak ülke çapında yüzlerce istasyondan oluşan büyük bir iletişim ağı oluşturuldu. Bir atlı birinden diğerine hiç duraklamadan dörtlü gidebilirdi. *Yam* istasyonlarında görev alan ve *ok haberciler* olarak adlandırılan ulaklar, görevlerinin öneminden ötürü en iyi atlara biniyorlardı. İstasyonlar; haberciler için yiyecek, barınak ve taze atlar sağlamaktaydı. Bir haber, herhangi bir istasyona ulaşır ulaşmaz yeni bir atlı onu bir sonrakine taşımak için hızla harekete geçerdi (Dvornik, 1893: 276). Bu sayede habercilerin istasyondan istasyona hızlı bir şekilde ulaşımı istihbarat toplama sürecini kolaylaştırıldı.

Cengiz Han bu teşkilatı 1206 yılı kurultayından hemen sonra kurmuş ve birer günlük mesafe aralığında posta istasyonları kurulmasını emretmiştir (Kemaloğlu, 2017:56). Genellikle araştırmacılar Moğol posta teşkilatının kuruluşunda Çin etkisi üzerinde durmuşlardır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi teşkilatın kökenini bozkır geleneklerinde aramak gerekir. Bununla beraber Cengiz Han'ın Çin'in kurumsal posta sisteminden de ilham aldığı ve yasalar çıkarıp fethedilen tüm topraklara yayarak teşkilatı daha da geliştirdiği savunulabilir (Dvornik, 1893: 277). Spuler, Cengiz Han'ın bu müesseseyi Çin ve İran'daki eski örneklerle göre kurmaya muvaffak olduğunu belirtmekte ancak Moğol posta teşkilatının genellikle yenilikler içerdiğini ifade etmektedir. Ona göre; Moğol posta teşkilatının mükemmelliği bugün bile hayret vericidir (Spuler, 2011: 459).

Cengiz Han'ın emriyle belli yerlere menziller kurulup buralara yeterli sayıda at yerleştirildi. Menzillerin görevleri tespit edilip insan, hayvan, yiyecek ve araç gereç bakımından ihtiyaçları karşılandı. Yönetimleri o bölgede bulunan tümen komutanına verildi. Bu konak yerlerinden tüm gezginler, elçiler, kervanlar ve hanın koruması altında olanlar istifade edebiliyordu. İhtiyaçları ganimetlerden veya *kopçur* vergisinden karşılanırdı (Cüveynî, 1988: 101). Posta ve *yam* vergisinin miktarı *noyanlar* ve valilerin mevzuatına göre belirlenir ve kimse bundan muaf tutulmazdı (Peng Da Ya ve Xiu Ting, 2012: 125-126). Yerleşik bölgelerde posta teşkilatının kurulması ve istihbarat işlerinin yürütülmesi Moğol hakimiyetinin temsilcisi olan *darugacı*lerin vazifeleri arasındaydı (Barthold, 1990: 426). Haberciler taşıdıkları özel *payzaları*¹ sayesinde yol üzerinde herkesten yardım talep edebilir, atı

---

¹ *Payza*; Moğol İmparatorluğunda resmî görevlilere, elçilere ve habercilere kağan tarafından belirli imtiyazların verildiğini belirten yetki belgesi mahiyetindeki yazılı metal levhalardır. Çince "p'ai-tse" kelimesinden türemiş

yorulmuşsa yahut topalsa bir at talep edebilirdi. Atını veren kişi istasyona ulaştığında iadesi yapılırdı. Her istasyonda tek görevi yolları yönetmek olan memurlar ve devriye gezen askerler vardı (Chambers, 1979: 61-62).

Ögeday Han 1229 ve 1232 yıllarında posta hizmetiyle ilgili iki önemli yasa çıkardı. 1234'te Kin Hanedanı'na karşı kazanılan zaferden sonra bu meseleye özel bir önem göstermiş ve en önemli başarısının bu teşkilatı geliştirmek olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde tüm imparatorluk topraklarında yeni *yam* istasyonları ve yollar yapıldı. Her bir istasyon için yirmi haberci tahsis edildi. İstasyonlarda bulundurulacak atların, yemek için kesilecek koyunların, sağılacak kısrakların ve koşulacak öküz arabalarının miktarı tespit edilip karara bağlandı. Bu yeniden yapılanma ile Kuzey Çin'in tamamından Çağatay topraklarına, oradan Volga'daki Batu Han ordasına kadar istasyonlar arası irtibat geliştirildi (Moğolların Gizli Tarihi, 1986: 203-204). Ögeday Han zamanındaki ıslahatlarla teşkilatın halkın sırtına yüklediği yük hafifletildi ve ulakların işleyişine bir düzen getirildi (Meriç, 2019: 53). Uzak coğrafyalarda bulunan hanedan üyelerinin büyük han ile düzenli haberleşmesi temin edildi. Kuzey Çin'den Karakurum'a *Narin Yam* isimli özel bir posta servisi de yalnız han için hizmet veriyordu.

Möngke Han da teşkilatın işleyişine büyük önem gösterdi. Elde edilen gelirlerin bir kısmının posta sisteminin işleyişini geliştirmek üzere kullanılmasını emretti. Bazı suiistimallerden ötürü tacirlerin *yam* organizasyonundan istifade etmelerini yasakladı. Ulakların da meskün mahallere girmemelerini emretti (Spuler, 2011: 459-460). Moğol posta örgütü en mükemmel halini Kubilay Han zamanında aldı (Dvornik, 1893: 285). Teşkilatın işleyişine şahitlik eden Marco Polo, haberlerin en hızlı şekilde ulaşması için Kubilay Han'ın posta işlerine çok önem verdiğini belirtiyor. Her 30 km mesafede at değiştirme ve dinlenme yerleri bulunuyordu. Onun zamanında her istasyonda üç yüz-dört yüz kadar at hazır bulunurdu. Toplamda iki yüz bin at ve on bin kişi bu işle vazifelendirilmiştir (Marco Polo I, 1990: 130-132).

Marco Polo'ya göre atlar istasyonların yakınındaki köy ve şehir halkından vergi karşılığı olarak sağlanırdı. Genellikle atların iki yüz tanesi istasyonda, diğerleri otlakta bulundurulur ve her ay bunlar değiştirilirdi. Eğer habercinin bir gölü geçmesi gerekiyorsa oraya komşu şehirler hızlı geçiş yapabilen üç-dört tekneyi daima hazır bulundurmalıydı. Birkaç gün süren bir çölü geçmesi gerekiyorsa çöl yakınındaki şehir halkı ona at ve yiyecek temin etmeli ve geçiş için eşlik etmeliydiler. İssız bölgelere ise han tarafından atlar sağlanırdı. Bu şekilde önemli bir istihbarat taşıyan atlı haberciler bir gün içinde 350-400 km'den haberleri ulaştırabilirdi. Haberciler özel görevlerinden ötürü tanınmak için göğüslerini ve kafalarını özel bir bandajla sarıyordu. Ayrıca ellerinde görevlerini belirten *payza* isimli tabletler bulunurdu. Bu şekilde en azami hızda seyahat etmesi gerekiyordu. Bir istasyona yaklaşırken uzun bir

---

olup Moğollara Çin'den geçtiği düşünülmektedir. Moğol *payzaları* siyasî ve askerî görevlerin yanı sıra posta hizmeti, ticaret ve seyahat gibi alanlarda kullanılmıştır. *Payzalar* verildiği kişinin rütbesine göre altın, gümüş ve demir levhalar olabilirdi. Ayrıca üzerlerinde türlerine göre aslan, kaplan ve pars gibi semboller bulunuyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Uzunçarşılı, 1988:202-206; Meriç, 2019: 41-47).

süre duyulabilecek bir tür çan veya düdük çalar ve bunun duyulması üzerine istasyonda yeni bir at eyerlenerek hazır edilirdi. Yeni bir atlı vazifeyi devralarak süratle bir sonraki istasyona ulaştırırdı. Geceleri de haberler taşınıyor ancak meşaleler kullanmak zorunda kalınması ulakların hızlarını düşürüyordu. Ayrıca 4-5 km’de bir görev devretmek suretiyle yaya koşan postacılar da bulunuyordu. Bunlarda bellerine üzerinde çanlar bulunan geniş bir kemer takıyor ve bir sonraki istasyona ulaşır ulaşmaz yeni bir koşucu görevi devralıyordu. Bu sayede han, on günlük bir mesafeden gece ve gündüz haberler alırdı. Her istasyonda habercilerin varış gününü ve hareket saatini kaydeden bir kâtip bulunuyordu. Özel müfettişler her ay istasyonları denetlerlerdi. Marco Polo’ya göre, habercilerin mesaj taşımının yanı sıra başka bir görevleri daha olup casus gibi hareket ederek seyahat boyunca gördüklerini ve duyduklarını aktarırlardı (Marco Polo I, 1990: 132-136; Dvornik, 1893: 291-293).

Marco Polo’nun posta örgütü hakkındaki bu bilgilerini XIV. yüzyıl seyyahları olan İbn Battuta (İbn Battuta, 2019: 615-628) ve Odoric Pordonene (Lee, 2015: 62) de teyit ederek desteklemişlerdir. Nitekim geniş bir coğrafyada uzun süre aralıksız işleyen *yam* teşkilatı Altın Orda, İlhanlı ve Çağatay Hanlıklarında da en gelişmiş ve en etkili kurumların başında gelmekteydi (Kemaloğlu, 2017: 134-135; Spuler, 2011: 460; Kafalı, 2005: 66-67).

Sonuç

XIII. Yüzyılda Cengiz Han liderliğinde güçlü bir ordu ve sağlam bir devlet teşkilatı meydana getiren Moğollar, askerî ve siyasî mücadelelerin bir gereği olarak istihbarat faaliyetlerinde bulunmuşlardır. İstihbarat toplama sürecinde tacirler, elçiler, gönüllü muhbirler, devşirme unsurlar ve değişik kılıklarda gönderilen casuslardan istifade edilmiştir. Elbette tüm bu kaynaklardan istihbarat toplama Moğollara özgü yeni bir şey değildi. Fakat Moğolların bu kaynakları yoğun ve etkili bir şekilde kullanıp değerlendirme becerisi mükemmeldi. Casuslar vasıtasıyla hedef bölgelerin siyasî, askerî, ekonomik ve sosyal özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler toplanıyordu. Casuslar ayrıca asılsız haberler çıkarma, söylenti ve şayia yayma usulüyle düşman ülkede geniş bir yelpazede propaganda ve dezenformasyon çalışmalarında da bulunuyorlardı.

Aynı şekilde askerî sahada keşif seferleri düzenlemek, öncü birlikler göndermek, kılavuzlar görevlendirmek ve esirler yakalayıp sorgulamak suretiyle istihbarat faaliyetlerinde bulunulmuştur. Hasım orduların durumu, asker mevcudu, silah ve teçhizat kapasiteleri, muharebe yöntemleri gibi kritik bilgiler toplanarak ayrıntılı raporlar hazırlanırdı. Arazi keşfi yapılarak savaşa elverişli alanların tespiti, yollar, geçitler ve köprülerin nitelikleri, su ve otlak alanları gibi coğrafi ve lojistik hususlarda da detaylı incelemelerde bulunulurdu. Elde edilen tüm istihbarat, belli mesafelerde konumlanan gözcüler ve aktarma istasyonlarıyla süratli bir şekilde ana orduya ulaştırılıyordu. Alınan istihbarat dahilinde askerî seferler planlanıyor ve stratejiler ona göre belirleniyordu. Tüm bu faaliyetlerin çok daha geniş alanlara yayılması ve başarılı sonuçlar vermesinde elbette Moğol askerî düzeni ve disiplin unsurlarının da büyük payı vardır.

Devletin kuruluşundan itibaren *yam* adı verilen hızlı bir haber alma sisteminin temelleri atılmıştır. *Yam* sisteminin ana işlevi istihbarat akışını hızlandırmaktır. Kökenleri bozkır geleneklerine dayanan sistem Çin ve İran'daki örneklerinden hareketle daha da geliştirilmiştir. Fethedilen tüm bölgelere yayılarak istihbarat ağı genişletilmiş ve zaman içerisinde yapılan düzenlemelerle sistem mükemmelleştirilmiştir. Dönemin kaynaklarının verdiği bilgilerden Moğolların, çağdaşı olan diğer devletlerden çok daha üstün bir istihbarat mekanizmasına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Hem casus ağları hem de haber iletiminin hızı, dönemde alışılanın çok üzerindedir. Bu durum Moğolların üstün askerî başarılarının arka planındaki en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Alaaddin Ata Melik Cüveynî. (1988). *Tarih-i Cihangüşa I*. (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, H. D. Yıldız, (Yay. haz.). Ankara: TTK Yay.
- C. de Bridia Monachi. (1967). *Hystoria Tartarorum*. Alf Önnersfors (Ed.) Berlin
- Chambers, J. (1979). *The Devil's Horsemen, The Mongol Invasion of Europe*. London: Book Club Associates.
- D'Ohsson, A. C. M. (2014). *Moğol Tarihi*. E. Kalan (Yay. haz.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Delibalta, Y. (2018). *Selçuklularda İstihbarat*. İstanbul: Yeditepe Yay.
- Długosz, J. *Roczniki Czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, Księgi VII-VIII: (1241-1299). D. Turkowska-M. Kowalczyk (Ed.), (J. Mrukówna, Lehçe Çev.). Bilgisayar Sürümü: WWW.ZRODLA.HISTORYCZNE.PRIV.PL
- Dvornik, F. (1893). *Origins of Intelligence Services*. Rutgers University Press.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. (2019). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. (A. S. Aykut, Çev.). İstanbul: YKY Yay.
- Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî. (2011). *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*. (Ş. Yaltkaya, Çev.). Ankara TTK Yay.
- Gabriel, R. A. (2017). *Yiğit Subutay, Cengiz Han'ın En Büyük Komutanı*. (M. Tosun, Çev.). İstanbul: Tarih ve Kuram Yay.
- Galstyan, A. G. (2017). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. (İ. Kemaloğlu, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yay.
- Hartog, Leo de. (2003). *Cengiz Han, Dünyanın Fatih*. (S. Uzun, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- İbnü'l-Esir. (2008). *el-Kâmil fi't-Târih*. C. X, (A. Özaydın vd., Çev.). İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- İgnatiyeviç, M. (1953). *Cengiz Han ve Timurlenk Devirlerinde Moğol-Tatar ve Orta Asya Milletlerinin Harb Sanatı ve Fütuhatları*. (B. Kuban-S. F. Gökçaylı, Çev.). Ankara: E.U. Basımevi.
- İlter, E. (2002). *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, Ankara.
- Kafalı, M. (2005). *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*. İstanbul: Berikan Yay.
- Kemaloğlu, İ. (2017). "Altın Orda Devleti". *Avrasya'nın Sekiz Asrı: Çengizogulları* kitabı içinde (s. 98-149). İ. Kemaloğlu ve H. Alan (Yay. haz.). İstanbul: Ötüken Yay.
- Kemaloğlu, İ. (2017). "Büyük Moğol İmparatorluğu". *Avrasya'nın Sekiz Asrı: Çengizogulları* kitabı içinde (s. 29-67). İ. Kemaloğlu ve H. Alan (Yay. haz.). İstanbul: Ötüken Yay.
- Korykoslu Hayton. (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. (A. T. Özcan, Çev.). İstanbul: Selenge Yay.

- Lee, Songja. (2015). *Odoric Pordenone Seyahatnamesi (1318-1330)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Marco Polo *Seyahatnamesi, I-II*. (1990). F. Dokuman, (Yay. haz.). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Marco Polo. (2019). *Dünyanın Hikâye Edilişi Harikalar Kitabı*. (I. Ergüden-Z. Z. İlkelen, Çev.). İstanbul: Ötüken Yay.
- Martin, H. D. (Apr. 1943). "Mongol Army" *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*. No.1.
- May, T. (2007). *The Mongol Art of War, Chinggis Khan and the Military System*. Pennsylvania: Westholme Publ.
- Meriç, S. (2019). *13. Yüzyılda Moğol Posta Teşkilatı (Yam)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon
- Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî. (2016). *Tabakât-ı Nâsirî, Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*. (M. Uyar, Çev.). İstanbul: Ötüken Yay.
- Moğolların Gizli Tarihi*. (1986). (A. Temir, Çev.). Ankara: TTK Yay.
- Nesevî. (1934). *Celâlüttin Harezemşah*. (N. Asım, Çev.). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Özcan, A. T. (Aralık 2013). "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar". *Tarih Okulu Dergisi*, 6 (16), 23-77. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh336>.
- Peng Da Ya ve Xiu Ting. (2012). "Hei Ta shi lu", M. Uyar (Yay. haz.). (A. Danuu, Çev.) *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları* kitabı içinde (s. 95-165). İstanbul: Ötüken Yay.
- Plano Carpini (2018). *Moğolistan Seyahatnamesi*. (E. Ayan, Çev.). İstanbul: Kronik Yay.
- Reşideddin Fazlullah. (1998). *Câmi'ü't-Tevârih I-II*. (Açıklamalı İngilizce Tercüme: W. M. Thackston). Ş. Tekin-G. A. Tekin (Ed.) Harvard Üniversitesi.
- Rubruck, W. V. (2019). *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat*. (E. Ayan, Çev.). İstanbul: Kronik Yay.
- Shao Hung. (2012). "Meng Ta pei lu", M. Uyar (Yay. haz.). (A. Danuu, Çev.) *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları* kitabı içinde (s. 37-93). İstanbul: Ötüken Yay.
- Skelton, R. A., Marston, Thomas E. ve Painter, George D. (1965). *The Vinland Map And The Tartar Relation*. New Haven And London: Yale University Press.
- Spuler, B. (2011). *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*. (C. Köprülü, Çev.), Ankara: TTK Yay.
- Sun Tzu (2008). *Savaş Sanatı*. (A. Demir, Çev.). İstanbul: Kastaş Yay.
- Swietoslowski, W. (2002). "The Organization of the Mongols' War Expeditions in the Twelfth And Thirteenth Centuries" *Fasciculi Archaeologiae Historicae*.
- Torre Maggioroli Üstat Roger (2020). "Macaristan Krallığının Tatarlar Tarafından Yıkımı Üzerine Ağıt". Altay Tayfun Özcan, (Çev. ve Yay. haz.). *Moğollar Avrupa'da: Moğolların Avrupa Seferinin Üç Tanığı* kitabı içinde (s. 133-218). İstanbul: Kronik Yay.
- Türkçe Sözlük I* (1998). İsmail Parlatır vd. (Yay. haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*. Ankara: TTK Yay.
- Weatherford, J. (2009). *Cengiz Han ve Modern Dünyayı Anlamak*. (S. Karakale, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi Yay.

Feldstein-Horioka Bulmacası: Türkiye Ekonomisi Üzerine Fourier Eşbütünleşme Analizi

Eda BOZKURT*
Ali ALTINER**

Öz

Tasarruf ve yatırım, ekonominin temel konularından biri olan ekonomik büyüme ile yakından ilişkilidir. Büyüme hızı, yatırımların miktarına ve bu yatırımların verimliliğindeki artışa bağlıdır. Yatırımlar ise tasarruf şeklinde elde edilen fonları gerektirmektedir. Bu noktada ortaya çıkan sorun yatırımların ne kadarının ulusal tasarruflarla finanse edildiğidir. Öte yandan sermayenin herhangi bir kısıtlama olmaksızın ülkeye girip çıkabilmesi, sermaye hareketlerinin serbest olduğunu gösterir. Bu da yurtiçi tasarrufların yetersiz kaldığı durumda yabancı tasarruflardan yararlanma imkânı tanımaktadır. Dolayısıyla hem yerli hem de yabancı tasarruflar, sermaye birikimi ve ekonomik kalkınma için kritik öneme sahiptir. Feldstein-Horioka (1980), tasarruf ve yatırım arasındaki korelasyon ne kadar güçlüyse, uluslararası sermayenin o kadar az hareketli olacağını varsaymaktadır. İşte teorik beklentilere ters olan bu durum iktisatta bir bulmaca olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmada, Feldstein-Horioka Bulmacası Türkiye ekonomisi için 1983-2019 dönemi ele alınarak araştırılmıştır. Geleneksel birim kök testleri ve Fourier ADF testi ile yapılan durağanlık incelemesinin ardından uygulanan Fourier Shin eşbütünleşme testi sonuçları, yatırım ve tasarruf arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu kanıtlamıştır. Katsayı tahmini ise ilgili dönemde Türkiye’de tasarrufların yurtiçi yatırımların %53’ünü karşıladığını göstermiştir. Sonuç olarak ilgili dönemde Türkiye’de Feldstein-Horioka Hipotezi geçerlidir.

Anahtar Kelime: Feldstein-Horioka Bulmacası, Türkiye, Tasarruf, Yatırım

Feldstein-Horioka Puzzle: Fourier Cointegration Analysis on Turkish Economy

Abstract

Saving and investment are closely related to economic growth, which is one of the fundamental issues of the economy. The growth rate depends on the amount of investments and the increase in the efficiency of these investments. Investments require funds obtained in the form of savings. The problem at this point is how much of the investments are financed by domestic savings. On the other hand, the fact that capital can enter and leave the country without any restrictions indicates that capital movements are free. This provides the opportunity to benefit from foreign savings in cases where domestic savings are insufficient. Therefore, both domestic and foreign savings are critical for capital accumulation and economic development. Feldstein-Horioka (1980) assumes that the stronger the correlation between saving and investment, the less mobile international capital will be. This situation, which is contrary to theoretical expectations, is described as a puzzle in economics. In this study, Feldstein-Horioka Puzzle was investigated by considering the 1983-2019 period for Turkey's economy. The results of the Fourier Shin cointegration test, which was applied after the stationarity examination performed with the traditional unit root tests and the Fourier ADF test, proved that there is a long-term relationship between investments and savings. The estimated coefficients in the corresponding period of domestic savings in Turkey showed that the 53% of investments. As a result, Feldstein Horioka Hypothesis is valid in Turkey in the relevant period.

Keywords: Feldstein-Horioka Puzzle, Turkey, Saving, Investment.

Geliş/Received: 14.07.2021

Kabul/Accepted: 27.12.2021

- Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik izne gerek bulunmamaktadır.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Dış Ticaret Bölümü, edabozkurt@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7158-8049.

** Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, alialtiner07@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7362-8198.

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Obstfeld ve Rogoff (2000) çalışmalarında Feldstein-Horioka Bulmacasını¹ (FHB) makro iktisatta yer alan altı bulmacanın anası olarak kabul etmişlerdir. İktisat yazınında FHB'ye bu derece önem verilmesini sebebi nedir? Uluslararası alanda malların, sermayenin, fikirlerin, işgücünün ve teknolojinin hareketliliği kısacası ülke sınırlarını aşan iktisadi faaliyetlerin artması küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bir yandan küreselleşme diğer taraftan yeni iletişim teknolojileri ve buna bağlı olarak bilgiye erişimin kolaylaşması uluslararası finans piyasalarının da hızlı entegrasyonuna sebep olmuştur. Ülkelerde finans piyasalarının gittikçe birbirine bağımlı hale gelmesinin en önemli sonucu ülkeler arasındaki sermaye hareketliliğinin artmasıdır. Sermayenin serbest hareketi küresel ölçekte oldukça yüksek kazançlı yatırım fırsatlarının doğması anlamına gelmektedir. Yeni yatırım fırsatları ise ülke ekonomilerinin büyümesine kaynaklık etmektedir. Sermayenin serbest dolaşımı yatırımcılardan, politikacılara, işletme sahiplerinden, hükümetlere ve hatta bireylere kadar herkesin dikkatini çeken ve neredeyse tüm kesimleri araştırma yapmaya yönelten bir durumdur. Çünkü sermaye hareketliliği tasarrufları daha kullanılabilir hale getirerek ülke refahını artırmaktadır. Tasarruf ve yatırımlar ekonomik büyüme ve kalkınma için kilit faktörler olarak görülmektedir. Olası tasarruf-yatırım eksikliği durumunda ülkeler yurtdışından borçlanarak bu açığı finanse etmektedir. Genel olarak sanayileşmiş ülkelerde yurtiçi tasarruflar ile yatırımlar arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu bilinmektedir. İşte günümüzde entegre finansal piyasaların varlığı altında sermaye hareketliliğine bağlı olarak tasarruf ve yatırım ilişkisini araştırmak oldukça kritik hale gelmektedir.

İlk defa Feldstein ve Horioka (1980), tasarruflar-yatırımlar arasındaki ilişkiyi uluslararası sermaye hareketliliğinin bir göstergesi olarak incelemişler ve bazı sorulara cevap aramışlardır. Bu sorulardan ilki, dünyada uluslararası düzeyde sermaye arzı ne kadar mobildir? İkincisi, sanayileşmiş ülkeler arasında yatırımcıların getirisini eşitleyecek sermaye akışı var mıdır? Üçüncüsü, bir ülkede oluşan tasarruf orada yatırıma dönüşmekte midir? Sonuncusu ise gerçek bu uç iki nokta arasında bir yerde olabilir mi? (Feldstein ve Horioka, 1980:314) Kapalı bir ekonomide, tasarruflar zorunlu olarak ev sahibi ülkede kalmaktadır. Böylece yerel yatırımları finanse etmektedir. Yerli yatırımdaki artış, tasarruflarda eşit artış gerektirmektedir. Bu nedenle sermaye hareketsizliği koşulları altında tasarruf ve yatırım yüksek oranda ilişkilendirilmelidir. Bunun tersine, uluslararası sermaye hareketliliği koşulları altında, ulusal tasarruflar sermayede en yüksek getiriye sağlayan ülkeye yönelmektedir ve yerli yatırım dünya çapındaki sermaye havuzu tarafından finanse edilmektedir. Özetle, sermaye hareketliliği koşulları altında, ulusal tasarruflar ve yerli yatırım birbirleriyle ilişkisiz olmalıdır. Son on yılda artan sermaye hareketliliği konusundaki yaygın algıya rağmen, Feldstein ve Horioka (1980) ulusal tasarruflar ile yerli yatırım arasında bire yakın korelasyon değerleri bulmuşlardır. Literatürdeki çalışmalarda onların

---

¹ Literatürde "Feldstein-Horioka Puzzle" olarak bilenen kavram için bilmece, bulmaca, hipotez, paradoks gibi alternatif kullanımlar tercih edilmektedir. Çalışma boyunca FHB kısaltması kullanılmıştır.

bulgularını doğrulayan niteliktedir (Mastroiannis, 2007:91; Akadiri, 2016:744-745; Balavac, 2011:91).

Bu çalışmada ise Türkiye’de 1983-2019 yıllarını kapsayan dönem için FHB, Fourier Shin Eşbütünleşme metoduyla incelenmiştir. Araştırmanın birinci motivasyonu son otuz yılda özellikle sanayileşmiş ülkelerde artan sermaye hareketliliğinin Türkiye ekonomisi açısından irdelenmesidir. İkinci olarak bu sermaye hareketliliğinin derecesini FHB çerçevesinde ölçmek, yani hipotezin geçerli olup olmadığını test etmektedir. Bu çerçevede çalışma, genel bilgilerin sunulduğu giriş bölümüyle başlatılmış, konuyla ilgili ayrıntılı bilgilerin verildiği kuramsal temeller ve literatürden örnekler başlığıyla sürdürülmüştür. Daha sonra ampirik analiz ve bulgulara yer verilmiştir. Çalışma politika önerilerinin de bulunduğu sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

Kuramsal Temel ve Literatürden Örnekler

Tasarruf, temelde harcanmayan geliri ifade etmektedir. Bireyler ve hükümetler tarafından ekonomik bir eylem olarak görülen tasarruflar zamanla meydana gelir ve bir akım değişkeni olarak bilinir. Tasarruf ekonomik büyüme için gerekli olan sermaye mevcudiyetini artırır. Öte yandan yatırım ise şirketler, makineler, binalar ve diğer envanterler gibi yeni edinilen fiziksel kaynakların birikimidir. Yatırım, özel şahıslar, firmalar ve diğer iş sektörü tarafından kar elde etme amacı taşıyan herhangi bir ekonomik girişim olarak da tanımlanabilir. Standart yatırım denklemi $I = GDP - C - G - NX$ 'dir. Yani yatırım, devlet harcamalarından, tüketimden ve net ihracattan çıkarıldıktan sonra milli gelirden kalandır (Okolie, 2015:6-7). Martin Feldstien ve Charles Horioka (1980) çalışmalarında yatırım ve tasarruf arasındaki ilişkiyi sermaye hareketliliğini dikkate alarak açıklamıştır. Sermaye hareketi ile ima edilen mükemmel sermaye hareketliliği ya da sermayenin tam hareketliliğinin olmadığı iki ayrı durumdur. Mükemmel sermaye hareketliliğinde varsayılan ülkede oluşan tasarruflar ile o ülkeye ait yatırımlar arasında bir ilişki olmadığıdır. Tersine tam sermaye hareketliliğinin bulunmadığı durumlarda ise ülke içinde tasarruf artışı yatırımlara yansımaktadır (Feldstein-Horioka, 1979:26-27) Feldstein-Horioka (1980), tasarruf oranları ile yatırım oranları arasındaki ilişkiyi matematiksel olarak denklem (1) formu ile tahmin etmişlerdir:

$$\left(\frac{I}{Y}\right)_i = \alpha + \beta \left(\frac{S}{Y}\right)_i \quad (1)$$

Burada (I/Y) , i ülkesindeki gayri safi yurtiçi yatırımın gayri safi yurtiçi hasılaya oranıdır. (S/Y) yine i ülkesindeki gayri safi yurtiçi tasarrufun gayri safi yurtiçi hasılaya oranını temsil etmektedir. β ise tasarruf tutma katsayısı (saving-investment retention coefficient) olup dünyada mükemmel sermaye hareketliliğinin olması halinde, i ülkesindeki tasarruf oranının artması, tüm ülkelerde yatırımların artmasına sebep olmaktadır. Ülkeler arasında sermaye dağılımı her bir ülkenin başlangıç sermaye stoku ile doğru ve sermayenin marjinal ürününün esnekliği ile ters orantılıdır. i ülkesinin dünya ekonomisine göre küçük bir ülke olduğu mükemmel sermaye hareketliliği durumunda β sıfır değerini alacaktır. Tersine durumda ise i ülkesinin dünya ekonomisi içinde büyük olan bir ülke olması durumunda β , i ülkesinin toplam dünya sermayesinin içindeki büyüklüğünü gösterecektir. Böylece β 'nın gerçek değeri ele alınan

ülkeler arasında değişecektir. β katsayısının yüksek düzeyde olması sermayenin tam olarak hareketliliğine bir ispattır. FHB ile savunulan, sermayenin tam hareketli olması halinde tasarruf ile yatırım oranı arasında herhangi bir ilişki olmadığıdır (Feldstein-Horioka, 1980:318, Feldstein ve Bachetta, 1991:210). Özetle Feldstein-Horioka'ya göre tam sermaye hareketliliğinde olan bir ülkenin uzun dönemde tasarruf ve yatırımı arasındaki korelasyon derecesi oldukça düşük olacaktır. Eğer tasarruf tutma katsayısı sıfıra eşitse, o zaman tam sermaye hareketliliğinden söz edilebilmektedir. Tam sermaye hareketliliği yoksa yatırım tasarruf korelasyonunun değeri bire yakın çıkmaktadır (Obstfeld ve Rogoff, 2000: 349).

Feldstein ve Horioka (1980), 1960-1974 döneminde 16 OECD ülkesi için tasarruflar ve yatırımlar arasındaki korelasyonu incelemişlerdir. Ülkeler arası kesit analizi sonuçlarından elde ettikleri sermaye hareketliliği için iki ayrı β katsayısı elde etmişlerdir. Gayri safi ya da diğer bir ifade ile brüt yatırım-tasarruflar için katsayı 0.89 ve net yatırım-tasarruflar için katsayı 0,94'tür. Feldstein 1983 yılında çalışmalarını tekrarlamış ve yurtiçi tasarruf oranlarındaki sürekli artışların yurtiçi yatırım oranlarında yaklaşık olarak eşit artışa neden olduğuna dair önceki bulgularını destekleyen sonuçlara ulaşmışlardır. Daha sonra FHB'nin makroekonomideki öneminden yola çıkan ve hipotezi destekleyen veya eleştiren birçok çalışma yapılmıştır. Araştırmalarda değişkenler, bulgular, kullanılan yöntemler ve sonuçlar çeşitli olup farklı derecelerde FHB ile ilgili sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin; Murphy (1984) 17 OECD ülkesinde 1960-1980 döneminde yatay kesit veri analizine dayalı olarak tasarruf tutma katsayısını büyük ekonomiler için 0,98 ve küçük ekonomiler için 0,59 olarak tespit etmiş ve FHB'nin geçerli olduğunu kanıtlamıştır. Tesar (1991), yine OECD ülkelerinde (24 ülke) 1960-1986 yıllarını kapsayan üç alt dönem için yatay kesit analizi kullanmıştır. Tasarruf tutma katsayısı 0,84 olarak belirlenmiş ve FHB geçerli kabul edilmiştir. Erken dönem çalışmalarının genel olarak ülkeler arasında kesit analizine dayandığı söylenebilir. Sonraki çalışmalarda ise çeşitli zaman ve panel serilere dayalı analizlere verilmiştir. Bu çalışmalardan bazıları şöyle sıralanabilir.

Fujiki ve Kitamura (1995), 1960-1989 periyodunda 23 OECD ülkesinde FHB'yi sabit etkiler modeliyle test etmişler ve hipotezin güçlü bir şekilde desteklenmediğini göstermişlerdir. Kim (2001), 1960-1992 yıllarında 19 OECD ülkesinde GLS yöntemiyle FHB'nin geçerli olduğunu tespit etmiştir. Mastroiannis (2007), 1960-2004 yılları için Yunanistan'da FHB'nin geçersiz olduğunu geleneksel ve yapısal kırılmalı birim kök testleriyle ortaya koymuştur.

Fouquau vd. (2008), 1960-2000 yıllarında 24 OECD ülkesinde panel yumuşak geçişli regresyon yöntemi ile yatırım ve tasarruf arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını, tasarruf tutma katsayılarının ülkelerde önemli ölçüde heterojen olduğunu, dışa açıklık, ülke büyüklüğü ve cari işlemler hesabı değişkenlerinin sermaye hareketliliği üzerinde en etkili değişkenler olduğunu belirlemişlerdir. Giannone ve Lenza (2008), tarafından 1970-2004 döneminde 23 OECD ülkesinde panel regresyon analiziyle tasarruflar ve yatırımlar arasında korelasyonun azaldığını tespit edilmiştir. Tasarruf tutma katsayısının

1970'lerde yüksek fakat artan sermaye hareketliliğiyle 1980'lerden bu yana önemli ölçüde düştüğünü ifade etmişlerdir.

Kumar ve Rao (2009), 1960-2007 yıllarında 13 OECD ülkesinde Westerlund (2006) eşbütünleşme testiyle hipotezin zayıf formda desteklendiğini ortaya koymuşlardır. Balavac (2011), 1995-2007 döneminde 27 geçiş ekonomisinde sabit ekiler modeline dayalı olarak FHB'nin geçerli olduğunu ve işçi dövizlerinin yatırımlar için çok önemli olduğunu tespit etmiştir. Esen vd. (2012), 1975-2009 yıllarında Türkiye'de ARDL modeli ile FHB'yi ele almışlardır. Sonuçlar hipotez açısından olumlu sonuçlar ortaya koymuştur. Bulgular uzun dönemde tasarruf ve yatırım arasında pozitif ilişki olduğunu fakat ilişkinin uluslararası sermaye hareketlerinin artışıyla zayıfladığını göstermiştir.

Erataş vd. (2013), 1990-2012 periyodunda G7 ülkelerinde Westerlund (2007) eşbütünleşme testi, uzun dönem regresyon katsayıları için CCE metoduyla FHB'nin geçerli olduğu ve tasarrufu tutma katsayısının 0.41 olduğunu tespit etmişlerdir. Jošić ve Jošić (2012), 1994-2010 döneminde Hırvatistan'da Johansen Eşbütünleşme, Granger nedensellik ve VAR etki tepki analiziyle FHB'nin varlığını ortaya koymuşlardır. Sonuçlara göre tasarruf ve yatırım arasındaki eşbütünleşme ilişkisi, uzun vadede yurtiçi yatırımın yurtiçi tasarruflara güçlü bir şekilde bağımlı olduğunu göstermiştir.

Güriş (2013), 1968-2012 döneminde Türkiye açısından FHB'nin geçerliliğini ADL eşik değerli eşbütünleşme testiyle incelenmiştir. Bulgular Türkiye'de yatırım ve tasarruf oranlarının eşbütünleşik olduğunu ve hipotezin varlığını ortaya koymuştur. Mercan (2014), 1970-2011 yılları için 15 Avrupa Birliği üyesi ülke ve Türkiye'de FHB'yi incelemiştir. Çalışmada Basher ve Westerlund (2009) eşbütünleşme ve CCEMG yöntemiyle katsayı tahmini yapılmıştır. Bulgular seriler arasındaki eşbütünleşmenin zayıf ancak hipotezin geçerli olduğunu göstermiştir.

Gómez vd. (2015), 1925-2011 döneminde Kolombiya'da hata düzeltme modeliyle yatırım ve tasarrufların eşbütünleşik olduğunu yani FHB'nin bulunduğunu belirlemişlerdir. Tunçsiper ve Biçen (2016), 1990-2014 periyodunda görünürde ilişkisiz regresyon yöntemiyle Brezilya, Meksika, Rusya ve Türkiye'de FHB'nin geçerli olmadığını; Çin, Hindistan ve Endonezya'da geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Akadiri vd. (2016), 1960-2014 aralığında Türkiye'de Johansen eşbütünleşme, dinamik en küçük kareler ve Granger nedensellik testlerini kullanarak hipotezin geçerliliğini ortaya koymuşlardır.

Ay ve Özmen (2017), 1970-2015 yılları arasında 12 yükselen piyasa ekonomisinde Pedroni eşbütünleşme, FMOLS, DOLS, CCR ve panel nedensellik testleriyle analiz yapmışlar ve tasarruf ve yatırımlar arasında hem kısa hem de uzun dönemde anlamlı ilişkilere ulaşmışlardır. Çalışmada panelin geneli için ülkelerde sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yatırımlardan tasarruflara doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Demir ve Cergibozan (2017), 1962-2015 yıllarında Türkiye'de Johansen Eşbütünleşme, ARDL ve Markov Rejim Değişim Modeli kullanmışlar ve 1990 yılına kadar yurtiçi tasarruflar ile yurtiçi yatırımlar arasında güçlü, 1990 yılından sonra zayıf bir ilişki olduğunu göstermişlerdir.

Karabulut vd. (2017), 1975-2014 döneminde Türkiye'de özel ve kamu sektöründe tasarruflar ile yatırımlar arasındaki ilişkiyi FHB kapsamında incelemişlerdir. Çalışmada Engle-Granger ve Gregory-

Hansen eşbütünleşme testi ve DOLS ve FMOLS tahmin yöntemlerine başvurulmuştur. Bulgular özel sektör için eşbütünleşme olmadığını, kamu tasarruflarının yatırımlara dönmesinin ise zayıf kaldığını göstermiştir. Mosikari vd. (2017), 2001-2014 periyodu için BRICS ülkelerinde Pedroni Eşbütünleşme, FMOLS ve OLS testleriyle yatırım ve tasarrufların uzun dönemde eşbütünleşik olduğunu göstermiştir. Akkoyunlu (2018), 1950-2017 (1950–1989 ve 1990–2017 iki alt dönem) yılları aralığında Türkiye’de sınır testi yaklaşımıyla tasarruf ve yatırımların tüm dönemler boyunca eşbütünleşik olduğunu, ilk dönem için sınırlı ikinci dönem için mükemmel bir sermaye hareketliliği olduğunu göstermiştir.

Çağlar ve Yavuz (2018), 1960-2016 periyodunda Türkiye’de Gregory Hansen eşbütünleşme ve ARDL metotlarıyla FHB’yi araştırmışlardır. Analiz sonuçları, Türkiye’de söz konusu değişkenlerin eşbütünleşme özelliği gösterdiğini, uzun dönemde ise yurtdışı tasarrufların yatırımları arttırdığı hipotezinin geçerli olduğunu göstermiştir. Çiftçi vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada, 1980-2015 döneminde 28 OECD ülkesinde Westerlund ve Edgerton (2007) ve Durbin-Hausman eşbütünleşme testiyle FHB’nin geçerli olmadığı yurtdışı yatırımların finansmanının uluslararası sermaye piyasalarıyla sağlandığı görülmüştür. Kızıltan vd. (2019), beş farklı gelişme grubunda bulunan 134 ülkeye ait 1980-2014 yıllık verileriyle Westerlund (2007) eşbütünleşme testi ve CCEMG yöntemiyle FHB’yi incelemişlerdir. Sonuçlar ülke gruplarının gelişme düzeyine göre sermaye hareketliliğinin değiştiğini ve tasarruf ve yatırım oranlarının uzun dönemde ilişkili olduğuna işaret etmiştir.

Önder ve Özbek (2019), 1980-2018 yılları için E7 ülkelerinde Westerlund (2007) eşbütünleşme ve AMG tahmincisiyle FHB’nin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Phiri (2019), bütün dönemin 1960:Q1-2016:Q4, kriz öncesi dönemin 1960:Q1-2008:Q3 ve kriz sonrası dönemin 2008:Q4-2016:Q4 olarak ele alındığı araştırmada Güney Afrika’da eşik değerli eşbütünleşme MTAR ve hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testleriyle FHB’yi test etmiştir. Kriz sonrası dönem için doğrusal diğer dönemler için asimetrik eşbütünleşme ilişkisi görülmüştür. Tasarruf tutma katsayısı tüm dönem, kriz öncesi ve sonrası dönemler için sırasıyla 0.59, 0.64 ve 0.22 olarak belirlenmiştir. Sonuçlar kriz öncesinden kriz sonrası dönemlere geçişte uluslararası sermaye hareketliliğinin arttığını göstermektedir.

Özek (2020), 2002-2018 Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’dan oluşan panel için Westerlund (2008) ve Westerlund-Edgerton (2007) eşbütünleşme testleri, CCE ve AMG tahmincileri ve Emirmahmutoğlu-Köse (2011) nedensellik testi kullanarak FHB’yi araştırmışlardır. Hipotezin Tacikistan ve Kırgızistan’da geçerli olduğu görülmüştür. Ayrıca panelde kısa ve uzun dönemde yurtdışı tasarruflardan yatırımlara nedensellik belirlenmiş iken, ülke bazında sadece Türkiye ve Tacikistan’da nedensellik olduğu görülmüştür.

Akadiri vd. (2020), 1981-2018 yılları için Nijerya’da FHB’yi küreselleşme, doğrudan yabancı yatırım ve kentleşme gibi değişkenler çerçevesinde incelemişlerdir. Sınır testi sonuçları değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiye işaret etmiştir. Yurt içi tasarruflar, reel gelir ve doğrudan yabancı yatırım olumlu, küreselleşme ve kentleşmenin hem kısa hem de uzun vadede yurt içi yatırımları olumsuz etkilediği görülmüştür. Ginama vd. (2021) tarafından yapılan araştırmada, OECD ülkelerinde 1968-

1996 döneminde yatırım ve tasarruf oranları arasında eşbütünlük olduğu ve FHP'nin geçerli olduğu, 1997-2015 döneminde ise eşbütünlük olmadığı ve FHP'nin son yıllarda ortadan kalktığı görülmüştür.

Veri ve Metodoloji

Çalışmada, Türkiye'de tasarruf ve yatırım arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla, ele alınan döneme ait yıllık veriler ile Feldstein-Horioka hipotezinin geçerliliği test edilmiştir. Ampirik olarak yapılan araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ampirik analizde kullanılan değişkenler

Değişken	Açıklama	Veri Kaynağı	Dönem
INV	Yatırım harcamalarının	Dünya Bankası	1983-
	GSYH içindeki payı		
SAV	Toplam yurtiçi tasarrufların	Dünya Bankası	2019
	GSYH içindeki payı		

$INV = f(SAV)$ fonksiyonu kullanılarak oluşturulan ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$INV = \beta_0 + \beta_1 SAV + \varepsilon_t \quad (2)$$

Ekonometrik kısım metodolojik olarak 3 aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak, değişkenlerin durağanlığının belirlenmesi için geleneksel ve fourier birim kök testleri uygulanmıştır. Serilerin durağanlık derecesi belirlendikten sonra, ikinci aşamada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin varlığının araştırılması için Fourier Shin eşbütünlük Testi kullanılmıştır. Eşbütünlük ilişkisinin tespit edilmesini takiben ise son aşamada katsayı tahmini yapılarak tasarrufların yatırımlar üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla DOLS (Dynamic Ordinary Least Square) yöntemine başvurulmuştur.

Birim Kök Testleri

Dickey-Fuller (1981)'in ortaya koyduğu Genelleştirilmiş Dickey- Fuller (ADF) testine ait hipotezler;

H_0 : Seri durağan değildir. (Birim kök vardır.)

H_1 : Seri durağandır. (Birim kök yoktur.)

Bu hipotezler aşağıdaki sırasıyla sabitli ve sabitli+trendli modellerle tahminler yapılarak test edilmektedir:

$$\Delta X_t = \beta_0 + \beta_1 X_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta X_{t-i} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta X_t = \beta_0 + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 trend + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta X_{t-i} + u_t \quad (4)$$

ADF testindeki aksaklıkların ortadan kaldırılması amacıyla, Phillips ve Perron (1988) PP birim kök testini geliştirmiştir. Yazarlar, ADF birim kök testine göre hata terimlerinin bağımsız dağıldığını ve sabit varyansa sahip olduğu varsayımını eleştirmişlerdir. Bu varsayımlardan herhangi birinin geçerli olmaması halinde testin güvenilirliğiyle ilgili problemlerin ortaya çıkacağını savunmuşlardır. Bu sorunu

ortadan kaldırmak için değişen varyans ve otokorelasyon olabileceğini göz önünde bulunduran bir test geliştirmişlerdir. ADF testi ile benzer hipotezleri olan bu test, aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Phillips ve Perron, 1988: 338):

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha}y_{t-1} + \hat{u}_t \quad (5)$$

$$y_t = \tilde{\mu} + \tilde{\beta} \left(t - \frac{1}{2}\lambda \right) + \tilde{\alpha}y_{t-1} + \tilde{u}_t \quad (6)$$

Her iki test için de, kritik değerlere göre test istatistiklerinin büyük olması, birim kökün varlığını temel hipotezin reddedildiği ve serinin durağan olduğu anlamına gelmektedir.

Geleneksel birim kök testlerinde yapısal kırılmaların dikkate alınmaması ya da dikkate alınsa bile kırılmaların tarihi ve sayısının belirlenmesinde karşılaşılan zorlukların yarattığı problemler, araştırmacılar tarafından giderilmeye çalışılan bir sorundur. Bu konuda Becker vd. (2004, 2006) tarafından yapılan çalışmaları takiben, Enders ve Lee (2012) bir ya da daha fazla yapısal kırılmaya sahip bir serinin temel özelliklerinin, Fourier yaklaşımından elde edilen düşük frekanslı bileşenlerin az bir sayısının kullanılmasıyla elde edilebileceğini göstermişlerdir. Bu yaklaşımın sağladığı en önemli avantaj, yapısal kırılma sayısı ve tarihinin önceden bilindiği varsayımına gerek olmamasıdır. Bundan dolayı, spesifikasyon problemi, spesifik olarak kırılma tarihlerini, sayısını ve kırılmaların şeklini seçmek yerine, uygun frekans bileşenlerini tahmin denklemlerine dahil etmeye dönüştürülmüştür. Geliştirdikleri fourier birim kök testinde, deterministik terimin $\alpha(t)$ ile gösterilen zamana bağlı bir fonksiyon olduğu Dickey-Fuller testini temel almışlardır.

$$y_t = \alpha(t) + \rho y_{t-1} + \gamma t + \varepsilon_t, \quad (7)$$

Denklem (7)'de, ε_t sabit varyansa sahip durağan bir hata terimidir. $\alpha(t)$ ise t 'nin deterministik bir fonksiyonudur. Birim kökün varlığını gösteren sıfır hipotezinde $\rho = 1$ 'dir. Ancak $\alpha(t)$ 'nin formu bilinmediğinde, $\rho = 1$ durumu için herhangi bir test sorunlu olabilir. Bundan dolayı $\alpha(t)$ 'nin bilinmeyen fonksiyonel formuna ait bir fourier yaklaşım aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$\alpha(t) = \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \alpha_k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \beta_k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right); \quad n \leq T/2 \quad (8)$$

Denklem (8)'de, n frekans sayısını, k belirli bir frekansı ve T gözlem sayısını temsil etmektedir. $\alpha_1 = \beta_1 = \dots = \alpha_n = \beta_n$ olduğunda geleneksel birim kök testlerinin kullanılması uygundur. Ancak bir yapısal kırılma ya da doğrusal olmayan bir trend varsa, veri oluşturma sürecinde en azından bir fourier frekans olmalıdır. Pratikte, bir regresyonda büyük bir n değeri kullanmak mümkün değildir. Çok frekans bileşiminin kullanımını aşırı uyum sorununa yol açabilir. Bundan dolayı $\alpha(t)$ 'nin spesifik biçimi yerine, Denklem (8)'e dahil edilecek uygun frekansların seçilmesi gereklidir. Tek bir k frekansı kullanıldığı varsayılarak elde edilen regresyon aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + c_1 + c_2 t + c_3 \sin(2\pi kt/2) + c_4 \cos(2\pi kt/2) + e_t \quad (9)$$

Bu denklemden elde edilen t istatistiği değerleri, Enders ve Lee (2012)'nin çalışmasındaki Tablo

1a'da yer alan kritik değerlerle karşılaştırılarak seride birim kökün varlığı ya da yokluğu belirlenebilir. Buna göre, hesaplanan t istatistiği tablodaki kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük ise serinin durağan olduğu ancak küçük ise birim köke sahip olduğu yönünde karar verilir (Enders ve Lee, 2012: 196-197).

Eşbütünleşme Testi

Tsong vd. (2016), fourier formunu kullanarak deterministik trendde bilinmeyen şekilde meydana gelebilecek yapısal kırılmalara izin veren bir eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Önerdikleri test, bilinmeyen formdaki yapısal kırılmaların düşük frekanslı bir fourier bileşeni ile tahmin edilebileceği temelinde geliştirilmiştir. Model:

$$y_t = d_t + x_t' \beta + \eta_t, \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (10)$$

olup $\eta_t = \gamma_t + v_{1t}$, $\gamma_t = \gamma_{t-1} + u_t$ ve $x_t = x_{t-1} + v_{2t}$. Burada u_t sıfır ortalama ve σ_u^2 sabit varyansla bağımsız ve benzer dağılan bir hata terimidir. γ_t ise sıfır ortalama bir rassal yürüyüş sürecidir. Denklem 10'daki d_t 'nin aşağıdaki gibi olduğu varsayılır,

$$d_t = \sum_{i=0}^m \delta_i t^i + f_t, \quad m = 0 \text{ ya da } 1 \quad (11)$$

Denklemdaki f_t , aşağıdaki gibi gösterilebilen fourier fonksiyonudur,

$$f_t = \alpha_k \sin\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + \beta_k \cos\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) \quad (12)$$

Bu fonksiyonda, k fourier frekans değerini, t trendi ve T gözlem sayısını ifade etmektedir. v_{1t} ve p-vektörü v_{2t} durağan olursa, böylece y_t ve x_t 1. derecede durağan yani I(1) süreci izlerler. Ayrıca σ_u^2 ve η_t durağan bir süreç izler ise y_t ve x_t serileri eşbütünleşik olacaktır. Sonuç olarak eşbütünleşmenin olmadığını gösteren alternatif hipoteze karşı eşbütünleşme olduğunu gösteren temel hipotez aşağıdaki gibi yazılabilir,

$$H_0: \sigma_u^2 = 0 \quad (13)$$

$$H_1: \sigma_u^2 > 0$$

Denklem (13)'deki temel hipotez altında, Denklem (10)-(12)'de tanımlanan model aşağıdaki gibi yazılabilir,

$$y_t = \sum_{i=0}^m \delta_i t^i + \alpha_k \sin\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + \beta_k \cos\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + x_t' \beta + v_{1t} \quad (14)$$

Alternatif hipoteze karşı yapısal kırılmaya izin veren temel hipotezi test etmek için KPSS tipi eşbütünleşme istatistiği (CI_f^m),

$$CI_f^m = T^{-2} \hat{\omega}_1^{-2} \sum_{t=1}^T S_t^2,$$

Denklemden $S_t = \sum_{t=1}^T \hat{v}_{1t}$, 5 nolu denklem aracılığıyla bulunan EKK kalıntılarının kısmi toplamıdır. Ayrıca $\hat{\omega}_1^2$, $\hat{v}_{1t}$ 'nin uzun dönem varyansının tutarlı tahminicisini temsil etmektedir (Tsong vd. 2016, 1087-1090; Yılcı, 2017, 58-59).

Uzun Dönem Katsayı Tahmini

Çalışmada değişkenler arasında uzun dönem katsayı tahmini yapmak için ve Stock ve Watson

(1993) tarafından geliştirilmiş DOLS yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü bu yöntem içsellik ve otokorelasyon sorununu dikkate alarak sapmasız ve etkin sonuçlar vermektedir. Ancak DOLS yönteminin uygulanabilmesi iki ön koşulun sağlanmasına bağlıdır; birinci koşul değişkenlerin birinci mertebeden durağan olması ve ikinci koşul ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkinin var olmasıdır.

DOLS tahmincisinin oluşturulmasında kullanılan denklem aşağıdaki gibidir:

$$\hat{\delta}_{OLS} = \left[\left(\sum_t z_t z_t' \right) \otimes I_{k_t} \right]^{-1} \left[\sum_t (z_t \otimes I_{k_t}) (\Delta^{d-I+1} y_t') \right] \quad (15)$$

$$\Delta^{d-I+1} y_t' = (x_t' \otimes I_{k_t}) \beta + v_t' \quad (16)$$

$$\Delta^{d-I+1} y_t' = (z_t \otimes I_{k_t}) \delta + v_t' \quad (17)$$

Denklem (17)'de tüm t ve τ 'lar için $E(v_t' z_t') = 0$. Denklem (16)'daki regresyon katsayısı $\beta = (B' \otimes I_{k_t}) \delta$ tarafından dönüştürülmüş ve Denklem (17)'de gösterilen δ katsayılarıyla ilişkilidir (Stock ve Watson, 1993:790).

Ampirik Bulgular

Serilerin durağanlığının araştırılması amacıyla uygulanan geleneksel birim kök testlerine ait sonuçlar aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: ADF ve PP birim kök testi sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
INV	-2.566 (0.109)	-2.709 (0.239)	-2.510 (0.121)	-2.623 (0.273)
Δ INV	-5.247 ^a (0.000)	-5.305 ^a (0.001)	-5.179 ^a (0.000)	-5.250 ^a (0.001)
SAV	-1.907 (0.325)	-2.437 (0.356)	-2.363 (0.159)	-2.267 (0.440)
Δ SAV	-7.852 ^a (0.000)	-7.908 ^a (0.000)	-8.003 ^a (0.000)	-8.005 ^a (0.000)

Not: a, b ve c harfleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Δ fark operatörünü ve parantez içindeki değerler prob. değerini göstermektedir.

Elde edilen sonuçlar, her iki test sonucuna göre hem yatırımı temsil eden INV değişkeninin hem de tasarrufu temsilen eden SAV değişkeninin düzeyde birim köke sahip olduğunu göstermiştir. Ancak serilerinin birinci farkı alındığında durağan bir yapıya kavuştukları yani birinci mertebeden durağan I(1) oldukları belirlenmiştir. Fourier ADF birim kök testine ait sonuçlar ise Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Fourier ADF birim kök testi sonuçları

Değişken	Sabitli Model, Test	Optimal	Sabitli-Trendli Model, Test	Optimal
	İstatistiği	Frekans	İstatistiği	Frekans
INV	-2.135	1	-2.798	4
Δ INV	-6.362 ^a	4	-6.308 ^a	4

SAV	-3.164 ^b	1	-3.498	1
ΔSAV	-	4	-8.282 ^a	-

Not: Kritik değerler Enders ve Lee (2012) tarafından yapılan çalışmadaki Tablo 1a'dan elde edilmiştir. a, b, ve c sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyindeki anlamlılığı göstermektedir. Trigonometrik terimlerin anlamlılığı için kullanılan F testine ait kritik değerler ise %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyi için sırasıyla 10.35, 7.58 ve 6.35'tir.

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre, INV serisinin düzey değerlerinde durağan olmadığı, birinci farkı alındığında durağan bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. SAV serisinin ise düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir. Uygun şekilde SAV serisinin trigonometrik değerlerinin anlamlılığı test edilmiş olup elde edilen F istatistiği 2.132 olarak bulunmuştur. Buna göre hesaplanan F istatistik değeri kritik değerlerden küçük olduğundan trigonometrik değerlerin anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle değişkende var olan yapısal değişimler etkili değildir. Dolayısıyla geleneksel birim kök testlerine ait sonuçlarının kullanılmasına karar verilmiştir. Daha önce Tablo 2'den SAV serisinin I(1) özelliğine sahip olduğu belirlenmişti. Seriler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisinin araştırılması için uygulanan fourier eşbütünlüşme testi ve DOLS yöntemiyle yapılan uzun dönem katsayı tahminine ait sonuçlar aşağıdaki Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Eşbütünlüşme testi ve katsayı tahmin sonuçları

Eşbütünlüşme Testi Sonuçları			
Min. SSR	Frekans	Test İstatistiği	F İstatistiği
59.239	1	0.066	7.406
Katsayı Tahmin Sonuçları			
Değişken	Katsayı	Std.Sapma	t-istatistiği
SAV	0.531 ^c	0.283	1.875

Not: Eşbütünlüşme testi için kritik değerler Tsong vd. (2016) tarafından yapılan çalışmadaki Tablo 1'den elde edilmiş olup, kritik değerler %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyi için sırasıyla 0.198, 0.124 ve 0.095'tir. Trigonometrik terimlerin anlamlılığı için kullanılan F testine ait kritik değerler ise %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyi için sırasıyla 5.774, 4.066 ve 3.352'dir.

Fourier Shin Eşbütünlüşme testi sonucuna göre test istatistiği tablo kritik değerlerden küçük olduğundan seriler arasında uzun dönemli ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca trigonometrik terimlerin anlamlılığına bakıldığında, F istatistiği kritik değerlerde büyük olduğundan fourier eşbütünlüşme sonucunun geçerli olduğu gözlenmiştir. Son olarak, SAV değişkeninin INV değişkenini uzun dönemde hangi yönde ve ne derece etkilediğini belirlemek için uygulanan katsayı tahmin sonuçlarına göre, tasarruf oranını temsil eden SAV değişkeninin yatırım oranını temsilen eden INV değişkeni üzerinde pozitif ve anlamlı etkilere sahip olduğu görülmüştür. Buna göre %10 anlamlılık düzeyinde SAV değişkenindeki %1'lik artış INV değişkenini %0.53 oranında artırmaktadır.

Sonuç

Ekonomik büyümenin motoru olarak kabul edilen yatırımların önemini en açık şekilde ortaya koyan Harrod-Domar büyüme modeline göre, yatırımların belirleyicisi olan tasarrufların artırılması hedeflenen büyüme hızlarının yakalanmasına imkan tanınmaktadır. Model, iktisadi büyüme teorisine yaptığı katkılardan dolayı iktisat dünyasında genel kabul görmüş ve pek çok ülkede olduğu gibi

1950'lerden itibaren Türkiye'de de kalkınma planlarının hazırlanmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Bundan dolayı ülke için tasarrufların artırılması ve yatırımlara dönüştürülmesi ile sermaye birikiminin sağlanması ekonomik büyüme için olmazsa olmaz bir nitelik kazanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'de tasarrufların yatırımlar üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla Feldstein-Horioka Hipotezinin geçerliliği fourier yöntemlerle araştırılmıştır. Fourier Shin Eşbütünleşme Testi sonuçları seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuş ve sonrasında DOLS yöntemiyle katsayı tahmini gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, tasarruf oranındaki artışın yatırım oranı üzerinde pozitif etkilere sahip olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan Esen vd. (2012), Güriş (2013), Mercan (2014), Çağlar ve Yavuz (2018) çalışmalarına benzer şekilde ele alınan dönemde Feldstein-Horioka Hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Tasarruf tutma katsayısının 0.53 olması, tasarruf ve yatırımlar arasındaki ilişkinin nispeten zayıf formda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu zayıf formda ilişkinin sebebi olarak Türkiye ekonomisinde özellikle 1980 sonrasındaki dışa açılma politikalarıyla yabancı yatırımların önündeki engellerin kaldırılmış olması söylenebilir. Ayrıca Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde tasarruf oranlarının düşük olduğu bilinmektedir. Düşük tasarruflar aynı zamanda düşük yatırım anlamına da gelmektedir. Buradan hareketle Türkiye'de yatırım düzeyinin artırılarak büyümenin sağlanmasında hem yurtiçi tasarruf düzeyinin istenilen düzeye çıkarılması hem de yurt dışından gelen yatırımların spekülatif özellikte olmaması gerektiği öne çıkmaktadır.

Yazar Katkıları: Çalışmanın giriş, kuramsal temel, literatür ve sonuç kısımlarında birinci yazar, veri-metodoloji ve ampirik bulgular kısımlarında ise ikinci yazar katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Analizde kullanılan veriler Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

Kaynakça

- Akadiri, S. S., Ahmed, I. I., Usman, O. ve Searj, M. (2016). The Feldstein-Horioka paradox. A case study of Turkey. *Asian Economic and Financial Review*, 6 (12), 744-749.
- Akadiri, S. S., Apinran, M. O. ve Usman, N. (2020). New insight into Feldstein and Horioka Paradox: Analyzing the mediating roles of globalization, urbanization, and foreign direct investment. *Journal of Public Affairs*, <https://doi.org/10.1002/pa.2472>, 1-13.
- Akkoyunlu, Ş. (2018). Revisiting the Feldstein-Horioka puzzle for Turkey. *EconWorld 2019 sunulan bildiri*, Spain: Seville.
- Ay, A. ve Özmen, İ. (2017). Feldstein- Horioka hipotezinin yükselen ekonomilerde sınanması: Panel veri analiz. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (30.Yıl Özel Sayısı), 1-18.
- Balavac, M. (2011). The role of remittances in the explanation of Feldstein-Horioka paradox: Evidence from transition economies. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 24 (4), 91-106.
- Becker, R., Enders, W. ve Hurn, S. (2004). A general test for time dependence in parameters. *Journal of Applied Econometrics*, 19, 899-906.
- Becker, R., Enders, W. ve Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27, 381-409.
- Çağlar, A. E. ve Yavuz, Ersin (2018). Türkiye'de yatırım-tasarruf ilişkisinin Feldstein-Horioka paradoksu çerçevesinde analizi: Farklı tipte eşbütünleşme yaklaşımları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31 (Nisan), 144-152.
- Çiftçi, İ., Özbek, R. İ. ve Uzgören, E. (2018). Feldstein-Horioka bulmacasının OECD ülkeleri için panel

- veri analiziyle sınanması. *Yönetim Ve Ekonomi*, 25 (2), 370-390.
- Demir, C. ve Cergibozan, R. (2017). Türkiye ekonomisi için Feldstein-Horioka hipotezinin geçerliliği: Eşbütünleşme ve Markov rejim değişim yaklaşımı. *Ege Akademik Bakış*, 17 (1), 89-104.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.
- Enders, W. ve Lee, J. (2012). The flexible fourier form and Dickey-Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117 (1), 196-199.
- Erataş, H., Başcı Nur, H. ve Özçalık, M. (2013). Feldstein-Horioka bilmecesinin gelişmiş ülke ekonomileri açısından değerlendirilmesi: Panel veri analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 18-33.
- Esen, E., Yıldırım, S. ve Kostakoğlu, S. F. (2012). Feldstein-Horioka hipotezinin Türkiye ekonomisi için sınanması: ARDL modeli uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (1), 251-267.
- Feldstein, M. ve Horioka, C. (1979). Domestic saving and international capital flows. NBER Working Paper Series, No: 310.
- Feldstein, M. ve Horioka, C. (1980). Domestic saving and international capital flows. *The Economic Journal*, 90 (358), 314-329.
- Feldstein, M. (1983). Domestic saving and international capital movements in the long run and short run. *European Economic Review*, 21, 129-51.
- Feldstein, M.S. ve Bacchetta, P. (1991). National saving and international investment. B. Douglas Bernheim and John B. Shoven (Ed.), In national saving and economic performance kitabı içinde (s.). Chicago:University of Chicago Press.
- Fouquau, J., Hurlin, C. ve Rabaud, I. (2008). The Feldstein–Horioka puzzle: A panel smooth transition regression approach. *Economic Modelling*, 25, 284–299.
- Fujiki, H. ve Kitamura, Y. (1995). Feldstein-Horioka paradox revisite. *Boj Monetary and Economic Studies*, 13 (1), 1-16.
- Ginama, I., Hayakawa, K. ve Kanmel, T. (2021). Transition of the Feldstein-Horioka puzzle. *Journal of Mathematical Finance*, 11, 123-151.
- Giannone, D. ve Lenza, M. (2008). The Feldstein-Horioka fact. Working Paper Series, No:873.
- Gómez, Ó P, Serrano, H. R. ve Robledo, J. C. (2015). The Feldstein-Horioka paradox – evidence for Colombia during 1925-2011. *Ecos de Economía: A Latin American Journal of Applied Economics*, 19 (40), 6-24.
- Güriş, B. (2013). Türkiye’de Feldstein – Horioka hipotezinin geçerliliğinin sınanması: ADL eşik değerli koentegrasyon testi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 2 (2), 47-55.
- Jošić, H. ve Jošić, M. (2012). Testing the validity of the Feldstein-Horioka puzzle for Croatia. *Economic Research - Ekonomska Istrazivanja*, 25 (3), 580-599.
- Karabulut, Ş., Ekinci, R. ve Tüzün, O. (2017). Feldstein-Horioka hipotezinin Türkiye’de kamusal ve özel tasarruf-yatırım dengesi açısından analizi. *International Journal of Public Finance*, 2 (2), 18-37.
- Kim, S. H. (2001). The saving–investment correlation puzzle is still a puzzle. *Journal of International Money and Finance* 20 (2001), 1017-1034.
- Kızıltan, M., Golovko, A. ve Yereli, A. B. (2019). Feldstein-Horioka bulmacası: İkinci nesil panel eşbütünleşme analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 20 (1) 2019, 61-79.
- Kumar, S. ve Rao, B. B. (2009). A Time series approach to the Feldstein-Horioka puzzle with panel data from the OECD countries. Munich Personal RePEc Archive, Paper No. 18464, Germany: University Library of Munich.
- Mastroiannis, A. (2007). Current account dynamics and the Feldstein and Horioka puzzle: The case of Greece. *The European Journal of Comparative Economics*, 4 (1), 91-99.
- Mercan, M. (2014). Feldstein-Horioka hipotezinin AB-15 ve Türkiye ekonomisi için sınanması: Yatay kesit bağımlılığı altında yapısal kırılmalı dinamik panel veri analizi. *Ege Akademik Bakış*, 14 (2), 231-245.
- Mosikari, T. J., Tsoku, J. T. ve Xaba, D. L. (2017). Testing the validity of Feldstein-Horioka puzzle in BRICS countries. *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Economics and Management Engineering*, 11 (4), 1009-1013.

- Murphy, R. G. (1984). Capital mobility and the relationship between saving and investment in OECD countries. *Journal of International Money and Finance*, 3 (3), 327-342.
- Obstfeld, M. ve Rogoff, K. (2000). The six puzzles in international macroeconomics: Is there a common cause? National Bureau of Economic Research, Cambridge.
- Okolie, P. O. (2015). Saving-investment correlation and capital mobility- Feldstein and Horioka approach. Eastern Mediterranean University, Gazimağusa, North Cyprus.
- Önder, F. ve Özbek, S. (2019). Yatırım ve tasarruf eşitsizliği: E7 ülkeleri örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (43), 711-725.
- Özek, Y. (2020). Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Feldstein-Horioka bulmacasının test edilmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (20), 489-508.
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75 (2), 335-346.
- Phiri, A. (2019). The Feldstein-Horioka puzzle and the global financial crisis: Evidence from South Africa using asymmetric cointegration analysis. *International Economics*, 72 (2), 139-170.
- Stock, J. H. ve Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica*, 61 (4), 783-820.
- Tesar, L. (1991). Saving, investment and international capital flows. *Journal of International Economics*, 31, 55-78.
- Tsong, C. C., Lee, C. F., Tsai, L. J. ve Hu, T. C. (2016). The fourier approximation and testing for the null of cointegration. *Empirical Economics*, 51 (3), 1085-1113.
- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö. F. (2016). Feldstein-Horioka hipotezinin görünürde ilişkisiz regresyon yöntemiyle analizi: Gelişen ekonomiler (e7) üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (31), 349-362.
- Yılancı, V. (2017). Petrol fiyatları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi: Fourier yaklaşımı. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 27, 51-57.

Ortaçağ Avrupa'sının Üç Seçkin Cerrahı ve Yenilikçi Teknikleri: Henri de Mondeville, Guy de Chauliac ve John of Arderne

Tolgahan KARAİMAMOĞLU*

Cerrah olmak isteyen savaşa gitmelidir.
Hipokrates

Öz

Ortaçağ Avrupa'sının tıp kültürüne bakıldığında kilisenin baskın bir yeri olduğu anlaşılıyor. Ancak kilisenin yanında çok çeşitli çevreler de tıp ve uygulayıcılarını ciddi şekilde etkilemiştir. Daha açık ifadeyle Ortaçağ zihniyeti tıp sahasına doğrudan yansımıştır ve hurafeler tıbbın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Tıbbi bilgilerin önemli bir kısmı ise bilimsel olmaktan daha çok faydasız hatta çoğu zaman da insan sağlığına zararlıdır. Dolayısıyla Ortaçağ Avrupa'sında tıp böyle bir ortam içerisinde icra edilmeye çalışılmıştır. Sadece hekimlerin dönem şartlarına göre üniversite düzeyinde eğitim aldığı, cerrahlar ve eczacıların çoğunluğunun ise usta-çırak eğitiminden geçtiği bilinmektedir. Bu düzen içerisinde cerrahlar kendi aralarında ikiye ayrılmaktadırlar: Usta cerrahlar ve berber cerrahlar. Özellikle usta cerrahlar kendilerini hekimlerle denk tutarak seçkin kesime hizmet ederken, berberler tıraş yapmanın yanında halk kesiminin cerrahi operasyonlarını da yürütmüşlerdir. Ortaçağ Avrupa'sının usta cerrahları arasında aldıkları eğitimle, geliştirdikleri yenilikçi tedavi yöntemleriyle dönemlerine ve sonraki yüzyıllara ise üç isim damga vurmayı başarmıştır. Araştırma bu noktada, Ortaçağ Avrupa tıbbında geliştirdikleri yenilikçi cerrahi tekniklerle çağdaşlarının önüne geçmeyi başaran üç seçkin cerrah olan Henri de Mondeville, Guy de Chauliac ve John of Arderne'nin çalışmalarını konu almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ Avrupası, Tıp, Cerrahlık.

Three Pre-Eminent Surgeons of the Medieval Europe and Their Innovative Techniques: Henri de Mondeville, Guy de Chauliac ve John of Arderne

Abstract

When we look at the medical culture of Medieval Europe, it is understood that the church had a dominant place. However, a wide variety of circles from the side of the church have also seriously influenced medicine and its practitioners. To put it more clearly, the medieval mentality was directly reflected in the field of medicine and superstitions became an integral part of medicine. An important part of medical knowledge is more useless than scientific and often harmful to human health. Therefore, medicine in Medieval Europe was tried to be practiced in such an environment. It is known that only physicians receive trained at the university level according to the conditions of the period, and that the majority of surgeons and pharmacists undergo master-apprentice training. In this order, surgeons are divided into two: master surgeons and barber surgeons. While master surgeons equated themselves with physicians and served to the pre-eminent, barbers also carried out surgical operations of the public in addition to shaving. With the education they received among the master surgeons of Medieval Europe and the innovative treatment methods they developed, three names managed to leave their mark on their period and the following centuries. At this point, the research is about the work of three pre-eminent surgeons, Henri de Mondeville, Guy de Chauliac and John of Arderne, who succeeded in getting ahead of their contemporaries with the innovative surgical techniques they developed in Medieval European medicine.

Keywords: Medieval Europe, Medicine, Surgery.

Geliş/Received: 14.07.2021

Kabul/Accepted: 28.12.2021

• Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Öğr. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tolga@mersin.edu.tr, ORCID: [0000-0002-7614-4428](https://orcid.org/0000-0002-7614-4428)

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Ortaçağ Avrupa'sında tıp ve din huzursuz arkadaşlardır (Karaimamoğlu, 2017: 44-61). Hastalar, hekimlere gitmeleri durumunda iyileşmeler dahi kilise şifanın, Tanrı'nın inayeti ve Azizlerin dualarıyla gerçekleştiğini, hekimlerin sadece vesile olduklarını belirtmiştir. Katolik kilisenin maddi ve manevi hayat üzerinde tek otorite olduğunun güçlü propagandası “enfeksiyon girdabının kol gezdiği bu çağda” tıp üzerinden de güçlü bir şekilde yapılmıştır (Nikiforuk, 2018:13-17). Ortaçağ Batı dünyasında tıbbın tek ortağı sadece kilise değildi. Avam tabakasının çaresiz durumlarda sıklıkla uyguladıkları popüler büyüler ve batıl itikatlar da Ortaçağ Avrupa tıbbının önemli bir bölümünü kapsamaktaydı. Dolayısıyla kilise bu çağda insanların dini inançlarından sapıp tıbbi yardım arayışında sihre yönelmelerini engellemekte zorlanmaktaydı. Ayrıca, kilise astrolojik araçların vebayı (Kara Ölümüne karşı geliştirilen miasma teorisinde olduğu gibi) (Rawcliffe, 1997: 82-83) açıklamasına izin vererek, bir sonraki vebanın ne zaman olacağını tahmin etmeyi yani kâhinliği de Ortaçağ tıbbının içine katmaktaydı. Böyle bir zihniyet etrafında tıbbın içinde artan falcılık, büyücülük ve sihir bu sefer kilise tarafından kınandığı için doğrudan tıp hedef alınmıştır. Katolik kilisesi, *Dördüncü Lateran Konsilinin* (1215) bir sonucu olarak, diyakoz veya üst rütbelerdeki rahiplerin hastalara uyguladıkları tedaviler sırasında kan almalarını (flebotomi) yasaklamıştır. Deriyi kesmeleri yasaktır ve anatomi kutsal sayılmaz. Kilise, on beşinci yüzyılın sonuna kadar Hıristiyanların cesetlerinin incelenmesine izin vermeyi reddetmiştir (<https://www.papalencyclicals.net/councils/ecum12-2.htm#18>, 2021). Kilise'nin bu tutumu tıp alanında önemli bir değişimi ortaya çıkararak özellikle hekimler ile cerrahların mesleki açıdan birbirlerinden ayrılmalarına sebep olan bir yol ayrımına girmelerine zemin hazırlamış oldu.

Tıp açısından böyle bir ortamın olduğu Ortaçağ Avrupa'sında tıp pratisyenleri içinde en seçkin iki grup ise hekimler ve usta cerrahlardır. Her iki grup da diğer tıp uygulayıcılarından daha yüksek düzeyde bilgi sahibi olduğunu iddia etseler de yalnızca hekimler üniversite eğitimi almıştır. Yani tıp diplomasına sahip biri sadece hekim olabilirdi. Bu durumda Ortaçağ döneminde diğer tıp pratisyenlerine kıyasla çok az hekim olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın, Avrupa genelinde cerrah sayısının özellikle on dördüncü yüzyıla birlikte artmaya başladığı bilinmektedir. Cerrahlar da kendi aralarında Usta Cerrahlar ve Berber Cerrahlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Nebiolo, 2017: 101-110). Usta cerrahlar, teknik olarak berber-cerrahlardan daha yetenekli değillerdi, ancak statü temelinde kendilerini ayırmayı başararak üniversite eğitimi almamalarına rağmen hekimlere benzer uzun cüppeler giymekteydiler. Örneğin, İngiltere'de 1308'de berber loncalarının kayıtlarında, berber-cerrah olanlar sadece tıraş yapmakla kalmaz aynı zamanda usta cerrahlar gibi kan alma, beynin hastalıklarıyla başa çıkmak için kafatasını açma, katarakt tedavisi, kırık kemikleri yerleştirme, diş çekimi, yaraları dikme ve çıbanları deşme gibi görevler de üstlenirlerdi.⁶ Bakıldığında usta cerrahlar ile berber-cerrahların tıbbi uygulamaları oldukça örtüşmektedir. Berber-cerrahlar, Ortaçağ Avrupa'sında standartlarını ve uygulamalarının çeşitliliğini/kalitesini giderek artırmışlardır. Hem sayılarının fazla olması hem de çok

sayıda hastayı daha az ücret karşılığında tedavi etmeye istekli olmaları nedeniyle usta cerrahların önüne geçtikleri dahi söylenebilir (Bullough, 1959: 446-458). Usta cerrahlar, hekimler ile aynı saygı ve kazancı paylaşmak adına kendilerini berber cerrahlardan ayırmak amacıyla Avrupa’da “Magister”, İngiltere’de “Master” sıfatını kullanarak genellikle seçkin kesime hizmet etmişlerdir. Bu konuda ünlü İngiliz cerrah ve tıp tarihçisi Sir D’Arcy Power, 1910’da şunları yazmıştır:

İngiltere’de Master öneki farkı gösterdi. Master ön eki onu (tam eğitilmiş profesyonel cerrah) bir yandan (sosyal ve profesyonel) üstün olan Doktor Physic’ten (Canterbury Hikâyelerinde ideal hekim tiplmesi) diğer yandan berberden ve onun altındaki eczacıdan ayırdı (Millar, 1953: 47: 77).

Bu durum o kadar iç içe geçmiştir ki tıbbın hızlı geliştiği İngiltere’de dahi berberlere ve cerrahlara kendilerine ait ayrı loncalar kurma izninin verildiği 1745 yılına kadar da aynı meslek grubunda yer almışlardır (St. Bartholomew’s Hospital Journal 1902: 2).

Günümüzde önemli bir uzmanlık gerektiren cerrahlık mesleğinin Avrupa’daki kökenleri ise Ortaçağ’a kadar uzanmaktadır. Uzman cerrahinin kökenleri, ilk tıp okullarıyla özdeşleşmiş olan birkaç hekimin, özellikle Salerno, Bologna, Montpellier, Paris ve Oxford gibi dönemin tanınan üniversitelerindeki yazılarına ve öğretilerine kadar izlenebilir. Ancak çok az sayıda hekim ve cerrahın biyografisi bulunmakta olup bunların da önemli bir kısmı İngiltere ve Fransa’dan gelir. İngiliz edebiyatının önemli isimlerinden olan Geoffrey Chaucer, on dördüncü yüzyılda yazdığı *Canterbury Hikâyeleri* adlı yapıtında o dönem tıp müfredatına yön veren isimler olarak “İbn Sina, Razi, Galenos, İskoç Bernard Gibertine ve Gadesden’li John’dan” bahsetmiş ve iyi bir hekimin bu isimleri sular seller gibi bilmesi gerektiğine işaret etmiştir (Geoffrey Chaucer, 2018:44). Ortaçağ Avrupa’sında tıp genel anlamıyla böyle bir ortam içerisinde icra edilirken diğer tarafta Fransız Henri de Mondeville (1260-1320), Guy de Chauliac (1300-1368) ve İngiliz John of Arderne (1307-1380) sırasıyla birbirlerinden etkilenmiş, çağdaşlarından farklı olarak geliştirdikleri yenilikçi cerrahi tekniklerle de başarılı elde ederek Avrupa cerrahisine ciddi katkılar sağlamışlardır.

Henri de Mondeville:1260-1320

Henri de Mondeville’nin hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bir Normandiya yerlisi olarak 1260 yılında Caen (Fransa) yakınlarındaki küçük bir köy olan Mondeville’de doğduğu düşünülmektedir. İsim konusunda kesinlik olmasa da, çağdaşı olan Guy de Chauliac ona Hermondaville olarak atıfta bulunurken yazılı kaynaklarda Mondeville olarak geçer. Henri de Mondeville, 1220’de kurulan ilk Fransız üniversitesi olan Montpellier’de ve ardından Paris’te tıp ve din eğitimi almıştır. Özellikle Paris’te kraliyet cerrahı olan Jean Pitard’dan (1228-1315) dersler alması onun Fransa’da tanınmasını sağlamış ve mesleki hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. Daha sonra tıp eğitimi almak için Avrupa’nın en gelişmiş okullarından olan Bologna Üniversitesi’ne gitmiştir. Bologna’da o dönem en önde gelen cerrahlardan olan Theodoric of Cervia/Borgogni bulunmaktaydı ve Mondeville’de onun öğrencisi (1205-1296) olmuştur. Theodoric, Mondeville’nin meslek hayatını derinden etkilemiştir

(Vrebos, 2011:1–11). Zira ünlü cerrah meslektaşlarının aksine cerrahide temel antiseptik uygulama ve anestezi kullanımı da dâhil olmak üzere, yaraları sararak/alçıya alarak (temiz tutarak) tedavi etmek gibi Ortaçağ'ın yaygın geleneğine zıt olan yeni uygulamalar yapmaktaydı. Mondeville, bu uygulamalardan oldukça etkilenirken, Salerno, Pedua ve Bologna gibi ünlü İtalyan üniversitelerinden öğrendiği cerrahi bilgileri kişisel yeteneğiyle birleştirerek eğitimini tamamlamış ardından Fransa'ya dönmüştür (Montandon, 2014, :42-45).

Mondeville, Fransa'ya, özgün bir düşünür olarak sorgulayıcı bilimsel metotları özümsemiş, çağdaşlarının zihniyetine karşı çıkan yetenekli bir uygulayıcı, bir anatomi öğretmeni ve bilimsel iletişimi sık sık zekâ ve işleme ile zenginleştirilen bir cerrah olarak dönmüştür. Meslektaşlarının aksine bir rutine sıkışıp kalmaktan uzak durması sayesinde Fransa'da kısa sürede ün kazanmıştır. Fransa kraliyet ailesinin hizmetinde kariyerine başlayan Mondeville bundan dolayı seçkin cerrahlar sınıfının bir üyesi, “médecins-chirurgiens” olarak nitelendirilmiştir. Daha sonra ise Montpellier ve ardından Paris tıp fakültesinde tıp, cerrahi ve anatomi dersleri vermiştir. Kendisine "Scolaris Parisius" adını veren Mondeville yazılarını Latince, derslerini Fransızca (öğrencileri Latinceyi bilmediği için) yapmıştır (Vrebos, 2011:1–11).

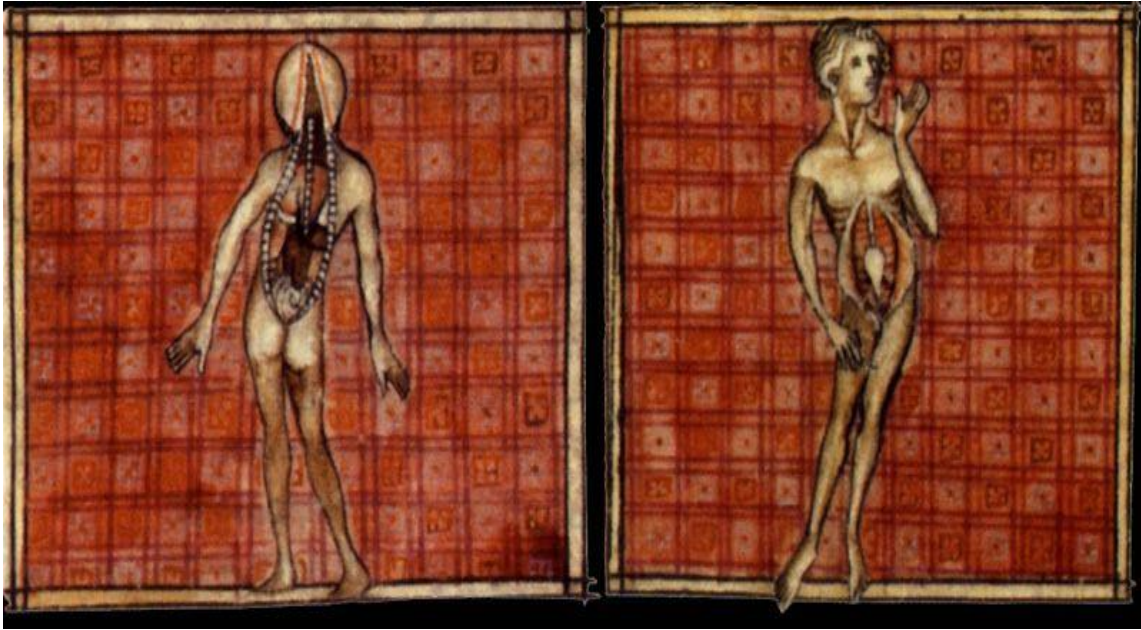
Mondeville'ye atıfta bulunan ilk resmi belge, IV. Philippe'nin (Yakışıklı Philippe) İngilizlerle savaştığı sırada (1301) Fransız ordusunda askeri cerrah olarak görev almasına dayanmaktaydı. Hocası Borgogni'den yaraların tedavisine yönelik öğrendiği bilgileri daha da geliştirerek Fransız askerlerinin yaralarını başarılı şekilde tedavi etmesi kendisine sarayın kapılarını açmıştır (Ghosh, 2015: 1-6).

Mondeville, ölmeden önce bitiremediği *La Chirurgie/Chirurgia* (1306-1320) adlı eseri Rönesans öncesi cerrahinin en büyük el yazmalarından biri olan geniş bir çalışmayı temsil etmektedir (1897). Ortaçağ cerrahisini ve kendi getirdiği yenilikleri anlatan çalışma bir ilktir. Çalışmasını beş kısım olarak düşünmüştü: (1) Anatomi (2) Yaralar (3) Yaralar, ülserler ve kemik hastalıkları dışındaki tüm cerrahi hastalıklar (4) Kemik hastalıkları (5) Panzehir/İlaçlar. Ancak kraliyet alisinin işleriyle ilgili olması ve ömrünün yetmemesi sebebiyle ilk iki kısmı on dört yılda tamamlayabilmiştir. Mondeville, *Chirurgie*'nin ilk bölümünü (yara bakımı hakkında bilgi vermektedir) 1312'de tamamladıktan sonra herhangi bir ücret talep etmeden kamuya açık olarak okumuştur. Buna göre tamamladığı bölümlerde cerrahi alanına kazandırdıkları ilkler şu şekildedir:

- Uzuvların kesilmesi ile ilgili bölümde belgelenen atardamar-ligasyonunu uygulayan ilk cerrahdır.
- Afyon, mandragora ve diğerleri gibi narkotiklerin süngere batırıldığını ve ameliyat sırasında ağrıyı hafifletmek için derin uykuya neden olmak için hastanın burnu üzerinde tutulduğunu belgeledi. (Bu yöntem daha sonra John of Arden tarafından da uygulanmıştır.)
- Cerrahi alanındaki en önemli katkısı, on üçüncü yüzyılda devrim niteliğinde bir kavram olan aseptik yaraları (steril şekilde) tedavi etme yönteminin tanıtılmasıydı (Pilcher, 1895: 84-102; Haller 1964: 337-343; Macdougall, 2000: 253-267; Prioreshi, 2003: 463-467).

Mondeville'in getirdiği tüm bu yenilikler altı asır sonra modern zamanlarda antiseptik cerrahinin yeniden canlanmasıyla kabul edilmiştir. Mondeville, çağdaşlarının aksine yaraların iyileşmesinde iltihap oluşumunun gerekli olmadığını, hava ile teması en aza indirmek ve yarayı kapatmak için dikiş atmak ve enfeksiyonu önlemek için bölgeye şarapla ıslatılmış bandajlar uyguladıktan birkaç gün sonra çeşitli bitkilerle yaptığı bir karışımdan oluşan pansumanı yara üzerine temiz kuru benzerlerle uygulamıştır. Mondeville bunları yaparken modern mikrop ve buluşma teorileri henüz keşfedilmemişti. Buna karşın neredeyse altı asır öncesinde yaraların enfeksiyon kapma riskini fark etmiş olduğu, geliştirdiği bu tekniklerle anlaşılmaktadır. Ülkenin usta ve seçkin cerrahları tarafından şiddetle eleştirilmesine karşın uyguladığı yöntemlerinin işe yaraması sayesinde geri adım atmamıştır.

Şekil I: Henri de Mondeville tarafından anatomi öğretirken kullanıldığı el yapımı illüstrasyonlar. Anatomik bilgi açısından eksik olsa da, bu resimler Ortaçağ'da anatomi alanındaki gelişmelerin önemli işaretleriydi (Courtesy of Bibliothèque Nationale de France).

Mondeville, cerrahinin yanında anatomi çalışmalarıyla da bu alana yenilikler getirmiştir. Buna göre insan diseksiyonunun (vücudu parçalara ayırıp incelemenin küfür olarak kabul edildiği bir zamanda) anatomi bilgisinin ilerlemesindeki önemini fark ederek 1315'te Montpellier Üniversitesi'nde ilk izinsiz (kilise yasaklamıştı) insan diseksiyonunu gerçekleştirmiştir. Anatomiye öğrencilerine tek başına metin yerine kendi yaptığı illüstrasyonlar yoluyla öğretmeye çalışmıştır. Çizimlerde ciddi hatalar olsa da Ortaçağ dönemine ait bu el yapımı anatomik figürler, Avrupa'da Rönesans'ın başlangıcında ahşap kesme illüstrasyonlar şeklinde daha sanatsal temsillerin ortaya çıkmasının da yolunu açmıştır. Mondeville'nin yenilikçi ve cesur çabalarının Ortaçağ'da anatomi çalışmalarının gelişimine de önemli katkılar sunduğu açıktır (Vreboş, 2011: 2-10; Ghosh, 2015: 2-5).

Şaşılabilecek şekilde, Mondeville'in yaşamı boyunca *Chirurgia* adlı eseri Latince'den Fransızca'ya çevrilmesine karşın uzun süre görmezden gelinmiştir. Rönesans sırasında birkaç kez kopyalanmasına rağmen, Edouard Nicaise tarafından modern Fransızca'ya çevrilen orijinal metni yeniden keşfetmek için

on dokuzuncu yüzyılın sonunu beklemek gerekmiştir. Guy de Chauliac'un etkilendiği ve çalışmalarında da sıklıkla yararlanıp “sanatımızın en büyük ustası” dediği Mondeville buna karşın hiçbir zaman hak ettiği değeri görmemiştir (Pilcher, 1895: 84-102; Haller 1964: 337-343). Henri de Mondeville kendini tamamen cerrahiye adanmışken 1320 yılı civarında tüberküloz (o dönem İngiltere ve Fransa'da yaygın bir hastalıktır) olduğu düşünülen bir hastalıktan hayatını kaybetmiştir (Clarke, 1931: 458–481).

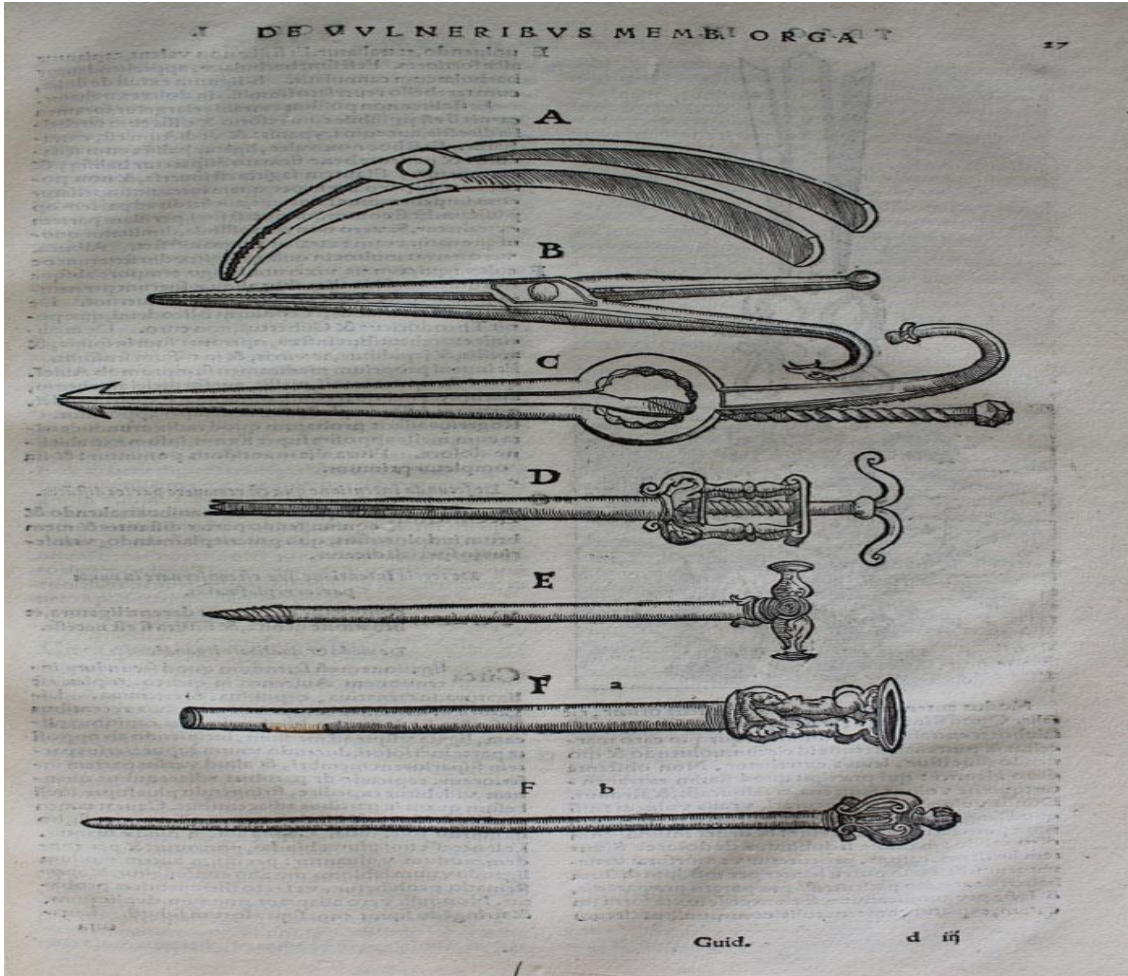
Guy de Chauliac: 1300-1368

Guy de Chauliac, Ortaçağ dünyasının tanınan en seçkin cerrahıdır. Guy de Chauliac'ın hayatının ilk dönemlerine dair az bilgi bulunmaktadır. Buna göre on üçüncü asrın sonunda Fransa'nın Auvergne bölgesinde fakir bir köylü ailede dünyaya gelmiştir. Toulouse'da başladığı eğitime üstün başarı göstermesi üzerine Mondeville gibi dönemin önde gelen Avrupa üniversiteleri olan Montpellier ve Bologna da kilise bursuyla devam etmiştir. Montpellier'de Bernard ve Gordon gibi dönemin tanınan cerrahlarından ve hekimlerinden dersler almıştır (Mellick 1999: 297–301). Bologna'da aldığı eğitim mesleki bilgisine ciddi katkılar yapmıştır. Zira burada anatomi üzerine basılmış olan ilk modern kitabın yazarı olan Mondino de Luzzi'nin öğrencisi Nicola Bertuccio'den eğitim almıştır. Daha sonra ülkesine dönerek Paris üniversitesinde Henri de Mondeville'den cerrahlık öğrenmiştir. Mondeville, onun cerrahlık kimliğine önemli katkılar yapmıştır ve kendisi de bunu sıklıkla sözlerinde ve eserinde (86 kere Mondeville'den bahsetmiştir) belirtmiştir. Chauliac, aldığı tüm bu eğitimler sonucunda anatominin cerrahlık için temel bir bilim olduğunu öğrenmiş ve *anatomi bilmeyen bir cerrah, kütüğü olan kör bir adam gibidir*, benzetmesini yapmıştır (<https://www.encyclopedia.com/people/medicine/medicine-biographies/guy-de-chauliac>, 2021).

Guy de Chauliac, en yüksek tıp derecesine sahip biri olarak kendisini cerrahi uygulayan bir hekim olarak tanımlamıştır. Kariyerine Lyon'da başlamasına karşın siyasi nedenlerle Avignon'a taşınan Papalık merkezi dolayısıyla buraya gelmiş ve üç papanın hekimliğini yapmıştır: Papa VI. Clement (1342-1352), VI. Innocent (1352–1362), V. Urban (1362–1370). Sırasıyla üç Papa'nın da hekimliğini yapması kendisinin Avrupa çapında tanınmasını sağlamıştır. Kara Ölüm (1347-1352) mesleki kariyerinde bir dönüm noktası olmuştur. Vebayı klinik düzeyde araştırarak yüksek bulaşıcılık gösterdiğini ve mevcut tedavilerin bu sorunu çözmeye yetmediğini anlamıştır (Barr, 2000: 657-658). Veba sırasında meslektaşlarının çoğu kaçarken (vebadan ölme korkusuyla) ve bir kısmı da faydasız reçetelerle zenginleri soyarken, kendisi dürüst hekimler gibi elinde hiçbir tedavi bulunmadığını belirtircesine o günlerin en etkili veba reçetesini dillendirmiştir: “*fugo cito, vade longe, rede tarde*” (çabuk kaç, uzağa git, hemen dönme) (Strathern, 2005: 71). Chauliac, veba günlerinde bu şekilde tutum sergileyen meslektaşlarını ciddi şekilde eleştirmiştir. Avignon'da bulunan VI. Clement'e de bu reçeteyi önermesi üzerine, papa bir dağ evinin büyük bir salonda (salonun köşelerine büyük ateşler yakıtılarak) yanına kimseyi almadan yaşamaya başlamıştır. Fransa'nın salgından kırıldığı günlerde pek çok

meslektaşının aksine Guy de Chauliac (vebaya yakalanmış ancak sağ çıkmıştır) ve Papa VI. Clement hayatta kalmıştır (Karaimamoğlu, 2000: 229-230).

Guy de Chauliac'ın Ortaçağ ve devam eden yüzyıllarda tıp camiasında bir otorite olmasını sağlayan çalışması ise 1363 yılında Latince yazdığı *Chirurgia Magna/La Grande Chirurgie* (Büyük Cerrahi)'dir. Tıp camiasında büyük bir ilgiyle karşılanan bu çalışma ilk aşamada çeşitli Avrupa dillerine çevrilerek elle çoğaltılmış ve iki asır içerisinde Avrupa'nın tıp okullarında en etkili cerrahi yapıt olarak okutulmaya başlanmıştır. Matbaanın icadıyla yetmişten fazla baskısı yapılan çalışma bilgilendirici notların yanı sıra cerrahiye: Anatomi, Apostema (şişlikler), Yaralar, Ülserler, Kırıklar, Özel hastalıklar, Panzehir olmak üzere yedi bölüm olarak tanımlamıştır (Guy de Chauliac, 1890). Aynı zamanda katarakt ve fitik üzerine ayrı bir monografi yazmıştır. Guy de Chauliac, geliştirdiği tedavilerin yanı sıra bugün tıpta uzmanlık için gerekli olan yüksek bilgi düzeyi, iletişim, işbirliği ve takım çalışması, sağlık savunuculuğu, soğukkanlılık ve yönetim yetkinlikleri gibi davranışsal özellikleri Ortaçağ şartlarında sistemleştirmeyi başarması sebebiyle "cerrahinin babası" olarak değerlendirilmiştir (Murphy, 1951: 68–71).

Şekil II: Guy de Chauliac'ın bir kısmı da kendi icadı olan cerrahi operasyon aletleri. *Ars Chirurgica Guidonis Cauliaci*, fol. 27 recto (Venice, 1546).

Guy de Chauliac'ın cerrahi operasyonlarını rahat gerçekleştirmesinin nedeni, dönem içerisinde bilinen bir tür anesteziyi ustaca uygulamasında yatıyordu. Yaralanmaya neden olan yabancı cisimlerin öncelikle vücuttan çıkarılması, yaraların mutlaka temizlenmesi (bunun için bir çeşit şarap ve yağ karışımı antiseptik yapmıştır) ve ardından kendi icadı olan bir çeşit iğne ile dikilmesini önermiştir. Buna rağmen yarada ağrı ve enfeksiyon başlamışsa; yumurta akı, çeşitli yağlar ve haşhaşı (afyon) buğday hamuruyla karıştırarak yaranın üzerine sarılmasını geliştirmiştir. Özgün cerrahi teknikleri ise şu şekildedir:

- Trepanasyon¹ (kafatasını açma) ve biriken sıvı salınımı için göğüs kafesinin başarılı şekilde açılması tekniğini geliştirmiştir.
- Femur kırıkları için sistemli şekilde askıya alma ve çekmeyi tavsiye etmiştir.
- Yaraların dikilmesi için kendi icadı olan bir cerrahi iğne yapmıştır.
- Üretral (idrar yolu) taşları çıkarmak için ayrıntılı şekilde kateterizasyonu ve yöntemleri anlatmıştır.
- Kasık fitiği tedavisinde başarılı sonuç veren bir kiriş kullanımını da kendisi tasarlamıştır (Güleç, 1955: 44-47; Walsh 1911: 282-312; Thevenet, 1993: 208-212; Watters, 2013:730-734).

Guy de Chauliac'ın cerrahi tekniklerinin temeli kanıtlara ve deneyime dayanarak, anatomi, cerrahi hastalıklar ve tedavi hakkında Fransız, Arap, İtalyan (Bologna), Mısırlı ve Yunan bilim adamlarının antikçağ ve döneminden ileri bir düşüncüyü dâhil etmeyi başarmıştır. Chirugia Magna, hekim ve cerrahların daha sonra yaptıkları çalışmalarda başvurdukları bir kaynak olmuş ve modern cerrahinin gelişimine kadar Fransa, İngiltere İsveç, Hollanda, Almanya, İtalya gibi ülkelerin gelişmiş üniversitelerinin tıp fakültelerinde okutulmuştur (Thevenet, 1998: 207-222).

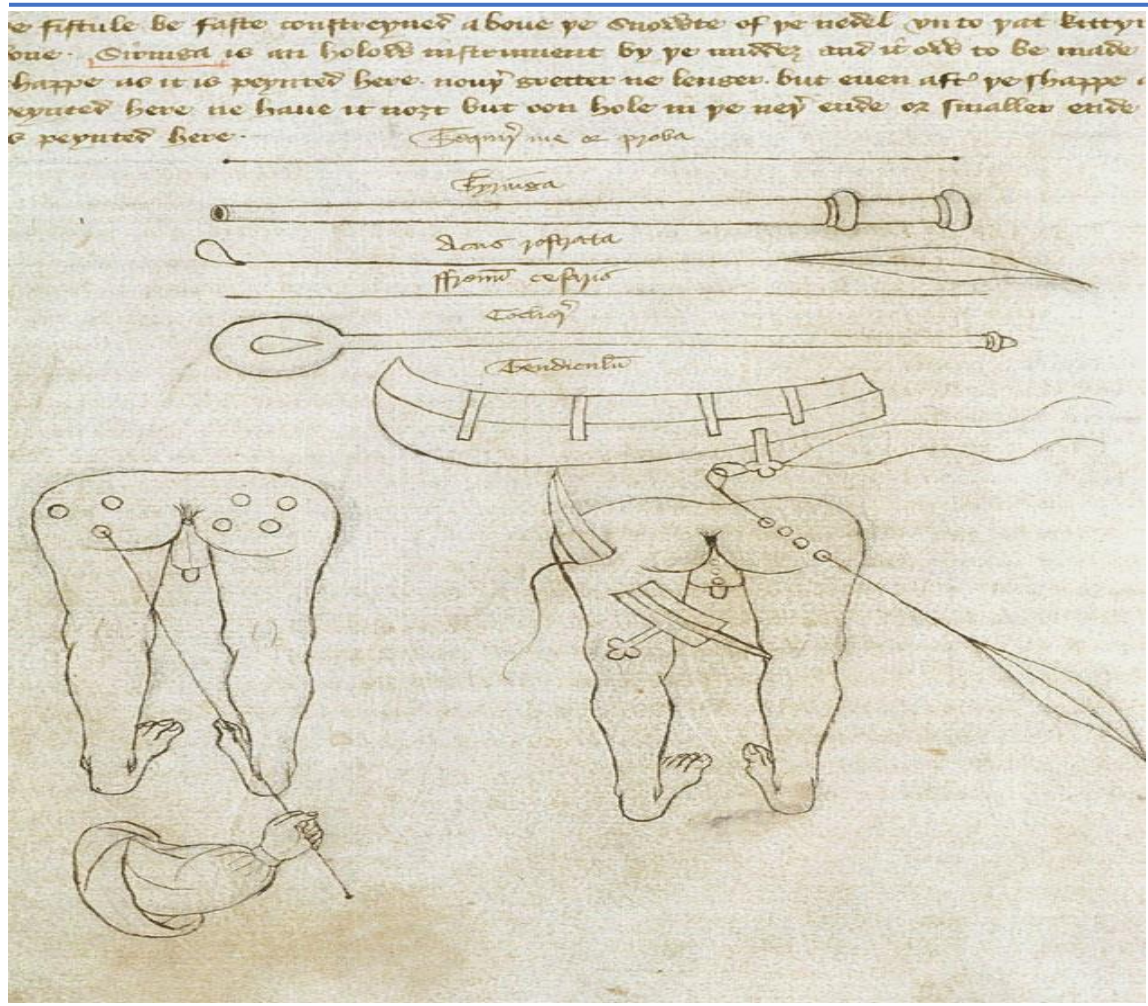
John of Arderne: 1307–1380

John hakkında çok az şey bilinmektedir. Sakson kökenli John'un, Newark-on-Trent yakınlarındaki Arderne köyünde yaşayan soylu bir (Lord) ailede 1307 yılında (doğum tarihi kendi ifadesidir) dünyaya gelmiştir (Mathews, 1930: 461-471). John of Ardenen usta çırak geleneğine göre ilk eğitimini “cerrahların en soylusu” dediği Wiltshire cerrahı usta William de Hockesworth'dan, uzmanlık eğitimini de Montpellier'de Henri de Mondeville'den aldığı düşünülmektedir. Mondeville ve Chauliac gibi yüksek bir eğitim almamasına karşın yetenekli oluşu ve kişisel gözleme önem vermesi sebebiyle geniş bir deneyime sahip olmuştur. John of Arderne Fransızca konuşmasına ve Latince yazmasına karşın eserleri döneminde İngilizceye çevrilmiştir. Günümüze ulaşan 44 el yazması bulunmaktadır. Bu durum eserlerinin kendisinden sonra da çoğaltılıp okutulduğunu göstermektedir. Meslektaşlarının aksine kendi hatası yüzünden ölen hastaları olduğunu da cesurca söylemekten çekinmemiştir. Tıpkı Mondeville gibi kendisi de savaşlarda (Kara Prens'in 1346'da Crecy Savaşında cerrahlığını yapmıştır) görev yapan bir

¹ Trepanasyon tekniği günümüzden yaklaşık olarak 10.000 yıl öncesinde ilk olarak Anadolu'da uygulanmaya başlanmıştır: Kafatasında herhangi bir bölgede, baş derisi kaldırıldıktan sonra bir parçanın beyin ile beyini saran beyin zarına zarar vermeden çıkarılıp alınmasını sağlayan bir ameliyat tekniğidir.

asker-cerrahdır. John of Arderne 1349'dan 1370'e kadar Nottinghamshire'daki Newark'ta yaşamış ve ardından Londra'ya taşınmıştır. Londra'ya gelişinden kısa bir süre sonra küçük usta cerrahlar loncasına kabul edilerek *Magister Johannes de Arderne* unvanını almıştır (Beynon ve Carr, 1988: 43-44).

En iyi bilinen eseri *Practica* (De Arte Phisicali et de Chirurgia), Ortaçağ Avrupa tıp okullarında pratik cerrahi öğretimin temelini oluşturmaktadır (Jones, 1994: 289–321; Citrome, 2006: 113-138). Yarım asırlık bir deneyim sonrasında ortaya koyduğu bu çalışması zorlu bir dizi cerrahi hastalığın detaylı şekilde tedavisini konu almaktadır. Kendisinden sonraki cerrahlar bu çalışmayı gerçek bir mesleki kaynak olarak kabul etmişlerdir. Özellikle göz hastalıkları, erkek üreme organları ve kadın hastalıkları, böbrek, gut, bağırsak tıkanıklığı üzerine de öncü çalışmaları bulunmaktadır. Etik bir klinisyen olmasının yanında anal ve rektum kanseri gibi kendi zamanında tedavisi mümkün olmayan hastaları ameliyat etmenin de yanlış olduğunu belirtmiştir. Hocası Mondeville ve Chauillac gibi anestezi tekniğini ve ameliyatlarını tamamladıktan sonra yara temizliğini ustaca uygulamasından dolayı ciddi bir cerrahi başarı elde etmiştir. Özellikle kendi özel formülü olan “banotu, mandragora, baldıran otu, siyah ve beyaz haşhaştan (afyon)” içeren bir karışım oluşan anestezi tekniği sayesinde hastalarını uyutarak ameliyatlarını acısız geçirmelerini sağlamıştır (Campbell, 1992: 39). John of Arderne ayrıntılarına yer verileceği üzere tüm bu girişimleri sebebiyle İngiliz cerrahisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda Romalı Dioscorides Pedanius tarafından yazılan (şifalı bitkileri konu alan) *Materia Medica*'yı (MS 50-70) iyi bilmesi ve kendisinin topladığı bitkilerden yaptığı ilaçların klinik kullanımına ilişkin

yazıları, onu aynı zamanda İngiliz klinik farmakolojisi ve eczacılığının da öncüsü yapmıştır (Pearn, 2012: 46–51).

Şekil-III: John of Arderne'nin Anal Fistül hastalığını tedavi etmek için kullandığı aletler (British Museum Library).

John of Arderne'in anal fistül tedavisi hakkındaki çalışması, eserlerinden kesinlikle en ilginç ve başarılı olanıydı. Anal fistülü ve apsesinin en önemli sebebi anüsteki cilt altında ve adelerler arasındaki bezlerin iltihaplanmasıdır. Ortaçağ şartlarında özellikle ıslak eyerlerde çok uzun süre seyahat eden erkekleri etkileyen kötü bir rahatsızlık olan anal fistülü iyileştirmek için eski bir Arap yöntemini yeniden keşfetmiş ve mükemmelleştirmiştir. Arderne ayrıca kolon ve rektumun diğer hastalıklarında da uzmanlaşmıştır. Kanamayı durdurmak için temiz süngerler kullanması ve pansumanları değiştirme isteksizliği (bu da daha fazla enfeksiyona neden olur) ileri cerrahide yeni ve başarılı bir yaklaşıma öncülük etmesini sağlamıştır. Anal fistül tedavisinin bir özeti ilk olarak on beşinci asır başında Kraliçe I. Elizabeth döneminde John Read tarafından yayınlanmasına karşın St. Bartholomew hastanesinde cerrah olan "D'Arcy Power" tarafından 1910 yılında eksiksiz olarak yayımlanana kadar hiçbir yerde basılmamıştır (Power, 1910).

John of Arderne ayrıca psikolojik etkenlerinde tedavi de önemli olduğunu belirterek, bir cerrahın ellerinin temiz ve becerikli olması yetmez, aynı zamanda hastasını güldürme yeteneğine de sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Dönemin görüşüne uygun olarak kiliseyi karşısına almak istemediği ve astrolojinin de tıpta belirleyici gücünü kabul ettiği anlaşılmaktadır. Çok zor operasyonları üstlendiği, mesleğine saygısından dolayı fakirlerden az ücret alırken varlıklılardan (örneğin anal fistül tedavisi için 100 şilin) mutlak bir minimum ücret talep ederek standart davrandığı bilinmektedir (Widdess, 1943: 77-81).

John of Arderne tıp yazarlığı tarihinde bir dönüm noktası oluşturmasının yanında modern operatif tedavinin gerçekte ne olduğunu tarif ederek uygulamıştır. Geçmişin bilgilerini sorgulayarak kendi pratik deneyimleri, bilgi birikimi ve yeteneği üzerinden tedavilerinde başarı sağlamıştır. Onun bu girişimleri geç Ortaçağ hekimlerinin ilk kez dogmaları sorgulamaya başlamasının yolunu da açmıştır. John of Arderne Avrupa cerrahisinde her haliyle yeni bir mantaliteye geçişin de öncü isimlerinden olmuştur.

Sonuç

Ortaçağ Avrupa tıbbi skolastik düşünce etrafında faaliyetlerini sürdürmeye çalışan bir alandı. Diğer taraftan tıbbın birleşenleri arasında astroloji, büyü, sihir, kehanet ve diğer bir dizi hurafe mevcuttu. Böyle bir ortam içerisinde tıp çatısı altında bulunan hekimler, cerrahlar ve eczacılar mesleklerini yapmaya çalışmışlardır. Özellikle üniversite eğitimi alan hekimler bu döneme göre tek profesyonel sağlıkçılardır denebilir. Cerrahlar ise aynı işi yapmalarına karşılık kendi aralarında usta ve berber olarak ikiye ayrılmaktadır. Ortaçağ Avrupa'sında hekimlerin ve cerrahların uygulamalarının özelliklerine bakıldığında, mevcut çaresizliklerini aşmak istercesine Hipokrates ve Galenos'un doktrinini ilk kez sorgulamaya başladıkları izlenimi vardır. Dolayısıyla cerrahlar neden-sonuç ilişkisi etrafında bir mantık oluşturarak profesyonel aydınlanmanın ilk parıltısının öncülüğünü yapmaya başlamışlardır. Her ne kadar Rönesans sonrası dönemlerde hekimlerin doktrinlerinin çoğu değişmiş olsa da, Henri de Mondeville, Guy de Chauliac ve John of Arderne gibi usta cerrahların teknik yenilikleri/buluşları, birçok durumda modern cerrahiye de etki etmiştir.

Henri de Mondeville, Ortaçağ'ın usta cerrahları arasında adı duyulan önemli isimlerden birisidir. Özellikle *La Chirurgie/Chirurgia* (1306-1320) adlı eseri Rönesans öncesi cerrahinin en büyük çalışmalarındandır. Mondeville'nin geliştirdiği ilk kez anatomi, yara bakımı ve kemik kırıklarına uyguladığı öncü tedavileri altı asır boyunca tatbik edilmiştir. Özellikle günümüzdeki anesteziye benzer bir uygulama ile hastalarının acı çekmemesini sağlaması ve mikrop teorisinin bilinmemesine karşın yaraların steril bakımına önem vermesi özgün uygulamalarıdır. Bunun yanında anatomisini anlamak için kilise yasaklarına rağmen gerçekleştirdiği insan diseksiyonu ve derslerinde anatomik çizimler uygulaması cerrahlık mesleğine getirdiği en önemli yeniliklerdir. Kitabının tamamlanan ölümlerini de

halka ücretsiz okumaktan çekinmeyen cerrah bu davranışıyla kamu sağlığına önem veren mesleğine saygılı biri olduğunu da gözler önüne sermiştir.

Guy de Chauliac, Ortaçağ dünyasının tanınan en seçkin cerrahıdır ve modern döneme kadar cerrahi doktrinleri batı dünyasında okutulmuştur. Mondeville'den etkilenen Chauliac'ın, *La Grande Chirurgie* isimli eserinde kendi deneyim ve gözlemlerine dayanan önemli cerrahi uygulamaları vardır. Trepanasyon, Femur kırıkları, yaraların dikilmesi ve üretral tedavi için geliştirdiği cerrahi teknikler adını modern döneme de taşımıştır. Guy de Chauliac eski dönemin bilgisini çağının ötesinde bir deneyimle sentezlemesi sonucunda elde ettiği başarılar sebebiyle modern cerrahinin oluşumuna katkı sunan en ünlü isimlerden birisi olmuştur.

John of Arderne ise bu iki isimden oldukça etkilenmiş ve dersler almış bir İngiliz cerrahıdır. Özellikle cerrahi etiğe oldukça önem vermesiyle tanınır. En iyi bilinen eseri *Practica*, Ortaçağ Avrupa tıp okullarında pratik cerrahi öğretimin temelini oluşturmaktadır. John of Arderne'in anal fistül tedavisi hakkındaki çalışması, eserlerinden kesinlikle en ilginç ve başarılı olanıdır. Ortaçağ'da tedavisi mümkün değil gibi algılanan bu hastalığa karşı başarılı cerrahi müdahaleleri ve diğer bir dizi uygulaması onu meslektaşlarından ayırmıştır. Tıpkı diğer iki isim gibi mesleğine ve kamu sağlığına önem veren bir isimdir.

Bu üç seçkin cerrahî çağdaşlarından ayıran en önemli özellikleri, yeni ve kalıcı tekniklerin ortaya çıkmasına yol açan yaratıcı beceriye sahip olmalarıdır. Aynı zamanda kişisel deneyimlerden elde edilen kanıtların, kabul edilen dogmaların üzerinde olduğunu bilen profesyonel bir ortamı savunan ilk cerrahlardır. Birbirini etkileyen bu isimler yeni cerrahi tekniklerin savunulması bağlamında dönemin şartlarına göre oldukça cesur uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. Modern cerrahinin kronolojisi içinde önemli olan en iyi uygulama davranışının savunulması, toplum içerisinde cerrah için idealize edilmiş tavırları ve Hipokrates sonrası bağlamdaki etik duruşları çağın ilerisinde hareket ettiklerini göstermiştir.

Kaynakça

- Barr, J. Schalick, O. W. ve Shortell, K. S. (2000). Surgeons in the time of plague: Guy de Chauliac in fourteenth-century France. *J. Vasc. Surg. Cases Innov. Tech.*, 6 (4), 657-658.
- Beynon, J, ve Carr, N. (1988). Master John of Arderne-surgeon of Newark. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 81, 43-44.
- Bullough, L. V. (1959). Training of the nonuniversity-educated medical practitioners in the later middle ages. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 14 (4), 446-458.
- Campbell, S. Hall, B ve Klausner, D. (1992). *Health, disease and healing in medieval culture*. Londra: Macmillan.
- Citrome, J. J. (2006). *The surgeon in medieval English literature*. Londra: Palgrave-Macmillan.
- Clarke, C. C. (1931). Henri De Mondeville. *Yale Journal of Biology and Medicine*, 3 (6), 458-481.

- David, A. ve Watters, K. (2013), Guy de Chauliac: pre-eminent surgeon of the middle ages. ANZ J Surg., 83, 730-734.
- Fourth Lateran Council: 1215, <https://www.papalencyclicals.net/councils/ecum12-2.htm#18> (2021).
- Geoffrey Chaucer (2018). Canterbury hikâyeleri (N. Ağıl, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ghosh, K. S. (2015). Henri de Mondeville (1260-1320): Medieval French Anatomist and Surgeon. European Journal of Anatomy, 19 (3), 1-6.
- Guy de Chauliac (1890). La grande chirurgie de Guy de Chavliac. F. Alcan (Ed.), Paris: Ancienne Librairie Germer Bailliere.
- Güleç, E. (1955). Eski Anadolu toplumlarında beyin ameliyatı. Popüler Bilim, (17), 44-47.
- Haller J. D. (1964). Guy de Chauliac and his chirurgia magna. Surgery, 55, 337-343. <https://www.encyclopedia.com/people/medicine/medicine-biographies/guy-de-chauliac> (2021).
- Jones, P. M. (1994). John Arderne and surgery. L. G. Ballester (Ed.), Practical medicine from Salerno to the black death içinde (s. 289-321). Cambridge: Cambridge University Press.
- Karaimamoğlu, T. (2017). Ortaçağ Avrupası'nda tıp kültürü ve gelişmeleri. Tarih ve Gelecek Dergisi, 3 (2), 44-61.
- Karaimamoğlu, T. (2020). Kara ölüm ve Büyük Britanya'ya etkileri (1300-1400) (Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Macdougall, S. C. (2000). The surgeon and the saints: Henri de Mondeville on divine healing. J. Mediev Hist., 26 (3), 253-267.
- Maitre Henri de Mondeville (1897). La Chirurgie. A. Bos (Ed.), Paris: Librairie De Firmin Didot et cie.
- Mathews, F. S. (1930). John of Arderne, medieval English surgeon. Bull. N. Y. Acad. Sci., 6 (7), 461-471.
- Mellick, S. A. (1999). The Montpellier school and the Guy de Chauliac. ANZ J. Surg., 69, 297-301.
- Millar, T. M. (1953). John of Arderne, the father of British proctology. Proc. R. Soc. Med., 47, 75-84.
- Montandon D. (2014). Henri De Mondeville (1260-1320): A precursor in aesthetic surgery. ISAPS News, 8 (2), 42-45.
- Murphy G. H. (1951). The surgery of Guy de Chauliac. Can. Med. Assoc. J., 65 (1), 68-71.
- Nebiolo M. (2017). Surgery as a Science: The intellectual and practical evolution of European surgery from the 16th to the 18th century. Butler Journal Of Undergraduate Research, (3), 101-110.
- Nikiforuk, A. (2018). Mahşerin dördüncü atlısı: salgın ve bulaşıcı hastalıklar tarihi (S. Erkanlı, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pearn, J. (2012). Master John of Arderne (1307–1380): A founder of modern surgery. ANZ J Surg., 82 (47), 46-51.
- Pilcher, J. (1895). Guy de Chauliac and Henri de Mondeville—a surgical retrospect. Ann. Surg., 21 (1), 84-102.
- Power, D. (1910). Arderne J. treatise of fistula in ana, haemorrhoid and clysters from an early fifteenth century manuscript translation, Londra: Oxford University Press.
- Prioreschi, P. A (2003). History of medicine: medieval medicine. Omaha: Horatius Press.
- Rawcliffe, C. (1997). Medicine and society in later medieval England. Londra: Sutton. St. Bartholomew's Hospital Journal (1902).
- Strathern, P. A (2005). Brief history of medicine: from Hippocrates to gene therapy. Londra: Robinson Publishing.

- Thevenet, A. (1993). Guy de Chauliac (1300–1370): the father of surgery. *Ann. Vasc. Surg.*, 7 (2), 208-212.
- Thevenet, A. (1998), Guy de Chauliac Père de la chirurgie. *Academie des Sciences et Lettres de Montpellier*, 28, 207-222.
- Vrebos, J. (2011). Thoughts on a neglected French medieval surgeon: Henri de Mondeville (ca. 1260–1320). *Eur J Plast Surg.*, 34, 1-11.
- Walsh, J. (1911). *Old-time makers of medicine: The story of the students and teachers of the sciences related to medicine during the middle ages*. New York: Fordham University Press.
- Widdess, J. D. H. (1943). *Practica magistri Johannis Arderne*. *Ir. J. Med. Aci.*, 18, 77-81.

Akademik Çalışmalara Göre Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Güncel Sorunlar

Hasan Hüseyin MUTLU*

Engin GÜMÜŞ**

Öz

Çalışmanın amacı, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yaşanan sorunlarla ilgili yapılan araştırmaları analiz etmek ve var olan sorunları araştırmalar doğrultusunda ortaya koymaktır. Bu doğrultuda 2010-2020 yılları arasında yayınlanıp ULAKBİM TR DİZİN’de taranan dergilerde yayınlanan 81 makale ile 2018-2020 yılları arasında ulusal tez veri tabanında yayınlanan 70 yüksek lisans tezi, 12 doktora tezi incelenmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ile ilgili yapılan sorun temelli çalışmaların çoğunlukla TR DİZİN’de taranan dergilerde yayınlanması, bu dergilere ulaşılabilirliğin kolay olması bunun yanı sıra özellikle ulusal dizinlerde akademik ölçütler kapsamında saygınlığının ve geçerliğinin yüksek olması nedeniyle ULAKBİM TR DİZİN’de yayınlanan makalelerin incelenmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Diğer yandan bilimsel süreçler ve ölçütler göz önünde bulundurularak kitap çalışmaları kapsam dışında tutulmuştur. Nitel yaklaşımın temel alındığı bu çalışma, durum çalışması yöntemine göre desenlenmiştir. Araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemi ile toplanmış, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen 81 makale, 70 yüksek lisans tezi, 12 doktora tezinden elde edilen verilere göre yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde karşılaşılan sorunlar belirlenmiştir. Elde edilen verilere göre bunlar; Türkçe Eğitimi Lisans Programı’ndaki yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinin yetersiz olması, ders araç-gereçlerinin yetersizliği, dil bilgisi öğretiminde karşılaşılan sorunlar, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin lisans programı olarak ayrı bir ana bilim dalı hâline getirilmemesi, öğretim sürecinde görev alan dil öğreticilerinin yetersizliklerinden kaynaklanan sorunlar, yöntem sorunu, program sorunu, Türkçenin temel söz varlığını belirleme çalışmalarının yetersizliği, homojen sınıflar oluşturmanın zorluğu, öğrencilerin Türkçeye yönelik tutumları, alfabe sorunu, diksiyon sorunu, yazma becerisinde karşılaşılan sorunlar şeklinde sıralanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Ulakbim TR Dizin, Dil Öğretimi, Sorunlar.

Current Problems in Teaching Turkish As Foreign Language According to Scientific Research

Abstract

The aim of the study is to analyze available research concerned with the difficulties surrounding the Teaching of Turkish as a foreign language and to reveal those difficulties that are present through further research. For these purposes, 81 essays digitized in Ulakbim Tr Dizin between the years of 2010-2020 along with 70 master theses and 12 doctoral theses published in the national thesis database between the years of 2018-2020. The study was designed using a qualitative approach. Data was gathered through document analysis method and analyzed through content analysis method. Based on the data gathered from the 81 essays, 70 master theses and 12 doctoral theses analyzed as part of the study, issues encountered during the teaching of Turkish to foreigners were determined. According to these determinations, the following issues were detected in the Turkish Education Degree Program; the inadequacy of courses in teaching Turkish to foreigners, deficiency in course materials, issues surrounding the teaching of grammar, failure to create a separate department for the teaching of Turkish to foreigners, issues stemming from the inadequacy of those engaged in the teaching process, method issues, program issue, deficiencies in research to determine the base vocabulary of Turkish, difficulties in creating homogeneous classrooms, attitude of students towards Turkish, alphabet issues, diction issues and issues encountered in the writing skills.

Keywords: Turkish Teaching for Foreigners, Ulakbim TR Dizin, Language Teaching, Problems

Geliş/Received: 22.02.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

• Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Eğitim fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, hasanhuseyinmutlu@hotmail.com, 0000-0002-9082-709X

** Türkçe Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, engin550861@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3634-1486 (Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Dil bir milleti millet yapan en önemli unsur; millî kültürün ve manevi değerlerin kuşaklar arasında aynı zamanda milletler arasında aktarılmasını sağlayan en önemli araç (Ergin, 1997; Aksan, 1987; Saussuro, 1998, Göçer, 2012) ve ülkenin etki alanı ve ekonomik gelişimi açısından da çok önemli bir güçtür. Bu bakımdan dil öğretimi konusunda yapılacak çalışmaların bir milletin hem kültürel değerlerini koruması hem de dünyada varlık gösterebilmesi açısından büyük önem arz ettiği yadsınamaz bir gerçekliktir.

21. yüzyılın getirdiği teknolojik ve iletişimsel gelişmeler, ekonomik ve stratejik ilişkiler milletlerin birbiriyle iletişim�ini zorunlu kılmıştır. Buna bağılı olarak dünyada yabancı dilin önemi toplumsal ve kültürel değışmeler ve uygulamalara dayalı ilerlemeler karşısında giderek önem kazanmış, toplumlar arasında kültür alışverişı ve turistik, ekonomik, eğitim vb. işbirlikleri olanaklarının artmasıyla yabancı dil öğrenme ihtiyacı zorunlu bir gereksinim durumuna gelmiştir (Acat, 2002). Bununla birlikte savaş, doğal afet, kıtlık vb. felaketler sebebiyle bireysel ve kitlesel göçler yabancı dilin önemini artırmıştır. Bu bağlamda kültür etkileşiminin başlangıç noktası olan dil öğretimi; milletlerin birbirine yaklaşmasında, ekonomik, kültürel ve stratejik ilişkiler bakımından birliktelik sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.

Türkiye gerek stratejik konumu, gerek turizm (tatil, sağıık vb.) potansiyeli, gerek gelişen sanayisi gerekse de köklü geçmişinden dolayı toplumların dikkatini çekmekte dolayısı ile de Türkçeye olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Moskova Devlet Üniversitesi, Petersburg Devlet Üniversitesi, Harvard Üniversitesi, Michigan Üniversitesi gibi üniversitelerin bünyesinde bulunan Türkoloji kürsüleri, aynı şekilde 46 ülkede 58 kültür merkezi ile eğitim-öğretim yapan Yunus Emre Enstitüsü (YEE, 2021), 67 ülkede faaliyet gösteren Maarif Vakfı gibi vakıfların dünya üzerinde etki alanının ve faaliyetlerinin artması Türkçeye olan ilginin artmasının en önemli göstergesidir.

Türkçeye olan ilginin artmasına bağılı olarak Türkçe öğretim faaliyetlerinin hızlanması ile yabancı dil olarak Türkçe öğretime dair bilimsel çalışmaların da arttığı literatürde görölmektedir. Bu çalışmaların önemli bir kısmında ise yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaşanan sorunların ele alındığı tespit edilmiştir. Türkçe geçmişı itibari ile köklü bir tarihe sahip olarak dünya dilleri arasında kadim bir dildir. Aynı zamanda yabancı dil olarak Türkçe öğretimi de köklü bir geçmişe sahiptir. Böylesi kadim bir dilin öğretiminde hâlihazırda birçok sorunun yaşanması irdelenmeye muhtaçtır.

Dil öğretimi sistematik, bir programa sahip, planlı ve profesyonel bir süreçtir. Bu süreç sağııklı bir şekilde yürütölmediğı takdirde birtakım sorunlarla karşılaşılması muhtemeldir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde de yapılan literatür taramasına göre problemler olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde karşılaşılan sorunların belirlenmesi, gelecekte bu

sorunlara çözümler bulunması ve öğretim sürecinin daha nitelikli bir hâle getirilmesi açısından önemlidir.

Bu araştırma, literatürde yer alan yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde karşılaşılan güncel sorunlarla ilgili ifadelerin bulunduğu araştırmaları analiz etmek ve bu doğrultuda yaşanan sorunları ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Nitel yaklaşıma göre hazırlanan bu çalışmada durum çalışması deseni kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2011) göre durum çalışması nitel ve nicel yaklaşımla yapılabilir. Her iki yaklaşımda da amaç bir durumun incelenip bu durumla ilgili sonuçların belirlenmesidir. Nitel durum çalışmasında bir ya da birkaç durum derinlemesine incelenmektedir. Durumla ilgili ayrıntılar bütüncül bir yaklaşımla araştırılıp sonuçlar analiz edildikten sonra çalışma tamamlanmaktadır.

Nitel yaklaşım ve durum çalışması deseni ile hazırlanan bu çalışma, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sürecinde yaşanan sorunları ortaya koyarak bundan sonraki süreçte bu sorunların giderilmesi için bu alanda çalışma yapan kişilere, alanda yetkili politika yapıcılara, alanda eğitim faaliyetinde bulunan akademisyenlere fikir vermek ve bu alanda yaşanan sorunların giderilmesi için yapılan çalışmalara ön ayak olmak amacıyla hazırlanmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma materyallerini, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi konusunda 2010-2020 yılları arasında yayınlanıp ULAKBİM TR DİZİN'de taranan ulaşılabilirlik bakımından 81 makale ile 2018-2020 yılları arasında ulusal tez veri tabanında yayınlanan 70 yüksek lisans tezi, 12 doktora tezi oluşturmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunlukla TR DİZİN'de taranan dergilerde yayınlanması, bu dergilere ulaşılabilirliğin kolay olması bunun yanı sıra özellikle ulusal dizinlerde akademik ölçütler kapsamında Ulakbim Tr Dizin'de yayınlanan makalelerin incelenmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Diğer yandan bilimsel süreçler ve ölçütler (hakem değerlendirmeleri, yayın süreci vs.) göz önünde bulundurularak kitap çalışmaları kapsam dışında tutulmuştur. Güncel sorunları ortaya koymak amacıyla 2018-2020 arasında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışma verileri alanla ilgili yayınlar taranarak toplanmıştır. Konu ile ilgili ULAKBİM TR DİZİN'de taranan 81 makale ile ulusal tez veri tabanında 2018-2020 yılları arasında yayınlanan yüksek lisans ve doktora tezleri elektronik ortamda incelenerek veriler toplanmıştır. İncelenen bilimsel çalışmalarda ele alınan sorunlar, belirli başlıklar altında sunulmuştur.

Verilerin Analizi

ULAKBİM TR DİZİN’de taranan 2010-2020 yılları arasında yayınlanmış 81 makale ile 2018-2020 yılları arasında ulusal tez veri tabanında yayınlanmış 70 yüksek lisans tezi ve 12 doktora tezi incelendikten sonra yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sürecinde karşılaşılan sorunlar belirlenmiştir. Veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş, elde edilen veriler tablolaştırılmıştır. Ortaya çıkan verilerden hareketle sorunların bilimsel çalışmalarda yer alma sıklığı belirlenmiştir.

Bulgular

Analiz edilen araştırmalardan çıkan sonuçlara göre yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde karşılaşılan sorunlar; Türkçe Eğitimi Lisans Programı’ndaki yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinin yetersiz olması, ders araç-gereçlerinin yetersizliği, dil bilgisi öğretiminde karşılaşılan sorunlar, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin ayrı bir ana bilim dalı hâline getirilmemesi, öğretim sürecinde görev alan öğreticilerin yetersizliklerinden kaynaklanan sorunlar, yöntem sorunu, program sorunu, Türkçenin temel söz varlığını belirleme çalışmalarının yetersizliği, homojen sınıflar oluşturmanın zorluğu, öğrencilerin Türkçeye yönelik tutumları, alfabe sorunu, diksiyon sorunu, yazma becerisinde karşılaşılan sorunlar şeklinde sıralanmıştır.

Tablo 1: Türkçe eğitimi lisans programı’ndaki yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinin yetersiz olması

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2013 (Uçgun)	Yabancı dil olarak Türkçe Öğretimi ana bilim dalının gerekliliği	Türkçe Eğitimi lisans programındaki yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinin süresinin yetersizliği
Makale	2016 (Yılmaz & Yıldız)	Türkçe eğitimi lisans öğrencilerinin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersine ilişkin tutumları	Türkçe Eğitimi lisans programındaki yabancılara Türkçe öğretimi dersinin süre, yöntem-teknik kullanımı ve ders-arac gereçleri bakımından yetersizliği
Yüksek lisans tezi	2018 (Yıldız)	Türkçe eğitimi lisans öğrencilerinin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersine ilişkin görüşleri	Türkçe Eğitimi lisans programındaki yabancılara Türkçe öğretimi dersinin süre ve ders araç-gereçleri bakımından yetersizliği, uygulama saatinin olmaması

Uçgun (2013), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ana bilim dalının gerekliliği üzerine yaptığı çalışmada Türkçe Eğitimi Lisans Programı’ndaki yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinin süre bakımından yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğretecek öğreticilerin bu konudaki yeterlilik düzeyinin artması ve buna bağlı olarak yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin kalitesinin artması için Türkçe eğitimi bölümlerine bağlı “Yabancı Dil Olarak Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı”nın kurulması gerektiğini dile getirmiştir.

Yılmaz ve Yıldız (2016), Türkçe eğitimi bölümü öğrencilerinin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersine ilişkin tutumları ve yeterlikleri üzerine yaptıkları çalışmada derste yöntem-tekniklerin yeterince işlenmemesi ve farklı materyallerin kullanılmaması nedeniyle öğrencilerin bu konudaki bilgilerinde eksiklikler olduğunu tespit etmişlerdir. Ders saatinin yetersiz olması ve uygulama saatinin olmaması nedeniyle öğrencilerin bu dersin kendilerine yeterli düzeyde fayda sağlamadığını düşündüklerini dile getirmişlerdir.

Yıldız (2018), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinin Türkçe öğretmen adaylarının görüşleri bağlamında değerlendirilmesi konulu çalışmasında yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinde temel kaynak olarak kullanılacak bir ders kitabının olmadığını, ders saatinin yetersiz olduğunu, derste kullanılan materyal çeşitliliğinin yetersiz olduğunu, derste uygulama saatinin olmadığını, ders içeriğinin hazırlanmasında öğrencilerin beklentilerinin göz önüne alınmadığını ifade etmiştir.

Tablo 2: Ders araç-gereçlerinin yetersizliği

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2013 (Durmuş)	Yabancılara Türkçe öğretiminde sorunlar ve çözüm önerileri	İşlevsel dil bilgisi kitaplarının olmaması
Makale	2014 (Gün, Akkaya & Kara)	Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarının öğretim elemanları açısından değerlendirilmesi	Ders kitaplarının yetersizliği, Teknoloji kullanmanın gerekliliği
Makale	2015 (Erdem, Gün, Şengül & Şimşek)	Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan metinlerin öğretim elemanları tarafından değerlendirilmesi	Ders kitaplarındaki metinlerin seviyelere göre düzenlenmesi ve sadeleştirilmiş metin kullanılmasının gerekliliği
Makale	2015 (Yıldız)	Yabancılara Türkçe öğretiminde Türk dili ve kültürü merkezlerinin işlevselliği	Türk dili ve kültürü merkezlerindeki ders araç-gereçlerinin eksikliği
Makale	2017(Özdemir)	Türkçe öğretiminde dijital teknolojilerin kullanımı	Türkçe öğretiminde dijital teknolojilerin kullanımının yetersizliği
Makale	2017 (Biçer & Kılıç)	Suriyeli öğrencilere Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarının incelenmesi	Suriyeli öğrencilere Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarının yetersizliği
Yüksek lisans tezi	2018 (Şenol)	Yabancılara Türkçe öğretiminde TV reklamlarının yazma becerisine katkısı	Ders kitaplarındaki etkinliklerin ve özgün metin kullanımının yetersizliği
Yüksek lisans tezi	2018 (Gürbüz)	Yabancılara Türkçe öğretiminde zenginleştirilmiş kitabın kullanımı	Teknoloji ve materyal kullanımının dikkate alınmaması
Yüksek lisans tezi	2018 (Erdem-İpek)	Yabancılara Türkçe öğretiminde metin sadeleştirilmesi	Sadeleştirmede yeni metinlerin kullanılmaması, alanda ortak sözcük ve dil bilgisi listesinin bulunmaması
Doktora tezi	2018 (Türker)	Yabancılara Türkçe öğretiminde blog kullanımı	Teknoloji kullanımının gerekliliği
Yüksek lisans tezi	2019 (Güney)	Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki metin altı soruların incelenmesi	Metin altı soruların eksiklikleri, metin çeşitliliğinin eksikliği

Yüksek lisans tezi	2019 (Özcan)	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin seçimi	Metin çeşitliliğinin eksikliği, metinlerin yaşama uygun olmaması
Yüksek lisans tezi	2019 (Yaşar)	Yabancılara Türkçe öğretiminde metin uyarlama	Metin uyarlama çalışmalarının yetersizliği
Yüksek lisans tezi	2019 (Aktan)	Yabancılara Türkçe öğretiminde metin sadeleştirilmesi	Metin uyarlama çalışmalarının yetersizliği
Yüksek lisans tezi	2019 (Ördek)	Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında kültür aktarımı	Ders kitaplarında kültür etkileşiminin eksikliği

Durmuş (2013), yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin dil bilgisi terimlerini öğrenmekte zorlanmalarının nedeninin işlevsel dil bilgisi kitaplarının olmaması olduğunu ifade etmiştir. Yaygın olarak kullanılan ders kitaplarının öğrencilerin kendi başlarına kullanmalarına uygun olmamasının da zaman zaman sorun oluşturduğunu belirtmiştir.

Gün, Akkaya ve Kara'nın (2014), Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarının değerlendirilmesi konulu çalışmasına katılım sağlayan öğretim elemanlarının yarısı piyasada bulunan kaynak kitapları yeterli bulmadığını ifade etmiştir. Yeterli bulunan katılımcılar da temelde bazı eksikliklerin olduğunu vurgulamışlardır. Katılımcılar ders kitabının yanında farklı kaynakların ve teknolojik unsurların kullanılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca tasarımın da içerik kadar önemli bir unsur olduğunu bu nedenle eski tip ders kitaplarının kabul görmeyeceğini dile getirmişlerdir.

Erdem, Gün, Şengül ve Şimşek'in (2015), Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan okuma metinlerinin incelenmesine yönelik çalışmasına katılım sağlayan öğretim üyeleri, yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan okuma metinlerinin öğrencilerin seviyelerine göre düzenlenmesi ve özgün metinler ile sadeleştirilmiş metinlerin ihtiyaca göre bir arada verilmesi gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Orta seviyeden (B1-B2) itibaren özgün metinlerin kullanılması öğrencilerin dil ile gerçek hayat ilişkisini kurmasında faydalı olacağını ifade etmişlerdir.

Yıldız (2015), Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bağlamında yurt dışındaki üniversitelerin bünyesinde bulunan Türk dil ve kültür merkezlerinin işlevselliği konusunda yaptığı çalışmada bu merkezlerde bulunan eğitim-öğretim materyallerinin sayı ve çeşitlilik bakımından yetersiz olduğunu tespit etmiştir. İhtiyaç listesi hazırlanarak Büyükelçilik aracılığı ile Türkiye'de özellikle TİKA, Millî Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlara iletilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Özdemir (2017), Türkçe öğretiminde dijital teknolojilerin kullanımına yönelik çalışmasında dijital teknolojilerin eğitime entere edilme çalışmaları sonucunda dijital araç ve ortamların kullanımının arttığını ancak bu teknolojilerin Türkçe öğretiminde yeterli bir şekilde kullanılmadığı ifade etmiştir. Teknolojinin kullanımının dünya çapında Türkçe öğrenmek isteyen daha fazla insana ulaşmak bakımından gerekli olduğunu söylemiştir. Yeni nesillerin dijital teknolojiye olan ilgisinin de Türkçe öğretiminin geleceği açısından bu konuda çalışma yapmayı zorunlu kıldığını dile getirmiştir.

Biçer ve Kılıç (2017), Suriyeli öğrencilere Türkçe öğretmek için kullanılan ders kitaplarını inceledikleri çalışmada ders kitaplarının öğrencilerin seviyesine uygun olmadığını her seviye, yaş ve kademede tek kitabın kullanıldığını tespit etmişlerdir. Çalışmaya katılım sağlayan öğretmenlerin çoğu ders kitaplarının çeşitli açılardan yetersiz ve olumsuz olduğunu ifade etmişlerdir.

Şenol (2018), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan kitap, dergi ve internet sitelerini incelediğinde özellikle kitapların içerisindeki etkinliklerin aynı çerçevede ve yetersiz sayıda olduğunu tespit etmiştir. Son yıllarda hazırlanan kitaplardaki metinlerin ve etkinliklerin kültürel öge taşıması konusunda hassas davranıldığını fakat farklı ve özgün malzeme kullanımının gelişmediğini ifade etmiştir.

Gürbüz (2018), yabancı dil ve yabancılara Türkçe öğretiminde çoklu ortam materyalleriyle desteklenen öğretimin başarıyı artırmada etkili olduğunun araştırmalarla kanıtlandığını ifade etmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında çalışan ve çalışmayı düşünen kişilerin öğretim sürecinde teknoloji ve materyal kullanımı konusunu dikkate almaları gerektiğini dile getirmektedir.

Erdem-İpek (2018), hazırladığı çalışmada sadeleştirilmiş metinlerin öğrencilerin okuma-anlama seviyelerini artırmada özgün metinlere göre daha faydalı olduğunu ifade etmiştir. Sadeleştirme çalışmalarında eski yazarların hikâyelerine daha çok yer verildiğini, günümüz yazarlarına ait eserlere yeterince yer verilmediğini dile getirmiştir. Alanda ortak kabul gören sözcük ve dil bilgisi listesi bulunmamasından dolayı bu konularda yapılan çalışmaların bir bütünlük arz etmediğini dile getirmiştir.

Türker (2018), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde blog kullanımını konusunda hazırladığı çalışmada yabancı dil öğretiminde geleneksel yöntemlerin kullanılmasının günümüzdeki öğrencilerin öğretim sürecinden beklentilerini karşılamayacağını, sınıf içinde olduğu kadar sınıf dışında da bilginin işlenmesi, paylaşılması ve işbirlikli etkinliklerin yapılabilmesi açısından blogların kullanılmasının yabancı dil olarak Türkçe öğretim sürecine katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

Güney (2019), yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında bulunan metin altı soruların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analizi konulu çalışmada metinler için hazırlanan soruların tüm bilişsel basamakları içerecek şekilde sıralanmadığını, çoğunlukla tek bilişsel basamağa yönelik soruların olduğunu ifade etmiştir. İncelediği setlerin ders kitaplarında özellikle üst düzey bilişsel basamaklara uygun soruların az sayıda yer aldığını ifade etmiştir. Kitapları metin türleri bakımından incelediğinde kitaplarda türsel çeşitliliğin olmadığını, anlatı metinleri ile bilgilendirici metinler arasında her kitapta sayıca ciddi farklar olduğunu ifade etmiştir.

Özcan (2019), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin seçimi konulu çalışmada Yeni Hitit 2 kitabını incelemiş bu kitapta daha çok diyalog metinlerinin yer aldığını diğer türde metinlerin yer almadığını ifade etmiştir. Metinlerin konularının gerçek yaşama kısmen uygun olduğunu, içerik ve sunuluş bakımından metinlerin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yaşar (2019), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında metin uyarlama çalışmalarının sayısının oldukça az olduğunu ifade etmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yazılan kitaplarda metin uyarlama konusunun yalnızca bir bölüm olarak yer aldığını belirtmiştir. Metin uyarlaması konusunda yapılan en eski çalışmanın 2012 yılına ait olmasından bu çalışmaların çok yeni olduğu sonucuna varmıştır. Çalışmada bu alanla ilgili kitaplarda Türk edebiyatı eserlerine yeterince yer verilmediğini de ifade etmiştir.

Aktan (2019), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için yeterli sayıda metin sadeleştirme yapılmadığını ifade etmiştir. Yapılan sadeleştirmelerde de belirli yazarlar tercih edildiğini, farklı yazarlara ait metinlerde de sadeleştirme yapılması gerektiğini söylemiştir. Türk tarihindeki önemli kişileri, Anadolu'nun gelenek ve göreneklerini, Türk insanın olumlu yönlerini, evrensel değerleri ve olayları anlatan metinlerin uyarlanmasını veya yeni metinlerin yazılmasını tavsiye etmiştir.

Ördek (2019), yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan kitapları kültür aktarımı unsurları açısından karşılaştırdığı çalışmasında İstanbul B1 ve B2 ders kitaplarının kültür unsurlarının etkileşimi konusunda oldukça yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Ülkemizin zengin kültürel değerlerine yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında yer verilmesinin önemli ve gerekli olduğunu vurgulamıştır.

Tablo 3: Dil bilgisi öğretiminde karşılaşılan sorunlar

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2012 (Melanlıoğlu)	Yabancılara Türkçe öğretiminde hâl ekleri	Hâl eklerinin öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar
Makale	2013 (Durmuş)	Yabancılara Türkçe öğretiminde sorunlar ve çözüm önerileri	Dil bilgisi terimlerinin öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar
Makale	2014 (Çelebi & Kibar-Furtun)	Yabancılara Türkçe öğretiminde eşadlı sözcüklerin sesletimi	Eşadlı sözcüklerin konuşma sırasında ayırt edilememesi
Makale	2015 (Karçiç & Çetin)	Türkçe ve Boşnakçada çatı konusu	Türkçe ve Boşnakçada çatı konusunun farklılığı
Makale	2016 (Gümüş)	Emir ve istek kipinin yabancılara öğretimi	Emir ve istek kipinin öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar
Makale	2016 (Gürbüz & Güleç)	Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrencilerin Türkçeye ilişkin görüşleri	Eklerin öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar
Makale	2016 (Alyılmaz)	Yabancılara Türkçe öğretiminde öğretmenlerin kültürel farkındalık oluşturmadaki etkisi	Dil bilgisi konularında kültür etkileşiminin göz ardı edilmesi
Makale	2017 (Avcı & Küçük)	Yabancılara Türkçe öğretiminde dil bilgisi öğretimi	Dil bilgisi konularının uygulamaya dayalı öğretilmemesi
Yüksek lisans tezi	2018 (Kayasandık)	Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında dil bilgisi öğretme yöntemleri	Dil bilgisi terimlerinin kitaplarda farklılıklar göstermesi
Yüksek lisans tezi	2019 (Ayten)	T. N. Gencan'ın Türkçe Öğreniyorum kitabının yabancılara	Dil bilgisi kavramları konusunda birlik sağlanmasının gerekliliği

		Türkçe öğretimi açısından incelenmesi	
Yüksek lisans tezi	2019 (Koçak)	Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında dil bilgisi öğretimi	Dil bilgisi konularında ders kitaplarında birlik sağlanmasının gerekliliği
Yüksek lisans tezi	2019 (Elturan)	Türkiye’de Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin dil becerileri yanlış analizleri	Dil bilgisinde öğrencilerin en fazla hata yaptığı konular
Yüksek lisans tezi	2019 (Özdemir)	Yabancılara Türkçe öğretiminde eylemsilerin biçim, anlam ve kullanım açısından incelenmesi	Filimsiler konusunun öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar

Melanlıoğlu (2012), yabancı öğrencilerin Türkçedeki hâl eklerini öğrenirken hâl eklerine anlam yüklemeye çalışmalarının bu konunun öğrenilmesini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Eklere anlam yükleme çabasının yabancı öğrencilerin kendi dillerinin özelliklerini öğrenmeyi hedefledikleri Türkçeye taşımalarından kaynaklandığını dile getirmiştir.

Durmuş (2013) Türkçe dil bilgisi öğretiminde kullanılan bazı terimlerin yabancı öğrencilerin dil bilgisi konularını öğrenmelerini ve dil bilgisel işlevleri akılda tutmalarını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Öğrencilerin yönelme hâli, bulunma hâli, sıfat-fiil eki, yüklem gibi birçok terim ile bu terimlerin işlevleri arasında bağlantı kurmasının oldukça zor olduğunu ifade etmiştir.

Çelebi ve Kibar-Furtun (2014), Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin Türkçedeki eşadlı sözcükleri konuşma sırasında ayırt edemediklerini, bu kelimelerin cümlede ne anlama geldiğini anlayamadıklarını ifade etmiştir. Öğrencilerin eşadlı sözcüklerin ayırt edilmesini sağlayan vurgu, tonlama gibi ses özelliklerinin farkına varmalarını sağlayacak çalışmaların yapılması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Karçiç ve Çetin (2015), Türkçe ve Boşnakçada fiillerde çatı konusunun kavramsal çerçevesini karşılaştırdığında birtakım farklılıklar tespit etmişlerdir. Türkçede öznesine göre etken, edilgen, dönüşlü, işteş; nesnesine göre geçişli, geçişsiz, oldurgan ve ettirgen çatılar bulunmaktadır. Boşnakçada ise etken, edilgen, orta ve dönüşlü olmak üzere dört çeşit çatı vardır. Türkçedeki işteş çatı Boşnakçadaki dönüşlü çatının bir çeşididir. Boşnakçada ettirgen çatı bulunmamasına rağmen bu anlamı verecek kullanımlar mevcuttur. Bu farklılıklar Boşnak öğrencilere çatı konusunun öğretilmesini zorlaştırmaktadır.

Gümüş (2016), günümüzde istek kipinin kullanımının azaldığını, emir kipinin emirden çok isteği karşıladığını ifade ederek bu kiplerin yabancı dil olarak Türkçe öğretilmesinde sıkıntı yaşandığını belirtmiştir. İstek kipinin günümüzde kullanım sıklığının az olması, emir kipinin daha çok isteği karşılayıp belirli durumlarda emir anlamına gelecek şekilde kullanılmasının bu kipler yabancı öğrencilere öğretilirken dikkate alınması gerektiğini söylemiştir. Emir kipinin 1. tekil ve 1. çoğul kişilerde kullanılmadığının da anlatılması gerektiğini belirtmiştir.

Gürbüz ve Güleç (2016), yabancı öğrencilerin Türkçe öğrenirken en çok dil bilgisi konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmiştir. Türkçenin sondan eklemeli bir dil olmasının yabancıların ekler

konusunu öğrenmesinde sorun yaşamalarına sebep olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin akademik dil ve yazı dilinde eklerin kullanımı ile sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Alyılmaz (2016), yabancılara Türkçe öğretim merkezlerindeki dil bilgisi ve yazma derslerinde kültür etkileşimine yönelik uygulamaların yeterince yer almadığını belirtmiştir. Dil ve kültürün arasındaki ilişkiden hareketle dil öğretimi sürecinde kültür aktarımının göz ardı edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir.

Avcı ve Küçük (2017), dil bilgisi öğretiminin kuramsal bilgilere değil uygulamaya dayalı olarak yapılması gerektiğini fakat bu konuda yeterli derecede ilerleme sağlanamadığını ifade etmişlerdir. Yabancı öğrencilere dil bilgisi konularının öğretiminde kullanılacak yöntem, teknik ve yaklaşımların belirlenebileceği bir dil akademisinin olmamasının bu sorunun temel nedeni olduğunu vurgulamışlardır.

Kayasandık (2018), yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında kullanılan dil bilgisi terimleri bakımından farklılıklar bulunduğunu ifade etmiştir. Bu durumun öğrencilerde kafa karışıklığına neden olduğunu belirtmiştir. Bu alanda çalışma yapan kişilerin kullanılacak terimler konusunda ortak bir karara varması gerektiğini ve bundan sonra hazırlanacak olan ders kitaplarında bu kararlara uyulmasının öğrencilere kolaylık sağlayacağını dile getirmiştir.

Ayten (2019), yabancı öğrencilere dil bilgisi öğretimi konusundaki çalışmaların artması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda çalışma yapan akademisyenler tarafından kavramlar konusunda bir birlik sağlanması ve ders kitaplarının bu doğrultuda hazırlanması gerektiğini belirtmiştir.

Koçak (2019), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında dil bilgisi öğretimi konusunda farklılıklar bulunduğunu ifade etmiştir. Öğrencilerin zorunlu değişiklikler durumunda zaman kaybına uğramaması ve mağdur olmaması açısından ders kitaplarında dil bilgisi konularının öğretimi konusunda birlik sağlanması gerektiğini belirtmiştir.

Elturan (2019), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisinde en fazla nesne eksikliği veya yanlış kullanımı, ek eksikliği, dolaylı tümleş eki eksikliği veya yanlış kullanımı, yanlış zaman eki kullanımı konularında hata yapıldığını tespit etmiştir. İkinci sırada sözcük kullanımı konusunda yapılan yanlışlıklar gelmektedir. Bunlar yanlış sözcük kullanımı, sözcük eksikliği veya fazla sözcük kullanımından kaynaklanan hatalardır. Üçüncü sırada ses konusunda yapılan yanlışlıklar gelmektedir. “ü,ö,ı” sesleri en fazla yanlışlık yapılan seslerdir. Dördüncü sırada ise sözdiziminden kaynaklanan yanlışlıklar gelmektedir. Çalışmadaki yazma becerilerine yönelik kayıtlara göre de en fazla yazım ve noktalamada hata yapılmaktadır.

Özdemir (2019), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde en çok sıkıntı yaşanan dil bilgisi konularından birinin fiilimsiler olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle ders kitaplarında bu konunun verildiği metinlerin daha kolay anlaşılır metinler olması gerektiğini dile getirmiştir. Öğretmenlerin bu

metinlerden hareketle fiilimsilerin günlük hayattaki kullanımını öğrencilere öğretmesi gerektiğini söylemiştir.

Tablo 4: Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin ayrı bir ana bilim dalı hâline getirilmemesi

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2015 (Erdem, Gün, Şengül & Şimşek)	Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan okuma metinlerinin öğretim elemanlarınca diller için Avrupa ortak başvuru metni ve işlevsel metin özellikleri kapsamında değerlendirilmesi	Yabancılara Türkçe öğretiminin ayrı bir bilim dalı hâline getirilmesinin gerekliliği

Erdem, Gün, Şengül ve Şimşek (2015), yaptıkları çalışmada öğretim elemanlarının yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin merkezi bir yapı tarafından denetlenmesi gerektiğini, uzman kişiler tarafından yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik program hazırlanması ve bu programın paket program hâline getirilmesi gerektiğini söylediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca bu alanda yapılacak çalışmaların daha nitelikli bir zemin kazanması için yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin ayrı bir ana bilim dalı hâline getirmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Tablo 5: Öğretim sürecinde görev alan öğretmenlerin yetersizliklerinden kaynaklanan sorunlar

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2018 (Korkmaz)	Yabancılara Türkçe öğretiminde karşılaşılan bazı sorunlar ve çözüm önerileri	Yabancılara Türkçe öğretimi konusunda eğitim almamış kişilerin öğretim sürecinde görev alması
Yüksek lisans tezi	2019 (Karaaslan)	Suriyeli öğrenciler için atanan Türkçe öğretmenlerinin akademik öz yeterlikleri	Görevli öğretmenlerin yöntem-teknik, ölçme-değerlendirme konularında yeterli bilgileri olmaması
Doktora tezi	2019 (Boylu)	Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme uygulamaları ve standart oluşturma	Yabancı dil olarak Türkçe öğretenlerin ölçme-değerlendirme konusundaki eksiklikleri

Korkmaz (2018), Türkçeyi yabancı dil olarak öğretecek öğretmenlerin Türkçenin dil mantığı konusunda yeterli bilgiye sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu kişilerin Türkçenin işleyişini ve yapısal özelliklerini iyi bilmeleri gerektiğini belirtmiştir. Suriye'den gelen ana dili Arapça olup Türkiye'deki üniversitelerde eğitim gören öğrencilere Türkçe öğretiminde yalnızca Arapça bilmeleri nedeniyle ilahiyat fakültelerindeki hocaların ders vermeleri gibi bir durumun söz konusu olduğunu bu durumun bahsi geçen öğrencilerin Türkçe öğrenme süreçlerinin verimsiz geçmesine neden olduğunu dile getirmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretecek kişilerin Yunus Emre Enstitüsü ve üniversitelerin bu konuda düzenledikleri seminerlere katılmalarının faydalı olacağını söylemiştir.

Karaaslan (2019), Suriyeli öğrenciler için atanan Türkçe öğretmenlerinin akademik öz yeterlikleri konulu çalışmasında katılımcı öğretmenlerin çoğunun öğretim yöntem ve teknikleri hakkında yeterli derecede bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir. Öğretmenlerin ölçme-değerlendirme

sürecinde eski yöntemleri kullandığını belirtmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sertifikası almanın bu öğretim süreci için yeterli olmayacağını, öğretmenlerin kendilerini geliştirmek için bu alandaki akademik ve teknolojik gelişmeleri takip etmeleri aynı zamanda yenilikleri sınıflarında uygulamaları gerektiğini söylemiştir.

Boylu (2019), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin uzman kişilerce yürütülmesinin öğretim sürecinin daha kaliteli hâle getirilmesi açısından gerekli olduğunu ifade etmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğreten öğretmenlerin ölçme-değerlendirme süreci konusunda eksikliklerinin olduğunu ve yeterli bilgiye sahip olmalarının büyük bir önem taşıdığını söylemiştir. Öğreticilerin ölçme ve değerlendirme konusundaki bilgi eksikliklerin öğrencilerin doğru değerlendirilmesinin önündeki en büyük engel olduğunu dile getirmiştir.

Tablo 6: Yöntem sorunu

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2013 (Büyükkiz)	Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde sözcük öğretimi	Öğretilmesi gereken sözcüklerin belirlenmemesi
Makale	2013 (Durmuş)	Yabancılara Türkçe öğretiminde sorunlar ve çözüm önerileri	Kuramsal çalışmaların eksikliği
Makale	2014 (Kalfa)	Yabancılara Türkçe öğretiminde eğitsel oyunların kullanımı	Öğreticilerin eğitici oyunlar, yöntem-teknikler hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları
Makale	2017 (Demir& Özdemir)	Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanındaki bilimsel makalelere bakış	Yöntem eksikliği, uluslararası geçerliliği olan seviye tespit sınavının olmaması
Makale	2018 (Çağlayan-Dilber)	Yabancılara Türkçe öğretimi üzerine yazılmış kaynak kitapların incelenmesi	Yöntem, teknik ve stratejilerin kaynak kitaplarda farklı isimlendirilmesi
Doktora tezi	2019 (Delibaş)	Türkçenin Fransızca konuşanlara yabancı dil olarak öğretiminde eylem odaklı yaklaşıma dayalı uygulamaların değerlendirilmesi	Kitaplardaki ve ders ortamındaki yöntem sorunu

Büyükkiz (2013), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ne kadar sözcük öğretilmesi gerektiğinin bilinmemesinin bu alanda yazılan kitaplarda farklılıklar oluşmasına yol açtığını ifade etmiştir. Bu farklılığın alanda kafa karışıklığına neden olduğunu dile getirmiştir. Bu sorunun çözülmesi için hedef kitlenin iyi tanınması ve ihtiyaç analizinin yapılması gerektiğini söylemiştir. Bunların sonucunda en doğru yöntemin uygulanabileceğini belirtmiştir.

Durmuş (2013), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanını akademik olarak beslemek için bu alanda doçent olmanın yolunun açılmasının gerektiğini savunmuştur. Böylece uzmanların yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanındaki çalışmalarının artacağını ve bu alana katkı sağlayacaklarını dile getirmiştir. Böylece Türkçe öğretiminin en büyük eksikliklerinden olan kuramsal çalışmaların önünün açılacağını, Türk üniversitelerinde her geçen gün önemi artan bu alanın akademik anlamda güçleneceğini ifade etmiştir.

Kalfa (2014), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanındaki bazı uzmanların eğitici oyunlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, uzmanların bu konudaki bilgi ve becerilerinin artırılması gerektiğini belirtmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğreten uzmanların yeni yöntem, teknik ve yaklaşımlar konusunda bilgilendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Demir ve Özdemir (2017), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde genel yabancı dil öğretiminin sorunu olan hedeflenen öğrenci kitlesine uygun bir yöntemin geliştirilememiş olmasının önemli bir sorun olduğunu ifade etmişlerdir. Yöntemin eksikliği hazırlanan ders kitabı ve diğer ders materyallerini de doğal olarak olumsuz etkilediğini söylemişlerdir. Dört temel dil becerisinin bütün olarak ele alınması, ayrı modüller şeklinde olmamasının bir sorun olduğunu dile getirmişlerdir. Yabancılar Türkçe öğretimi yapan yükseköğretim kurumlarının ve diğer kurumların bu alanda ortak bir müfredat ve uluslararası geçerliliği olan bir seviye tespit sınavı geliştirmemelerinin bir eksiklik olduğunu belirtmişlerdir.

Çağlayan-Dilber (2018), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında yazılan kaynak kitapları incelediği çalışmada yöntem, teknik ve stratejilerin kaynak kitaplarda farklı ele alındığını bu konuda farklı isimlendirmelerin yapıldığını belirtmiştir. Bu nedenle yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılacak yöntem, teknik ve yaklaşımların netlik kazanmadığını ifade etmiştir.

Delibaş (2019), Türkçenin Fransızca konuşanlara yabancı dil olarak öğretiminde eylem odaklı yaklaşıma dayalı uygulamaların değerlendirilmesi konulu çalışmasında ülkemize gelen yabancı öğrenci ve araştırmacıların üniversitemizdeki Türkçe öğretim merkezlerinde Türkçe öğrenirken birtakım sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmiştir. Birçok çalışmada dile getirilen bu sorunların kaynağının kitaplardaki ve ders ortamlarındaki yöntem sorunu olduğunu belirtmiştir.

Tablo 7: Program sorunu

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2013 (Kan, Sülüoğlu & Demirel)	Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi programı ile ilgili okutman ve öğrenci görüşleri	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ortak bir programın gerekliliği
Yüksek lisans tezi	2018 (Abuammar)	Yabancılar Türkçe öğretiminde program sorununun öğretim sürecine yansması	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ortak bir programın gerekliliği

Kan, Sülüoğlu ve Demirel'in (2013), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde görevli öğreticilerin ve Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin görüşlerini aldıkları çalışmada öğreticiler, ortak bir sınav yapılamamasının nedeninin ortak bir programın olmaması olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için ortak bir program hazırlanmasının bir gereklilik olduğunu belirtmişlerdir.

Abuammar (2018), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde program sorununun öğretim sürecine yansması konulu çalışmasında bu alanda kullanılan ders kitaplarında beceri, yöntem, içerik ve konu gibi yönlerden farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı öğretmenler bu farklılıkların öğrencilerin dil yeterliklerini ve ölçme-değerlendirme sürecini etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcı okutmanlar

ortak bir program olmamasının nesnel bir ölçme-değerlendirme sürecinin gerçekleştirilmesine engel olduğunu belirtmişlerdir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ortak bir program olmamasının ders kitaplarının ve diğer ders araç-gereçlerinin istenen nitelikte hazırlanmasına engel olduğunu dile getirmişlerdir.

Tablo 8: Türkçenin temel söz varlığını belirleme çalışmalarının yetersizliği

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2013	Yabancılara Türkçe öğretiminde sorunlar ve çözüm önerileri	Düzye sözlüklerinin eksikliği

Durmuş (2013), yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde temel söz varlığından günlük hayattaki kullanım sıklığı dikkate alınarak oluşturulan düzey sözlüklerinin eksikliğini yaşadığını dile getirmiştir. Yabancı öğrencilerin Türkçeyi öğrenme düzeylerine göre açıklamalı ve örnek kullanımlı sözlükler oluşturulmasının Türkçe öğrenen yabancı öğrencilere büyük kolaylık sağlayacağını söylemiştir.

Tablo 9: Homojen sınıflar oluşturmanın zorluğu

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2013 (Durmuş)	Yabancılara Türkçe öğretiminde sorunlar ve çözüm önerileri	Aynı sınıfta ana dili farklı, kullandığı alfabe farklı öğrencilerin bir arada olması
Makale	2018 (Bulut, Kanat-Soysal & Gülçiçek)	Suriyeli öğrencilerin eğitiminde karşılaşılan sorunlar	Suriyeli sığınmacı öğrencilerin diğer öğrencilerle aynı sınıfta eğitim görmesi

Durmuş (2013), Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin bulunduğu sınıflarda ana dili farklı ve geldiği coğrafya farklı olan birçok öğrenci bulunduğunu ifade etmiştir. Bu öğrencilerin geldiği coğrafyanın, konuştuğu dilin, kullandığı alfabenin ister istemez öğrencilerin sahip olduğu motivasyonu ve öğrenme hızını etkilediğini belirtmiştir. Bu açıdan öğrencilerin nitelikleri birbirine ne kadar yakın olursa öğrenme sürecinin de o kadar başarılı olacağını ifade etmiştir. Öğreticilerin farklı niteliklere sahip öğrencilerin bir arada bulunmasından kaynaklanan sorunlara çözüm bulmakta zorlandığını dile getirmiştir.

Bulut, Kanat-Soysal ve Gülçiçek (2018), Suriyeli sığınmacı öğrencilerin nitelikli eğitim almaları için MEB'in birçok çalışma yaptığını ifade etmişlerdir. Fakat Suriyeli öğrencilerin diğer öğrencilerle aynı sınıfta eğitim görmesinin bütün derslerde ister istemez öğretmenlerin sıkıntı yaşamalarına neden olduğunu dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin Suriyeli öğrencilerle Türk öğrencilere aynı programı uygulamak zorunda olduğunu, bu durumun da eğitim sürecini zorlaştırdığını söylemişlerdir.

Tablo 10: Öğrencilerin Türkçeye yönelik tutumları

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2013 (Kan, Sülüoğlu & Demirel)	Öğrenci ve okutmanların yabancılara Türkçe öğretim programları hakkındaki görüşleri	Öğrencilerin konuşma becerisini geliştirmekte zorlanması
Makale	2014 (Melanlıoğlu)	Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin öğrenme sürecine yönelik algıları	Öğrencilerin dinleme becerisini geliştirmekte zorlanması
Doktora tezi	2019 (Alan)	4+1 planlı yazma ve değerlendirme modelinin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin yazma becerilerine ve bağdaşıklık araçlarını kullanma düzeylerine etkisi	Öğrencilerin yazma becerisini geliştirmekte zorlanması

Kan, Sülüoğlu ve Demirel (2013), yabancı dil olarak Türkçe öğretimi programı ile ilgili okutman ve öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi konulu çalışmada katılımcı öğrencilerin çoğunun “konuşma” becerisini geliştirmekte zorlandığını ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan okutmanlar da öğrencilerde en çok “konuşma” becerisini geliştirmekte zorlandıklarını söylemişlerdir.

Melanlıoğlu (2014), Türkçe öğrenen yabancıların öğrenme süreçlerine yönelik algıları konulu çalışmasında katılımcı öğrencilerin en çok “dinleme” becerisinde zorlandıklarını “okuma” becerisinde ise zorlanmadıklarını belirtmiştir. Katılımcıların çoğu İngilizce bilmenin Türkçe öğrenmelerini kolaylaştırdığını söylemiştir.

Alan’a (2019) göre yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma becerisinin kazandırılmasında birçok problemle karşılaşmaktadır. Bu konuda en çok karşılaşılan problemler öğrencilerin yazmaya karşı olumsuz tutumları, yazmaktan korkmaları, yazmayı sıkıcı bir uğraş olarak görmeleri, kendilerini yazılı olarak nasıl ifade edeceklerini bilmemeleri ve çalışmalarını düzenleyememeleridir. Bu problemlerin aşılması için farklı ders araç-gereçleri ile farklı yöntem, teknik ve modeller kullanılmalıdır.

Tablo 11: Alfabe sorunu

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Makale	2014 (Şengül)	Yabancılara Türkçe öğretiminde alfabe sorunu	Farklı alfabeleri kullanan öğrencilerin bazı harfleri öğrenmekte zorlanması
Makale	2015 (Demirci)	B1 seviyesinde Türkçe öğrenen Suriyeli öğrencilerin sesli okuma becerisiyle ilgili tespitler	Suriyeli öğrencilerin sesli okumada alfabe farklılığından dolayı zorlanması
Yüksek lisans tezi	2018 (Karateke-Bayat)	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde akran değerlendirmesinin öğrencilerin yazma kaygısına etkisi	Alfabe farklılığının yazma kaygısını artırması
Yüksek lisans tezi	2019 (Şengül)	Suriyeli öğrencilerin Türkçeyi öğrenme durumlarında tündengelem yöntemi	Suriyeli öğrencilerin alfabe farklılığından dolayı yazma hataları yapması
Yüksek lisans tezi	2019 (Demirci)	Alfabe farklılıklarının yabancılara Türkçe öğretimindeki etkisi	Farklı alfabe kullanan öğrencilerin telaffuz ve yazmada problem yaşaması

Yüksek lisans tezi	2019 (Kahraman)	Türkçe öğrenen Arap öğrencilerin yazma becerisindeki yanlışlarının çözümlenmesi	Alfabe farklılığından dolayı Arapların Türkçe öğrenmekte zorlanması
---------------------------	--------------------	---	---

Şengül (2014), Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde alfabe sorunu konulu çalışmasında Arap alfabesini kullanan yabancı öğrencilerin ünlü harfleri zaman zaman birbirinin yerine kullandıklarını bazen de hiç kullanmadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca kendi alfabelerinde olmayan “ö, ü, ş, ç, ı, ğ” seslerini anlamakta ve kullanmakta zorlandıklarını söylemiştir. Arap alfabesini kullanan yabancı öğrencilerin ünlü harflerin kalın-ince hâllerini anlayamamasının nedeninin kendi alfabelerinde ünlü harfleri üç sembolle göstermelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Azerbaycan Türk’ü öğrencilerin “ı, i, o, ö, u, ü” seslerinde sıkıntı yaşamalarının nedeninin Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki ses farklılıklarından kaynaklandığını söylemiştir. Somali, Endonezya, Nijerya ve Mozambik’ten gelen öğrencilerin kendi ana dillerinde “ı, ö, ü” sesleri bulunmamasının öğrencilerin bu sesleri öğrenmesini zorlaştırdığını belirtmiştir. “ş, ç, ğ” harflerinin birçok alfabede olmamasının bu seslerin yabancı öğrencilere öğretilmesini zorlaştırdığını söylemiştir.

Demirci (2015), Türkçe öğrenen Suriyeli öğrencilerin sesli okuma becerisini incelediği çalışmada öğrencilerin sesli okumada bazı okuma hataları yaptığını ifade etmiştir. Bunun Türkçe ile Arapça arasındaki alfabe farklılığı, ses farklılığı, yapı farklılığı gibi nedenlerin yanında öğrencilerin bu konudaki istekliliği, okutulan kitapların görsel özellikleri ve kitaplardaki içeriklerin niteliği gibi nedenlerden de kaynaklanabileceğini söylemiştir.

Karateke-Bayat (2018), Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde akran değerlendirmesinin öğrencilerin yazma kaygısına etkisi konulu çalışmasında katılımcıların tamamının Arap alfabesi kullanıyor olmasının bu öğrencilerin yazma kaygısını etkileyen olumsuz bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmasını sağladığını belirtmiştir.

Şengül (2019), Suriyeli öğrencilerin ünlü sesleri göstermemek, harfleri yanlış yazmak, cümleye büyük harfle başlamamak, noktalama işareti kullanmamak gibi hatalar yapmalarının alfabe farklılığından kaynaklandığını dile getirmiştir. Özellikle Arap öğrencilerin yazma uygulamalarında daha fazla hata yaptıklarını ve bu hataları ısrarla devam ettirdiklerini belirtmiştir.

Demirci (2019), yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin alfabe konusunda yaşadıkları sorunların öğrencilerin ana diline ve ana dilde kullandıkları alfabeğe göre farklılık gösterdiğini ifade etmiştir. Kiril alfabesi kullananların Türk alfabesindeki sessiz harfleri telaffuz etmekte zorlanırken Arap ve Latin alfabesini kullananların sesli harfleri telaffuz etmekte zorlandıklarını söylemiştir. Aynı şekilde Kiril alfabesini kullananların Türk alfabesindeki sessiz harfleri yazarken Latin ve Arap alfabesini kullananların ise Türkçedeki sesli harfleri yazarken zorlandığını belirtmiştir.

Kahraman (2019), ana dili Arapça olan öğrencilerin Türkçe öğrenmelerinin zor olduğunu ifade etmiştir. Türkçe ve Arapça arasındaki yapısal farklılıkların, alfabelerinde bulunan farklı ünlü ve ünsüzlerin, kültürel farklılıkların bu süreci zorlaştıran nedenler olduğunu belirtmiştir.

Tablo 12: Diksiyon

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Yüksek lisans tezi	2018 (Gülen)	Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde diksiyon	Diksiyon problemi

Gülen (2018), yabancı dil olarak Türkçe öğretim süreci ne kadar başarılı bir şekilde gerçekleştirilse de diksiyon konusunda sorun yaşandığını, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bir kişinin konuşmaya başladığı anda bu durumun fark edildiğini söylemiştir. Bu durumun Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerde özgüven ve iletişim sorununa, öğrencilerin Türkçeyi yeterli derecede öğrenemedikleri düşüncesine kapılmalarına neden olduğunu dile getirmiştir.

Tablo 13: Yazma becerisi konusunda yaşanan sorunlar

Yayın Türü	Yılı	Konusu	İçeriği
Yüksek lisans tezi	2018 (Yıldırım)	C1 Seviyesi yabancı öğrencilerin yazma sınavına yönelik bir değerlendirme	Öğrencilerin en çok yaptıkları yazım yanlışları
Yüksek lisans tezi	2019 (Sayın)	Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazma becerisine ilişkin görüşleri	Öğrencilerin en çok yaptıkları yazım yanlışları

Yıldırım (2018), çalışmasında İstanbul Üniversitesi Dil Merkezinde C1 seviyesindeki öğrencilerin sözcüklerin yazımında bazı harf ve heceleri eksik yazma, sözcüğe yanlış eklemeler yapma gibi hatalarının olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanında sözcük içerisindeki seslerinin yerlerini değiştirme, aynı sesin tekrar edilmesi gibi hatalar olduğunu bunun yanında ünsüz yumuşaması kuralına uyulması konusunda sıkıntı yaşandığını ifade etmiştir. İsim tamlamalarının yazımında ilgi ve iyelik ekinin kullanılmadığı ve tamlama unsurlarının yerlerinin değiştirildiğini aynı şekilde sıfat tamlamalarında da tamlama unsurlarının yerlerinin değiştirilerek yazıldığını tespit etmiştir. Öğrencilerin “hep” kelimesi ile “her” kelimesini karıştırdıklarını aynı zamanda “bu, şu, o” sözcüklerini de yanlışlıkla birbirinin yerine kullandıklarını tespit etmiştir. Sayı sıfatından sonra gelen isimlere çokluk eki getirilmesi konusunda öğrencilerin hata yaptığını tespit etmiştir. Fiilimsi eklerini karıştırarak bunları birbirinin yerine kullanma konusunda hatalar yapıldığını tespit etmiştir. Özel adların ilk harfinin küçük yazılması, birleşik sözcüklerin ayrı yazılması, bağlama edatı olan “ki” ve “-da/-de”nin kelimeye bitişik yazılması, başlık yazarken tamamen küçük harf kullanılması, cümle sonunda gereken yerlerde nokta ve soru işareti konmaması, gerekli yerlerde kesme işareti kullanılmaması gibi hatalar yapıldığını tespit etmiştir.

Sayın’ın (2019), Gaziantep TÖMER’ de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler ile yaptığı çalışmada katılımcılar “Yazarken en çok zorlandığınız ses hangisidir?” sorusuna noktalı ve noktasız sesler “ı-o-u / i-ö-ü”, simetrik ünsüz sesler “b-p / b-d”, “a-e” sesleri ve sesletim çalışmalarında pek önem

verilmeyen “ğ” sesinin yazarken en fazla zorluk yaşadıkları sesler olduğunu ifade etmişlerdir. “Yazarken birbirine en çok karıştırdığımız sesler hangileridir?” sorusuna katılımcılar, “i-ü / o-u / ö-ü / g-ğ / s-ş / ı-i / b-p / b-d” sesleri biçiminde yanıt vermişlerdir. Ayrıca çalışmada yer alan ünsüz ses yanıtları için yapılan ön uygulamada, “p-b”, “c-ç” ünsüz seslerinin karıştırıldığı sonucu verilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde en çok vurgulanan sorunlar ile en az vurgulanan sorunları tablo halinde göstermek daha anlaşılır olacaktır.

Tablo 14: En çok ve en az vurgulanan sorunlar

Sorunlar	Makale Sayısı	Yüksek Lisans tezi Sayısı	Doktora Tezi Sayısı	Toplam Çalışma Sayısı	Oran
Ders Araç-Gereçlerinin Yetersizliği	6	8	1	15	% 25,86
Dil Bilgisi Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar	8	5	-	13	% 22,41
Yöntem Sorunu	5	-	1	6	% 10,34
Türkçenin Temel Söz Varlığını Belirleme Çalışmalarının Yetersizliği	1	-	-	1	% 1,72
Diksiyon	-	1	-	1	% 1,72
Yabancı dil olarak Türkçe Öğretiminin Ayrı Bir Ana Bilim Dalı Hâline Getirilmemesi	1	-	-	1	% 1,72

İncelenen araştırmalarda yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ders araç-gereçlerinin yetersizliği, konuyla ilgili incelenen çalışmalarda en fazla vurgulanan sorun olarak tespit edilmiştir. Basılı ders kitapları, bu sorunlar içerisinde en çok vurgulanan öge olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlevsel dil bilgisi kitaplarının olmaması, ders kitaplarındaki etkinliklerin ve özgün metin kullanımının yetersizliği, sadeleştirmede yeni metinlerin kullanılmaması, alanda ortak sözcük ve dil bilgisi listesinin bulunmaması, metin altı soruların eksiklikleri, metin çeşitliliğinin eksikliği, metin uyarlama çalışmalarının yetersizliği, ders kitaplarında kültür etkileşiminin eksikliği, ders kitaplarındaki metinlerin seviyelere göre düzenlenmesi konusundaki eksiklikler ders kitaplarıyla ilgili alt sorunlar olarak ele alınmıştır. Hâlihazırda alanda Yunus Emre Enstitüsü-Yedi İklim, Ankara Üniversitesi-Yeni Hitit, İstanbul Üniversitesi-İstanbul Yabancılar için Türkçe ve Gazi Üniversitesi-Gazi Üniversitesi Yabancılar için Türkçe gibi sınırlı sayıda ve müstakil özellikte temel kaynak olduğu görülmektedir. Pek tabii özel kurum ve yayınevlerine ait bazı kaynaklardan söz edilebilir ancak bilimsel niteliği ve akademik katılımı açısından yukarıda adı geçen kaynaklar, başat ders kitapları olarak alanda kabul görmektedir. Bu ders kitaplarını metin özellikleri, kültür etkileşimi, sözcük bilgisi gibi birçok konuda inceleyen araştırmalar

literatürde yer almaktadır (Akbulut ve Yaylı, 2015; Göçen, 2016; Yılmaz, 2014; Ömeroğlu, 2016; Bayraktar, 2015; Tiryaki, 2017; Mutlu ve Set, 2020; Mutlu, 2020). Bu araştırmalar, ders kitaplarında bahsi geçen sorunları ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmelere göre geniş katımlı bir çalışmayla oluşturulmuş ve alan uzmanları tarafından görüş birliğine varılmış bir ders kitabının eksikliğinden bahsetmek mümkündür.

Ders kitapları dışında, dijital teknolojilerin kullanımının eksikliği, vurgulanan bir diğer husustur. Baş ve Yıldırım'ın (2018) "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Teknoloji Entegrasyonu" başlıklı çalışmasında Web 2.0 araçlarının öğrencilerin motivasyonlarını geliştirdiği ve yaratıcılıklarını geliştirme yönünde ortamlar hazırladığı vurgulanmış, Web 2.0 araçlarının belirli amaçlara göre eğitim ortamlarına entegre edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Aydın ve Çiğerci'nin (2020) "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Dijital Hikâye Anlatımının Yazma Kaygısına Etkisi" adlı çalışmasında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dijital hikâye anlatımı yoluyla yapılan çalışmalarda farklı yaş ve kademelerde bulunan öğrencilerin yazma kaygılarının düştüğü tespit edilmiştir. Beyce ve İnce'nin (2015) "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde İhmal Edilen Bir Olgu: Dijital Kültür Süreci" başlıklı çalışmasında altyazılı olarak izletilen programların yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin dinleme/izleme-anlama becerilerine doğrudan etki ettiği ve programları altyazılı izleyen grubun, altyazısız izleyen gruba göre daha başarılı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Dijital Çağ olarak adlandırılan günümüz dünyasında dijital materyallerin gerekliliği yadsınamaz bir gerçekliktir. Dolayısıyla dijital araçlar öğretim sürecine entegre edilmelidir.

Dil bilgisi öğretimi, incelenen çalışmalarda en fazla ifade edilen ikinci sorundur. Hâl eklerinin öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar, dil bilgisi terimlerinin öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar, eşadlı sözcüklerin konuşma sırasında ayırt edilememesi, Türkçe ve Boşnakçada çatı konusunun farklılığı, emir ve istek kipinin öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar, dil bilgisi konularında kültür etkileşiminin göz ardı edilmesi, dil bilgisi konularının uygulamaya dayalı öğretilmemesi, dil bilgisi kavramları konusunda birlik sağlanamaması ve fiilimsiler konusunun öğretilmesinde yaşanan sıkıntılar bu çalışmalarda ifade edilmiştir. "Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi"nde dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin ön planda olduğu, iletişime dayalı bir dil öğretiminin gerekliliği vurgulanmaktadır. Modern öğretim yaklaşımlarına (iletişimsel, yapılandırmacı, eylem odaklı) göre de dilin kullanımına yönelik bir öğretim ön plandadır. Dolayısıyla dil bilgisi öğretiminin yoğunluğu, şekli ayrı bir tartışma konusu olarak ele alınabilir.

Aydın'ın (2010) yaptığı çalışmada alfabe farklılığının yazma kaygısının artmasına ve telaffuz hatalarına neden olduğu tespit edilmiştir. Bu konudaki en büyük problem alfabelerde farklı seslerin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Arap alfabesinde bulunmayan Türkçedeki "ç, g, ğ, j, p, v, ı, o, ö, u, ü" sesleri, yine Türkçede bulunup Kiril alfabesinde bulunmayan "ö, ü, c, ğ" sesleri metin seslendirmelerinde ve konuşmada telaffuz hatalarına neden olmaktadır.

Yöntem sorunu; öğretilmesi gereken sözcüklerin belirlenememesi, kuramsal çalışmaların yetersizliği, öğreticilerin eğitici oyunlar ile yöntem-teknikler hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, uluslararası geçerliliği olan seviye tespit sınavının olmaması, yöntem-teknik ve stratejilerin kaynak kitaplarda farklı isimlendirilmesi, kitaplardaki ve ders ortamındaki yöntem sorunu konularıyla incelenen çalışmalarda ele alınmıştır.

Türkçe Eğitimi Lisans Programı'ndaki yabancı dil olarak Türkçe öğretimi dersinin içerik (yöntem-teknik, materyal) ve süre bakımlarından yetersiz olduğu ve uygulama saatinin olmadığı incelenen çalışmalarda ifade edilmiştir. 2016 Türkçe Öğretmenliği Lisans Programı'nda yabancılara Türkçe öğretimi dersi 1 dönem 2 kredi, 2018 programında ise 1 dönem 3 kredi olarak yer almaktadır. Bu mevcut ders saatleri, incelenen araştırmalarda vurgulanan problemi desteklemektedir.

Öğretim sürecinde görev alan öğreticilerin yetersizliklerinden kaynaklanan sorunlar; yabancı dil olarak Türkçe öğretimi konusunda eğitim almamış kişilerin öğretim sürecinde görev alması, görevli öğretmenlerin yöntem-teknik, ölçme-değerlendirme konularında yeterli bilgilerinin olmaması şeklinde belirtilmiştir. Mutlu'nun (2020) yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde öğretmen yeterlilikleri konulu çalışmasında yurt dışında üniversite ve kültür merkezlerinde MEB kanalıyla görev yapan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun alandan olmadığı, bu öğretmenlerin bir kısmının sadece sertifikaya sahip olduğu bir kısmının ise sertifikasının dahi olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada öğretmenlerin yöntem-teknik, ölçme-değerlendirme ve ders materyalleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin Türkçeye yönelik tutumları ile ilgili çalışmalardan bir tanesinde öğrencilerin en çok konuşma becerisinde zorlandıkları, bir diğerinde en çok dinleme becerisinde zorlandıkları, bir diğerinde ise en çok yazma becerisinde zorlandıkları tespit edilmiştir. Yazma becerisinde yaşanan sorunlarla ilgili çalışmalarda öğrencilerin en fazla yaptığı yazma hataları dile getirilmiştir. Homojen sınıflar oluşturmanın zorluğunun ele alındığı çalışmalarda ana dili ve kullandığı alfabe aynı olan öğrencilerin aynı sınıfta olmasının süreç açısından faydalı olacağı vurgulanmıştır. Program sorununun ele alındığı çalışmalarda yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ortak bir program kullanılmasının gerekliliği dile getirilmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin ayrı bir ana bilim dalı hâline getirilmemesi sorununun ifade edildiği çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin ayrı bir ana bilim dalı hâline getirilmesinin gerekliliği savunulmuştur. Türkçenin temel söz varlığını belirleme çalışmalarının yetersizliğinin belirtildiği çalışmada düzey sözlüklerinin hazırlanmasının gerektiği dile getirilmiştir. Diksiyon problemi sadece 1 yüksek lisans tezinde ele alınmıştır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi; yalnızca devlet üniversitelerinin, Millî Eğitim Bakanlığının, vakıfların, özel kurum ve kuruluşlarının değil Türkiye Cumhuriyeti'nin bir politikası olmalıdır.

Dolayısıyla literatürdeki alana dair sorunların çözümü için tüm paydaşların yer aldığı, geniş katılımlı bir çalıştay düzenlenmesi, ortak bir yol haritası belirlenmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Abuammar, R. J. (2018). *Yabancılara Türkçe öğretiminde program sorununun öğretim sürecine yansımaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Acat, M. B. (2002). Türkiye’de yabancı dil öğreniminde motivasyon kaynakları ve sorunları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 31(31), 312-329.
- Akbulut, S., & Yaylı, D. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi A1-A2 düzeyi ders kitapları üzerine bir izlenim çalışması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 35-46.
- Aktan, F. (2019). *Yabancılara Türkçe öğretiminde Halide Edip Adıvar’ın Himmet Çocuk hikâyesinin b1-b2 düzeyinde sadeleştirilmesi ve etkinlik hazırlanması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Aksan, D. (1987). *Her yönüyle dil (Ana çizgileriyle dilbilim 1)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Alan, Y. (2019). *4+1 planlı yazma ve değerlendirme modelinin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin yazma becerilerine ve bağdaşıklık araçlarını kullanma düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Alyılmaz, C., & Er, O. (2016). Yabancılara Türkçe öğretimi uygulamalarında öğretmenlerin kültürel farkındalık oluşturmadaki etkisinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1392-1413. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpNMk5qSXINZz09> adresinden ulaşılmıştır.
- Avcı, Y., & Küçük S. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisi öğretimi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(35), 49-67. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpnd056STNOdz09> adresinden ulaşılmıştır.
- Aydın, E., & Çiğerci, F. M. (2020). Yabancılara Türkçe öğretiminde dijital hikâye anlatımının yazma kaygısına etkisi. *Journal of History School (JOHS)*, 45,1078-1097.
- Ayten, H. (2019). *Tahir Necat Gencan’ın Türkçe Öğreniyorum adlı kitabının yabancılara Türkçe öğretimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Bayraktar, S. (2015). Yeni Hitit 1 yabancılar için Türkçe ders kitabının kültür aktarımı açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, (2), 7-23.
- Baş, B., & Yıldırım, T. (2018). Yabancılara Türkçe öğretiminde teknoloji entegrasyonu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), 827-839.
- Beyce, E., & İnce, B. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ihmal edilen bir olgu: dijital kültür süreci. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (219), 223-238.
- Biçer, N. (2012). Hunlardan günümüze yabancılara Türkçe öğretimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4), 107-133. DOI: 10.7884/teke.100
- Biçer, N., & Kılıç, B. S. (2017). Suriyeli öğrencilere Türkçe öğretmek için kullanılan ders kitaplarının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(4),649-663. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpjd01UYzJOZz09> adresinden ulaşılmıştır.

- Boylu, E. (2019). *Yabancılara Türkçe öğretiminde ölçme değerlendirme uygulamaları ve standart oluşturma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Bulut, S., Kanat-Soysal Ö., & Gülçiçek, D. (2018). Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğretmeni olmak: Suriyeli öğrencilerin eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 1210-1238. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TXpJNE5qSTRPQT09> adresinden ulaşılmıştır.
- Büyükikiz, K. K., & Hasırcı, S. (2013). Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde sözcük öğretimi üzerine bir değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(21), 145-155. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19547/208182> adresinden ulaşılmıştır.
- Çağlayan-Dilber, N. (2018). Yabancılara Türkçe öğretimi üzerine yazılan kaynak kitaplara ilişkin bir inceleme. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(özel sayı),111-128. Doi: 10.19171/uefad.430159
- Çelebi, S., & Kibar-Furtun, M. H. (2014). Yabancılara Türkçe öğretiminde eşadlı sözcüklerin doğru sesletiminde parçalarüstü birimlerin görünür hâle getirilmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,9(9), 367-380. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpjME5qWTNOdz09> adresinden ulaşılmıştır.
- Delibaş, M. (2019). *Türkçenin Fransızca konuşanlara yabancı dil olarak öğretiminde eylem odaklı yaklaşıma dayalı uygulamaların değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, C., & Yapıcı, M. (2007). Ana dili olarak Türkçenin öğretimi ve sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2),177-192. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867236.pdf> adresinden ulaşılmıştır.
- Demir, K., & Özdemir A. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanındaki bilimsel makalelere bakış. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(14), 105-120. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpZNE1USXhNUT09> adresinden ulaşılmıştır.
- Demirci, M. (2015). B1 seviyesinde Türkçe öğrenen Suriyeli öğrencilerin sesli okuma becerisiyle ilgili tespitler. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(7), 333-358. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpVME56a3dNQ09> adresinden ulaşılmıştır.
- Demirci, R. (2019). *Alfabe farklılıklarının yabancılara Türkçe öğretimindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Durmuş, M. (2013). Türkçenin yabancılara öğretimi: sorunlar, çözüm önerileri ve yabancılara Türkçe öğretiminin geleceğiyle ilgili görüşler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,6(11), 207-228. DOI: 10.14520/adyusbd.488
- Aydın, T. (2010). Arapça ve Türkçe’de sesler -karşıtsal çözümlenme-. *EKEV Akademi Dergisi*, 14(44), 321-334.
- Elturan, B. (2019). *Türkiye’de Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin dil becerileri yanlış analizleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Erdem, M. D., Gün, M., Şengül, M., & Şimşek, R. (2015). Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan okuma metinlerinin öğretim elemanlarınca diller için Avrupa ortak başvuru metni ve işlevsel metin özellikleri kapsamında değerlendirilmesi. *International Periodical for the Languages*,

- Literature and History of Turkish or Turkic*,10(3), 455-476.
<https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpVMk5qTTJOZz09> adresinden ulaşılmıştır.
- Erdem-İpek, M. (2018). *Yabancılara Türkçe öğretiminde metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde Mustafa Kutlu'nun Ya Tahammül Ya Sefer isimli hikâyesinin sadeleştirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, M. (1997), *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Minnetoğlu.
- Göçen, G. (2016). *Yabancılar için hazırlanan Türkçe ders kitaplarındaki söz varlığı ile Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin yazılı anlatımlarındaki söz varlığı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, 729(1), 50-57.
- Gülen, G. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde diksiyon* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüş, İ. (2016). Türkçede emir-istek kipi ve yabancılara Türkçe öğretimi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(39), 253-262. Doi:10.21563/sutad.187003
- Gün, M., Akkaya, A., & Kara, Ö. T. (2014). Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarının Türkçe öğretim merkezlerinde görev yapan öğretim elemanları açısından değerlendirilmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(6), 1-16.
<https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpZNU56ZzRPQT09> adresinden ulaşılmıştır.
- Güney, E. Z. (2019). *Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında bulunan metin altı soruların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analizi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Gürbüz, N. E. (2018). *Yabancılara Türkçe öğretiminde çoklu ortam materyali olarak geliştirilen zenginleştirilmiş kitabın öğrenme üzerine etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Gürbüz, R., & Güleç, İ. (2016). Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrencilerin Türkçeye ilişkin görüşleri: Sakarya Üniversitesi örneği. *Sakarya University Journal of Education*,6(2),141-153.
<https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpFM01UTTRPQT09> adresinden ulaşılmıştır.
- https://www.telc.net/fileadmin/user_upload/Publikationen/Diller_iain_Avrupa_Ortak_oneriler_AEeraev esi.pdf
- Kahraman, F. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen ve ana dili Arapça olan öğrencilerin yazma becerisinde yaptıkları yanlışların çözümlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kalfa, M. (2014). Yabancılara Türkçe öğretiminde temel düzeydeki öğrencilerin eğitsel oyunlarla yazma becerilerinin geliştirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(20), 85-102.
- Kan, M. O., Sülüsoğlu, B., & Demirel, Ö. (2013). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi programı ile ilgili okutman ve öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 29-42.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19560/208243> adresinden ulaşılmıştır.
- Karaaslan, T. (2019). *Suriyeli öğrenciler için atanan Türkçe öğretmenlerinin akademik öz yeterlikleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Karateke-Bayat, B. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde akran değerlendirmesinin öğrencilerin yazma kaygısına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

- Karçiç, A., & Çetin, M. (2015). Bosna-Hersekliilere Türkçe öğretimi bağlamında karşılaştırmalı bir çalışma: Türkçede ve Boşnakçada çatı. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(15),535-562. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpjMU1ERXdNQOT09> adresinden ulaşılmıştır.
- Kayasandık, E. (2018). *Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki dil bilgisi öğretim yöntemlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Koçak, N. (2019). *Yabancılara Türkçe öğretimi kitap setlerinde dil bilgisi öğretimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Korkmaz, E. (2018). Yabancılara Türkçe öğretiminde yaşanan bazı sorunlar ve çözüm önerileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 89-104.
- Kurudayıoğlu, M., & Çetin, Ö. (2015). Temel beceriler ve Türkçe öğretimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(3), 1-19. DOI: 10.16916/aded.65619
- Melanlıoğlu, D. (2012). Yabancılara Türkçe öğretmenlerin hâl eklerinin öğretimine ilişkin görüşleri: nitel bir araştırma. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4b), 2401-2411. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWprMk1ESTNOdz09> adresinden ulaşılmıştır.
- Melanlıoğlu, D. (2014). Türkçe öğrenen yabancıların öğrenme süreçlerine yönelik algıları. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 368-389. Doi:10.14686/BUEFAD.201428189
- Mutlu, H. H. (2020). A Case Study on the Competencies of the Teachers Assigned Abroad by the Ministry of National Education to Teach Turkish to Foreigners. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(1), 73-93.
- Mutlu, H. H., & Gülşah, S. E. T. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan C1 seviye ders kitaplarındaki kültür unsurlarının incelenmesi (Gazi yabancılar için Türkçe-İstanbul yabancılar için Türkçe). *Dil Dergisi*, 1(171), 91-108.
- Mutlu, H. H. (2020). Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında (İstanbul yabancılar için Türkçe öğretim seti, yedi iklim öğretim seti) yer alan metinlerin okunabilirlik düzeylerinin incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 371-386.
- Ömeroğlu, E. (2016). *Yabancılara Türkçe öğretimi için hazırlanmış ders kitaplarının incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Ördek, F. (2019). *Yabancılar için Türkçe İstanbul (İstanbul Turkish for foreigners course book) ve Yedi İklim orta seviye kitaplarının kültür aktarımı açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özdemir, M. (2019). *Yabancılara Türkçe öğretiminde eylemsilerin biçim-anlam ve kullanım açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Özdemir, O. (2017). Türkçe öğretiminde dijital teknolojilerin kullanımı ve bir web uygulaması örneği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(4), 427-444. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpjNE1URTN0dz09> adresinden ulaşılmıştır.
- Sayın, M. S. (2019). *Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazma becerisine ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden ulaşılmıştır.

- Saussure, F. D. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.
- Şengül, E. (2019). *Suriyeli öğrencilerin Türkçeyi öğrenme durumlarında tümdengelim yöntemi üzerine bir eylem araştırması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Şengül, K. (2014). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde alfabe sorunu. *International Journal of Turkish Literature Culture Education*, 3(1), 325-339. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TVRZNU1EY31NZz09> adresinden ulaşılmıştır.
- Şenol, Ç. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde televizyonda yayımlanan reklamların A2 seviyesinde dinleme ve yazma becerisine katkısı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Tiryaki, E. (2017). Yabancılara Türkçe öğretimi kitaplarındaki dinleme metinlerinin örtülü anlam açısından değerlendirilmesi (İstanbul B1-B2 seviyesi ders kitabı). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 300-319.
- Türker, M. S. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde blog kullanımının okuma becerisine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Özcan, E. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metin seçimi: yeni Hitit b1 düzeyi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Uçgun, D. (2013). Yabancı dil olarak Türkçe eğitimi anabilim dalının gerekliliği üzerine bir değerlendirme. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9b), 2487-2489. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpjNE9EZzRPQT09> adresinden ulaşılmıştır.
- Yaşar, S. A. (2019). *Yabancılara Türkçe öğretiminde metin uyarlama ve Memduh Şevket Esendal'ın "Pazarlık" hikâyesinin A2 seviyesine göre uyarlanması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Sekizinci baskı). Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Yıldırım, Ö. (2018). *C1 Seviyesi yabancı öğrencilerin yazma sınavına yönelik bir değerlendirme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Yıldız, E. (2018). *Yabancılara Türkçe öğretimi dersinin Türkçe öğretmen adaylarının görüşleri bağlamında değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Yıldız, Ü. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bağlamında Türk dili ve kültürü merkezlerinin işlevselliği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(4), 983-1004. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpVMk9EZ31NZz09> adresinden ulaşılmıştır.
- Yılmaz, F. (2014). Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe 2 ders kitabı yazma etkinlikleri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (2), 37-48.
- Yılmaz, F., & Yıldız E. (2016). Türkçe eğitimi bölümü öğrencilerinin yabancılara Türkçe öğretimi dersine ilişkin tutumları ve yeterlikleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(19), 841-858. <https://trdizin.gov.tr/publication/show/pdf/paper/TWpjeU9EZ31NZz09>.

Gülten Dayıoğlu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ödülleri'nde Yılın Romanı Ödülünü Kazanan Eserlerin Duyarlık Eğitimi Açısından İncelenmesi

Enes ÇINPOLAT*

Öz

Bu araştırmanın amacı Gülten Dayıoğlu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ödülleri'nde seçici kurul tarafından yılın çocuk romanı olarak seçilen kitapları duyarlık eğitimi açısından incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülen çalışmada temel nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmada 2007 yılından itibaren verilmeye başlanan bu ödüllerde yılın çocuk romanı ödülünü kazanan altı kitap incelenmiştir. Araştırmanın verileri doküman inceleme yöntemi ile toplanmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre incelenen kitaplarda genel olarak insana, insan mutluluğuna duyarlık, aşka-sevgiye duyarlık, hayvanlara duyarlık, aile bireyelerine duyarlık, emeğe ve çalışkanlığa duyarlık, doğaya-çevreye duyarlık, sanat ve estetik olana duyarlık, okuma kültürüne duyarlık, dostluk ve arkadaşlığa duyarlık alanlarına ilişkin konular tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre incelenen kitapların çocukları çeşitli konularda duyarlı kılabilecek içerikler barındırdıkları saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkçe eğitimi, çocuk edebiyatı, roman, duyarlık.

Examination of the Works that Won the Novel of the Year Award at the Gülten Dayıoğlu Children's and Youth Literature Awards in terms of Sensitivity Education

Abstract

The purpose of this research is to examine the books selected as the children's novel of the year by the selection committee in Gülten Dayıoğlu Children and Youth Literature Awards in terms of sensibility education. In this study conducted with a qualitative research approach, basic qualitative research design was used. In the research, six books that won the children's novel award of the year in these awards, which have been awarded since 2007, were examined. The data of the research were collected by document analysis method. Content analysis was used in the analysis of the data. According to the findings obtained from the research, the books examined are mostly related to sensitivity to happiness, sensitivity to love, sensitivity to animals, sensitivity to family members, sensitivity to labor and diligence, sensitivity to nature-environment, sensitivity to art and aesthetics, sensitivity to reading culture, sensitivity to friendship. According to the results of the research, it was determined that the examined books contain contents that would make children sensitive on various subjects.

Keywords: Turkish language education, children's literature, novel, sensitivity.

Geliş/Received: 15.07.2021

Kabul/Accepted: 30.12.2021

• Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamında yer almaması nedeniyle etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Giriş

Edebiyat kavramı Kavcar (1999: 4) tarafından “çağlar boyunca insanoğlunun duyduğu, düşündüğu ve yaptığı her şeyi en zengin ve en etkili biçimde ortaya koyan bir sanat” alanı olarak tanımlanmaktadır. Güzel sanatlar içerisinde yer alan edebiyat, hayatın yansımalarının insana dilin anlatım gücüyle aktarılması ile gerçekleşmektedir. Böylelikle bu yansımalar tüm bireylere metinler ile aktarılmıştır. Ancak on altıncı yüzyılda batıda yaşanan gelişmeler neticesinde çocuk fikri üzerine eğilme ile çocuk edebiyatı gündeme gelmiştir (Şirin, 2016). Böylelikle çocuklara sunulan eserlerin yetişkinler için yazılan eserlerden farklılaşma süreci başlamıştır. Ülkemizde ise çocuk edebiyatının ilk adımları Tanzimat döneminde atılmaya başlanmıştır (Karagöz, 2018).

* Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, enescinpolat@gmail.com, 0000-0002-3411-4300
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Çocuk edebiyatı, Oğuzkan (2013: 3) tarafından “usta yazarlar tarafından özellikle çocuklar için yazılmış olan ve üstün sanat nitelikleri taşıyan eserlere verilen genel ad”; Sever (2017: 17) tarafından ise “erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adı” şeklinde tanımlanmaktadır. Dilidüzgün (1996) de çocuk edebiyatının yetişkin edebiyatına geçişte “ara basamak” oluşturduğunu belirtmektedir. Buna göre çocuk edebiyatının çocuğu yetişkinliğe hazırlayan destekleyici özelliklerinin bulunması gerekir.

Bu bağlamda çocuk edebiyatı eserlerinin işlevlerinin bireyin gelişimi üzerindeki etkisinin oldukça büyük olduğu söylenebilir. Çocuk edebiyatı eserlerinin temel işlevleri; okuma alışkanlığının ve sevgisinin kazanılması, edebiyat duyarlılığının gelişmesi, bireyin kendi kimliğinin oluşmasına katkı sağlaması, gelişim alanlarını (dil, bilişsel, sosyal, psikomotor) desteklemesi, duygu, düşünce ve hayal dünyasını geliştirmesi olarak sıralanabilir (Dilidüzgün, 1996; Sever, 2017; Şirin, 2016; Tekşan, 2016). Karagül (2019) ise Felski'nin yaklaşımı doğrultusunda çocuk edebiyatının temel işlevlerini incelediği çalışmasında çocuk edebiyatının işlevlerinin önemine değinerek dört temel işlevi aktarmaktadır. Bunlardan birincisi olan tanıma işlevi insanı ve yaşamı tanımaya olanak verir. İkincisi olan büyüleme işlevi çocukların hayal dünyalarını ve yaratıcılık becerilerini geliştirir. Bilgilendirme işlevi günlük deneyimleri ve toplumsal yaşam işleyişini algılayabilmeye fayda sağlar. Şaşırtma işlevinin ise çocukların gerçeği aramasını ve sorgulamasını bilen bireyler olmaları yönünde çocuklarda önemli farkındalıklar oluşturan bir işlev olduğu belirtilmektedir (Karagül, 2019). Buradan görüldüğü üzere çocuk edebiyatı ürünleri çocukları hayata hazırlayan önemli işlevler üstlenmektedir. Kişiyi hayatındaki olaylara, kişilere karşı duyarlı bireyler olarak hazırlamanın da bu işlevler ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Aslan (2013) da nitelikli çocuk edebiyatı eserlerinin önemli bir işlevinin de duyarlı devindirerek çocukları duyarlı kılmak olduğunu belirtmektedir.

Duyarlık kavramı, çalışma konusuyla ilgili olarak bireyin “kendi yaşamı, kendi dünyası dışında olup bitenlerle ilgilenme; bunları umursama, sezip değerlendirebilme ve bu dış uyaranlara karşı bilinçli/uyanık olma, tepkide bulunma; olanlardan, insanların yaşadıkları olay ve duygulardan etkilenme ve onları görmezden/bilmezden gelmeme; başkalarının duyum ve duygularını kendilerini onların yerine koyma yoluyla anlama, duyumsama hatta yaşama yeteneği” şeklinde tanımlanmaktadır (Aslan, 2013: 29). Görüldüğü üzere duyarlık kavramı kişilerin çevrelerinde olanlara ve insanlara karşı etkileşime açık olma, durumları algılama yetileri ile ilgilidir. Çağımızdaki ben merkezli tutumun artışı ile duyarlı olma konusu önem kazanmıştır. Duyarlı olma yetisi bireyin doğuştan getirdiği bir özellik olmadığı için eğitim ile kazandırılır (Karkuş Aktan, 2019). Bu sebeple duyarlı olma durumunun kazandırılması bir süreç gerektirmektedir. Duyarlığın geliştirilmesine yönelik yapılabilecek çalışmalarda en önemli uyaranlardan biri

olan çocuk edebiyatı eserleri ile ilk çocukluk evresinden başlanarak çocuğun duyarlık algısı desteklenebilir (Karakuş Tayşi, 2019). Belirli uyaranlar ile çocuğa duyarlık yeteneğinin kazandırılmasında duyarlık eğitimi işe koşulmaktadır. Duyarlık eğitimi, “insanı yaşadığı toplum ve dünyadaki olaylara, olgulara, sorun ve çıkmazlara, yaşama, insana ve doğaya karşı edebiyat yapıtlarının sezdirimleriyle duyarlı kılmaya yönelik eğitim” olarak açıklanmaktadır (Aslan, 2019: 3). “Duyarlık eğitiminde amaç, insancıl değerleri, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun bir kurgu aracılığıyla çocuğa sezdirmek ve çocukta üzerinde durulan konu ile ilgili duyarlık oluşturmaktır.” (Alemdar ve Süngü, 2017: 304). Bunu gerçekleştirebilmesi için çocuk edebiyatı eserlerinin bir duygu veya bir sorun karşısında çocukların duyularını harekete geçirerek duyarlık oluşturmalarıdır (Aslan, 2013). Yazar, iletileri olaylar ve kahramanlar ile çocuğa sezdirmelidir (Alemdar ve Süngü, 2017). Yani çocuk kitapları çocuklara neler yapması ya da yapmaması gerektiğini doğrudan söylemeden bunun için düşündürmelidir. Bu şekilde çocuklara davranış ve eylemlerinin başkaları üzerinde yaratacağı duygusal sonuçlar, çocukların duyarlılıkları işletilerek buldurulmalıdır (Sever, 2017: 22).

Yukarıda belirtilen özelliklere sahip nitelikli çocuk edebiyatı eserleri ve diğer uyaranlar ile duyarlık eğitimi görenek duyarlık yeteneği kazanan çocuklar başka insanların acılarını ve sorunlarını duyumsayabilir, haksızlığa uğramış insanların yanlarında yer alır ve yapılanlara tepki gösterir, her zaman insan hak ve özgürlüklerinin savunucusu olur, etik ve ahlaklı olandan yana karar verir, özerk olabilir, önyargı ve kalıp yargılardan arınarak farklılıklarla bir arada yaşayabilmeyi kavrar, doğayı korur (Aslan, 2019: 72).

İlgili alanyazın incelemesi yapıldığında, Aslan’ın (2016) Oğuz Tansel’in masallarını; Alemdar ve Süngü’nün (2017) Nazım Hikmet’in Sevdalı Bulut adlı kitabını; Karagöz ve Çınpolat’ın (2017) Fusun Çetinel’in çocuk romanlarını; Karakuş Tayşi’nin (2019) Sevim Ak’ın çocuk öykülerini; Karagöz, Sezer ve Sarman’ın (2019) Necati Güngör’ün çocuk öykülerini duyarlık eğitimi açısından incelediği görülmektedir. Bunların yanı sıra Arslan (2013; 2019) ve Karakuş Aktan’ın (2019) da duyarlık eğitiminde çocuk edebiyatının yerini tartıştığı kuramsal çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışma incelemeye aldığı eserler yapılan çalışmalardan farklı olması ve bu eserlerin bir seçici kurul tarafından ödül kazanması sebepleri ile diğer araştırmalardan farklılık göstermektedir. Böylelikle bu eserlerin hangi alanlarda duyarlıklar içerdiğinin tespit edilmesi alana katkı sağlayacaktır.

Edebiyat, didaktik değil duyuşsal ve sanatsal bir süreç olduğu için bireyi duyarlı kılmada etkili bir araçtır (Karakuş Tayşi, 2019). Karagöz’ün (2017) çalışmasında da çocuk edebiyatı eserlerinin yaşama karşı duyarlıklar geliştirmede işlevsel bir rol üstlendiği dile getirilmiştir. Böylelikle kişiyi çeşitli konularda duyarlı kılma gücüne sahip nitelikli edebi eserlerin çocuklarla buluşturulması önemli ve gerekir (Aslan, 2013). Bu yüzden çocuk edebiyatı eserlerinin duyarlık eğitimi açısından incelenmesi anne-baba ve öğretmenlerin çocukları nitelikli kitaplarla buluşturabilmesi açısından bir değerlendirme içerdiği için önemlidir. Bu araştırmanın amacı Gülten Dayıoğlu Vakfı tarafından yıllık düzenlenen Gülten Dayıoğlu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ödülleri’nde akademisyen ve yazarlardan oluşan seçici kurul tarafından yılın çocuk romanı olarak seçilen kitapları duyarlık eğitimi açısından incelemektir.

Yöntem

Model

Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımına uygun hazırlanmıştır. Araştırmada incelemeye alınan kitapları belirli bir çerçeve içerisinde değerlendirip, anlamlandırıp, yorumlama yoluna gidileceği sebebiyle temel nitel araştırma deseninden yararlanılmıştır. Temel nitel araştırmada anlamların irdelenmesi ve yorumlanması amaçlanmaktadır (Merriam, 2013).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada verilerin toplanmasının kitapların duyarlık eğitimi açısından incelenmesi şeklinde gerçekleştirileceği için doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme yöntemi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayacağı biçimde düzenleyerek yorumlama işlemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada içerik analizi çeşitlerinden ise kategorisel analiz kullanılmıştır. Kategorisel analizde önce veriler kodlanmıştır. Kodlar, kelime gruplarını sınıflandırmak ya da gruplandırmak için kullanılan semboller; araştırma sorularıyla ilgili olan kavramlardır (Robson, 2001). Verilerin toplanmasına başlanmadan önce kitaplar araştırmacı tarafından bir defa okunmuştur. Daha sonra kitaplar, önceden belirlenen duyarlık kategorilerine göre kodlama yapılmak amacıyla okunmuştur. Kodlama amaçlı yapılan okumanın ardından elde edilen veriler kategorilere göre ayrılarak görsellerde frekans olarak verilmiştir. Görselleştirme amacıyla MAXQDA 12 nitel veri analizi programı kullanılmıştır.

Araştırmada Aslan'ın (2013) ve Karagöz'ün (2009) çalışmalarının dikkate alındığı, Karagöz, Sezer ve Sarman'ın (2019) çalışmasında kullanılan duyarlık kategorileri kullanılmıştır. Çalışmada belirlenen kategoriler aşağıdaki Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1: Duyarlık kategorileri

Kategoriler			
1. Dilsel duyarlık	8. İyilik yapmaya duyarlık	15. Dürüstlüğe duyarlık	22. Zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık
2. İnsana, insan mutluluğuna duyarlık	9. Paylaşmaya duyarlık	16. Bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık	23. Umuda-umutlu olmaya duyarlık
3. Kadına duyarlık	10. Toplumsal huzura duyarlık	17. Doğaya-çevreye duyarlık	24. Dostluk ve arkadaşlığa duyarlık
4. Aşka-sevgiye duyarlık	11. Yardımlaşmaya duyarlık	18. Geleneksel olana duyarlık	25. Sorumlu olmaya duyarlık

5. Hayvanlara duyarlık	12. Emeğe ve çalışkanlığa duyarlık	19. Sanat ve estetik olana duyarlık
6. Aile bireyelerine duyarlık	13. Yoksul insanlara duyarlık	20. Okuma kültürüne duyarlık
7. Barışa duyarlık	14. Hakka, hukuka, adalete duyarlık	21. Temizliğe duyarlık

İncelenen Dokümanlar

Araştırma kapsamında Gülten Dayıoğlu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ödülleri'nde çocuk romanı kategorisinde birincilik kazanan romanlar incelenmiştir. 2007 yılından itibaren verilmeye başlanan bu ödüllerde toplamda altı kez yılın çocuk romanı ödülü verilmiştir (bkz. <http://www.gultendayioğlu.com/gulten-dayioğlu-vakfi>). Araştırmada da bu altı kitap incelemeye alınmıştır. Araştırmada incelemeye alınan kitaplar, akademisyen ve yazarlardan oluşan seçici kurul tarafından yılın çocuk romanı olarak seçilmiştir. Kitapların bu şekilde bir değerlendirme sürecinden geçerek kendilerini kanıtlamış olması bu kitapların inceleme için tercih edilmesinde etken olmuştur. Bu kitaplara ilişkin ayrıntılı bilgi aşağıda Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Gülten Dayıoğlu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ödülleri'nde çocuk romanı kategorisinde birincilik kazanan romanlar

#	Kitap Adı	Yazar Adı	Ödül Yılı	Basım Yılı	Yayınevi	Sayfa Sayısı
1	Canı Sıkılan Çocuk	Dursun Ege Göçmen	2007	2008	Altın Kitaplar	96
2	Masal Kenti Çocukları	Zehra Topunç	2007	2008	Altın Kitaplar	144
3	Hayalet Köy	Hüsnan Şeker	2011	2012	Altın Kitaplar	128
4	Komşumuz Çok Acayip	Miyase Sertbarut	2013	2014	Altın Kitaplar	152
5	Düşlerin Peşindeki Çocuk	Koray Avcı Çakman	2015	2016	Altın Kitaplar	144
6	Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu	Ömür Kurt	2017	2018	Altın Kitaplar	96

Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışma belgelerini oluşturan kitaplar duyarlık kategorilerine göre kodlanmıştır. Daha sonra güvenilirliği sağlamak için araştırmacı tarafından kodlamalar sekiz hafta sonra ikinci defa gerçekleştirilmiş ve kendi arasındaki tutarlılığa bakılmıştır. Bunun için Miles ve Huberman'ın (1994) şu formülü kullanılmıştır: Güvenirlik Katsayısı = Üzerinde görüş birliği sağlanan konu ya da terim sayısı ÷ (Üzerinde görüş birliği bulunmayan konu ya da terim sayısı + Üzerinde görüş birliği sağlanan konu ya da terim sayısı) × 100. İçsel tutarlılığı veren bu kodlama denetiminde elde edilen sonucun en az %70 düzeyinde olması beklenmektedir (Miles & Huberman, 1994). Yapılan tekrar kodlamanın ardından güvenilirlik katsayısının .91 (%91) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca geçerliği artırma amacıyla kategorilere ait doğrudan alıntılara da yer verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, araştırma kapsamında incelenen kitaplardan elde edilen bulgular tablo ve görseller halinde sunulmaktadır doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Tablo 3: İncelenen kitaplarda tespit edilen duyarlık kategorilerinin dağılımı

Kitap	Duyarlık Kategorisi													
	Canı Sıkılan Çocuk		Masal Kenti Çocukları		Hayalet Köy		Komşumuz Çok Acayip		Düşlerin Peşindeki Çocuk		Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Dilsel duyarlık	-	-	-	-	3	3	2	3	-	-	-	-	5	1
2. İnsana, insan mutluluğuna duyarlık	8	13	15	17	20	18	9	12	11	12	12	18	75	15
3. Kadına duyarlık	-	-	2	2	1	1	1	1	-	-	-	-	4	0.8
4. Aşka-sevgiye duyarlık	-	-	-	-	7	6	14	18	4	4	4	6	29	6
5. Hayvanlara duyarlık	5	8	2	2	2	2	14	18	6	7	13	19	42	8
6. Aile bireyelerine duyarlık	5	8	10	11	12	11	5	6	16	18	3	4	51	10
7. Barışa duyarlık	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0.4
8. İyilik yapmaya duyarlık	-	-	1	1	3	3	-	-	8	9	1	1	13	3
9. Paylaşmaya duyarlık	1	2	-	-	2	2	2	3	-	-	1	1	6	1
10. Toplumsal huzura duyarlık	2	3	4	4	-	-	3	4	-	-	2	3	11	2
11. Yardımlaşmaya duyarlık	4	6	5	6	5	4	3	4	4	4	2	3	23	5
12. Emeğe ve çalışkanlığa duyarlık	6	10	10	11	5	4	2	3	8	9	-	-	31	6
13. Yoksul insanlara duyarlık	-	-	1	1	5	4	-	-	1	1	1	1	8	2
14. Hakka, hukuka, adalete duyarlık	1	2	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	3	0.6
15. Dürüstlüğe duyarlık	1	2	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	3	0.6
16. Bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık	1	2	6	6	3	3	-	-	-	-	-	-	10	2
17. Doğaya-çevreye duyarlık	5	8	3	3	10	9	5	6	8	9	24	35	55	11
18. Geleneksel olana duyarlık	1	2	-	-	6	5	2	3	7	8	1	1	17	3
19. Sanat ve estetik olana duyarlık	-	-	12	13	-	-	9	12	8	9	-	-	29	6
20. Okuma kültürüne duyarlık	8	13	3	3	9	8	-	-	-	-	-	-	20	4
21. Temizliğe duyarlık	2	3	-	-	3	3	1	1	-	-	-	-	6	1
22. Zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.2

23. Umuda-umutlu olmaya duyarlık	-	-	2	2	2	2	-	-	3	3	3	4	10	2
24. Dostluk ve arkadaşlığa duyarlık	6	10	8	9	10	9	2	3	2	2	-	-	28	6
25. Sorumlu olmaya duyarlık	4	6	2	2	4	4	1	1	3	3	1	1	15	3
Toplam	61	-	89	-	113	-	77	-	89	-	68	-	497	-

Not. Yüzdeler en yakın tam sayıya yuvarlanarak sunulmuştur. Sıfıra yakın sayılar yuvarlanmamıştır.

Yukarıdaki Tablo 3'te, incelenen kitaplarda tespit edilen duyarlık kategorilerinin dağılımı frekans ve yüzdeler şeklinde sunulmuştur. Canı Sıkılan Çocuk adlı kitapta insana, insan mutluluğuna duyarlık (f=8, %13), okuma kültürüne duyarlık (f=8, %13), emeğe ve çalışkanlığa duyarlık (f=6, %10), dostluk ve arkadaşlığa duyarlık (f=6, %10), hayvanlara duyarlık (f=5, %8), aile bireylerine duyarlık (f=5, %8), doğaya-çevreye duyarlık (f=5, %8), sorumlu olmaya duyarlık (f=4, %6) yardımlaşmaya duyarlık (f=4, %6), toplumsal huzura duyarlık (f=2, %3), temizliğe duyarlık (f=2, %3), paylaşmaya duyarlık (f=1, %1), hakka, hukuka, adalete duyarlık (f=1, %1), dürüstlüğe duyarlık (f=1, %1), bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık (f=1, %1), geleneksel olana duyarlık (f=1, %1), zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık (f=1, %1), kategorilerinin aktarılmasına olanak sağlayacak konular yer almaktadır.

Masal Kenti Çocukları adlı kitapta insana, insan mutluluğuna duyarlık (f=15, %17), sanat ve estetik olana duyarlık (f=12, %13), emeğe ve çalışkanlığa duyarlık (f=10, %11), aile bireylerine duyarlık (f=10, %11), dostluk ve arkadaşlığa duyarlık (f=8, %9), bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık (f=6, %6), yardımlaşmaya duyarlık (f=5, %6), toplumsal huzura duyarlık (f=4, %4), doğaya-çevreye duyarlık (f=3, %3), okuma kültürüne duyarlık (f=3, %3), umuda-umutlu olmaya duyarlık (f=2, %2), sorumlu olmaya duyarlık (f=2, %2), barışa duyarlık (f=2, %2), hayvanlara duyarlık (f=2, %2), kadına duyarlık (f=2, %2), iyilik yapmaya duyarlık (f=1, %1), yoksul insanlara duyarlık (f=1, %1), hakka, hukuka, adalete duyarlık (f=1, %1) kategorilerinin aktarılmasına olanak sağlayacak konular yer almaktadır.

Hayalet Köy adlı kitapta insana, insan mutluluğuna duyarlık (f=20, %18), aile bireylerine duyarlık (f=12, %11), doğaya-çevreye duyarlık (f=10, %9), dostluk ve arkadaşlığa duyarlık (f=10, %9), okuma kültürüne duyarlık (f=9, %8), aşka-sevgiye duyarlık (f=7, %6), geleneksel olana duyarlık (f=6, %5), yardımlaşmaya duyarlık (f=5, %4), emeğe ve çalışkanlığa duyarlık (f=5, %4), yoksul insanlara duyarlık (f=5, %4), sorumlu olmaya duyarlık (f=4, %4), bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık (f=3, %3), iyilik yapmaya duyarlık (f=3, %3), dilsel duyarlık (f=3, %3), temizliğe duyarlık (f=3, %3), hayvanlara duyarlık (f=2, %2), umuda-umutlu olmaya duyarlık (f=2, %2), paylaşmaya duyarlık (f=2, %2), kadına duyarlık (f=1, %1), dürüstlüğe duyarlık (f=1, %1) kategorilerinin aktarılmasına olanak sağlayacak konular yer almaktadır.

Komşumuz Çok Acayip adlı kitapta aşka-sevgiye duyarlık (f=14, %18), hayvanlara duyarlık (f=14, %18), sanat ve estetik olana duyarlık (f=9, %12), insana, insan mutluluğuna duyarlık (f=9, %12), aile bireylerine duyarlık (f=5, %6), doğaya-çevreye duyarlık (f=5, %6), toplumsal huzura duyarlık (f=3, %4), yardımlaşmaya duyarlık (f=3, %4), geleneksel olana duyarlık (f=2, %3), emeğe ve çalışkanlığa duyarlık (f=2, %3), dostluk ve arkadaşlığa duyarlık (f=2, %3), dilsel duyarlık (f=2, %3), paylaşmaya duyarlık (f=2, %3), kadına duyarlık (f=1, %1), hakka, hukuka, adalete duyarlık (f=1, %1), dürüstlüğe duyarlık (f=1, %1),

temizliğe duyarlık (f=1, %1), sorumlu olmaya duyarlık (f=1, %1) kategorilerinin aktarılmasına olanak sağlayacak konular yer almaktadır.

Düşlerin Peşindeki Çocuk adlı kitapta aile bireylerine duyarlık (f=16, %18), insana, insan mutluluğuna duyarlık (f=11, %12), iyilik yapmaya duyarlık (f=8, %9), doğaya-çevreye duyarlık (f=8, %9), sanat ve estetik olana duyarlık (f=8, %9), emeğe ve çalışkanlığa duyarlık (f=8, %9), geleneksel olana duyarlık (f=7, %8), hayvanlara duyarlık (f=6, %7), yardımlaşmaya duyarlık (f=4, %4), aşka-sevgiye duyarlık (f=4, %4), umuda-umutlu olmaya duyarlık (f=3, %3), sorumlu olmaya duyarlık (f=3, %3), dostluk ve arkadaşlığa duyarlık (f=2, %2), yoksul insanlara duyarlık (f=1, %1) kategorilerinin aktarılmasına olanak sağlayacak konular yer almaktadır.

Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu doğaya-çevreye duyarlık (f=24, %35), hayvanlara duyarlık (f=13, %19), insana, insan mutluluğuna duyarlık (f=12, %18), aşka-sevgiye duyarlık (f=4, %6), aile bireylerine duyarlık (f=3, %4), umuda-umutlu olmaya duyarlık (f=3, %4), yardımlaşmaya duyarlık (f=2, %3), toplumsal huzura duyarlık (f=2, %3), paylaşmaya duyarlık (f=1, %1), yoksul insanlara duyarlık (f=1, %1), geleneksel olana duyarlık (f=1, %1), iyilik yapmaya duyarlık (f=1, %1), sorumlu olmaya duyarlık (f=1, %1) kategorilerinin aktarılmasına olanak sağlayacak konular yer almaktadır.

Genel olarak bakıldığında incelenen kitaplarda en sık insana, insan mutluluğuna duyarlık (f=75, %15), doğaya-çevreye duyarlık (f=55, %11), aile bireylerine duyarlık (f=51, %10), hayvanlara duyarlık (f=42, %8), emeğe ve çalışkanlığa duyarlık (f=31, %6), sanat ve estetik olana duyarlık (f=29, %6), aşka-sevgiye duyarlık (f=29, %6), dostluk ve arkadaşlığa duyarlık (f=28, %6), yardımlaşmaya duyarlık (f=23, %5), okuma kültürüne duyarlık (f=20, %4) kategorilerine rastlanmıştır. En az ise zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık (f=1, %0.2), barışa duyarlık (f=2, %0.4), kadına duyarlık (f=4, %0.8), hakka, hukuka, adalete duyarlık (f=3, %0.6), dürüstlüğe duyarlık (f=3, %0.6) kategorileri belirlenmiştir. Toplamda 497 defa duyarlık kategorilerinin tekrar ettiği tespit edilmiştir. Aşağıda, kitaplarda tespit edilen duyarlık kategorileriyle ilgili doğrudan alıntılar açıklanarak sunulmuştur.

İnsana, insan mutluluğuna duyarlık: *Sen çok iyi bir çocuksun. Tabii ki istediğin saatte çıkabilirsin... Bizim sana güvenimiz tam. Ben sadece senin burada mutlu hissettiğinden emin olmak istiyorum...* (Masal Kenti Çocukları, s.41); *"Bunu söylerken güldü. Gözlerini yabancı bir evde açtığından beri ilk kez gülümsüyordu. Zeliha'nın yanında olmaktan keyif alıyor, korkuları biraz olsun hafifliyordu"* (Hayalet Köy, s.37); *"Pastayı keselim, biz çıkacağız çocuklar. Siz de gönlünüzce eğlenin."* (Komşumuz Çok Acayip, s.40). İlk örnekte bir dedenin torununun mutluluğuna verdiği önem okuyucuya sunulmaktadır. İkinci örnekte roman kahramanının nasıl hissettiği, mutluluğu işlenmiştir. Üçüncü örnekte de romanda çocukların iyi vakit geçirerek mutlu olmalarına verilen önem belirtilmektedir. Bu örneklerin insanın mutluluğuna

verilen önemi yansıtarak okura bunları sezinletebilecek güçte olduğu söylenebilir. Bu sebeple bu örnekler insana, insan mutluluğuna duyarlılığı kazandırmada etkili olabilir.

Doğaya-çevreye duyarlık: “Domateslerin çiçek gibi koktuğunu bilmiyordum.” dedi Jasmin şaşkınlıkla. (Hayalet Köy, s.36); “Mahalleyi duman bastı, olmaz böyle şey! Çevre kirliliği yaratıyorsunuz. Belediyeye şikâyet edeceğim.” (Komşumuz Çok Acayip, s.96); “Bu filtreler zehirli gazları emiyor, doğa da bundan etkilenmiyordu.” (Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu, s.41). Birinci örnekte bir bitkinin kokusundan bahsedilerek çocuklara doğada keşfedebilecekleri bir bilgi sunulmaktadır. İkinci ve üçüncü örnekte doğanın tahrip edilerek çevre kirliliği yaratılması olay örgüsünde işlenmektedir. Böylelikle çocuklar insanların yanlış davranışları ile çevreye verdiği zararların nelere yol açabileceği konusunda bilgi sahibi olabilir. Bu sebeple örnekler, doğaya-çevreye duyarlılığı geliştirebilecek niteliktedir.

Aile bireylerine duyarlık: “Kızım! Mis kokulu yavrum! Hadi aç da göreyim o güzel gözlerini. Anan kurban olsun sana, çok korkuttun bizi, çok...” (Hayalet Köy, s.15); “Tamam kendisini bırakabilirlerdi belki, ama ya babası?” (Komşumuz Çok Acayip, s.83); “Sen de çok özel bir büyükannesin büyükanne.” (Düşlerin Peşindeki Çocuk, s.13). İlk örnekte bir annenin kızına verdiği önem, ikinci örnekte aile bireylerinin düşünülmesi, üçüncü örnekte de kahramanın büyükannesine olan sevgisi aktarılmıştır. Bu tür örnekler yoluyla kahramanlara öykünen çocuk, aile bireylerine duyarlı olmanın değerini kavrayarak kendi hayatına yansıtabilir.

Hayvanlara duyarlık: “... Memo gülerken kediyi kucağına alıp tüylerini okşamaya başladı.” (Canı Sıkılan Çocuk, s.33); “Ama torbadaki tavuk kemiklerini, pilav artıklarını kedilere vermeden eve dönmek istemiyordu.” (Komşumuz Çok Acayip, s.59); “Onların üşmesi hayvanların evsiz kalması demektir. Çünkü bu yiyeceklerin de azalması anlamına geliyordu. Artık sıcak bir yuvaya göç etmeleri kaçınılmazdı. Kış onları da bu topraklardan kovacaktı.” (Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu, s.8). Yukarıda verilen üç örnekte hayvanların sevilmesi, yiyecek bulmalarına yardım edilmesi, yaşadıkları zorluklar olay örgüsünde çocuğa sunulmaktadır. Buradaki eylemlere öykünecek çocukların da hayvanlara duyarlık kazanmaları olağan bir durumdur.

Emeğe ve çalışkanlığa duyarlık: “Ne kadar çok toplamışsın! Aferin sana Ördekayak! Bunlar sayesinde büyükannen birkaç güne kalmaz ayağa kalkar artık.” (Düşlerin Peşindeki Çocuk, s.29); “... Ne dediyse hepsini yapmıştı. Kalan yemekleri bile tel dolaba yerleştirmişti. Şimdi sıra üstüne kuru bir şeyler giymeye gelmişti.” (Hayalet Köy, s.50); “Sevgili oğlum Pergamos’u bu karışık ortamdan uzaklaşması ve eğitimine devam edebilmesi için, er bakımdan iyi yetişeceğinden emin olduğum memleketime göndermeye karar verdim.” (Masal Kenti Çocukları, s.23). Yukarı sunulan örneklerin birincisinde kahramanın emek vererek çalışmasının olumlu sonucu olacağı okura sunulmuştur. İkinci örnekte kahramanın emek vererek ev işlerine yardım etmesinin değeri okura verilmek istenmektedir. Üçüncü örnekte de bir annenin oğlunun eğitimine verdiği önem belirtilmektedir. Bu sebepler doğrultusunda verilen örneklerin emeğe ve çalışkanlığa duyarlık konusunda etkili olacağı düşünülmektedir.

Sanat ve estetik olana duyarlık: “Athena Tapınağı!” diye bağırdı coşkuyla birden. “Düşlerimdekinden bile daha görkemli. Tıpkı beyaz bir gül gibi!” (Masal Kenti Çocukları, s.9); “Çünkü

yaptığı şeyin sanat değeri taşıması için bu ilkelliğe ihtiyacı vardı. Ateş mi insanı insan mı ateşi biçimlendirmişti bunu anlatacaktı vazolarıyla, çanaklarıyla.” (Komşumuz Çok Acayip, s.98). İlk örnekte, kültürel bir mirasın değeri bir benzetme yapılarak işlenmiştir. İkinci örnekte de romandaki bir kişinin sanatsal bakışla oluşturmaya çalıştığı ürünlerden bahsedilmiştir. Örneklerdeki anlatımın akışına kapılan çocuk sanat ve estetiğe verilen duyarlığı kazanabilir.

Aşka-sevgiye duyarlık: “Yine de Kemik Aziz’in yüreği babasından iyiydi, çünkü sevmeyi bilirdi.” (Komşumuz Çok Acayip, s.7); “Keşke dünyamızı da insanları da, kardelen gibi tertemiz, saf, menfaate dayanmayan bir sevgiyle sevebilsek... Her şey ne güzel olurdu.” (Hayalet Köy, s.79). Bu örneklerde sevginin önemi, kişilerarası bağların samimiyeti çocuklara aktarılmaktadır. Böylelikle sevginin anlamını düşünebilen çocukta bu alana duyarlık oluşabilir.

Dostluk ve arkadaşlığa duyarlık: “Ördekayak, ertesi sabah Çömlekel’e dostluğu, misafirperverliği ve ona öğrettiği şeyler için teşekkür etti.” (Düşlerin Peşindeki Çocuk, s.82); “O sabah dört arkadaşı, gimnazyum hala kapalı olmasına rağmen erkenden buluştular. Hastalıktan kurtulduklarından beri ilk kez bir araya geliyorlardı. Birbirlerine anlatacak o kadar çok şeyleri vardı ki...” (Masal Kenti Çocukları, s.134). Yukarıdaki örneklerde arkadaşlar arasındaki bağlar ve iletişim aktarılmıştır. Arkadaşlığa verilen önemin böylelikle çocuk tarafından sezinlenmesine olanak sağlanacağı bu örnekler dostluk ve arkadaşlığa duyarlık kategorisinde değerlendirilmiştir.

Yardımlaşmaya duyarlık: “Yardım edelim mi eşyaların taşınmasına, hem kedileri de söyleriz.” (Komşumuz Çok Acayip, s.18); “Köylüler, yolları olsun diye yıllarca çok uğraştı. Her seçim döneminde umutlandık. Kime oy verdiksek, seçildiğinde bizi unuttu. Baktık olmuyor, imece usulü yapalım dedik.” (Hayalet Köy, s.57). İlk örnekte romandaki kahramanların bir eşya taşımaya yardım etmeye olan gönüllülükleri, ikinci örnekte de köylülerin yardımlaşarak yok yapmaları işlendiği için bu örnekler yardımlaşmaya duyarlığı geliştirecek nitelikte değerlendirilmiştir.

Okuma kültürüne duyarlık: “Herkes yanında oturduğu sıra arkadaşıyla birlikte bir kitap okuyacak. Okuduğunuz kitabı aranızda tartışıp ana fikrini sınıfta birlikte anlatacaksınız.” (Canı Sıkılan Çocuk, s.14); “Kral II. Eumenes; şairleri, tarihçileri ve düşünürleri yeni eserler yazmaya, daha sonraki kuşakların onları ve düşüncelerini tanımaları için yapıtlarını Asya kıtasının bu ilk kütüphanesine bağışlamalarına teşvik ederdi.” (Masal Kenti Çocukları, s.15). Birinci örnekte romanda ders esnasında kitap okumaya verilen önemden bahsedilmiştir. İkinci örnekte ise Pergamon antik kentindeki macerada kütüphane oluşturulmasının önemi verilmiştir. Bu sebeplerden belirtilen örnekler okuma kültürüne duyarlık kategorisine alınmıştır.

Geleneksel olana duyarlık: “Mezara yerleştirilen halanın üzerine geleneklere göre herkes birer kürek toprak atıyordu.” (Komşumuz Çok Acayip, s.21); “... Birçoğunuzun aile fertlerinizle de, arkadaşlarınızla da arası kötüymüş. Büyüklerinizle ve birbirinizle yaptığınız saygısız konuşmalarla kavgaları duyunca, öğretmeniniz olarak çok utandım.” (Canı Sıkılan Çocuk, s.13). Yukarıdaki ilk örnekte bir geleneğin uygulanması, ikinci örnekte de saygısızlık yapmanın uygunsuzluğundan bahsederek geleneksel olana duyarlık kategorisi işlenmiştir.

Sorumlu olmaya duyarlık: “Doğum yeri kuzey ormanları olan bu sevimli ördekler çoktan büyümüş, uçmayı öğrenmiş, artık kendi işlerini kendileri görebilir hale gelmişlerdi.” (Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu, s.8); “Ne olursa olsun, söylenen bir selamı bile sahibine iletmelisin.” (Düşlerin Peşindeki Çocuk, s.62). Yukarıdaki örneklerde kendi işlerini yapmanın ve selam iletmenin bile bir sorumluluk gerektirdiği belirtilerek sorumlu olmaya duyarlık işlenmiştir.

İyilik yapmaya duyarlık: “Jasmin, içinden binlerce teşekkür yolladı Zeliha’ya. Birden, yaptıkları güzel şeyler için dadısıyla hizmetçilere hiç teşekkür etmediği geldi aklına.” (Hayalet Köy, s.60). Örnek ile iyilik yapma ve iyiliğe verilen cevabın önemi işlenmiştir. Böylelikle çocuklar iyilik yapmaya duyarlık kazanabilir.

Toplumsal huzura duyarlık: “Çekiyor da komşular beni çekemiyor. Yani anlayacağın dumandan şikayetçiler. Bacayı yükseltelim diyorum, duman onlara değil havaya doğru gitsin.” (Komşumuz Çok Acayip, s.115). Örnekte diğer insanlara rahatsızlık yaşatan bir durumun işlenmesi ile çocuklar toplumsal yaşamda uymaları gereken kuralları kavrayarak toplumsal huzura duyarlık geliştirebilir.

Umuda-umutlu olmaya duyarlık: “... İnanmayanlar da, çabalamayanlar da, dertleriyle kalakalır!” (Düşlerin Peşindeki Çocuk, s.38). Örnekte hayaller için umutlu bir şekilde çabalamanın önemi vurgulanmaktadır. Bu sebeple durum, umuda-umutlu olmaya duyarlık olarak değerlendirilmiştir.

Bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık: “Bir başka havluyu koltuk altlarında ve vücudunda gezdirdi. Hekim Gelos, ateşi düşürmenin en etkili yolunun soğuk su masajı olduğunu söylemişti.” (Masal Kenti Çocukları, s.122). Bu örnekte, romandaki hekimin bilimsel uygulamasına dikkat çekilmiştir. Böylelikle çocuklar bilimsel bilginin uygulama alanını sezinleyerek duyarlık kazanabilir.

Yoksul insanlara duyarlık: “Çünkü bu ülkelerde yaşayan insanlar yoksul ve güçsüz. O aletleri üreten ülkelerle başa çıkamıyorlar da ondan.” (Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu, s.13). Bu örnek, yoksul bir ülkenin durumunu ve etkilerini yaşam gerçekliği içerisinde çocuğa sunduğu için yoksul insanlara duyarlık kategorisinde değerlendirilmiştir.

Paylaşmaya duyarlık: “Hırkamı çıkarıp bulduğum meyveleri içine doldurdum. Demek ki bu öğle yemeğinde yine böğürtlen yiyecektik.” (Canı Sıkılan Çocuk, s.59). Roman kahramanının maceraları sırasında öğle yemeği toplayarak bunu arkadaşı ile paylaşmak istemesinin ele alınması bu kategoriye uygun görülmüştür.

Temizliğe duyarlık: “Burayı leş gibi bırakıp gitmeyin, pisliğinizi temizleyin tamam mı?” (Komşumuz Çok Acayip, s.41). Örnekte kirletilen bir yerin temizlenmesinin yapılması gereken bir davranış

olduğu kahramanlar aracılığı ile aktarılmaktadır. Böylelikle temizliğe duyarlık kategorisi için uygun bir örnektir.

Dilsel duyarlık: “... Kusura bakma Zeliha abla, ben İngilizcesi yerine Türkçesini yeğlerim.” (Hayalet Köy, s.87). Burada kahramanın Türkçe duyarlığını belirtmesi ile dilsel duyarlık edinilmesine olanak sağlanmaktadır.

Kadına duyarlık: “Pergamos, özellikle Pergamon kadınlarının sokaklarda böylesine rahat ve kaygısız dolaşmasına çok şaşırılmıştı. Pergamon'da kadınların Girit'tekilerden farklı olarak toplumsal hayata katıldığını biliyordu, ama yine de kadınların zenginleştirdiği yaşamı solumak garip bir heyecan veriyordu ona.” (Masal Kenti Çocukları, s.20). Örnekte bir toplum içerisinde kadınların eşit haklara sahip olmasının değeri vurgulanarak kadına duyarlık aktarılmaktadır.

Hakka, hukuka, adalete duyarlık: “... Polise fabrikanın adını söyler söylemez sorun çözüldü. Meğer bu şirketin atıkları ormana gömdüğü anlamışlar; bir süredir takip ediyorlarmış.” (Canı Sıkılan Çocuk, s.85). Bu örnek ile bir suç unsurunu polise bildirmenin en iyi çözüm olacağı belirtilerek hakka, hukuka, adalete duyarlık desteklenmektedir.

Dürüstlüğe duyarlık: “Korkma oğlum, işin doğrusu neyse anlatırız, serbest bırakırlar merak etme.” (Komşumuz Çok Acayip, s.81). Alıntıda dürüst bir şekilde davranmanın olumsuz bir olayı çözmede etkisi vurgulanarak dürüstlüğe duyarlık aktarılmaktadır.

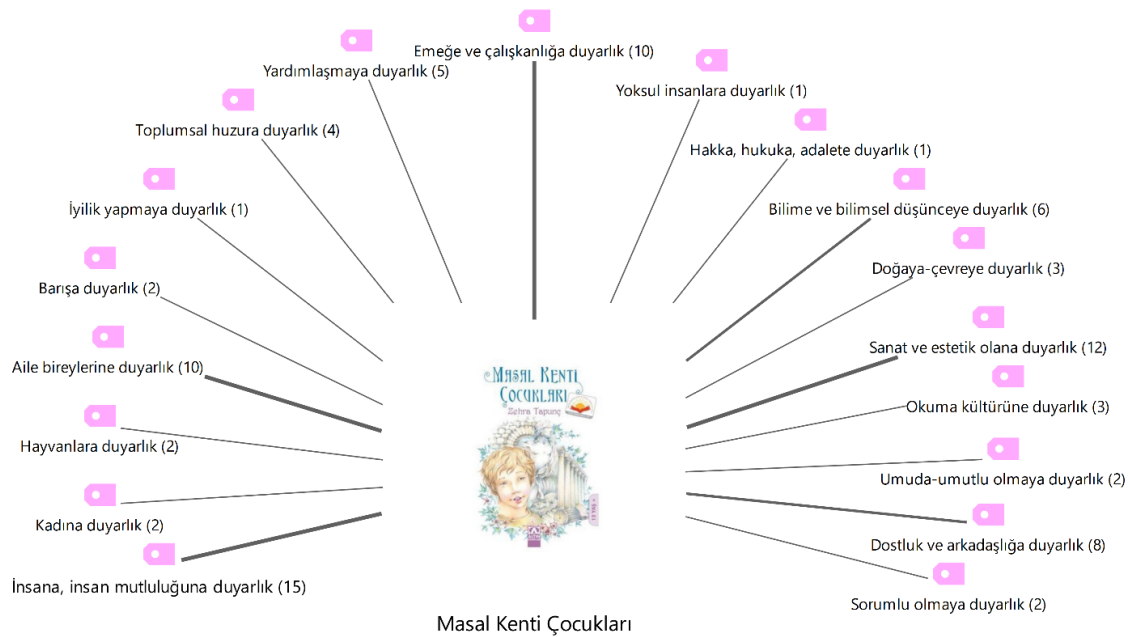
Barışa duyarlık: “Sizce, oyun biraz oyun olduğu için biraz abartmış olabilirler mi? Ben hiçbir toplumun insani değerleri böylesine bir tarafa bırakıp savaşımaya bu derece odaklanabileceğine inanamıyorum.” (Masal Kenti Çocukları, s.34). Örnekte, insani değerlere vurgu yapılarak barışa duyarlığa değinilmektedir.

Zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık: “Bilgisayar oyunlarını yine seviyorum. Ama artık bilgisayarın başında eskisi kadar çok zaman geçirmiyorum.” (Canı Sıkılan Çocuk, s.92). Bu örnekte kahramanın kitaptaki olay örgüsü sonucu değişen bir alışkanlığı dile getiriliyor. Böylelikle romana eşlik eden çocuklar değişimi anlamlandırarak özümseyebilir.

Aşağıda, inceleme sonucunda tespit edilen duyarlık kategorileri kitaplara göre görselleştirilerek sunulmuştur.

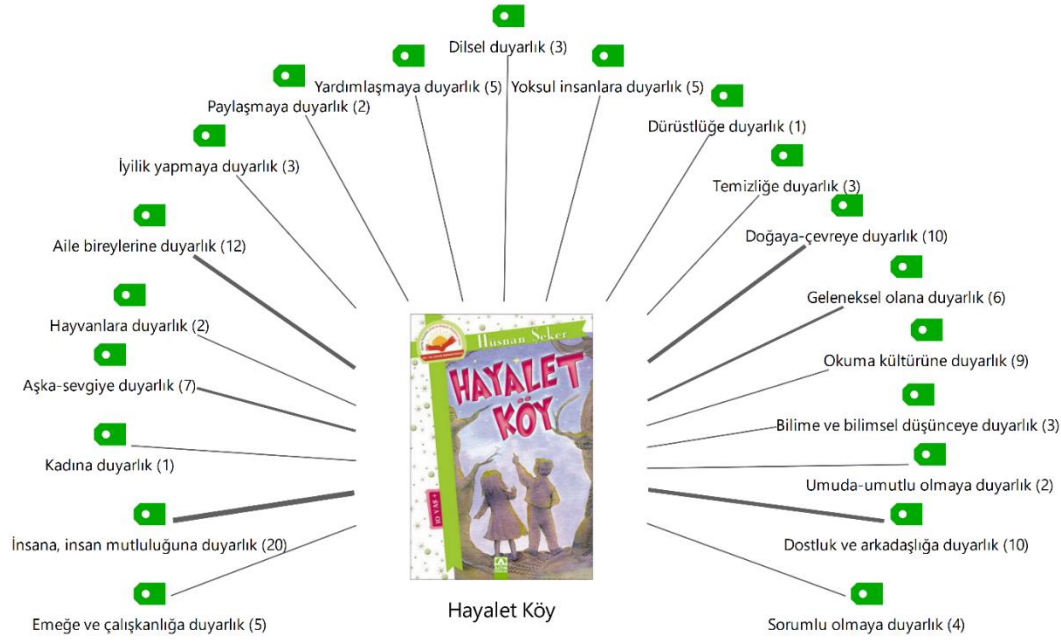

Görsel 1. Canı Sıkılan Çocuk adlı kitaba ilişkin bulgular.

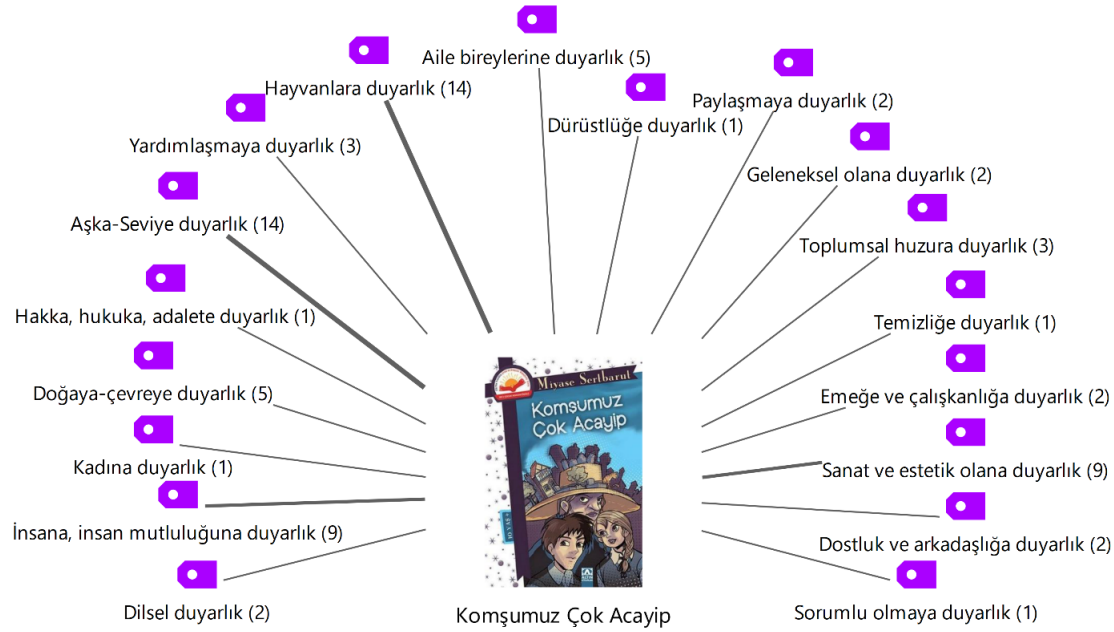

Görsel 2. Masal Kenti Çocukları adlı kitaba ilişkin bulgular.

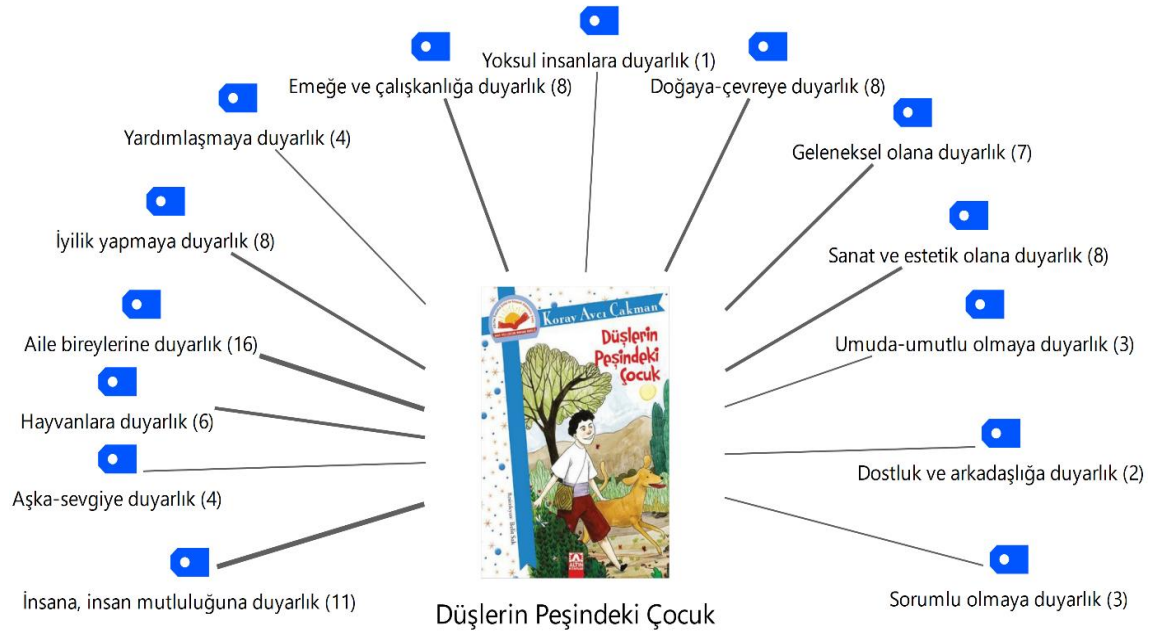

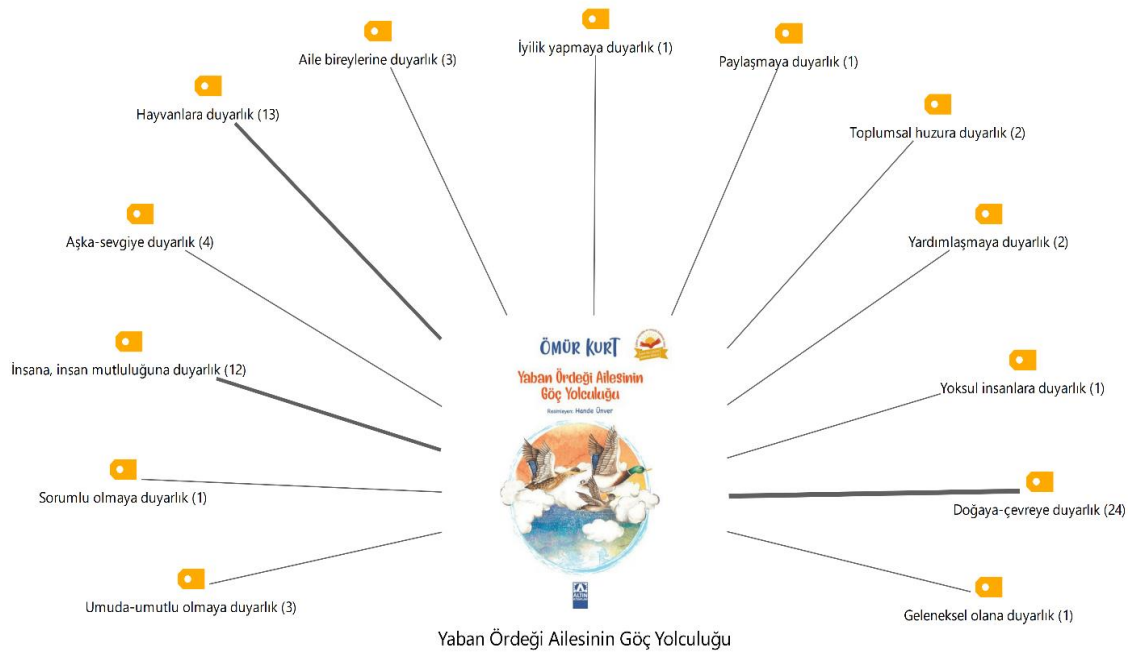
Görsel 3. Hayalet Köy adlı kitaba ilişkin bulgular.

Görsel 4. Komşumuz Çok Acayip adlı kitaba ilişkin bulgular.

Görsel 5. Düşlerin Peşindeki Çocuk adlı kitaba ilişkin bulgular

Görsel 6. Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu adlı kitaba ilişkin bulgular

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada, Gülten Dayıoğlu Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Ödülleri'nde yılın çocuk romanı seçilen Canı Sıkılan Çocuk, Masal Kenti Çocukları, Hayalet Köy, Komşumuz Çok Acayip, Düşlerin Peşindeki Çocuk, Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu adlı kitaplar duyarlık eğitimi açısından incelenmiştir.

İncelemeye alınan kitaplara genel olarak bakıldığında tüm duyarlık kategorilerine farklı oranlarda rastlandığı anlaşılmaktadır. Kitaplarda incelenen duyarlık kategorileri toplam 497 kez tekrar etmiştir. Bu duyarlık kategorilerinin dağılımı şu şekildedir: insana, insan mutluluğuna duyarlık (f=75, %15), doğaya-

çevreye duyarlık (f=55, %11), aile bireylerine duyarlık (f=51, %10), hayvanlara duyarlık (f=42, %8), emeğe ve çalışkanlığa duyarlık (f=31, %6), sanat ve estetik olana duyarlık (f=29, %6), aşka-sevgiye duyarlık (f=29, %6), dostluk ve arkadaşlığa duyarlık (f=28, %6), yardımlaşmaya duyarlık (f=23, %5), okuma kültürüne duyarlık (f=20, %4), geleneksel olmaya duyarlık (f=17, %3), sorumlu olmaya duyarlık (f=15, %3), iyilik yapmaya duyarlık (f=13, %3), toplumsal huzura duyarlık (f=11, %2), bilime ve bilimsel düşünceye duyarlık (f=10, %2), umuda-umutlu olmaya duyarlık (f=10, %2), yoksul insanlara duyarlık (f=8, %2), iyilik yapmaya duyarlık (f=6, %1), temizliğe duyarlık (f=6, %1), dilsel duyarlık (f=5, %1), kadına duyarlık (f=4, %0.8), dürüstlüğe duyarlık (f=3, %0.6), hakka, hukuka, adalete duyarlık (f=3, %0.6), barışa duyarlık (f=2, %0.4), zararlı alışkanlıklara karşı duyarlık (f=1, %0.2) kategorilerine rastlanmıştır. Bu şekilde, kitaplarda en sık insana, insan mutluluğuna duyarlık, aşka-sevgiye duyarlık, hayvanlara duyarlık, aile bireylerine duyarlık, emeğe ve çalışkanlığa duyarlık, doğaya-çevreye duyarlık, sanat ve estetik olana duyarlık, okuma kültürüne duyarlık, dostluk ve arkadaşlığa duyarlık alanlarına yer verildiği görülmektedir. Buna göre incelenen kitapların daha çok bu duyarlık alanlarında okuyucuları farkında kılabilceği düşünülmektedir. Böylelikle bu kitapların eğitim öğretim sürecinde okutulması çocukları genel anlamda hayata duyarlı kılmaya fayda sağlayabilir. Bu kitapların seçici kurul tarafından yılın romanı olarak belirlenmesi kitapların çocuk edebiyatının temel öğelerini yansıtan nitelikli yapıtlar olduğu olarak yorumlanabilir. Bu nitelikli yapıtlar ile çocuklar hayatlarında karşılıklarına çıkabilecek durumlara, kişilere, canlılara duyarlı bireyler haline getirilebilir.

Karagöz, Sezer ve Sarman (2019) tarafından yapılan ve Necati Güngör'ün çocuk öykülerinin incelendiği çalışmada insan ve insan mutluluğuna, aile bireylerine, hayvanlara, aşka-sevgiye, doğaya, okuma kültürüne, emeğe ve çalışmaya duyarlık kategorilerine sıkça yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Karakuş Tayşi (2019) ise Sevim Ak'ın öykülerini duyarlık açısından incelediği çalışmada insan ve insanın mutluluğu, dilsel, aile bireylerine, aşka-sevgiye, hayvanlara, yardımlaşmaya, doğaya, dürüst olmaya karşı duyarlık alanlarının sık ele alındığını saptamıştır. Evsen'in (2019) çalışmasında Mustafa Ruhi Şirin'in şiir ve masallarında en fazla hayal ve düş gücüne duyarlık içeren öğeler tespit edilmiştir. Çalışmada şiir ve masalların incelenmesi sebebiyle hayal ve düş gücüne duyarlığın işlenmesi tür özellikleri açısından olağan bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Etoğlu Kıbrıs (2019) tarafından hazırlanan çalışmada Gülten Dayıoğlu'nun kitaplarında en sık insana ve insanın mutluluğuna, insani özelliklere, doğaya, aile bireylerine, aşka-sevgiye, hayvanlara, yardımlaşmaya, dürüst olmaya karşı duyarlık kategorilerine rastlanmıştır. Konuyla ilgili hazırlanan çalışmalara bakıldığında, elde edilen duyarlık kategorileri açısından bu araştırma ile benzerlikler bulunduğu görülmektedir. Karakuş Tayşi (2019) tarafından yürütülen çalışma, dilsel duyarlık ve dürüst olmaya karşı duyarlık kategorilerine ilişkin konuların fazla olması açısından bu araştırmadan farklılaşmaktadır.

Canı Sıkılan Çocuk adlı kitapta en fazla insana, insan mutluluğuna duyarlık, hayvanlara duyarlık, aile bireyelerine duyarlık, emeğe ve çalışkanlığa duyarlık, doğaya-çevreye duyarlık, okuma kültürüne duyarlık, dostluk ve arkadaşlığa duyarlık kategorilerine ilişkin konulara yer verilmiştir. Bu eserde çocuklar iki arkadaşın macerasına ortak olarak belirtilen duyarlık kategorilerini içeren konuları görebilirler.

Masal Kenti Çocukları adlı kitapta en fazla insana, insan mutluluğuna duyarlık, aile bireyelerine duyarlık, emeğe ve çalışkanlığa duyarlık, sanat ve estetik olana duyarlık, dostluk ve arkadaşlığa duyarlık kategorileri hakkında farkındalık oluşturabilecek konular tespit edilmiştir. Bu kitap ile çocuklar, tarihi bir kentteki dört arkadaşın macerasını onlarla yaşayarak belirtilen duyarlık alanları sezinleyebilirler.

Hayalet Köy adlı kitapta çocukları en fazla insana, insan mutluluğuna duyarlık, aile bireyelerine duyarlık, doğaya-çevreye duyarlık, okuma kültürüne duyarlık, dostluk ve arkadaşlığa duyarlık kategorileri ile karşılaştıracak konulara rastlanmıştır. Bu kitapta bir çocuğun kendini keşfetme ve zararlı duygulardan arınması konu edilerek duyarlıklar ile ilgili konular sunulmuştur.

Komşumuz Çok Acayip adlı kitapta en fazla insana, insan mutluluğuna duyarlık, aşka-sevgiye duyarlık, hayvanlara duyarlık, sanat ve estetik olana duyarlık kategorilerini yansıtan konulara yer verildiği saptanmıştır. Bu eserde söz konusu duyarlık kategorileri, mahallelinin ve mahalleye yeni taşınan bir kadının hikâyesi anlatılarak aktarılmaktadır.

Düşlerin Peşindeki Çocuk adlı kitapta en fazla insana, insan mutluluğuna duyarlık, aile bireyelerine duyarlık, iyilik yapmaya duyarlık, emeğe ve çalışkanlığa duyarlık, doğaya-çevreye duyarlık, geleneksel olana duyarlık, sanat ve estetik olana duyarlık kategorilerini aktarmaya yönelik konular tespit edilmiştir. Kitap adından da görüldüğü gibi düşlerin peşinde bir çocuğun maceraları ile belirtilen duyarlık kategorileri işlenmiştir.

Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu adlı kitapta en fazla insana, insan mutluluğuna duyarlık, hayvanlara duyarlık, doğaya-çevreye duyarlık kategorilerine ilişkin konulara yer verildiği saptanmıştır. Kitapta, göç mevsimi yaklaşmasına rağmen henüz yavruları yumurtadan çıkmadığı için göç edemeyen yaban ördeği ailesinin kış mevsimindeki göç macerası ile duyarlık kategorileri işlenmiştir.

Ayrıca, incelenen duyarlık kategorileri ile ilgili konuların %12.27'si (f=61) Canı Sıkılan Çocuk; %17.9'u (f=89) Masal Kenti Çocukları; %22.73'ü (f=113) Hayalet Köy; %15.49'u (f=77) Komşumuz Çok Acayip; %17.9'u (f=89) Düşlerin Peşindeki Çocuk; %13.68'i (f=68) Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu adlı kitapta tespit edilmiştir. Buna göre en fazla sayıda duyarlık konusu Hayalet Köy, en az sayıda duyarlık konusu da Yaban Ördeği Ailesinin Göç Yolculuğu adlı kitapta bulunmaktadır.

Araştırmanın sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler sunulabilir.

1. Duyarlık eğitimi konusunda öğretmen ve ebeveynler bilgilendirilebilir. Böylelikle çocukları çeşitli konularda duyarlı kılabilecek nitelikli kitaplara ulaşmak daha olası hale gelir.
2. Kazandırılması hedeflenen duyarlık kategorilerine uygun kitaplar, yapılan araştırmalarda ulaşılan sonuçlara göre seçilebilir.

3. Farklı yaş grupları ve farklı türlerdeki eserler de duyarlık eğitimi açısından incelenerek eserler arası karşılaştırma yapmaya olanak sağlanabilir.

Kaynaklar

- Alemdar, S. G. ve Süngü, A. (2017). Nazım Hikmet'in Sevdalı Bulut adlı kitabındaki masalların duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi. T. Şimşek ve B. V. Yıldız (Ed.), *IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* içinde (s. 301-314). İstanbul: Step Matbaacılık.
- Aslan, C. (2013). Duyarlık ve düşünceyi geliştirmede çocuk/gençlik edebiyatı. *Çoluk Çocuk Anne Baba Eğitimci Dergisi*, (12), 29-32.
- Aslan, C. (2016). Oğuz Tansel'in derleyip yazdığı masalların duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi. S. Sever ve S. Karagül (Ed.), *Uluslararası Türk Masal Dünyası ve Doğumunun Yüzüncü Yılında Oğuz Tansel Sempozyumu* içinde (s. 131-152). Ankara: Ankara Üniversitesi Çogem, Odtü.
- Aslan, C. (2019). *Çocuk edebiyatı ve duyarlık eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Dilidüzgün, S. (1996). *Çağdaş çocuk yazını*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Etoğlu Kibris, P. (2019). *Çocuk edebiyatı eserlerinin duyarlık eğitimi bağlamında incelenmesi: Gülten Dayıoğlu örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Evsen, K. (2019). *Mustafa Ruhi Şirinin çocuk şiirleri ve masallarının duyarlık eğitimi açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Karagöz, B, Sezer, K. ve Sarman, L. (2019). Necati Güngör'ün çocuk öykülerinin duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. F. Temizyürek (Ed.), *Prof. Dr. A. Halûk Dursun Anısına Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Dil – Tarih – Coğrafya, 6-8 Aralık 2019, Ankara, Türkiye, Tam Metin Bildiriler* içinde (s. 225-235). Ankara: Asos.
- Karagöz, B. (2009). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre ilköğretim 6 ve 7.sınıf Türkçe ders kitaplarındaki değerlerin incelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Karagöz, B. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtlarının temel özelliklerini bilme yeterlikleri. *Electronic Turkish Studies*, 12(14), 211-230.
- Karagöz, B. (2018). The historical development of children's literature in Turkey. *Universal Journal of Educational Research*, 6(5), 848-856.
- Karagöz, B. ve Çinpolat, E. (2017). Füsun Çetinel'in romanlarına duyarlık eğitimi bağlamında bir bakış: Bir çözümleme çalışması. IV. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi'nde (21-22 Aralık 2017) sunulan bildiri, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Karagül, S. (2019). Çocuk edebiyatının temel işlevleri: Felski'nin yaklaşımı doğrultusunda bir değerlendirme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 334-351.
- Karakuş Aktan, E. (2019). Duyarlık eğitiminde çocuk edebiyatı yapıtlarının yeri. S. Karagül (Ed.), *Prof. Dr. Sedat SEVER'e Armağan Türkçe Eğitimi ve Çocuk Edebiyatı Kurultayı, 25-26 Nisan 2019, Tam Metin Kitabı* içinde (s. 178-179). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Karakuş Tayşi, E. (2019). Sevim Ak'ın öykülerinin duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (19), 303-324. <https://doi.org/10.30767/diledeara.542628>
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve eğitim*. Ankara: Engin Yayınevi.

- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. London: SAGE Publications.
- Oğuzkan, F. A. (2013). *Yerli ve yabancı yazarlardan örneklerle çocuk edebiyatı* (10.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Robson, C. (2001). *Real world research*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Sever, S. (2017). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Şirin, M. R. (2016). Edebiyat ve çocuk edebiyatı, edebiyatın amacı ve işlevi. *Türk Dili Dergisi*. CX (780), 12-31.
- Tekşan, K. (2016). Çocuk okurların gözünden Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirleri. S. Dilidüzgün (Ed.). *Kuram ve uygulama bağlamında Türkçe öğretimi içinde* (s. 593-608). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Basım). Ankara: Seçkin Yayınları.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalı, Word biçimiyle dergi sistemine yüklenmelidir. Aksi durumlarda makaleler kabul edilmeyecektir. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır. Diğer kurallar şu şekildedir:

1. Başlık: Makale ana başlığı, 14 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.

2. Yazar(lar)ın Adı, Adres(ler)i ve Orcid Bilgileri: Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Sırasıyla yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum, e-posta adresi ve Orcid bilgileri dipnot biçiminde sayfanın altına, Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde yazılır.

3. Özet, Abstract ve Anahtar Kelimeler: Özet İngilizce ve Türkçe olmak üzere her iki dilde “Öz” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. Çalışmanın ilk kısmında Türkçe başlık ve öze, İngilizce başlık ve öze (Abstract) yer verilmelidir. Her iki dilde hazırlanan özetler, öncesinde belirtilen kurallara göre başlıklara sahip olmalı. Öz metinleri ise 10 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce hazırlanan özetlerin altına çalışmanın alanını belirtecek en az üç, en fazla beş “Anahtar Kelime” ve “Keywords” yer almalıdır.

4. Bölüm Başlıkları ve Numaralandırma: Makale başlıklarında herhangi bir numaralandırmaya yer verilmemeli, sadece ilk harfi büyük ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Ana başlıklar Times New Roman 12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklar 11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve sola yaslı biçimde olmalıdır.

5. Ana Metin: Hazırlanan ana metin 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Sayfa yapısı A4 kağıt boyutunda, kenar boşlukları sağdan ve soldan, üstten ve alttan 3 cm, 1,5 satır aralıklı, 6 nk paragraf aralığı, 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ve iki yana yaslı olacak şekilde düzenlenmelidir. Metni oluşturan kelimeler arasından birden fazla boşluk bırakılmamalı, noktalama işaretleri bir önceki sözcüğe bitişik olarak uygulanmalı, sonrasında bir harflik boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların giriş cümleleri, 1,25 cm girintiyle yer verilmeli, paragraf geçişlerinde satır boşluğu bırakılmamalıdır. Çalışma, genel kabul edilmiş bilimsel ilke ve kurallara uygun şekilde; konusu, amacı, kapsamı, yöntemi, gibi içeriğe sahip olmalıdır.

6. Tablo, Şekil, Grafik ve Fotoğrafların Kullanımı: Metin içinde kullanılan tablo, şekil, grafik ve fotoğraf gibi kullanımlar, metin ve sayfa bütünlüğünü bozmayacak şekilde yer verilmelidir. Şekil yazısı, şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğer metnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, şekil bir başka kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır. Şekil içi yazı büyüklüğü 10 punto değerinde olmalıdır. Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı ve içeriği de 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Fotoğraflar, şekil kullanımında belirtildiği gibi kullanılmalıdır.

7. Metinde Kaynak Gösterme: Dergide, atıf sistemi olarak APA 6 yöntemi tercih edilmektedir. Dolayısıyla yararlanılan kaynakların metin içinde soyad, yıl ve sayfanumarasına göre gösterilmesi (Örn.: Güneş, 2006: 2) istenmektedir.

Aynı yerde birden fazla kaynak gösterilmesine ihtiyaç duyulduğunda kaynaklar arasında alfabetik dizilime dikkat ederek noktalı virgül uygulanmalıdır. Örn.: (Akçay, 2002: 26; Güneş, 2006: 2).

İki ve üç yazarlı kaynaklar “ve” bağlacı ile yer verilmeli, üçten fazla yazarı olan kaynaklar gönderme yaparken ilk kullanımda tüm soyisimlere yer verilmeli, sonraki kullanımda ilk soyadın yanına “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.

Metinde yararlanılan kaynakların yazı veya yazarlarına doğrudan yer verildiğinde, cümle sonunda kaynağın yıl ve sayfa bilgilerine yer vermek yeterli olacaktır. Örn.: Özçağlara’a göre ..... (2008: 45).

Yararlanılan bir yazarın veya yazarların aynı yıl birden fazla kaynağı bulunuyorsa eserleri ayıracak şekilde yıl bilgisinin yanına, alfabetik dizilimi dikkate alarak harf kullanımı tercih edilmelidir. Örn.: (Dağlar, 2018a: 23; Dağlar, 2018b: 564). Dolaylı olarak bir kaynaktan yararlanıldığında şu şekilde kullanım tercih edilmelidir: (Seyidoğlu, 1987: 26’dan aktaran Usta, 2019: 56).

Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmelidir, Örnek 1. “. ” (Güneş, 2006: 2).

Örnek 2. Başar (2001) öğrenmeyi “ .....” (46) olarak tanımlamaktadır.

Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, blockformatında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

Metin içinde online kaynak kullanımında web uzantısına doğrudan yer verilmemelidir. Aşağıda örneklerine yer verildiği biçimde kullanılmalıdır.

Örnek 1: Metin içi kullanımda: (“Hacettepe Üniversitesi”, t.y.)

Kaynakçada ise: Hacettepe Üniversitesi. (t.y.). Misyon, vizyon ve değerler. Erişim adresi: <http://hacettepe.edu.tr/hakkinda/misyonvizyondegerler>

Örnek 2: Metin içi kullanımda: (“İnternette 1 saniyede”, 2017)

Kaynakçada ise: İnternette 1 saniyede neler oluyor?. (2017, 4 Ocak). Erişim adresi: http://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/internette-1-saniyede-neleroluyor,XUH_UVqM80GODfAK20z_Q/mfBzmt1kgUm2CCL1b5iFfg

8. Dipnotlar

Metin içinde yer verilen açıklamalara fazladan detay verilme ihtiyacı duyulduğunda (zorunlu olmadıkça kullanılmaması beklenmekte) Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde dipnot yazılabilir.

9. Kaynakça

Kaynakça başlığı, ilk harfi büyük, ortalı, koyu, Times New Roman, 12 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Kaynaklar arasında 1 satır aralığı boşluk bırakılmalıdır. Kaynakça kısmında metin içinde yararlanılan tüm kaynaklara yer verilmeli, metin içinde yararlanılmayan kaynaklara yer verilmemelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır. Kaynaklara, ikinci satırdan itibaren 1,5 cm girinti uygulanmalıdır. Kaynak türleri aşağıda yer verildiği biçimleriyle kullanılmalıdır.

Kitaplar

a. Kitap

Eryılmaz, B. (2019). Kamu yönetimi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Agranoff, R. (2007). Managing within networks: Adding value to public organizations. Washington, DC.: Georgetown University Press.

Agranoff, R. ve Mcguire, M. (2003). Collaborative public management: New strategies for

local governments, Washington, DC.: Georgetown University Press.

b. Editörlü Kitap

Alver, K. (Ed.). (2017). Taşra halleri. Konya: Çizgi Kitabevi.

c. Kitap İçerisinde Bölüm

Acar, M. (2003). Sektörlerarası işbirliği, ittifak ve ortaklıklar. M. Acar ve H. Özgür (Ed.), Çağdaş kamu yönetimi –I kitabı içinde (s.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Agranoff, R. (2014). Bridging the theoretical gap and uncovering the missing holes. R. Keast,

M. Mandell ve R. Agranoff (Ed.), Network theory in the public sector building newtheoretical frameworks kitabı içinde (s.). New York ve London: Routledge.

d. Çeviri Kitap

Comte-Sponville, A. (2015). Büyük erdemler risalesi (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

e. Doğrudan Yazarı Belli Olmayan Kitap

TUİK (2019). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları. Ankara.

f. Makale (varsa doi numaraları makalelere eklenmeli)

Bat, M. (2015). Plastik kapak toplamaya yönelik kurumsal sosyal sorumluluk kampanyalarının karşılaştırmalı analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 8(15), 1-17.

Uzun, A. ve Ersavaş Kavanoz, S. (2018). Katılım ve etkinlik boyutları açısından kent konseylerinin değerlendirilmesi: Trabzon büyükşehir kent konseyi örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9 (23), 251-271.

Bevir, M. ve Richards, D. (2009). Decentring policy networks: A theoretical agenda. *Public Administration*, 87 (1), 3-14. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2008.01736.x>

g. Tez, Rapor ve Proje

Eken, M. (1993). Kamu yönetiminde açıklık ve bilgi edinme hakkı (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

WWF (2012). Türkiye'nin ekolojik ayak izi raporu. İstanbul: Ofset Yapımevi.

Eraydın, A., Türel, A., Uzun, N., Köroğlu, B. A., Ataöv, A. ve Erkus Öztürk, H.

(2008). Kentsel bölgeler için yeni örgütlenme modelleri ve gelişme stratejileri:

Türkiye'de yeni dönemde ortaya çıkan kentsel bölgelerde rekabetle sosyal bütünleşmeyi uzlaştıran çokkatmanlı yönetim modellerinin geliştirilmesi. Ankara: TÜBİTAK (Proje No: SOBAG- COST 105K001).

ğ. Bildiri

Memiş, L. ve Küçük, H. (2018). Akıllı kentler ve yaşam laboratuvarları (living labs): Başakşehir yaşam laboratuvarı örneğinde bir inceleme. III: KENTFOR'da sunulan

bildiri, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Köseoğlu, Ö. (2011). Kent konseyleri müzakereci demokrasi için bir fırsat mı?. E. B. Keskin (Yay. haz.). Kent Konseyleri Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2011, Bursa, Bildiriler kitabı içinde (s.323-335). Bursa: Burfaş.

h. Online Kaynak

Price-Robertson, R., Bromfield, L. ve Lamont, A. (2019, Ağustos). International Approaches To Child Protection. Erişim adresi:

<https://aifs.gov.au/cfca/sites/default/files/publication- documents/cfca-paper23.pdf>.

TUİK (2018, Aralık). İstatistiklerle Çocuk. Erişim adresi:

<https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>.

Not: APA 6 ile ilgili diğer detaylar için bkz. Bilimsel Yayınlar da Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları, http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.

Ayrıca makaleyle ilgili aşağıda yer verilen başlıklar altında bilgiler talep

edilmektedir. Etik Beyanı: TR Dizin kriterleri gereği aşağıda yer verilen içeriği

kapsayan makalelerden Etik Kurul İzni talep edilmektedir. Etik Kurul İzni gerektiren çalışmalar:

* Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar

* İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,

* İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

* Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

Yukarıda belirtilen içeriği sahip çalışmalardan, makale yayınının başvurusunda ilgili etik kurulundan gerekli izinlerin alınması gerekmektedir.

2020 yılı öncesi gerçekleştirilen araştırmalarda etik kurul izni istenmemektedir.

Fakat budurum makale içerisinde belirtilmelidir.

Yazar Katkıları: Gerçekleştirilen araştırmada yer alan araştırmacıların katkı durumları ayrı ayrı belirtilmelidir. Örneğin bu çalışmanın ilk iki bölümünde birinci yazar ....., alan araştırmasının gerçekleştirilmesinde üçüncü yazar ..... Ve elde edilen verilerin

analizinde ise ikinci yazar ..... katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca destek alınan kurum belirtilmelidir.

Teşekkür: Gerçekleştirilen araştırma sürecinde katkısı olanlara teşekkür ifadeleri buradabelirtilebilir.

TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri (Etik Kurallar) 2021

1. Dergi sayılarını, yıl içinde ilan ettiği aralıklarla ve **zamanında yayınlanmalı** ve TR Dizin Online Dergi İzleme Sistemi'ne (ODİS) yüklenmelidir. Zamanında ve düzenli olarak yüklenmesi konusunda sorumluluk dergi editörlüğüne aittir. Zamanında sayılarını yüklemeyendergiler TR Dizin'e kabul edilmez.
2. Enstitü ve kapsamı geniş dergilerde alan editörleri bulunmalıdır.
3. Dergilerde yayın diline uygun dil editörleri olmalıdır. İlgili dilin yazım kurallarına uygunluğunadikkat edilmelidir.
4. Yayın ve Danışma Kurullarında kurumsal dağılım olmalı ve yayın kurulu en az 1/3 farklı kurumlardan oluşmalıdır. Kurul üyelerinin çalıştıkları kurum isimleri ya da en az şehir, ülke bilgileri yer almalıdır.
5. Editör ve yayın kurulu üyelerinin alanlarında yetkinlikleri, yayınları vb göz önüne alınmalıdır.
6. Farklı kurumlardan alanına uygun hakem atanmalı, tarafsızlık ve çeşitlilik ilkelerine dikkat edilmelidir.
7. Dergide yayınlanmış makalelerde kurum ve yazar çeşitliliğine özen gösterilmelidir.
8. TR Dizin, bilimsel süreli yayıncılıkta etik güvence oluşturmak amacıyla, Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) "Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama Rehber İlkeleri" ve "Dergi Yayıncıları için Davranış Kuralları" ilkelerini benimsemektedir. TR Dizin kriterleri gereği, dergiler tarafından COPE ile birlikte uluslararası standartlara uyulması, editörlerin, her bir araştırmanın, ilgili kurul ve komisyonlar tarafından araştırma öncesinde onaylandığından emin olmaları ve belgeleri talep etmeleri beklenmektedir. Bu kapsamda, dergilerde aşağıdaki hususlara uyulmalıdır:
  1. **Etik kurul izni gerektiren**, tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için (etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
  2. Etik kurul izni gerektiren araştırmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde, ayrıca makalenin ilk/son sayfalarından birinde; olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiyemakalede yer verilmelidir.
  3. Dergi web sayfasında, makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeyeyer verilmelidir.
  4. Dergi web sayfasında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurullarla ilgili bilgi verilmelidir.
  5. Dergide ve/veya web sayfasında, ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak,

- dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, **ICMJE** (International Committee of Medical
6. Journal Editors) tavsiyeleri ile **COPE** (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.
  7. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.
  9. Derginin her bir sayısında yer alacak makale sayılarının orantılı olmasına dikkat edilmeli, sayı/cilt arasındaki makale sayısı dengeli olmalıdır.
  10. Bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma makalesi, fen bilimleri konu alanı için toplam bilimsel makale (araştırma, olgu sunumu, derleme) sayısının en az %50'sini oluşturmalıdır. Sağlık bilimleri, diş hekimliği ve eczacılık konu alanları için, bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırmayazısı en az 12 olmalıdır.
  11. Dergide, makale yazım kuralları ayrıntılı biçimde verilmeli ve makaleler bu formata **kesinlikle** uygun olmalıdır. Örneğin; tablo, şekil, başlık, alt başlık, öz, kaynakçayazımları gibi.
  12. Dergide, “**yayın politikası**” başlığı altında, dergi yayın süreci ve politikası (açık erişim bilgisi, varsa ücret ve ücretlendirme politikası, makale değerlendirme süresi ve süreci gibi.) ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmelidir.
  13. Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir.
  14. Her yıl bitiminde yeni bir cilt numarası ile başlayan dergilerde sayfa numaraları, ilk sayıda 1'den başlamalı ve aynı cilde ait diğer sayılarda birbirini takip etmelidir. Cilt olmaksızın sayı numarası ile yayınlanan dergilerin her sayısında sayfa numarası 1'den başlayabilir.
  15. Hakem sayısı her makale için, farklı kurumlardan olmasına özen gösterilerek, en az iki olmalıdır.
  16. TR Dizin kapsamındaki tüm dergilerden (*kabul edilen, değerlendirme için beklemede olan ya da yeni başvuran*) 2021 yılı için istenecek hakem raporu sayısı ve ilgili makaleleri dergi tam sayı PDF'sinin yüklenmesi sonrasında sistem tarafından belirlenecektir. Hakem raporları, dergi sayısındaki toplam makale sayısının (2 taneden az olmamak koşulu ile) %15'i kadar olacaktır. Örneğin, bir sayıda 10 makale yayınlanmış ise; 2 makale için, 20 makale yayınlanmış ise; 3 makale için hakem raporu yüklenecektir. Ayrıca ilk sayıdan bir adet ret makale hakem raporu talep edilecektir. Hangi hakem raporlarının isteneceği, dergi sayısı yüklendikten sonra “hakem raporları” sekmesinden görülebilir. Komite tarafından ayrıca hakem raporu talep edilmesi durumunda aynı yöntemle ODIS'e yüklenmelidir. Hakem

değerlendirme raporları, şekil incelemesinin yanı sıra, bilimsel değerlendirme yapıldığını gösterecek biçimde olmalıdır (seçimli hakem formu, makale üzerinde hakem notları, değerlendirme formunda bilimseldeğerlendirme notları gibi). [** ilgili makale için, tüm hakem değerlendirme sürecini gösteren*

PDF dosyası halinde (makalenin ilk başvuru yapılan hâli, 1. hakem görüşü, 2. hakem görüşü, varsa düzeltmeler, hakem isimleri, kurumları ve değerlendirme tarihleri görülecek biçimde vemişse imzalı) yüklenmelidir].

17. Dergide, birleşik sayı basımı, 3 yıl içinde ardışık 2 sayı için yalnızca bir kez yapılabilir.

18. **Özel** sayı ya da **ek sayılar** da kriterlere bağlı olarak değerlendirilir. Ayrıca;

1. Ek veya Özel sayı: Bir derginin normal aralıklarla çıkarılan düzenli sayılarına ek olarak yayımlanan sayılardır. Kongre/sempozyum vb etkinlik bildirimlerinden veya belli bir konudaki makalelerden oluşmalıdır.
2. Ek veya Özel sayıdaki sayfa numaraları, yıl içindeki düzenli sayılardan farklı şekilde numaralandırılmalıdır.
3. Ek veya Özel sayı adedi; normal periyodun 1/3'ünden fazla olamaz. Kongre bildiri özetlerini içeren özel sayılar bu kapsama dâhil edilmezler.
4. Ek veya Özel sayıda yayımlanan olgu sunumları, derleme ve araştırma makalesi oranları(kongre özetleri hariç), diğer sayılarda yayımlanan makale oranlarına dâhil edilecektir.
5. Armağan sayıları, özel veya ek sayı statüsünde kabul edilmez. Normal sayı olarak numaralandırılmalı ve yüklenmelidir.
6. Kurala uygun yayımlanmayan Ek veya Özel sayılar olması durumunda dergi dizinden çıkarılacaktır.